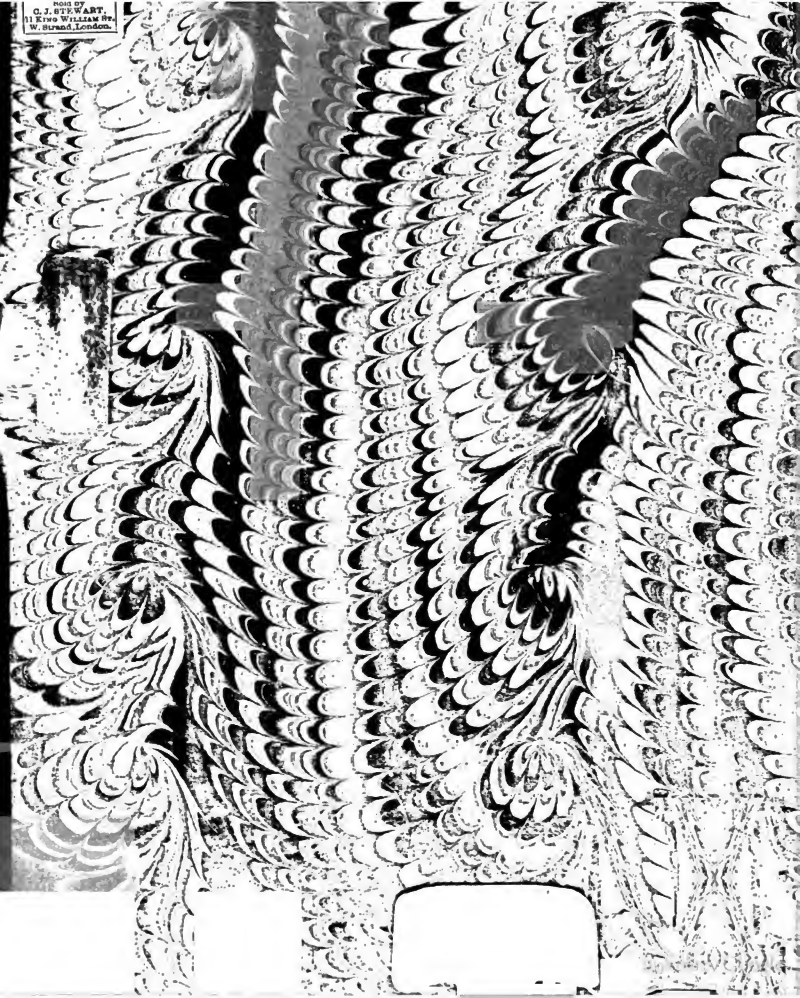
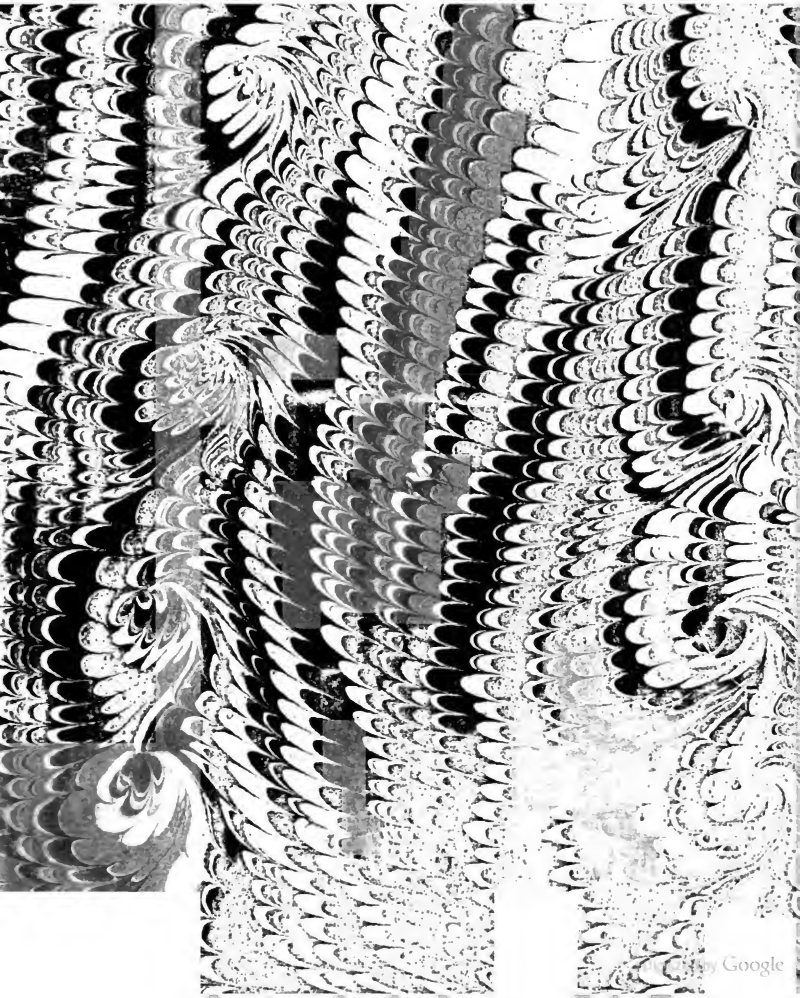

ROD BY
G. J. STEWART,
11 KING WILLIAM ST.,
W. Strand, London.

Mason I.I.40.

PSYCHOLOGIA EMPIRICA

METHODO SCIENTIFICA
PERTRACTATA,

QUA EA, QUÆ

DE ANIMA HUMANA
INDUBIA EXPERIENTIÆ FIDE
CONSTANT, CONTINENTUR

ET

AD SOLIDAM UNIVERSÆ
PHILOSOPHIÆ PRACTICÆ
AC THEOLOGIÆ NATURALIS TRACTATIONEM
VIA STERNITUR.

AUTORE

CHRISTIANO WOLFIO,
ACADEMIÆ MARBURGENSIS P. T. PRO-RECTORE.

FRANCOFURTI & LIPSIAE, M DCCXXXII.

PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA.

UNITED STATES
DEPARTMENT OF COMMERCE
BUREAU OF COMMERCE
OFFICE OF THE SECRETARY

REPORT OF THE
COMMISSIONER OF COMMERCE
FOR THE YEAR 1904

WASHINGTON: GOVERNMENT PRINTING OFFICE
1905

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO,
DOMINO
WILHELMO,
HASSIÆ LANDGRAVIO, PRINCIPI
HERSFELDIÆ, COMITI CATTIMELIBOCI,
DECIÆ, ZIEGENHAINÆ, NIDDÆ ET
SCHAUMBURGI
&c. &c.

POTENTISSIMI SUECORUM
REGIS, HASSIÆ LANDGRAVII,
IN TERRIS HÆREDITARIIS
VICARIO,

EXERCITUS EQUESTRIS FOEDERATI BELGII
GENERALI LOCUM TENENTI,
LEGIONIS PRÆTORIANÆ DESULTORIÆ
CHILIARCHÆ,

NEC NON
OPPIDI TRAJECTI MOSANI SUPREMO
PRÆFECTO BELLICO,
&c. &c.

PRINCIPI AC DOMINO
LONGE CLEMENTISSIMO.

PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE
LONGE CLEMENTISSIME.

Antæ sunt, quæ mentem
Tuam exornant, & quibus
inter summos omnis ævi
Principes caput augustum
extollis, ut, si quis ea facun-
dia præditus foret, quæ iis describendis
sufficeret, is vivis coloribus depictum da-
ret,

DEDICATIO.

ret, quicquid de Mente humana sublime ac heroicum cognosci potest. Utinam mihi essent vires, quas iisdem deprædicandis non sine successu impenderem! Atat tenuitatis ipsarum mihi probe conscius valde vereor, ne eas potius obscurerem, quam illustrem. Præstat igitur silere & monere tantummodo seros nepotes, quibus tanti Principis memoria semper sacra erit, ut Historicorum volumina quævis antiquissima & recentissima evolventes, id omne Tibi tribuendum esse agnoscant, quicquid unquam in Principibus venerabunda mente deprædicarunt, quotquot unumquodque vero suo pretio æstimare didicerunt. Quoniam in hoc Opere, quod sub Psychologiæ

DEDICATIO.

empiricæ nomine in publicum profero, facultates mentis humanæ omnes ea, qua fieri potuit, solertia explico, & ad dotes atque virtutes, quæ mentem humanam ornare possunt, intimius perspicendas facem præfero; singularis mihi ratio fuit, cur, PRINCEPS SERENISSIME, opushocadpedesSERENITATIS TUÆ humillima mente deponam. Accedit vero hæc altera non minus singularis, quam silentio transmitti nefas est! Quemadmodum Aristotelem, Philosophum summum, hodienum felicem prædicat Orbis eruditus, quod ALEXANDRI M. gratia frueretur, ut ejus munificentia perficere posset, quod alias frustra tentasset; ita me non minus felicem prædica-

DEDICATIO.

dicabit ætas futura, quod Tua gratia ad-
jutus perficere mihi detur, quod dudum
animo volvi, vastum illud philosophiæ
opus, cujus jam quintum in publicam
lucem prodit volumen. Gratia illius
summæ suspiciendos indies experior effe-
ctus, ad tam arduum opus, quod aggres-
sus sum, continuandum maxime profi-
cuos, immo apprime necessarios. Quo-
ties enim Tuam, PRINCEPS CLEMEN-
TISSIME, in me clementiam intueor, to-
ties vires languescientes refici animumque
mihi addi sentio ad vincendum improbo
labore omne, quod objicitur, obstaculum.
Meum igitur fuit, PRINCEPS SERE-
NISSIME, Tuam in me gratiam publico
cultu venerari ac ad posterorum memo-
riam

DEDICATIO.

riam commendare. Eodem adeo vultu hunc, quem humillime offero, librum intueri ut digneris, quo autorem ejus hactenus adspicere solitus es, demisse rogo. In vota jam totus resolvitur animus. Servet Te, Principum Decus, Deus Optimus Maximus, & omni felicitatis genere locupletet! Ita vover

PRINCEPS SERENISSIME,
DOMINE CLEMENTISSIME,
SERENITATIS TUÆ

*humillimus & subjectissimus
cultor*

CHRISTIANUS WOLFIUS.

PRÆFATIO.

Pychologiæ priinam partem in lucem proferimus, quam empiricam appellare suevimus, propterea quod de anima tradit, quæ experientia magistra addiscuntur, eruendo notiones ex iis, quæ in nobismetipsis observamus. Disciplina hæc utilitates longe maximas sponder. Explicantur in ea facultates animæ humanæ singulæ, quibus utimur tum in rebus cognoscendis, tum in rebus gerendis, tum in actionibus liberis determinandis. Logica docet usum facultatis cognoscendi, præsertim superioris, quem intellectum dicimus,

(*Wolffii Psychologia*) b mus,

mus, in certa rerum cognitione comparanda. Quamobrem si quis ea, quæ in Logica traduntur, intimius perspicere voluerit, ei faciem præferet doctrina de facultate cognoscendi, ejus præsertim parte superiori. Non inanem ideo operam sumet, qui, ubi probe cognita atque perspecta habuerit, quæ prima Psychologiæ empiricæ parte, de facultatis cognoscendi parte tam inferiore, quam superiore docemus, Logicæ imprimis theoriam omnem accuratæ discussioni subjicit: animadvertet enim lucem inexpectatam, qua præcepta ejus perfusa plenius ac intimius intelliguntur, & amplioris multo usus agnoscuntur, quam antea videbantur, ubi mens seipsam adhuc veluti per nebulam quandam intuebatur. Usus facultatis cognoscendi expendit quoque Ars inveniendi, cumque facile principem. Quamobrem in hac certo tramite progredi non licet, nisi instar fili Ariadnei sit Psychologiæ de facultate theoria. Traditur nempe ibidem modus investigandi veritatem nobis adhuc incognitam tum recto usu facultatis inferioris, tum facultatis superioris, tum per utriusque rite celebratum connubium. Utramque igitur facultatis cognoscendi partem penitus perspectam habere debet, qui

qui in arte inveniendi apertis oculis videre nec talpa cœcior esse debet. Singularem facultatum animæ usum docet Logica probabilium, cumque utilitatis longe maximæ. Quamobrem quando hæc philosophiæ pars longe utilissima excoletur, non minus is, qui eidem in formam artis redigendæ studebit, verum etiam ceteri, qui præceptis ejusdem rite intelligendis ac ad usum transferendis operam navabunt, non aliis utentur perspicillis, nisi quæ Psychologia empirica supeditat, ubi in singulis dignoscendis & agnoscendis acumen suum desiderari non patientur. Rectam actionum liberarum directionem philosophia moralis monstrat. Nullus itaque est in hac nobilissima philosophiæ parte, qui facultatis animæ humanæ omnes nondum a facie novit. Non alia profecto causa est, quod hætenus philosophi omnem virtutum ac morum praxin ad artis formam non redegerint, quam quod minime perspexerint, quomodo per leges, quas sequuntur facultates animæ, eadem arbitrio nostro subjiciantur earundemque usu actiones liberæ eo dirigantur, quod tendere debent, ut adeo singularum actionum huma-

narum determinationes atque directiones per constantes quasdam leges non minus intelligibili modo explicentur & ex natura animæ a priori deducantur, quam in Physica actiones corporum ac pendentes inde mutationes in universo hodie explicari solent. Oculatam faciemus fidem, quando Metaphysica absoluta, & jure naturali ad umbilicum perducto, Ethicam methodo nostra pertractabimus. Tum vel fugitivo oculo eam percurrenti patebit, quantus sit Psychologiæ empiricæ in praxi morum usus. Immo idem jam elucescet in Philosophia practica universali, in qua generalem illius praxeos theoriam tradituri sumus. Habet etiam usum Psychologia empirica insignem, sed hactenus non animadversum in ipsa notione juris naturalis & obligationis naturalis investiganda & evolvenda: qui denuo ex Philosophia practica universali elucescet. Immo in Jure naturali nobilissima pars officiorum erga seipsum, quæ scilicet officia erga animam complectitur, nondum perspectis penitus animæ facultatibus rite constitui nequit: id quod ex Corpore Juris naturalis, quale locupletissimum daturi sumus, abunde patebit. In primis autem in parte philosophiæ moralis semiotica, quæ Ars conjectan-

jectandi hominum mores dici suevit, inexpectatum præstat usum Psychologia empirica: id quod luculenter constabit, ubi fundamenta hujus Artis in Philosophia practica universali excitabimus & in Philosophia morali de signis virtutum ac vitiorum trademus, quæ ad interiorem mentis statum divinandum conducunt. De rebus gerendis Politica agit. Nos doctrinam civilem ex jure naturali & philosophia morali tanquam principiis propioribus deducimus. Quamobrem cum multus sit Psychologiæ in Jure naturæ ac Philosophia morali usus, mediantibus præceptis Juris naturalis atque Ethicæ in philosophiam moralem redundat. Enimvero non opus est ut ad usum hunc mediatum provocemus; habet enim usum immediatum maximè præclarum in philosophia civili, non modo ubi de cura Principis circa animam subditorum agitur, verum etiam in aliis ejus capitibus: quemadmodum palam erit, ubi Politicam luci publicæ exposituri sumus. Restat usus prorsus eximius, qui solus Psychologiam empiricam commendare, immo indispensabilem ejus necessitatem commonstrare poterat, nimirum is qui in Theologia naturali conspicitur.

Quando enim eam luci publicæ exposituri sumus, palam erit nisi notionibus distinctis facultatum mentis præsuppositis ad distinctas attributorum divinorum notiones perveniri haud quaquam posse. Quantum vero intersit ut eorundem notiones distinctas possideamus, tum dilucide constabit, quando in Jure naturali de officiis erga Deum, in philosophia morali de pietate ceterisque virtutibus theologicis, in Teleologia de Deo ex operibus naturæ cognoscendo & in ipsa Theologia naturali de methodo in hac cognitione observanda acturi sumus. Quæ de usu Psychologiæ empiricæ disseruimus, non in eorum numerum referenda sunt, quæ magis optanda, quam speranda videntur: neque enim loquimur nisi experta. Ac ideo provido consilio Psychologiam empiricam a rationali sejungere placuit, ut inconcussa maneat tam arduæ molis fundamenta. Cum enim in Psychologia rationali naturam mentis humanæ ac essentiam explicemus & inde eorum, quæ in mente observantur, rationem a priori eliciamus, novo quodam & invidendo ausu; in historia autem literaria peregrinus ac hospes sit necesse est, qui ignoret eum regnare in orbe
cru-

erudito morem, ut quæ noviter detecta sunt non admittantur, nisi postquam per aliquod temporis spatium impugnata, in invidiam adducta & extirpationi proxima fuerint: fundamenta doctrinarum generi humano utilissimarum ne ad speciem quidem labefactari consultum duximus. Quamobrem si quis hebetioris fuerit ingenii, quam ut Psychologiam rationalem capiat; is eadem seposita, immo si libuerit damnata ad philosophiam practicam statim progrediatur certo persuasus se non minus inoffenso trainite per spatiosum illius campum progressurum, quam cui hoc datum fuerit ut animam suam a priori cognoscat. Quamvis vero in Psychologia empirica non tradamus nisi quæ certa experientiæ fide constant & quæ unusquisque in seipso experiri potest, modo facultates suas ad eum gradum evexerit, ut ad exercitia huc requisita fuerint aptæ; hoc tamen non obstante methodi nostræ leges secuti omnem doctrinam in eum ordinem digessimus, ut alia ex aliis deducantur & sequentia ex antecedentibus demonstrentur. Id inprimis necessarium esse duximus, ut evidenter constaret,
pro-

P R Æ F A T I O,

propositiones singulas esse rite determinatas & definitiones iis demonstrandis sufficere, quæ inde demonstrari debent, consequenter utrasque esse principia ad ratiocinandum utilia ac in disciplinis ceteris cum fructu adhibenda. Ut vero alia ex aliis deduci possent, singulas facultates eo ordine explicavimus, quo in modificationibus animæ sese exerunt. Atque hoc nomine non modo facultatem cognoscendi contemplamur, antequam ad facultatem appetendi considerandam pedem promovemus; verum etiam utriusque partem inferiorem a superiori accurate distinguimus, & in explicanda utraque ab inferiori ad superiorem eodem tramite progredimur, quo in exercitio facultatum ab illa ad hanc continuus fit progressus. Taceo cetera, quæ ex ipsa lectione rectius innoscunt. Ceterum qui in posterum rantorum, quos prædicavi, fructuum participes fieri voluerint, in Psychologia empirica assidui sint, donec in notionibus, quas familiares experiuntur, plenissima luce fruantur, quam lectori discendi animo accedenti animumus apprecamur. Dabam Marburgi Cattorum d. 19. Aprilis 1732.

PSYCHOLOGIÆ EMPI- RICÆ PROLEGOMENA.

§. 1.

Psychologia empirica est scientia stabiliendi *Psychologia*
principia per experientiam, unde ratio *empirica*
redditur eorum, quæ in anima humana *definitio*.
fiunt.

Psychologiæ empiricæ definitionem jam
dedimus in Discursu præliminari *Logicæ*
præmissio (§. 111). Monuimus quoque
ibidem (nos. §. 112), cur a *Psychologia* ra-
tionali eam distinguamus. Principia *Psycho-*
logiæ, quæ a posteriori stabiliuntur, maximam habent per universam
philosophiam practicam, immo per omnem quoque *Theologiam* tam
naturalem, quam revelatam, utilitatem. Quamobrem cum in *Psycho-*
logia rationali tradantur, quæ cum principiis nondum obviis nitantur,
in disputationem adducuntur; ea, quæ veritatibus arduis tanquam
fundamentum subterni debent, ab illis separari conveniebat. Sed de
iis, quæ jam alibi legi possunt, plura non dicimus.

(*Wolffii Psychologia.*)

A

§. 2.

§. 2.

*Quomodo
psychologia
empirica
doctrina in-
notescat.*

Quoniam in Psychologia empirica per experientiam stabiliuntur ea, quæ de anima humana traduntur (§. 1); ea autem experimur, quæ ad perceptiones nostras attenti cognoscimus (§. 664 Log.); quæ ad Psychologiam empiricam spectant, attentione ad ea facta, quæ nobis consensu in anima nostra sunt, innotescunt.

Propositio hæc duplicem habet usum. Etenim hinc primo liquet, quomodo ad cognitionem eorum perveniatur, quæ in Psychologia empirica docentur: id quod inventoribus prodest. Secundo autem ex eo intelligitur, quomodo ea, quæ in Psychologia empirica traduntur, & rite intelligi, & ad examen revocari possint: id quod eos juvat, qui certam rerum psychologiarum notitiam sibi comparare student. Nimirum notiones psychologicas inventurus id agere debet, ut anima plurimas operationes ex se elicere possit: ita enim multorum experiendorum aderit occasio. Ab iis enim, quæ sunt in anima, colligimus, quæ fieri possunt eaque ad notiones determinatas revocamus. Quæ vero in Psychologia traduntur, ea ut in se experiantur, vel in alia, quæ experitus, resolvat, operam dare debet, qui verbis respondentes notiones habere & de earum veritate certus esse voluerit. Ex ipsa autem tractatione constabit, quod hoc studium quovis pacto ipsimet juvemus.

§. 3.

*Habitus ad
psychologi-
cas notiones
invenien-
das requisi-
tus.*

Quoniam in Psychologia traduntur, quæ experientia magistra innotescunt (§. 1), ea vero singularia sunt (§. 665 Log.), cum, quæ in Philosophia docentur, cujus pars Psychologia empirica est (§. 111 Disc. prælim.), accuratis definitionibus explicari (§. 116 Disc. prælim.) & ad propositiones determinatas revocari debeant (§. 121 Disc. prælim.); *Diagnata Psychologia empirica inventurus pollere debet habitu ea, quæ experimur, ad definitiones accuratas & ad propositiones determinatas revocandi: qualem habitum possibilem esse constat (§. 708 Log.).*

Hæc

Hæc non una de causa monemus. Etenim ad hoc conducit, ne quis se huic labori parem existimet, qui tamen eidem maxime impar est, irrito successu tantum opus aggressurus. Deinde hinc intelligimus, cur Psychologia hæctenus propemodum deserta fuerit ac parum exulta. Docemur denique ad notiones psychologicas inveniendas plurimum adjumentum afferre notiones ontologicas, quæ esse directrices in notionibus universalibus eruen-
dis in Horis subsæciis A. 1729 Trim. Vern. n. 4. §. 2 & seqq. ostendimus.

§. 4.

Psychologia empirica principia suppeditat rationali. Usus Psy-
Etenim in Psychologia rationali ratio reddenda est eorum, *chologia*
quæ in anima nostra fiunt (§. 58. 31 *Disc. prælim.*). Enim- *empirica in*
vero in Psychologia empirica stabiliuntur principia, unde ra- *rationali.*
tio redditur eorum, quæ in anima humana fiunt (§. 1). Ergo Psychologia empirica principia suppeditat rationali.

Hinc jam alias (*not. §. 111 Disc. prælim.*) monuimus, Psychologiam empiricam Physicæ experimentalis respondere. Constat enim Physicam quoque experimentalem dogmaticæ principia suppeditare. Quemadmodum itaque Physicæ experimentalis indefessam operam navare debet, qui rerum naturalium cognitionem veram curæ cordique habet; ita etiam in Psychologia empirica assiduus sit necesse est, qui certam animæ cognitionem desiderat. Patebit vero in progressu plura de anima humana certo cognosci posse, quam vulgo existimetur, si Psychologia empirica rite excolatur.

§. 5.

Psychologia empirica inservit examinandis & confir-
mandis iis, quæ de anima humana a priori eruiuntur. Usus alter.
enim in Psychologia empirica ea traduntur, quæ attentione ad ea facta, quæ nobis concipiuntur in anima nostra fiunt (§. 2), cognoscuntur; si quæ de anima humana a priori eruta fuere, cum iis conferenda sunt, quæ in Psychologia empirica per experientiam stabiliuntur. Quod si enim cum iisdem eadem sunt vel consentiunt, ea veritati consentanea esse dubitari nequit: sin vero eidem repugnant, ea a veritate abhorrere palam est

(§. 567 Log.). Quodsi in Psychologia empirica nondum reperitur, quod a priori de anima fuit evictum; beneficio aliorum, quæ in Psychologia empirica traduntur, attentio ad mentem nostram dirigenda & in eo defigenda, quod eidem respondere debet, ut appareat, utrum eidem conveniat, nec ne. Et si quid occurrat, quod ad observationem reduci nequit; videre licet, num cum eo, quod ex principio in Psychologia empirica stabilitum consequitur, idem sit, vel num ex eo, quod a priori erutum, sequatur aliquid in Psychologia empirica stabilitum. Apparet itaque Psychologiam empiricam inservire examinandis atque confirmandis iis, quæ de anima humana a priori eruuntur.

Atque in eo Psychologia empirica denuo convenit cum Physica experimentalis: etenim experimentis quoque utimur tanquam examinibus dogmatum physicorum, sive ex aliis experimentis, sive ex his, quæ ex aliis experimentis deducta fuere, porro erutis. Psychologia rationalis tradit ea, quæ a priori de anima innotescent (§. 58 Disc. preliminaris.). Quamobrem patet, Psychologiam rationalem promoveri incrementum empiricæ, etsi ex ea principia mutuetur: cum scire enim reddit, quod ab ea mutuatum fuerat. Equidem non impossibile videtur, ut ea absque Psychologiæ rationalis auxilio a posteriori ex observationibus deriventur; enimvero id commode fieri non posse ipso facto docemur. Deficit attentio ad observationes, sine qua advertere non datur, quæ in anima fiunt. Veritates a priori deductæ nos commonesciunt eorum, quæ observari debent, & alias cogitationem nostram effugiunt. Eadem modum insinuant, sine quo eorum, quæ in nobis contingunt, conscii esse non possumus. Expertæ loquimur, quæ illi quoque experturi sunt, qui in Psychologicis notionibus sibi familiaribus reddendis operam collocabunt. Imitatur ea in re Psychologus Astronomum, qui ex observationibus eruit theoriæ, & theoriæ, quam eruit, per observationes denuo comprobatur, ac ope theoriæ ad observationes deducitur, quæ alias cogitationem ipsius minime subiissent. Atque ideo in Psychologia rationali interferuntur demonstrationes, quæ ad empiricam referri debebant. Et, ubi Psychologia empirica conditur, ubi rationalis jam exculsa, plurimis principiis locupletari potest, quæ alias ægre in eadem

eadem locum habitura fuissent. Optime igitur sibi consulit, qui studium Psychologiæ rationalis cum empiricâ constanter conjungit, et si consultum nobis fuerit illam ab hac separari.

§. 6.

Psychologia empirica principia tradit juri naturali. In jure naturali demonstratur, quænam actiones sint malæ, quænam bonæ (§. 68 *Disc. prælim.*). Constat vero ex iis, quæ de jure naturali & gentium dicta sunt in Horis subsecivis A. 1729 Trim. brum. n. II. §. 6. 15. ac suo tempore evidentius demonstrabitur in Philosophia practica universali, atque ex ipso Juris naturalis systemate apparebit, rationem actionum, cur bonæ atque malæ sint, a natura humana desumi, consequenter etiam ab iis, quæ menti humanæ insunt. Quare cum in Psychologia empirica contineantur, quæ nobis conscia in anima nostra sunt (§. 2); ex iis quoque desumendas esse rationes actionum intrinsece bonarum, vel malarum apparet. Psychologia igitur principia juri naturali tradit (§. 866 *Ontol.*).

Obinet id imprimis in officiis hominis erga animam suam.

§. 7.

Psychologia empirica inservit Theologiæ naturali eique principia tradit. In Theologia enim naturali agimus de Deo ejusque adeo attributis (§. 57 *Disc. prælim.*). Ostendemus autem in Theologia naturali, nos ad notiones attributorum divinatorum pervenire, quatenus notiones eorum, quæ menti humanæ insunt, ab imperfectionibus seu limitationibus liberamus. Quoniam itaque in Psychologia empirica traduntur notiones distinctæ eorum, quorum mens sibi in se conscia esse potest (§. 2); in formandis notionibus attributorum divinatorum Theologiæ naturalis cultorem juvat, adeoque Theologiæ naturali inservit.

Enimvero quoniam in Psychologiâ empiricâ, ut modo diximus, notiones distinctæ traduntur eorum, quæ menti hu-

manz insunt; ab iis principia generalia abstrahere licet de omni ente, quod similitudinem quandam cum anima habet, quanta scilicet ad genus quoddam constituendum sufficit (§. 710 Log.), hoc est, de Spiritu in genere. Quare cum etiam Deus Spiritus sit, quemadmodum in Theologia naturali demonstrabitur; ad eum quoque principia ista applicari possunt (§. 346 Log.). Psychologia itaque empirica Theologiæ naturali principia tradit.

Hinc intelligitur Theologiam naturalem multis defectibus laborare debere, nisi Psychologia empirica probe fuerit excolta. Quo profundius in hac versatus fueris, eo uberiorem in illa lucem experieris. Notiones enim attributorum divinorum sunt distinctæ ac determinatæ, & hinc ad ratiocinandum utiles; id quod non modo in omni philosophia practica & Theologia naturali experimentalis, verum etiam in ipsa Theologia revelata usum multiplicem habet.

§. 8.

Ufus in philosophia practica.

Psychologia empirica philosophiæ practicæ principia tradit. Demonstrationem jam dedimus (§. 92 Disc. prælim.), cum ostenderemus, philosophiam practicam ex Metaphysica principia petere debere, si in ea omnia demonstranda sint: quam adeo ibidem vide.

Non alia profecto ratio est quam Psychologiæ empiricæ neglectus, quod in Ethica præsertim praxis virtutum colendarum & vitiorum fugiendorum prorsus fuerit deserta. Quæcunque enim de ea dici possunt, ad appetitum determinandum redeunt: in appetitus autem determinationem omnes omnino perceptiones influunt. Quamobrem quæ in Psychologia de appetitus determinatione stabiliuntur principia, ea in Ethica ad casus speciales transferuntur. Aliam longe faciem induit omnis morum philosophia, ubi luce Psychologiæ colustratur, tumque demum iudicium certum fieri potest, quousque virtutes in potestate sint & quænam nos ab earum cultura arceant. Immo quæ de philosophia morali evicianus, ad ipsam quoque Theologiam moralem applicari possunt ac debent. Non liberabuntur libri, qui de ea scribuntur, a sterilitate, nisi ubi Psychologiæ periti ad eam in systema redigendam animum appellent: id quod non simplici vice

vice me monuisse memini. Clarius autem hæc intelligentur, ubi philosophiæ moralis systema ex principiis psychologicis a priori deductum dederimus.

§. 9.

Psychologia empirica principia tradit Logicæ. De-Usus in L-
monstrationem denuo dedimus, cum ostenderemus, quænam *gica*.
Logica principia habeat (§. 8) *Disc. prælim.*): quam adeo
ibidem vide.

Nimirum si rationem a priori reddere velis regularum logicarum, ad ea recurrendum, quæ de facultate cognoscendi in Psychologia traduntur. Quamobrem etiam Logicam demonstrativa methodo tradituri, de tribus mentis operationibus, notionum differentia formali terminorumque usu tradidimus, quæ in Psychologia empirica sedem propriam habent, & passim per eam deprehendentes principia ex Psychologia empirica mutuata. Logicæ igitur tanto uberiorem lucem affundi deprehendes, quo penitus in Psychologia mentem humanam inspexeris. Possent alia bene multa de utilitate Psychologiæ empiricæ tradi: sed hæc sufficere possunt ad culturam Psychologiæ iis persuadendam, quibus certa Dei ac sui cognitio virtutisque studium curæ cordique est. Et ea fini nonnulla repetere libuit, quæ ex Discursu præliminari præsupponi poterant.

§. 10.

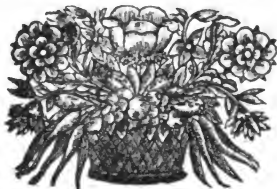
Studium Psychologiæ empiricæ animum sciendi cupi-Voluptas
dum multa voluptate perfundit & voluptatis capacem reddit, studi psy-
que alias in ipsum non caderet. Etenim Psychologia empiri-*chologici.*
ca ea tradit, quæ nobis consciis in anima nostra fiunt (§. 2).
Quare cum animus sciendi cupidus ex cognitione acquisita voluptatem percipiat; ex sui inprimis cognitione certa voluptatem percipere debet, consequenter cum animæ cognitio ex Psychologia empirica acquisita certa sit (§. 67 Log.), ex studio psychologico voluptatem percipere debet.

Quoniam in Psychologia empirica cognoscimus principia, unde ratio eorum, quæ in anima humana fiunt, redditur (§. 1), ratio vero eorum, quæ enti insunt, vel inesse possunt, ex
ipsum

ipsius essentia tandem petitur (§. 157 *Ontol.*); in ea cognoscimus, tum quæ in numero essentialium sunt, tum quæ rationem suam in iis habent. Jam vero qui novit ea, quæ menti humanæ sunt, multo rectius de perfectione mentis judicare valet quam alter, qui eadem ignorat: id quod per se patet. Quare cum inferius ostendatur ex sensu perfectionis percipi voluptatem eamque esse tanto majorem, quanto profundius perfectionem rimeris; per studium psychologicum animus hominis capax redditur voluptatis, quæ alias in eum minime caderet.

Constat ex Horis subsecivis A. 1729 Trimestr. Æst. n. I. & Trim. Autumn. n. I. & A. 1730 Trim. Brum. n. I. & Trim. Vern. n. I. sinceram illam voluptatem, quæ homines maxime decet, esse eam, quæ ex cognitione veritatis tam naturalis, quam revelatæ virtutisque tam naturalis, quam christianæ percipitur. Hanc igitur voluptatem ut plenius ac certius percipiamus, Psychologiæ studio obtinetur. Quoniam vera hominis felicitas, quæ in hac terra in ipsum cadit, in perceptione istius voluptatis consistit, quemadmodum suo tempore in philosophia practica universali demonstraturi sumus; quanti momenti sit solida Psychologiæ empiricæ cognitio hinc innotescit. Ceterum ex ipsa tractatione constabit, non impossibile esse, ut certam ac fecundam de anima humana cognitionem consequamur. Patebit fallere præjudicium commune, quod immaterialitas animæ obster, quominus positivi quid de eadem cognoscamus.

FINIS PROLEGOMENORUM.

PSYCHO-

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS I.
 DE
 ANIMA HUMANA
 IN GENERE
 ET
 FACULTATE COGNOSCENDI
 IN SPECIE.

SECTIO I.

DE ANIMA IN GENERE.

CAPUT I.

De existentia animæ humanæ.

§. II.

*N*os esse nostri rerumque aliarum extra nos Fundamen-
 titarum conscios quovis momento ex-
 perimur. Non opus est nisi attentione
 ad perceptiones nostras, ut ea de re certi
 fimus (§. 664 Log.).

Nemo miretur, nos talia proponere, quæ
 unicuique obvia sunt, nec quisquam in du-
 bium vocaverit. Facimus hoc jubente methodo. Ubi enim aliquid
 demonstrandum, sumenda quædam sunt, cum nulla nisi ex assumtis
 procedat demonstratio. Quæ vero assumuntur, vel evidentia, vel per
 se clara esse debent, quod vel ante jam fuerint demonstrata, vel abs-
 que probatione concedantur. Ad classem posteriorem pertinet pro-
 positio præsens.

(*Wolffii Psychologia.*)

§. 12.

*Certitudo
illius fun-
damenti.*

Nos esse nostri conscios ipsa dubitatione confirmatur. Pone enim te dubitare, utrum tui rerumque aliarum extra te conscius sis, nec ne. Non negare potes, te dubitare, cum ipsemet hoc affirmes (§. 28 *Ontol.* & §. 205 *Log.*). Unde veto noli te dubitare, nisi ex eo, quod dubitationis tuæ tibi conscius sis? Hoc ipso igitur te tui conscium esse affirmas, cum te de eo dubitare asseveras. Te igitur tui esse conscium ipsa dubitatione confirmatur.

Utemur hoc principio ad demonstrandum gradum evidentiae, qua nititur cognitio existentiae sui ipsius aut, si mavis, animæ.

§. 13.

*Principium
cognoscendi
existentiæ
sui.*

Qui sui aliarumque rerum actu conscius est, ille etiam actu est sive existit. Propositio hæc adeo evidens est, ut absque probatione concedi debeat, sumenda adeo per modum axiomatis. Quod si hoc negas; ponendum est, posse ens quoddam sui aliarumque rerum actu conscium esse, etiamsi ipsum actu non sit. Ergo eidem actu quædam inerunt, antequam existit: quod cum nemo non absurdum esse fateatur; qui sui aliarumque rerum conscius est, existit.

Propositio præfens est casus specialis notionis communis, vi cuius existentiam rei colligimus. Ex prædicatis enim actualibus colligitur communiter rei existentia. Si quis dicit, lapidem esse calidum, solem lucere, semen progerminare de casu singulari locutus: nemo dubitabit ex eo inferre, lapidem, solem, semen existere. Datur adeo in nobis notio quædam communis, cui distincte enunciatæ respondet hæc propositio: *Si individuum actu quid convenit aut, si mavis, Si de individuo aliquid prædicari potest, idem actu est, sive existit.* Notionis hujus generalis casum specialem esse propositionem præsentem, per se patet. Et sane hoc ipso principio cognitio existentiae animæ nostræ reducitur ad notionem communem. Conferuntur hic utiliter, quæ ea finis alibi diximus (*not. §. 370 & 393*; itemque *not. §. 203 & 186 Ontol.*) & quæ de utilitate hujus reductionis monuimus (*not. §. 125 Ontol.*). Utinam philosophi ad notiones communes magis attenderent,

rent, confusas ad distinctas revocarent, & a specialibus universales abstraherent ! Ipso successu experirentur, quantum in iis præsidium possumus sit ad recte philosophandum.

§. 14.

Nos existimus. Sumus enim nobis nostri rerumque aliarum extra nos conscii (§. 11). Qui sui rerumque aliarum extra se conscius est, ille existit (§. 13). Nos igitur existimus.

Quomodo nobis innoscescat nos existere.

Hæc ratione nobis innotescere, quod existamus, nemo in dubium vocare potest, qui ad seipsum attendit. Pone enim te tibi non esse tui rerumque aliarum extra te conscium; veluti te dormire. Numne dormientis mentem unquam subibit cogitatio, quod existas? Quis hoc affirmaverit? Pone te vigilantem esse tui rerumque aliarum extra te tibi conscium, non tamen perpendere, quod ens sui conscium existat: tui quidem tibi conscius es, seu te ipsum sentis, quatenus te agere & pati percipis; minime autem de existentia tua mentem tuam subire cogitatio. Antequam igitur cogitatio existentie tue mentem tuam subire potest, præcedere debet notio rei sibi sui rerumque aliarum actu consciæ existentis. Ad distinctam igitur notionem reducimur confusam communem existentie nostræ eamque terminis universalibus enunciamus. Ceterum hinc est, quod rationem redditori, unde constat, nos existere, vel quæsitum num existamus, respondeamus: nos hoc nunc agere, veluti scribere, ambulare, videre, admittentes, quod hoc nunc agamus, quia nobis ejus conscii sumus. Quoniam philosophi est rationem reddere, cur ea, quæ fieri possunt, actum consequantur (§. 31 *Disc. prælim.*); rationem quoque reddere teneretur, cur nos existere certi simus. Quamobrem nemo miretur, talia a nobis probari, quæ probatione nulla indigere videntur. Non admittimus existentiam nostram absque probatione, quemadmodum ex dictis apparet. Philosophi igitur est docere, qualis probatio in rationibus nostris confusis contineatur.

§. 15.

Cognitio existentie nostræ ipsa dubitatione confirmatur. Gradus certitudinis cognitionis existentie nostræ. seu, ex eo, quod dubitamus, utrum existamus, nec ne, colligitur, nos existere. Etenim ex demonstratione propositionis præcedentis constat nos colligere existentiam nostram ex eo, quod

nobis nostri aliarumque rerum extra nos sumus conscii. Enimvero quod nostri aliarumque rerum extra nos nobis conscii simus, adeo certum est, ut ipsa dubitatione confirmetur (§. 12). Cognitio igitur existentie nostrae ipsa dubitatione confirmatur.

Idem adhuc alia ratione ostenditur. Ponamus te dubitare, utrum existas, nec ne: cum tibi hujus dubitationis sis conscius, qui vero tibi sibi conscius est existat (§. 11); ex eo, quod dubitas utrum existas, nec ne, colligere debes, quod existas.

Hinc patet gradus certitudinis, qui cognitioni existentiae nostrae convenit. Tantus nimirum est, ut eo majorem concipere non liceat. Quid enim certius existimari debet eo, quod ipsa dubitatione confirmatur, seu, quod hinc esse colligis, quod dubites, num sit. Philosophi igitur cum sit scrutari rationem tantae certitudinis, minime reprobari potest opera, quam in reducendo ratiocinio, quo existentiam nostram colligimus, ad notionem distinctam impendit.

§. 16.

Quidnam eadem evid. denia cognoscatur, qua existentiam nostram cognoscimus. Si quid per syllogismos infertur, quorum praemissae sunt propositiones indemonstrabiles, vel judicia intuitiva experientiis claris superstructa; id eadem evidentia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus. Existentiae enim nostrae cognitio nititur hoc syllogismo (§. 14):

Quodcumque ens sui ipsius aliarumque rerum extra se sibi actu conscius est, illud existit,

Atqui Nos nostri aliarumque rerum extra nos actu nobis conscii sumus.

Ergo Nos existimus.

In hoc syllogismo propositio major est principium rationis, in quo notio confusa subjecti atque praedicati ita indivulso nexu cohaeret, ut producta notione subjecti in eodem quoque compareat notio praedicati, adeoque propositio indemonstrabilis (§. 263 Log.). Quare cum praeterea theoretica fit (§. 266 Log.); ex axiomatum numero est (§. 267 Log.). In minore syllogismi nobis tribuimus praedicatum, quod in notione nostri

nostri comprehensum intuemur, adeoque minor propositio
 iudicium intuitivum est (§. 51 Log.). Nititur autem idem ex-
 perientia (§. 11) tam clara, ut dubitando confirmetur (§. 12).
 Eadem igitur evidentia cognoscitur, qua nos existere cogno-
 scimus, si quid per syllogismos infertur, quorum præmissæ
 sunt propositiones indemonstrabiles, vel iudicia intuitiva ex-
 perientiis claris superstructa.

Apparebit hinc utilitas, si quævis rationis de modo, quo existentie no-
 stræ certi reddimur, nimirum quid ad hoc requiratur, ut quid eadem
 certitudine cognoscamus, qua nos cognoscere agnoscimus. Quoniam
 in Psychologia rationali & Theologia naturali arduas demonstramus
 veritates, veluti de immortalitate animæ & existentia Dei; maximi
 profecto momenti est cognitio distincta gradus illius evidentie, qua
 nititur existentie sui ipsius cognitio.

§. 17.

Quicquid demonstratur, id eadem evidentia cognoscitur, Gradus
 qua nos existere cognoscimus. In numerum principiorum de-
 monstrandi non assumuntur nisi definitiones, experientie in-
 dubitatæ, axiomata & propositiones jam demonstratæ (§. 562 *que demon-*
strantur. Log.). Quoniam itaque definitiones sunt propositiones iden-
 ticiæ (§. 214 Log.), adeoque axiomata, si ad propositiones redu-
 cantur (§. 270 Log.), consequenter una cum ceteris axioma-
 tis indemonstrabiles (§. 267 Log.), ex definitionibus autem,
 experientiis indubitatis & axiomatis primæ propositiones de-
 monstrantur, quæ deinde in numerum principiorum demon-
 strandi assumuntur (§. 551 & seqq. Log.); principia demon-
 strandi prima sunt experientiæ indubitatæ & propositiones in-
 demonstrabiles. Enimvero si quid infertur per syllogismos,
 quorum præmissæ sunt propositiones indemonstrabiles vel ju-
 dicia intuitiva experientiis claris superstructa; id eadem eviden-
 tia cognoscitur, qua nos existere cognoscimus (§. 16). Ergo quod
 demonstratur id eadem evidentia cognoscitur, qua nos existere
 cognoscimus.

Nemo non videt, sermonem hic esse de demonstrationibus veri-

li

B 3

no-

nominis, minime autem de prætenfis, quales hodie inprimis multæ prostant. Non difficile vero est demonstrationem genuinam a spuria separare, si quidem observaveris, quæ de genuina eadem forma præscriptissimus (§. 11 & seqq. Log.) & in demonstrationibus expendendis plurimum versatus fueris.

§. 18.

*Evidentia
veritatum
geometricarum qua-
lis sit,*

Veritates geometricæ eadem evidentia cognoscuntur, qua existentia nostra nobis innotescit. Veritates enim geometricæ demonstrantur legitime, quemadmodum ostendimus, cum genuinam demonstrationum formam delinearemus (§. 551 & seqq. Log.). Quicquid vero demonstratur, id eadem evidentia cognoscitur, qua existentia nostra nobis innotescit (§. 17). Ergo veritates geometricæ eadem evidentia cognoscuntur, qua existentia nostra nobis innotescit.

Loquimur hic de demonstrationibus legitimis, quales dedit *Euclides* cum ceteris Geometris antiquis. Neque enim diffitemur, dati subinde hodie nonnullos, qui a rigore Geometrarum veterum recedunt, nec in demonstrando peritis satisfaciunt. Immo nec diffitemur a modernis Geometris transitu a natura ad Geometriam factò subinde assumi, quæ salvis demonstrandi legibus assumi nequeunt, immo sapius a veritate abhorrent.

§. 19.

Ratio assensus, quem prompte veritatis geometricis præbemus,

Quoniam veritatum geometricarum, si legitime demonstrantur, ea est evidentia, qua existentia nostra nobis innotescit (§. 18): ideo non miramur, quod nemo istis assensum denegare possit, qui vim demonstrationum percipit.

Nos ea de causa non probamus, si juvenibus mathemata absque demonstratione proponuntur, ut de eorum veritate convinci minime possint. Necesse enim est, ut in se percipiant vim demonstrationum, qua assensus vel ab invito extorquetur. Alias enim discrimen inter convictionem & persuasionem opere ipso nunquam distinguunt, neque methodi accurata, sine qua convictioni locus esse nequit, pulchritudine atque amore unquam capientur. Equidem vulgo sibi persuadent, demonstrationes naïscam creare tyronibus, eosque a studio Matheseos arcere. Enimvero diuturna experientia didicimus, id

id metuendum minime esse, siquidem demonstrationes rite resolvere noveris, ne sis obscurus & confusus in docendo.

§. 20.

Ens istud, quod in nobis sibi sui & aliarum rerum extra nos concium est, *Anima* dicitur. Vocatur etiam subinde *Anima humana*, item *Mens* vel *Mens humana*.

Definitio nominalis est: attamen positiva. Realitas ejus a posteriori patet. Etenim in anterioribus vidimus, dari quid in nobis, quod sibi sui aliarumque rerum extra nos concium est. Quale sit illud ens, in Psychologia empirica docemus. Quid sit & quod a corpore organico diversum sit, in Psychologia rationali demum ostendemus.

§. 21.

***Anima humana existit.* Etenim nos existimus, quatenus nobis nostri aliarumque rerum extra nos concii sumus (*§. 14*). Enimvero quatenus nobis nostri aliarumque rerum extra nos concii sumus, anima sumus (*§. 20*). Existit igitur anima nostra.**

Apparet adeo, dum existentiam nostri evicimus nos non demonstrasse, nisi quod anima nostra existat; corporis autem existentiam adhuc in dubio reliquisse, propterea quod nondum constet, utrum ens istud, quod sibi sui concium est, sit ipsum hoc corpus, an vero ens aliud ab eo diversum.

§. 22.

***Animæ existentiam ante cognoscimus, quam corporis.* Cujusnam Etenim animæ nostræ existentiam ex eo cognoscimus, quod nobis nostri rerumque aliarum extra nos concii sumus (*§. 20 Psychol. & §. 349 Log.*). Enimvero si de existentia reali corporum dubitamus, hujus dubitationis nobis concii sumus, consequenter nobis nostri concii sumus, quatenus dubitamus. Quoniam igitur ex eo, quod de existentia reali corporum dubitamus, demonstrari potest, nos existere, quatenus nostri aliorumque concii sumus (*§. 14*): existentiam animæ cognoscimus, dum adhuc de existentia corporis dubitamus, adeoque antequam existentiam corporis cognoscimus.**

Re-

Respexit huc *Cartesius* Meditar. 1. de prima philosophia, dum adstruere conatur mentem humanam esse nottiorem corpore: Etenim assertum suum inde probat, quod de rebus omnibus dubitans ex ipsa hac dubitatione cognoscat se esse, quatenus scilicet cogitat, id est, quatenus est res cogitans. Nihil autem aliud intelligit per rem cogitantem, quemadmodum paulo post videbimus, nisi ens, quod sibi sui ipsius rerumque aliarum tanquam extra se conscium est. Primum igitur quod certo cognoscimus, dum de ceteris omnibus dubitamus, est aliquid, quod ad animam spectat, non ad corpus. Atque eatenus dici potest animam humanam esse corpore nottiorem. Satis vero accurate in ista secunda meditatione philosophatur *Cartesius*, quemadmodum decet philosophum acutum, qui mentis acie distinguit a se invicem separanda, quatenus scilicet de existentia nostri sermo est. Etenim quod naturam & essentiam mentis attinet, in eo deproperavit iudicium suum, quemadmodum suo loco ostendetur. Certum tamen est, quod ibidem affirmat, primum, quod de anima nostra cognoscimus, esse illud, quod cogitet, aut potius, quod sit sui rerumque aliarum tanquam extra se existentium sibi conscia.

CAPUT II.

De

Modo cognoscendi animam.

S. 23.

Cognitio
quid sit.

Cogitare dicimus, quando nobis conscii sumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos representantur. *Cognitio* igitur est actus animæ, quo sibi sui rerumque aliarum extra se conscia est.

Definitio hæc nominalis ab usu loquendi minime recedit: id quod per exempla eunti patet. Quando arborem contuemur, nobis ejus conscii existentes de ea nos cogitare dicimus. Quando nobis attributa Dei representamus & notionum, quas jam de iis habemus, nobis conscii sumus; de Deo nos cogitare dicimus. Quando triangulum nobis imaginamur & imaginis hujus quasi oculis oberrantis conscii nobis sumus; de triangulo nos cogitare dicimus. Nos igitur cogitare affirmamus, quando nobis rerum quarundam aut operationum mentis nostræ sumus conscii. Eniavero quando nobis nihili conscii sumus,

sumus, veluti in somnio, tum nos non cogitare pronunciamus. Retinet eundem significatum *Cartesius*. Ita enim Princip. philos. part. 1. art. 9. *Cogitationis nomine*, inquit, *intelligo illa omnia, quæ nobis consciis in nobis sunt, quatenus eorum in nobis conscientia est*. Nostrum adeo fuit significatum & usui loquendi communi conformem, & in philosophia introductum retinere (§. 142. 147 *Disc. præl.*). Et si igitur non desint, qui cogitationes ad omnes mentis humanæ modificationes extendunt, etiam eas, quarum sibi conscientia non est; illis quidem liberum relinquimus, quo in significato vocabulo uti velint, nostrum tamen non est eorum vestigia lequi.

§. 24.

Mens *percipere* dicitur, quando sibi objectum aliquod *Perceptio* repræsentat: ut adeo *Perceptio* sit actus mentis, quo objectum *nisi definitis* quodcunque sibi repræsentat.

Ita percipimus colores, odores, sonos: mens percipit seipsam & mutationes in se contingentes.

§. 25.

Menti tribuitur *Apperceptio*, quatenus perceptionis suæ *Apperceptio* sibi conscientia est. *quoque*

Apperceptionis nomine utitur *Leibnitius*: coincidit autem cum *sic* conscientia, quem terminum in præsentī negotio *Cartesius* adhibet.

§. 26.

Quoniam cogitamus, quando nobis consciī sumus eorum, quæ in nobis contingunt, & quæ nobis tanquam extra nos repræsentantur (§. 22): *Quoniam in cogitatione* omnis cogitatio & perceptionem (§. 24), *æque involvit* & *apperceptionem involvit* (§. 25). *æque involvit*

E. gr. Dum jam scribo, conscius mihi sum me scribere. Quatenus mihi conscientia sum actus scribendi, eundem apperceptio; quatenus vero idem in mente repræsentatur, ut ejusdem conscientia esse possim, eundem percipio. Actus enim scribendi non percipitur, quatenus motus quidam manus & digitorum contingunt ad litterarum ductum atque seriem necessariū. Similiter dum solem video, ejus tanquam extra me consistētis conscientia mihi sum. Eum igitur percipio, quatenus eundem mihi repræsentō; sed apperceptio, quatenus mihi conscientia

(*Wolffii Psychologia.*)

C

sum

sum tanquam talis, qualem repræsentat. Constat nimirum ex Astronomia, idemque in Physica ostenditur, solem longe alium esse quam apparet. Figura ad sphericam proxime accedit: mens vero eum sibi repræsentat instar disci. Mole sua tantum superat Tellurem, ut ea contemptibilis parvitas respectu solis existimari debeat: mens vero eundem instar disci admodum exigui repræsentat. Solis igitur nobis conspectus sumus, non qualis revera est; sed qualem sibi repræsentat mens nostra. In omni cogitatione perceptio seu rei in mente repræsentatio & apperceptio, vi cuius nobis conspectus sumus objecti, quod in mente repræsentatur, aut, si mavis, illius repræsentationis, probe a se invicem distinguenda sunt.

§. 27.

*Quenam
menti ob
ea, quæ in
ipsa obser
vamus,
tribuenda,*

Quæ ex iis, quæ menti inesse observamus, legitimo ratiocinio colliguntur & quæ porro ex his inferuntur: eadem quæque menti conveniunt. Idem valet de omni ente alio. Etenim quæ ex iis, quæ menti inesse observamus, legitimo ratiocinio colliguntur, ac porro ex his, quæ scilicet legitimo ratiocinio inde collecta sunt, inferuntur; ea de mente humana demonstrantur (§. 551 & seqq. Log.). Quare cum vera sit propositio, quæ demonstrari potest (§. 544 Log.), consequenter prædicatum subiecto suo conveniat propter ea, ex quibus idem colligitur (§. 505 Log.); menti quoque convenire debet, quod colligitur ex iis, quæ menti inesse observamus & quod porro ex his inferitur legitimo ratiocinio, quod ex illis colligitur.

Idem valere de omni ente ex ipsa demonstratione apparet, quæ talis omnino est, ut ad omne ens promiscue applicari possit.

Nititur hac propositione omnis cognitio discursiva, atque clarior evadet ipsius veritas, ubi ratiocinia mentis in sequentibus scrutati fuerimus. Sane hujus propositionis fide tribuuntur subiecto suo omnia prædicata, quæ de eadem demonstrari possunt. In definitionibus nominalibus figurarum sumimus nonnulla, quæ iisdem inesse debent, atque ex iis ratiocinando colligimus porro, quæ iisdem tribuenda veniunt. Nimirum illi figuræ tribuenda sunt ea, quæ ex assumtis colliguntur.

guntur, cui conveniunt, quæ assumpta fuerunt. Recto igitur tramite incedimus, si eodem modo de mente judicamus.

§. 28.

Ad cognitionem mentis pervenitur, si ad cogitationes nostras attendimus eisdemque porro tribuimus, quæ legitimo ratiocinio ex iis colliguntur. Quoniam enim cogitationes perceptiones & apperceptiones involvunt (§. 26); dum cogitamus, aliquid vel ad nos spectans, vel à nobis diversum nobis representamus (§. 24), ejusque representationis nobis concili sumus (§. 25). Quare si ad cogitationes nostras attendimus, hoc ipso nobis innotescit, non tantum quomodo objectum representetur, sed etiam qualis tunc in anima mutatio accadat. Atque ita ad animæ cognitionem pervenitur.

Modus perveniendi ad cognitionem mentis.

Quoniam porro menti tribuenda veniunt, quæ ex alijs, eisdem inexistentibus legitimo ratiocinio colliguntur (§. 27), atque ea menti convenire certum est, quæ in ea observamus (§. 5 17 Log.); ea quoque menti convenire debent, quæ ex iis legitimo ratiocinio colliguntur, quæ in mente observantur. Atque ita denuo ad animæ cognitionem pervenitur.

Propositionem hanc ideo apponimus, ut dum constat, quomodo ad certam animæ cognitionem perveniatur, ea, quæ de anima tradituri sumus ad examen revocare valeamus. Id enim unice nobis propositum est, ut ad certam animæ cognitionem lectorem perducamus tum ob dignitatem, tum ob utilitatem doctrinæ. Cognitionis vocabulo utimur nondum definito, propterea quod hic in notione confusa acquiescere possimus, nec distincta opus sit. Id tamen minime obstabit, quo minus in sequentibus consulam ad distinctam reducamus.

SECTIO II.

DE

FACULTATIS COGNOSCENDI
PARTE INFERIORI.

CAPUT I.

De differentia perceptionum
formali.

§. 29.

*Facultas
anima quid
dicatur.*

Quemadmodum potentia activa in genere *Facultas* dici solet (§. 776 *Ontol.*); ita etiam potentia activæ animæ *Facultates* ipsius appellantur.

Quotnam sint animæ facultates & quales sint, in Psychologia empirica declaramus: quid vero proprie sint & quomodo animæ insint, in Psychologia rationali demum declarabitur. Conducunt tamen ad eas intelligendas, quæ de potentiis activis in genere jam in philosophia prima annotavimus (*not. §. 716*). Nimirum vi notionis, quam de actione habemus (§. 713 *Ontol.*), potentiam activam, consequenter facultatem tribuentes animæ assumamus, non repugnare iis, quæ animæ insunt, ut quædam eidem inexistencia vel relationes ad alia ita mutentur, ut ratio mutationis contineatur in illis ipsis, quæ eidem insunt, seu, ut per alia, quæ eidem insunt, intelligi possit, cur ea accidat mutatio. Enimvero quoniam in Psychologia empirica nondum dirimi potest, utrum in passionum numero sint, quæ tales videntur & si vel maxime ponamus, esse eas utique passiones, cum tamen actionibus animæ ita implicantur, ut hæc absque iis intelligi minime possint; nemo ægre ferat, quod sub Facultatum titulo talia expendamus, quæ ad passiones refert. Quod si hæc ratio nondum ei satisfacit, significatum vocabuli extendat ad potentias passivas: id quod, cum arbitrarie sint definitiones nominales, absque ulla contradictione facere licet.

§. 30.

§. 30.

Si quid percipimus, aut id ab aliis perceptibilibus satis distinguimus, aut idem a nobis fieri minime posse deprehendimus. *Fundamentum perceptionum clararum & obscurarum.* Levi attentione opus est ad obvias perceptiones, ut asserti veritas agnoscat. Etenim si solem & arborem luce diurna collustratam in vicinia intuemur, solem & arborem ab aliis objectis, quæ simul percipimus, satis distinguere valemus, ita ut denuo redeuntem agnoscamus, & Lunam vespere intuentes eam a Sole distinguamus, arborem vero aliam alibi contuentes ejus cum illa similitudinem animadvertamus. Enimvero si in luce crepusculina objectum aliquod in agro positum videmus, ea, quæ ipsi insunt, non satis discernimus, ut adeo cum rebus olim visis idem comparaturi similitudinem, quam cum iis habet, non animadvertamus. Differentia adeo hæc omnium optime innotescit, si idem objectum in eadem distantia ad lucem diurnam & crepusculinam respicias: cum enim hic cum modo percipiendi nobis sit negotium, differentia omnium optime in eodem objecto sese prodit.

Monuimus jam alibi differentiam notionum formalem a modo cognoscendi desumi (§. 77 Log.): non alia vero est perceptionum differentia, quam notionum in Logicis explicata, cum in Logica vocabulum notionis, prout ab autoribus fieri solet, in latiori significato acceperimus, ne, dum alios legimus, facile confundamur. Ne tamen in Psychologia desint nomina ad ea se invicem discernenda, quæ discerni consultum, immo necessarium est, vocabula quædam arctioribus limitibus coerceri nil vetat. Non obstat lex methodi, ut in diversis disciplinis ejusdem vocis significatus mutetur; unde eam inculcantes addidimus, id fieri debere saltem in eadem philosophiæ parte (§. 143 Disc. prælim.): cuius quidem rei rationes alibi commodius expendere licebit. Ceterum dum simul perceptorum inentionem injicimus, ad ea referimus quomodocunque percepta, sive sensuum, sive imaginationis ope. Hactenus enim differentiam in iis non attendimus.

§. 31.

*Perceptio
clara quā-
nam.*

Si quod percipimus agnoscere, vel a perceptibilibus ceteris distinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *clara* est.

Exemplum perceptionis claræ præbet Sol, quando eundem videmus; præbet arbor, quando in luce diurna eandem intuemur; præbet calor, quem tactu in lapide percipimus. Nimirum si duo simul clare percipiuntur, iis inter se collatis apparet, num eadem sint, an diversa.

§. 32.

*Perceptio
obscura
quānam.*

Si quod percipimus non agnoscere, vel a ceteris perceptibilibus non distinguere valemus, *perceptio*, quam habemus, *obscura* est.

Exemplo est objectum e longinquo visum, quod quale sit non agnoscimus. Videre nos quidpiam conscii nobis sumus: sed quid illud sit, quod videmus, nos ignorare non minus nobis conscii sumus. Quatenus igitur in perceptione quid desideratur, ne res agnoscisci possit; eatenus eam obscure percipimus. Et obscure rem a nobis percipi innuimus, dum interrogati, quid videamus, respondemus, nos nescire, ad quodnam genus vel ad quamnam speciem idem referre debeamus.

§. 33.

*Rei obscure
perceptæ
intra insunt
clare per-
ceptæ.*

Rei obscure perceptæ inesse possunt, quæ clare percipiuntur. Neque enim repugnat rei quædam inesse, quæ clare percipiuntur, & præterea inesse alia, quæ prorsus non percipiuntur, veluti cum vel defectu luminis, vel ob parvitatem suam, vel ob nimiam distantiam oculis sese subducunt. Enimvero si quædam rei inexistencia clare percipiuntur, nobis ejusdem conscii sumus, hoc est, conscii nobis sumus nos videre objectum aliquod, cui insunt ea, quæ clare percipimus. Quoniam vero præterea insunt alia, quæ prorsus percipi nequeunt, aliâ vero clare percipi possunt; rem agnoscere minime valemus, nec eam a ceteris perceptibilibus distinguere novimus, quemadmodum in clare perceptis obtinet. Res igitur ipsa obscure percipitur

(§. 32.).

(§. 32.). Patet adeo rei obscure perceptæ inesse posse, quæ clare percipiuntur.

Ideò patet a posteriori, si ad exempla obvia attendimus. Ponamus enim, nivē dudum colliquatā, alicubi adhuc in campo partem quandam terræ nivē rectā esse. Quod si eam a longinquo in luce præsertim crepusculari videas, colorem album satis clare percipis, nec minus figuram & magnitudinem percipis, qualis e longinquo apparet: non tamen ea clare percipis, per quæ nivem ab aliis objectis albis distinguis. Insunt itaque rei obscure perceptæ, quæ clare percipiuntur. Et vi eorum, quæ clare percipiuntur, rem istam agnoscere potes, quod eadem adhuc sit, quando post aliquod temporis intervallum rediens eam in loco isto adhuc positā ex eadem distantia contueris. Plurimum adeo falluntur, qui sibi persuadent, rem clare percipi, quod unum vel alterum ipsi inexistens clare percipiatur.

§. 34.

Si mens sibi conscia est, se objectum aliquod obscure percipere: perceptionem suam obscuram clare percipit. Perceptio enim clara per-
agnoscit perceptionem suam esse obscuram eamque a clara perceptionis
distinguit. Perceptionem igitur, quam habet, obscuram clare
percipit (§. 31.). *obscura.*

Propositionem hanc prætermittere non debuimus, propterea quod nobis compertum est perceptionem claram perceptionis obscuræ cum perceptione objecti, quæ obscura est, confundi. Percipit anima ea, quæ in se sunt, adeoque suas quoque, quas habet, perceptiones vel clare, vel obscure. Etenim perceptiones ejus, non minus sunt objectum facultatis percipiendi, quam res aliæ, quas percipit. Atque ideo mens perceptionum suarum conscia est, quatenus scilicet perceptioni adheret adperceptio.

§. 35.

Claritas perceptionum est id, quod *Lumen anime* appellare solemus. Et hinc anima dicitur *illuminari*, quatenus
acquirit facultatem res clare percipiendi, ut sibi conscia sit
ejus, quod percipit, atque ea, quæ percipit, probe a se invicem distinguat.

Non

Non hic sumimus terminos in sensu theologico, sed philosophico, qui cum communi loquendi usu convenit. Transferuntur autem termini a rebus materialibus ad animam propter similitudinem. Quemadmodum enim in mundo materiali lumen efficit, ut res materiales videamus; ita claritati perceptionum tribuendum, ut earum nobis consci sumus, atque perceptionem unam ab altera distinguere valeamus. Et quemadmodum oculus absque lumine nihil videre potest; ita etiam mens absque claritate perceptionum non conscia sibi esse potest ejus, quod percipitur. Similitudinem explicamus, ut constet denominandi ratio. Res ipsa autem absque ista similitudine intelligitur & cum arbitrium sit, quo nomine eam insignire velimus, definitio quoque nominalis luminis animæ absque ista similitudine intelligitur & terminus ita explicatus sumitur in significatu proprio (§. 148 Log.).

§. 36.

*Tenebra in
anima.*

Ex adverso obscuritas atque defectus perceptionum est id, quod *Tenebrarum* nomine in anima venit.

Quemadmodum enim in mundo materiali tenebræ sunt defectus luminis, seu ejusdem privatio; ita etiam in anima tenebræ esse debent defectus claritatis perceptionum. Sed perceptiones, quæ claræ non sunt, obscuræ sunt (§. 31. 32). Ergo tenebrarum nomine in anima appellari debet obscuritas perceptionum, vel earum defectus. Hæc denuo monemus, ut denominandi ratio pateat. Ceterum jam intelligitur, quomodo explicari possit alteri, nobis jam in re aliqua plus luminis fuisse assutum, quam ante habueramus.

§. 37.

*Fundamen-
tum perce-
ptionum di-
stinctionum
& confusa-
rum.*

Si rem clare percipimus aut ea, quæ eidem insunt, a se invicem distinguere & alteri sigillatim annunciare valentes, aut id in potestate nostra minime positum deprehendimus. Patet idem per exempla eunti. E. gr. dum video arborem, truncum distinguo a ramis, ramos a furculis, furculos a foliis, folia a gemmis. Similiter in foliis colorem viridem distinguo a colore corticis, quo teguntur, truncus, rami & furculi; fibras per ipsum extensas a substantia reliqua minime fibrosa. Dum faciem hominis intueor, in eadem nasum, frontem, palpebras, oculum, genas, os, mentum a se invicem distinguo. Similiter in oculo distin-

distinguo pupillam ab uvea, uvea ab adnata, qua vestitur sclerotica, figuram oculi globosam a figura nasi vel oris, volubilitatem oculi a situ fixo partium aliarum. Dum aurum manui impositum adspicio, oculis colorem, manu gravitatem in eodem discerno. Enimvero colorem flavum auri a colore viridi foliorum & hunc ab illo optime distinguo, diversitatis utriusque mihi conscius: sed in ipsa flavedine, in ipsa viriditate nihil distinguo, utut utramque adeo clare percipiam, ut flavedinem auri a flavedine tulipæ, viriditatem foliorum nascentium a viriditate adutorum optime distinguam.

Non jam distinguimus inter ea, quæ in rebus perceptilibus distinguimus; sed in eo acquiescimus, quod multa subinde in uno percipiamus, neque a se invicem diversa esse agnoscamus; subinde autem in re percepta nihil prorsus diversi percipiamus.

§. 38.

Si in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus, *Perceptio* clara dicitur *distincta*. *Perceptio distincta*

Exempla dedimus de arbore, de foliis, de facie humana, de oculo, *quam sit.*
de auro, milleque alia dari possunt unicuique ubivis obvia.

§. 39.

Si in re clare percepta plura separatim enunciabilia non distinguimus, *Perceptio* dicitur *confusa*. Est scilicet perceptio *confusa* *confusa*
quid sit. clara quidem, sed non distincta.

Exempli loco sunt flavedo auri, viriditas foliorum, & in genere colores omnes. Pertinent huc etiam sapores & odores, in quibus nihil distinguimus, quod sit separatim enunciabile. Perceptionem confusam negative definire licet, quia jam positive definivimus distinctam, cui opponitur (*not. §. 85 Ontol.*). Ceterum hic aliquid singulare obtinet, quod id, quod negativum videtur, quatenus in definitione ponitur, æquipolleat positivo. Et enim non minus nobis conscii sumus potentie distinguendi plura perceptibilia in uno perceptibili, quam impotentie tale quid faciendi: immo impotentie ut nobis magis conscii simus, singulari quadam ratione accidit. Observamus in nobis conatum plura in re una, v. gr. colore rubro, distinguendi, eumque

(*Wolffii Psychologia.*)

D

que

que irritum deprehendimus : observamus autem tanto majorem, quo minus eum succedere experimur. Quamobrem impotentia notio involvit notionem conatus frustranei, adeoque quidpiam maxime positivi. Ista igitur impotentia percipiendi ipsa in re perceptibili una optino jure aequipollens differentia specificè positivæ, ita ut in definienda perceptione confusa adhiberi possit, etiamsi distincta perceptio nondum fuerit definita. Opportune talia monemus, cum plurimos esse observemus, qui carpunt, quæ non intelligunt. Dispellendæ sunt præjudiciorum nebulæ, ne claritati notionum officiant mentisque aciem hebetent.

§. 40.

*Perceptio-
nis partialis & com-
posita differe-
ntia.*

Perceptio partialis est, quæ in perceptione rei alterius contenta. Atq; composita dicitur, quæ ex pluribus partialibus constat.

E. gr. Dum arborem percipimus, truncum, ramos, furculos, folia, gemmas percipimus. Arboris igitur perceptio composita est, perceptiones trunci, ramorum, furculorum, foliorum, gemmarum partiales sunt. Folium si sigillatim contemplerur, & in eo colorem viridem, fibras per ejus substantiam dispersas & reliquam substantiam distinguimus, perceptiones fibrarum & situs earundam, coloris viridis ac matricæ a fibris diversæ sunt perceptiones partiales; ipsa vero folii perceptio composita est. Similiter perceptiones flavedinis ac gravitatis auri sunt partiales; ipsa vero auri perceptio composita est. Ex his exemplis liquet, perceptiones partiales esse non modo perceptiones partium, ex quibus componitur res percepta; verum etiam determinationum, quæ eam ingrediuntur, seu qualitarum & quantitatis ipsius. Quoniam vero determinationes intrinsecæ omnes simul uti unum spectantur cum re percepta; res percepta per modum totius & determinationes intrinsecæ ad eam spectantes instar partium considerantur (§. 341. *Onsol.*). Atque inde denominatio ortum traxit. Insunt plures determinationes intrinsecæ etiam in iis, quæ ad mentem nostram spectant, seu quorum nobis tanquam in nobis consciû sumus, quatenus eorum consciû sumus. Quamobrem perceptiones eorum, quæ menti insunt, vel in ea accidunt, in perceptiones partiales resolvuntur. Exempli loco non solum sunt ea, quæ hæctenus definita fuere; verum etiam illa, quæ in sequentibus definiuntur.

§. 41.

§. 41.

Si perceptiones particulares fuerint claræ, composita distincta est. Et enim si perceptiones particulares fuerint claræ, *scilicet* in plura sigillatim enunciabilia in re percepta a se invicem distinguimus (§. 31. 40). Enimvero si in re percepta plura sigillatim enunciabilia distinguimus, perceptio ejus distincta est (§. 38). Ergo si perceptiones particulares fuerint claræ, composita distincta est.

Habes hic ortum perceptionis distinctæ. Cur enim perceptio arboris distincta est? quia clare percipis truncum, ramos, surculos, folia, arbores, ita ut sigillatim percipere possis singulas istas partes. Cur folium percipis distincte? quia in eodem percipis clare colorem, fibras per longitudinem & latitudinem extensas atque reliquam ejus substantiam, figuram quoque & magnitudinem, partiumque situm. Sane si nihil eorum a se invicem discernere posses, id quod accidere deberet, ubi in arbore vel folio, quæ insunt, clare non perciperes; nec arborem vel folium distincte perciperes.

§. 42.

Qui plura sigillatim enunciabilia in eodem perceptibili Gradus distingere percipit: is magis distincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit. Quando enim in eodem perceptibili plura sigillatim enunciabilia clare percipiuntur, perceptiones particulares, ex quibus rei perceptio constat, claræ sunt (§. 40). Enimvero si perceptiones particulares fuerint claræ, composita ex iis distincta est (§. 41), consequenter quo plures perceptiones particulares claræ fuerint, eo magis distincta esse debet composita. Ergo qui in eodem perceptibili plura sigillatim enunciabilia clare percipit, is magis distincte idem percipit altero, qui pauciora in eodem clare percipit.

Per hoc principium æstimatur gradus distinctæ perceptionis, qui in eodem subjecto diverso tempore, & in diversis subjectis eodem tempore diversus deprehenditur. Atque hoc ipso via ad sublimia non minus, quam utilia atque fecunda sternitur.

§. 43.

*Perceptio
totalis.*

Perceptionem totalem appello eam, quæ complectitur eas omnes, quas dato aliquo momento simul habemus. Quamobrem cum perceptionem totalem ut unum quid consideremus, perceptiones rerum, ex quibus constant, ejus respectu tanquam partiales considerantur, ac ideo a nobis quoque partiales dicentur (§. 40).

E. gr. Si in campo integrum exercitum contueor, unò obtutu præter eum simul campum, sylvam e longinquo spectantem, cæli ac terræ confinia & objecta alia complector. Immo eodem momento, absentia quoque objecta mihi repræsentor, veluti templum, in quo sæpe vidi militum præfectum. Subeunt quoque mentem meam cogitationes variæ pro diversitate objectorum mihi repræsentatorum. Omnes istæ perceptiones simul absolvunt perceptionem totalem, quæ cum pro una habeatur ratione temporis, quo omnes eam ingredientibus conjunguntur, aut vi simultaneitatis & continuitatis eam ingredientium, perceptiones singulorum objectorum una exhibitum partiales appellantur. Non variatur hic significatus vocis perceptionis partialis, sicuti & eam, quæ composita dicitur (§. 40), totalem appellare potuissimus, scilicet objecti, quod per eam nobis exhibetur: quod ut intelligatur, simili rem declarari necesse est. Perceptiones nostræ, quæ & idæ appellantur, cum imaginibus rerum comparantur, immo cum iisdem ad commune genus reduci possunt: id quod in Psychologia rationali ostendetur. Jam imago dicitur animalis, arboris, plantæ, ædificii, hominis & ita porro, quæ unicum istiusmodi objectum repræsentat. Quodli vtro in eadem tabula conjunguntur plures istiusmodi imagines, ut vi continuitatis unum quid efficiant; omnes simul pro una imagine habentur. Nimirum continuitas unitatis notionem superaddit.

§. 44.

*Perceptio
totalis
quando
distincta.*

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, clare sint; perceptio totalis distincta est. Etenim si perceptiones partiales clare sint, objecta per eas repræsentata a se invicem distinguere valemus (§. 31). Enimvero quoniam perceptio totalis partiales istas omnes in se complectitur (§. 43); in ea plura sigillatim enunciabilia a se invicem distinguimus, consequen-

quenter & in objecto ejus, quod repræsentat; perceptio igitur totalis est distincta (§. 38).

Adest hic quid fictitii, quatenus nempe simul percepta consideramus instar entis unius & res singulas, quæ una percipiuntur, tanquam partes unum totum constituentes, seu tanquam determinationes entis isti intrinsecas: sed hanc fictionem fert usus loquendi (not. §. 43).

§. 45.

Si perceptiones totales distinctæ sunt, anima est in statu Status perceptionum distinctarum. Etenim quotidie in nobis experimur, perceptionem totalem unam in anima continuo substitui alteri, aut partiales, quæ eidem insunt, alias abire alias superaccedere, ita ut perceptio totalis non maneat eadem (§. 181 Ontol.). Perceptiones adeo totales continuo mutantur (§. 290 Ontol.), adeoque statum ejus constituunt (§. 705 Ontol.). Quoniam igitur perceptiones totales distinctæ sunt per hypoth. anima tunc temporis est in statu perceptionum distinctarum, quando totales distinctæ sunt.

Poteramus propositionem præsentem sumere per modum definitionis nominalis: sed quia denominationi inest veritas, consultius fuit eandem demonstrari. Qui in resolvendis notionibus multum versati sunt; iis satis superque perspectum est inesse sæpissime definitionibus nominalibus veritatem, quando scilicet nomen rei veritati consentaneum, ut idem sit, quod dicitur. Dedimus jam olim exempla in Elementis Matheseos Latinis, Arithmetica, Geometria, Astronomia. Cum enim studium Matheseos potissimum urgeamus, ut methodi compositæ ejus tractatione reddamur; ad tam præclarum usum idem aptare volumus, quemadmodum debuimus. Quamobrem definitiones nominales, quibus inest veritas, ad propositiones demonstrativas reduximus, ut ut probe gnari, nil quicquam decedere evidentæ Mathematicæ, si more recepto ex communibus observationibus sumantur, quæ definitionibus nominalibus respondent. Neque consilium hoc mutavimus iniquas aliquorum censuras experti, qui, cum sibi acuminæ præstare videntur, defectu acuminis deperant judicia.

§. 46.

Si perceptiones partiales, quæ totalem ingrediuntur, fuerint totales

D 3

*quando sit
obscura.*

sint obscuræ; perceptio totalis obscura est. Etenim perceptio totalis ex partialibus constat (§ 43). Quare si singulæ partiales obscuræ sunt, nihil eorum, quæ in totali continentur, ab aliis perceptibilibus distinguere valemus (§ 32), consequenter nec ea simul sumpta, quæ una perceptione totali comprehenduntur, ab iis simul sumptis, quæ exhibentur per totalem aliam, discernere licet. Perceptio igitur totalis obscura est.

Facile apparet in propositionis hypothefi supponi nihil prorsus clare perceptum in perceptione totali contineri, etsi alias non obftet, ut in perceptione obscura alicujus objecti insint nonnulla, quæ clare percipiuntur (§ 33).

§. 47.

*Status per-
ceptionum
obscura-
rum.*

Si perceptiones partiales obscuræ sunt, anima est in statu perceptionum obscurarum. Eodem, quo supra (§. 44) modo id ostenditur, nisi quod in principiorum numerum referenda sit propositio præcedens.

An detur istiusmodi status animæ, jam non disquirimus: instituetur disquisitio suo loco. Quoniam status iste, quo anima perceptiones habet obscuras, opponitur alteri, quo perceptio totalis distincta est; status perceptionum obscurarum dici etiam potest *status perceptionum confusarum*, si in denominatione veritatis non habetur ratio, sed ea arbitratio fit.

§. 48.

*Idea quid
sit.*

Repræsentatio rei dicitur *Idea*, quatenus rem quandam refert, seu quatenus objective consideratur.

Si objectum aliquod in mente repræsentatur, distingui debet actus mentis, quo fit repræsentatio; repræsentatio ipsa, quatenus objectum quoddam menti exhibet, & denique actus, quo mens repræsentationis istius, consequenter rei, qualis repræsentatur, conscia sibi est. Actus prior, quo fit repræsentatio, est perceptio (§. 24); actus posterior, quo mens sibi conscia est repræsentationis, vocatur apperceptio (§. 25); ipsa vero repræsentatio materialiter sumpta aut in relatione ad objectum, quod repræsentatur, dicitur idea. Vulgo perceptiones & ideæ a se invicem non distinguuntur, quemadmodum nec perceptio ab apperceptione. Enimvero cum in Psychologia intersit distinguere quam
accu-

accuratissime, quæ in se diversa sunt; nostrum quoque fuit supralata synonymia terminis vindicare significatum convenientem, quem non sine magna probabilitate originarium esse suspicamur. Ipsa forma vocabuli insinuat significatum perceptionis originarium, quod ea habita fuerit pro actione mentis. Et quia idea cum imagine comparatur (*nor.* §. 43); haud obscure intelligitur, quod significatus objectum respiciat.

§. 49.

Representatio rerum in universali seu generum & specierum *Notio* a nobis appellabitur. *quid sit.*

Nimirum paulo inferius apparebit, ab ideis rerum singularium abstrahi ea, quæ pluribus communia sunt & similitudinem quandam inter eas constituunt, & quatenus subjecto non tribuimus nisi determinationes istas communes entia in universali constitui. Quamobrem si nobis objectum representamus cum iis determinationibus, quæ pluribus individuis communia sunt, separatim iis, quæ communia non sunt, dicemus in posterum istam representationem: notionem. Notandum vero est, notionem ingredi non modo essentialia, verum etiam attributa & modos; modo prædicata sint communia. Atque hac ratione nihil circa rerum in mente representationem occurrit, quod non peculiari nomine sit insignitum. Ceterum cum definitiones sint arbitrariæ, de consensu aliorum non multum sumus solliciti, etsi non difficile foret eundem stabilire.

§. 50.

Notionum differentia eadem est, quæ perceptionum: *Notionum differentia.* sunt nimirum & *notione* vel *claræ*, vel *obscuræ*, *claræ* vel *distinctæ*, vel *confusæ*. Sed cum de his & aliis hinc porro pendentibus differentiis abunde jam dixerimus in Logica integro capite (§. 77 & seqq.), quæ ibi relegi possunt, repetere supervacaneum judicamus.

Etsi enim in Logica sub notione quamlibet rei representationem comprehendere libuerit (§. 34 *Log.*); id tamen minime obstat, ut ea jam de solo ente universali interpretemur, ad quod non minus, quam ad ens singulare applicari possunt. Atque hinc apparet, nullum ex tantisper variata significatione vocis erroris periculum esse metuendum,

§. 51.

*Cognoscere
quid sit.*

Rem *cognoscere* idem est ac ejus notionem, vel ideam sibi acquirere.

Ita Deum cognoscit, qui sibi acquirit notiones attributorum divinarum, Triangulum cognoscit, qui trianguli notionem sibi comparat. Animam cognoscimus, dum nobis comparamus notiones eorum, quæ ipsi insunt.

§. 52.

*Cognitio
quid sit.*

Cognitio est actio animæ, qua notionem vel ideam rei sibi acquirit.

Actiorem animæ cum effectu ejus pro uno eodemque habentes per cognitionem ideam quoque & notionem intelligere solemus, loquendi inconstantia: sed nostrum est fixum verborum tueri significatum. Animam nobis concipimus tanquam causam efficientem idearum atque notionum, quæ virtute sua ideas producit & inde porro notiones format. Hic igitur distinguimus ideam a notione, actionem animæ, qua ideam & notionem producit atque format, ab utraque, productionem ideæ a notionis formatione. Idea est rei singularis imago (§. 48), quæ entis in universali imaginem seu notionem in se continet (§. 49). Actio, qua idea producit, est perceptio (§. 24), cui apperceptio superaccedit (§. 25). Actiones, quibus notiones rerum præsertim distinctæ formantur, complures sunt, de quibus postea agemus operationes intellectus explicaturi: hoc enim nomine appellantur. Perceptio & operationes intellectus simul communi nomine cognitio dicuntur. Apparet igitur, vocabulis singulis ex nostris definitionibus respondere significatum realem & per ea discerni, quæ menti diversa insunt. Atque hoc sufficit in definitionibus nominalibus. Quamobrem cum nemine serrat contentiōis reciprocabimus, si acumine sufficiente destitutus non separat a se invicem discernenda, atque ideo pro synonymis habet terminos, quos nos tanquam formaliter diversos a se invicem distinguimus.

§. 53.

*Facultas
cognoscendi
quid sit.*

Quatenus cognitio in mente possibilis est, hoc est, quatenus fieri potest, ut rem cognoscamus, menti facultatem cognoscendi tribuimus (§. 29): Ut adeo *Facultas cognoscendi* ea sit, qua ideas ac notiones rerum nobis acquirimus.

De-

Definiri etiam potest per facultatem, qua res cognoscimus, cum & facultas in superioribus fuerit definita (§. 29), & quando rem cognoscere dicamur, explicatum (§. 51), ut adeo definitum non possit dici ingredi definitionem contra expressam Logicæ legem (§. 168 Log.). Inest denominationi veritas, quemadmodum in terminis complexis haud raro accidere solet, si nempe ex simplicium notione deducitur notio complexi, veluti hic ex notione facultatis (§. 29) & cognitionis (§. 51. 52) notio facultatis cognoscendi resultat per combinationem, sicuti terminus complexus per combinationem simplicium resultat.

§. 54.

Facultatis cognoscendi pars inferior dicitur, qua ideas *Facultatis cognoscendi* & notiones obscuras atque confusas nobis comparamus.

Plurimum interest facultatis cognoscendi partem inferiorem distinguere a superiori. Discrimen hoc jam annotarunt veteres, etiam in Logica, arte inveniendi & moralibus non cum fecerint usum, qui inde expectandus.

§. 55.

Facultatis cognoscendi pars superior est, qua ideas & *Facultatis cognoscendi* notiones distinctas acquirimus.

Nemo offendatur partis appellatione, inde inferens nos menti humanæ contra ejus simplicitatem tribuere partes, ac inde materialismum exculpere conetur, ut dignum inter consequentiaris obtineat locum (§. 1047 Log.). Pars enim facultatis cognoscendi inferior & superior terminus philosophicus est, cui nulla inest veritas. Ex terminorum adeo simplicium notionibus non derivanda est notio eidem respondens; sed dispiciendum, utrum ea, quæ eidem tribuitur, in anima contineatur, nec ne. Non ideo Astronomus affirmat, planetas incerta lege hinc inde circumvagari & affixas superficiem sphaeræ mundanæ affigi, quod illas stellas planetas, sive errones, has vero affixas appellat.

CAPUT II. De Sensu.

§. 56.

*Principium
cognoscendi
corpus su-
mmo.*

Observamus aliquod corpus & in eo mutationes, quibus contingentibus, corpora istarum mutationum causas percipimus. Immo quæ sunt in mundo adspectabili, non aliter percipimus, nisi quatenus mutationes quasdam corpori huic inducunt. Etenim si corpora lumen in oculum, quæ corporis istius pars est, immittunt & mutationem quandam corpori inducunt, in Physica distincte explicandam; illorum nobis tanquam extra nos nobis conscii sumus, adeoque eas percipimus (§. 24). Similiter si corpus aliquod corpus istud tangit, contactus hujus nobis conscii sumus, eumque adeo percipimus. Quod si impediatur, ne istæ mutationes in hoc corpore contingant, v. gr. si oculos claudimus, vel corpus a contactu arcemus; omnis quoque statim cessat perceptio.

Differentia corporis hujus a corporibus aliis, quæ percipimus, cuilibet adeo obvia est, ut, velit nolit, eam animadvertat, ejusque sibi conscius sit, ut in confusa perceptione acquiescat nec eam ad distinctam reducat, sicuti nunc a nobis factum.

§. 57.

*Dependen-
tia perce-
ptionum a
corpore.*

Quoniam per mutationes, quæ in corpore isto accidunt, intelligimus, cur res materiales in mundo adspectabili percipiamus, & cur tales potius percipiamus, quam aliter; ratio perceptionum rerum materialium in mutationibus, quæ in corpore isto contingunt, continetur (§. 56 Ontol.), adeoque *perceptiones rerum materialium in mundo adspectabili a mutationibus in corpore isto contingentibus dependent* (§. 851 Ontol.).

Dependentia hæc adeo obvia est, ut nemo eam in dubium vocare audeat; sed quilibet ejusdem intime sibi sit conscius. Quamobrem sumi poterat, nisi terminum dependentiæ in philosophia prima distincte expli-

explicavimus, adeoque de perceptionibus rerum materialium in mundo adspectabili à philosopho nil prædicari conveniret, nisi quod eisdem convenire ex ipsis notionibus colligatur. Ceterum hæc ipsa applicatione notionis philosophiæ primæ sunt clarioræ, earumque fecunditas, utilitas & cum notionibus communibus consensus clarissime perspicitur, ut tanto securius iisdem in posterum fidamus.

§. 58.

Corpus istud dicimus nostrum, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adspectabili, quas nostri notio habemus.

Atque ita apparet, quod aliquam corporis nostri notionem habeamus, & quænam sit illa notio, quomodo ad eam perveniamus. Nemo existimet, nos terminum notionis hic de re singulari usurpare. Quando enim corpus nostrum distincta definitione explicamus, idem per modum rei universalis consideramus. Plura enim sunt corpora, quæ a diversis subjectis dicuntur corpora sua, & quorum unumquodque individuum aliquod appellat *corporis mei* nomine. Immo quando ego corpus hoc, quod jam tango propriis manibus, pro corpore meo agnosco, facta distincta applicatione notionis, quam dedimus, corporis nostri ad se, tum corpus meum in propositione majore per modum rei universalis concipio, quemadmodum in syllogismo proprio fieri solet (§. 351. 352. *Log.*).

§. 59.

Corpora in mundo adspectabili nobis præsentia dicuntur, quæ mutationem corpori nostro inducere valent, nisi scilicet ullum superaccedat obstaculum accidentale.

Ita solem dicimus præsentem, si eum videre possumus. Horologium est præsens, si ejus sonum audio. Flos est præsens, si odorem naribus percipio & ita porro. Scilicet tum nobis dicitur præsens corpus alterum, si in corpus nostrum agere valet. Impedimenti enim accidentalis rationem minime habemus. Sol nobis præsens est, dum eum respectu corporis nostri obtinet situm, ut eundem videre possemus; etsi objecto quodam interposito visus interceptiatur.

§. 60.

Quoniam corpora nobis præsentia sunt, quæ mutationes præsentia a

*fin quo-
modo pen-
deat.*

nes corpori nostro inducere valent, nisi ullum obstaculum accidentale id impediat (§. 59), corpora vero ista percipimus, quæ mutationes corpori nostro inducunt (§. 56), tales scilicet, a quibus perceptiones rerum in mundo adspectabili pendent (§. 58); *corpora ista nobis præsentia sunt, quæ eum ad corpus nostrum habent situm, ut percipi a nobis possint, nisi accidentale aliquod obstaculum adsit.*

Si tempore nocturno in hypocausto nostris oculis directe opposatur aliquod objectum, candela accensa, idem videmus, adeoque nobis præsens est (§. 59). Quodsi candela extinguitur, accidentale quoddam impedimentum superaccedit, ne videri amplius possit. Non tamen ideo præsens esse desinit, sufficit enim objectum eum ad oculum retinere situm, ut videri possit, nisi ex accidente cesset visionis actus, veluti in casu nostro ob defectum luminis.

§. 61.

*Præsentia
corporis in
dato loco,*

Corpus aliquod dicitur præsens aliquo in loco, si intra terminos consistit, quibus locum istum definimus.

E. gr. Hypocaustum terminatur parietibus: quamobrem quicquid intra horum ambitum continetur, in hypocausto præsens est. Non confundenda est præsentia in dato aliquo loco cum ea, quæ corpori alicui tribuitur respectu nostri. Præsentia terminus relativus est, qui objecti unius existentis ad coexistentem aliud relationem involvit. Ideo objectum in eodem loco constitutum diverso respectu & præsens dici potest, & absens. Ita campana, cujus sonum percipio, præsens mihi est; non autem præsens est in eo loco, ubi ego sum, nisi quando turrim conscendens ibidem commoror, ubi campana suspensa conspicitur. Visus cum sit sensus potior, & cum tactus objectum supponat propinquissimum; in præsentia corporum dijudicanda vulgo visus magis atque tactus, quam aliorum sensuum habetur ratio.

§. 62.

*Præsentia
corporis no-
stri.*

Corpus nostrum nobis semper præsens est. Illud enim corpus nostrum est, a quo dependent perceptiones rerum materialium in mundo adspectabili, quas habemus (§. 58). Enimvero continuo experimur, ipsum hoc corpus a nobis percipi: partes

partes enim ipsius tangere licet propriis manibus & videre propriis oculis partim visione directa, partim reflexa, seu mediante speculo. Quare cum partes corporis nostri istiusmodi mutationes in ipso corpore nostro producere valeant, ut easdem percipiamus, idque nullo tempore accidat; corpus nostrum nobis continuo præsens est (§. 59).

Nemo non præsentiam corporis sui continuam inde colligit, quod idem continuo percipiat, etsi abesse subinde possit apperceptio, ut scilicet perceptionis istius non semper actu nobis simus conscii (§. 25). Unde & hoc corpus nostrum esse ex eo colligi solet, quod nobis semper sit præsens, cum corpora alia nunc sint præsentia, nunc absentia.

§. 63.

Absens dicitur, quod præsens non est. Corpora igitur Absens absentia a nobis sunt, quæ istiusmodi mutationem corpori nostro quid sit a inducere minime valent, a qua perceptio aliqua pendet (§. 59), nobis, aut quæ talem ad corpus nostrum situm habent, ut a nobis percipi non possint, etiamsi accidentale obstaculum nullum adsit (§. 60).

Ex eo, quod aliquid præsens non sit, absentiam ejus colligunt vulgo omnes. Quamobrem si constet, unde innosceat rei præsentia; hoc ipso etiam liquet, unde absentia manifesta sit.

§. 64.

Similiter quia absens est, quod præsens non est (§. 63); *Absentia in in dato loco absens est, si intra terminos istos non consistit, quibus dato loco, locum istum definimus (§. 61).*

Ita abest e hypocausito, qui in spatio illo non est, quod parietibus hypocausiti continetur. Hæc facilia sunt; non tamen inutilia, præsertim si ad universalia, quæ insunt, attenditur.

§. 65.

Perceptiones, quarum ratio continetur in mutationibus, in organis corporis nostri qua talibus contingentibus, dicuntur *Sensationes*. Definiri etiam posset *Sensatio*, quod sit perceptio *Sensatio quid sit.*

ceptio per mutationem, quæ fit in organo aliquo corporis nostri qua tali, intelligibili modo explicabilis.

E. gr. Quando objectum aliquod intuens percipio, ex mutatione, quæ in oculo contingit, intelligibili modo explicari seu ratio reddi potest, cur tale appareat potius, quam aliter. Illa igitur objecti representatio e sensationum numero est. Similiter dum dolorem vulnere corpori inflicto percipio; cur eam percipiam & cur talem percipiam, ratio redditur ex mutationibus, quæ in loco vulneris corpori accidunt. Quare perceptio doloris e sensationum numero est.

§. 66.

Organisensorii descriptio.

Organum sensorium appellatur organum seu pars organica corporis, in cuius mutationibus continentur rationes perceptionum rerum materialium in mundo adspectabili.

Ita organum sensorium est oculus: ex mutationibus enim, quæ eidem ab objectis externis inducuntur, per organicam ipsius structuram possibiles, intelligitur, cur jam hoc potius videamus objectum, quam aliud, & cur tale hoc appareat objectum.

§. 67.

Sensus definitio.

Facultas sentiendi sive *Sensus* est facultas percipiendi objecta externa mutationem organis sensorii qua talibus inducentia, convenienter mutationi in organo factæ.

Facile percipiunt attentiores, cur addamus restrictionem. Possunt accidere organo sensorio a causis extrinsecis mutationes, quæ a structura organica minime pendent, veluti si oculo vulnus infligitur, vel si idem contunditur. Neque enim vulnus vel contusio est mutatio, quæ oculo vi structuræ suæ organicæ, seu quatenus est organon ad videndum aptum, accidit. Ceterum hic sensum concipimus, quatenus in anima est, quemadmodum & sensationem (65), etsi non negemus, ad sensationem & facultatem sentiendi pertinere etiam ea, quæ in corpore illi, quod in anima est, respondent, quatenus facultas sentiendi spectatur ut facultas hominis & sensatio ut quid ad hominem spectans. Enimvero quod ad corpus spectat, in Physica explicari debet suoque tempore explicabitur: neque adeo huius loci est.

§. 68.

Sensuum numerus.

Quoniam quinque dantur in corpore humano organa, quo-

quorum qua talium mutationibus suæ in anima perceptiones respondent, quemadmodum unusquisque in se experitur: *sensus quoque quinque numerantur*, scilicet *visus, auditus, olfactus, gustus, tactus*.

Cur non plures quam quinque sint sensus, nostrum jam non est inquirere. Luber tamen fundamentum illorum sensuum exponere, cum ad intelligendas definitiones sequentes plurimum faciat. Scilicet aut corpora alia nostrum immediate contingunt, aut mediate. Si immediatus est contactus, tactui locus est. Quodsi corpus immediate nostrum tangere nequit, aut in ipsum agit, mediante lumine, aut mediante sono, aut mediantibus effluviis, aut mediantibus quibusdam corporibus, quæ ejusdem massæ permixta sunt. In primo casu visui, in secundo auditui, in tertio odoratui, in quarto gustui locus est.

§. 69.

Facultas videndi sive *Visus* est facultas percipiendi objecta, convenienter mutationi vi luminis in oculo factæ. *Visus quid sit.*

Definimus hic visum respectu animæ: quid enim in corpore contingat, dum videmus, in Physica explicabimus. Idem tenendum est de sensibus ceteris, de quibus in proxime sequentibus articulis agitur. Mutationem igitur, quæ in oculo contingit, dum videmus, hic ut explicemus necesse non est. Quodsi tamen dependentiam perceptionum in mente a mutatione in organo distincte comprehendere volueris, cum ista per hanc intelligibili modo explicabilis sit, ad perceptionem mentis penitus intelligendam non parum conducit, si mutatio in organo penitus intelligatur. Ita v. gr. visio clara est, si clara fuerit in oculo imago, quæ in ejus fundo radiis luminis illapsis delineatur; distincta est visio, si imago ista distincta fuerit. Qui vel Opticam didicit, vel in Physica probe versatus est; is dependentiam visus a mutatione in oculo vi luminis factam optime perspicit.

§. 70.

Facultas audiendi sive *Auditus* est facultas percipiendi sonum, convenienter mutationi per eundem in aure factæ. *Auditus quid sit.*

Discernimus auditu sonos omnis generis, quos inter etiam sunt voces animalium atque hominum, itemque loquela.

§. 71.

*Odoratus
quid sit.*

Facultas olfaciendi, sive *Olfactus* est facultas percipiendi odores rerum, convenienter mutationi, vi effluviarum a corporibus odoriferis exhalatorum in naribus factæ.

Quod corpora odorifera emittant effluvia & qualia sint ista effluvia, in Physica disquiremus.

§. 72.

*Gustus
quid sit.*

Facultas gustandi, sive *Gustus* est facultas percipiendi sapores, convenienter mutationi, quam objecta sapida dentibus comminuta in lingua producant.

Quidnam sit in objectis sapidis, quod linguae mutationem quandam inducit, dum comminuta saliva perfunduntur, denuo in Physica disquiremus.

§. 73.

*Tactus
quid sit.*

Facultas tangendi, sive *Tactus* est facultas percipiendi qualitates & quantitatem corporum, convenienter mutationi, quam per contactum corporis nostri in eodem producant.

Istiusmodi qualitates sunt asperitas, levitas, durities, mollicies, gravitas. Tactu etiam discernuntur nonnulla, quæ visu alias discerni solent, veluti figuræ & magnitudo: utur hic perceptiones aliæ sociæ suppetias ferant, veluti in discernendis figuris perceptio motus digitorum vel manus juxta ductum perimetri.

§. 74.

*Sensatio
quænam
fortior.*

Sensatio una fortior dicitur altera, quæ majorem claritatis gradum habet, seu cujus nobis magis conscii sumus quam alterius. Idem intellige de perceptione quacunque.

E. gr. major est claritas in perceptione luminis solaris, quam lunaris, eadeinque in priori casu sensatio fortior, quam in posteriori. Similiter major claritas est in fœtore asæ fœtidæ, quam liliorum contritorum, adeoque in illo casu sensatio fortior, quam in hoc est.

§. 75.

*Sensatio
quænam de-
bilior.*

Sensatio una debilior est altera, quæ minorem claritatis gradum habet, seu cujus nobis minus conscii sumus quam alterius. Idem intelligitur de perceptione quacunque.

Ita

Ita minor est claritas in perceptione luminis lunaris, quam solaris, adeoque illa debilior hac altera. Similiter in perceptione foetoris li-
liorum contritorum minor est claritas, quam in perceptione foetoris
asæ, foetida, adeoque illa hac altera debilior est.

§. 76.

Sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debi- *Obscuratio*
liorem prorsus non appercipiamus. Lumen Solis atque Lunæ *sensationis*
quando simul percipimus, Luna instar tenuis cujusdam nube- *unius per*
culæ pallet. Luminis solaris perceptio clarior est perceptione *alteram.*
lunaris, consequenter illa fortior (§. 74); hæc debilior (§. 75),
quemadmodum nobis innotescit, si comparemus objecta lu-
mine lunari perfusa cum objectis lumine solari collustratis.
Quare cum interdiu lumen Lunæ palleat, quod noctu solum
perceptum satis clarum deprehenditur; sensatio fortior ob-
scurat debiliorem. Similiter lumen stellarum noctu satis cla-
re percipitur, æst interdiu lumine solari vel luce diurna oculos
occupante adeo obscure percipitur, ut ejus nobis prorsus non
simus conscii, consequenter omnis cesset apperceptio (§. 25).
Sensatio luminis solaris multo fortior est sensatione luminis
stellarum (§. 74). Quare denuo patet, sensationem debilio-
rem obscurari a fortiori, & quidem ita ut debiliorem prorsus
non appercipiamus. Idem obtinet in sensationibus aliis. Ita
quilibet experitur verba loquentis non percipi præ sonitu cam-
panarum. Est autem sonitus campanarum sonus vehemen-
tior voce loquentis, atque adeo ille clarius hac percipitur.
Quoniam itaque illa sensatio fortior, hæc debilior (§. 74. 75);
sensatio fortior in auditu quoque debiliorem obscurat. Si-
militer sapor unus impedit, ne alium percipiamus. Et in vul-
gus notum est, odore gravi effici, ne foetorem clare percipia-
mus. In utroque autem casu denuo ut ante colligitur, sensa-
tionem fortiorem obscurare debiliorem.

Magnum principium experientiae est propositio præsens, quam
ideo inferius ad majorem universalitatis gradum evehemus. Usus in
(Wolffii Psychologia.) F mo-

moralibus amplissimus est, quemadmodum suo tempore constabit. In arte quoque inveniendi non postremum sibi locum vindicat. In Physicis patebit ratio a priori, quatenus sensationes per mutationes in organis sensorii sunt explicabiles. Ceterum propositionis præsentis in casu speciali utilitatem dudum agnovere Optici, quibus in propositionum a posteriori stabilitarum numero fuit: lumen vehemens visibilia quædam obscurare, veluti lucem debiliorem, seu quando lux debilis cum forti coniungitur, quemadmodum videre est apud *Alhazennum* Opticæ lib. 1. n. 31 f. 20 ex editione *Risneri*. Principium vero istud opticum universalius effecit *Risnerus* Opticæ lib. 1. n. 20, dum ita enunciat: visibile majus officit minori. Visio multum valet ad sensationes omnes, immo porro ad perceptiones ac notiones omnes penitus intelligendas. Visio enim sensationis species est, adeoque cum ceteris sub eodem genere contentis communia habere debet (§. 241 *Ontol.*). Similiter sensatio perceptionum quædam species est (§. 67), atque adeo denuo cum ceteris perceptionibus communia habere debet (§. cit. *Ontol.*). Et eodem modo patet, notionibus quoque communia esse debere cum perceptionibus. Unde consequens est, a visione abstrahi posse, quæ omni sensationi, immo perceptioni ac notioni omni respondent. Exemplum habemus in differentia perceptionum, quod aliæ sint claræ, aliæ obscuræ; aliæ distinctæ, aliæ confusæ. Etenim ex Elementis Opticæ *Euclidis* apparet, jam olim visionem distributam esse in claram & obscuram, & claram subdivisam in confusam atque distinctam. Ad notiones quoad rem ipsam illam differentiam applicavit *Valerianus Magnus*, & Capucinorum familia, in Logica: *Cartesius* vero etiam nomina retinuit. Utriusque vestigia secutus est *Leibnitius*, qui multum tribuit acumini *Valeriani Magni*, terminis cum *Cartesio* assumtis adjungens notiones *Valeriani* definitionibus *Euclidis* apud *Herigonium* in Cursu Mathematico consentientes. Nos differentiam illam admisimus & ejus multiplicem jam in Logica usum fecimus, atque ad ulteriorem in Psychologia, Philosophia morali & Arte inveniendi transferemus, ob rationes modo fusius inculcatas, scilicet quod deprehenderimus, notionibus visionis obscuræ, claræ, confusæ, distinctæ inesse generales, aut eas potius ad generales revocari posse, atque hæc generales convenire ad amissim cum explicationibus *Valeriani a Leibnitio* in Actis Eruditorum A. 1684 p. 537 propositis, idem facturi, si nec *Valerianus*, nec *Leibnitius* ante de eo cogitasset, nec *Cartesius* terminos opti-

corum

corum ad omnem cognitionem promiscue transtulisset, quoniam nobis in more positum fuit a prima juventute scrutari universalia, quæ notationibus Mathematicorum eorumque methodo insunt, atque eadem ad Logicam perficiendam & mentem humanam cognoscendam applicare. Non vero invidemus aliis laudem suam, si qui ante nos viuentes vel ea perpexerunt, quæ proprio Marte fuimus assecuti, ut lubenter aliis accepta referamus etiam ea, quæ nobis debemus, modo nobis constet de eo, quid senserint alii.

§. 77.

Objectum sensibile, vel etiam *Sensibile* simpliciter dicitur, *Sensibilis* quod sensu percipi potest, seu, quod in organo sensorio aliquo *definitio* efficere potest mutationem, per quam eidem in mente respondens perceptio explicari potest (§. 67). Unde porro liquet, quid in specie dicatur *visibile*, *audibile*, *odorabile*, *gustabile*, *tactile*.

Probe hic notandum est, quod jam ex antecedentibus claret, sensibilia triplici modo considerari posse, vel quatenus insunt objecto, vel quatenus mutationem inferunt in organo sensorio, vel quatenus denique percipiuntur ab anima. Hic sensibile tertio modo consideratur, cum jam aliud non intendamus, nisi ut doceamus, quomodo a mente percipiuntur objecta mutationem organici sensorii actione sua inducentia.

§. 78.

Anima in sensationibus suis nihil immutare potest, nec Forma per-
unam alteri pro arbitrio substituere valet, dum objectum sensi- *ceptionum*
bile in organum sensorium agit. Etenim sensationum ratio *ab arbitrio*
 continetur in mutationibus, quæ organici sensorii ab objectis *anima in-*
 sensibilibus inducuntur (§. 65), adeoque positis istis mutatio- *dependens.*
 nibus ponuntur & ipsæ (§. 118 *Ontol.*). Quoties itaque eadem mutatio in organo accidit & quamdiu eadem mutatio in organo subsistit, tamdiu quoque perceptio eadem (§. 189 *Ontol.*). Fieri igitur nequit, ut anima in sensatione seu perceptione objecti sensibilis pro arbitrio suo unum pro altero substituat, vel integram aliam esse jubeat, consequenter in sensa-

tionibus suis nihil immutare potest, nec integram mutare valet, dum objectum aliquod sensibile in organum sensorium agit (§. 290 *Ontol.*).

Idem etiam sic ostenditur. Ratio sensationum continetur in mutatione, quam objectum sensibile organo sensorio inducit (§. 65), consequenter dum mutatio in organo contingit, sensatio in mente necessario est (§. 298 *Ontol.*), & quidem hæc potius & talis, quam alia (§. 56 *Ontol.*). Quare cum absolute necessarium in se immutabile sit, hypothetice autem necessarium tamdiu mutari nequeat, quamdiu salva est conditio, sub qua necessarium (§. 325 *Ontol.*); sensationes vero vel absolute, vel hypothetice necessariæ esse debeant *per demonstratas eandem* tamdiu mutari nequeunt, quamdiu salva est mutatio in organo, consequenter fieri nequit, ut mutatione in organo eadem atque immutata anima quidpiam in sensatione immutet.

Idem etiam patet a posteriori. Si fragor tormenti aurem ferit, minime efficere potes, ut ejus loco percipias sonum blandiorem. Si sætor nares occupat, efficere nullo modo potes, ut vel ejus loco odorem suavem, vel sætorem saltem minus molestum percipias. Si ex data quadam distantia objectum quoddam adspicias, tui non est arbitrii, an majus, an vero minus; an hisce potius, quam aliis qualitatibus præditum objectum sentire velis. Nihil igitur in sensationibus mutare vales, sed tales utique admittere debes, quales te inconsulto oriuntur.

Nemo non hoc in se experitur, & qui sensationum dependentiam a mutationibus in organo sensorio perspicit atque adeo agnoscit illas per has intelligibili modo explicabiles esse; is abunde quoque convincitur de veritate propositionis hujus a priori: quem in finem addidimus demonstrationem, cum pro instituto nostro sufficere videretur, ut eam a posteriori stabiliremus. Judicent vero posteri, quid sentiendum sit de hominibus fatalem omnium rerum necessitatem ad destructionem libertatis animæ plenariam cum eversione omnis religionis, virtutis justitiæ, ac societatis civilis tendentem hinc exculpentibus mihi quæquam crimen objicientibus, ut ad criminationes responsurus prole-

ferre non potuerim, nisi quæ male sanos deridendos propinarent a partium studio remotis. Ceterum propositio hæc, quemadmodum ceteræ omnes, suum habet in praxi morali usum. Etenim cum actiones nostras secundum rationem dirigere jubeamur, obstacula nobis obiciunt sensus: id quod suo loco distinctius explicaturi sumus. Quamobrem impedimenta ista remoturi probe nosse debemus, quantum sensationes ab arbitrio nostro pendeant, & quousque anima nullam prorsus in easdem potestatem habeat. In præsentem igitur propositionem docemus, quod forma sensationum sit ab arbitrio animæ prorsus independens, nec eidem competat potestas in ea quidpiam immutandi.

§. 79.

Si objectum sensibile in organum sensorium rite constitutum agit; necessario sentimus, seu in animæ potestate positum non est, utrum velit sentire, nec ne. Id patet unicuique ad ob-
Coexisten-
tia muta-
tionum in
organis &
sensatio-
num neces-
sitas.
viam quovis momento experientiam attendenti. Etenim si objectum visibile in oculos apertos radios immittit; arbitrii tui non est, utrum istud videre velis, nec ne; sed necessario idem vides, sive velis, sive nolis. Similiter si sonus in aures illabitur; arbitrii tui non est, utrum audire velis, nec ne; sed necessario audis, sive velis, sive nolis. Si effluvia odorifera nares afficiunt, vel cibus comminutus & saliva perfusus linguam contingit; arbitrii tui non est, utrum odorem, vel saporem percipere velis, nec ne; sed utrumque necessario percipis, sive velis, sive nolis. Eodem modo si manum fronti admoves; arbitrii tui non est, utrum tactum percipere velis, nec ne; sed frontem manu tangi necessario sentis, sive velis, sive nolis. Nullus igitur datur sensus, in quo veritas propositionis præsentis experimento in te ipso facto extemplo confirmari nequeat.

Idem tamen vi antecedentium a priori quoque ostenditur. Etenim in mutatione, quam objectum sensibile organo inducit, continetur ratio sufficiens sensationum (§. 65). Quamobrem si mutatio in organo sensorio accidit; mens quoque necessario sentit (§. 293 Ontol.), consequenter in arbitrio ipsius positum non est, utrum sentire velit, nec ne.

Quaſi ſit iſta coeſiſtentia mutationum in organo ſenſorio & perceptionum in anima neceſſitas, an abſoluta, an hypothetica, in præſenti definiri minime poteſt. Quæſtio altioris indaginis eſt, utpote a commercio inter mentem & corpus intercedente tota pendens. Parum autem refert reſpectu libertatis animæ, utrum abſoluta ſit, an hypothetica: id quod ex inferioribus patebit, ubi in notionem libertatis inquisiverimus. Abſonum igitur eſt ex neceſſitate coeſiſtentia mutationum in organo & perceptionum in mente exſculpere fatalem neceſſitatem libertati interitum minaturam, cum libertas ſalva ſit, ſi vel maxime neceſſitas illa ſit abſoluta. Enimvero quid eſt tam abſurdum, quin dicatur ab aliquo conſequentiarum? Ceterum quando hic de mutationibus in organo ſermo eſt, ad eas referimus, quicquid in corpore accidere debet, ut perceptioni in mente ſit locus, utur hic nobis perinde ſit, qualia ſint ea, quæ in corpore noſtro contingunt, dum ſentimus. Ita v. gr. mutatio, dum videmus, in oculo facta includit etiam motum per nervum opticum ad cerebrum uſque continuatum. Præterea notandum venit, nos & hic, & in omni caſu ſimili ſupponere ſtatum corporis vivi & hominis vigilantis: id quod ſequitur ex eo, quod modo inculcavimus, neque enim in corpore mortuo, vel etiam in homine dormiente integra locum habet mutatio, quæ in corpore prærequiritur, ut anima ſibi objectum repræſentet ejusdemque repræſentationis ſibi conſcia ſit. Talia opportune monemus contra eos, qui in captandis verbis ſunt aſſidui, ut acumine præſtare videantur.

§. 80.

Modus primus impediendi ſenſationem.

Si organum ſenſorium ab objecto avertemus, ſenſatio impeditur. Etenim ſi organum ſenſorium ab objecto ſenſibili avertimus; objectum in ipſum agere ſeu mutationem in eodem producere nequit, qualis per ſtructuram organi poſſibilis: quod per ſe patet. Enimvero ſi mutatio in organo ſenſorio non contingit, nulla amplius ſenſationis datur ratio ſufficiens (§. 65), conſequenter cum abſque ratione ſufficiente nil quicquam eſſe poſſit (§. 70 Ontol.), ceſſabit quoque in mente ſenſatio ſeu perceptio (§. 65). Quoniam itaque ex averſione organi intelligitur, cur nulla in mente fiat ſenſatio *per demonſtrata*; averſio organi ab objecto continet rationem ſufficientem, cur idem mi-

minime sentiamus. Impeditur adeo sensatio per averfionem organi sensorii ab objecto sensibili (§. 726 *Ontol.*).

A posteriori obvia experientia idem innotescit. Etenim si oculus avertimus a luna, ne radii ab eadem propagati in eum illabi possint; lunam non videmus. Si manum retrahimus a superficie globi rotundi in tenebris, nec rotunditatem ejus tactu percipimus, qui in figura percipienda visus vice fungebatur. Neque aliter rem sese habere deprehendimus in sensibus ceteris.

Utile est nosse, quo usque nobis aliqua sit in sensationes potestas, cum in moralibus, tum in arte inveniendi; id quod suo loco luculentius constabit.

§. 81.

Si actio objecti sensibilis in organum sensorium quocunque modo impeditur; in anima quoque sensatio impeditur. Quoniam per actionem objecti sensibilis in organum sensorium intelligitur, cur mutatio quædam in eodem actu contingat, quæ vi structuræ ejusdem possibilis erat; ratio hujus mutationis est actio ista (§. 56 *Ontol.*), adeoque mutatio, quæ organo inducitur, effectus ab objecto sensibili productus (§. 886 *Ontol.*). Quare cum actio causæ efficientis ponenda sit, si effectus poni debeat (§. 898 *Ontol.*); actione in organum sensorium impedita, adeoque cessante (§. 726 *Ontol.*), mutatio quoque in organo cessare debet. Enimvero ratio sensationis cum in ista contineatur (§. 65), cessabit quoque ratio sensationis, consequenter ipsa sensatio (§. 70 *Ontol.*). Quoniam itaque ex impedita actione objecti sensibilis in organum sensorium intelligitur, cur nulla in mente fiat sensatio *per demonstrata*; impedita actio objecti sensibilis in organum sensorium continet rationem sufficientem, cur idem minime sentiamus. Impeditur adeo sensatio per impeditam actionem objecti sensibilis in organum sensorium.

A po-

A posteriori idem adeo obvium est, ut notio propositioni presenti respondens inter communes referri mereatur. Sane si oculos claudimus, ne radii ab objecto visibili propagati in oculum incidere possint; hoc ipso impeditur, ne visibile vi luminis in oculum agat (§. 726 *Ontol.*). Cessat vero tum etiam visus objecti alias videndi. Similiter si aures obturamus, ne sonus illabi possit; actio soni in aurem impeditur: tum vero nec sonum auditu percipi manifestum est. Si nares digitorum supremis articulis ita intrusis, ut vix spiritum per eos ducere liceat, obturemus, ne foetori pateat ingressus; effluviolum a corpore foetido exhalatorum actio in organum olfactus impeditur: foetorem vero tum a nobis minime percipi experimur. Quovis igitur momento quilibet in se experiri potest, impedita actione objecti sensibilis in organum sensorium impediri quoque sensationem, alias in anima extitutam.

Propositionis presentis eadem est utilitas, quæ præcedentis: quod ideo monemus, ne quis contemnat, quæ vulgaria videntur. Ex vulgaribus enim tanquam seminibus nascuntur sublimia & a communibus notionibus maxime remota: id quod vel sola Elementa *Euclidis* docere poterant, ex ipsa autem philosophiæ universæ pertractatione legitima, tum etiam ex Arte inveniendi evidentius elucescet.

§. 82.

*Modus debilitandi
sensationem*

*Si sensationem ea, quam habemus, fortio-
rem in nobis excitamus; hanc ægre, immo prorsus non appercipimus.* Sensatio enim fortior ita obscurare potest debiliorem, ut hanc prorsus non percipiamus (§. 76). Quare si ea, quam habemus, fortio-rem in nobis excitamus; efficitur omnino, ut eam, quam habemus, vel ægre, vel prorsus non appercipiamus.

Principium hoc maximi momenti est in mente a sensu abducenda, qui eidem periculosus. Confirmatur a posteriori. E. gr. si lignum putridum in tenebris conspicis; accensa candela sensum lucis adeo debilitas, ut prorsus non lucere videatur. Alta voce quæ legis pronuntians impedis, ne mustantium verba percipias. Suffitu odorem suscitans foetoris perceptionem fugas.

§. 83:

§. 83.

Regule perceptionum dicuntur, quas anima observat in percipiendo, seu juxta quas perceptiones ipsius explicari possunt. Unde in specie *Regula sensationum* sunt, juxta quas sensationes in anima explicari possunt.

Exempla regularum sensationum sunt propositiones proxime precedentes (§. 78 & seqq.). Neque alium in finem regulas illas proposuimus, quam ut sensationes inde explicemus, quoties nobis in posterum cum ipsis erit negotium.

§. 84.

Leges perceptionum sunt principia generalia regularum perceptionum. Ethinc in specie *Lex sensationum* dicitur principium generale regularum sensationum.

Denominatio fit ad imitationem regularum & legum motus (§. 302. 303 *Cosmol.*). Nostrium vero inprimis est in Pylchologia empirica stabilire leges & regulas inde pendentes generales perceptionum accogitationum, quod iis utamur in moralibus ad regimen actionum liberarum rite instituendum. Quemadmodum enim in philosophia naturali absque regulis motus explicari nequit, quomodo corpora pro arbitrio nostro movere valeamus; ita quoque in philosophia practica absque regulis perceptionum doceri non potest, quomodo actiones nostras liberas pro arbitratu nostro dirigamus.

§. 85.

Lex sensationum hæc est propositio: Si in organo aliquo sensorio ab objecto aliquo sensibili quædam producitur mutatio; in mente eidem coexistit sensatio per illam intelligibili modo explicabilis, sensationem sufficientem, cur sit & cur talis sit, in illa agnoscens. Veritas propositionis abunde patet ex antecedentibus. Neque enim, si rem potius, quam terminos spectes, aut ad terminorum explicationes in anterioribus traditas (§. 65. 66. 77) animum advertas, differt a principio cognoscendi corpus suum supra proposito (§. 56) & dependentiæ perceptionum a corpore notione (§. 57). Immo talis est, ut obviis ex

(*Wolffii Pylchologia.*)

G

peicien-

perientiis statim confirmari possit, si de veritate ejus dubites. Enimvero in demonstrandis regulis sensationum (§. 78 & seqq.) usi sumus propositione ista tanquam principio (§. 876 Ontol.). Est igitur lex sensationum (§. 84).

Legi huic plurimum lucis affundit Optica, cum in ea regulæ visionis, quas adeo sensus princeps observat, explicantur. Patet enim eas tanquam ad rationem ultimam ad propositionem præsentem reduci. Sufficit vero regulas visionis per experimenta & observationes stabiliri.

§. 86.

*Identitatis
perceptionis
ratio.*

Si mutatio in eodem organo sensorio eadem est; sensatio quoque in anima eadem esse debet. Etenim sensatio agnoscit in mutatione organi rationem sufficientem, cur sit & cur talis sit (§. 85). Enimvero si in duobus casibus eadem ratio sufficiens ponitur; quod in uno casu vi illius fuit, etiam in altero vi ejusdem esse debet (§. 189 Ontol.). Ergo si mutatio in eodem organo sensorio eadem est; sensatio quoque in anima eadem esse debet.

Magnum hoc principium est in omni sensationum doctrina. Usum ejus amplissimum loquitur Optica, cum per immediatam consequentiam inde fluant principia visionis generalia phænomenis visus demonstrandis inservientia, veluti quod duo objecta videantur ejusdem magnitudinis, si imagines in oculo eandem magnitudinem habent, consequenter si sub eodem angulo videntur. Non minus autem ad alias quoque sensationes applicari potest.

§. 87.

*Diversa
quando sensus
eandem
apparere
debeant.*

Quod si ergo contingat a diversis objectis sensibilibus eandem in eodem organo sensorio produci mutationem; eadem apparere debent. Etenim si a diversis objectis sensibilibus in eodem organo sensorio eadem producitur mutatio; sensatio quoque in anima eadem esse debet (§. 86). Quare cum sensationes sint perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti representationes (§. 24); anima sibi in hoc casu objecta diversa tanquam eadem repræsentare debet. Quoniam tamen in se diversa sunt, non

non eadem *per hypothefin* : eadem tantummodo apparent. Patet igitur diversa objecta eadem apparere debere, quoties contingit eandem ab iis mutationem in eodem organo sensorio produci.

Hoc principium continet rationem generalem, cur sensus subinde diversa repræsentet tanquam eadem, adeoque fallat, seu apparere quid faciat, quod non est. In omni Optica plurima occurrunt exempla, quæ sub hac lege continentur: est enim fons plurium deceptionum opticarum.

§. 88.

Si mutatio in organo sensorio eodem diversa est, sensatio Diversa quoque in anima diversa est. Ponamus enim, si fieri potest, mutationem in organo sensorio esse diversam, sensationem vero eandem. Quoniam in mutatione, quæ in organo accidit, continetur ratio, cur talis in anima potius sit sensatio, quam alia (§. 65); per diversam mutationem in organo intelligibili modo explicari poterit, cur eadem sensatio talis potius sit, quam alia (§. 56 *Ontol.*), consequenter cur anima hoc potius objectum, quam aliud, idemque hoc potius modo quam alio sibi repræsentet (§. 24): quod cum sit absurdum, sensatio in mente eadem esse nequit, si mutatio in organo diversa est. Erit igitur & ipsa diversa (§. 181. 183 *Ontol.*).

Absurditas ista magis adhuc elucescet in Psychologia rationali. Confirmatur autem experientia. Etenim si beneficio speculorum vel vitrorum politorum efficiamus, ut alia objecti in oculo delineetur imago, quam delineari solet, ubi nudo oculo idem contuemur; objectum quoque aliter videri manifestum est. Similiter constat, unum idemque objectum non idem apparere in diversis distantiiis, ita ut v. gr. globus e longinquo visus instar disci exhibeatur. Constat autem aliam globi in oculo imaginem delineari, si fuerit in vicinia constitutus; aliam vero, si longinquo intervallo a nobis fuerit remotus. Jam ex imagine in oculo redditur ratio, cur nobis instar disci appareat globus e longinquo visus, & cur rotundus appareat in vicinia oculo objectus. Unde nemo non fatebitur, absonum fore, globum & in vicinia, & e longinquo instar disci videri debere, vel in utroque casu conspici convexum,

utur imago in uno casu eadem sit, quæ est disci; in altero vero ab eadem diversa.

§. 89.

*Idem quæ-
do appareat
diversum.* Quodsi ergo contingat, idem objectum diversam efficere mutationem in eodem organo; diversum quoque apparere debet. Etenim si idem objectum diversam efficit mutationem in eodem organo, sensatio quoque in anima diversa esse debet (§. 88). Enimvero sensationes sunt perceptiones (§. 65), perceptiones vero objecti representationes (§. 24). Anima igitur sibi in hoc casu objectum idem tanquam diversum representare debet. Quoniam tamen idem est per hypotheseos; diversum tantummodo apparet. Patet igitur idem objectum diversum apparere debere, quoties contingit diversam ab iis mutationem in eodem organo sensorio effici.

Hoc principium continet rationem generalem, cur sensus subinde idem representet tanquam diversum, adeoque fallat, seu apparere quid faciat, quod non est. In Optica plurima occurrunt exempla specialia, cum propositio præsens sit fons alter deceptionum opticarum. Sensus enim fallit, tum quatenus diversa tanquam eadem, tum quatenus eadem tanquam diversa representat. Patebit idem clarius ex inferioribus, ubi errorum fontes recludemus ostensuri, cur anima errare possit & quandonam eam errare contingat.

§. 90.

Idea mutationibus organorum sensoriorum respondet. Unicuique mutationi in organo possibili sensatio quædam & idea peculiaris in anima respondet. Etenim quotiescunque mutatio quædam in organo aliquo sensibili actu contingit, toties quoque sensatio quædam in anima eidem coexistit (§. 85), ita quidem ut eadem sit sensatio, quoties in organo mutatio eadem (§. 86), si vel maxime ab objectis diversis producat (§. 87), & vicissim diversa sit sensatio, quoties diversa est in organo mutatio (§. 88), si vel maxime ab eodem objecto producat (§. 89). Necesse igitur est, ut unicuique mutationi in organo possibili sensatio quædam peculiaris respondeat. Sensationes sunt perceptio-

ceptiones (§. 65), adeoque actus mentis, quo objectum aliquod sibi repræsentat (§. 24). Quare cum repræsentatio objecti dicatur idea, quatenus ipsum refert (§. 48), unicuique autem mutationi in organo peculiaris quædam sensatio respondeat *per demonstrata*; unicuique mutationi in organo possibili peculiaris quædam idea respondere debet.

Quemadmodum per structuram organi possibile est, ut a tali objecto istiusmodi in eodem mutatio producat, veluti ut in oculo istiusmodi imago delineetur, si tale objectum in tali situ oculo oppositum radios lucis in eum immittit; ita per essentiam animæ possibile est, ut talis quædam sensatio in eadem producat, qua objectum istiusmodi eo modo repræsentatur. Quando vero mutatio in organo actu contingit; sensatio quoque in anima actu oritur, nec alia, quam hæc isti coexistere potest. Cur veto hæc potius, quam alia eidem coexistat, & quomodo fieri possit, ut eidem coexistat, in Psychologia rationali demum inquiremus.

CAPUT III.

De Imaginatione.

§. 91.

Objectorum sensibilibum absentium ideas mens reproducere *Reprodu- valet*, seu, quod perinde est, *Si qua sensu percepit anima, eorum perceptiones reproducere potest, objectis li- rum ob- ject absentibus.* Obvia experientia idem confirmatur, *eorum sensibilibum.* cum nullum sit momentum, quo juxta ea, quæ sensu percipimus, non simul absentia nobis repræsentemus. E. gr. Si fuimus in templo, domum reduces idem nobis repræsentare valemus, veluti ipsum extra nos contueremur, etiamsi nullam oculo inducat mutationem, a qua perceptio templi dependet (§. 90), consequenter nobis absens sit (§. 63). Enimvero repræsentatio ista, qua templum veluti extra nos nobis præsens sistitur, etsi non sit, idea templi est (§. 48) & templum, quod videri adeoque sensu percipi potest, objectum sensibile est (§. 77). Anima igitur

ideam objecti sensibilis absentis antea sensu percepti reproducere valet.

Idem eodem modo colligitur ex quovis exemplo alio. Propositio enim præfens est illud universale, quod in quolibet exemplo singulari, seu casu quolibet particulari continetur. Notandum vero est artificium, quo in hoc & simili casu universale in singularibus latens ab iisdem vi notionum universalium ante acquisitarum separatur: id quod insignem nobis præstat utilitatem in acquirendo acumen pervidendi abstracta in concretis, de quo deinceps ex instituto agimus. Nihil proponimus, quod non singularem promittat utilitatem, nec obviis adeo sollicitè enodandis præter rationem inhæremus. Ipsi nimirum experti sumus, quare necessarium sit studium, quod in rebus obviis meditandis collocatur, si vel summam diligentiam & maximum acumen ad meditationem afferas. Nemo hoc credit nisi expertus. Is autem demum experimento in se facto idem experitur, qui obvia isto modo meditur. Ignorant hoc Mathematici, quorum defectus in notionibus evolvendis supplet figura, & notiones subinde obscuras successus calculi in jam notis clariores efficit. Ignorant eruditi ceteri omnes, qui ab accurata discussione sunt alieni. Quamobrem non moramur iudicia, quæ deproperant utilitatem nobis exploratam minime prospicientes. Et talia opportune subinde moneri existimamus, quæ nobis ducibus philosophantibus animum addere debent ad diligentiam assiduam continuandam.

§. 91.

Imaginationis definitio.

Facultas producendi perceptiones rerum sensibilium absentium *Facultas imaginandi* seu *Imaginatio* appellatur. Quoniam itaque anima rerum absentium ideas reproducere valet (§. 91): *Animæ competit facultas imaginandi, sive Imaginatio.*

Propositionem adeo præcedentem cum in finem præmissimus, ut imaginationis realitas in aprico poneretur. *Aristotelici* imaginatio etiam *Phantasia* appellari solet. De *Tschirnhausen* vocabulum Imaginationis in sensu latiori sumit, ita ut etiam facultatem sentiendi sub ea comprehendat. Imaginatio nimirum ipsi idem est, quod facultatis cognoscendi partem superiorem supra appellavimus (§. 54). Sed significatio adeo latus ipsi peculiaris est, quemadmodum parte 2. §. 2. p. m. 41. ipsemet observat, hanc reddens denominandi rationem, quod facultas

facultates istæ, etsi diversæ, id habeant commune, quod earum opera sub specie imaginum pleraque nobis exhibeantur. Atque hæc ideononemus, ne ad libri *Tschirnhusiani* lectionem accedens confundatur.

§. 93.

Ideam ab imaginatione productam *Phantasma* dicimus. *Phantasmatis definitio.*

Equidem *Aristotelici* vocabulum phantasmatis non eodem prorsus sensu accipiunt; sed sufficit nobis eodem commode exprimi posse ideas ab imaginatione productas. Quoniam enim phantasia, teste *Goelenio* in Lexico Philosophico, etiam sumitur pro specie alicujus rei, quæ sensu comprehensa est, relicta in mente; phantasia vero pro facultate imaginandi sumitur (*not. §. 92*); phantasma commodius restringitur ad ideas a phantasia productas. Quoniam *Aristotelici* in doctrina de mente humana non satis a se invicem separarunt, quæ distingui debebant; ideo nemo nobis vitio verteret, si accuratam de animæ cognitionem consecuturi determinatas & fixas vocabulis tribuamus significationes.

§. 94.

Si quid sensu distincte percipimus, id facilius & clarius nobis imaginamur; quam quod confuse percipimus. Si faciem solis imaginari conamur, figuram & magnitudinem bene imaginamur, atque satis clare; at lumen imaginari vix ac ne vix quidem possumus, ut eadem adsit claritas, quæ adest, dum sensu idem percipitur. Quoniam in figura solis plura distinguere licet, nec minus quæ magnitudini insunt ad alias referre datur magnitudines, veluti diametrum disci solaris ad altitudines obsectorum sensibilibus, aream perimetro comprehensam ad superficies alias planas; figuram & magnitudinem distincte percipimus (§. 38). Enimvero quoniam in lumine solis plura separatim enunciabilia distinguere non licet; lumen nonnisi confuse percipimus (§. 39). Et quia figuram & magnitudinem in phantasmate solis ab aliis una perceptis probe distinguimus ac inde figuram ejus agnoscimus; phantasma solis perceptio clara est (§. 31). Jam vero phantasma adeo obscurum est,

est, ut ex illa obscuritate lumen non agnoscas, &, si vel maxime aliqua claritate perfundatur, tanta tamen non est, quæ ad lumen solis agnoscendum sufficit, quin potius illam ab hoc plurimum differre tibi conscius es. Luminis adeo solaris phantasma perceptio aut obscura penitus (§. 32), aut minus saltem clara est (§. 31). Patet itaque nos sensu distincte perceptum facilius & clarius imaginari, quam quod confuse percipitur.

Non inutile est, si ad alia exempla respiciens ex iis similiter propositionem præsentem eruas. Quoniam tamen exempla obvia sunt, ut plura in medium proferamus opus non est. Propositionis præsentis utilitas ex subsequenibus eluere: major autem in Moralibus aliquando palam fiet. Ceterum obiter monemus, modum erueniendi universalis ex singularibus, quo in stabiliendis propositionibus a posteriori utimur, æquipollere demonstrationibus majoris perspicuitatis gratia ad alium specialem applicari: quales in Mathesi mixta occurrere nemo ignorat, qui vel levi studio in eadem versatus est. Unum adhuc notandum est, antequam a propositione præsentem ad aliam digrediamur: utrum scilicet quid facile, an difficile imaginemur, id nobis innoteſcere, quatenus nobis conscius sumus conatus, quem ad imaginandum aliquid adhibemus. In exemplo allato phantasmatis solaris apparet, quod figura & magnitudo veluti vocata statim se sistat; at ubi, lumen imaginari conamur, conatum successu frustraneo repetitum appercipimus, ut adeo hinc impotentem positivam notionem consequamur (not. §. 39).

§. 95.

*Quanam
idea sen-
sualis di-
cuntur.*

Ideas sensuales appello, quæ vi sensationis in anima existunt, seu quæ in anima actu insunt, quod jam ista in organo sensorio mutatio accedit. Dici etiam potest, quod sint eæ, quæ a sensu in anima producuntur.

E. gr. dum solem intruemur, idea solis, vi cuius nobis ejusdem sumus conscius, a visu pendet, atque ideo in nobis existit, quia radii a sole in oculum illapsi organo visus mutationem quandam inducunt; dicitur itaque idea ista sensualis. Similiter si sonum tubæ percipimus, quia in aurem illapsus mutationem quandam organo auditus inducit; soni idea sensualis est. Idem dicendum est de ideis ceteris, qui mu-
tatio-

tationibus in ceteris organis sensoriis contingentibus in anima respondent. Arque ideæ hæ sensuales opponuntur phantasmatis, quæ vi imaginationis producuntur (§. 93): cur enim ab his distinguendæ veniant, ex sequentibus apparebit, & utilitas in moralibus palam fiet.

§. 96.

Phantasmata minus clara sunt ideis sensualibus. Siquid *Differentia* enim sensu confuse percipitur, id claritati minime obstat (§. 39), *phantasma-* exemplo luminis atque colorum: si vero idem imaginamur, *tum & ide-* id minus clare imaginamur, quam si idem sensu percipitur (§. 94). Quare cum objectis sensibilibus semper insint confuse percipiendæ, veluti visibilibus colores (*not. §. 39*); si quod objectum sensibile imaginamur, minus claritatis adesse debet, quam si idem sensu percipimus. Enimvero idea sensu producta sensualis idea est (§. 95); phantasma vero idea est, quæ ab imaginatione producitur (§. 93). Patet itaque phantasmatis minus adesse claritatis, quam ideis sensualibus.

Exemplo est idea sensualis solis & phantasma ejusdem, quas duas perceptiones gradu claritatis a se invicem differre nemo non in seipso experitur. Gradus claritatis bene quidem distinguimus, sed in iis sigillationem enunciabilia minime deprehendimus, adeoque eos nonnisi confuse percipimus. Ita si duo fuerint colores, unum esse altero clariorem vulgo latius obvium est; sed undenam majorem gradum claritatis unius, minorem alterius agnoscamus; nec nobis conscii sumus, nec enunciare valemus.

§. 97.

Quoniam phantasmata & ideæ sensuales gradu claritatis a se invicem differunt (§. 96), per eandem a se invicem distinguendi qui possunt, consequenter *Si phantasmata & ideæ sensuales in phantasmata coexistunt, illa ab his distinguimus.* *Modus distinguendi*

Confirmat corollarii præsentis veritatem experientia. Nemo non sibi conscius est, se phantasmata ab ideis sensualibus coexistentibus optime distinguere, ut adeo nunquam imminet periculum, ne quod imaginamur cum eo, quod sentimus, confundamus, quamdiu simul sentimus & imaginamur: id quod nobis vigilantibus accidit.

§. 98.

*Actus imaginatio-
nis & sensatio-
nis debili-
orum a-
quipollentia*

Actus imaginationis aequipollent sensationibus debilioribus. Debilior enim est sensatio, quæ minorem claritatis gradum habet (§. 75). Quare cum phantasmata minus clara sint ideis sensuibus (§. 96), illa autem vi imaginationis (§. 93), hæc vi sensuum producantur (§. 94); actus imaginationis minorem gradum claritatis habet, quam sensatio. Quoniam itaque sensibilia imaginamur (§. 92), adeoque ea, quæ sensu percipi possunt (§. 77); ipsa autem experientia constat, sensibilia in luce fortiori clarius percipi, quam in debiliore; actus imaginationis aequipollent sensationibus debilioribus.

Confirmatur idem experientia. Etenim si nocturnis tenebris ingruentibus equitem ex intervallo videmus; phantasma non majorem, immo sæpius minorem claritatis gradum habet, quam si ex eodem intervallo in luce diurna eundem adspicimus. Simile quid notamus; si idem objectum in luce diurna & lunari diverso tempore conspiciamus, modo distantia tanta sit ab oculo in casu posteriori, quæ ad istam differentiam inducendam sufficit. Sed nostrum non est in præsentia inquirere, quomodo ista distantia determinari debeat.

§. 99.

*Obscuratio
imaginatio-
nis per
sensum.*

Sensationes obscurant actus imaginationis, ita ut hos subinde prorsus non appercipiamus. Actus enim imaginationis aquipollent sensationibus debilioribus (§. 98). Quoniam itaque sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debiliorem prorsus non appercipiamus (§. 76); sensationes actus imaginationis coexistentes obscurare debent, ita ut eos subinde prorsus non appercipere liceat.

Id actu fieri in anima nostra, ut adsint phantasmata, quorum tamen nobis minime conscii sumus; in subsequenibus parebit. Atque ideo suo loco inquirendum erit, quomodo phantasmata latentia in apicum producantur, ut jam nobis eorum conscii reddamur, cum antea conscii non essemus.

§. 100.

§. 100.

Sensationes debiliores clariores fiunt, absentibus fortioribus. Obvia idem confirmatur experientia. Si luna nocturno tempore fulget, objecta ejus lumine collustrata resplendent, & ipsum lumen Lunæ multo clarius percipitur, quam interdiu, dum instar nubeculæ pallet. Lumen Solis multo clarius percipimus, quam Lunæ, adeoque sensatio prior fortior est (§. 74), posterior debilior (§. 75). Quando igitur Sol non amplius conspicitur, sed Luna sola in oculos incurrit, illo sub horizonte latente, ut nihil prorsus luminis ex fonte isto manantis ad eos pertingat; sensatio fortior cessat, debilior sola relinquitur. Enimvero tum lumen lunare multo clarius percipitur, quam antea, neque enim amplius Luna instar nubeculæ pallere videtur, adeoque sensatio debilior clarior fit fortiori absente.

Nimirum cessat jam obscuracionis causa (§. 76), adeoque debilior non obscuratur. Retinet igitur suam, quam habet, claritatem.

§. 101.

Si actus imaginationis soli sunt, clariores sunt, quam sensationibus coexistentes. Quoniam enim actus imaginationis sensationibus debilioribus æquipollent (§. 98); actus imaginationis soli insunt animæ, absentibus sensationibus omnibus, perinde est ac si sensatio debilior sola adesset, fortiori remota. Enimvero sensationes debiliores clariores fiunt absentibus fortioribus (§. 100). Ergo actus imaginationis clariores quoque esse debent, si fuerint soli, quam si sensationibus coexistunt.

Idem confirmatur a posteriori. Etenim in somnio cessant sensationes & soli actus imaginationis in anima dantur. Tum vero posteriores utique clariores sunt, quam dum vigilamus, cum phantasmata pro ideis sensualibus habeamus, existimantes nos vigilare, cum dormimus, & in rei veritate contingere, quod tantummodo apparet.

H 2

§. 102.

§. 102.

Casus speciales.

Quoniam actus imaginationis clariores sunt, si soli sunt, quam si sensationibus junguntur (§. 101); *Actus imaginationis clariores sunt in tenebris & quando oculos claudimus, aliis quæ objectis absentibus, quæ cetera organa sensoria feriunt.*

Respondet propositio præsens notioni communi; phantasmatis enim claritatem conciliaturi oculos claudimus & alia objecta a contactu organorum sensoriorum arcemus.

§. 103.

Quanam sensibilia ceteris clariius imaginantur.

Visibilia objecta, itemque verba facilius & clarius imaginamur, quam sonos inarticulatos, odores saponem & qualitates tactiles, seu, quæ tactu solo percipiuntur. In objectis enim visibilibus multa insunt, quæ distincte percipimus, veluti figuræ & magnitudines, situs atque motus, quemadmodum ex demonstratione de facilitate & difficultate imaginandi (§. 94) apparet. In verbis singulas syllabas a se invicem distinguimus tantquam sigillatim enunciabiles, adeoque eadem distincte percipimus (§. 38). Enimvero in sonis inarticulatis, odoribus, saporibus & qualitatibus tactilibus, seu iis, quæ solo tactu percipiuntur, plura sigillatim enunciabilia distinguere non licet, adeoque eadem tantummodo confuse percipimus (§. 39). Enimvero si quid sensu distincte percipimus, id facilius & clarius nobis imaginamur, quam quod confuse percipimus (§. 91). Ergo visibilia objecta, itemque verba, facilius & clarius imaginamur, quam sonos inarticulatos, odores, saponem & qualitates tactiles, seu, quæ tactu solo percipiuntur.

Veritas propositionis præsentis obvia admodum experientia confirmatur, ut eam nemo in dubium vocare possit, quoniam experimentum statim in se capere potest, quamprimum dubitatio animum invadit. Quodsi quædam imaginari conemur, unusquisque in semetipso deprehender, occurrere ipsi partim objecta visibilia, partim verba. In visibilibus clare a se percipi figuræ, magnitudines, situs ac motus experimur; in verbis percipi syllabas, quatenus successive pronunciari possunt. Quodsi vero sonos alios, saponem, odores vel quæ tactu solo percipi

percipi possunt, imaginari conemur; nihil a nobis effici intelligemus, utur sonos, sapores, odores & qualitates tactiles, quamprimum sensu percipiuntur, exemplo agnoscimus. Ceterum utilitate non caret probe a se invicem distingui, quæ facile imaginari licet, ab iis quæ vix ac ne vix quidem imaginari possumus, Patebit utilitas in Moralibus. Nihil enim de anima certa experientia fide cognoscitur, quod non inexpectatam subinde in Moralibus utilitatem afferat. Propter istam vero utilitatem inanem operam minime sumit, qui in notionibus communibus sibi claris reddendis assiduus est. Evadunt autem claræ, si ad exempla animum advertimus. Et quo plura exempla attente consideramus, eo nobis sunt clariores.

§. 104.

Si quæ simul percipimus & unius perceptio denuo producat, siue sensuum, siue imaginationis vi; imago producta imaginatio producit & perceptionem alterius, seu, quod perinde est, perceptio nemur. *Quanam*
præterita integra recurrit, cuius præsens continet partem. Patet id a posteriori, si in quocunque casu singulari comparemus ideam sensualem præsentem cum phantasmate, quod actu imaginationis præsens sistitur. E. gr. Ponamus te in templo vidisse Titium seu personam quandam tibi ignotam, & in templum alio tempore venientem oculos conjicere in locum, ubi sederat; recurret tibi phantasma Titii, etsi is tunc temporis non fuerit præsens, sed locus iste vel vacuus fuerit, vel ab alia persona occupatus. Quod si tunc temporis, quo Titium videbas, eum Mevio colloquentem vidisti; mox etiam recurret phantasma Mevii, etsi nec ipse præsens sit, nec in locum, quem occupaverat, oculos convertas. Quoniam Titium & locum, quem in templo occupavit, simul vidisti; Titius & locus sunt duo visibilia, quæ simul percepisti, aut, generaliter loquendo, res duæ sensu simul perceptæ (§. 77). Dum in templum alio tempore veniens oculum in locum istum conjicis, ubi sederat Titius; visus vi denuo producit perceptio unius rerum alias simul visarum, seu, generalissime loquendo, sensus vi producit perceptio unius rerum alias simul perceptarum (§. 67). Dum porro

H 3

tibi.

tibi recurrit phantasma Titii nunc quidem absentis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius simul perceptæ (§. 91). Apparet adeo si rerum antea simul sensu perceptarum una sensu denuo percipiatur; imaginationem etiam producere perceptionem alterius.

Quia porro Titium loquentem videras cum Mevio; Titius & Mevius sunt duo objecta visibilia, seu, generaliter loquendo res duæ sensu simul perceptæ (§. 77). Dum phantasma Titii recurrit; unius rerum sensu simul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur (§. 92). Dum porro tibi recurrit phantasma Mevii, nunc non modo absentis, sed cujus ne locum quidem adspicis; vi imaginationis producitur perceptio rei alterius simul perceptæ (§. cit.). Patet igitur si unius rerum antea simul perceptarum perceptio vi imaginationis denuo producitur; vi ejusdem imaginationis produci quoque perceptionem rei alterius simul perceptæ.

Ponamus denique te ideam hortianimo concipientem, qualem nullibi vidisti, eundem instruere arboribus ordine plantatis & ornare floribus, quales verno tempore in hortis amœnis conspiciuntur. Ponamus porro, te alio tempore in via conspiciere arbores ordine plantatas: phantasma horti tui, qualem tibi antea imaginatus fueras, extemplo recurret. Quoniam ideam horti dum animo concipis & in eo arboribus atque floribus loca convenientia pro arbitrio assignas, istorum objectorum nullum præsens est, *per hypothesein*; vi imaginationis rerum plurium perceptiones una producis, ut perceptionem quandam totalem constituent (§. 43), qualis esse solet, si plura simul sensu percipiuntur, seu uno obtutu videntis comprehenduntur. Habes igitur hic res plures simul imaginatione perceptas. Dum in via conspicias arbores ordine plantatas, quales in horto tuo tibi imaginatus fueras; unam rerum antea simul imaginatione perceptarum vi ejusdem denuo producis (§. 92). Dum
vero

vero phantasma horti, quem antea imaginatus fueras, denuo recurrit; vi imaginationis producit perceptio rerum simul imaginatione perceptarum ceterarum (§. cit.). Patet igitur, si quæ simul imaginatione fuerint percepta & unius eorum perceptio vi sensus denuo producat; imaginationem quoque producere perceptionem alterius.

Quoniam igitur imaginatio producit simul percepta, si eorum unum sensu vel imaginatione denuo percipiatur, sive simul sensu, sive imaginatione percepta fuerint; generaliter omnino liquet, si quæ simul percepimus & perceptio unius eorum sive sensuum, sive imaginationis vi producta denuo fuerit, imaginationem quoque producere perceptionem alterius seu ceterorum.

Proposio præsens maximæ utilitatis est in serie perceptionum explicanda; id quod non modo in moralibus, verum etiam in Logica & Psychologia indispensabilis necessitatis est. Incidi in eam juvenis, cum philosophiam practicam universalem methodo mathematica conscriberem: deprehendebam enim ea me opus habere in demonstrando, atque ideo tandem sumsi instar axiomatis seu notionis communis exemplo *Euclidis*: Mox ejus quoque usum observavi in ratiocinatione distincte explicanda, quemadmodum in sequentibus docebo. Ne quis vero existimet, ad eam stabiliendam sumi, quæ a veritate facti aliena sunt; ut unusquisque assumat exempla, quæ præsens ipsi suggerit experientia, consultum est. Et ne quis methodo abstrahendi universalia a singularibus nondum satis fidens existimet, a singulari vel particulari ad universale argumentationem fieri; pluribus exemplis diverso tempore obviis utatur. Plurimum huc conducit, si non solum ad nos, sed alios quoque attenti ex perceptione præsentē reddere conemur per aliquod temporis intervallum rationem eorum, quæ nobis vel aliis in mentem veniunt: ita nimirum non modo veritas propositionis nobis confirmabitur, sed eidem quoque respondens notio & clarior evadet, & fecunditas ejusdem manifesta fiet.

§. 105.

*Si quod nunc percipitur specie vel genere idem est cum idem porro
eo, expenditur.*

eo, quod alias una cum aliis perceptum fuerat, imaginatio etiam horum perceptionem producere debet. Quæ enim specie vel genere eadem sunt, ea sibi mutuo similia sunt, quatenus ad eandem speciem, vel ad idem genus referuntur (§. 23). 234 Ontol.), consequenter quædam in iisdem eadem sunt (§. 195 Ontol.). Quare si nunc percipimus A specie vel genere idem cum B, quod alias cum C perceperamus; quædam omnino percipimus, quæ antea simul cum aliis in B percipimus. Quamobrem cum perceptio ceterorum, quæ ipsi B inerant & in A minime deprehenduntur, vi imaginationis una produci debeant (§. 104); imaginatio quoque producit perceptionem ipsius B. Quoniam vero B percipiebatur una cum C; evidens est cum perceptione ipsius B produci etiam debere perceptionem ipsius A (§. cit.). Patet igitur, si quod nunc percipitur specie vel genere fuerit idem cum eo, quod alias una cum aliis perceptum fuerat, imaginationem etiam horum perceptionem producere debere.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim nos in convivio simul vidisse hospites & vitra vino plena. Quod si domi die sequente oculos in vitra convertis, quibus vinum infundi solet; exemplo tibi occurrit phantasma hospitem ac vitrorum vino plenorum rerumque ceterarum in convivio presentium. Vitra, quæ domi conspicias, specie saltem eadem sunt cum vitris, quæ videras in convivio. Ergo objectum specie idem, quod percipis, non modo tibi in mentem revocat objectum antea perceptum ad eandem speciem pertinens; verum etiam alia cum eodem simul percepta.

Patet idem in exemplis aliis. Ita vitra, quibus vinum infundi solet, in mentem tibi revocant tabernam vitris omnis generis instructam, quam in nundinis vidisti. In exemplo, quod ad propositionem præcedentem dedimus, arbores in horto plantandas in mentem revocant arbores in via plantatæ, & ita porro. Dicitur autem objectum in mentem revocari, cujus phantasma vi imaginationis producit.

§. 106.

Sine prævia sensatione nullum in anima phantasma oriri Phantasma cum
potest. Pone enim, si fieri potest, phantasma aliquod sine præ-
 via sensatione oriri. Nulla jam amplius erit ratio, cur hoc phan-
 tasma oriatur, quam aliud, cum ipsius nulla perceptio *sensatione*
 præcedat, nec ob defectum ejusdem ratio aliqua in corpore *nexus.*
 assignari possit (§. 85). Quoniam itaque fieri nequit, ut abs-
 que ratione sufficiente aliquid sit (§. 70 *Ontol.*); neque etiam
 fieri potest, ut sine prævia sensatione aliquid in anima phan-
 tasma oriatur.

Nullum quoque allegare licet exemplum phantasmatis absque
 prævia sensatione in anima exorti, modo attentione atque acumine
 sufficiente utaris, ne scilicet existimes venire quid in mentem, cujus
 nulla ratio ex perceptione præsentis reddi possit, cur hac posita ponat-
 ur. Neque enim negandum est, nisi in ratione phantasmatis ex præ-
 cedente perceptione eruenda aliquandiu jam versatus fueris, ægre il-
 lam detegi posse. Peculiare nimirum requiritur acumen ad ea, quæ
 perceptionibus ac appetitibus nostris insunt, distinguenda, ubi non
 veluti sponte sua absque ullo negotio patent.

§. 107.

Si imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum Quanam
rerum antea simul perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; perceptio-
nes istæ vel sæpius, vel diu simul percipiantur necesse est. Etenim quod specie præsertim, vel genere idem est, successive cum *imaginatio*
 pluribus rebus aliis specie & genere differentibus percipitur. *producantur.*
 Quamobrem ratio aliqua adesse debet, cur imaginationi hujus
 potius, quam alterius rei perceptio occurrat, quæ non minus
 quam ista cum re nunc percepta simul antea percepta fuit
 (§. 70 *Ontol.*). Quare cum adsit aliqua ratio, si perceptio
 ejus rei, quæ cum nunc percepta sæpius simul percepta fuit,
 producatur, vel etiam quæ diu cum hac simul percepta fuit,
 nimirum hæc ipsa, quod sæpius vel diu simul percepta fuerit,
 utpote quæ sola differentia in simultaneitate percipiendi jam
 (*Wolffii Psychologia.*) I admit-

admittitur (§. 104. 105); si imaginatio reproducere debet perceptiones aliarum rerum antea simul perceptarum cum ea, quam nunc percipimus; res ista vel sapius, vel diu simul percipiantur necesse est.

Idem patet a posteriori. Si in aliquo templo sapius fuisti, ubi phantasma ejus recurrit, primum recurrit phantasma ejus partis, quam e loco tibi consueto conspicias, vel si idem templum quoad speciem externam representat, eam tibi faciem exhibet, quam sapius prius respexisti. Si in horto aliquo sapius fuisti & cum aliis, in quibus fueras, vel de quibus narrantes audiveras, contulisti; ubi vi perceptionis presentis perinde est, cujusnam horti perceptio producat, phantasma ejus recurrit, non vero alterius. Nec aliud quid obtinet in casibus aliis. Similiter si in horto aliquo vides plantam exoticam, antea tibi non visam; eam diu contemplaris, ut facilitatem ejus perceptionem producendi, quoties de plantis sermo incidit, vel planta aliqua visui objicitur, praesertim rara, tibi compares. Immo ab eadem digressus phantasma vi imaginationis conservas & aciem mentis in eodem contemplando adhuc defigis, & tanto certiores ex eo te existimas fore, ut in posterum absentes perceptionem reproducere valeas.

Multa attentione opus est ad talia pervidenda, qua uti non possunt nisi exercitati. In Psychologia rationali, ubi in nexum istarum perceptionum inquiremus; res evadet clarius. Quod si vero quis in ad discenda Psychologia empirica, qualem proponimus, multum ac diu versatus attentionem ad ea, quae in anima contingunt, conservare didicerit; is facilius observare poterit, quae nunc aciem mentis effugiunt. Etsi autem observatio sit difficilis, si in casu dato phantasmata dijudicanda; hoc tamen non obstante eidem responderi notio communis, cum eadem nitatur praxis res memoriae mandantium, quemadmodum inferius ostendemus.

§. 108.

*Modus ac-
quirendi*

Quoniam res percipiuntur tum sensu, tum imaginatio-
facilitatem ne (§. 67. 91); *facilitas reproducendi perceptiones rerum antea*
per-

perceptarum cum iis, quæ nunc percipiuntur, acquiritur, sive res sepius ac diu sensu, sive imaginatione simul percipiantur.

reprodu-
cendi per-
ceptiones.

Apparet adeo non modo sensum juvare imaginationem, sed eam quoque ipsam absque sensuum auxilio in facilitate idearum reproducendarum acquirere utiliter ac cum successu versari. Sed de his plura dicemus paulo deinceps de memoria acturi.

§. 190.

Si res plures simul percipiuntur, & mentis acies in unam earum intenditur: imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea simul perceptarum. Si plura simul percipis & mentis aciem in unam earum intendis; hujus tibi magis conscius es, quam ceterorum, & in eo quid distinguis, quod tibi tanquam in eo repræsentas. Quare cum aliqua adesse debeat ratio, cur imaginationi potius occurrat perceptio rerum cum hac, quam alia in perceptione præsentem contenta simul perceptarum (§. 70 *Ontol.*), talis vero quidem adsit in eo casu, quo imaginatio producit perceptionem rerum antea simul cum ea perceptarum, in quam mentis aciem intendis, nulla vero adsit in altero casu, quo produceret perceptionem rerum antea simul cum una ceterarum conjunctarum, in quam mentis aciem minime intendis; si res plures simul percipiuntur & mentis acies in unam earum intenditur; imaginatio reproducit perceptionem rerum cum hac antea simul perceptarum.

Quomodo
perceptio-
nes produ-
cenda a præ-
sentem pen-
deant.

Idem etiam sic ostenditur. Quando in perceptione præsentem plura continentur & in eorum unum mentis aciem dirigis; hujus tibi magis, quam ceterorum conscius es, atque adeo perinde est ac si hoc solum perciperes. Enimvero imaginatio producit perceptionem eorum, quæ simul percepta fuere cum eo, quod nunc percipitur (§. 104); reproducere igitur debet perceptionem eorum, quæ cum eo ex pluribus in eadem perceptione nunc contentis simul percepta fuere, in quod mentis aciem intendis.

Idem etiam a posteriori confirmatur. Ponamus tibi in oculos incurrere externam ædificii cujusdam faciem & in ea fenestras, e quibus orbes quidam vitrei sunt avulsi: Si mentis aciem dirigas in avulsos ex fenestris orbes; imaginatio objiciet tibi phantasma ædificii alterius cum fenestris, ex quibus orbes vitrei sunt avulsi, quod alias vidisti, & huic succedent phantasmata aliorum similium ædificiorum antea visorum, veluti eorum, e quorum fenestris infelici casu a grandine orbes vitrei aliquando fuerant excussi, ubi aciem mentis in orbes avulsos intendere pergis. Plura istiusmodi exempla tibi recurrent, si in perquirendis rationibus phantasmatum ex perceptione præsentis nascentium fueris assiduus.

In hoc & aliis casibus id imprimis agendum est, ut phantasma ex perceptione immediate enatum cum perceptione præsentis conferatur: id quod subinde difficultatem parit, si attentionem ad id, in quo mentis aciem defigis, non diu conservas, sed eandem statim ad aliud in re percepta obvium promoveas. Quamobrem veritatem propositionis præsentis experientia domestica confirmaturus, non modo mentem ad idem in objecto sensibus obvio perceptibile diu attentam conservari consultum est, verum etiam in phantasmate ex perceptione præsentis immediate nascente in idem prorsus dirigenda mentis acies, quod ejus reproducentis ratio fuit.

§. 110.

Phantasmatum successio qualis,

Si mentis aciem continuo in id intendis, quod phantasma cum perceptione, ex qua nascitur, commune habet; successio phantasmatum in eodem genere vel eadem specie entium continuatur: si vero in phantasmate ad alia eandem dirigis, successio phantasmatum in alio genere vel alia specie entium continuatur. Etenim si mentis aciem in id intendis, quod phantasma cum perceptione, ex qua nascitur, commune habet, phantasma, quod ex eodem nascitur, denuo idem cum ipso commune habere debet (§. 104). Enimvero quatenus in phantasmatis, adeoque rebus, quas repræsentant (§. 93. 48), eadem insunt; catenus

nus res sibi invicem similes sunt (§. 195 *Ontol.*), consequenter vel ad idem genus, aut eandem speciem pertinent (§. 233, 234 *Ontol.*), aut tanquam ad idem genus, vel eandem speciem pertinentia spectari possunt (§. *cit.*). Phantasma igitur unum alteri succedit in eodem genere, vel eadem specie entium. Quare cum continuo in phantasmate præsentæ acies mentis dirigatur in idem, in quod in phantasmate anteriore dirigebatur; phantasmatum successio in eodem genere entium, vel in eadem specie continuatur.

Enimvero si jam in phantasmate aciem mentis in aliud intendis, quam quod in anteriore continebatur; prodibit alterum phantasma, quod quidem aliquid commune habet cum phantasmate, ex quo nascitur, non autem cum perceptione priori (§. 109). Ex iis igitur, quæ modo ostendimus, patet, phantasma alterum cum perceptione prima ad idem genus, vel eandem speciem referri minime posse, quatenus scilicet genus, vel species constituitur per communia, quæ insunt, & tanquam reproductionis rationes alleganda veniunt. Phantasmatum igitur successio in eodem genere, vel eadem specie entium minime continuatur: continuantur adeo in diverso genere, vel in diversa specie.

Idem etiam a posteriori ostenditur. Ponamus te dirigere mentis aciem in orbes vitreos e fenestris ædificii, quod adspicis, avulsos. Reproducetur phantasma templi, in quo fenestræ iidem tales conspiciuntur, a quibus orbes vitrei sunt avulsi. Quod si jam ad phantasma templi attentionem dirigis & in eo mentis aciem in orbes vitreos e fenestris avulsos iterum intendis; imaginatio producet phantasma ædium, in quibus infausto casu a grandine orbes vitrei e fenestris sunt excussi. Si in hoc phantasmate denuo mentis aciem in orbes vitreos ex fenestris excussos dirigis, succedit phantasma hypocausti, in quo ab hominibus ebriosi orbes vitrei excutiuntur & ita porro. Singula
I 3 igitur

igitur phantasmata & cum iis perceptio prima, a qua tandem omnia ortum ducunt, id commune habent, quod in iis represententur ædificia cum fenestris, in quibus orbes vitrei evulsi, vel excussi sunt. Quare cum ædificiorum species considerari possint, quemadmodum ædificia quævis re vera ad idem genus entium spectant; phantasmatum successionem in eodem genere, vel eadem specie entium continuari patet, si mentis aciem continuo in id dirigis, quod unumquodque phantasma cum perceptione, ex qua nascitur, commune habet.

Enimvero ponamus te ut ante tibi representare ædificium & in eo mentis aciem in orbes vitreos & fenestris ædificii, quod aspicias, avulsos. Ponamus inde nasci phantasma templi, in quo itidem sunt fenestræ, ex quibus orbes vitrei evulsi. Quod si jam mentis aciem non in fenestras, sed in suggestum dirigis; phantasma concionatoris sese tibi sistit, quem in eodem constitutum sæpius vidisti. Quod si attentionem ad eundem conservas, recurrit phantasma horti, in quo cum eodem collocutus es. Si in horti phantasmate mentis aciem dirigis in arbores, recurrit phantasma sylvæ densis arboribus obsitæ: succedet idea cervi, qualem in sylva aliquamdiu vidisti. Ex phantasmate cervi nascetur phantasma culinæ, in qua humi jacet cervus. Si ibi aciem mentis dirigis in orbes stanneos; recurrit phantasma tabernæ vasis stanneis instructæ, in nundinis antea visæ & ita porro. Patet itaque si continuo mentis aciem in ea dirigis, quæ phantasmatis anterioribus cum perceptione communia non sunt; phantasmatum successionem in eodem genere vel specie entium non continuari, sed potius in diversis.

Casus posterior frequentior est priori, & prior quidem magis pendet ab arbitrio nostro, si existere debet: quoniam tamen ab arbitrio nostro pendet, ideo unusquisque experimentum in se capere potest, quamprimum voluerit, modo alias ad istiusmodi experimenta aptus sit. Requiritur enim ad ea, ut attentionem suam pro arbitrio in perceptione

ceptionibus suis figere & ea, quæ ipsis insunt, acumine suo a se invicem distinguere possit: quod etsi facillimum videatur, ubi exempla ab alijs proponuntur, non tamen omni difficultate caret, ubi quis ipsemet e suo penu exempla deprimere velit. Quamobrem nos non piget in iis, quæ contemptibilis facilitatis videntur, tantæ studere claritati, quantâ desiderari potest in rebus difficillimis, ut lectorem ad eas animi dotes perducamus, quæ ad interiorem animæ suæ cognitionem requiruntur.

§. III.

Si vi imaginationis producitur phantasma alicujus loci, Phantasma ex eo porro nascitur phantasma actionum a nobis, vel alijs in isto loco perpetratarum, & ex his porro phantasma aliarum rerum olim post ipsas perceptarum. Etenim si vi imaginationis producit^{num præ-} tur phantasma alicujus loci; cum eodem simul producit^{ritarum unde} tur phantasma aliarum rerum cum loco isto simul perceptarum (§. 104). Quare cum actiones nostras, quas in loco isto perpetravimus, ^{nascantur, & quæ-} una cum loco perceperimus, quod per se patet; imaginatio etiam ^{nam ex iis} phantasma illarum actionum producere debet. Eodem modo patet, ex phantasmate loci nasci quoque debere phantasma actionum ab alijs in eodem loco perpetratarum, quas vel præ-^{alia,} sentes vidimus, vel ab alijs relatas accepimus.

Enimvero si quid porro cum actione ista connexum fuit, seu ex eadem secutum, aut alio modo post actionem in eadem serie perceptum; quoniam actio per tractum temporis continuata una cum ceteris, quæ isto tempore contigerunt, & in sensus nostros incurrerunt, percepta simul fuit, ex phantasmate actionis nasci quoque debent phantasmata aliarum rerum eodem tempore, quo actio duravit, perceptarum (§. cit.). Et quia phantasma actionis perpetratæ conservatur aliquandiu, dum alia objecta postea sensus feriunt, consequenter illa etiam una cum hisce percipitur; imaginatio quoque producere debet phantasmata aliarum rerum olim post ipsam perceptarum.

Idem probatur a posteriori. Ponamus tibi recurrere phantasma ædificii in platea siti, in qua sæpius incedere solitus fuisti.

fuiſti. Quoniam phantaſma domus non recurrit niſi cum platea, in qua ſitum (§. 104); ad hanc in phantaſmate mentis acciem dirigenti recurrit etiam phantaſma inceſſus per plateam. Quodſi per eandem deambulaturus in hortum ſæpius te contuliſti; phantaſma horti mox recurret. Et quia in horto flores decerpere ſolitus fuiſti, te flores decerpentem exhibet phantaſma. Mox in mentem venient flores alibi viſi & diſcurſus de magno eorundem pretio moti cum loco atque perſonis tum in eodem præſentibus, quando ſermo iſte incidebat. Phantaſma diſcurſus in mentem revocat librum, in quo de pretio florum quædam legiſti, & ita porro. Vides, hic ex phantaſmate plateæ naſci phantaſma inceſſus per eandem & ex hoc porro ortum trahere phantaſma horti. Ex phantaſmate igitur loci naſcitur phantaſma actionis & ex phantaſmate actionis naſcuntur porro phantaſmata rerum aliarum. Similiter ex phantaſmate horti naſcitur phantaſma, quod te flores excerpentem exhibet, & ex hoc porro venit phantaſma floris alibi viſi. Denuo igitur ex phantaſmate loci naſcitur phantaſma actionis & ex phantaſmate actionis reſultant phantaſmata aliarum rerum. Similiter phantaſma diſcurſus de pretio florum parit phantaſma libri, in quo de eodem quædam legiſti. Ex phantaſmate igitur actionis alienæ naſcitur phantaſma rei alterius. Quoniam res nobis repræſentare ſolemus cum loco, in quo fuerunt, & in loco aliquo dum commoramur, non prorsus ſumus otioſi; nihil ſane frequentius eſt, quam ut phantaſmata rerum revocent ſimul phantaſmata locorum & actionum in iisdem perpetratarum, ut adeo non opus ſit plura exempla ad confirmandam propoſitionem afferri.

Utilitate minime vacat vel minimas ſcrutari differencias, quæ in reproductione phantaſmatum occurrunt. Quoniam enim ita innoteſcit, quomodo phantaſmata in ortu ſuo a ſe invicem pendeant; hoc ipſo eorundem reproductionem in poteſtatem noſtram redigimus. Id autem potiſſimum in omni ſtudio psychologico intendimus, ut ſcul-

cultates nientis in potestatem nostram redigamus, ita enim iisdem uti possumus pro arbitrio: id quod in moralibus maximi momenti est.

§. 112.

Si in mentem venit phantasma actionis præmeditatione, Phantasma ex cooritur phantasma loci, in quo eam præmeditatus es, una cum ex actione rebus ibi præsentibus, quando de eadem meditatus, vel etiam ibi præmeditatus alias sæpe visis. Etenim si actionem præmeditatus es, quam deinde exequeris; ubi eam exequeris, in mentem venit phantasma deliberationis, atque ita actionem cum deliberandi actu simul percipis. Quodsi ergo phantasma actionis quacunque de causa mentem tuam subit: phantasma quoque deliberationis in eandem venire debet (§. 104). Et quoniam te deliberantem una percepisti cum loco, in quo deliberavisti, atque rebus ibidem præsentibus, cum actionem præmeditaberis; locum vero cum rebus aliis, quando alio tempore eas ibidem vidisti; phantasma loci sistit una res vel istas, vel hæc (§. cit.), prout majorem vel istas, vel has reproducendi facilitatem tibi concilisti (§. 108).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus te in conclavi Titii præmeditatum esse colloquium cum Mevio de itinere ad nundinas Francofurtenses instituendo. Ubi cum eo actu colloqueris, phantasma colloquium præmeditantis in conclavi Titii tibi occurrit, atque ita colloquium & te idem præmeditantem in alio loco una percipis. Quodsi deinde iter actu ingrederis, recurret phantasma colloquii cum Mevio de hoc itinere, atque ita denuo colloquium de itinere & iter ipsum simul percipis. Jam si postea de itinere cogitas, in mentem venit phantasma loci, in quo cum Mevio de eodem collocutus es, antequam institueretur, una cum rebus aliis cum perceptione loci connexis. Ubi in mentem venit phantasma loci, in quo colloquium celebratum, idem in eandem revocat phantasma loci cum rebus aliis connexis, ubi colloquium præmeditatum.

(Wolffii Psychologia.)

K

Vides

Vides igitur ex phantasmate itineris oriri phantasma loci, in quo idem præmeditatus es, & ex phantasmate colloquii de itinere phantasma loci, ubi colloquium præmeditatus es. In utroque igitur casu ex actionis præmeditata phantasmate oritur phantasma loci, in quo eam præmeditatus es, una cum rebus aliis, quemadmodum fert propositio.

Quodsi omnes illas propositiones, quæ de ortu phantasmarum ex perceptionibus aliis allatae sunt, probe consideres; eum ex nexu perceptionum pendere deprehendes. Quomodo vero nexus iste resultet, patet ex iis, quæ de facilitate reproducendi perceptiones rerum antea perceptarum simul cum iis, quæ nunc percipiuntur, diximus (§. 108): id quod ut evidentius appareat, propositionem subsequentem addere lubet. Magnum enim momentum trahit in praxi nexus istius cognitio, propterea quod ejus beneficio reproductionem idearum potestati nostræ subicere valeamus. Quenam vero hinc in praxin moralem utilitas redundet, suo loco constabit, ubi eodem in rebus maxime adius utemur.

§. 113.

*Nexus perceptionum
trans.*

Si res plures sæpius vel diu simul percipiuntur, perceptiones earum inter se connectuntur. Etenim si res plures sæpius vel diu simul percipiuntur, anima facilitatem acquirit ex perceptione unius reproducendi perceptionem alterius (§. 108). Quoniam vero ex perceptione una intelligitur, cur reproducat altera; in perceptione una continetur ratio alterius, nimirum ex eo, quod sæpius vel diu simul perceptæ fuerint, cur anima perceptionem alteram reproducat, & in eo, quod commune habent duæ perceptiones, cur hanc reproducat, ratio continetur (§. 96 *Ontol.*). Perceptiones igitur earum rerum inter se connectuntur, quæ sæpius vel diu simul percipiuntur (§. 10 *Cosmol.*).

Atque ita apparet, quid fieri a nobis debeat, ut rerum perceptiones ita connectantur, quo aliquam pro arbitrio reproducere possimus; id quod intenditur in praxi morali (*not. §. prae.*).

§. 114.

§. 114.

Quoniam perceptiones rerum, quarum una ex altera *Nexus per-*
 producenda est, ideo connectuntur, quod res sæpius, vel diu si- *ceptionum*
 mul fuerint perceptæ (§. 108. 11); non vero ex eo intelligi- *a nexu re-*
 tur, cur res perceptæ vel simul existant, vel se invicem sequan- *rum, que*
 tur, consequenter in re una non continetur ratio coexistentiæ, *percipiun-*
 vel successionis alterius (§. 56); *res ideo inter se non connec-*
tuntur, quia perceptiones earum in anima connectuntur (§.
10 Cosmol.).

E. gr. Si hominem quendam aliquamdiu in templo vidisti; per-
 ceptio hominis cum perceptione templi connectitur. Enimvero ex
 perceptione hominis non intelligis, cur sit etiam templum; neque
 etiam ex perceptione templi intelligis, cur sit etiam homo. Templum
 igitur & homo in existentia sua a se invicem minime pendent. Nul-
 lus adeo intercedit nexus inter templum & hominem, quin id intravit,
 ut inter perceptiones templi ac hominis nexus intercedat.

§. 115.

Regule imaginandi, vel imaginationis, item Phanta- *Regule*
smatum dicuntur, per quas phantasmata explicari possunt, leu *imaginatio-*
 quas anima in imaginando observat, aut, quod perinde est, jux- *nis quanam*
 ta quas phantasmata oriuntur. *dicantur.*

Regularum phantasmatum seu imaginandi exempla habes in præ-
 cedentibus (§. 105 & seqq.); neque enim propositiones proxime præ-
 cedentes in aliū finem attulimus, quam ut inde phantasmata explicem-
 us, reddentes in primis rationem, cur ex hoc istud potius jam ena-
 scatur, quam aliud. Id nimirum ad faciendam animæ cognitionem
 maxime utile.

§. 116.

Lex imaginationis, sive Phantasmatum dicitur princi- *Lex imagi-*
 pium generale regularum sensationum. *nationis*

Rationem denominandi vide supra (not. §. 84); eadem enim *quanam di-*
 non modo hic utimur, sed utemur etiam inferius in omni casu *catur.*
 simili.

§. 117.

Lex imaginationis.

Lex imaginationis sive Phantasmatum hæc est propositio: Si qua semel percepimus & unius perceptio denovo producat: imaginatio producit & perceptionem alterius. Veritas propositionis jam patet ex superioribus (§. 104): ibi enim eandem a posteriori stabilimus, singulis momentis eodem modo proprio in nobis experimento facto confirmandam. Enimvero in demonstrandis regulis imaginationis (§. 105 & seqq.) usi sumus propositione ista tanquam principio (§. 876 Ontol.), eademque in posterum utemur. Est igitur lex imaginationis (§. 116).

§. 118.

Absentia sensationum & phantasmatum.

Sæpius sensationes omnes & phantasmata omnia simul prorsus cessare videntur, ut nihil prorsus appercipiamus. Quoniam id nobis quotidie accidit, veritas propositionis præsentis adeo clara est, ut experientia quadam singulari eam confirmari non sit opus (§. 666 Log.).

Quodsi urgeas propositionem præsentem non esse satis determinatam, cum non constet, quandonam id obtineat, sed tempus vage per particulam *sæpius* indicari; tenendum est, in subsequenibus nos demonstraturos esse, quandonam id contingere debeat, neque in præsentis opus esse accurata temporis determinatione. Etenim in usum definitionis nominalis præmittimus observationem, quæ suggerit notionem vocabulo jungendam ut intelligatur: huic autem instituto sufficit nosse, sensationes & phantasmata simul prorsus cessare posse, quandonam vero id contingat, seu quibus præsuppositis id fieri debeat ut constet opus non est.

§. 119.

Dormire & evigilare quando dicimur,

Si sensationes omnes claræ cessant, nec ullius, quod præsens est, nobis conscii sumus, dormire dicimur. Et status iste mentis, quo omnes sensationes claræ prorsus cessant, seu quo nihil eorum, quæ præsentia nobis sunt, nobis conscii sumus, Somnus appellatur. Dicitur autem Somnus profundior, quando cum sen-

sentationibus claris una phantasmata clara cessant, ita ut nihil prorsus appercipiamus. Et quando, repeunt sensationes claræ, *evigilare* dicimur.

Nondum definimus, utrum in somno profundiori omnis perceptio absit, nec ne, quando scilicet nihil appercipimus: id enim demum in Psychologia rationali fieri poterit.

§. 120.

Interdum res absentes clare percipimus, perceptionibus Quando scilicet aliis per tractum aliquem temporis aliis succedentibus, donec evigilemus, vel profundiori somno immergamur. Patet idem a posteriori & in vulgus notum est, cum nemo sit, cui tale quid non acciderit. Neque adeo opus est, ut ad casum specialem provocemus (§. 666 Log.), præsertim cum talis semper esse debeat, cujus experimentum in seipso nemo capere possit. Etenim nostri arbitrii non est, quam perceptionum seriem in te habere velis. Præstat igitur unumquemque ejus recordari, quem sibi notum experitur.

Quodsi tamen exemplum desideres: repete illud, quo ad docendam differentiam inter somnium & veritatem usi sumus (§. 493 Ontol.). Immo finge, quæ ad confirmandas regulas phantasmatum in anterioribus adduximus (§. 105 & seqq.), ea dormienti tibi occurrere: exempla somniorum erunt istæ phantasmatum successiones.

§. 121.

Si per tractum aliquem temporis nonnisi res absentes percipientes, nullius præsentis nobis conscii sumus, seu, quando res in somno appercipimus, *Somniare* dicimur. Et status iste mentis, quo nonnisi res absentes clare percipimus, seu earum nobis conscii sumus, *Somnium* appellatur.

Somnium hic accipitur subjective, quatenus modificationem quandam animæ denotat: sumi vero etiam solet objective, quatenus est rerum sibi mutuo succedentium repræsentatio. In constantia loquendi, quæ in communi sermone obrinet, utrumque significatum fert, quemadmodum attendenti ad illum palam fit. Sed nos significatui priori strictius inhærebimus.

§. 122.

Somnium
imagina-
tionis opis.

Dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur.
Quando enim somniamus, res nonnisi absentes clare percipimus (§. 121). Sed dum res absentes percipimus, eas imaginamur (§. 92). Ergo dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur.

Principium hoc fecundissimum est: fungitur enim vice notionis directricis, quando de somniis meditandum.

§. 123.

Somniatio.

Omne somnium initium capit a sensatione & per phantasmatum successionem continuatur. Quando enim somniamus, res quasdam imaginamur (§. 122), consequenter anima phantasmata producit (§. 93). Enimvero sine prævia sensatione phantasma nullum in anima oriri potest (§. 106). Ergo nec somnium sine prævia sensatione oriri potest, consequenter a sensatione aliqua initium capit.

Quoniam vero res, quas somniantes percipimus imaginamur (§. 122); anima continuo phantasmata alia producit (§. 93), consequenter somnium per successionem phantasmatum continuatur.

Posterior nemo in dubium vocat. Quando enim evigilamus, nihil ejus præsens fuisse, quod per somnium nobis repræsentavimus, abunde convincimur. Certum igitur unicuique est, se nihil eorum sensu percepisse, de quo in somnio cogitavit. Enimvero sensationem aliquam somnio initium præbere non culibet manifestum est. Quamvis autem a priori satis evidenter pateat, a posteriori tamen ut confirmetur consultum est. Et si enim difficile sit sensationem istam, quæ somnio ortum largitur, a phantasmatis distinguere ob rationem non unam; non tamen prorsus impossibile est, modo initii somnii recorderis & ad statum corporis tui respicias. Subinde accidit, ut sensatio debiliior, quæ somnio inchoando sufficit, durante somnio fiat fortior, ut idem finiat, velut si tormina ventris dormiens percipere incipis, tumque somnii rationem perpendens facile initii causam animadvertis. Dantur casus alii, in quibus idem eadem facilitate contingit, velut

veluti cum a siti somnium ortum trahit, quam eodem finito evigilans adhuc percipis.

§. 124.

Si interea temporis, dum somniamus, novam quandam Somniorum sensationem non appercipimus, vel in eam mentis aciem non dirigimus; successio phantasmatum in eadem serie continuatur. Quodsi vero sensationem quandam interea appercipimus & in eam mentis aciem dirigimus; somnium in diversis phantasmatum seriebus continuatur. Etenim somnium per phantasmatum successionem continuatur (§. 123). Quare cum phantasma non nascatur nisi ex prævia vel sensatione, vel actu imaginandi (§. 104), in progressu autem somnii sensatio nullum locum habeat, quæ appercipitur, vel, si talis adsit, in eam mentis acies non intendatur, *per hypoth. priorem*, adeoque in præsentis negotii perinde sit, ac si prorsus abesset (§. 109); phantasma nullum in somnio oriri potest nisi ex phantasmate præexistente. Quare cum hæc phantasmata inter se connexa sint (§. 114); omnia simul unam seriem constituunt. Atque adeo successio phantasmatum in eadem serie continuatur.

Enimvero ponamus novam quandam sensationem inter phantasmata interponi & in eam mentis aciem dirigere: imaginatio reproductet perceptionem rerum cum re ista, quam sentimus, antea simul perceptarum (§. 109). Quoniam vero jam successio phantasmatum in eadem serie continuari debet, quæ jam incepit, quamdiu nova sensatio non interponitur, vel mentis acies in eandem dirigatur, *per cas. 1.* successio phantasmatum in altera hac serie continuari debet. Et ita porro. Patet igitur successionem phantasmatum in diversis seriebus continuari, quando sensationes novæ interponuntur & mentis acies in eas dirigitur.

Propositio præsens est principium generale, per quod somnia explicari possunt, modo non ignores, quæ in applicanda ea præsupponuntur. Non immerito itaque lex somniorum dici poterat, quemadmodum legem sensationum appellamus, per quam sensationes sunt expli-

explicabiles, & legem phantasmatum, per quam phantasmata explicanda veniunt.

§. 125.

Somnii simplicis & compositi differentia.

Somnium simplex dicemus, quod in eadem serie phantasmatum continuatur. *Somnium vero compositum* appellabimus, quod in diversis seriebus phantasmatum continuatur.

Quoniam somnia in potestate nostra non habemus per ea, quæ nobis de iis constant; exemplis quoque discrimen inter somnium simplex & compositum illustrare non datur, quorum experimentum in te ipso facere poteras. Enimvero quoniam successiones phantasmatum, quas vigilantes in potestate nostra habemus, juxta regulas anteriores a somniis non differunt, nisi quod juxta sensationes continuantur; non modo aliquas somniis similes comminisci licet, sed illas ipsas, quibus propositiones anteriores illustravimus, pro somniis accipere possumus. Etenim si phantasmatum successio in eadem serie continuatur vi imaginationis, non aliter idem fiet, dum vigilamus, quam dum dormimus: imaginatio enim secundum eandem legem in omni casu operatur. Somniamus igitur vigilantes, quando neglectis sensationibus mentis aciem continuo in phantasmata dirigimus, ut ex uno continuo nascatur aliud, eaque successio per aliquem temporis tractum continuetur. Atque hoc pacto omnia, quæ de somniis demonstrantur, in se statim experiri licet.

§. 126.

*Sensationes somnium ingredienti-
tes quales.*

Sensationes, a quibus somnium initium sumit & quæ phantasmatis in eodem interdum interponuntur, debiles sunt. Etenim sensationes, a quibus somnium initium capit (§. 123) & quæ phantasmatis in eodem subinde interponuntur (§. 124), a phantasmatis non distinguuntur, ita ut vulgo ignoretur quod adsint. Quare cum alias phantasmata ab ideis sensualibus gradu claritatis distinguantur, quo a se invicem differunt (§. 97); in præsentī casu gradu claritatis differre minime debent, adeoque actioni imaginationis æquipollent. Enimvero actibus imaginationis non æquipollent nisi sensationes debiles (§. 98). Sensationes igitur, a quibus somnium initium sumit & quæ phantasmatis in eodem interdum interponuntur, debiles sunt.

Atque

Atque hæc est ratio difficultatis agnoscendi sensationes, a quibus vel initium capit somnium quodlibet, vel series quælibet in composito. Diximus supra (not. §. 101), in somnio cessare sensationes & solos actus imaginationis in anima dari, quia vulgo sensationes quasdam adesse non agnoscimus & ob eorum equipollentiam phantasmata ideis sensualibus substitui possunt. Sufficit somnium potissimum ex phantasmatis componi, ideas vero sensuales nonnisi somnio excitando intervenire, nam sensationes, de quibus hic loquimur, in eorum numerum, quæ per somnium repræsentantur, non ingrediuntur.

In somnio res absentes nobis videntur præsentæ. So- Cur in so-
mnia enim a sensatione quadam initium capiunt & per phan-
tasmatum successione continuantur (§. 123), vel in eadem
serie, vel in diversis, si novæ subinde sensationes interponantur
(§. 124). Quoniam verò unica illa vel paucissimæ saltem sen-
sationes debiles sunt (§. 126), adeoque minorem claritatis gra-
dum quam alias habent (§. 75), idæ sensuales a phantasmatis
non amplius distinguuntur (§. 97). Anima igitur phanta-
smata pro ideis sensualibus habet, consequenter cum phanta-
smata sint idæ ab imaginatione (§. 93), idæ autem sensuales
a sensu productæ (§. 95) adeoque illa res absentes (§. 92), hæ
præsentæ (§. 65) repræsentent (§. 48), res absentes pro præ-
sentibus habet.

Forſan alicui dubium oriri poterat, cur res præsentæ, quæ pau-
ciſſimæ ſunt, non potius habeat pro abſentibus, ſibi conſcia ſe tantum-
modo imaginari, minime autem ſentire. Sed non difficulter tollitur.
Etenim res nobis per imaginationem non aliter extra nos exhibentur,
ac quæ præſentæ ſunt, nili quod diverſo id fiat claritatis gradu. Qua-
re conſtanter quæ imaginamur pro præſentibus haberemus, niſi diver-
ſa gradus claritas nos differentiæ admoneret. Quare cum ea in ſom-
nio tollatur, ratio quidem adest, cur te ſenſu percipere exiſtires, quæ
imaginariſ; nulla vero adest, cur tibi perſuadeas te imaginari etiam
pauciſſima illa, quæ ſenſu percipis. Atque ita patent, quæ ſuperius ad
illuſtrandam propoſitionem de actibus imaginationis ſolitariis aſſum-
ſimus (not. §. 101).

(Wolſti Psychologia.)

L

§. 128.

*Somnium
quale sit.*

In somnio mutationes contingunt absque ratione sufficiente. Equidem hanc propositionem jam alias stabilivimus a posteriori, cum differentiam inter veritatem & somnium exponeremus (not. §. 493 *Ontol.*). Quoniam tamen ex principiis anterioribus ostendi potest, cur id fieri debeat, ideo hic loci doceri debet: id quod fit sequentem in modum. Dum somniamus, res, quas percipimus, imaginamur (§. 122). Quare si in somnio mutatio aliqua contingit, res una ideo alteri succedit, quod eam aliquando cum præsente una percipimus (§. 117). E. gr. dum somnium te hospitem cum convivis exhibet, persona, quam inspicis, mutatur in aliam, quod hanc alteram cum priore sæpius una vidisti, vel quod hæc altera aliquid habeat alteri simile, quaecunque tandem fuerit, sive ea adhuc vixerit, sive dudum mortua fuerit. Vel in apparatus convivii intendens mentis aciem reproducis occasione ejus, quod in eodem animadvertis, phantasma personæ, quam alias in convivio vidisti, ubi eadem aderat. Enimvero ex eo, quod res quædam simul perceptæ aliquando fuere, non intelligitur, cur una existente existere debeat alia, consequenter in eo, quod ponitur, non continetur ratio sufficiente, cur poni etiam debeat alterum (§. 56 *Ontol.*). Mutationes igitur, quas phantasmata in somnio referunt, absque ratione sufficiente contingunt.

Non repugnat, quod perceptiones, quatenus in mente sibi invicem succedunt, inter se connectantur (§. 113), consequenter cum ratione sufficiente sibi invicem succedant (§. 10 *Cosmol.*): neque enim res ideo inter se connectuntur, quia perceptiones earum in anima connectuntur (§. 114). Nimirum si somnium consideretur subjective, quatenus in anima alia acque alia phantasmata vel coexistunt, vel sibi invicem succedunt, coexistentiæ & successioni perceptionum ratio ex regulis imaginationis & lege ejusdem reddi potest: neque adeo mutationes, quæ animæ somnianti accidunt, ratione sufficiente legem constantem, ne ideo sequitur anima in producendis phantasmatis legem constantem, ne

quid in ea accidat absque ratione sufficiente, dum imaginatur. Enimvero si somnium consideretur objective, quatenus phantasmata exhibent res tanquam extra nos presentes, mutationes harum rerum absque ratione sufficiente fiunt, propterea quod ex eadem ratione poni nequeat res una posita altera, ex qua ponitur perceptio rei illius posita perceptione hujus. Mirum igitur videri poterat, quod sibi de acuminibus gratulentur, qui discrimen hoc non pervidentes contradictionem hinc exseculpere conantur, nisi satis superque constaret, quam sint ad deproperanda judicia prompti, qui sibi videntur esse, nec sunt.

§. 129.

Si in duabus personis somnium initium capit ab eadem Diversitas sensatione debili, somnia tamen diversa sunt. Etenim somnium *somniorum* in utraque persona per phantasmatum successionem continua- *ab eadem sensatione* tur (§. 123), consequenter phantasma primum ideo succedit in *ortorum* locum sensationis debilis, vel eidem superaccedit, quod res, quam ipsum repræsentat, simul fuerit percepta cum re altera, quam exhibet sensatio debilis. Enimvero quoniam res illæ simul perceptæ non sunt prorsus eadem in utroque subiecto, id quod obvia experientia manifestum est; nec phantasmata, quæ easdem referunt, prorsus eadem esse possunt. Quare cum idem valeat de phantasmatis, quæ prioribus succedunt; phantasmata prioribus succedentia multo magis diversa esse debent. Enimvero cum somnia per phantasmatum successionem continuentur (§. 123), phantasmata vero sibi invicem in duobus subiectis succedentia eadem non sint; nec somnia eadem sunt, sed diversa.

Consultum nobis videtur propositionem præsentem illustrare exemplo, cum multum faciat ad demonstrationem rectius intelligendam, ubi abstractis concipiendis nondum fueris adfectus. Ponamus in duabus personis dormientibus fragorem tormenti explosi excitare sensationem debilem. Ponamus in utraque eam adhuc superesse perceptioni claritatem, ut fragorem tormenti agnoscat. Ponamus tertio unam personam fragorem tormenti sæpius percepisse, cum in festivitatis solennibus cives ac milites in foro catervatim congregati bombardas exploderent. Recurret igitur phantasma foci cum militi-

bus & civibus ibidem cum bombardis congregatis. Quod si jam in locum quandam fori particularem mentis aciem dirigit, ubi poma aliosque fructus arborum vendi frequentissime vidisti: civium cum bombardis ibidem constitutorum in locum succedunt mulieres poma vendentes & currus pomis onusti una cum plebis multitudine, qualem adesse vidisti, cum poma venderentur. In poma, qualia in horto aliquo, ad urbem procul dissitam sito comedisti, respiciens te mox in horto illo deambulante conspicis cum persona, cum qua in eodem deambulasti sæpius. Et quia cum eadem persona sæpius una fuisti in templo, te in templo congregata multitudine sedentem conspicis. Quoniam vero ibidem ingentem vidisti multitudinem, quoties tubarum & tympanorum strepitus personuit; in frequentiam hominum mentis aciem dirigens hic quoque in mentem venit phantasma, quod te præsentem sistit in templo monachorum disputantium, quorum solennitatem augent tubarum & tympanorum sonitus. Non difficile foret somnium ita continuare vel per integrum diem, siquidem ponamus nulla sensatione idem interrumpi. Enimvero ponamus jam personam alteram fragorem tormenti percepisse in adventu solenni Principis alicujus: mox imaginatio eidem suggeret multitudinem confluentem, qualem cum sæpius videris maleficis ad supplicium ductis, recurrit ipsi latronis phantasma, qui cruce prælata duobus Ecclesiæ ministris comitibus in curiam ducitur ibidem a scabinis condemnandus. In crucem intuens se vidit in cœmeterio constitutum, in quo cruce prælata sumus ducitur. In eadem cruce attentionem desigens videt se in templo, in quo imago salvatoris cruci affixi erecta conspicitur. Ad suggestum respicienti recurrit phantasma templi, in quo aliquando verba e suggestu ad populum fecit, seque ad eundem ejusdem finis gratia contendentem percipit & ita porro. Vides itaque somnia, quæ ex eadem sensatione initium capiunt, esse prorsus diversa pro diversitate subjectorum. Immo si vel centum ponas personas, ex eadem tamen sensatione in singulis diversa ortum trahent somnia. Neque enim in una perceptiones rerum simultaneæ eodem modo sese habuerunt, quemadmodum in altera, neque in una eadem inter se connexæ sunt, quæ connectuntur in altera.

§. 130.

*Diversorum
phantasma-*

Quoniam etiam in vigilantibus ex sensationibus oriuntur phantasmata, & ex his porro alia (§. 104 & seqq.); eodem prorsus

prorsus, quo ante (§. 129), modo ostenditur, si in diversis sub-
 jectis ex eadem sensatione continuantur phantasmata, seriem
 phantasmatum in uno non fore eandem, quæ est in altera.

Propositionis præsentis veritatem experiri datur, si duæ vel plures
 personæ in eandem rem sensu perceptam intentæ respicere jubentur ad
 phantasmata inde orta & continuæ serie sibi invicem succedentia. Fieri
 enim potest, modo fueris exercitatus, ut ex eadem sensatione non in-
 rupta serie phantasmata continues. Atque ita simul veritas propositionis
 præcedentis experimento confirmari potest. Series enim phantasma-
 tum ex eadem sensatione continuatorum æquipollet somnio, modo di-
 rectionem aciei mentis arbitrio tuo subducas, quemadmodum jam ante
 (not. §. 125) docuimus.

§. 131.

In eodem subiecto diverso tempore ex eadem sensatio-
 ne series phantasmatum diversæ ortum trahunt, siue vigi-
 let, siue dormiat, si vel interea temporis facilitatem alterius
 phantasmatum vi illius sensationis reproducendi sibi contraxit,
 vel uno tempore aliud in sensatione respicit, quam altero. Ete-
 nim si interea temporis, quo phantasma aliquod ex perceptio-
 ne quadam oriri solebat, facilitatem contraxisti phantasma a-
 liud vi ejusdem sensationis producendi (§. 130); ubi sensatio
 ista in posterum præsens fuerit, ex eadem posterius hoc phan-
 tasma oriri debere patet. Enimvero cum ex hoc phantasmate
 prodire debeant phantasmata rerum antea simul cum aliqua
 earum perceptarum, quas ipsum nobis tanquam præsentem ex-
 hibet (§. 104), diversa autem phantasmata non easdem res ex-
 hibent; ideo porro in hoc altero casu non eandem ex phan-
 tasmate primo oriri possunt phantasmata, quæ in priori oriuntur.
 Quare cum idem dicendum sit de phantasmatum ulterioribus,
 evidens est seriem phantasmatum fore diversam, ubi anima con-
 traxit facilitatem phantasma aliud ex sensatione data produ-
 cendi, quam alias ex eadem oriri solebat.

Similiter si uno tempore in aliud, quod sensatio data re-

L 3

præ-

præsentat, mentis aciem dirigit, quam altero, vi imaginationis quoque uno tempore aliud producit phantasma, quam altero (§. 109). Unde porro ut ante ostenditur, seriem phantasmatum uno tempore ex data sensatione ortum trahentium esse diversam a serie phantasmatum alio tempore ex eadem hac sensatione propagatorum.

Quoniam utraque ratiocinatio subsistit, sive te vigilem supponas (§. 117), sive somnias (§. 122); utrumque tam in somniis, quam quando vigilas, evenire debet.

Patet idem a posteriori. E. gr. Ponamus te in templo, quod frequentare solitus fuisti, e regione habuisse altare & in hoc sæpius ac diu convertisse oculos. Templum adspiciens e longinquo recurret notio altaris. Quod si jam locum vel in eodem templo mutas, vel aliud deinde frequentes, & e regione sedent personæ, quæ oculis tuis constanter obijciuntur: ubi postea templum aliquod vides, recurret tibi phantasma loci illius templi, in quo sedere soles, una cum personis e regione sedere solitis. Jam cum in casu priori mentis acies in altare dirigebarur & in imaginem quidem Christi resurgentis, quæ principem in eodem locum occupat; mentem subibit phantasma ceremoniæ Christi ex sepulchro resurgentis, quam in templis Pontificiorum antea vidisti. Quod si jam in sacerdotem vestitu sacro indutum & in sepulchrum Christi conscendentem mentis aciem dirigit, prodibit in anima phantasma clericorum aliorum cum rebus aliis connexis, & ita porro. Enimvero si in casu altero respicis personas, quas e regione in templo sedentes videre soles; earum occasione mentem subibunt personæ aliæ, quas alibi cum istis vidisti, una cum loco, ubi eas vidisti. Unde porro alia prorsus nascuntur phantasmata, quam in casu priori. Patet itaque ex eadem sensatione in eodem subiecto varia sibi invicem succedere phantasmata, ubi phantasma aliud ex sensatione data producendi facilitatem tibi comparasti, quam quod antea vi illius reproducere sueveras. Enimvero si in casu primo altare templi respiciens in candelabras argenteas cogitationem tuam dirigit; mentem subit taberna vasis argenteis instructa una cum loco, ubi eandem vidisti. Si juxta istam tabernam collocutus fuisti cum amico, quem alias vidisti alibi: phantasma amici recurrens reproducet phantasma loci, ubi alias eundem videras & ita porro. Atque ita ex eadem sensatione diverso

diverso tempore diversæ propagantur series phantasmarum, prout mentis aciem vel in hanc, vel istam perceptionem partialem dirigis, quam sensatio continet.

§. 132.

Si diverso tempore sensatio debilis, a qua somnium oritur, diversæ fuerit debilitatis, quamvis alias eadem: eandem tamen rem tibi percipere non videris. Etenim si sensatio fuerit debilis, minorem claritatis gradum habet, quam alias habere solet, ubi debilitas minime fuerit (§. 75), consequenter pro diverso debilitatis gradu diversus quoque est claritatis gradus. Quare cum vi claritatis res perceptæ agnoscantur (§. 31), deficiente magis magisque claritate minus quoque agnoscuntur & ab aliis perceptibilibus distinguuntur, consequenter cum aliis confundis, quæ per debilitatam perceptionem repræsentantur. Quare cum perceptionis tibi conscius sis, quatenus clara est, eandem rem tibi percipere in quolibet debilitatis gradu non videris.

Propositionem præsentem experientia confirmare licet, si probe notes, quomodo sensus fallat, si in luce crepera contueris aliquod objectum, vel etiam idem e longinquo visum obscurius evadit.

§. 133.

Quoniam imaginatio non producit nisi perceptionem rei antea simul perceptæ cum ea, quæ nunc percipitur (§. 104); sensatio autem, a qua phantasma ortum trahit, pro diversitate debilitatis non eandem rem exhibet (§. 132); phantasma quoque diverso tempore ex eadem sensatione debili diversum oriri debet, si debilitas variat. Unde porro ostenditur, quemadmodum supra (§. 129) ex eadem sensatione debili diversa somnia ortum trahere debere pro diverso debilitatis gradu.

Non opus est, ut corollarium præsens exemplo aliquo illustretur: cum levi immutatione superiora huc accommodari possint, aut ad illorum imitationem alia vi legis imaginationis, aut imaginationis libera operatione, reperiri queant.

§. 134.

§. 134.

Quando so-
mnium per
somnia
extinguitur.

Si phantasmatum claritas successive debilitetur, somnium tandem per somnum profundum extinguitur. Quoniam enim vi claritatis phantasmatum nobis conscii sumus ejus, quod per ea repræsentatur (§. 35), si continuo claritas debilitatur, nobis continuo minus ejusdem conscii sumus, quod repræsentant. Quamobrem cum claritas tandem omnis evanescere debeat, ita ut nihil prorsus appercipiamus, seu nihili prorsus nobis conscii simus (§. 25), somno profundo opprimimur (§. 119). Quare cum in somnio rerum absentium, quas phantasmata repræsentant (§. 93), nobis conscii sumus (§. 121); somnium per profundum somnum extinguitur.

Veritas propositionis præsentis confirmatur etiam a posteriori. Cessat enim somnium somno continuato. Somnum autem absque somno profundum dicimus (§. 119).

§. 135.

Finis so-
mniorum
in evigi-
lantibus.

Si evigilamus, somnium extinguitur. Dum enim evigilamus, redeunt sensationes claræ, quas scilicet appercipimus (§. 119); adeoque nobis conscii sumus rerum præsentium (§. 67. 60). Enimvero in somnio nullius rei præsentis nobis conscii sumus (§. 121). Somnium igitur cessat.

Idem etiam sic ostenditur. Dum evigilamus, redeunt sensationes claræ (§. 119), adeoque idæ sensuales (§. 95), somnium vero nonnisi phantasmata (§. 123), aut sensationem unam vel alteram debilem (§. 126) actibus imaginationis æquipollentem admittit (§. 98), consequenter ideam unam vel alteram sensualem cum phantasmate confundendam (§. 93. 95). Enimvero quoniam phantasmata minus clara sunt ideis sensualibus in statu scilicet vigilantium, quo non debilitantur (§. 96), atque adeo illa ab his distinguimus (§. 97), consequenter nec res absentes pro præsentibus habemus (§. 67. 92). Quare cum in somnio res absentes pro præsentibus habeamus (§. 127); somnium, dum evigilamus, extinguitur.

Poterat

Poterat idem pluribus modis aliis ostendi : sed in re manifesta tanto demonstrandi apparatus opus non est. Ex demonstratione posterior pater ratio, cur somnium extingui debeat, dum evigilamus. Etenim vulgo somnium ideo a phantasmatum successione, quam vigilantes experimur, distinguimus, quod in somnio præsentia nobis videantur, quæ non sunt, atque in rei veritate contingere existimemus, quod tamen non contingit. Continet tamen etiam prior aliquam rationem, sed eam magis secretam, ut non quivis eandem animadvertat. Etenim somnium, quod a successione phantasmatum, quam vigilantes experimur, distinguimus, quod in somnio phantasmata in eadem serie continentur, nobis tale quid non cogitantibus, neque continuationem intendentibus, multo minus promoventibus; in vigilantibus autem ideis sensualibus continuo interrumpantur, nec in eadem serie nisi nostro studio difficulter continentur.

§. 136.

Si actum imaginandi clare percipimus, sed phantasmata non multum claritatis habent, aut, si mavis, obscura fuerint, quid somniamus, non agnoscimus. Somnia obscura quando ab imaginatione producta (§. 93), adeoque representationes rerum (§. 48), consequenter perceptiones (§. 24) objective considerantur. Etenim phantasmata sunt index scilicet quando ab imaginatione productæ (§. 93), adeoque repræsentationes rerum (§. 48), consequenter perceptiones (§. 24) objective considerantur. Quando igitur phantasmata obscura sunt, rem, quam repræsentant, non agnoscimus nec a ceteris perceptibilibus satis distinguimus (§. 32), etsi actum imaginandi, a quo pendet phantasma (§. 93), clare percipiamus. Quamobrem nobis conscii sumus nos somniare (§. 31), non tamen agnoscimus quid somniamus (§. 121).

Dari istiusmodi statum animæ experientia obvia loquitur, nec quisquam illorum ignorat, quibus somnia sunt frequentia.

§. 137.

Somnia igitur perinde ac perceptiones singulæ distinguenda veniunt in clara & obscura. *Clarum scilicet somnium est, quando agnoscimus, quid somniamus: obscurum vero somnium est, quando, quid somniamus, non satis agnoscimus, etsi actus percipiendi nobis conscii simus.* Somniorum obscurorum clarorum differentia.

(Wolffii Psychologia.)

M

Sunt

Sunt adhuc plura, quæ de somniis notanda veniunt, sed hic nondum tradi possunt, suo adeo loco tum in Psychologia empirica, tum rationali, tum in aliis philosophiæ partibus in medium afferenda. Similiter plura quoque de imaginatione ipsa observanda occurrunt; sed quæ iidem locis convenientibus trademus. Quoniam enim ea, quæ de anima a posteriori innotescunt, ita proponere visum est, ut ad propositiones determinatas reducta ex aliis deducantur, & observata rationis lumine collustrata universalitati notionis claritatem fœnerent.

CAPUT IV.

De Facultate fingendi.

§. 138.

Phantasmatum divisio.

PArtem entis compositi unam absque altera, subiectum item absque modo, non tamen absque attributo, imaginari possumus. In omni ente composito partes a se invicem separari possunt & una absque ceteris existere potest, ita ut nec unam absque altera sensu percipi repugnet: id quod obvia experientia adeo manifestum est, ut nemo id in dubium vocare audeat. Sane a trunco arboris separamus radices atque ramos; radices pro arbitrio dividimus in partes minores; a ramis refecamus surculos; a surculis decerpimus folia & ita porro. Partem unam transferimus in locum unum ceteris alibi relictis. Atque ita illam absque his visu percipimus solam. Similiter a trunco corporis humani amputari potest caput, amputari possunt artus. Anatomici partes singulas pro arbitrio suo a se invicem separant & unam absque ceteris sigillatim oculis subiciunt. Quoniam igitur in se non repugnat partem entis compositi unam absque ceteris sensu percipi; quæ autem sensu percipimus, ea etiam imaginari valemus (§. 91. 92); partem etiam compositi unam absque altera imaginari possumus.

Idem

Idem confirmatur a posteriori. Pone enim te vidisse animal quoddam antea tibi non visum & diuturna contemplatione acquisivisse facilitatem reproducendi perceptionem, seu phantasma (§. 93) animalis istius absentis. Facto in te ipso experimento constabit, te etiam capitis folius, vel aurium solarium, vel cauda folius phantasma reproducere posse: quamvis negari non possit, inexercitato recurrere phantasma totius animalis, dum phantasma unius tantummodo membri reproducere conatur. Ne tamen conatus destituat successus, imaginandam tibi erit, amputari caput & aliorum transferri, resecari aurem & resecam vel abscondi, vel oculis accuratius inspicendam subijci; detrahi pellem & mensæ imponi. Quodsi enim actum separationis simul imagineris & partem separatam mente rebus aliis jungas; te quamlibet absque ceteris imaginari posse intelliges.

Quoniam modi inesse & non inesse possunt (§. 150. *Ontol.*); ideo non repugnat, ut subjectum modo instructum, eodemque etiam destitutum sensu percipias. Quamobrem cum imaginari valeamus, quæ sensu percipimus (§. 91. 92); subjectum quoque absque modo imaginari licet.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te vidisse florem cœruleum. Quoniam colores, quæ insunt subjectis, murabiles sunt, adeoque inter modos referuntur (§. 151. *Ontol.*); facto in temetipso experimento reperies, te eundem florem absque colore cœruleo tibi imaginari posse, ut album v. gr. obijciat imaginatio, quem cœruleum sistebat visus. Idem eodem modo deprehenditur in aliis subjectis.

Denique quia attributa enti constanter insunt (§. 150. *Ontol.*) ab eodem quippe inseparabilia (§. 304. *Ontol.*); impossibile est, ut sine attributo sensibili unquam sensu percipias subjectum. Quamobrem cum imaginatio reproducat sensu perceptibilia (§. 91); non minus impossibile est subjectum aliquod imaginari absque attributo perceptibili.

Idem confirmatur a posteriori. Ternarius numerus angulorum est attributum trianguli. Quodsi triangulum imaginis, impossibile est ut idem absque tribus angulis tibi repræsentetur. Quodsi imaginando montem tibi repræsentare velis, impossibile est ut eum tibi repræsentetur absque valle: habere enim vallem aut, si mavis, necessitas coexistentiæ vallis est quasi attributum montis.

Esti obvia admodum sint, quæ propositione præsentem continentur, necesse tamen est, ut probe expendantur, ne defectus claritatis notionis utilis pariat in rebus arduis difficultatem. Ceterum ars pictoria & sculptoria inservit experimentis, quibus comprobetur, quænam visibilia imaginari possimus. Quicquid enim imaginari licet; idem etiam utraque arte repræsentare valemus. Ratio clarius in Psychologia rationali elucescat.

§. 139.

Phantasmatum divisio quid dicatur.

Divisio phantasmatum est separatio perceptionum partialium a composita.

Ita phantasmata dividimus, dum perceptionem trunci a perceptione composita arboris separamus; dum florem cœruleum absque colore cœruleo imaginamur; dum a phantasmate ignis calorem removemus. Quodsi quæsieris, quomodo id fieri possit, ut ignem tibi imagineris absque calore; notandum est, calorem tactu percipi. Quamobrem ut ignem absque calore imagineris; phantasma ignis producere debes, quale visu percipis, una cum phantasmate digiti igni immissi. Clare enim percipere poteris cum ignem, tum digitum eidem immisum, nihil tamen percipiens caloris.

§. 140.

Ejus realitas evicta.

Quoniam partem entis compositi unam absque altera, subjectumque absque modo imaginari possumus (§. 138), perceptio vero partis in perceptione entis compositi, perceptio modi in perceptione subjecti continetur, adeoque non minus illa, quam hæc partialis est, perceptio autem entis compositi & subjecti composita (§. 40); perceptiones partiales a composita separare, consequenter *phantasmata dividere* valemus (§. 139).

Exem-

Exempla ad paragraphos præcedentes allata huc etiam pertinent. Ne tamen eadem huc transferenti occurrat difficultas, quædam opportune monenda sunt. Ignem absque calore concipi impossibile, quemadmodum in Physica docemur. Dubitari igitur nequit, calorem in attributorum numerum esse referendum. Eninvero ostendimus (not. §. 139), phantasma caloris a phantasmate ignis separari posse: id quod contradicere videtur propositioni de impossibilitate imaginandi subjectum absque attributo. Etsi autem difficultas sit ad speciem composita; protinus tamen evanescit, si modum, quo ignem absque calore imaginari datur, attente consideres. Constat nimirum qualitates sensibiles, in quarum numero calor est, duplici modo spectari posse, vel quatenus insunt subjecto, vel quatenus denotant mutationem organo inductam, cui idea sensualis responderet (§. 90). Calor, quatenus denotat quid igni inexistens, attributum ignis est; non vero quatenus mutationem tactus organo inductam significat. Nunquam efficies, ut ignem tibi imaginearis absque eo, quod in eo concipiendum, ut ad mutationem organo tactus inducendam aptum sit, cui caloris perceptio in anima responderet, utut in se non repugnet, cessare istam mutationem in organo actione ignis in corpus nostrum sive naturaliter, sive per miraculum impedita. Optica adjumento est in faciendo experimento, quo phantasma istud illustratur. Etenim ope speculi concavi, præsertim cylindrici, imaginem candelæ ardentis in aere exhibere licet, cui si digitum immittas, nihil caloris percipies, utut flamma apparens a flamma ardente visu minime distinguatur. Obiter monemus, Opticam haud parum adjumenti ad experimenta psychologica afferre, modo experimentis opticiis in rem tuam satis uti valeas.

§. 141.

Perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valemus, subjecto quoque imaginationi tribuere potest modos in eo sensu nondum a nobis perceptos, perceptos tamen antea in aliis subjectis, modo eidem non repugnant, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti. Potentia perceptiones combinandi.
 Perceptiones enim partiales diversorum entium compositorum representant partes entium compositorum diversorum (§. 40). Quare cum partem unam absque altera imaginari

M 3

poj.

possimus (§. 138), ut autem quædam simul imaginemur sufficiat ea simul sensu percepta fuisse (§. 104); nil sane obstat, quin partes diversorum entium compositorum simul imaginemur. Et quoniam in perceptione cujuslibet entis compositi idea nexus partium & continuitatis, indeque resultantis unitatis continetur, id quod unicuique ad eam, quæ ipsi primum obvia est, attendenti palam sit, consequenter idea nexus partium, continuitatis & unitatis recurrere nobis debet, quoties ens quoddam compositum imaginari conamur (§. 109); quando partes diversorum entium compositorum tanquam in uno coexistentes subiecto imaginari intendimus, idæ nexus partium & continuitatis simul recurrere debent. His igitur ad ideas partium accedentibus, prodit idea composita (§. 40), adeoque phantasma (§. 9) entis compositi antea sensu nunquam percepti. Patet adeo, perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio a nobis combinari posse, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti.

Idem confirmatur a posteriori. Trunco corporis humani imaginatio jungit caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus: id quod unusquisque, dum hæc legit, in semetipso experitur. Enimvero homo, cervus, equus & monstrum humanum quatuor brachiis cum totidem manibus instructum sunt diversa entia composita (§. 531 *Ontol.*). Quoniam igitur imaginatio phantasma producere valet, in quo trunco humano junguntur caput cervinum, pedes equini, brachia geminata humana, ita ut partes hæc sint sibi invicem continuæ atque simul ens unum mentiantur, nos perceptiones partiales diversorum entium compositorum combinare valere, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti, patet. Atat non minus in teipso experiri potes, posse te ab ente illo composito removeere cornua cervina & iis substituere bovina; posse te removeere pedes equinos iisdemque substituere caprinos; posse te removeere brachia humana iisdemque

que

que substituere pedes anteriores simiz & ita porro. Patet itaque te perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valere.

Quodsi modus aliquis, minimum genere idem, enti alicui non repugnat; possibile utique est, enti inexistere modum istiusmodi, minime genere talem, v. gr. ens præditum esse colore aliquo (§. 85 *Ontol.*), consequenter ens istiusmodi modo instructum existere valet (§. 133 *Ontol.*). Quoniam igitur subiectum ipsum antea sensu percepimus, nec minus modum in altero subiecto ab eo diverso deprehendimus *per hypotheses*, consequenter inexistentiæ istiusmodi in aliquo subiecto ideam habemus; dum subiecto imaginatio modum istiusmodi tribuere conatur, idea quoque inexistentiæ recurrit (§. 109): quæ ideis subiecti & modi sociata prædit phantasma subiecti modo quodam instructi, qualem antea in ipso sensu nondum percepisti.

Idem confirmatura posteriori. Lilia ista, quæ natura candida producit, nunquam nisi candida vidimus. Hoc tamen non obstante imaginatio iisdem colorem luteum, cæruleum, viridem, rubrum, nigrum & alium quemcunque tribuere valet. Etsi autem non constet, utrum natura colorem candidum in alium mutare possit, nec ne, cum mixtionem materiæ, quæ in cepis absolvitur, ignoremus, consequenter essentia liliorum intrinsecæ, quæ mixtionem illa & corpusculorum mixti combinatione absolvitur (§. 257 *Cosmol.*) repugnet; quatenus tamen non nisi structuram externam sensu percipimus, eidem non repugnat color quivis alius: etenim non modo colore quodam lilium obducere valemus salva ipsius structura, verum etiam per vitra colorata idem respicientes eidem colorem quemvis tribuere valemus. Color igitur candidus respectu structuræ externæ, quæ sola oculis obvia est, pro modo habetur (§. 151 *Ontol.*), nec colores alii eidem eodem respectu repugnant,

pugnant, seu impossibile non est, ut alius quidam color loco candidi insit (§. 170 *Ontol.*). Imaginatio igitur subiecto alicui tribuere potest modum, qui eidem minime repugnat, ut prodeat phantasma entis antea sensu nondum percepti.

Ex his, quæ de subiecto vi imaginationis modo quodam instruendo diximus, apparet, fieri posse ut pro modo habeamus, qui non est, quoniam scilicet eidem minime patet interior rei essentia. Non tamen imaginamur contradictoria, nisi quodam subreptionis vitio. Quod si enim in subiecto imaginabili non admittis nisi ea, quæ in sensum incurrunt; minime repugnat idem eidem inesse, quod imaginationis vi eidem tribuitur. Quod si enim iis, quæ phantasma representat, repugnaret, quod superaddit imaginatio; nec idem superaddere valeret: quin potius se tale quid imaginari minime posse deprehenderet. Quamohrem imaginatio non fallit nisi eos, qui vitio subreptionis non confundenda confundunt, veluti qui phantasma lilii pro ipso lilio habent. Sed ea ex sequentibus evadent clariora.

§. 142.

*Phantasmatum
compositio
quid dicatur.*

Compositio phantasmatum est combinatio perceptionum partialium ad constituendam unam compositam.

Illustratur phantasmatum compositio iisdem exemplis, quibus ad confirmandum propositionem anteriorem a posteriori usi sumus. Non tamen difficile est exempla quotlibet alia superaddere, cum uniuscujusque imaginatio iisdem luxuriat,

§. 143.

*Realitas
istius com-
positionis
adstructa,*

Phantasmata componere valemus. Perceptiones enim partium diversarum entis compositi pro arbitrio combinare valemus, subiecto quoque in phantasmate tribuere modum in eodem sensu non perceptum, perceptum tamen in aliis, modo eidem non repugnet, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales combinamus ad constituendam unam compositam, phantasmata componimus (§. 142). Phantasmata igitur componere valemus.

Atque ita realitas compositionis phantasmatum fuit evicta, eodem prorsus modo, quo antea divisionem evicimus.

§. 144.

Facultas phantasmatum divisione ac compositione pro-
ducendi phantasma rei sensu nunquam perceptæ dicitur *Facultas*
phantasmata fingendi. *quid sit.*

Phantasmatum divisio ac compositio sunt operationes imaginationis (§. 139. 142). Quare cum facultas fingendi non supponat nisi possibilitatem phantasmata dividendi & componendi; ejus exercitium operationibus imaginationis totum absolvitur, consequenter facultas fingendi ipsa facultate imaginandi continetur & quandam ejus veluti partem constituit.

§. 145.

Anima habet facultatem fingendi. Potest enim phantasmata dividere (§. 140) atque componere (§. 143), adeoque *Quod anima habet facultatem ea dividendi atque componendi (§. 29). tat.*
Quare cum in divisione phantasmatum perceptiones partiales a compositis separentur (§. 139) & in compositione perceptiones partiales ad diversa subiecta pertinentes ita combinentur, ut unam compositam constituent (§. 142); phantasma sic prodit rei sensu antea nondum perceptæ. Habet igitur anima facultatem phantasmatum divisione ac compositione producendi phantasma rei sensu antea nondum perceptæ, adeoque facultatem fingendi habet.

Idem etiam sic ostenditur. Anima perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valet, ut prodeat phantasma entis sensu antea nondum percepti (§. 141). Enimvero dum perceptiones partiales a compositis, ad quas pertinent, separat, phantasmata dividit (§. 139) & dum has partiales separatas iterum pro arbitrio combinat, ut unam compositam constituent, eadem componit (§. 142). Phantasmatum igitur divisione ac compositione producit phantasma rei sensu antea nondum perceptæ, consequenter facultatem fingendi habet (§. 144).

A posteriori facultatem hanc fingendi confirmant exempla (*Wolffii Psychologia.*)

N

pla

pla, quibus paulo ante (§. 141) stabilivimus, nos perceptiones partiales diversorum entium compositorum pro arbitrio combinare valere. *Fingimuse. gr. ens antea non visum, dum truncus corporis humani vi imaginandi jungimus caput cervinum, pedes equinos, geminata brachia humana cum manibus. Truncum humanum ab homine, caput cervinum a cervo, pedes equinos ab equo, brachia humana cum manibus denuo ab homine. separamus, atque hoc ipso phantasmata dividimus (§. 139). Truncum humanum, quem ab homine; caput cervinum, quod a cervo; pedes equinos, quos ab equo & geminata brachia humana, quæ a diversis hominibus separavimus, pro arbitrio combinamus, utque unum constituent ens compositum, continuitatem a corpore quolibet viso mente sejunctam insuper iis locis jungimus, ubi partes diversorum entium coalescere debent, atque eo ipso phantasmata componimus (§. 142). Quando itaque fingimus ens, quod truncum habet humanum & geminata brachia humana cum manibus, caput vero cervinum & pedes equinos; phantasma istud producimus aliorum phantasmatum divisione ac compositione. Eodem modo idem confirmatur exemplis quibuscunque aliis, quibus propositio anterior (§. 141) confirmari potest.*

Neque hoc mirum videri debet. Etenim propositio de combinatione perceptionum partialium ad diversa subiecta pertinentium est notio phantasmatum compositioni respondens (§. 142); & phantasmatum divisio, quæ in separatione perceptionum partialium a composita consistit (§. 39), tacite supponitur.

§. 146.

Entia scilicet quando imaginatio producat.

Si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel nature vi in eodem subiecto conjungi nequeunt, phantasma ens fictum representat. Ponemus enim ea, quæ sibi mutuo repugnant, componi: ens istiusmodi, quale phantasma representat, impossibile erit (§. 83 Ontol.). Quare cum existere nequeat, quod impossi-

possibile est (§. 1; 2 *Ontol.*); enti, istiusmodi existentia repugnat (§. 310 *Log.*), consequenter ens fictum est (§. 140 *Ontol.*).

Pone secundo ea, quæ imaginatio componit, vi naturæ in eodem subjecto conjungi non posse. Quoniam natura universa est aggregatum omnium virium motricium, quæ corporibus in mundo coexistentibus simul sumtis insunt (§. 507 *Cosmol.*); mundus autem seu universum series est entium finitorum tam simultaneorum, quam successivorum inter se connexorum (§. 48 *Cosmol.*); in serie rerum non continentur causæ, quæ in eodem subjecto conjungere possunt, quæ imaginatio componit (§. 881 *Ontol.*). Quare cum in mundo nihil actum consequatur, nisi cujus causa in serie rerum, ex qua constat, continetur (§. 97 *Cosmol.*); ens istiusmodi in mundo hoc ad spectabili actum consequi, seu existere nequit, adeoque si non absolute, saltém in relatione ad mundum præsentem existentia eidem repugnat (§. 310 *Log.*). Eritigitur denuo ens fictum (§. 140 *Ontol.*).

Difficile subinde est demonstratu, utrum ea, quæ imaginatio conjungit, sibi mutuo repugnent, nec ne. Truncus humano jungimus caput cervinum, pedesque equinos; æquis vero demonstrat, vel in se repugnare, ut truncus humanus continuus sit capiti cervino & pedibus equinis, vel tale quid minimum vi naturæ existere non posse, etsi in se non impossibile per miraculum ut existat minime repugnet? Multus sane requireretur apparatus, antequam demonstrationem absolvere liceret, utrum per se incautis manifestum videatur, ens istiusmodi naturæ viribus existere non posse, quod idem nec existere unquam viderimus, nec alibi existere, aut extitisse acceperimus. Accidit ex hac ratione, ut in numerum entium fictorum referamus, quicquid imaginatio antea nobis non visum producit, etsi nondum inquisiverimus, utrum vel absolute, vel in ordine ad præsentem seriem rerum contradictionem involvat.

§. 147.

Quoniam pro arbitrio nostro componentes, quæ imaginatio nobis suggerit, fieri potest ut ea componamus, quæ sibi
 mu- Confusio entium ficti cum reali quo-

modo evi-
sanda.

inutuo repugnant, vel naturæ minimum vi in eodem subjecto conjungi nequeunt; in eo autem casu phantasma ens fictum repræsentat (§. 146); si imaginatio phantasma quoddam producit, quod repræsentat in numerum entium referendum non est, antequam demonstratum fuerit, id contradictionem non involvere, nec in mundo hoc adspectabili existere posse sumendum, antequam evidẽtum fuerit, causam ejus in serie rerum præsentẽ contineri. Si enim contradictionem involvit, impossibile est (§. 79 Ontol.), adeoque existere nequit (§. 132 Ontol.), consequenter nec ens est (§. 134 Ontol.). Quod si vero causa ejus in serie rerum præsentẽ non contineatur, in mundo hoc actum consequi nequit (§. 97 Cosmol.), adeoque in numerum entium ad præsentẽ rerum seriẽ sive mundum adspectabilem (§. 35 Cosmol.) pertinentium referri nequit (§. 134 Ontol.).

E. gr. Vidimus aves, vidimus pisces. Imaginationi nihil obstat, quo minus alas apponat pisci & sic producat phantasma piscis volantis. Enimvero piscis volans in numerum entium vel simpliciter, vel ad hunc mundum adspectabilem pertinentium referri nequit, antequam ostenderit, non repugnare ut piscis habeat alas, vel naturæ vi pisces volantes produci possẽ. Jam cum ex relatione illorum constet, qui per maria navigant, dari pisces volantes: phantasma piscis volantis si in genere consideretur, ens fictum equidem non refert: quatenus tamen ei, quem refert, pisci eas opponit alas, quas phantasma exprimit, in numerum entium verorum ideo nondum referri potest piscis ille volans, quem tibi imaginaris. Videmus itaque, quam parum sit fidendum imaginationi, & quam caute sit procedendum, ne nobis ali eadem imponi patiamur.

§. 148.

Ars phan-
tasmatum
repræsentat-
rix.

Si imaginatio per arbitrariam compositionem phantasma quoddam producit: ars objectum eidem simile producere valet. Quando enim imaginatio per arbitrariam compositionem phantasma quoddam producit, perceptiones partiales ad constituendam unam compositam combinat pro arbitrio (§. 142). Quare cum perceptiones istæ partiales repræsentent res corpo-
reas

reas antea sensu perceptas (§. 91); minime repugnat materiæ istiusmodi induci figuras, quales eadem habent (§. 88 *Ontol.*). Quoniam præterea partes ita figuratæ continuum exhibent in phantasmate *per hypoth.* nec impossibile est, ut partes ita figuratæ sibi mutuo fiant continuæ. Nihil igitur obstat, quo minus materiæ figuræ inducantur istiusmodi in superficie continua, consequenter ars objectum phantasmati simile producere valet (§. 195 *Ontol.*).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Imaginationis vi producimus phantasma, in quo trunco humano jungitur caput cervinum cum pedibus equinis & brachiis humanis. Quoniam cervinum caput, truncus corporis humani, pedes equini & brachia humana sunt in numero entium, quæ existunt; non impossibile est ut materiæ istiusmodi figuræ inducantur, quales extus apparent. Et quia non repugnat figuras quaslibet una induci eidem trunco arboris vel lapidi, ut in superficie externa continuitatem exhibeant; ligno vel lapidi incidi potest simul figura capitis cervini, trunci corporis humani, brachiorum humanorum & pedum equinorum, ut in superficie partes circa extrema sibi mutuo sint continuæ. Sculptor itaque effigiare valet statuam, quæ habet caput cervinum, truncum humanum, brachia humana & pedes equinos. Similiter pictor in tabula istiusmodi ens delineare valet, & arte fusoria idem ex metallo fieri potest.

Nimirum quæ imaginatio in objecto clare repræsentat, ea non repugnant materiæ, sed eidem inesse possunt. Quamobrem nil obstat, quo minus arte materiæ talia inducantur. Enimvero si deinde tacite superaddit, quæ vi naturæ existere nequeunt, non dantur causæ naturales, quæ ex materia existente ens istiusmodi producere valent. Atque ita ens istud, quod phantasma repræsentat, ex classe rerum naturalium exulat. Ita si caput cervinum iungimus corpori humano, minime repugnat, ut utraque figura eidem ligno, vel lapidi inducatur, vel diversis lignis aut lapidis frustis inductæ figuræ eo modo jungantur, quo continuitatem mentiantur, cum sola superficies externa,

qua terminatur materia, & color eidem illius in sensum & imaginationem incurrat. Eumvero si tacite superaddimus, caput cervinum structuram habere debere internam, qualem in natura rerum habet, & similiter trunco corporis humani eam tribuimus structuram internam, quam nostrum habet; illæ structuræ internæ naturæ vi coexistere nequeunt in eodem subiecto. Quodsi ex anatomia cervi & corporis humani structura interna satis perspecta foret omnisque ratio in utraque pateret; ostendi forsitan poterat, cur repugnet trunco corporis humani adhærere caput cervinum; aut, si concedamus, non simpliciter repugnare, ut corpus humanum vivum instructum sit capite cervino; nullas tamen dari in natura rerum causas istiusmodi entis productrices monstrari poterat, siquidem causarum naturalium series nobis sufficienter foret perspecta. Cavendum igitur, ne phantasmatis iudicando tacite superaddamus, quæ in eodem non continentur, quatenus idem simpliciter apprehendimus. Ita imaginatio repræsentare potest in phantasmate motum capitis cervini trunco humano coherentis; neque hoc repugnat simpliciter, cum idem quoque reipsa afficere liceat, si caput cervinum arte effectum imponatur trunco corporis hominis viventis, ut caput ejus intra ipsum abscondatur. Enimvero si tacite superaddimus, motum fieri a principio capiti cervino interno eodem modo, quo in natura rerum cervum caput suum movere observamus; subreptionis quodam vitio phantasmati ingerimus, quod in eodem non continetur.

§. 149.

Ars inveniendi architectonorum aliorumque artificum.

Quoniam partes ædificii diversæ pro arbitrio a nobis fieri possunt; *imaginatio ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam novi ædificii componere valet. Idem eodem modo fit in aliis operibus artis.*

Niditur hoc principio ars inveniendi architectorum communis, quæ & utuntur artifices alii. Etenim dum ideam ædificii extruendi animo concipere debent, plures ædificiorum ichnographias & orthographias oculis subjiciunt. Sunt scilicet imagines rerum phantasmatum vicariæ, cum non repræsentent nisi ea, quæ vi imaginationis repræsentari possunt, ut adeo perinde sit, siue imaginatio reproducat ideas rerum antea visarum, siue imagines earundem oculis objiciantur. Ex istis deinde ichnographiis & orthographiis in suam ichnographiam & orthographiam transferunt, quæ commoda videntur, atque ita componendo veluti

veluti phantasmata novum producant. Obtenet idem in arte pictoria, sculptoria & re hortensi, aut, si mavis, architectura hortensi.

§. 150.

Si architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis sufficientis, ædificium juxta eam extructum est regulis architecturæ conforme. Et in genere si artifex ex iis, quæ in pluribus diversis corporibus artificialibus ad artem suam spectantibus vidit, ideam corporis cujusdam artificialis ejusdem artis vi principii rationis sufficientis componit, corpus istud regulis artis conforme. Etenim si architectus ex iis, quæ in pluribus ædificiis diversis vidit, ideam ædificii componit vi principii rationis sufficientis; in eadem nihil admittit, cuius non dare possit rationem sufficientem, cur adesse potius, quam abesse debeat, cur tale potius, quam aliud esse debeat (§. 70 Ontol.). Quoniam itaque in architectura civili rationes singularum partium desumuntur a fine earundem (§. 5. Arch. civil.) & omnes tandem rationes particulares resolvuntur in scopum fundatoris, qui totius ædificii finis est (§. 2. Archit. civil.); in rationes eorum inquiri, quæ in aliis ædificiis facta fuisse videt, & num ea conspirent cum fine ædificii, cuius ideam animo concipere debet, judicat. Quare cum propositiones enunciante determinationem rationi conformem sint regulæ (§. 475 Ontol.); in idea ædificii, quæ animo concipitur, singula secundum regulas architecturæ civilis determinantur. Et quoniam nullas determinationes admittit, nisi quæ ad scopum fundatoris obtinendum tendunt per demonstrata, determinationes omnes inter se consentiunt & in ædificio, cuius idea animo concipitur, nascitur perfectio (§. 503 Ontol.). Enimvero illud regulis architectonicis conforme censetur ædificium, quod, cum sit perfectum, a defectu liberum (§. 524 Ontol.), adeoque nihil continet regulis contrarium (§. 477 Ontol.). Ædificium adeo regulis architectonicis conforme, si exstruitur juxta ideam ex iis, quæ

Quando
ars com-
munis in-
veniendi
artificium
non fallat.

quæ architectus in pluribus ædificiis diversis vidit, juxta principium rationis sufficientis compositam.

Idem eodem prorsus modo ostenditur de corpore quocunque alio artificiali ad quamcunque artem spectante: neque enim alia re opus est, quam ut pro ædificio substituatur corpus artificiale in genere, & pro regulis architecturæ substituantur in genere regulæ artis in demonstratione anteriore. Habere enim unamquamque artem suas regulas, vel exinde colligitur, quod in quocunque corpora artificialia perfectio cadat, vicijus aliud præstare judicatur alio; omnis autem perfectio suas habeat regulas, per quas explicari, hoc est, intelligi potest, cur determinationes intrinsecæ tales potius sint, quam aliæ (§. 309 *Ontol.*). Quodsi dubites, an corporibus artificialibus singulis respondeat aliqua perfectio, perpendas, quæso, singula certi cujusdam finis gratia fieri: ad quem cum tendant determinationes intrinsecæ singulæ, ex earum consensu nascitur in corpore perfectio (§. 303 *Ontol.*).

Patet adeo usum imaginationis rectificari per connubium imaginationis cum ratione, ut adeo ars communis inveniendi, quæ vulgo seducit, ut opus artis defectu laboret, fiat proba opusque producat perfectum, non secus ac si sine imaginationis subsidio fuisset inventum.

§. 151.

*Significatus
hierogly-
phicus qui-
nam sit.*

Significatum hieroglyphicum appello, quo res quædam ad denotandam aliam transfertur.

Ita significatus hieroglyphicus est trianguli, si eodem ad denotandum Deum trinum utamur. Sumimus vocabulum in recepto significato. Etenim *Hieroglyphice* dicta fuit veteribus ars significandi aliquid per sculptas rerum animaliumque figuras: quibus adeo utebantur loco literarum. Ars ista olim Ægyptiis, Sinis aliisque gentibus usitata fuit: hodie autem non adeo frequens ejus usus est. Imaginationi multus locus est in constituendo significato hieroglyphico, non tamen soli; sed accedere quoque debet ratio, quæ illam in componendis phantasmatis dirigit. Quamobrem hic locus est, quo modum constituendi significatum hieroglyphicum distinctius explicare debemus.

§. 152.

§. 152.

Si phantasma quoddam ita componitur, ut per similitudinem partium constitutivarum cum determinationibus rei cuiusdam intrinsicis hæ ex istis colligi possint; phantasma significatum hieroglyphicum habet ac vi principii rationis sufficientis componitur. Etenim si phantasma ita componitur, ut per similitudinem partium constitutivarum cum determinationibus rei cuiusdam intrinsicis hæ ex istis colligi possint; singulæ partes, ex quibus phantasma componitur, sunt signa determinationum in re ista contentarum (§. 952 Ontol.) & phantasma integrum est signum rei ipsius (§. cit.). Res igitur, quam phantasma repræsentat (§. 48. 93), ad denotandam rem aliam transfertur, consequenter phantasma significatum hieroglyphicum habet (§. 551).

Enimvero quoniam partes hæ similitudinem quondam habent cum determinationibus rei cuiusdam intrinsicis, per hypothesis ex similitudine ista intelligitur, cur hæ potius partes, quam aliæ in compositione phantasmatis admittantur, & cur eædem simul jungantur. Similitudo igitur ita continet rationem sufficientem compositionis (§. 56 Ontol.), consequenter phantasma vi principii rationis sufficientis componitur (§. 71 Ontol.).

Habemus hic principium genuinum idemque fecundissimum constituendi significatus hieroglyphicos: quod ut appareat, exemplum unum alterumque in medium proferamus. Comenius, qui non inutili instituto in gratiam puerorum orbem pictum condidit, ut vocabula rerum cum ideis animo imprimerent, cum animam pingere non posset, ad artem hieroglyphicam confugiens phantasma condidit, cui significatum hieroglyphicum indidit. Animam enim repræsentat per puncta in istiusmodi figuram disposita, qualem exhibet umbra corporis humani in planum ad horizontem perpendiculare & corpori atque luminini directe oppositum projecta. Puncta enim vi definitionis Geometrarum indivisibilia sunt, etsi talia pingi non possint, adeoque simplicitatem animæ denotant, vi cujus omni prorsus parte caret. Figura

(Wolffi Psychologia.)

O

cor-

corporis humani, per quam puncta ista disponuntur, cum per ipsa ista puncta absque ullo linearum ductu constituatur, denotat substantia-
 litatem animæ, vi cuius absque corpore subsistere potest. Quatenus
 tamen puncta ista per figuram corporis disponuntur atque ita disposi-
 ta eandem figuram necessario exprimunt; animæ cum corpore unio
 a voluntate ipsius independens denotatur. Denique cum puncta ista
 per totam corporis humani figuram dispergantur; hoc ipso indigi-
 tatur animam esse totam in toto corpore & totam in qualibet ejus
 parte, juxta doctrinam Scholasticorum tunc temporis in Scholis re-
 ceptam. Ecce igitur significatum hieroglyphicum phaetasmatis, quo
Comenius animam representavit. Dum enim idem exhibuit, perinde
 est ac si dixisset, animam esse substantiam simplicem, quæ independen-
 ter a corpore subsistere possit, vinculo tamen voluntate ipsius non dis-
 solubili ita unita sit corpori, ac si tota esset in qualibet parte corporis,
 quemadmodum tota in toto corpore existit. Memini me plus simpli-
 ci vice vidisse historiam Salvatoris a Diabolo in deserto tentari ita de-
 pictam, ut diabolus speciem monachi *Franciscani*, sed pedibus equi-
 nis vel caprinis instructi referret. Ab erroribus aliis imputandis adeo
 abhorrens, ut in casu dubio alteri scientiam majorem ea, quam
 possedit, tribuere malim, quam errorem, mihi quoque persuadere mi-
 nime potui factum hoc fuisse ex errore chronologico de origine Ordini-
 nis *Franciscanorum*. Quamobrem imagini isti sensum hieroglyphi-
 cum inesse collegi. Constat *Franciscanos*, qui vite austeritate cle-
 rum omnem superant, reliquos homines in universum omnes sancti-
 monia præcellere existimari, ita ut Imperatores, Reges ac Principes
 veste monachi *Franciscani* induti mori ac sepeliri ament. Quare cum
 diabolus visibili forma exhiberi nequeat, nisi sub specie humana, in
 angelum vero lucis se transformare soleat, 1 Cor. XI. 14. nullum mi-
 hi dubium est, diabolum simulatorem pingi instar monachi *Francisca-
 ni* ad significandum morem ejus, quem Apostolus nos docuit. tribui
 autem ei pedes equinos, vel caprinos, ut porro indigeretur, ipsum arte
 sua efficere minime posse, quin attentus formam fallacem detegat.
 Sensus hic hieroglyphicus convenit historię temptationis, adeoque eun-
 dem fert phantasma pictura expressum, etiam si ejus inventor eum non
 intenderit. Ceterum notatu dignum, antiquissimis temporibus non
 modo dogmata, sed & historica per figuras hieroglyphicas tradita
 fuisse, ne quis promiscue ad hæc arcana cognoscenda admitteretur.
 Istud de Aegyptiis notissimum est; hoc vero de Sinentibus com-
 morat

morat *Philippus Comptes*, Soc. Jesu Sinensis Missionis in urbem Procurator, in præfatione ad Tabulam Chronologicam Monarchiæ Sinicæ Parisiis 1686 editam f. 11. Ita primus impetii conditor *Fohi* in lucem editus habuisse fertur caput forma quidem humana, sed corpus serpentina ad denotandam prudentiam callidumque ejus ingenium. Successori ejus *Xin num* caput fuisse dicitur bovina specie, quod industriam in agricultura excolenda posuerit singularem & boves sub jugum mittere ceperit. De eodem narratur, quod, dum agriculturam instituere meditaretur, cælum pluerit triticum & orizam, ad denotandam fertilitatem agrorum, quam arte promovit. Hieroglyphicum istud scribendi genus qui non intelligunt, historiam fabulosam appellant & contra evidentes veritatis characteres, quos *Comptes* commemorat, perperam pro conficta venditant.

§. 153.

Si non modo partes singule, ex quibus phantasma componitur, denotent diversas determinaciones rei intrinsecas, verum etiam singula, quæ in istis partibus distingui possunt, denotent ea, quæ in determinationibus rei discernuntur; phantasma totum significativum est & in genere hieroglyphicorum perfectum. Etenim in phantasmate non considerantur nisi partes, ex quibus componitur, & ea, quæ in his partibus distingui possunt: cetera enim tacite supponenda forent. Quare cum partes singule denotent diversas rei cujusdam determinaciones intrinsecas & ea, quæ in partibus hisce distinguuntur, significant quæ in determinationibus istis discernuntur *per hypoth.* nihil est in toto phantasmate, quod non habeat significatum hieroglyphicum (§. 151). Phantasma igitur totum significativum est.

Jam cum in toto phantasmate nihil detur, quod non habeat significatum hieroglyphicum *per demonstrata*: quæcunque phantasmati insunt ad significatum hieroglyphicum, quo res quædam denotatur (§. 151), tendunt, consequenter quæ phantasmati insunt diversa, ea inter se consentiunt (§. 503 *Ontol.*). Quare cum consensu plurimum a se, invicem differen-

O 2

tium

tium in uno constet perfectio rei (§. cit.); phantasma istud quatenus sensum fundit hieroglyphicum, perfectum est.

Maximam utilitatem habet theorema præsens in dijudicando significatu hieroglyphico. Illustrat idem exemplum *Comenii* de anima, ad quod paulo ante (not. §. 152) provocavimus. Etenim in phantasmate isto distingui non possunt nisi puncta, punctorum horum situs & terminus, quo circumscribitur spatium, in quo nullo ordine collocantur, sed ita ut spatium totum replere videantur. Singula hæc significativa sunt & significatus particulares simul sumti constituunt significatum integrum phantasmatís, quemadmodum ante dicta relegendi apparet. Phantasma igitur totum significativum est & quatenus significatum hieroglyphicum habet, perfectum est.

§. 154.

Gradus perfectionis in glypticum habentia & singula in se considerata fuerint perfectas figuris hieroglyphicis.

Si duo fuerint phantasmata eundem significatum hieroglyphicum habentia & singula in se considerata fuerint perfectas, id quidem perfectius est altero, quod ampliorem habet significantum, seu per quod plura significantur. Quoniam phantasmata eundem significatum hieroglyphicum habent & in se considerata respectu ejusdem perfecta sunt per *hypoth.* quoad significatum hieroglyphicum a se invicem differre nequeunt, nisi quatenus unum plura significat in subiecto, ad quod denotandum phantasmata illa destinantur (§. 151), quam alterum. Quare cum in re perfectiore plura observabilia sint, quam in altera, quæ minorem perfectionem habet (§. 520 *Ontol.*); phantasma illud, quatenus significatus hieroglyphicus attenditur, perfectius est, quod plura significativa continet, quam alterum, per quod pauciora in subiecto indigitato significantur.

Idem etiam sic ostenditur. Phantasmati A plura insunt, quæ significant determinationes subiecto per idem indigitato intrinsecas, quam phantasmati B, quo idem denotatur subiectum per *hypoth.* Quoniam itaque phantasmata A & B, quatenus idem denotant subiectum, respectu significatus hieroglyphici tanquam entia ejusdem speciei considerari possunt (§. 233)

(§. 233. 195 *Ontol.* & §. 151 *Psychol.*); significativa autem sunt determinationes, quibus in genere hieroglyphicorum phantasmata ista constituuntur (§. 122 *Ontol.* & §. 151 *Psychol.*): phantasma A perfectius est phantasmate B (§. 521 *Ontol.*).

Demonstratio posterior magis evolvi poterat: id quod ex plurium citationum cumulatione apparet. Enimvero non est, ut, quod jam ante breviter satis evictum fuit, longiore demonstratione corroboretur. Usus vero insignem habet theorema præfens in concilianda sensui hieroglyphico omni amplitudine, quam habere potest.

§. 155.

Si phantasma hieroglyphicum representet singulas notas, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; loco definitionis servit. Si enim phantasma hieroglyphicum singulas notas representat, quæ definitionem rei alicujus ingrediuntur; per ipsum patent, quænam in definitione ista notæ contineantur. Quare cum in definitione enumerentur notæ ad rem definitam agnoscendam & ab aliis distinguendam sufficientes (§. 153 *Log.*), perinde vero sit, si notæ istæ verbis tanquam signis (not. §. 958 *Ontol.*), siue signis aliis, quales sunt res in hieroglyphicis (§. 151), indigentur; phantasma hieroglyphicum loco definitionis servit.

Definitio-
nis hiero-
glyphicæ
representatio.

Phantasma *Comenianum* de anima, quod supra (not. §. 152) explicavimus, definitionis loco intervenire poterat. Etenim anima definiti potest per substantiam simplicem corpori humano independentem a voluntate sua ita unitam, ut sit una in toto & tota in qualibet ejus parte juxta doctrinam Scholasticorum, immo & secundum rei veritatem, siquidem intelligibili modo explices, quomodo anima una in toto & citra sui multiplicationem tota in qualibet ejus parte existat: id quod suo loco explicabimus. Quare cum phantasma *Comenianum* singula ista significet; definitionis loco esse potest.

§. 156.

Si phantasma hieroglyphicum representet subiectum com-
pense perceptum siue absolute, siue sub certis determinationibus num repræ-
accidentalibus unacum prædicatis eidem vel absolute, vel sub iis-
dem hieroglyphicis

dem determinationibus competentibus; propositionis in casu priori categoricæ, in posteriori hypotheticæ loco servit. Etenim si phantasma hieroglyphicum repræsentat subiectum confuse perceptum sive absolute, sive sub certis determinationibus accidentibus; per ipsum patet, quale sit subiectum & sub qua conditione in casu posteriori spectetur (§. 151). Et quoniam præterea denotat prædicatum subiecto vel absolute spectato, vel sub datis determinationibus tribuendum, per idem quoque innotescit hoc prædicatum, consequenter phantasma nobis & notionem in memoriam revocat propositioni, quæ ex isto subiecto atque prædicato componitur (§. 200 Log.), tribuendam (§. 520, 521 Log.). Enimvero perinde est sive notio propositioni respondens excitetur ope verborum, sive ope phantasmatis hieroglyphici, adeoque phantasma propositionis loco servit, tam categoricæ, quam hypotheticæ.

Exempli loco est phantasma, quo iustitiam nobis repræsentamus instar virginis velatis oculis libram manu una, gladium altera tenentis. Etenim hic virgo repræsentat iustitiam confuse saltem perceptam. Libra indicat, quod suum tribuat utrique. Gladius significat, quod pœnis afficiat delinquentes. Velati denique oculi indignant, quod non habeat respectum personarum, vel generalius, quod nullis rationibus extrinsecis se permoveri patiatur. Libra ergo, gladius & velati oculi denotant tria prædicata iustitiæ tribuenda. Est adeo phantasma hieroglyphicum loco trium propositionum, quæ idem habent subiectum, vel loco propositionis, cui triplex est prædicatum (§. 314 Log.). Propositio nimirum copulativa est (§. 315 Log.) eaque huius tenoris: *Iustitia jus suum tribuit cuique, pœnis debitis afficit delinquentes, nec ullis rationibus extrinsecis se permoveri patitur ad quicquam faciendum.* Quod si velati oculi trahantur ad constantem ac perpetuam voluntatem, quæ rationibus intrinsecis tota nititur, ab extrinsecis prorsus independens, & libra referatur ad modum, quo jus suum tribuit privatis, gladium vero admodum, quo idem tribuit publico seu Reip. quam hic instar personæ considerare licet, prout in Tiim. Vern. A. 1729. n. II. §. 7. observavimus; phantasma istud hieroglyphicum *Ulpiani* quoque definitionem repræsentare potest, quod sit constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi: id quod mirum videri mi-

minime debet, cum significatus hieroglyphicus sit arbitrarius, etsi ratione non destituatur, quemadmodum ex ipsa ejus definitione (§. 151) colligitur, omnisque definitio in propositiones converti possit & ex propositionibus communis subjecti condantur definitiones ejusdem.

§. 157.

Figuras hieroglyphicas appello, quas phantasmata significatum hieroglyphicum habentia repræsentant.

Figura hieroglyphica definitio.

Phantasma hieroglyphicum, de quo in antecedentibus locuti sumus, est idea, quæ imaginem quandam repræsentat, cui significatus hieroglyphicus tribuitur. Ita si anima repræsentatur per puncta ita disposita in plano, ut eadem perimetro circumscribantur, qua umbra corporis humani in planum projecta comprehenditur (not. §. 152); phantasma hieroglyphicum est, quatenus in mente existit idea; figura autem hieroglyphica, quatenus imago delineatur, per quam puncta isto pacto disponuntur. Phantasma in mente existit; imago eidem similis, quæ figura hic appellatur, extra eandem, sive picta, sive sculpta, sive æri incisa seu arte quacunque expressa fuerit.

§. 158.

Discipline per figuras hieroglyphicas tradi possunt. In disciplinis enim non occurrunt nisi definitiones ac propositiones (§. 1212 Log.). Definitiones per figuras hieroglyphicas exhiberi possunt (§. 155); possunt etiam per easdem exhiberi propositiones (§. 156). Discipline igitur per figuras hieroglyphicas tradi possunt.

Usus figurarum hieroglyphicarum in disciplinis.

Facile apparet, tradi debere propositiones absque demonstratione: prolixum enim nimis foret, etsi non prorsus impossibile, demonstrationem quoque, utpote ex meris propositionibus ac definitionibus contextam (§. 551 & seqq. Log.), sub involucri hieroglyphico exhibere. Uti sunt temporibus antiquissimis Egyptii hoc veritates inventas propagandi modo, ne propalando pervenirent ad indignos, qui iisdem pretium statuere minime possent, vel, ut phrasi hieroglyphica idem enunciatur, ne margaritæ suisbus projicerentur. Characteres *Sinarum* antiquissimi, quos *Fohi* imperii conditor invenisse dicitur, hieroglyphici sunt ex parte, subinde etiam ex alie. Etenim ex combinatione characteris, quo homo denotatur, & alterius, quo canis indigitatur, oritur character docilitatis atque obedientiæ, vid. *Nouveau voyage autour*

du

du monde par Mr. *le Gentil* Tom. 1. p. 259. Nemo tamen diffitebitur artem hieroglyphicam hac in parte fuisse adhuc imperfectam, cum methodus veteribus nondum adeo accurate cognita & perspecta fuerit, quemadmodum ad hunc usum requiritur. Et si autem non omnino consultum sit veritates generi humano utiles hieroglyphico velamine regi; usum tamen adhuc habere possunt, ut veritates arduæ atque utiles hoc subsidio memoriæ tenacius infigantur ac felicius in eandem revocentur. Unde figuræ hieroglyphicæ in moralibus plurimum utilitatis afferunt: id quod suo loco abunde patebit. Alchymistæ modum docendi & scribendi hieroglyphicum retinuerunt ex eadem ratione: id quod vel ex unius *Basilii Valentini* scriptis colligitur. *Caspar Neumannus*, Theologus eximius, literis hebraicis significatum hieroglyphicum tribuit, per quem aliquid ab essentiali trahit, quemadmodum jam alibi (not. §. 278 Log.) monuimus.

§. 159.

Figuræ hieroglyphicæ signa artificialia sunt. Figuræ enim hieroglyphicæ significatum hieroglyphicum habent (§. 158), adeoque ad denotandas res alias, quam quas representant, transferuntur, (§. 153), consequenter ex iis colligitur, quod aliud quid sit diversum ab ea re, quam representat. Est igitur signum (§. 952 Ontol.). Enimvero quoniam in figuris hieroglyphicis res quædam ad aliam significandam ab hominibus transfertur (§. 151); vis significandi ab arbitrio hominum pendet. Sunt igitur figuræ hieroglyphicæ signa artificialia (§. 958 Ontol.).

Monuimus jam in superioribus (§. 155), phantasmata hieroglyphicum significatum habentia verbis æquipollere. Idem ergo etiam de figuris hieroglyphicis tenendum (§. 158).

§. 160.

Figuræ hieroglyphicæ vel primitivæ sunt, vel derivativæ. Figuræ enim hieroglyphicæ sunt signa artificialia (§. 159). Quare cum signa artificialia vel primitiva sint, vel derivativa (§. 694 Ontol.); figuræ etiam hieroglyphicæ vel primitivæ sunt, vel derivativæ.

Appli.

Applicamus hic ad speciem, quod de genere demonstratum fuit in Ontologia (§. 348 Log.). Nisi Ontologiam præmisissimus, poteramus absque demonstratione figuras hieroglyphicas dividere in primitivas & derivativas & ex arbitrio ipsis tribuere significatum, quem vi Ontologiæ obtinent (§. 161).

§. 161.

Figure hieroglyphicæ primitivæ sunt, quæ ab aliis se prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem sunt, quæ ab aliis consistunt. Figuræ enim hieroglyphicæ sunt signa artificialia (§. 159), adeoque primitivæ primitiva, derivativæ derivativa (§. 160). Quare cum signa primitiva sint, quæ ab aliis signis se prioribus ortum non trahunt; derivativa autem, quæ ex aliis se prioribus oriuntur (§. 964 Ontol.): figuræ etiam hieroglyphicæ primitivæ esse debent, quæ ab aliis se prioribus ortum non trahunt; derivativæ autem, quæ ex aliis oriuntur.

Illustrant propositionem præsentem, quæ ad illustrandam notionem signorum derivativorum adduximus (not. §. 964 & seqq.).

§. 162.

Notas irresolubiles hic appello eas, quæ a cognoscente in *Notarum* alias simpliciores non amplius resolvuntur, sive quod in se tales sint, sive quod cognoscens eas amplius resolvere non possit, aut nolit. Ex adverso *Notas resolvables* dico, quæ a cognoscente ulterius resolvi possunt, aut debent.

Non attendimus hic rationes, cur resolutio ulterior non fiat. Quamobrem jam non inquiremus, utrum dentur nationes in se irresolubiles, nec ne: sed eam disquisitionem suo loco reservamus. Dari autem notas, quas nos vel ulterius resolvere non possumus, vel nolumus, quod inutilis eo in loco videatur ulterior resolutio; exempla obvia docent. Ita flavedo auri est nota in se resolvables, quoniam ex mixtione oritur, adeoque causas suas habet; immo in genere quoque coloris flavi notio suas habet notas, per quas differt ab aliis coloribus. Nos tamen hæcenus nec notionem flavedinis auri, nec coloris flavi in genere ulterius resolvere valemus. In Ontologia notiones totius, partis, æqualitatis, majoris, minoris in suas notas resolvimus (Wolffii Psychologia.)

P

mus,

mus, quæ eas ingrediuntur, ut adeo ipso facto ostenderimus eas esse resolubiles. Hoc tamen non obstante *Euclides* in Elementis notionibus istis utitur tanquam notis irresolubilibus, cum eas distincte non explicet.

§. 163.

*Figurarum
hierogly-
phicarum
primitiva-
rum usus.*

Notæ irresolubiles, quæ notionēs rerum distinctas ingrediuntur, representandæ sunt per figuras primitivas. Quoniam enim notæ irresolubiles, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, non amplius resolvuntur, sive quod in se irresolubiles sint, sive quod eas resolvere amplius nolis, vel non possis (§. 162); nulla adest ratio, cur figuras hieroglyphicas, per quas eas representare constituisti (§. 151. 157), ex aliis componas. Quoniam itaque ex aliis se prioribus non oriuntur; primitivæ sunt (§. 161), adeoque notæ irresolubiles per figuras hieroglyphicas primitivas representari convenit.

In Arte characteristicâ demonstrari debet, per signum artificiale primitivum representari debere notionēs irresolubiles, seu res; quarum istiusmodi habemus notionēs. Sed cum ars ista adhuc in desideratorum numero sit; ejus principia hic præsupponi minime poterunt. De ea quædam trademus in Arte inventiendi.

§. 164.

*Notionum
distincta-
rum hiero-
glyphicare-
præsentatio.*

Notiones distinctæ representandæ sunt per figuras hieroglyphicas derivativas. Si enim notio nobis distincta est, notitas, quas continet, distinguere valemus (§. 88 Log.). Quare si hieroglyphicare representanda; figura singulas illas notas distinctas representare debet, consequenter ex figuris hieroglyphicis aliis, tanquam partibus componenda, quarum singulæ notas singulas denotant (§. 151. 157). Quoniam itaque figura hieroglyphica notionem distinctam representans ex aliis se prioribus oritur; derivativa est (§. 161).

Exempli loco esse potest figura hieroglyphica justitiæ supra allata (not. §. 156).

§. 165.

§. 165.

Quoniam definitiones exprimunt notiones completas (§. 152 Log.), adeoque distinctas (§. 92. 88 Log.); propositio-
ni autem non minus affirmativæ, (§. 520 Log.), quam negativæ
(§. 521 Log.) notio respondet, quæ cum in ea subjectum a præ-
dicato discernatur (§. 199. 200 Log.), itidem distincta est (§. 88
Log.); *In disciplinis definitiones & propositiones per figuras hie-
roglyphicas derivativas representandæ sunt* (§. 164).

*Definitio-
num & pro-
positionum
in discipli-
nis hie-
roglyphicæ re-
presentatio.*

In disciplinis definitiones non ingrediuntur termini nisi ante ex-
plicati (§. 119. *Disc. prelim.*), nec utendum est in propositionibus
terminis nisi accurata definitione explicatis (§. 116 *Disc. prelim.*).
Quamobrem si in locum terminorum figuræ hieroglyphicæ surro-
gandæ sunt; definitiones quoque & propositiones perinde componi
debent ex figuris aliis simplicioribus ad denotanda ea, quæ ipsas in-
grediuntur, destinatis. Leges enim methodi generales sunt, ut non
minus in terminis, quam in signis quibuscunque aliis locum habeant,
quibus ad notiones alteri indigitandas utimur.

§. 166.

Notæ resolutibiles, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur *Notarum*
tur, in disciplinis representandæ sunt per figuras hieroglyphicas *resolubili-*
derivativas. Quoniam enim notæ resolutibiles, quæ notionem *um repræ-*
rei distinctam ingrediuntur, in alias simpliciores resolvi possunt *sentatio hi-*
(§. 162); notio earum distincta est (§. 88 Log.). Enimvero *eroglyphica.*
notiones distinctæ per figuras hieroglyphicas derivativas re-
præsentandæ sunt (§. 164). Ergo etiam notæ resolutibiles per
figuras hieroglyphicas derivativas repræsentandæ veniunt.

Per se patet, propositionem hanc valere in omni casu resolutibili-
tis notarum, quousque in iis resolvendis progredi datur, vel consultum
fuerit.

§. 167.

*Notiones adequatæ representandæ sunt per figuras hie-
roglyphicas derivativas.* Si enim nobis adequata est notio, *Notionum*
notarum, quæ rei notionem distinctam ingrediuntur, notio- *adquata-*
rum hie-
roglyphicæ re-
presentatio.

nes itidem distinctæ sunt (§. 95 Log.), adeoque in notis denuo distinguimus notas, quæ ipsis insunt (§. 88 Log.), consequenter notæ resolubiles sunt (§. 162), & ita progredi licet, donec perveniatur ad notas, quæ a nobis non amplius in alias simpliciores resolvi possunt, vel quos in simpliciores resolvi ulterius minime consultum est, consequenter ad irresolubiles. Quare cum notæ resolubiles in disciplinis (quem casum in hisce theorematibus supponimus) representari debeant per figuras hieroglyphicas derivativas (§. 166); figuræ hieroglyphicæ, per quas notiones adæquatæ representari debent, componendæ sunt ex figuris hieroglyphicis derivativis, consequenter ipsæmet multo magis derivativæ sunt (§. 161).

Quemadmodum in disciplinis potissimum spectanda est notionum continua evolutio, unde tandem resultant adæquatæ; ita in Arte hieroglyphica, quando disciplinis servire debet, figurarum derivatarum potissimum habenda est ratio. Majoris autem momenti est invenire figuras hieroglyphicas derivativas, quam primitivas: id quod probatione non indiget. Vicissim tamen negari non potest, quæ in figuris derivativis latent facilius revelari posse, quam quæ in primitivis absconduntur.

§. 168.

Figura hieroglyphica vicaria quamvis dicantur.

Figuras hieroglyphicas vicarias appello figuras hieroglyphicas primitivas, quæ in locum derivatarum in compositione derivatarum aliarum assumuntur.

Respondent figuræ istæ vicariæ terminis philosophicis & mathematicis jam ante explicatis, quos in definitionibus ac propositionibus assumimus loco eorum, quæ in ipsorum definitionibus continentur.

§. 169.

Vicarium signum.

Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex aliis derivativis sint componendæ; ad evitandam confusionem a vicariis ordiendum. Si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex aliis derivativis sint componendæ ac ita porro; figurarum primitivarum, quæ ultimas derivati-

vas ingrediuntur, tantus resultare potest numerus, qui figuram compositam contemplantes confundit, vel etiam ut figuræ primitivæ singulæ exhiberi non amplius possint. Necesse igitur est, ut evitandæ confusionis gratia a figuris primitivis abstineamus, quæ in derivativam compositam introduci debebant. Quoniam tamen notæ resolvable, quibus istæ figuræ derivativæ ex primitivis constantes conveniunt, per derivativas sunt exprimendæ (§. 166); exceptio quidem ab hac regula (§. 510 *Ontol.*); sed ita tamen fieri debet, ut salva maneat perfectio figuræ compositæ (§. 514 *Ontol.*). Enimvero si in locum derivatarum, quæ vel ex primitivis, vel ex aliis minus compositis constant, assumas primitivas derivativis æquipollentes, quas figuram compositam contemplatus pro arbitrio sibi invicem substituere potest; figura composita non pauciora indigitat, si primitivis utaris, quam si derivativis locum concedas, adeoque perfectio figuræ hieroglyphicæ non mutatur (§. 154); in figuram autem compositam evitandæ confusionis gratia vicariæ introducuntur (§. 168). Quamobrem si figura hieroglyphica ex aliis derivativis & hæ vicissim ex derivativis aliis fuerint componendæ, ac ita porro; ad evitandam confusionem a vicariis est ordiendum.

Patet vicarias figuras hieroglyphicas referri posse ad derivativas vel immediate ex primitivis, vel mediate ex vicariis aliis minus compositis: ut adeo figurarum vicariarum nascantur gradus diversi, quos jam accuratius persequi non vacat. Quoniam vero in gradu dato quolibet in casu sit subsistendum, ipsa necessitas docebit, sine qua vicariarum opem implorari ratio nulla suadet. In arte hieroglyphica, præsertim ubi ad disciplinas tradendas transferrur, intellectus suppetias fert imaginationi, & hæc vicissim ipsi auxilio est. Quoniam tamen ex Logica præsupponi poterant, quæ de operationibus intellectus cognoscenda sunt, antequam artis istius principia intelligere possis; placuit hic simul proponere, quæ ad partem animæ inferioriorem solam non spectant: id quod & in aliis casibus similibus tenendum.

§. 170.

Figmentum quid sit & quomodo producatur.

Phantasma, quod ens fictum repræsentat, dicitur *Figmentum*. Quare cum phantasma ens fictum repræsentet, si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem subjecto conjungi nequeunt (§. 146); *Figmentum producitur, si ea componimus, quæ sibi mutuo repugnant, vel naturæ vi in eodem subjecto conjungi nequeunt.*

Exemplum adeo figmenti præbet homo cum capite cervino & pedibus equinis. Ab his figmentis quomodo differant monstra inferius denum parebit. Quæ monstris tribuuntur animalium brutorum figuræ, aliquam saltem cum iis similitudinem habent, sed eadem non sunt.

§. 171.

Quo respectu figmentum possit esse ens verum.

Si quod figmento respondet figura hieroglyphica fuerit, quatenus significativum est veri cujusdam entis speciem constituit. Si enim quod figmento respondet fuerit figura hieroglyphica, significatum hieroglyphicum habet (§. 157), adeoque ens istud fictum (§. 170) ad denotandam rem aliam, seu ens verum transfertur (§. 151). At cum in figuris primitivis significatus non pendeat a significato figurarum aliarum simpliciorum (§. 161), adeoque tanquam signi artificialis (§. 159) arbitrarius sit (§. 958 *Ontol.*); nihil sane obstat ex parte figuræ, quo minus ipsi ejusmodi significatus simul tribuantur, atque adeo significatus totus a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*). Quatenus vero per figuras istas denotantur ea, quæ enti cui-dam vero simul insunt *per demonstr.* significatus quoque ex parte rei significatæ a contradictione liber (§. 48 *Ontol.*) & per ea, quæ enti insunt, datur ratio, cur hæc simul inesse debeant (§. 56 *Ontol.*). Figmento igitur respondens figura hieroglyphica, quatenus ex aliis primitivis componitur, non continet nisi talia, quæ per principium contradictionis & rationis sufficientis (§. 29. 71 *Ontol.*) determinatur (§. 113 *Ontol.*)

Quodsi

Quodsi figuræ simpliciores, ex quibus figura hieroglyphica figmento respondens componitur, fuerint derivativæ; significatus earum a significato aliarum, ex quibus componuntur, pendet (§. 161), adeoque partim ex iis, quæ rei significandæ insunt; partim ex ipsis figuris combinandis intelligitur, cur hæc potius, quam aliæ compositionem figuræ hieroglyphicæ, quæ figmento respondet, ingredi debeant, consequenter tam in figuris compositionem ingredientibus, quam in re significata continetur ratio, cur hæc potius, quam aliæ esse debeant figuræ hieroglyphicæ partes (§. 56 *Ontol.*). Et quatenus non denotant nisi ea, quæ enti cuidam vero insunt, *per demonstratas* significatus nullam contradictionem involvit (§. 47 *Ontol.*). Patet igitur denuo figuræ hieroglyphicæ non inesse, nisi quæ per principium contradictionis & rationis sufficientis determinantur. Enimvero datur in ente veritas, quatenus ea, quæ insunt, per principium contradictionis & rationis sufficientis determinantur (§. 498 *Ontol.*). Quare etiam in figuris hieroglyphicis veritas inest, consequenter figuræ hieroglyphicæ, quatenus significativæ sunt, veri cujusdam entis speciem constituunt (§. 496 *Ontol.*).

Distinguenda est veritas, quæ rei significatæ inest, a veritate quæ figuræ hieroglyphicæ inest, quatenus significativa. Ego valde suspicor, idolorum figuræ fuisse primum hieroglyphicas & significasse attributa Numini tribuendas, sed significatum hieroglyphicum successu temporis oblitteratum fuisse, ut, quamdiu is ignoretur, mireremur, quomodo homines tam absurdos sibi fingere potuerint Deos. Nostrium vero jam non est in eam rem soletius inquirere. Sufficit principia nostra inservire significatui hieroglyphico, si quis figmento inest, detegendo. Poteramus hæcenus demonstratis subungere theorematum ad significatum hieroglyphicum detegendum utilis, sed quoniam hodie arte ista non utimur ad occultanda arcana scientiarum atque artium, operæ pretium non videtur talibus immorari.

§. 172.

*Imaginatio
arbitrio
nostro sese
subducens.*

Si quod figmentum producere conamur: sepius prodit figmentum ab eo, quod intenderamus, diversum. Vel in genere: *Si quid imaginari intendimus, sepius phantasma prodit diversum ab eo, quod intenderamus.* Ponamus e. gr. te imaginari velle equitem seu virum equo insidentem: præsto tibi erit phantasma exhibens foeminam equo insidentem, vel prorsus phantasma cameli, cui onus impositum est, cui porro infidet foemina quædam. Etenim si videns foeminam alio, quam maribus solenne est, more equo insidentem in actum equitandi attentionem tuam direxisti & in eo eandem diu defixam detinuisti; imaginatio acquisivit facilitatem ex actu equitationis reproducendi ideam foeminæ equo insidentis (§. 108). Quodsi jam phantasma equitis producturus in equitationem imprimis attentionem dirigis; loco equitis tibi occurret foemina equo insidens. Immo dum in eadem defigis attentionem, quamprimum phantasma nascitur, ut equi vix ac ne vix quidem tibi conscius fueris, ad hunc cogitationem tuam promoturus camelum loco equi vides, ex eadem prorsus ratione. Apparet itaque fieri posse, ut loco phantasmatis, quod producere intendis, prodeat aliud ab eo, quod intenderas, prorsus diversum.

Quoniam figmenta sunt phantasmata (§. 170), adeoque idæ ab imaginatione productæ (§. 93); accidit autem ut imaginari quid intendenti prodeat phantasma diversum ab eo, quod intenderat, *per demonstrata*: fieri etiam debet, ut, dum figmentum quoddam producere conaris, prodeat sæpius diversum ab eo, quod intenderas.

Apparet hinc, imaginationem non ita subesse arbitrio nostro, quia eidem sese nobis vel invitis subducatur. Quibus vero mediis eandem coercere valeamus, ex inferius dicendis deinceps elucescet. Facultas fingendi etiam sese in cognitione symbolica exerit, ibique periculosa est, cum incauti facile in errorem prolabantur; sed de hisce atque aliis suo loco dicentur, quæ satisfaciunt.

CAPUT

CAPUT V.

De Memoria, Oblivione & Reminiscencia.

§. 173.

Ideam reproductam recognoscere dicimur, quando nobis con- *Idearum*
scii sumus, nos eam jam antea habuisse. *recognitio*

Videmus hominem in templo alibi jam ante visum. Dum *quid sit.*
eum intuemur, conscii nobis sumus, nos eum jam ante vidisse.
Similiter librum botanicum evolventes intuemur plantæ cujusdam
exoticæ figuram atque nobis conscii sumus nos eam jam alias con-
templatos fuisse. Anulum conspiciencibus imaginatio offert phan-
tasma alterius, nobisque sumus conscii hunc posteriorem nobis jam
alias visum, aut illius phantasma sæpius jam oculis nostris oberrasse.
Dicimur in hisce casibus recognoscere hominem, quem videmus;
plantam, cujus figuram in libro delineatam contuemur; anulum,
cujus phantasma nobis occurrit. Atque ita simul patet, nos ideas re-
productas recognoscere posse, ut adeo tantummodo inquiri debeat,
quandonam & qua de causa id fiat: quem in finem propositionem
sequentem subjicimus.

§. 174.

Si idea reproducta in alia perceptionum serie continetur, Quando id
quam ante percepta continebatur & utriusque seriei nobis con- *fiat.*
scii sumus; illam recognoscimus. Ponamus te vidisse Mevium
in templo, nunc vero denuo videre in ædibus Titii. Dico te
recognoscere Mevium, hoc est, tibi conscium esse, quod eum
jam ante videris, quod nunc eum sensu percipis una cum æ-
dibus Titii, imaginatio vero phantasma ejus producit una cum
phantasmate templi & actuum mentis super Mevio in templo
reflectentis. Ita nimirum idea Mevii, quæ sensu reproduci-
tur, in alia perceptionum serie continetur, quam antea conti-
(Wolffii Psychologia.) Q neba-

nebatur, & in hac differentia recognitionis ratio consistit. Etenim dum Mevium vides altera vice & imaginatio reproducit ideam ejusdem; anima utriusque sibi conscia idearum identitatem agnoscit. Enimvero quoniam nunc Mevium vides in ædibus Titii, imaginatio vero eum sistit in templo, atque conscius te reddit actuum mentis, quos videns in templo Mevium in te expertus fuisti; hoc ipso conscius tibi es, te Mevium jam antea vidisse, adeoque eum recognoscis (§. 173). Recognoscis autem ex eo, quod idea Mevii nunc in alia perceptionum serie continetur, quam ante, cum eum primum videres.

Idem etiam sic ostenditur. Mevium videns in ædibus Titii, quem ante videras in templo, recognoscis: id quod experientia certum in dubium vocari nequit (*not. §. præc.*). Ratio igitur adesse debet, cur eum recognoscas (§. 70 *Ontol.*). Enimvero ex eo, quod ab imaginatione producta idea prorsus similis est Mevio, quem vides, non intelligis, quod eum jam ante videris, adeoque similitudo ratio sufficiens recognitionis non est (§. 56 *Ontol.*). Alia igitur detur necesse est. Jam vero per se patet, rationem istam in perceptionibus contineri debere. Quoniam itaque non continetur in ipsa idea Mevii sensus atque imaginationis ope bis producta; necesse est ut contineatur in ideis cum ista simul productis. Ideæ autem simul productæ sunt objectorum & antea, & nunc cum persona Mevii simul perceptorum, atque præterea actionum mentis, quas ante in te expertus es, cum primum videres Mevium, & nunc in te experiris, cum eundem denuo vides. Ergo in his perceptionibus sociis, quæ in utroque casu diversæ sunt, recognitionis ratio continetur. Enimvero si quem in templo vidisti, eum denuo in templo vides; eundem non minus recognoscis, quam si eum alibi vides, etiamsi in objectis utrobique simul perceptis nullam differentiam observes. Sola igitur objectorum simul perceptorum diversitas ratio sufficiens recognitionis non est.

est (§. 56 *Ontol.*), consequenter aliud adhuc præterea requiritur (§. 70 *Ontol.*). Quare cum aliorum tibi conscius non sis, quam actionum mentis super objectis perceptis reflectentis; in his simul quaerenda ratio est. Mevium adeo recognoscis, quatenus ejus idea nunc in alia perceptionum mentis serie est, quam in qua continebatur, cum eum primum videres.

Propositio præsens propemodum ad notiones communes referri poterat. Etenim quæsitus, unde Mevium, quem in templo videras, nunc vero in Titii ædibus vides, recognoscas, respondes ex eo, quod eum videris in templo. Quæsitus porro, unde certus sis, quod eum in templo videris, reponis exinde, te certissimum esse, quod eum ibidem videris, quoniam agnoscens hominem esse tibi ignotum nosse avebas, quinam esset. Accidit nimirum, ut homines quæsitæ attentionem dirigant ad ea, quæ in notionibus confusis involvuntur, adeoque ad responsiones eorum attentius plurima addiscere possit, quæ ad evolutionem notionum faciunt. Ceterum propositioni præsentī plurimum lucis infertur affundetur, quando de judiciis & ratiociniis dicturi sumus: tum enim clarius constabit, quinam sint illi actus, seu operationes istæ mentis, quæ seriem perceptionum ingredientibus animam juvant in ideis de novo oblati recognoscendis. Notandum denique est, ideas, quas ante jam habuimus, reproduci vel sensuum, vel imaginationis ope, & utrumque casum in propositione præsentē supponi.

§. 175.

Facultatem ideas reproductas (consequenter & res per *Memoria* eas repræsentatas) recognoscendi *Memoriam* dicimus. Quo- *quid sit,* *niam* itaque ideas reproductas recognoscere valemus (§. 173); *memoriam habemus.*

Equidem nemo dubitat, hominem memoriâ pollere: Quoniam tamen memoriam definivimus, necessarium utique videbatur ostendere, nobis competere memoriam eo sensu, quem voci tribuimus, præsertim cum notio memoriæ imaginaria, quæ communiter obtrinet, diversum quid indigitare videatur. Ne vero hæc quemquam turbet, sequentem propositionem addere libet.

Q 2

§. 176.

§. 176.

*Reprodu-
tio idea-
rum cur
non pertine-
at ad me-
moriā.*

Facultas ideas, quas antea habuimus, reproducendi, non pertinet ad memoriā. Facultas enim reproducendi ideas rerum, quas antea habuimus, rebus licet absentibus, quam nobis competere certum est (§. 104), ad imaginationem spectat (§. 92), adeoque citra confusionem imaginationis atque memoriæ, duarum facultatum a se invicem utique discernendarum, ad memoriā referri nequit.

Et fieri sane potest, ut idea aliqua in nobis reproducatur, non tamen recognoscatur: quo in casu nemo effectum istum memoriæ tribuerit. Ponamus te quid legisse in libro quodam, & alio tempore vi imaginationis ideam istam in mente tua reproduci, sed ita ut tibi non sis conscius ea, quæ jam mentem tuam subeunt, te jam in libro isto legisse. Memoriæ non tribues hunc effectum, quamdiu conscientia ejus rei abest. Unde colligitur, quod notio memoriæ, nec ab usu loquendi communi abhorreret, etsi inconstantia loquendi significatum vagum fecerit, ut subinde tantisper varietur, quemadmodum sæpissime accidit eo in casu, quo definitiones accuratæ desunt.

§. 177.

*Notio ima-
ginaria me-
moriæ, sed
minus exa-
cta.*

Notio memoriæ, quod sit receptaculum idearum, in quo conduntur & unde rerum usu exigente denuo promuntur, imaginaria est eademque minus exacta. Quoniam enim ideas, quas habuimus, reproducere (§. 104) & reproductas recognoscere valemus (§. 173); id quandam similitudinem habet cum rebus, quas in receptaculo quodam recondimus, & usu exigente iterum inde depromimus. Nimirum idæ, quas habemus, antea non habueramus, respondent rebus, quas recondimus, & earum reproductio actui, quo eas depromimus, quando iisdem opus habemus. Fingimus igitur ob hanc similitudinem, quod non est, scilicet receptaculum quoddam, in quo idæ acquisitæ conduntur & ex quo iterum depromi possunt, quando iisdem opus habemus, ut facultatem animæ, quæ in oculos non incurrit, veluti iisdem præsens per imaginem sistere valeamus.

mus. Quare notio memoriæ, qua nobis eam repræsentamus tanquam receptaculum idearum, in quo conduntur & ex quo usu sic exigente iterum depromuntur imaginaria est (§. 110 *Ontol.*).

Enimvero quoniam ideas depromere ex receptaculo, in quo reconditæ fuerant, idem est ac eas, quas jam ante habuimus, reproducere; facultas vero ideas, quas ante habuimus, reproduciendi ad memoriam minime pertinet (§. 176); notio imaginariæ memoriæ aliquid continet, quod ex ea exulare debebat, adeoque accurata non est (§. 153 *Log.*). Accedit quod ad memoriam requiratur idearum reproductarum recognitio (§. 175), quæ in notione imaginaria nonnisi tacite supponitur, quatenus nempe sumitur, animam sibi consciam esse, quod jam ideam ex receptaculo, in quo eam reposuerat, depromat.

Notio imaginariæ memoriæ involvit facilitatem ideas acquisite reproduciendi, quæ cum in animam cadat, eatenus vicaria veri est & in ratiocinando adhiberi potest (§. 104 *Ontol.*). Admodum circumspectus tamen esse debet ejusdem usus, ne in errorem incidas. Reproductio enim idearum sequitur legem imaginationis (§. 104), ad quam spectat, neque adeo arbitrii nostri est, cui sese subinde vel nobis invitis subducit (§. 172); etsi vi idearum juxta legem imaginationis reproductarum reproductionem aliarum intendere ac in eandem destinato consilio tendere valeamus, quemadmodum ex his liquet, quæ de figuris hieroglyphicis (§. 152 & seqq.) & in genere de arbitraria phantasmatum combinatione (§. 141) dicta fuere. Notio autem imaginariæ incautis facile imponit, ac si arbitrio nostro prorsus subiecta esset, quatenus ideas in receptaculo reconditas depromere dicitur, dum eas reproduci suppressa lege imaginationis, quam violare nequit. Quoniam præterea nonnisi tacite supponit, quod maxime omnium ad memoriam spectat, immo rationem ejus formalem constituit, ut cum Scholasticis loquar; vix consultum est, ut notio imaginariæ unquam utamur, præsertim cum nihil difficultatis habeat facilitas reproduciendi ideas & facultas reproductas recognoscendi, quam utramque menti competere constat absque ulla fictione (§. 108. 174), ac diversæ istæ facultates non commodè eodem nomine insigniantur. Habemus nimirum in mente facultatem res sensu

perceptas denuo reproducendi (§. 104), quæ ita comparata est, ut facilitatem id faciendi nobis acquirere valeamus (§. 108), itemque facultatem ideas reproductas recognoscendi (§. 173.). Has igitur facultates a se invicem nominibus distingui convenit. Facultas prima sensus dicitur (§. 67), secunda Imaginatio (§. 92); tertia igitur relinquatur Memoriae nomen. Si quis tamen facilitatem reproducendi ideas a facultate eandem reproducendi separare & ad memoriam trahere velit, is per nos abundet suo sensu: nulla tamen ratio nobis suadet, ut idem faciamus.

§. 178.

*Memoria
mandari
quid dica-
tur.*

Memoriæ mandare dicimur illud, cujus ideam reproducendi facilitatem nobis comparamus.

Supponit phrasis notionem memoriæ imaginariam: quam etiam non probemus (§. 177); multo minus autem admittamus, si quis ea uti velit ad memoriam veluti a priori per causas suas explicandum, cum sic in notionem decepticem degeneret (§. 38 Log.); consilium tamen est communes loquendi formulas ad significatum naturæ mentis humanæ conformem reduci, ut iisdem circa veritatis dispendium uti liceat.

§. 179.

*Quomodo
id fiat.*

Quoniam itaque facilitas reproducendi ideas acquiruntur, si res sæpius ac diu sensu, sive imaginatione simul percipiuntur (§. 108); *memoriæ mandamus ea, quæ sæpius vel diu simul percipiuntur, sive id fiat sensu, sive imaginationis ope* (§. 178).

Consuetudinea hæc sunt experientiarum, obvia. Neque enim alius memoriæ quid mandandi modus in praxi communi receptus est, quam ut objectum aliquod sæpius, vel diu sensibus præsens sistamus & verba, quæ memoriæ mandari debent, sæpius repetantur. Atque hinc apparet, nos in explicandis formulis communibus ab usu loquendi non recedere (§. 139 Log.).

§. 180.

*Memoria
quid retine-
ri dica-
tur.*

Memoria retinere dicimur id, cujus ideam reproducendi & reproductam recognoscendi facilitatem conservamus.

Est

Est enim proprie loquendo memoria tantummodo sit ideam reproducendam recognoscere (§. 175): quoniam tamen recognosci nequit, nisi ante reproducatur; si quid memoria retineri debet juxta communem usum loquendi, eandem quoque reproducendi facilitatem conservare debemus.

§. 181.

Quoniam facilitas reproducendi ideam acquiritur, si eam sæpius reproducas (§. 108), atque adeo, si vel maxime amissa fuerit, eodem modo reparatur; ea vero recognoscimus, quæ sæpius simul cum aliis percipimus (§. 174); multo magis hoc pacto facilitas ideam reproducendi & reproductam recognoscendi conservare debemus. Memoria igitur retinetur ea, quorum ideam sæpius in nobis reproducimus, sive *id fiat sensuum, sive imaginationis ope*.

Consentit de quo praxis communis: neque enim habemus aliud medium, quo memoria semel infixa eadem retinere studeamus, quam repetitionem, quæ in iterata idearum earundem reproductio-
ne consistit. Propositio adeo præsensita etiam effectui poterat: *Memoria retinetur, quæ frequenter repetimus*; siquidem definitionem repetitionis præmittere libuisset.

§. 182.

Alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi sibi comparant; alii minus diuturna contemplatione & paucioribus actibus iteratis ad id opus habent. *Differentia memoria in diversis subjectis*. Experientia obvia idem loquitur, ad quam hic provocare sufficit (§. 666 Log.).

Concineretur in his ratio, cur in memoria gradus admittamus, & unum altero memoria præstare affirmemus, et si ea non sit unica.

§. 183.

Alii plures ideas reproductas recognoscere valent, alii pauciores. *Alia differentia*. Loquitur & hoc experientia obvia, ut adeo denuo ad eam provocare sufficiat (§. 666 Log.).

In his quoque continetur ratio, cur in memoria gradus admittantur & uni majorem, alteri minorem memoriam tribuamus.

§. 184.

Uterior

differentia.

Alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retinent, quod eidem demandant; alii minus frequenter iterata idearum reproductione memoria semel infixa retinent. Nec hoc a communi, & obvia experientia abhorret, ut adeo hic etiam ad eam provocare sufficiat.

En rationem ulteriorem graduum memorie in diversis, subjectis diversorum.

§. 185.

Alia memoria differencia.

Alia ideam memorie demandatam reproducere & recognoscere valent, etsi multo tempore eandem non reproduxerint; alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoscere valent, si aliquo tempore eandem non reproduxerint. Patent hæc non minus obvia experientia, ut ad eam provocasse sufficiat (§. 666 Log.).

Gradus hinc memorie tribuuntur ab diversitate temporis, quo eadem idea a duobus subjectis memorie demandata fuit: sed in comparatione subinde quoque habenda ratio modi, quo quid memorie infixum fuit. Multa attentione opus est, ne inter se comparemus, quæ ob diversitatem aliquam intercedentem comparare non licet.

§. 186.

Cito quanam memoria quid mandet.

Cito memorie quid mandare dicitur, qui minus diuturna contemplatione objecti paucioribusque actibus iteratis id facit, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt. Unde ex adverso colligitur, quanam tardius memorie quid demandare dicendus sit.

Numerus actuum, quibus quid memorie infigitur, hic non attenditur; sed tantummodo tempus, quod uni eorum necessario impendendum pro eorundem numero reduplicari debet, ita ut actus idem bis, ter, quater iteratus exigit tempus duplum, triplum, quadruplum ejus, quod uni impenditur.

§. 187.

§. 187.

Absque multo labore seu facile quid memoriæ mandare Facile quid dicitur, qui paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna objecti contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet. Unde ex adverso colligitur, quinam *difficulus quid memoriæ mandare* dicendus sit.

Nimirum hic temporis nulla habetur ratio, sed spectantur tantummodo operationes mentis, quibus in contemplatione objecti utimur ad ideam ejus memoriæ infigendam.

§. 188.

Diu memoria quid retinere dicitur, qui ideam ejus re- *Diu memo-* producere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiamsi *ria quinam* longo tempore eandem non reproduxit. *quid retineat.*

Revocamus ad notiones distinctas & determinatas communes loquendi formulas, ne notiones confusæ, quæ iisdem adhærent, cum aliquid imaginarii a notione memoriæ imaginaria trahant (§. 177), incautis imponant. Id enim plurimis solenne est, ut notionem ex verbis, non ex rebus derivent.

§. 189.

Bonam memoriam habere dicitur, qui cito & facile quid *Bona memoria que* eidem mandat, diuque retinet. *nam.*

Utrumque ad bonam memoriam ex communi usu loquendi requiri ad communes sermones attenti discimus. Videas enim homines mirantes, si quis cito & facile quid memoriæ mandat, sed non diu retinet: cum ex prior bonitatem memoriæ colligant, posterius tamen eidem adversari existimant.

§. 190.

Bonitas memoriæ diversos admittit gradus, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandat, tum quatenus diu retinetur. Bonitas enim memoriæ cum consistat in aptitudine animæ aliquid cito ac facile eidem mandandi diuque retinendi (§. 189); in determinationum animæ (§. 122.

(Wolffii Psychologia.)

R

112

112 *Ontol.*) & quidem intrinsecarum numero est (§. 545 *Ontol.*). Quare cum sine tertio assumpto intelligatur, quod per se patet; in qualitatum animæ numero est (§. 452 *Ontol.*). Jam vero qui cito quid memoriæ mandat, minus diuturna contemplatione objecti ac paucioribus actibus iteratis id facit, quatenus scilicet actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt (§. 186): Qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187): Qui denique diu quid retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiam si longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). Quare cum alii diuturniore objecti contemplatione, vel pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproducendi & reproductas recognoscendi, consequenter memoriæ quid mandandi (§. 178), sibi comparent; alii minus diuturna contemplatione opus habeant (§. 182), alii frequentius iterata idearum reproductione memoria retineant, quod eidem demandant; alii minus frequenter iterata earum reproductione memoriæ semel infixæ retineant (§. 184): alii denique ideam memoriæ demandatam reproducere & recognoscere valeant, etsi multo tempore eandem non reproduxerint; alii eam non amplius reproducere, nec reproductam recognoscere valeant, si aliquo tempore eandem non reproduxerint (§. 185): qualitas illa animæ in diversis subjectis differt, consequenter cum id, quo qualitates eadem salva identitate differre possunt in diversis subjectis, sit gradus (§. 746 *Ontol.*); bonitas memoriæ gradus admittit, tum quatenus quid memoriæ cito, tum quatenus facile mandatur, tum denique quatenus diu retinetur.

Bonitas memoriæ consideratur instar termini simplicis, cui aliqua notio respondet independentem a memoria in se considerata (§. 108 *Log.*). Unde bonitas memoriæ spectatur tanquam qualitas animæ; non tanquam qualitas memoriæ: quamvis respectu notionis

tionis imaginariæ memoria instar qualitatis ejusdem considerari possit (§. 177), a qua tamen abstinemus, cum nulla necessitas exigat ut quid ficticii admittamus (not. §. cit.).

§. 191.

Gradus bonitatis memoriæ æstimantur ex tempore im- *Mensura*
pendendo, ut quid memoriæ mandetur; ex numero actuum, qui- *graduum*
bus idæe reproductæ memoriæ demandantur; ex numero deni- *bonitatis*
que actuum, quibus infixe retinentur. Bonitas enim memo- *memoriæ.*
 riæ gradus admittit, quatenus quid eidem cito ac facile demandatur, diuque eadem retinetur (§. 190). Quare cum cito quid memoriæ mandetur, quod minus diuturna contemplatione objecti & paucioribus actibus iteratis mandatur, quatenus actus pauciores ceteris paribus minus temporis spatium exigunt (§. 186); in bonitate memoriæ æstimanda, quatenus quid cito eidem demandatur, temporis inprimis ratio habetur. Gradus igitur bonitatis memoriæ, quatenus quid cito eidem demandatur, æstimatur ex tempore, quo quid memoriæ mandatur.

Porro qui facile quid memoriæ mandat, paucioribus iteratis actibus id facit, vel etiam minus diuturna contemplatione, quatenus ea pauciores operationes mentis continet (§. 187). In bonitate igitur memoriæ æstimanda, quatenus quid facile eidem mandatur, numeri actuum habetur ratio, quibus aliquid eidem mandatur, consequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus quid facile eidem mandatur, æstimanda venit ex numero actuum, quibus repetitis quid eidem mandatur.

Denique qui diu quid memoria retinet, ideam ejus reproducere & reproductam adhuc recognoscere valet, etiam si longo tempore eandem non reproduxerit (§. 188). In bonitate igitur memoriæ æstimanda, quatenus quid diu eadem retinetur, numeri actuum habetur ratio, quibus diverso tempore

repetitis ideæ memoriæ mandatæ retinentur, consequenter gradus bonitatis memoriæ, quatenus eadem diu quid retinetur, æstimatur ex numero actuum, quibus diverso tempore repetitis memoriæ semel infixæ in eadem retinentur.

Etsi ope propositionis præsentis gradus bonitatis memoriæ inter se distingui possint in diversis subjectis; in applicatioue tamen circumspiciendi opus est, ne fallamur. Seponimus enim impedimenta, quæ sese offerre solent atque mentem ab attentione avocant, quam ad res memoriæ mandandas afferre debet. Hæc certe absente & tarde, & difficulter memoriæ mandatur, quod alias cito ac facile mandari poterat. Unde accidit, quædam ab eodem subjecto tarde ac difficulter memoriæ mandari, cum alia cito atque facile eidem infigantur, prout scilicet vel voluptatem, vel tædium quis percipit ex iis, quæ memoria retineri debent. Sed hæc ex inferius dicendis partim de attentione, partim de voluptate ac tædio patebunt.

§. 192.

Magnam memoriam quænam dicatur.

Magnam memoriam habere dicitur, qui multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valet.

Ita memoriam magnam ei tribuimus, qui integra loca, ne syllabæ quidem immutata, ex Autoribus recitare valent. Magnam quoque memoriam tribuimus, qui multarum rerum notitiam ita animo comprehensam tenent, ut data occasione ideas in se reproducere & reproductas recognoscere valeant. Exempla specialia in prioribus casu præbent illi, qui integra Biblia, vel Corpus juris integrum memoriæ ita infixaverunt, ut singula iusto ordine rectare aliisque in eadem dicere potuissent, si Biblia amissa, vel Corpus juris amissum restitui debuissent. In posteriori casu exemplum speciale offerunt, qui plurimarum disciplinarum campum ita emensi sunt, ut de singulis, quotiescunque fert occasio, disserere valeant.

§. 193.

Gradus memoriæ & imaginatio valentis.

Memoria & imaginatio admittunt gradus, quatenus rerum multarum ideas reproducere & reproductas recognoscere valentis. Imaginatio est facultas ideas reproducendi (§. 104);

not.

memoria facultas reproductas recognoscendi (§. 175), adeoque utraque determinatio animæ (§. 122. 112 *Ontol.*), eaque intrinseca (§. 545 *Ontol.*), consequenter cum fine tertio assumpto intelligi possit, qualitas (§. 152 *Ontol.*). Enimvero alii plures ideas reproducere & reproductas recognoscere valent, alii pauciores (§. 183). Quare cum id, quo qualitates eadem identitate salva in diversis subjectis differre possunt, sit gradus (§. 746 *Ontol.*); imaginatio & memoria gradus habent, quatenus rerum ideæ reproducuntur & agnoscuntur.

Gradus memoriæ ipsius distinguendi sunt a gradibus bonitatis ipsius. Quemadmodum enim in istis memoriæ magnitudo consistit (§. 192); ita hi bonitatis magnitudinem constituunt (§. 190).

§. 194.

*Magnitudo memoriæ æstimatur ex numero rerum, quarum ideas reproducere & reproductas recognoscere valeamus, tum diverso tempore sigillatim perceptarum, tum eodem tempore in continua serie simul perceptarum. Qui enim magnam memoriam habent, multarum rerum ideas reproducere & reproductas recognoscere, longam quoque rerum seriem memoria retinere valent (§. 192). In magnitudine igitur memoriæ æstimanda habenda est ratio multitudinis rerum, sive diverso tempore sigillatim, sive eodem in continua serie simul perceptarum, quas reproducere ac reproductas recognoscere valeamus, consequenter numeri illarum rerum (§. 340 *Ontol.*).*

Duplicem magnitudinis memoriæ mensuram offert propositio præfens, scilicet numerum rerum sigillatim antea perceptarum, & numerum rerum in continua serie eodem tempore perceptarum. Mensura una non æquipollet alteri, cum una in alterius locum surrogari non possit: neque enim qui longam rerum seriem memoria mandare valet, ut eandem, quando ita visum fuerit, denot recitare possit, ideo multarum quoque rerum diverso tempore perceptarum ideas retinere valet; nec ex adverso longam rerum seriem successive perceptarum memoria tenere valet, qui rerum ingente multitudine

memoriam quasi obrutam habet. Non tamen repugnat, ut uterque gradus locum habeat in eodem subiecto.

§. 195.

Exercitium quid dicitur.

Actuum specie vel genere eorundem iteratio dicitur *Exercitium*: quod adeo gradus admittit pro numero actuum partim eodem, partim diverso tempore repetitorum.

Ita exercitium scribendi consistit in iteratione actuum scribendi, sive eadem continuo scribas, sive diversa. Similiter exercitium saltandi consistit in iteratione actuum ad saltationem requisitorum. In utroque casu iteratio eodem tempore continua esse potest; diverso autem tempore interrupta est, quatenus inter unam & alteram actuum continuo iteratorum seriem tempus interjicitur, quo nullus istiusmodi actus existit.

§. 196.

Exercitia, quibus quid memoria mandatur & retinetur.

Quoniam actibus eodem tempore, vel etiam diverso iteratis memoriam mandamus, quod retinere volumus (§. 176); ut quid memoriam mandetur & eadem retineatur, exercitio opus est (§. 195).

Per naturam & essentiam nimirum animæ fieri potest, ut ideas rerum semel perceptarum reproducamus, reproductas recognoscamus & facilitatem utrumque faciendi conservemus. Sed ut actu in anima obtineat, quod per naturam & essentiam ejus possibile, exercitio opus est. Hinc oleum & operam perdunt in ideis rerum sibi comparandis, qui negligunt exercitia eas memoriam mandandi & semel eidem mandatas eadem retinendi. Sed de his plura paulo inferius, ubi de oblivione agemus,

§. 197.

Modus extendendi imaginationem & memoriam.

Exercitio obtinetur, ut imitatio ideas plures simul reproducat & per longius temporis spatium immutatas conservet. Illustre exemplum nobis præbet Joannes Wallisius, Mathematicus merito suo celeberrimus, qui Algebrae C. 103ff. 449 Vol. II. Oper. narrat, se nocte mera peregissee operationes arithmeticas in numeris multo majoribus, quam quis speret clara luce

luce fieri posse. Sane cum *Joannes Georgius Pelshover*, Regiomontanus Borussus, A. 1670 d. 18 Februarii Rylo Angliæ ipsum inviseret; noctu in tenebris decumbens, sola fretus memoria, ex numero 53 locorum 2468135791012141113151618201719212242628302325272931 radicem quadratam 27 locorum 157103016871482805817152171 fere extraxit non alia usus methodo, quam quæ communiter usitata. Immo f. 550 addit, se res mathematicas, etiam subtilissimas longaque consequentiarum serie connexas, & demonstrationes bene longas & satis intricatas haud felicius expedire potuisse quam nocte silente & meris tenebris, quando nihil adfuit, quod aures oculosve alio abriperet, quin posset tota mentis attentione illis incumbere, totumque rei ambitum, etiam late patentem, una quasi synopsis animo præsentem sistere, eamque sic enodare & ordinare, ut alias vix potuerit. Ipse autem ingenue fatetur, quod eam vim imaginationis atque memoriæ exercitio fuerit consecutus. Etenim f. 449: Cum antehac, inquit, curiositatis gratia tentavim aliquando, quousque vis memoriæ mihi suppeteret ad peragendas operationes arithmeticas (puta multiplicationem, divisionem, radicum extractionem similesve) absque ope calami & atramenti, aut quæ horum instar sunt: remque satis succedere deprehenderim (verbi gratia) in extrahenda radice quadratica, ex numero figuris 8, 10, 12 aut etiam pluribus scripto: procedere visum est pedetentim (non quidem uno impetu eodemque tempore, sed successive pluribus intervallis) idem experiri (nec sine successu) in numeris (quod ajunt) locorum 20, 30, 40. Ad domesticam quoque provocare possum experientiam. Etenim initio studii mathematici ac imprimis algebraici in lecto decumbens meris tenebris problemata algebraica solvi & calculo ad finem perducto formulas geometricè construxi sola imaginationis ac memoriæ vi, cumque interdiu solutionem ac constructionem repeterem, me nihil a vero aberrasse depre-

deprehendi. Satis autem superque recordor, me nonnisi prævio exercitio id obtinuisse.

Cur tempus nocturnum faveat in præsentē negotio, jam non inquirimus, et si *Wallisius* in iis, quæ adduximus, verbis haud obscure id innuat. Paulo enim deinceps ex instituto ea de re nobis dicendum erit, ubi de attentione agemus. Ceterum quæ præsens fuit propositio, ea unusquisque in seipso experiri poterit, juniore præteritis ætate, ut ut cum *Wallisio* non ad eandem metam perveniat.

§. 198.

*Extensio
imagina-
tionis &
memoria
quid sit.*

Imaginatio dicitur extendi, si plures ideas simul producere & per longum temporis spatium productas conservare apta redditur. Et *Memoria* extendi dicitur, quatenus ideas istas continuo recognoscit. Quoniam itaque exercitio efficitur, ut imaginatio ideas plures simul producere & per longius temporis spatium immutatas conservare valeat (§. 197); nos autem identitatis idearum conservatarum nobis continuo consilii sumus, experientia teste, easdemque adeo continuo recognoscimus (§. 173); *imaginationem & memoriam exercitio extendere* valemus.

Extensio imaginationis & memoriæ adeo firmiter coherent, ut hæc una cum illa obtineatur. Quod si tamen sufficiente acumine utamur, memoriæ quid acquiri, dum imaginatio extenditur, quod ante isti non aderat, haud difficulter perspicitur. Etenim memoriæ tribuitur, quod omnium istarum idearum, quas simul appercipimus, identita tem per omnem temporis tractum agnoscamus, quemadmodum ex demonstratione corollarii præsentis liquet, quodque quasdam reproductas recognoscamus. Exemplo anteriori (§. 197) idem palam redditur. Etenim dum *Wallisius* sibi primum proposuit numerum 63 locorum, ut inde extraheret radicem; fieri non potuit, ut totum continuo obtutu comprehenderet. Quamobrem tot ejus notas reproducere debuit in ipsa operatione, quot necessariæ erant ad singulas operationes particulares. Duplex vero hic fuit memoriæ officium, scilicet ut ejus vi agnosceremus identitatem notarum reproductarum cum iis, quæ in serie vi imaginationis primum assumpta locum istum occupabant, & ut durante operatione aliqua particulari agnosce-

agnosceret, notas, quarum nobis conscii sumus, esse constanter eadem. In his extensio memoriz consistit, quæ ab extensione imaginationis, quæ ideas producit & conservat, utique diversa.

§. 199.

Si quis imaginationem & memoriam extendere velit; Initium & a gradu minori extensionis continuo progrediendum ad maiorem. *progressus*
Probat idem exemplum Wallisii & quilibet experimentum in *extensionis*
semetipso capere potest. Etenim Wallisius operationes prolixas arithmeticas sola imaginationis, atque memoriz vi absol-
lurus initium fecit in numeris ex 8, 10, 12 figuris constantibus ac deinde progressus continuo est ad prolixiores, donec
tandem in numero 53 locorum eandem perficere posset. Si
enim exercitia per singulos dies continuentur, & singulis diebus insensibiliter difficiliora instituuntur; nulla est ratio, cur his
imaginatio & memoria sufficere non debeat, cum anterioribus seu proxime præcedenti sufficerent. Per insensibilia autem incrementa cum differentia quantumvis magna successu temporis inter exercitia prima & ultima enascatur; imaginatio quoque & memoria continuo magis magisque extenditur.

Domesticam hic quoque experientiam appellare poteram, ad quam ante (§. 197) provocavi: ipse enim probe memini, me a facilioribus exoriturum ad difficiliora progressum fuisse per insensibilia incrementa. Et sane si quid memoriz mandandum, quod prolixius est; citius ac facilius idem efficitur, ubi particulam unam alteri continuo addis, quam si uno veluti impetu totum eidem ingerere coneris. Consultissimum est, si quis experimentum in seipso capere audeat. Quousque progredi possit, experientia docebit.

§. 200.

Quæ distincte percipiuntur, memoriz facilius mandantur. *Distincta*
tur diutiusque ea retinentur, quam quæ confuse percipiuntur. *perceptio*
Si quid enim distincte percipimus, plura sigillatim enunciabimur. *cur juvet*
lia in eadem distinguimus (§. 38). Ponamus majoris evidentiæ *memoriam.*
(Wolffii Psychologia.) S tix

tiz gratia nos in objecto O discernere, quæ insunt, A, B, C, D, E &c. & ea eodem ordine se invicem excipere, quo literæ se invicem consequuntur. Patet nos primo ipsum A sigillatim nobis repræsentare, non attentis ceteris quæ adsunt, atque deinde cogitationem successive ad B, C, D, E &c. promovere. Quare dum per aliquem temporis tractum singula hæc, quæ insunt, A, B, C, D, E &c. sensui vel imaginationi præsentia sistimus & ad ordinem, quo se invicem consequuntur, respicientes, A & B simul, D & E simul &c. percipimus, facilitatem acquirimus una cum A reproducendi perceptionem ipsius B, & cum ipso B perceptionem ipsius C ac ita porro (§. 108), ut adeo excitata idea ipsius A recurat quoque idea ipsius B & hinc porro ipsius C ac ita porro (§. 109). Atque ita ipsum O memoriz mandamus (§. 178), eo quidem successu, ut perinde sit ac si unicum saltem A, vel B, vel C, vel D, vel E eidem mandassemus.

Enimvero qui objectum O nonnisi confuse percipit, quæ ipsi sigillatim enunciabilia insunt, A, B, C, D, E &c. non distinguit (§. 39), adeoque totum uno obtutu comprehendit. Quoniam igitur non attendit ad numerum eorum, quæ ipsi O insunt, nec ad ordinem, quo invicem sequuntur; subsidio illo destituitur, quo in distincta perceptione idea ipsius B producitur ope alterius A, idea ipsius C ope alterius B ac ita porro. Quamobrem cum in priori casu subsidium quoddam reproducendi & recognoscendi ideas suppeditetur, quo in altero casu caremus; diuturna objecti contemplatione in casu priori memoriz idem mandari debet, quam in posteriori, secus enim subsidium istud nullum foret, consequenter distincte percepta facilius memoriz mandari debent, quam quæ confuse percipiuntur.

Si quis de veritate facti dubitet, eum a posteriori convinci consultum est. Quamobrem propositionem præsentem experientia adhuc confirmare lubet, utut rationem ejus per-
spexerit.

spexerimus. Ponamus te legere historiam quandam præsertim prolixiorē multisque circumstantiis perplexis involutam. Quodsi lectionem ita instituas, ut textum auctoris distincte resolves, singula facta, singulas circumstantias a se invicem separans ac ordinem, quo se invicem excipiunt, perpendens; te quæ legisti exactissime enarrare posse intelliges, cum idem a te fieri nondum posse animadvertas, etsi eodem tempore consumto textum auctoris aliquoties relegeris. In casu priori historiam distincte percipis (§. 38); in posteriori confuse (§. 39). Quoniam historiam in casu primo accurate enarrare vales; in posteriori non item; ideam ejus reproducendi & reproducam recognoscendi facultatem in casu priori tibi comparasti, quam in casu altero nondum acquisivisti, adeoque in priori memoriz eandem mandasti (§. 178), eandemque eadem retinuisti (§. 180), cum in priori eandem memoriz nondum mandaveris, nedum retinueris. Idem vero lectioni impendisti tempus, adeoque æque diuturna fuit objecti contemplatio. Quamobrem in casu priori facilius memoriz historiam mandasti & retinuisti, quam in altero. Distincte igitur percepta facilius memoriz mandari ac diutius eadem retineri, quam confuse percepta patet. Idem experiri licet in demonstrationibus præsertim prolixis, quæ distincte resolutæ & sensui ac imaginationi objectæ multo facilius memoriz mandantur diutiusque eadem retinentur, quam ubi in confuse percepta acquiescis. Immo idem experiri licet in lectione librorum quorumcunque.

Maximæ utilitatis est propositio præsens, cum ostendat modum multa memoriz facile mandandi ac similiter eadem retinendi. Et huic sane consentanea est praxis omnis, qua memoria juvatur, qualiacunque tandem sint artificia, quibus eidem succurritur. Inter illa artificia occurrit dogmatum in tabulas relatio, in quibus uno quasi conspectu exhibentur, quæ de eodem subjecto tenenda sunt, ac præterea in classes quasdam generales revocantur numerisque distinguuntur, ut & distincte percipi possint, si singula sigillatim perlustrantur & quo ordine se invicem excipiant perpenditur, & confuse quoque per-

ciantur, si uno obtutu totam tabulam comprehendis. Ita enim obtinetur, ut & integram tabulam solius imaginationis ac memoriz vi tibi representare ac eadem singulas in eadem classes designare, & in singulis describere valeas, quæ iisdem conveniunt. Quod si distincta perceptione juves imaginationem atque memoriam, ut tabulam, quam constructam perlustrasti, tanquam præsentem tibi representare & singula in eadem collocanda tanquam in iisdem descripta exhibere valeas; eo ipso imaginatio & memoria haud parum extenditur (§. 128). Quamobrem etsi disciplinis conveniat methodus scientifica, quæ unumquodque eo loco tradi jubet, quo per antecedentia intelligi ac demonstrari potest (§. 133 *Disc. prælim.*); non tamen ideo contemnendæ sunt tabulæ mnemonicæ, quæ doctrinis, quibus imbutus est animus & quarum evidentiam ex demonstrationibus, sicuti claritatem ex definitionum legitima concatenatione per subordinationem decentem facta (§. 119 *Disc. prælim.*) hausit, facile retinendis inserviunt. N. ltra ætate fere in deluetudinem abiit tabularum istarum usus, sane eximius, si in præjudicium methodi scientificæ non tendat, quæ in re peccatum est a maioribus; sed vel ad systematicam tractationem præparet tyronem, vel eidem absolutæ superaccedat, quando nimirum nihil amplius superest, quam ut clare ac evidenter percepta memoriæ fideliter mandentur, ut, quæ didicisti veraque cognovisti, occasione ita ferente dextre ac utiliter applicare possis. De tabulis istis mnemonicis plura diximus in Horis subsecivis A. 1730. trim. æstiv. num. III.

§. 201.

*Artificiosa
idearum
reproductio
& recogni-
tio.*

Si ideas rerum vel verborum reproducendas ad objecta quædam visibilia referimus, veluti si verba in iis descripta imaginamur; conspectu objectorum idæ in nobis reproduciuntur & recognoscuntur. Quod si enim verba quædam aut nomen rei cujusdam objecto cuidam visibili veluti inscripta tibi imagine- ris (id quod fieri posse, quovis momento in temetipso experiri poteris); objectum istud verbaque eidem inscripta vi imaginationis simul percipis, actusque imaginationis tibi conscius es. Quod li jam objectum istud intueris, illud necessario percipis (§. 79). Enimvero si qua simul percipimus & unius perceptio

ceptio denuo producit^r sensus vi, imaginatio etiam perceptio-
nem alterius producit (§. 104). Ad conspectum igitur objecti
ideæ verborum, quæ eidem veluti inscripta imaginatus fueras,
simul reproductur una cum actu imaginationis, quo ea quasi
inscripseras, consequenter reproductas recognoscis (§. 174).
Si verbis ideam rei substituas; demonstrationem adhuc can-
dem subsistere animadvertes.

Propositio præsens est fundamentum artificiorum; quibus ad ju-
vandam imaginationem & memoriam utimur. Per legem enim
imaginationis patet (§. 117), reproductionem idearum non aliter
arbitrio nostro subijci posse, quam ubi eas cum ideis aliis per coexi-
stentiam aut immediatam successionem copulamur. Quicquid igitur
ad reproductionem idearum dato tempore absolvendam inter-
vire debet, ex hoc fonte derivandum, nisi quatenus eorum ratio si-
mul haberi potest, quæ imaginationi ac memoriæ extendendæ in-
serviunt (§. 199. 200).

§. 201.

Artificium memoriæ dicimus actionem, qua quid aptum *Artificium*
efficitur ad idearum reproductionem & recognitionem juven- *memoria.*
dam, quod per se eandem juvare non poterat.

Ita si nobis imaginemur, verba quædam parieti adscripta; hæc
ipso efficiamus, ut conspecto pariete verborum istorum idea in no-
bis reproducatur & reproducta recognoscatur (§. 201): consistit
igitur in hac actione, quæ parietem aptum efficiamus ad ideam ver-
borum reproducendam & eorum recognitionem juvandam, artifi-
cium memoriæ. Scilicet memoriæ artificium est, quod diu vel sæ-
pius verbalista veluti parieti inscripta nobis imaginemur, & parietem
intuemur, quando verborum illorum meminisse voluerimus.

§. 203.

Quoniam per artificium memoriæ aptum quid reddi- *Artificio-*
tur ad idearum reproductionem & recognitionem juvandam, *rum isto-*
quod per se ad eandem nil quicquam conferre poterat (§. 202); *rum usus.*
imaginationis vero est ideas reproducere (§. 104), memoriæ re-

productas recognoscere (§. 175); per artificia memoriæ imaginatio & memoria arbitrio nostro subijcitur.

Artificiis nimirum istis obtinetur, ut ideas reproducamus & reproductas recognoscamus, quando & ubi nobis libuerit.

§. 204.

Artis mnemonica definitio.

Ars mnemonica seu *Ars memoriæ* dicitur ars memoriam extendendi artificiiisque juvandi, *Mnemonicorum* nomine veniunt præcepta illius artis.

Veteribus hanc artem fuisse ex cultam, ex autore ad *Herennium* lib. 4. constat, ubi tamen eandem restringere videtur ad sola artificia, quibus memoria juvatur (§. 202). Sed consultius esse videtur, ut arti huic tribuamus, quicquid a nobis ad memoriam amplificandam, perficiendam & quocunque modo juvandam proficisci potest. Ecur enim entia multiplicemus præter necessitatem? Fertur *Simoni*des primum invenisse hanc artem, quemadmodum narrat *Cicero* lib. 2. de Oratore. Artem mnemonicam in se significatu strictiori describit laudatus antea autor ad *Herennium*, quem si consulere volueris, constabit utique eam non alio nisi fundamento, quam quod paulo ante adstruximus (§. 201).

§. 205.

Memoria naturalis & acquisita, atque artificialis differentia.

Memoria naturalis dicitur, quæ homini absque ulla exercitatione prævia & ullis artificii inest. *Acquisita* appellatur, quæ prævia exercitatione & artificiorum ope comparatur. Ejus adeo species est *artificiosa*, quæ nonnisi artificiorum ope in nobis datur.

Hoc sane sensu memoriam artificiosam sumunt veteres, ut videre est apud *Ciceronem* atque *Herennium*: sed iidem exercitatione comparatum a naturali non distinguunt, quod tamen fieri nobis commodum visum. Maluimus adeo memoriæ naturali opponere acquisitam, quæ duas sub se complectitur species, alteram innominatam, alteram artificiosam. *Goclenio* in Lexico memoria artificiosa & acquisita synonyma sunt.

§. 206.

Memoria acquisita

Memoria acquisita ac in specie artificiosa arte mnemonica obti-

obtinetur. Memoria enim acquisita pravia exercitatione & ^{quomodo} artificiorum ope obtinetur (§. 205), ac in specie quidem artificiosa artificiorum ope comparatur (§. cit.). Enimvero arte mnemonica memoria extenditur (§. 204), adeoque exercitatione pravia (§. 192): arte etiam mnemonica per artificia juvatur memoria (§. 204). Memoria igitur acquisita & in specie artificiosa arte mnemonica obtinetur.

Apparet adeo usus artis mnemonicæ, quæ memoriam naturalem perficit, ut imaginationis ac memoriæ ope efficere valeamus, quod alias a nobis fieri minime posset.

§. 207.

Memoria dicitur *labi*, si ideam reproductam habemus pro eadem, quam ante nos habuisse conscii nobis sumus, etsi ^{Memoria} immutata fuerit, seu corrupta. Memoria in hoc casu etiam ^{quando la-} fallere dicitur, quatenus in causa est ut diversa habeamus pro ^{nos batur, nos-} que fallat. ^{que fallat.} iisdem.

E, gr. Vidimus Sempronium veste viridi indutum. Recurrit nobis idea Sempronii vi imaginationis producta, sed quæ cum veste rubra indutum fuit. Quod si nobis persuadeamus nos vidisse Sempronium veste rubra indutum, memoria labi nosque fallere dicitur.

§. 208.

Quoniam nihil frequentius est, quam ut homines dis- ^{Quod me-} sentiant in iis, quæ simul viderunt; cum repugnet idem simul ^{moria labi} fuisse & non fuisse (§. 23 Ontol.): necesse est ut vel uni imagina- ^{possit.} tio rem aliter repræsentet, quam erat, vel utrique. Quia tamen uterque sibi conscius esse videtur, se talem vidisse, qualem sibi repræsentat; memoriam vel unius, vel utriusque labi necesse est (§. 207). *Memoriam igitur labi posse manifestum est.*

Lapsus memoriæ nemo non in se unusquisque experiri potest, modo attendere velit. Errores imprimis calculi lapsu memoriæ committuntur ab iis, qui in eodem exercitati sunt. Immo plures alii eadem debentur, quemadmodum inferius ostensuri sumus,

§. 209.

§. 209.

*Labilitas
memoria.*

Memoria dicitur *labilis*, quatenus fieri potest, ut labatur, seu lapsus eidem non repugnat. Quare cum manifestum sit memoriam labi posse (§. 208); *memoria* utique *labilis*.

Memoriam esse labilem, adeo compertum est, ut eam esse labilem in proverbium fere abierit. Utinam vero eam perpendere, qui ex erroribus lapsu memoriarum commissis, & a quovis tyrone facile colligendis nescio quid adversus errantes colligere volunt! Astronomi æquiores ceteris se præbent, qui errores calculi memoriarum lapsu commissos facile condonant alteri.

§. 210.

*Lapsus
memoria
causa.*

Si imaginatio ad rerum olim perceptarum ideas diversas spectantia in unam confundit, nec anima sibi conscia est ideæ rei unius, quam reproductam cognoscit, quidpiam ex idea rei alterius admisceri; *memoria* labitur. Etenim dum ideam olim perceptæ rei vi imaginationis reproductit anima reproductamque recognoscit *per hypoth.* conscia sibi est se rem istam olim percepisse (§. 173). Quoniam vero imaginatio eidem aliquid admiscet ex ideæ rei alterius antea similiter perceptæ; ideam quoque ejus, quod alteri admiscetur, reproductam recognoscit (§. 174), adeoque non minus sibi conscia est, se idem olim percepisse (§. 173). Enimvero quia sibi conscia non est, id ex ideæ rei alterius ideæ reireproductæ admisceri *per hypoth.* id ad eam pertinere putat. Ideam igitur vi imaginationis jam reproductam pro eadem habet, quam olim habuit, cum rem sensu perciperet, ut ut immutata fuerit (§. 172). Memoria igitur labitur.

Memorable mihi succurrit exemplum, quo propositio præsens confirmatur. Titius adolescens in lectione poetarum Græcorum *Homeri, Hesiodi, Pindari* versatus fuerat. Cum ab eadem abstinuisset, in manus ipsius inciderat libellus, qui sub titulo *Hellenodiarum Lutheranae* editus est & in quo cantiones in Ecclesia usitatæ in rhythmos Græcos ejusdem terminationis, retentis melodiis, conversæ leguntur. Eum curiositatis gratia aliquoties perlegerat & ope melodiarum ipsi admodum familiarium identitatem terminationum, qualis in versibus Ger-

Germanicis recepta, memoria firmiter infixerat. Aliquot annis elapsis ubi sermo incidebat de Poësi Germanica, quod ob identitatem terminationum in versibus præter metrum obverlandam sit difficilis; Titius contendebat, eandem difficultatem obtinere in versibus Græcis, qui perinde ac Germanici eandem admittant terminationem, & quicquid ceteri, qui aderant, in contrarium dicebant; se a sententia sua dimoveri non patiebatur: se enim optime recordari ejus ajebar, quod in *Homero, Hesiodo, Pindaro*, aliis observaverit. Immo tam certus sibi videbatur sententiæ suæ, ut vix propriis oculis fidem haberet, cum in *Homero* contrarium videret, & attonita mente hæret, quid responderet non habens. Evidens hic est lapsus memoriz contigisse ex eo, quod vi imaginationis eadem terminations rhythmorum in Hellenodia ideæ versuum Græcorum Poetarum fuerit admixtæ, nec Titius ejus sibi conscius fuit, tantummodo sibi conscius versuum *Homeri, Hesiodi, Pindari* a se aliquando lectorum, & terminationum earundem in rhythmis Græcis observatarum. Hinc vero simul liquet, quam facilis sit memoriæ lapsus ac subinde inevitabilis, ut adeo absolum sit eundem labentibus imputari.

§. 211.

Si res nec diu, nec sæpius sive sensu, sive imaginatione percipiantur; ideas earum vi imaginationis reproducere non possumus, nec reproductas sensu recognoscere valemus. Etenim si res nec diu, nec sæpius, sive sensu, sive imaginatione percipiantur; fieri non potest, ut, si idea rei simul perceptæ in anima producat, illius etiam idea simul recurat (§. 107). Quare cum imaginatio in reproducendis ideis rerum antea perceptarum constantem hanc legem sequatur, ut, si unius rerum simul perceptarum perceptio in nobis producat, perceptionem quoque alterius producat (§. 117); si res nec diu, nec sæpius, sive sensu, sive imaginatione percipiantur, ideas earum vi imaginationis reproducere non possumus.

Quodsi ideam rei antea perceptæ vi imaginationis reproducere non valeamus, ejusdemque sensu jam productæ nobis consci sumus; perinde est, ac si eam prima vice perciperemus, cum prima vice eandem percipientis imaginatio similiter eam

(Wolffii Psychologia.)

T

ideam

ideam cum aliis non reproducat (§. 117). Nulla igitur adest ratio, cur nobis conscii esse debeamus, quod rem istam jam perciperimus, vel ideam istam jam ante habuerimus, consequenter conscii nobis esse non possumus, quod eandem jam habuerimus (§. 70 *Ontol.*). Quamobrem ideam rei antea perceptæ, etsi jam sensuum vi reproducat, recognoscere non valeamus. Enimvero si res nec diu, nec sæpius, sive sensu, sive imaginatione percipiantur; ideas earum reproducere non possumus *per partem primam*. Ergo nec ideas seu sensu reproductas recognoscere valeamus.

Utrumque confirmatur a posteriori. Experimur enim deesse nobis facultatem reproducendi ideas rerum antea perceptarum: experimur etiam deesse nobis facultatem ideas rerum antea perceptarum recognoscendi, si sensuum ope de novo producantur, ubi res, cum primum perciperentur, non diu percipimus, neque deinde eas sæpius percipimus. Quod vero deesse debeat, inde colligimus, quod jam cesset ratio, cur in casu opposito adsit. Si vero ratio sufficiens cessat, illud etiam cessare debet, quod propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*).

Propositio præfens a posteriori adeo manifesta nobis videtur, ut eam unusquisque statim largiatur, qui sibi conscius est, quomodo objecti diuturna vel sæpius iterata contemplatione ideam ejus reproducendi & reproductam recognoscendi facilitatem sibi comparaverit. Quodsi tamen in notionem evidentæ curatius inquiras; notioni principii ontologici, quod adduximus (§. 118 *Ontol.*), claræ quidem, etsi consusæ, id tribuendum esse animadverte.

§. 212.

Nexusre- Si ideam sensuum ope reproductam non recognoscere va-
cognitionis lenius, nec eam vi imaginationis reproducere valeamus. Si enim
reprodu- ideam sensuum ope reproductam recognoscere non valeamus;
tionis idea- nobis conscii non sumus, quod eam jam antea habuerimus
rum. (§. 117), consequenter ratio cessare debet, cur nobis conscii
 sumus,

simus, nos eam jam antea habuisse (§. 118 Ontol.). Quare cum ideam reproductam recognoscamus, adeoque nobis conscii sumus nos eam jam antea habuisse (§. 173), quia idea reproducta in alia perceptionum serie continetur, quam ante percepta continebatur & utriusque seriei nobis conscii sumus (§. 174), utriusque autem seriei nobis conscii esse nequeamus, nisi vi imaginationis rei, quæ nunc sensu percipitur, idea cum ideis ceterarum rerum antea cum eadem perceptarum simul reproductatur, quod per se patet; idea vi imaginationis non producit, dum sensuum ope reproductitur, ubi eam recognoscere non valemus. Patet itaque si ideam sensuum ope reproductam recognoscere non valeamus; nos nec eam vi imaginationis reproducere valere.

Idem etiam sic ostenditur. Ponamus nos imaginationis vi reproducere valere ideam ejusdem rei, quæ nunc sensu denuo percipitur. Quoniam res sensu jam percipitur *per hypoth.* necesse est ut idea ejus cum ideis rerum aliarum simul perceptarum actu reproductatur vi imaginationis (§. 104). Anima igitur perceptiones sensuales cum phantasmatis confersens perspicit, ideam rei sensu nunc reproductam in alia perceptionum serie contineri, quam antea percepta, ab imaginatione nobis exhibita continebatur, adeoque illam recognoscere valet: id quod hypothefin evertit.

Veritatem propositionis præsentis etiam in nobis ipsis experimur, modo ea attentione uti possimus, quæ ad impotentiam observandam sufficit. Etenim si rem sensui oblatam admoniti recognoscere non valeamus, clausis oculis, ut mentem a sensu abducamus, ejus aciem in ideas, quas habemus, intendimus, si forsan exiguam claritatem habeat idea vi imaginationis cum sociis reproducta, eam tamen animadversuri (§. 101). Enimvero dum nihil ejus animadvertere valemus, in hæc tandem verba erumpimus: nos nullo prorsus modo me-

minisse posse, quod rem istam jam antea sensu perceperimus; quo ipso significamus impotentiam ideam vi imaginationis reproducenti (§. 177).

Quoniam recognitio idearum, consequenter rerum, quas representant, cum earum reproductione vi imaginationis facta adeo firmiter coheret; mirum videri non debet, quod vulgo facilis ideam reproducendi ad memoriam referatur, & facultas reproductam recognoscendi, in qua proprie memoria consistit (§. 178), nonnisi tacite supponatur (§. 177).

§. 213.

Recognitio-
nis iterata
ratio.

Si res aliqua sæpius sensu vel vi imaginationis percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit; eandem postea reproductam anima recognoscit ex eo, quod eam jam ante recognoverit. Etenim si res aliqua sæpius sensu vel imaginationis vi percepta & in iteratis perceptionibus recognita fuit, vi legis imaginationis (§. 117) posthac idea ista cum perceptione actus recognitionis reproduci debet (§. 107). Quoniam igitur anima sibi conscia est, se ideam istam jam antea recognovisse, consequenter se jam antea sibi consciam fuisse, quod eandem ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, (§. 173); ex eo utique intelligit, quod ideam, quæ nunc in eadem reproducta fuit, jam antea habuerit, consequenter ratio sufficiens recognitionis in eo continetur (§. 56 Ontol.). Quare cum posita ratione sufficiente ponatur etiam id, quod per eam positum est, quam non est (§. 118 Ontol.); ex eo, quod ideam, quæ nunc denuo reproducitur, jam antea reproductam recognovimus, recognoscimus.

Actiones seu operationes animæ in recognitionem idearum reproductarum influere, vidimus jam superius (§. 174), cum recognitionem idearum prima præsertim vice reproductarum demonstrarem. Immo nihil magis influit in istam recognitionem, quam operationum mentis circa eas simultanea reproductio.

§. 214.

Recognitio-

Si res aliqua sæpius cum aliis aliisque percepta & in ite-

ra-

ratis perceptionibus recognita fuit; *idea postea reproducta ad- nis iterata*
haeret perceptio quaedam confusa, unde recognoscitur. Si enim *ratio alia.*
 res aliqua sapius cum aliis aliisque percepta & in iteratis per-
 ceptionibus recognita fuit; idea ejusdem reproducta fuit se-
 cunda vice cum iis perceptionibus, quas anima in prima simul
 habuit, in tertia tam cum iis, quas in prima, quam cum istis,
 quas in secunda habuit; in quarta tam cum iis, quas in prima
 & secunda, quam quas in tertia habuit & ita porro (§. 174):
 id quod etiam experimur, dum singulas ideas reproductas men-
 tis acie perlustramus, utpote successive in eas incidentes, quæ
 diversis vicibus una percepimus. Quoniam vero toties quo-
 que recognita fuit, quoties iterato reproducta fuit, *per hypoth.*
 perceptio quoque iteratæ recognitionis una cum idea rei to-
 ties perceptæ ac recognitæ reproduci debet (§. 107. 117).
 Quoniam igitur multiplices perceptiones cum idea rei sapius
 jam perceptæ una reproduciuntur, anima vero omnes simul
 uno veluti obtutu comprehendens in perceptione hac com-
 posita non distinguit eas a se invicem, quæ ipsam ingrediuntur,
 perceptio ista confusa est (§. 39). Atque adeo patet perce-
 ptioni rei sapius cum aliis aliisque perceptæ & in iteratis per-
 ceptionibus recognitæ adhærere perceptionem quandam con-
 fusam.

Enimvero quoniam ipsa experientia edocti sumus, per-
 ceptionem istiusmodi confusam adhærere rebus antea jam per-
 ceptis; ex perceptione ista confusa perceptionis reproductæ
 loca intelligitur, quod eam jam antea habuerimus. Est igitur
 confusa illa perceptio ratio sufficiens, cur intelligamus, quod
 perceptionem reproductam jam habuerimus (§. 70 *Ontol.*),
 consequenter ratio sufficiens recognitionis (§. 173). Quare
 cum posita ratione sufficiente poni etiam debeat id, quod
 propter eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); ex con-
 fusam ista perceptione ideæ reproductæ socia animam repro-
 ductam recognoscere debet.

T 3

Pro-

Propositio præfens plurimum prodest ad perceptiones confusas, quæ vi imaginationis, sive ideis sensualibus, sive phantasmatis sociantur, evolvendas, ut successive singulæ reddantur clæræ. Ad eam vero atque præcedentem attendere debent, qui veritatem propositionis de modo recognoscendi ideas reproductas (§. 174) experimento in se facto intelligere gestiunt. Alias enim accidit, ut in casum propositionis præsentis, vel præcedentis incidentes modum recognitionis non agnoscant, adeoque tanquam spurium rejiciant, quod eum experientiæ contrarium judicent. Referenda igitur est propositio præfens in earum numerum, quæ mentis aciem intendit, qua semetipsam cognoscit.

§. 215.

*Oblivionis
definitio.*

Memoriæ opponitur *Oblivio*, quæ adeo est impotentia ideas reproductas (consequenter res per eas repræsentatas) recognoscendi.

Memoria enim est facultas ideas reproductas recognoscendi (§. 175). Ergo si oblivio contraria esse debet memoriæ; in impotentia eas recognoscendi consistere debet: facultati enim agendi opponitur impotentia, cum in posteriori casu impossibile esse debeat, quod in priori possibile. Definitio oblivionis cum nominalis sit, arbitraria utique est, atque ideo nulla prorsus probatione indiget. Quoniam tamen arbitrium regi debet rationibus, nec a significato recepto temere sit recedendum (§. 142 *Disc. pralim.*); cur oblivionem ita definiamus, reddenda nobis fuit ratio.

§. 216.

*Impotentia
reprodu-
cendi ideas
ad oblivio-
nem perti-
nens.*

Quoniam ideam imaginationis reproducere nequit, qui eandem ope sensuum reproductam recognoscere non valet (§. 212); qui vero reicujusdam oblitus est, eam recognoscere non potest, dum sensu eandem percipit (§. 215): *Qui rei cujusdam oblitus est, ideam eius vi imaginationis reproducere nequit.* Hinc & ad oblivionem spectat impotentia reproductendi ideas rerum antea perceptarum.

Impotentia reproductendi ideas opponitur facultati easdem reproductendi, adeoque imaginationi (§. 104), consequenter ad eandem referri nequit. Quamobrem quoniam oblivio absque ista impotentia locum

locum habere nequit, nulla vero ratio est, cur istam peculiari nomine insigniamus, neque ullum peculiare nomen suppetit, quod eidem tribui possit; ad oblivionem utique referenda. Consentit quoque communis loquendi usus, quo impotentia reproducendi ideas rerum antea perceptarum una cum impotentia easdem recognoscendi oblivio salutatur.

§. 217.

*Si quas ideas longo tempore non reproducimus: rerum Quorum-
per illas representatarum obliviscimur.* Etenim si longo tempo- nam obli-
re ideas aliquas non reproducimus, cessat ratio, cur memoriz scamur,
retineantur (§. 181), consequenter eadem retineri nequeunt
(§. 118 Ontol.). Anima igitur faciliatem ideam reproducen-
di & reproductam recognoscendi, quam habuerat, amittit
(§. 180), consequenter ad eas reproducendas & recognoscendas
impotens redditur. Quare cum in ista impotentia ideas re-
cognoscendi atque reproducendi oblivio consistat (§. 215.
216); eorum obliviscimur, quorum ideas longo tempore non
reproducimus.

Idem etiam sic ostenditur. Si quas ideas longo tem-
pore non reproducimus; eas posthac vi imaginationis nec re-
producere, nec sensuum ministerio reproductas recognoscere
valemus (§. 260). Quare cum eorum obliviscamur, quorum
ideas ministerio sensuum reproductas recognoscere non possu-
mus (§. 215), neque vi imaginationis reproducere valemus
(§. 216); illarum rerum obliviscimur, quarum ideas longo
tempore non reproducimus.

Veritatem propositionis presentis unusquisque in semetipso ex-
peritur. Labet tamen in medium afferre exemplum memoratu di-
gnum, quod a Leibnitio me accepisse memini. Ex duabus epistolis
Johannis Huddeni de reductione æquationum & de maximis & mi-
nimis, quæ inter Commentarios in Geometriam Cartesii leguntur,
apparet, virum fuisse Algebræ ac Geometriæ sublimioris peritissimum.
Quod si opus MSC. prostaret, in quod inventa sua retulit, multo ma-
gis idem appareret. Enimvero Consul Amstelodamensis factus rerum
gerens

gerendarum cura a calculis algebraicis & figuris geometricis avocabatur, ut horum ideas in se reproducendi occasione destitueretur. Quamobrem cum *Leibnizius* ex Gallia redux eundem accederet de rebus ad Geometriam sublimiorem spectantibus cum ipso collocaturus; librum suum *M.S.C.* ei obrulit, ut eundem perlustraret, quem facere se doctiorem appellabat, propterea quod ideas rerum geometricarum & algebraicarum oblivioni dederat. Propria igitur inventa non amplius intelligebat, nedum noverat *Huddenius*, propterea quod rebus aliis intentus diu de hisdem non cogitaverat. *Isaacus Newtonus* inventorum mathematicorum gloria eminet, quæ in primis in eximio opere Principiorum philosophiæ naturalis mathematicorum leguntur. Communis fama fuit non modo in Anglia, verum etiam in Germania, in quam inde translata, eum ætate provectiore libros a se conscriptos non amplius intellexisse. Probabilitate non destituebatur vi propositionis præsentis. Cum enim ultra seculi quadrantem distenditio secunda a prima, nulla tamen inventa ulteriora huic accesserint, qualia uberrima & maxima a tanto viro proficisci poterant intra tantum temporis intervallum; haud obscure hinc colligitur, quod intra istud temporis intervallum de rebus geometricis, quales in Opere Principiorum continentur, non amplius cogitaverit. Eas igitur rursus oblivisci debebat. Nihil autem hoc ipsum derogat laudibus summis tanti viri, quas ex inventis consecutus. Manet enim inventor, sive inventa propria ipse iterum oblivioni dederit, sive ad extremum usque vitæ halitum eadem memoria retinuerit. Absit etiam ut quis sibi persuadeat, vires intellectus decrevisse, si quis oblivioni dedit, quæ noverat in aliqua scientiæ parte, animum deinde ad alia appellens! Eadem igitur *Newtonum* laus manet, sive fama de oblivione inventorum priorum vera fuerit, sive fallax, quemadmodum *Pembertonus* contendit in præfatione ad Conspectum Philosophiæ *Isaacii Newtoni*, quem idiome Anglico edidit. Quatenus fama sumitur vera, propositionem præsentem illustrat.

§. 218.

Quomodo
oblivio a
potestate
nostra pendeat.

Si rei cujusdam ideam pro arbitrio nostro reproducere
& non reproducere possumus; eandem oblivioni tradere vale-
mus. Si enim arbitrii nostri est ideam rei cujusdam reproduci-
cere; ab eadem reproducenda tanto tempore abstinere possumus,

mus, quanto libet. Quare cum rei illius obliviscamur, cujus ideam longo tempore non reproducimus (§. 217); rem istam oblivioni tradere valemus, cujus ideam pro arbitrio nostro vel reproducere, vel non reproducere possumus.

Utilitatem non exiguam habet præsens propositio in Moralibus, ubi sæpius interest ut norimus, utrum in potestate nostra positum sit, nec ne, ut quid oblivioni tradamus, ne præcipiamus, quæ fieri nequeunt. Ceterum dari talia, quorum ideas num reproducere velimus in potestate nostra positum est, obvia experientia confirmat.

§. 219.

Si rem antea perceptam sensu denuo percipiamus, & vi imaginationis reproducta ejus & rerum aliarum idea fuerit obscura; quando in ea recognoscenda hæremus seu certo eam recognoscere non valeamus. Etenim si idea reproducta vi imaginationis fuerit obscura, rem representatam ex ea non agnoscere, nec a ceteris perceptibilibus distinguere valemus (§. 32). Quamobrem si eam ad præsentem referamus, identitatem rei sensus atque imaginationis vi representatæ agnoscere minime valemus (§. 181 *Ontol.*). Et quoniam ideæ rerum ceterarum non minus obscuræ sunt *per hypoth.* nec eas agnoscere atque ab aliis distinguere valemus (§. 32), consequenter nec nobis conscii sumus, ideam sensu nunc reproductam in alia perceptionum serie contineri, quam cum ante perciperetur continebatur. Illam igitur recognoscere non valemus (§. 174). Quoniam tamen idea illa obscura vi imaginationis reproducta ideæ rei sensu denuo perceptæ adhæret *per hypoth.* eique subinde, quæ clare percipiuntur, inesse possunt (§. 33); anima ex idea confusa, quæ sensu perceptæ vi imaginationis adjungitur, rem recognoscere adsueta (§. 214), aliquid adesse videt, unde res recognoscitur, quatenus nempe rei perceptæ imaginationis vi quædam reproducta idea adhæret, præsertim si ex iis, quæ obscuræ perceptioni clare percepta insunt, aliquid identitatis rei sensu perceptæ ac vi imaginationis representatæ simul percipit. Ponitur igitur aliquid rationis, *(Wolffii Psychologia.)*

U

sed

sed non sufficiens ad rem recognoscendam (§. 56 Ontol.), quatenus scilicet notio obscura & confusa in genere notionum conveniunt, a se invicem tamen differunt (§. 31. 32), neque diversitas serierum, in quibus res nunc percepta & antea percepta continetur, clare percipitur. Quamobrem non prorsus impossibile nobis videtur, nos ideam ejus rei jam antea habuisse, immo subinde probabile videtur, nos eam jam ante habuisse (§. 578 Log.), certo tamen id nobis constare nequit (§. 574 Log.). Rem igitur sensu nunc perceptam certo recognoscere non valeamus (§. 173), seu in ea recognoscenda hæremus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Titium vidisse Mevium in loco aliquo publico, ubi multus erat hominum sibi ignotorum confluxus, ut adeo oculos in eodem defixos non diu retinuerit. Ponamus porro Titium denuo videre Mevium in ædibus Sempronii ac in eo recognoscendo hære. Hanc hæstationem significaturus ait, videri sibi quasi Titium jam viderit, se tamen id pro certo asseverare non posse. Quodsi jam in casu simili constitutus ad temetipsum attendere; obscuras quasdam ideas menti tum observari animadvertes, quæ probabilitatis quandam speciem cum formidine oppositi inducunt. Hæres igitur in re, quam nunc percipis, recognoscenda, quod idea vi imaginationis reproducta ad conspectum ejusdem sit obscura, utut quidpiam insit, quod clare percipitur, ad rem tamen recognoscendam minime sufficiens.

Hæret nimirum in re recognoscenda, qui probabile sibi esse conscius est, quod ideam ejus jam ante habuerit, non tamen certo novit. Ita enim aliquid rationis perspicuus in assensum trahitur vi probabilitatis: sed ejus insufficientiam agnoscens ab eodem retrahitur. Et si adeo pronus sit ad assentiendum, quandam tamen adhuc repugnantiam animadvertit, quam superare non valet.

§. 220.

*idea rei
reproducta*

Si rei antea clare perceptæ idea vi imaginationis reproducta fuerit obscura; anima nonnullorum oblita est, quæ in eadem

dem clare perceperat. Quoniam enim idea vi imaginationis re-
 producta obscura est per *hypoth.* ad rem repræsentatam (§. nationis
 48) agnoscendam & ab aliis perceptibilibus distinguendam non *quando sit*
 sufficit (§. 32). Enimvero quia eandem ante clare percepisti *obscura,*
 per *hypoth.* idea, quam habebas, eidem agnoscendæ ac ab aliis
 distinguendæ sufficiebat (§. 31). Quare cum res agnoscatur
 ac ab aliis distinguatur per ea, quæ ipsi insunt, quod per se pa-
 tet & obvia experientia confirmatur; in posteriori casu, quan-
 do rem clare percipiebas, tibi nonnullorum in ea conscius
 esse debebas, quorum tibi conscius non es in priori, quando
 eam obscure percipis. Quando igitur obscuram rei antea cla-
 re perceptæ ideam vi imaginationis reproducis; nonnulla ad
 eam pertinentia reproducere minime vales. Jam vero ea obli-
 titi sumus, quorum ideas reproducere (§. 216), vel etiam sensu
 reproductas recognoscere non valemus (§. 215). Quædam
 itaque oblitum sumus, quæ in re clare percepta apperceperamus,
 quando vi imaginationis ideam nonnisi obscuram reprodu-
 cimus rei antea clare perceptæ.

Oblivione ideæ deteriorantur, ut claræ in obscuras abeant: id
 quod unusquisque in seipso experiri potest, quando negligit media,
 quibus res clare perceptæ memoriæ mandantur & semel mandatæ ea-
 dem retinentur, hoc est, si ideam rei clare perceptæ non sæpius in se
 reprodúcit (§. 179. 181). Inprimis hic commoda sunt exempla,
 quæ oblivioni tradita exhibent in ideis obscuris rerum antea clare
 perceptarum, quarum ideas claras antea etiam vi imaginationis re-
 producere poterat.

§. 221.

Idea rei, quæ percipitur, sociâ dicitur, idea tota compo- *Idea rei in*
 sita, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione pro- *præsenti*
 ducitur. *percepta*
sociâ.

Ponamus te videre Titium in foro, quem ante videras in templo
 & ab imaginatione (§. 104) produci ideam Titii tanquam sedentis
 in templo una cum partialibus aliis templi & rerum in eodem præ-
 sentium. Dicimus ideam totam compositam ex ideis templi, Titii,

personarum ac rerum aliarum in templo præsentium ideam sociam Titii, quatenus eum jam in foro videmus, aut, si mavis, ideam sociam ideæ sensualis Titii, quam jam habes,

§. 222.

Quando nobis videamur rem antea perceptam jam vidisse, sed ignorantes quando & ubi, Si rem ante sensu perceptam sensu denovo percipias & in idea socia obscura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ partiali ejusdem rei; videris tibi rem antea percepisse, sed ubi vel quando perceperis ignoras. E. gr. si Titium jam in foro vides, quem ante videras in templo, & idea socia tantummodo aliquid claritatis habet in idea partiali personæ Titii; dico te tibi videri Titium vidisse alibi, sed non meminisse ubi cum videris. Etenim quia ideæ socia obscura est *per hypoth.* ad ea omnia agnoscenda atque ab aliis distinguenda, quæ in eadem continentur, non sufficit (§. 32). Quoniam itaque in idea socia continentur ideæ partiales, quas imaginatio occasio ideæ sensualis Titii una cum idea ejusdem Titii antea in templo visi producit (§. 221. 40), adeoque ideæ templi, personarum rerumque aliarum in eodem præsentium (§. 104); ad personam Titii, templum, personas ac res in templo præsentibus agnoscendum minime sufficit. Enimvero quia ideæ Titii vi imaginationis reproductæ aliquid claritatis adest *per hypoth.* quidpiam ad personam Titii spectans clare percipitur, consequenter idem agnoscere ac ab aliis distinguere valemus (§. 31). Jam cum phantasma Titii cum idea ejus sensuali componimus, identitatem ejus, quod clare in phantasmate percipitur, in utraque idea animadvertimus, atque inde probabile efficitur, phantasma istud referre Titium, quem jam videmus (§. 578 Log.), adeoque eundem jam antea videmur nobis vidisse (§. 214). Quoniam vero ideis partialibus ceteris, quæ compositionem sociæ ingrediuntur, nihil claritatis inest *per hypoth.* nec templi, nec rerum in eo præsentium tibi conscius esse potes (§. 32), consequenter ignoras, ubi vel quando eundem videris.

Idem

Idem confirmatur a posteriori: etenim casus hic frequentissimus est, quo personam, quam videmus, ita alloqui solemus: Videor me te alicubi vidisse, sed recordari nequeo, ubi & quando te viderim. Quodsi vero tunc temporis, quando aliquem ita alloquimur, ad nosmetipsos attendimus & ad interiora mentis rimanda satis acuti sumus; in id incidemus, quod in persona, quæ oculis nostris præsens sistitur, observatum nobis probabile reddit, quod eam jam alias viderimus. Mentis vero aciem in ipsam magis adhuc intendentes, ea intentione, num succurrat forsan locus vel tempus, quo personam istam vidimus; nonnisi obscuram quandam ideam animo obversari animadvertemus, quæ præter locum in genere, vel tempus seu successionem quandam, aut multitudinem in genere nil repræsentat, ut impossibile sit vel locum in specie, vel res, quarum successione notionem temporis habemus, vel res multitudinem constituentes agnoscere ac a se invicem distingui.

Propositio præsens est casus specialis antecedentis (§. 220). Neque enim piget casus speciales a se invicem accurate distinguere, ut excitemus acumen ad interiora mentis perlustranda necessarium.

§. 223.

Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipias & in Quando idea sociæ obscura aliquid tantummodo claritatis fuerit ideæ par- hancamus tiali rei alienius antea cum præsentē simul perceptæ; videris in eo, quida tibi rem, quam nunc percipis, quodam in loco, vel aliquo tem- licubi per- pore, vel cum re quadam alia percepisse, etsi parum certus sis, ceperimus. num eadem præcise res fuerit, quam nunc percipis. Quoniam idea sociæ rei, quæ percipitur, tota idea composita est, quæ vi ideæ rei, quæ jam percipitur, ab imaginatione producitur (§. 221), vi imaginationis autem producuntur ideæ rerum cum ea, quam nunc percipis, antea simul perceptarum (§. 104); si ponamus e. gr. te videre aliquem fructum in foro, quem ante videras in horto, imaginatio reproducit horti rerumque aliarum

U 3

in

in eodem præsentium ideam. Quoniam idea horti partialis clara est *per hypoth.* ad eum agnoscendum & ab aliis distinguendum sufficit (§. 32), adeoque videris tibi aliquid vidisse in horto isto (§. 214). Enimvero quia idea fructus vi imaginationis producta obscura est, *per hypoth.* ad eum agnoscendum & ab aliis distinguendum non sufficit (§. 32), adeoque ignoras utrum fructum quempiam videris, nec ne, multo minus nosti, num hunc præcise fructum videris, quem nunc præsentem intueris. Patet itaque te quidem tibi conscium esse, quod in horto aliquid videris; non tamen certum esse, utrum hunc præcise fructum, num aliud quid videris.

Idem etiam ostenditur a posteriori. Casus enim propositioni præsentī respondens is est, quo rem quandam veluti plantam exoticam, videntes in hæc verba erumpimus; videri nobis nos plantam istiusmodi jam vidisse in horto Titii; pro certo tamen id asseverare minime posse. Respondet etiam eidem casus alter agnatus, quo affirmamus, nos aliquid vidisse in horto Titii, sed quid fuerit non recordari. Prior nimirum casus obtinet, quando idea plantæ vi imaginationis producta vegetabile quodpiam in genere exhibet; casui autem posteriori locus est, quando objecti in horto visi idea nonnisi ens in genere refert.

Immiscet sese hisce memoriæ atque imaginationis actibus cognitio symbolica, de qua inferius suo loco dicemus. Quamobrem qui experimentum eorum, quæ hic stabilimus, in seipsis capere volunt; illi probe attendere debent, num quid cognitionis symbolicæ subit. Sane non exiguus attentionis gradus, nec acumen leve requiritur, si quis vel quotidie in anima sua observanda ad notiones distinctas revocare voluerit, notiones confusas evoluturus & quid in obscuris lateat conjectando assecuturus. Ubi quis Psychologiæ & Ontologiæ assiduam navaverit operam ac methodi vim perspexerit & in ipsestatem suam redegerit; is sensim sensimque illam attentionem illudque acumen acquirere, plurimum sibi in philosophiæ moralis, tam theoriæ, quam praxi profuturum,

§. 224.

*Si rem ante sensu perceptam sensu denuo percipis, & in Quando u-
idea socia obscura aliquid claritatis est ideæ partiali ejusdem rei, ^{utrumque}
nec non ideæ partiali rei cujusdam alterius antea cum præsentē ^{contingat.}
simul perceptæ: videris tibi rem, quem nunc sensu percipis, an-
tea percepisse quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam cum
re quadam, antamen præcise hanc rem perceperis, & num hoc
præcise in loco, vel hoc præcise tempore, vel cum hac præcise re ean-
dem perceperis, pro certo asseverare non potes. Quodsi enim rem
ante sensu perceptam sensu denuo percipis & in idea socia ob-
scura aliquid claritatis est ideæ partiali ejusdem rei per hypoth.;
videris tibi rem antea percepisse, utut certo affirmare non possis,
quod eam jam ante perceperis (§. 222). Quoniam porro aliud quid
etiam claritatis adhæret ideæ partiali rei cujusdam alterius antea
cum præsentē perceptæ per hypoth. & rem, quam nunc percipis,
videris tibi jam ante percepisse per demonstrata: rem, quam
nunc percipis, tibi percepisse videris quodam in loco, vel aliquo
tempore dato, vel cum re quadam alia, utut non certus sis,
quod eam præcise in isto loco, vel isto tempore, vel cum re ista
perceperis (§. 223). Enimvero nec pro certo asseverare po-
teras, quod rem istam præcise jam antea perceperis per de-
monstrata. Ergo videris tibi rem, quam nunc sensu percipis,
antea percepisse quodam in loco, vel aliquo tempore, vel etiam
cum re quadam, antamen præcise hanc rem perceperis, & num
hoc præcise in loco, vel hoc præcise tempore, vel cum hac præ-
cise re eandem perceperis, pro certo asseverare non potes.*

Confirmatur propositio præsens etiam a posteriori.
Etenim eidem respondet casus, quo rem intuentes, quam percipi-
mus, in hac tandem verba erumpimus: videri nobis nos perso-
nam hanc vel rem præsentem vidisse in horto Titii, etsi id pro
certo asseverare non possimus, scilicet quod hanc præcise per-
sonam, vel rem in horto præcise Titii viderimus; sed fieri posse,
ut in utroque fallamur.

Atque

Atque ita casus singulos speciales contemplati sumus, in quibus anima in objectis denuo perceptis recognoscendis hæret (§. 219). Quoniam: obscuritas perceptionum vi imaginationis reproductarum in causa est (§. 222 & seqq.); oblivioni tribuendum esse apparet, quod subinde in rebus denuo obviis recognoscendis hæreamus (§. 220). Et oblivio nos admonuit, ut hanc animæ in rebus recognoscendis hæitationem hic loci consideraremus.

§. 225.

*Diversi
gradus hæ-
sitationis
animæ in
recognos-
cendis re-
bus.*

Quoniam ideis particularibus, ex quibus sociæ constat (§. 221. 40), diversi convenire possunt obscuritatis gradus, prout plus vel minus claritatis iisdem inest, seu in rebus obscure perceptis plura vel pauciora insunt, quæ clare percipiuntur (§. 33); hæsitatio autem animæ in objectis recognoscendis ab idearum istarum obscuritate pendet (§. 222 & seqq.); hæsitationis animæ in rebus recognoscendis pro diverso obscuritatis ideæ sociæ gradu diversi sunt gradus.

Experientia corollarium hoc generale propositionum præcedentium abunde confirmat. Quodsi enim attendere velimus ad eos casus, in quibus cognitio rerum antea perceptarum dubia nobis est; non aliam, quam obscuritatem ideæ sociæ hæsitationis causam esse intelligemus, ita ut nunc magis, nunc minus hæsitemus, prout major vel minor fuerit illius obscuritas. Equidem haud difficile nobis foret diversitatem obscuritatis ideæ sociæ ad differentias quasdam generales revocare ac pendente inde animæ in rebus recognoscendis hæsitationem diversam distincte explicatam demonstrare: sed non consultum nobis videtur tanta uti prolixitate, ubi generalibus contenti esse possumus, quibus excitatur & juvatur acumen in ceteris per se videndis, quando occasio eorum observandorum nobis sese offert.

§. 226.

*Rei quando
memineri-
mus.*

Rei meminisse dicimur, quando ideam ejus reproductam recognoscere valemus, consequenter nobis consilii sumus, nos eam jam antea habuisse (§. 173).

E. gr. Narrat tibi Titius, qui peregre iter faciens te invenit, quod tecum in Academia aliquoties conversus fuerit, provocans ad cir-

cum-

cumstantias singulares. Quodsi horum omnium tibi probe conscius fueris, quod ita facta olim fuerint; respondes: te omnino probe meminisse. Reproducitur tibi ideae rerum antea factarum, quatum, cum fierent, percepisti, aut, si mavir, ansam earum reproducedarum tibi suppeditat. Dum tibi conscius es, te illa olim percepisse, ideas reproductas recognoscis (§. 173). Dicis igitur te eorum meminisse, quia ideam eorum reproductam adhuc recognoscis. Tamen diu adeo rei cuiusdam meminimus, quamdiu ideam ejus reproductam recognoscere valeamus. Facultas ideam reproductam recognoscendi memoria dicitur (§. 175). Actum igitur memorie exprimimus dicentes, nos rei meminisse. Absentia hujus actus non semper oblivionem in casu dato denotat (§. 215), adeoque nec quasi ejus actum exprimimus dicentes, nos rei non meminisse. Quamobrem consultum est ut adhuc exponamus, quid intersit inter hosce duos animæ status, quorum altero dicimus, nos rei non meminisse; altero vero affirmamus, nos ejusdem esse oblitos.

§. 227.

Rei non meminisse dicimur, quando nobis videtur eam antehac nondum percepisse. *Ast rei obliti* dicimur, quando nobis conscii sumus nos ideam ejus percepisse, eam vero nunc reproducere non possumus. Quando rei non meminisse & oblitisci dicuntur.

Nimirum oblivio denotat impotentiam ideam reproductam recognoscendi (§. 215) easque reproducendi (§. 216). Non igitur ante cognoscimus nos rei fuisse oblitos, quam impotentie hujus nobis conscii sumus (§. 48 Log.). Enimvero impotentie hujus nobis conscii esse non possumus, nisi nobis conscii simus, nos rem istam vel olim percepisse, quam tamen nunc recognoscere non valeamus, vel cujus nunc ideam reproducere minime possumus. Ut appareat, quomodo id fieri possit, paulo distinctius id nobis erit exponendum. Ponamus te vidisse crocodilum, atque meminisse, quod crocodilum videris, beneficio cognitionis symbolice, de qua postea dicemus, quatenus nempe memoriam habes horum verborum: Vidi crocodilum. Enimvero si jam sermo incidit de crocodilo & ex te querit aliquis, qualis iste fuerit, ejus autem ideam reproducere non vales; vel si quis tibi monstrat animal, cui istud nominis convenit, tu vero idem recognoscere non potes, non tibi conscius utrum crocodilus, quem

(Wolffii Psychologia.)

X

quem vidisti, tale animal fuerit, nec ne; te oblitum esse ais, quale animal fuerit crocodilus. Ast si tibi nec conscius es, te crocodilum aliquando vidisse, immo dubitas, utrum videris, nec ne; te non meminisse affirmas, quod unquam videris crocodilum. Status hos animæ esse a se invicem diversos, nemo non videt, eosque cum ratione distingui non minus in propatulo est.

§. 228.

*Quid sit in
memoriam
revocare.*

Res illa, quæ jam percepta perceptioni alterius reproducendæ infervit, eam nobis *in memoriam revocare* dicitur. Atque hinc affirmamus, quod *alter nobis in memoriam quid revocet, si in nobis producit ideam, cuius ope altera reproducitur.*

E. g. Videns Sempronium, quem ante in nundinis videras, nundinarum meministi rerumque ibi visarum & a te gestarum. Persona igitur Sempronii tibi nundinas atque res ibidem visas & a te gestas in memoriam revocat. Quodsi Sempronium non vidisses, nec nundinæ cum rebus ibidem visis atque gestis in memoriam venissent. Quodsi vero ponas Titium loqui vel de Sempronio, vel de ipsis nundinis atque audito sermone in te nascatur idea Sempronii ac inde porro idea nundinarum rerumque ibidem visarum & gestarum; Titium personam Sempronii & nundinas cum rebus ibidem visis ac gestis tibi in memoriam revocasse affirmas.

§. 229.

*Difficultas
ideas re-
producendi
& reprodu-
ctas reco-
gnoscendi.*

Subinde ideam rei una cum re præsentæ perceptæ reproducere non possumus, vel etiam ideam rei antea perceptæ reproductam recognoscere non valemus; sed ejus ope reproducimus ideas rerum aliarum simul perceptarum & harum demum subsidio ideam illam, quam reproducere non poteramus, reproducimus, vel, quam recognoscere non poteramus, recognoscimus.

Quoniam obvia experientia utrumque manifestum est, ad exempla provocasse sufficit, quibus excitatur attentio, ut unusquisque eadem in seipso observare queat & notio propositioni præsentî respondens clarior redditur. Ponamus te vidisse Titium in templo & posthac de eodem sermonem incidere, quod in templo præfens fuerit. Vi autem ideæ templi;

quæ

quæ audito nomine ab imaginatione producitur, ideam Titii reproducere nequis, quemadmodum per legem imaginationis fieri debere videbatur (§. 117). Dum vero aciem mentis in ideam templi intendis; recurrunt idæ personarum aliarum in templo visarum, in mentem veniunt cogitationes, quas easdem respiciens fovisti, & tandem eandem quoque subit idæ Titii, in quem oculos te convertisse jam meministi, ubi cogitationes istas fovebas. Hic igitur templum & personam Titii simul percepisti: sed, dum templum denuo percipis, idæ ejus vi imaginationis reproducta, non tamen simul reproducitur idæ Titii, etsi eam reproducere intendas. Enimvero vi idæ templi reproducuntur successive idæ rerum aliarum, scilicet aliarum personarum visarum & cogitationum mentis, quas habuisti, donec tandem succedat Titii quoque idæ, quam initio reproducere non poteras immediate ope idæ templi. Eodem modo sese res habet in casu altero. Ponamus te vidisse in horto Mevii plantam quandam exoticam, & posthac eandem plantam denuo videre in horto Caji. Sempronius monet plantam hanc esse eandem, quam in horto Mevii jam videras; sed quod eandem videris minime meministi. Dum constanter asseverat Sempronius, te eandem plantam in horto Mevii jam vidisse; mentis aciem in hortum Mevii dirigis, vi imaginationis repræsentatum. Succedunt variarum rerum ibidem visarum idæ, in quarum serie dum contineri quoque animadvertis plantam, quam præsentem contueris, subito eam recognoscis & Sempronio jam assentiris, quod eadem sit, quam videras in horto Mevii. Hic ideam rei antea sensu jam perceptæ, quando eam denuo percipis, non recognoscis, etsi subeat mentem idæ rei antea simul perceptæ, quemadmodum per legem memoriæ fieri debere videbatur (§. 174). Enimvero ope idæ rei simul perceptæ reproducis reproductasque recognoscis rerum aliarum tunc temporis quoque

perceptarum ideas, atque earum tandem auxilio eam recognoscis, quam initio recognoscere non poteras.

Non inquirimus in rationem, cur id fiat, etsi manifesta sit superiorum gnaris. Nimirum ideæ junguntur potissimum actibus reflexis mentis, atque adeo non omnia simul percepta ita inter se connexa sunt, ut unius idea reproducta reprodudatur etiam altera, si præsertim non sæpius simultanea perceptio iteretur, ubi recognitio quoque actuum reflexorum numerum ingreditur. Plenior adeo lux hisce affulget ex sequentibus, ubi de actibus reflexis mentis plura dicemus exinstituto.

§. . 230.

Reminiscencia definitio.

Perceptionum præteritarum mediata reproductio & cognitio, aut, si mavis, facultas perceptiones præteritas mediate reproducendi & recognoscendi *Reminiscencia* dicitur. Vocatur etiam *Recordatio*.

Ita in exemplis anterioribus (§. 229) remimisceris, te Titium, de quo sermo est, vidisse in templo, quem te ibidem vidisse meminisse non poteras. Similiter remimisceris te plantam, quam in horto Caji vides, in horto Mevii jam vidisse: id quod meminisse non poteras, cum Sempronius te admotueret.

§. 231.

Reminiscencia medium.

Quoniam dum reminiscimur rei alicujus, vel ejusdem recordamur, ejus ideam mediantibus aliis reproductis reproducimus & recognoscimus (§. 229); *dum rei cujusdam reminisci volumus, ad circumstantias loci & temporis aliasque res tum præsentis, quando eam percepimus, vel alias eidem similes, affines aut contrarias attendimus.*

Utitur eodem medio, quoties alter recordari nequit eorum, quæ ipsum meminisse volumus. Atque eodem modo etiam utimur locis in tabulis mnemonicis, quoties non satis fidelem experimur memoriam in iis, quæ per tabulas mnemonicas disposita sunt, quemadmodum intelligitur ex iis, quæ de iisdem proposuimus in *Horis subsecivis A. 1730, Trim. æt. num. III, Medium hoc te mi-*

miniscentiz notissimum est, atque vulgo adhibetur ab omnibus; respondet enim corollario præsentis notio communis, quæ per experientiam domesticam ingeneratur omnium hominum animis. Hinc *Goclenius* in Lexico philosophico recordationem seu reminiscenciam definit per simulacri amissi instaurationem, quæ sit discursu ab uno principio noto ad aliud ignotum & consideratione circumstantiarum temporis præsentis, quo per sensum vel per intellectum res cognita est, vel similitum & affinium, vel contrariorum. Appellat is simulacrum ideam vi imaginationis productam, quam supra phantasma diximus. Refert autem reminiscenciam etiam ad cognitionem symbolicam, de qua nos demum paulo inferius dicemus. Simulacrum amissum esse affirmat, quatenus ideam rei reproductere non valemus, dum volumus.

§. 232.

Quoniam eorum, quæ reminiscimur, ideam reproducere vel reproductas recognoscere non valemus, sicuti ceterorum, quorum meminimus (§. 229, 230), eorum obliti nobis videmur (§. 215). Quia tamen mediantibus perceptionibus præteritis aliis ideas istas tandem reproducimus & recognoscimus (§. 230); *dum rei reminiscimur, eam recognoscere nobis videmur, quam obliti fueramus.*

Hinc apud *Goclenium* in Lexico philosophico Reminiscencia seu recordatio etiam definitur, quod sit recognitio rei, quam homo oblitus est. Nempe homo denuo cognoscit, quod cognoverat ante, sed oblitus fuerat, novitque se id denuo cognoscere. Est enim videri possit *Goclenium* per recognitionem tantummodo intelligere iteratam cognitionem, dum oblivionem factam esse dicit propter simulacri rem representantis amissionem & recognitionem fieri ait per simulacri amissi instaurationem; non tamen iteratæ cognitionis apperceptionem excludere potest, quippe ita in præsentis casu cogitationibus nostris adhærens, ut ab iis eandem separari impossibile sit. Rectius tamen alii species sive ideas rerum dixerunt rectas, quam amissas, ideo reminiscenciam deficientes per disquisitionem rectarum specierum.

§. 233.

*Scholion
generale.*

Et hæcenus quidem dicta sufficiant de facultatis cognoscitivæ parte inferiori, quantenus eam a posteriori agnoscimus. Progrediendum igitur nunc erit ad partem quoque superiorem, quatenus eadem experientia magistra cognoscitur. A parte inferiori ad superiorem non progressus sit per saltum, sed per gradus intermedios, quos tamen rectius ad sectionem secundam rejicimus. Quoniam gradus isti inter utramque partem intermedii sunt, ideo fieri non potuit, quin jam in præsentè sectione, in notis præsertim, eorum subinde fieri debuerit mentio, cum per notiones communes confusas satis intelligantur, etsi jam instituti ratio postulet, ut eos quoque distinctè explicemus.

SECTIO

SECTIO III.

DE

FACULTATIS COGNOSCENDI PARTE SUPERIORI.

CAPUT I.

De Attentione & Reflexione.

§. 234.

Efficere possumus, ut in perceptione composita partialem Apperce-
unam magis appercipiamus, quam ceteras. Hoc u-
nusquisque quovis momento in se experiri potest. personis de-
pendentia, &
nostro ar-
bitrio.
Intuere quæso faciem hominis; videbis frontem, o-
culos, genas, nasum, os & mentum simul & tibi conscius eris,
quod singulas hæc partes uno obtutu comprehendas: oculis
enim a facie averfis, dum quærenti, quid videris, respondes,
te faciem hominis & in ea singulas istas partes vidisse, confite-
ris. Enimvero fieri posse deprehendis, ut faciem alterius in-
tuens magis tibi conscius sis oculorum, quam ceterarum par-
tium faciei. Similiter ponamus te simul videre objecta in
templo præsentia & verba concionatoris audire; ponamus
porro te etiam æstum percipere, quo fervet aër. Fieri a te pos-
se deprehendes, ut magis tibi conscius sis verborum oratoris
sacri, quam objectorum, quæ in oculos incurrunt, & æstum
corpori molestum. Patet itaque a te effici posse, ut in iis, quæ
simul percipis, unius tibi magis sis conscius, quam ceterorum,
consequenter ut in perceptione composita partialem unam
magis appercipias, quam ceteras (§. 40. 25).

Videmus itaque apperceptionem pendere aliquatenus a potestate
nostra.

§. 235.

§. 235.

*Diversitas
claritatis
in simul
perceptis.*

Dum perceptionem partialem magis appercipimus quam ceteras, quæ in eadem totali continentur; ea nobis ceteris clarior est. Quando enim perceptionem quandam partialem magis appercipimus, quam ceteras, quæ in eadem totali continentur; magis nobis ejusdem conscii sumus, quam ceterarum (§. 25). Quodsi ejusdem magis conscii sumus, quam ceterarum; rem quoque per eam representatam (§. 24) magis agnoscimus ac ab aliis perceptibilibus distinguimus, quam ceteras per ceteras perceptiones representatas (§. 31). Perceptio igitur partialis, quam magis appercipimus ceteris, clarior nobis est ceteris, quæ una cum ipsa in eadem perceptione continentur.

Non solum hoc obtinet in rebus sensu perceptis, verum etiam in iis, quæ vi imaginationis percipiuntur. Immo valet etiam, quatenus mens seipsam percipit ac operationum suarum sibi conscia est. Præterea locum habet in omni rerum cognitione, sive ea intuitiva fuerit, sive symbolica. Non e longi quo hic petenda probatio, cum domestica unumquemque experientia eaque admodum obvia id docere possit.

§. 236.

*Anima po-
testas in
claritatem
perceptio-
num.*

Quoniam efficere possumus, ut in perceptione composita partialem unam magis appercipiamus, quam ceteras (§. 234); dum autem perceptionem partialem magis percipimus quam ceteras, quæ in eadem totali continentur, ea nobis ceteris clariore est (§. 235); *efficere utique possumus ut in perceptione composita partialis una majorem claritatem ceteris habeat.*

Patet adeo esse aliquam animæ in claritatem perceptionum potestatem eandemque ab arbitrio ipsius pendere aliqua ex parte.

§. 237.

*Attentionis
definitio.*

Facultas efficiendi, ut in perceptione composita partialis una majorem claritatem ceteris habeat, dicitur *Attentio*.

Po-

Ponamus e. gr. nos simul percipere verba loquentis, videre præterea objecta in eo, quo sumus, loco præsentia & oculis nostris opposita, percipere etiam calorem, quo abundat aër in eodem loco. Quodsi perceptiones istas simultaneas inter se compares, non eodem gradu claritatis omnia simul percipi animadvertes. Quodsi enim verba loquentis probe agnoscis eaque a se invicem distinguis; non æque tibi conscius es objectorum, quæ lumine suo oculos feriunt, immo subinde caloris prorsus non tibi conscius es. Tum vero dicis te attendere ad verba loquentis: immo quæsitus annon hoc vel illud in objecto præsentè animadvertas, aut an non calor molestus tibi accidat; respondes, te jam ad objectum istud & calorem non attendere, attendere autem ad verba loquentis, significaturus scilicet te illud in objecto non animadvertere, nec calorem admodum clare percipere, atque hoc ipso rationem redditurus, cur id fiat. Hinc non modo apparet definitionis præsentis realitas, quæ per præcedentia jam satis manifesta; verum etiam intelligitur vocabulum attentionis sumi a nobis in significato recepto: sit ita quod aliter videatur illis, qui notionem, quæ ipsis est, confusam nunquam ad distinctam revocarunt.

§. 238.

Sensatio impedit, quo minus ad phantasma simus attenti, Impedit & sensatio fortior impedit, quo minus ad debiliorem simus attentus. Phantasmata vi imaginationis producuntur (§. 93), adeo-^{sensationis a} que per actus imaginationis subsistunt. Quoniam itaque sen-^{sentu obje-} sationes actus imaginationis obscurant, ita ut hos subinde prorsus non appercipiamus (§. 99); impediunt utique, quo minus phantasmatis magis nobis conscii simus, quam rei sensu perceptæ (§. 25), consequenter quo minus efficiamus, ut phantasma nobis fiat clarius ideis sensualibus. Impediunt itaque quo minus ad phantasma simus attenti. Quoniam sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debiliorem prorsus non percipiamus (§. 76); eodem, quo ante, modo patet sensationem fortiorem impedire, quo minus ad debiliorem simus attenti.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te vi imagi-
(Wolffii Psychologia.) Y natu-

nationis tibi repræsentare imaginem *Mosis* in templo visam & ad eam attendere. Quodsi objectum aliquod præsens in oculos incurrit, v.gr. arbor vicina, dum in hortum prospicis; attentionem ad imaginem illam deficere experieris, ad arborem nunc directam nonnisi difficulter ad illam retrahi, præsertim ubi attentionem nondum in potestatem tuam redeigisti. Impedit igitur in hoc casu sensatio attentionem ad phantasma afferendam. Similiter visum claritate sua vincere sensationes ceteras constat. Orator ad verba, quæ recitat attentus, ubi oculum convertit in personam, deficere sentit attentionem ad sermonem suum.

Propositioni huic notio communis respondet: unde audias vulgo omnes conqueri, sese non posse ad rem præsentem esse attentum, si organa sensoria ab objectis sensibilibus feriuntur.

§. 239.

*Quomodo
voluntur.*

Quare si ad phantasmata attentius esse velimus: ne objecta externa in organa sensoria agant, impedimus. Ita claudimus oculos, ne in eos incurrere possit objectum præsens, dum attentionem ad imaginem conservare volumus, quod alibi a nobis visum meminimus. Idem a nobis fieri solet, ubi majorem ad operationes mentis attentionem conservare voluerimus.

Videmus subinde oratores & concionatores clausis oculis orationem recitare, ne objecta visibilia impediant attentionem ad ea, quæ verbis proferunt. Alii oculos ab auditoribus avertunt, ne eorum conspectu ab attentione avocentur. Tacemus exempla alia, quæ unusquisque posthac facile per se agnoscat, ubi attentione ulus principium præsens applicat, aut, si mavis, eruere studet.

§. 240.

Attentio

quando facilis, quando difficilius, quando difficilius conservatur.

Quoniam sensatio impedit, quo minus ad phantasma sumus attentus, & sensatio fortior impedit, quo minus ad debiliorem sumus attentus (§. 238); attentio facilius conservatur, quando pauca in sensus externos agunt: difficilius vero, quando multa simul, præsertim fortiter, in organa sensoria agunt.

Inde

Inde est, quod aurora dicatur. Musis amica, quoniam matutino tempore pauca sunt objecta, quæ in organa sensoria agunt; cum nondum ferveat solis æstus, aer strepitu hominum non resonet, nec corpus sit sibi metipsum molestum, quemadmodum a prahdio præsertim fieri solet. Accedunt rationes aliæ ab imaginatione, quæ ex sequentibus patent. Patet per se auroram non esse Musis amicam, si eo fueris in loco, ubi primo statim mane multus hominum strepitus esse solet, aut ubi sedes in conclavi, in quo calidus nimium aer molestus. Ceterum ex eadem ratione multi eruditorum lucubrationes aiunt, quæ tamen aliis incommodis premuntur.

§. 241.

Si multa phantasmata in imaginatione continuo sibi in- Attentio ab vicem succedunt; attentio difficulter conservatur. Quod si imaginatio enim multa phantasmata in imaginatione continuo sibi invicem succedunt; nova continuo nobis obijciuntur objecta, ^{ne impedi-} quorum nobis conscius sumus. Quare ubi ad ea attendimus, cessat attentio ad objectum, ad quod eandem conservare constitueramus.

Patet idem a posteriori. Ponamus enim te heri fuisse in frequentia multorum hominum ac interfuisse convivio lauto atque opiparo, ubi ad singula probe attendisti. Cras meditato in mentem veniunt idæ hesternæ dici: experieris, quam difficile sit mentem conservare attentam ad ea, quæ meditaris, ubi præsertim (quod hic supponitur) attentionem ad gradum quendam eximium exercitatione nondum evexeris, quemadmodum fieri posse mox docebimus.

Casus sunt complures alii, ubi idem experiri licet. Quod si multæ in imaginatione continuo sibi invicem succedant idæ, atque his fueris intentus; non audis, quæ ab Oratore sacro dicuntur, etsi verba in aures incidunt, teque eadem audire tibi videris. Impossibile nimirum est, ut apertis auribus non audias: enimvero quoniam deest attentio ad ea, quæ audis, quid audias tibi probe conscius non es, adeoque multo minus quid audiveris recordari potes. Imaginatio sane non minus turbat attentionem, quam sensus: quod enim sensus efficit claritate, id imaginatio variatione ac novitate ideaturum.

Y 2

§. 242.

§. 242.

*Concursus
sensuum
atque ima-
ginationis
in impedi-
enda atten-
tione &
imaginatio-
nis ea in re
mutuas de-
pendentia.*

Quoniam phantasmata oriuntur prævia sensatione (§. 106), quatenus repræsentant res cum iis, quæ sensu percipiuntur, antea simul perceptas (§. 117); ubi objecta multa in sensus agunt, vi imaginationis quoque multorum objectorum absentium ideæ reproducuntur, & eorum ope in continua serie continuantur, ubi attentionem animæ ad se trahunt (§. 104): *Sensus atque imaginatio in impedienda attentione vires eas in re mutuas conjungunt & imaginatio a sensu excitatur.*

Unusquisque hæc in seipso experiri potest, quamprimum sensus attentionem ad se trahit, eandem postea imaginationi nova continuo suggerenti inhzere. Sensus claritate sua attentionem ab objecto, ad quod ea dirigitur, avocant & imaginatio vi dependentiæ a sensibus eam in tramite retinet, donec a sensu denuo aliorum fluctu vel vi operationum mentis in viam pristinam reducat.

§. 243.

*Grads at-
tentionis.*

Aliorum attentio tanta est, ut vix ac ne vix quidem percipiant objecta, quæ organa sensoria feriunt; aliorum attentio minor est, ut statim appercipiant objectum, quod vel leviter organum sensorium ferit. Posterius frequentissimum est atque vulgo obtinet, ita ut non opus sit exemplis specialibus idem confirmari (§. 666 Log.). Prius autem non experiuntur in se nisi illi, qui longis, perplexis atque abstrusis meditationibus sunt adfuerunt. Exemplo nobis est *Petrus Remundus de Montmort*, Mathematicus Gallus, qui, referente *Fontenellio* in Elogio. quod legitur in *Historia Academiarum Regiæ Scientiarum A. 1719. p. 115* edit. Bat. inter plurimos strepitus resolutionibus problematum admodum perplexorum incubuit. In eodem conclavi, quo meditationibus vacabat, pulsabantur instrumenta musica, filiolus hinc inde curfitabat & patrem interpellabat, problematum difficultum solutionem ad finem perducebat. Testatur autem experientia, quod tanta attentione utentes ad objectum præsens, non sint sibi conscii eorum, quæ sensu percipiunt,

eipiunt, & sese excusare, quod hoc vel istud non audiverint, seu non viderint, quod non attenderint.

Gradus hic in aliis major est, in aliis minor: in omnibus haud quam idem. Quamobrem ubi quis ad exempla animum adverterit, varietatem ea in re obviam deprehendet. Cavendum vero ne ex uno exemplo judicemus de eo, quod in omni casu obtinet, aut obtinere debet. Diversitas graduum hic dependet a diversa obsufcatione idearum sensualem. Sed nascitur quoque aliunde: quemadmodum propositionibus sequentibus docere volumus.

§. 244.

Alii attentionem ad idem objectum diu conservare possunt: alii autem aliorum attentio statim expirat. Exemplum nobis præbent illi, qui Mathesi vel philosophiæ operam navant. Sunt gradus. enim nonnulli, qui attentionem conservare possunt, etiamsi demonstrationes fuerint longæ, atque perplexæ: alii ex adverso eam statim desiderare patiuntur, ubi longa evadit ratiociniorum concatenandorum series. Attentionis singularis exempla hic nobis præbent *Clavius & Wallisius*. Quanta fuerit attentio *Clavii*, ex toto Mathematici hujus opere de Astrolabio intelligitur, quod Operum Tomo tertio legitur: etenim schemata tam implexa sunt ac intricata, demonstrationes tam prolixæ, ut *Tacquetus* Opticæ lib. 3. f. 178 sibi persuadere minime possit, quod ullus unquam mortalium volumen istud totum perlegerit. Testatur idem opus ejus *Gnomonicum*, quod Tomo quarto Operum continetur: in eo enim demonstrationes non minus sunt prolixæ, schemata non minus implexa ac intricata, ut adeo exercendæ patientiæ in conservanda attentione interservire possit. Quamdiu *Wallisius* attentionem suam conservare potuerit, *Mechanicorum* sive: *Tractatus de motu* pars secunda, quæ est de centro gravitatis ejusque calculo, & Operum Vol. II. f. 643 & seqq. legitur, satis intelligitur, Legat enim, cui volupe fuerit & qui talibus intelligendis par est, vel unam propositionem, quæ sola aliquot folia occupat, &

adjunctam prolixissimam demonstrationem, nec dubitabit amplius de *Wallisii* in diu conservanda attentione patientia summa.

Quod vero non omnibus datum sit attentionem tam diu conservare, quamdiu *Clavius* & *Wallisius* eandem conservare potuerint; haud difficulter probatur. Videmus enim, plerorumque attentionem initio studii mathematici deficere, si brevem aliquam demonstrationem concipere debeant. Et *Tacquetus* judicavit, paucissimorum attentionem fore tam diuturnam, ut demonstrationibus *Clavianis* de Astrolabio polari perpendendis sufficiat.

Habemus hic alteram attentionis mensuram, tempus scilicet, per quod ea continuatur.

§. 245.

*Gradus attentionis
alius.*

Alii ad plura simul attentis esse possunt; alii non nisi ad unum. Posterius plerique in se experiuntur, observantes quod attentis ad ea, quæ vident, non simul attentis esse possint ad ea, quæ audiunt, aut alio sensu percipiunt. Quod si attentionem inter plura dividere voluerint; minorem esse ad singula sensum deprehendunt. Non desunt tamen exempla eorum, qui ad plura simul attendere possunt, ita ut eorum æque sibi conscii sint, sive objecta attentionis referantur ad unum sensum, sive ad diversa. Exemplo hic nobis est *Julius Cæsar*, quem eodem tempore, quo ipse epistolam scripsit, quatuor quoque aliis epistolas dictare potuisse constat, immo, qui septem epistolas diversas eodem tempore dictare potuit, si ipsemet nullam scriberet.

In hoc *Cæsaris* exemplo singularis quoque memoriæ vis elucet; unde vulgo ad probandum vim memoriæ ejus prorsus singularem factum hoc adduci solet. Merentur istiusmodi exempla quæ eximias animæ corporisque dotes ac virtutes loquuntur, in usum psychologicum annotari, quibus monumenta Historicorum perlustrandi etiam suppetit, cum plus iisdem ordinatii insit, quam quidem vulgo putatur. Neque enim rarissima sunt exempla, quod pauci istiusmodi

do-

1022. dorum ac virtutum sint capaces, sed quod pauci dentur, qui de hisdem
 1023. sibi acquirendis sunt solliciti. Ceterum de iis, quæ de diversis atten-
 1024. tionis gradibus docemus, in genere tenenda sunt, nobis jam non pro-
 1025. positum esse nisi ostendere, quod plures dentur attentionis gradus:
 1026. nondum autem inquirimus, quænam sint eorundem graduum ratio-
 1027. nes. De his enim hic loci defectu principiorum dicere nondum li-
 1028. cet. Utile autem est nosse, quænam sint in gradibus attentionis æsti-
 1029. mandis attendenda, ne de ea præcipitemus iudicia & ne in ea perfici-
 1030. enda desiderari patiamur industriam nostram. Maximi enim fieri de-
 1031. bet attentio ob multiplicem ejus, quem experimur, usum. Raritas
 1032. illius attentionis gradus, de quo propositio præsens loquitur, repetit
 1033. verbum utit vulgatum: *Pluribus intentus minor est ad singula
 sensus.*

§. 246.

*Alii eandem attentionem asferre possunt ad objectum Alius at-
 quodcunque; alii ad quædam nullam prorsus, ad alia vix le-
 vem quandam asferunt attentionem.* *Exempla, quibus propo-*
sitio præsens confirmatur, inter viros doctos inprimis obvia
sunt. Prout enim unumquemque sua trahit voluptas, atten-
tionem quoque sua utitur. Ita Poetæ attentione utuntur ad
 versus, quos legunt, & ad objecta, quorum notiones in fun-
 dendis versibus utilia sunt; ad alia difficile ipsis est eandem ad-
 hibere attentionem. Geometra stupenda uti potest, attentio-
 ne ad calculos algebraicos & figuras geometricas: quod si ver-
 sus legere debeat vel alia, quæ sunt a foro suo aliena, etsi ea in-
 telligere possit, attentionem tamen ad ea vix ac ne vix quidem
 aliquam asferre potest. Ita memini me adolescentem cognovisse
 virum quendam eruditum, qui continua utebatur attentione
 ad sermones sacros promiscue omnes eaque constanter eadem,
 quæliacunque tandem præferret concionator, cum ceteris au-
 ditoribus non perinde esset, quinam suggestum conscenderet.
 Multorum eruditorum is mos est, ut in musæo suo ad lectio-
 nem librorum & meditationes suas sufficientem asferant atten-
 tionem.

tionem; sed ad vitæ negotia, res domesticas & ea, quæ ad cultum corporis spectant, nullam.

Influit hic in determinationem attentionis appetitus: de quo in fluxu suo loco dicemus. Pertinet huc illud Poetæ: Trahit sua quemque voluptas. Hoc ipso enim ratio determinans attentionis ad objecta indigitatur.

§. 247.

Alius attentionis gradus.

Alii ad rem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferre possunt atque solent attentionem: alii animum semper habent absentem, nisi objectum fuerit præsens, ad quod attentionem adhibere adfuerunt. Exempla inprimis inter eruditos obvia sunt. Pertinent huc illi, de quibus ante dixi (§. 246), qui in Musæo suo sunt attenti; sed ad res domesticas, vitæ negotia cultumque corporis attentionem afferre nequeunt. Hi enim plerumque animum semper habent in Musæo præsentem, attendentes ad ea, quæ de rebus literariis suppeditat memoria vigore imaginationis. Exempla quoque obvia sunt inter artifices. Dantur enim aliqui, quos præter artem, quam colunt, nihil juvat, atque adeo quæ sunt artis continuo ipsis præsentia sunt & attentionem eorum in se trahunt, ut nunquam habeant animum ad alia præsentem. Sunt etiam e sexu præsertim sequiori, quas Venus vexat, omnem in se attrahens attentionem, quam adeo desiderari patiuntur in omni negotio.

Plurimum utilitatis habet animus ad omnia præsens: plurimum vero obest, si quis animo constanter absens fuerit. Utilitas suotempore in moralibus elucescet. Ex defectu attentionis ad rem quamlibet præsentem constanter afferendæ culpa oritur, quam Moralitæ & Jæsti in actionibus humanis dolo opponunt, & qua plurimum damni datur aliis, plurimum quoque damni arcessunt libimetipsum agentes. Quemadmodum itaque attentionis gradus alii in cognitione rerum utiles sunt; ita ex adverso is, de quo jam nobis sermo est, potissimum in actionum liberarum legitima ac prudente determinatione locum habet.

§. 248.

§. 148.

Gradus attentionis exercitatione comparantur. Infan-^{Gradus at-}
 tes recens nati ad nihil prorsus attentī sunt; sed successive illo-^{tionis}
 rum ad objecta nonnulla excitanda attentio est, atque ita de-^{comparandi}
 mum ad aliqua attendere adfuecunt. Etsi autem successu^{modus.}
 temporis ad objecta nonnulla attendere discant; levis tamen
 tantummodo eorum attentio est, nec provectiore ætate ad exi-
 mium quendam gradum promovetur, nisi actus ad eum spe-
 ctantes sæpius iterentur, adeoque exercitia præcedant (§. 195).
 Sane *Monmortius, Clavius & Wallisius, Julius Cæsar* aliique non
 pervenire ad eos attentionis gradus, nisi attentione sæpius exer-
 cita in diversis istis circumstantiis, quas paulo ante annotavimus
 (§. 143 & seqq.). Insigne attentionis exemplum præbet *Archime-*
des, qui meditationibus geometricis intentus, cum urbe ab hoste
 capta miles in conclave ingressus ad eum accederet gladio vi-
 rum divinum perfossurus, eum non agnovit, sed famulum su-
 um esse ratus in hæc verba erupit: noli turbare circulos.
 Constat autem ex scriptis *Archimedis*, quod meditationibus
 profundissimis fuerit adfuetus, & ex historia, quæ *Vitruvius*
lib. 9. c. 3. de invento ejusdem portionem argenti auro mistam
 in integro opere deprehendendi ac discernendi narrat, colligi-
 tur quod habuerit animum ad præsentia quævis attentum, etsi
 alias meditationibus suis constanter inhæreret. Etenim ab
Hierone Rege jussus portionem argenti aureæ coronæ a fabro
 mixtam in integra discernendi modum excogitare, cum casu
 in balneum veniret ibique in solium descenderet, animadvertit,
 quantum corporis sui in eo insideret, tantum aquæ extra
 solium effluere, atque adeo non ita inhæsit suæ meditationi,
 qua tunc animus ejus distinebatur, quin simul attenderet ad
 præsentia & pro acumine suo attentionem ad abstracta in con-
 cretis contenta promoveret. Solum igitur *Archimedis* exem-
 plum probat, quam necessaria sit ad attentionis eximium gra-
 dum

(Wolffii Psychologia.)

Z

dum

dum sibi comparandum exercitatio. Ceterum omnium omnino Mathematicorum exemplum veritatem propositionis præsentis confirmat. Nullum enim videris, qui attentione non vincat alios. Quilibet autem in seipso experiri potest, quod initio studii mathematici attentionis gradus sit exiguus, successu autem temporis continuo augeatur. Quodsi vero etiam inter alios eruditos atque artifices eximium quandam attentionis gradum deprehendas; in omni casu ex eodem intelliges, quod eum non a natura habuerit, sed continuo usu eandem sibi comparaverit.

Plurimum refert nosse cum in genere, quænam in anima exercitio comparentur; tum in specie, quod attentio in eorum numero sit. Utrumque in Moralibus inprimis plurimum habet usum; id quod suo tempore suoque loco constabit. Enimvero cum diversi sint attentionis gradus; diversis quoque exercitiis opus est. Quamobrem nec omne attentionis genus studio Mathematicos sequitur, etsi idem in suo genere sit medium præstantissimum attentionem sibi comparandi. Quoniam itaque attentio maximam utilitatem habet, cujuscunque tandem gradus fuerit; a scopo præsentis non alienum est, ut jam porro in specie doceamus, quibusnam exercitiis unusquisque attentionis gradus acquiri possit.

§. 249.

*Modus ac-
quirendi
potentiam
attentionis
inter impe-
dimenta
sensuum
conservan-
da.*

Si quis attentionem inter multos strepitus, seu in genere inter vehementes objectorum in organa sensoria actiones conservandi sibi comparare voluerit; sæpius omnem adhibere debet coactum eandem inter strepitus sensum sensumque majores, vel actiones objectorum in organa sensoria sensum sensumque vehementiores ad objectum aliquod pro arbitrio conservandi. Quoniam enim non omnes inter eosdem strepitus, seu, in genere inter easdem actiones objectorum in organa sensoria conservare attentionem possunt; sed alii inter majores strepitus, alii inter minores tantum conservare valent, vel in genere aliis vehementior objectorum in organa sensoria actio non obstat, quo minus sint ad

ad rem suam attenti, aliis vero minus vehemens jam impedimento est (§. 243); attentio unius instar partis attentionis alterius spectari potest (§. 341 *Ontol.*), consequenter attentio unius minor, attentio vero alterius major est (§. 352 *Ontol.*). Quare cum attentiones duorum subjectorum in hoc casu sint inæquales (§. 354 *Ontol.*); erunt quantitate diversæ (§. 350 *Ontol.*), consequenter attentio quantitatem habet. Enimvero quia attentio est animæ quædam facultas (§. 237), in numero determinationum intrinsecarum animæ (§. 122. 545 *Ontol.*), adeoque qualitas animæ est (§. 454 *Ontol.*). Ergo potentia conservandi attentionem inter multos strepitus, seu vehementes actiones objectorum in organa sensoria est qualitatis cujusdam quantitas, consequenter gradus quidam (§. 747 *Ontol.*). Jam vero gradus attentionis exercitio comparantur (§. 248). Ergo exercitio quoque comparatur potentia conservandi attentionem inter multos strepitus, seu vehementes quascunque objectorum externorum actiones in sensoria organa. Quoniam itaque exercitium in iteratione actuum specie vel genere eorundem consistit (§. 195); si quis attentionem inter multos strepitus, seu in genere inter vehementes objectorum in organa sensoria actiones sibi acquirere voluerit, is sæpius eandem inter strepitus, seu actiones vehementes objectorum in organa sensoria conservare debet. Et quia potentiam istam initio nondum possidemus, quam demum acquirere studemus; ideo incipiendum est exercitium ab iis casibus, ubi strepitus vel actio objecti in sensus attentionem impediens non est ingens; progrediendum vero continuo ad alios, in quibus strepitus sit major, vel actio in organa sensoria vehementior. Pars prior demonstrationis brevior fieri poterat hoc modo. Attentio qualitas animæ est, quod eodem, quo ante, modo ostenditur. Quare cum eadem in diversis subjectis differre possit potentia, qua conservatur inter strepitus vel actiones

vehementes objectorum in organa sensoria attentio (§. 243); ipsa hæc potentia gradus attentionis est (§. 746 *Ontol.*), consequenter exercitio comparatur (§. 248) si attentionem inter strepitus, seu actiones objectorum in organa sensoria pro arbitrio conservare studemus.

Nullum sane dubium est, quin *Monmortius*, quem eodem attentionis gradu instructum fuisse in superioribus observavimus, eadem exercitio fuerit consecutus. Ipsi enim veritatem propositionis præsentis in nobis experti sumus, nam cum initio turbemur vel missitatione aliorum, nullum deinde obstaculum poni nobis potuit tubarum clangore & tympanorum sonitu.

§. 250.

*Diuturna
attentio
quomodo
acquiratur.*

Si quis attentionem diu ad idem objectum conservandi potentiam sibi comparare voluerit: is omnem conatum adhibere debet, ut sensim sensimque per temporis spatium longius consequatur. Eodem propemodum modo idem ostenditur, quo propositionem præcedentem evicimus. Nimirum primo patet ut ibidem potentiam diu conservandi attentionem esse gradum quendam attentionis: deinde cum gradus attentionis exercitio acquiratur (§. 248), inde porro colligitur, sæpius attentionem ad idem objectum conservari debere & quidem sensim sensimque per longius spatium.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Neque enim *Clavius* & *Wallisus*, quos in hoc genere attentionis commendavimus, initio studii mathematici ea attentione uti potuere, qualis ad meditationes longas, intricatas atque perplexas absolvendas postea requirebatur. Unde videmus Matheseos theoreticæ studio acquiri facultatem attentionem per longum admodum temporis spatium conservandi absque omni tædio atque molestia. Immo ipso facto docemur, si quis in Mathesi a minus intricatis ac perplexis ad ea continuo progrediatur, quæ magis intricata atque perplexa sunt, ejus tandem attentionem nec intricatis atque perplexis defatigari. Qui continuo lectioni
libro.

librorum incumbunt, illi non minus attentionis ad lectionem conservandi potentiam diuturno usu sibi compararunt. Similiter artifices in experimentando otium consumentes successive eam consecuti sunt attentionem, quam in experimentis capiendis adhibere solent. Idem loquitur exemplum artificum, quorum opera plurimum attentionis postulant ut rite perficiantur, & quorum animos sollicita cura tenet, ne quid in opere ab ipsis perfecto prehendi possit.

Influit in hunc attentionis gradum appetitus multiplici modo ac plurimæ ipsius in hoc negotio sunt partes. Sed de his agendum erit suo loco, ubi influxum appetitus in attentionem ex instituto persequemur. Ceterum si quis in disciplinis diu conservandæ attentionis potentiam sibi comparare voluerit, ei nil quicquam magis ad donum hoc eximium consequendum prodest demonstrationum continuo longiorum evolutione & calculorum continuo prolixiorum ac intricatiorum tractatione. Hoc profecto medio tantum attentionis diu conservandæ gradum sibi acquisiverat *Varignonius*, Geometra Gallus eximius, ut singulare nobis in præsentè casu exemplum præbeat. Narrat enim *Fontenellius* in elogio, quod legitur in Historia Academiæ Regiæ Scientiarum A. 1722 p. 192. edit. Bat. *Varignonium* lucubrationes suas æpissime continuasse usque ad horam secundam maturinam, miratus sonitum campanæ horam secundam loquentis. Nimirum qui præsentè attentionis gradu excellunt, iis tempus præter omnem spem præterlabitur, quod nullam prorsus attentionem afferant ad retum successionem, unde notio temporis nascitur (§. 172 *Ontol.*), sed omnem ad objectum applicent, cum quo ipsis negotium est. Enimvero *Varignonium* singularem hunc attentionis gradum non sine exercitio sibi acquisivisse, ex eo intelligitur, quod *Fontenellius* autor sit a prima juventute virum industrium integros dies in studiis literariis consumisse, sprete omni recreatione, qua alias huius refocillatur animus. Ceterum non minus ex iis, quæ idem *Fontenellius* narrat, colligitur, in attentionem *Varignonis* diuturnam influxisse appetitum: sed de eo suo loco nobis dicendum erit.

§. 251.

*Modus ac-
quirendi
potentiam
partiendi
inter obje-
cta plura
attentionem.*

Si quis ad plura simul attentionem adhibendi potentiam sibi comparare velit: is sibi primum acquirat potentiam attentionem tamdiu ad idem objectum conservandi, quamdiu voluerit, immo etiam inter quascunque objectorum in sensus externos actiones: deinde attentionem partiatur inter objecta duo, felicique progressu potius inter plura, quamdiu ipsi progredi datum fuerit. Patet eodem prorsus modo, quo supra (§. 249), potentiam partiendi attentionem inter objecta plura esse gradum quendam attentionis, consequenter exercitio comparari (§. 248), atque ideo opus est repetitis continuo actibus, quibus attentionem inter plura objecta simul partimur (§. 195). Animvero antequam attentionem inter plura partiiri possis, necesse est ut eandem in eodem objecto pro arbitrio retinere & animum inprimis ab iis objectis, quæ sensus feriunt, revocare possis: id quod per se patet. Quamobrem primo potentiam diu conservandi attentionem (§. 250) & inter quosvis objectorum in sensus actiones acquirere debes (§. 249).

Idem probatur a posteriori. Laudavimus supra (§. 245) præclarum in hoc genere *Julii Caesaris* exemplum. Hunc non sine exercitatione ad hunc attentionis gradum pervenisse colligo ex eo, quod ipsius ævo, quemadmodum ex Autore ad *Herennium lib. 4.* intelligitur, memoriz artificiosa una cum arte oratoriz studuerint illi, quorum eadem erat, quæ *Cesaris*, conditio. Exercitia autem, quibus memoria artificiosa comparatur, plurimum habent affinitatis cum iis, quibus potentia partiendi attentionem inter plura objecta comparatur, ut facilis sit a memoria artificiosa ad hanc potentiam transitus. Præterea vitæ genus, quod secutus est *Cesar*, & circumstantiæ illorum temporum ad partiendum attentionem absque destinato consilio eum invitabant, ut adeo gradum istum attentionis acquirere potuerit, etsi de eodem acquirendo non cogitaret;

ret; nec tale quid fieri posse ante agnosceret, quam dono isto prorsus singulari frueretur.

Ostendemus suo loco, quodam casu incidere in exercitiis, quibus habitus comparantur, atque præter omnem opinionem ac intentionem iisdem potiri, etsi alii plurimum laboris impendere debeant, ut eisdem consequantur. Idem obtinet in casibus aliis, in ipsa quoque veritate, quæ later, detegenda.

§. 252.

Si quis animum indifferentem ad quodlibet objectum efficiere velit, ut eandem ad quodvis attentionem afferre possit: is omnem adhibere debet conatum, ut ad objecta non modo quævis obvia, sed studio etiam quesita, imprimis ad ea, quæ attentione sua indigna judicat, & a quibus quasi retrahitur animus attendat. Indifferentia attentionis.

Eodem, quo supra (§. 512), modo ostenditur, indifferentiam attentionis ad objecta quælibet obvia esse gradum quandam attentionis (§. 246), consequenter exercitio comparari (§. 248). Quamobrem cum hoc exercitium constet attentione actuali ad objecta promiscue omnia, quæ sese nobis offerunt (§. 195), si differentiam istam attentionis acquirere voluerimus, opera nobis danda est sedulo, ut objecta prorsus diversa in conspectum nostrum prodeant, vel animo nostro offerantur, & omnis conatus adhibendus, ut ad singula eadem attentio conservetur, quamdiu nobis visum fuerit. Et quoniam difficilior conservatur attentio, si qua nobis tam abjecta videantur, ut infra attentionem nostram ea posita existimemus, aut si qua talia sint, ut ab iis prorsus abhorreamus; in id potissimum nobis enitendum, ut attentionem nostram in istiusmodi objectis diu defixam detineamus: quod etsi initio molestum nobis accidat, tædia tamen aliquantisper devoranda sunt, donec nulla amplius in nobis repugnantia deprehendatur.

Quoniam huc plurimum conducit rerum diversitas continuo variata; non tam casui res committenda, quam destinato consilio quærenda sunt objecta, qualia ad attentionem nostram exercendam

com-

commoda judicamus. Quilibet autem, si quidem attentione uti voluerit, in seipso experietur, in præsentem casu appetitum multum influere in attentionem nostram. Quamobrem in exercitiis influendis ab eo expectanda sunt subsidia. Plurimum in moralibus utilitatis habet attentionis identitas in negotiis levioribus & iis, quæ maximi momenti sunt. Atque ideo in hoc gradu attentionis comparando utiliter admodum opera collocatur.

§. 253.

*Præsentia
animi quo-
modo ac-
quiratur.*

Qui indifferentiam attentionis ad objecta quolibet sibi comparat, eadem industria acquirere potest potentiam ad rem præsentem, quæcunque tandem fuerit, omnem afferendi attentionem. Etenim qui indifferentiam attentionis ad objecta quolibet sibi comparat, is omnem adhibet conatum, ut ad objecta quolibet obvia attentionem tamdiu conservet, quamdiu ipsi visum fuerit (§. 252). Quare si studium istud conservandi attentionem ad rem quamlibet præsentem aliquamdiu continuet; sine ullo tandem negotio ad rem præsentem quamlibet, si voluerit, conservare valet (§. 195. 248). Eadem igitur industria acquirit potentiam attentionem omnem afferendi continuo ad rem quamlibet præsentem, qua indifferentiam attentionis ad objecta quolibet sibi comparat.

Poterat etiam eodem, quo supra (§. 249), modo ostendi potentiam habendi animum ad præsentia continuo attentum esse peculiarem quendam attentionis gradum (§. 247) atque adeo exercitio comparari (§. 248). Quare cum exercitium huc spectans sit continua ad id, quod præsens est, attentio (§. 195); animum quoque ad præsentia constanter attentum afferre tenemur, nisi attentionem aliud quid sibi vindicet; eumque ab iis revocare debemus, quæ huc non spectantia eundem occupant, ubi potentiam animum ad rem quamcunque præsentem acquirendi nobis comparare volumus.

Sunt multa motiva particularia, quibus determinamur ad animum rebus præsentibus continuo præsentem, sed hæc ad philosophiam po-

potius moralem, quam ad Psychologiam spectant. Absit itaque ut quis existimet, omitti utilia, quæ suo loco a nobis referuntur.

§. 254.

Gradus quilibet attentionis diu intermisso ejus usu iterum amittitur. Gradum attentionis semel acquisitum non utendo iterum amitti, experientia obvia docet. Domesticam hic appellare possumus. Sane cum adsueta essemus inter quosvis strepitus, ipsarum tubarum clangorem ac tympaniorum sonitum ad meditationes nostras conservare attentionem, perinde ac si prorsus tranquillo in loco sederemus; ubi aliquot annis musæum nobis fuisset ab omni strepitu prorsus remotum, attentio nostra facillime turbari poterat, nec sine difficultate in objecto præsentem detinebatur, præsertim quod non nisi vi imaginationis præsens sistebatur, ac ubi meditationibus de rebus a sensu remotis indulgendum erat. Novo igitur exercitio demum instaurandus erat attentionis gradus, quasi de novo comparandus (§. 248).

Confucio, Sinarum Philosopho, veritas propositionis præsentis probe perspecta fuit. Quamobrem cum ipsi perspectum esset, quam necessaria sit attentio ad rectam actionum directionem, ad res quas cunque levissimas eandem attentionem afferebat, quam ad res arduas offerre solebat: quemadmodum in Notis ad Orationem de Sinarum philosophia practica me monuisse memini.

§. 255.

Gradus quilibet attentionis continuo usu & conservatur, & perficitur. Quoniam enim gradus attentionis promiscue omnis exercitio acquiritur (§. 248), impossibile est ut scilicet amittatur, quamdiu exercitium istud durat. Quare cum exercitium durat, quamdiu gradu isto attentionis utimur (§. 195); continuo ejusdem usu conservari debet.

Porro quia exercitio acquiri debet, quicquid attentionis acquiritur (§. 248); attentio autem perficitur, si quid

(Wolffii Psychologia.)

Aa

atten-

attentionis acquiritur, quod nondum habebamus: continuo gradus alicujus attentionis usu idem perfici debet.

Ex propositione praesente ulterius liquet, Confucio fuisse rationem sufficientem, cur ad actiones quascunque minimi, immo nullius momenti eandem afficeret attentionem, quia ad negotia ardua & actiones maximi momenti opus erat. Quod adeo in philosopho summo reprehendunt, immo deridendum propinant, qui res nonnisi obiter inspicere solent superficialiariam attentionem cum habitudine mentis conjungentes; id summam utique laudem meretur.

§. 256.

Attentionis directio pro arbitrio variabilis.

Attentionem nostram successive ad alias aliasque partes perceptionis totalis promovere valemus, prouti visum nobis fuerit. Hoc ex eorum numero est, quod unusquisque quovis momento in se experiri potest. Ponamus enim te videre arborem. In potestate tua positum deprehendis, ut attentionem tuam dirigas ad folia, a foliis ad furculos, quibus eadem adherent, a furculis ad ramos, quibus iidem inferuntur; a ramis ad truncum, ex quo ipsi procedunt. Immo in potestate tua positum deprehendis, ut a trunco eandem retrahas ad aliam quamcunque ejus partem. Similiter si attentionem in folio desigis, in potestate tua positum deprehendis, ut eam applices ad folii figuram & inprimis ad perimetrum, qua continetur folium, deinde eandem promoveas ad colorem viridem, quo tingitur, ad pediculi per integrum folium secundum longitudinem ejus continuationem, hinc ad ramulos inde procedentes secundum folii latitudinem, ulterius ad furculos ex ramulis undique sparsis ac tandem ad materiam inter ipsos conspicuam seu utriculorum congeriem. Nec minus in folii perustratione, quam ante cum totam arborem conspiceres, in potestate tua positum deprehendis, ut a qualibet particulari perceptione ad quamlibet alteram attentionem retrahas.

Videmus adeo attentionis directionem pendere ab arbitrio nostro, etsi hic exercitio opus sit, ut magis eadem subjiciatur, quemadmodum paulo post ostensuri sumus.

§. 257.

§. 257.

Attentionis successiva directio ad ea, quæ in re per- *Reflexionis*
 cepta insunt, dicitur *Reflexio*. Unde simul liquet, quid sit *Reflexio*.
facultas reflexendi, scilicet quod sit facultas attentionem suam
 successive ad ea, quæ in re percepta insunt, pro arbitrio diri-
 gendi. Quare cum constet, quod attentionem nostram suc-
 cessive ad alias aliasque partes perceptionis totalis promovere
 valeamus, prouti nobis visum fuerit (§. 256) : *Anima habet*
facultatem super rebus perceptis reflexendi.

Goclenius noster in Lexico reflexionem definiit per intimum animæ
 actionem, qua recognoscit tum seipsam, tum suos actus & suas species.
 Intelligit autem per species animæ ideas rerum, quas habet. Et reco-
 gnoscere ipsi idem est ac sibi conscium esse, quod hanc ideam jam ha-
 beamus, quod has operationes mentis jam exercuerimus. Numquam
 harum ita nobis conscii sumus, quatenus attentionem nostram suc-
 cessive ad ea, quæ in re percepta continentur, ipsasque nostras actio-
 nes mentis circa eas convertimus. Non videtur *Goclenius* satis dis-
 tinguere, quæ memoriæ sunt, ab iis quæ reflexioni tribuenda veniunt.
 Quod tamen vocabulum reflexionis non sumat in alio significato,
 quam a nobis accipitur, ex ceteris ejus verbis apparet, quæ ibidem
 leguntur. „ Reflexio enim, ait, Physica est, cum, postquam intel-
 lectus concepit rem aliquam, rursus concepit se concepis-
 se eam, & considerat ac metitur, qua certitudine & modo illam cognoverit
 & si opus fuerit, iterum atque iterum convertit se seu revertitur ad
 se & actus suos. “ Etenim dum affirmat, animam iterum atque ite-
 rum convertere se seu reverti ad actus suos; specialem reflexionis
 casum, quæ super actibus suis mens reflexit, eodem modo describit,
 quo nos reflexionem in genere definivimus. Quid enim aliud est
 conversio ad actum semel perceptum, quam directio attentionis ad
 eundem. Dum vero de re ipsa percepta pronunciat, quod eandem
 consideremus, ac metiamur qua certitudine & modo illam cognove-
 rimus, hoc ipso actus reflexionis nonnullos enumerat, quæ sese per
 directionem attentionis ad partiale quoddam objectum exerunt. Pri-
 ma vero, quibus utitur, verba ad memoriam referenda, quæ cum re-
 flexione semper conjungitur.

A 2 2

§. 258.

§. 258.

Quanam *per alius* *reflexos di-* *singulamur* *in re percep-*
pta. Si super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem in-
sunt diversa, vel ad eandem quomodocunque pertinent, nobis
conscii sumus & ea a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus.
Etenim dum super re percepta reflectimus, attentionem suc-
cessive ad ea dirigimus, quæ eidem insunt, vel ad eam quomo-
docunque spectant (§. 257). Efficiamus itaque ut id, ad quod
attentionem nostram dirigimus, clarius percipiamus ceteris,
quæ simul insunt (§. 237), consequenter ut idem magis apper-
cipiamus quam cetera, quæ in re percepta simul continentur
(§. 235). Magis adeo nobis conscii sumus, nos id percipere,
ad quod attentionem nostram dirigimus, quam cetera, quæ in
eadem re simul insunt (§. 25). Quare cum attentionem suc-
cessive ad alia alique in re percepta contenta promoveamus *per*
demonstrata; successive quoque nobis magis conscii sumus,
quod nunc hoc, nunc istud percipiamus, quod rei perceptæ
inest, quam cetera, quæ simul insunt. Dum igitur super re
percepta reflectimus, eorum, quæ eidem diversa insunt, vel ad
eandem quomodocunque pertinent, (horum enim, quæ illo-
rum, eadem est ratio) nobis conscii sumus.

Enimvero dum super re percepta reflectimus, attento-
nem nostram pro arbitrio dirigere possumus in quodcunque
eidem inexistens, vel quomodocunque ad eandem spectans,
eamque inde ad rem perceptam ipsam retrahere (§. 257).
Quare cum ad rem ipsam attenti ejus nobis conscii simus *per*
demonstrata & eorum, quæ in eadem vel ad eandem quomo-
docunque spectantia sigillatim percipimus, tanquam sigillatim
perceptorum meminimus (§. 226); dum super re percepta
reflectimus, ea, quæ eidem insunt, vel quomodocunque ad
eandem spectant, tanquam diversa ab eadem agnoscimus
(§. 183 *Ontol.*)

Exemplo propositio præsens ejusque demonstratio minime illu-
stratur. Etenim si super arbore reflectimus successive attentionem
nostram

nostram dirigimus ad folia, furculos, ramos, truncum, quemadmodum paulo ante (§. 256) jam vidimus. Dum attentionem nostram ad folia dirigimus magis nobis conscii sumus, quod jam percipiamus folia, quam quod simul furculos, ramos & truncum percipiamus. Similiter dum attentionem nostram ad furculos dirigimus, magis nobis conscii sumus, quod jam furculos percipiamus, quam quod simul folia, ramos & truncum percipiamus, ac ita porro. Sigillatim igitur nobis conscii sumus foliorum, furculorum, ramorum, trunci, hoc est, eorum, ex quibus arbor constat, simulque nobis conscii sumus, quod eorundem sigillatim nobis conscii sumus. Inde est quod *Galenus* auctore philosophi ad reflexionem requisiverint, ut mens concipiat se rem concepisisse, & eam ad actus suos se convertere dicat. Enimvero dum attentionem ad integram arborem iterum dirigimus, memoria nobis suggerit, nos folia sigillatim modo percepisse & eadem est furculorum, ramorum atque trunci memoria. Atque inde colligimus folia esse ab integra arbore diversa, eodemque modo agnoscimus furculorum, ramorum atque trunci ab eadem diversitatem: nimirum folia & arborem integram sibi invicem non posse substitui, ut eorundem nobis conscii sumus, seu ut facta substitutione respectu perceptionis perinde sit, ac si substitutio nulla facta esset. Quilibet enim satis agnoscit perinde non esse, sive arborem integram percipiat, sive tantummodo folia, aut furculum, aut ramum, aut truncum. Vi notionis igitur diversitatis agnoscimus, folia ab arbore esse diversa (§. 183 *Ontol.*). Immo eodem modo agnoscimus furculos, ramos, truncum esse tum ab arbore integra, tum a se invicem diversos. Ex sequentibus patebit reflexioni sese immiscere multas mentis operationes, ut adeo mirum non sit hactenus non satis a se invicem esse discreta, quæ ad diversas animæ facultates spectant.

§. 259.

Si attentionem nostram primum in A, deinde in B si- *Collatio re-*
gillatim; mox in A & B simul dirigimus; A & B *inter se conferre tum: perce-*
dicimur. Est adeo *Rerum perceptarum collatio* attentionis *parum*.
primum in singulas, mox in duas vel plures simul facta dire-
ctio. Quoniam attentionem nostram successive ad alia alia-
que, prout nobis commodum visum fuerit, dirigere valeamus
(§. 256); *Res quoque perceptas inter se conferre valeamus.*

A a 3

Pona-

Ponamus te attentionem tuam dirigere ad arborem integram, mox sigillatim ad folia, furculos, ramos & truncum: Deprehendes in potestate tua positum esse, ut attentionem ad folia & furculum simul dirigas, utque tibi eorum simul, sed tanquam a se invicem diversorum sis conscius. Dum hoc facis, folia & furculum inter se conferre diceris. Insunt huic collationi plures animæ operationes, & dum attentio huc illucque seu a te percepta una ad alteram continuo retrahitur, memoria quoque cum imaginatione sese immiscet.

§. 260.

Quod pertinet ad reflexionem

Dum super rebus perceptis reflectimus, eas quoque inter se conferimus. Etenim dum super rebus perceptis reflectimus, attentionem nostram successive ad ea, quæ in re percepta insunt, vel quomodocunque ad eandem pertinent, prout nobis commodum visum fuerit, dirigimus (§. 257). Quoniam itaque directio attentionis ab arbitrio nostro pendet; ad binam quoque simul eandem dirigere valemus, ad quæ eandem sigillatim direxeramus. Quare cum res perceptas inter se conferamus, dum attentionem nostram primum in eas sigillatim, deinde in easdem simul dirigimus, eam continuo ab una ad alteram quasi retrahentes (§. 259); *dum super re percepta reflectimus, ea inter se conferimus.*

Est nempe rerum perceptarum collatio actus quidam specialis reflexionis, etsi non simplex, sed in varios alios resolubilis, quemadmodum jam (not. §. 259) inuimus. Hic sane actus sese exercit, dum quæ in re percepta diversa insunt tanquam diversa agnoscimus (§. 258).

§. 261.

Reflexio animæ super seipsa.

Anima quoque super seipsa & actibus suis reflectere potest. Anima enim est sibi sui, adeoque eorum, quæ ipsi actu insunt, seu actuum suorum conscia (§. 20): id quod quovis etiam momento unusquisque in se experiri potest & singulis comprobatur, quæ in antecedentibus de anima observata retulimus. Mens igitur seipsam & actus suos percipit & apper-
pit

pit (§. 24. 25), adeoque efficere valet, ut partialem quandam perceptionem magis appercepiat, quam ceteras (§. 234), veluti ut actum aliquem suum se percipere magis sibi sit conscia, quam quod percipiat ceteros, consequenter ut ejus perceptio sit ipsi ceteris clarius (§. 238). Attentionem igitur suam ad unum actum, vel unum quidpiam in se perceptum dirigere valet, quod antea cum aliis in se simul percipiebat (§. 237), consequenter super seipsa actibusque suis reflectere potest (§. 257).

Reflexio animæ super seipsa suisque actibus aut si mavis, iis quæ actu in anima contingunt, est medium perveniendi ad cognitionem animæ. Quicquid enim in Psychologia empirica traditur, illud cognoscimus, quatenus super iis, quæ in seipsa mens observat, reflectimus. Hæc tamen reflexio singulare quoddam acumen præsupponit. Unde contingit, quod in cognitione animæ philosophi plurimi non multum profecerint.

§. 262.

Actus reflexi dicuntur omnes animæ actiones, quæ re- *Actus re-*
flexionem ingrediuntur. *flexi.*

Istiusmodi actus nulli sese exerunt in infantibus recens natis. Immo nec adulti super rebus omnibus ac actionibus suis reflectere solent, aut, si cum *Cicerone* loqui malueris, animum ad res omnes suasque actiones reflectere solent. Quod in philosophia reflexionem simpliciter appellamus, *Ciceroni* dicitur animi ad rem (perceptam) reflexio.

§. 263.

Continuo exercitio super re quacunq[ue] obvia singulis Reflexio su-
que nostris actionibus reflectere adjuvamus. Quod si conti- *per re qua-*
nuum fuerit super re quacunq[ue] reflectendi exercitium; super *cunq[ue] ob-*
re quacunq[ue] obvia singulisque nostris actionibus reflectendi *via quomo-*
conatum continuo adhibemus (§. 195). Quare cum nobis *do acquiri-*
conscii simus istius reflexionis, dum eandem instituimus, quod *int.*
a posteriori satis patet, simulque rei, super qua reflectimus,
tanquam sensui vel animo præsentis nobis conscii simus, quod
non minus manifestum est; actus reflexos cum præsentia rei
simul

simul percipimus (§. 262). Quamobrem si idea quædam animo obverſetur & in præſentiam ejus dirigimus attentionem, ut adeo ejusdem nobis conſcii ſimus (§. 237); reflexionis quoque perceptio una excitatur (§. 104) & nos eandem recognoscimus (§. 174), conſequenter nobis conſcii ſumus quod alias ſuper re ſenſui vel animo præſente reflexerimus (§. 173). Quoniam igitur id deſtinato conſilio fecimus *per hypoth.* hujus quoque conſilii nobis conſcii ſumus. Quamobrem quamdiu nulla adeſt ratio, cur idem mutemus, quod hic ſupponitur; denuo ſuper re reflectimus obvia, quia jam nobis præſens eſt, vel animo ejus nobis obverſatur idea, conſequenter etiam ſuper actionibus noſtris quibuſcunque. Continuo igitur exercitio ſuper re quacunque obvia ſinguliſque noſtris actionibus reflectere adſueſcimus.

Propoſitio præſens maximè eſt utilitatis, ſive rerum cognitionem æquirendam, ſive virtutis exercitium ſpectes.

§. 264.

*Impedi-
menta re-
flexionis.*

Quæ attentioni obſtant, ea quoque impedimento ſunt reflexioni. Si quid enim attentionem impedit, idem etiam impedire debet, quo minus eandem dirigas ſucceſſive ad ea, quæ in re percepta inſunt, aut quomodocunque ad eandem ſpectant: id quod per ſe patet. Enimvero in directione attentionis ſucceſſiva ad ea, quæ in re percepta inſunt, reflexio conſiſtit (§. 257). Quicquid ergo attentionem impedit; idem quoque reflexioni impedimento eſt.

Impedimenta attentionis recenſuimus in ſuperioribus, ſcilicet ſenſationes, præſertim fortiores (§. 238) & phantaſmarum in imaginatione continuam ſucceſſionem (§. 241). Ac inferius patebit, quæ obſtacula eidem appetitus objiciat. Non igitur opus eſt, ut de impedimentis reflexionis ſpecialiora proferamus. Equidem eſt quædam etiam ad reflectendum ſuper re percepta aptitudo, quæ ubi deſicit, parum hac in re profeceris: ſed ejus defectum non commodè inter impedimenta referre poteſt. Impedimentum enim ſupponit in agente aptitudinem ad agendum.

§. 265.

§. 265.

Quoniam igitur potentiam conservandi attentionem *Medium* nobis exercitio acquirere valemus (§. 248), ad reflexionem *reflexionis* vero conservatione attentionis opus habemus (§. 264); *si quis absque obstaculo super rebus perceptis reflectere velit, is attentionis conservande potentiam sibi comparare debet.*

Quomodo potentiam conservandi attentionem nobis comparare debeamus in diversis, qui hic occurrunt, casibus, docuimus supra (§. 249 & seqq.). In primis plurimum nos juvat attentio, quam inter plura objecta simul partimur, ubi sigillatim percepta vel inter se, vel cum re tota conferimus.

CAPUT II.

De Intellectu in genere & differentia cognitionis.

§. 266.

Dum super re percepta reflectimus, *distincte eam percipimus*. Quando enim super re percepta reflectimus, *rem distinctorum*, quæ eidem insunt diversa, vel ad eandem *et percipiamus* quomodocunque pertinent, nobis conscii sumus & *mus*. ea a re, cui insunt, diversa agnoscimus (§. 258). Quoniam adeo in eadem plura sigillatim enunciabilia distinguimus; eam distincte percipimus (§. 38). Dum igitur super re percepta reflectimus, distincte eam percipimus.

Pater idem ex supra not. §. 258. allato exemplo de arbore. Dum enim super eadem reflectimus; tanquam diversa in eadem successively nobis representamus folia, furculos, ramos, truncum, adeoque eandem distincte percipimus. Similiter dum super folio reflectimus, tanquam diversa in eodem distinguimus pedunculum, ejus secundum folii longitudinem productionem, ramos inde derivatos & secundum folii latitudinem extensos, furculos hinc inde per folium excurrentes, perime-

(Wolffii Psychologia.)

Bb

Cura

trum folii, colorem viridem, differentiam coloris in parte anteriori & posteriori, seu superiori ac inferiori, utriculorum congeries inter surculos contentas, adeoque folium distincte percipimus. Idem centenis exemplis aliis confirmari potest, ut adeo pateat, res a nobis distincte percipi posse, quatenus habemus facultatem animum ad eas reflectendi. Tolle hanc facultatem, ipsam tolles distinctam perceptionem.

§. 267.

*Modus per-
veniendo ad
reflectimus
nem distin-
ctam.*

**Quoniam rem distincte percipimus, dum super ea re-
veniendo ad reflectimus (§. 266); multarum rerum perceptiones distinctas con-
perceptio- secuturi super iis reflectere debemus.**

Pateet adeo modus perveniendi ad perceptiones rerum distinctas. Plurima tamen adhuc subsidia supersunt, quæ ex sequentibus manifesta evadent. Utile est distinctis rerum perceptionibus a teneris unguiculis adfuescere, consequenter ad objecta quæcunque obvia excitari attentionem atque exerceri reflexionem.

§. 268.

*Quomodo
ad perce-
ptiones u-
niversales
perveniam-
us.*

**Dum super re percepta reflectimus & eam vel cum aliis
simul perceptis; vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus;
perceptiones specierum ac generum acquirimus.** Etenim dum super re percepta reflectimus, eorum, quæ eidem insunt diversa, vel ad eam quomodocunque pertinent, nobis conscii sumus & a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus (§. 258). Quodsi ergo ea, quæ in rebus simul perceptis, vel etiam in iis, quæ nunc percipiuntur & quarum meminimus, inter se conferimus; quæ in ipsis eadem sunt, quæ diversa sunt, percipimus, consequenter nobis conscii sumus similitudinis ac dissimilitudinis illarum (§. 195 Ontol.). Quare cum similitudo individuorum species, similitudo specierum genera constituat (§. 233. 234 Ontol.); dum super re percepta reflectimus & eam vel cum aliis simul perceptis, vel cum aliis, quarum meminimus, conferimus; perceptiones specierum atque generum acquirimus.

Hoc modo percipimus res omnes, quas nominibus appellativis compellere solemus. Ita arborem in genere tanquam genus, cerasum

in genere tanquam speciem; brutum in genere tanquam genus, equum vel canem in genere tanquam speciem percipimus. (O 87. 2.)

§. 269.

Rerum genera & species a se invicem discreturi per se. Quomodo nos quosdam articulatos ea indicare solemus. Res facti non aliter quam a posteriori probari potest. Experientia autem uni- *Quomodo species rerum indigitantur.*
cuique obvia est, ut exempla in medium proferri opus non sit (§. 666 Log.).

Quodsi dubites num soni isti articuli indigere genera & species; levi quadam attentione opus est, ut idem animadvertas. Pone enim te intueri canem, qui Mordax appellari solet; patet ideo canem hunc singularem vocari Mordacem, ut cum ab aliis canibus distinguas, & quodcunque individuum in hac brutorum specie canem dici. Est igitur vocabulum canis nomen speciei, non individui.

§. 270.

Quoniam ex sono isto articulo ab altero prolato colligimus, rem præsentem sive actu ipso, sive in idea esse individuum hujus speciei vel generis (§. 269); *Signa generum & specierum.* soni articuli, quibus genera & species rerum, vel etiam individua indignantur, sunt *Signa generum & specierum.* signa generum & specierum, vel etiam individuum.

Hinc jam in Ontologia (not. §. 958. 959) vocibus istiusmodi articulatis uti sumus ad illustrandum doctrinam de signis.

§. 271.

Voces articulatæ, quibus res perceptas aut perceptiones nostras indigitamus, dicuntur *Vocabula.* ut adeo *Vocabula quid sint.* sint signa nostrarum perceptionum, vel rerum per eas representatarum.

Ita vocabulum *arbor* & corpus naturale in regno vegetabili denotat, quod ex foliis, furculis, ramis, trunco atque radice componitur; & ideam arboris, quam habemus, & vi cujus nobis arborem tanquam præsentem representare valemus, quodcunque voluerimus.

§. 272.

Quoniam vis significandi vocabulorum ab arbitrio hominum signa sunt mi. *Qualia signa sunt mi. vocabula.*

Bb 2

minum pendet, quod per se patet; *Vocabula signa artificialia sunt* (§. 958 *Ontol.*); consequenter nil quicquam obstat, quo minus iisdem tribuatur significatus prorsus contrarius, vel ut eadem vocabulo tribuantur diversi simul significatus; vel ejusdem rei diversa sint signa (§. 959 *Ontol.*).

Exempla jam dedimus alibi (not. §. 959 *Ontol.*), cum de signis artificialibus in genere ageremus. Vocabulorum autem significatus arbitrarius probe notandus est: cū enim evidentissimus sit, plurimi tamen in eum impingunt, in interpretatione autorum ita procedentes, quasi significatus esset necessarius, atque adeo vocabula in numerum signorum naturalium essent referenda. Unde plurima consequuntur incommoda, quæ hic commemorari prolixum nimis foret.

§. 273.

*Quomodo
vocabula
ideam rei in
memoriam
revocent &
contra.*

Si quis vocabulum & rem eadem denotatam sepius una percepit; vocabulo audito rei quoque, quam denotat, meminit, & contra ideam rei sive sensus, sive vi imaginationis resuscitata, vocabuli ejusque significatus meminit. Si quis enim vocabulum & rem eadem denotatam sepius una percepit, audito vocabulo vi imaginationis reproduci debet idea rei eodem denotata (§. 117), eademque ab anima recognosci debet (§. 213). Enimvero quando ideam rei reproductam recognoscere valemus, ejusdem meminimus (§. 226). Audito igitur vocabulo, rei eodem denotata meminimus.

Similiter si idea rei sive sensu, sive vi imaginationis resuscitatur; idea quoque vocabuli & significatus ejus reproductur (§. 117); & tam illa, quam hic ab anima recognoscitur (§. 213). Idea igitur rei quomodocunque resuscitata vocabuli ejusque significatus meminimus (§. 226).

Atque ita apparet, quomodo linguam vernaculam, vel etiam ipso usu quamcunque aliam discamus, & cur infantes successu dum temporis vocabula intelligere discant. Quod vero eadem ante intelligant, quam eloqui valeant, id quidem inde est, quod voces formentur variis organorum loquelæ motibus, quemadmodum suo

suo tempore in Physicis docebimus, motus vero iste promptè producendi potentia nonnisi multo exercitio acquiritur.

§. 274.

Si quis vocabula diversarum linguarum sæpius simul Modis adpercipit, audito uno meminit etiam alterius ac communis utriusque significatus. Si quia enim vocabula sæpius simul perceperimus audito uno reproducitur etiam idea alterius & communis utriusque significatus (§. 117) eademque a nobis recognoscitur (§. 213). Vocabuli igitur alterius ac communis utriusque significatus audito uno simul meminimus (§. 226).

Nos non alio uti modo linguas exoticas addiscendi, quam ut ideas vocabulorum in utraque lingua idem significantium sæpius una excitemus & super iis reflectentes communis utriusque significatus ideam superaddamus, quatenus utrumque ad eandem rem referimus; nemo est qui ignorat.

§. 275.

Facultas res distincte representandi dicitur Intellectus. Intellectus quid dicatur.

Vocabulum intellectus vulgo admodum vagum ac ambiguum habet significatum, quemadmodum videre est apud *Goclenium* in Lexico, ubi misere se torquet in diversis significatibus erudiendis; nec tamen tradit, quæ satisfaciunt. Nos distinguimus ea, quæ in anima insunt, a se invicem, & vocabula ad ea denotanda ita applicamus, ut singulis tribuatur fixus quidam ac diversus a significatu alterius significatus, qui usui loquendi, quantum inconstantia permittit, non repugnat. Quod si ergo facultatem cognoscendi excutias; cognosces res representari vel confuse per imagines, vel distincte distinguendo a se invicem, quæ in imaginibus insunt, eademque ab imaginibus separando. Dum confuse res percipimus, ea vel præsentia, vel absentia sunt. Triplex adeo in representatione rerum discrimen occurrit. Quamobrem tribus opus habemus vocabulis. Habemus tria vulgo vocabula, quæ de facultate cognoscendi usurpantur, sensum, imaginationem & intellectum. Non invito igitur communi loquendi usu sensus ad rerum præsentium in singulari, imaginatio ad absentium inde in singulari per imagines confusam representationem adeoque intellectus ad representationem distinctam in universali refertur. Sufficit nos vocabulo

bulorum in Psychologia significatus in se arbitrios ita determinare, ut ad certam atque distinctam animæ cognitionem acquirendam & cum aliis communicandam nobis sint subsidio. Diximus in superioribus (§. 55) facultatem cognoscendi superiorem, qua ideas & notiones distinctas acquirimus. Intellectus adeo & facultas superior cognoscendi synonyma videntur: quemadmodum etiam *Thymmigenia* in Institutionibus §. 60. Psych. innuit. Quodsi tamen acumine profundiori in differentiam penetrare volueris, facultatem cognoscendi superiorem latius patere deprehendes, quam intellectum. Etenim ad acquirendas ideas ac notiones distinctas plura requiruntur, quam representatio rerum distincta in universali, seu ipse representandi actus proximus, etsi remote in eundem influant. Sed non opus est tam sollicitè a se invicem distingui, quæ citra errorem pro synonymis haberi possunt.

§. 276.

*Gradus intellectus ob-
jectivus.*

Quo plura igitur distincte quis sibi representare potest: eo major est intellectus (§. 275).

Convenit huic corollario notio quædam communis: vulgo enim majorem intellectum tribuimus ei, qui pluribus ideis eum refertum habet, quam qui paucioribus, ut adeo de pluribus rebus differere possit quam alter ac de pluribus suum interponere judicium valeat. Habemus adeo primum gradum intellectus, qui ab objecto desumitur, ac ideo *gradus objectivus* appellari potest.

§. 277.

*Gradus intellectus
formalis.*

Quo plura quis in eodem subiecto distinguit: eo major est intellectus (§. 275.).

Nec ab hoc corollario abhorret notio communis. Majorem enim intellectum respectu alicujus objecti tribuimus uni, quam alteri, si plura de eodem subiecto noverit prædicata, quam alter. Habemus adeo alterum intellectus gradum, qui cum a forma seu modo representationis petatur, *gradus formalis* vocari potest.

§. 278.

*Intellectus
quinam maximus.*

Quoniam in intellectu non distinguimus nisi objectum, quod representatur, & modum, quo representatur (§. 275), primus autem gradus illius ab objecto (§. 276), alter a forma peti-

petitur (§. 277); intellectus major concipi nequit, quam qui omnia possibilia distincte sibi representare valet, consequenter intellectus omnia possibilia distincte representans erit omnium maximus, seu absolute summus.

Utrum detur intellectus maximus seu absolute summus, necne, immo utrum possibilis sit, nec ne; hic nondum definiri potest. In Theologia naturali ostendemus, eum unque possibilem esse atque Deo competere. Non vero tantummodo in usum Theologiæ naturalis propositio præfens præmittitur; verum etiam cum in finem eidem hic locus conceditur, ut inde intellectus nostri imperfectionem metiamur atque adeo agnoscamus, quam infinito intervallo a maximo intellectu distemus, clarius percipientes veritatem illius pervulgati, inaximam partem eorum, quæ scimus, esse minimam eorum, quæ nescimus. Bini illi intellectus gradus, de quibus diximus (§. 276. 277), in hominibus, quorum intellectus tam materialiter sive ratione objecti, quam formaliter sive ratione modi representandi limitatus est (§. 279) plurimum differunt. Sed differentia ista ex sequentibus clarius elucescet.

§. 279.

Intellectus noster limitatus est tum quoad objectum, tum Limitatio quoad modum representandi objecta. Quilibet tum in se, tum intellectus in aliis experitur, intellectum nostrum non extendi ad possibilia *humani.* omnia, sed aliqua saltem esse, quæ nobis representare valeamus. Quare cum ultra istum definitum numerum ceterorum nihil nobis representare valeamus; intellectus noster quoad objectum limites agnoscit (§. 468 *Ontol.*), adeoque limitatus est.

Similiter unusquisque non minus in se, quam in aliis animadvertit, nos aliqua saltem, quæ objecto, quod nobis representare valeamus, non vero omnia discernibilia distinguere valere. Quare cum ultra istum definitum numerum denuo nihil discernere valeamus; intellectus quoque noster quoad modum representandi objecta limites agnoscit (§. 468 *Ontol.*), adeoque limitatus est.

Duplex datur uti graduum (§. 276. 277), ita etiam limitationis fundamentum, objectum scilicet ac modus representandi objectum.

Ex

Ex limitibus enim objectorum perceptibilem & modi eadem representandi nascuntur gradus.

§. 280.

Enunciabile quid sit.

Si quid vocabulis indigitare valeamus, id *enunciare* dicimus: ut adeo *enunciabile* dicatur, quod verbis indigitari potest.

Atque ita ad notionem distinctam revocavimus terminum, quem supra ex notione communi confusa notum supposuimus (§. 38), independenter tamen ab illa definitione, quam ingrediebatur.

§. 281.

Quam enunciabilia sunt.

Quicquid in idea rei distingui ab alio potest, id etiam enunciabile est. Quoniam vocabula sunt signa perceptionum, adeoque & rerum per eas representatarum artificialia (§. 272), vis significandi eorum prorsus ab arbitrio nostro pendet (§. 258 *Ontol.*). Quamobrem si quid in idea rei distingui ab alio potest, idem etiam vocabulo aliquo tanquam signo indigitare licet. Enunciabile igitur est (§. 280).

Non licet excipere, quod tot vocabula inveniri nequeant, quod diversa perceptibilia deprehenduntur. Etsi enim difficile, si non prorsus impossibile sit, ut numerus perceptibilium cum numero vocabulorum vi combinationum literarum utrumque ac scopo presenti convenientium possibilium conferamus; constat tamen eidem vocabulo diversos attribui posse significatus, si vel maxime concedas, tot vocabula apta excogitari non posse, quot perceptibilia a nobis distingui possunt (§. 272), atque idem fieri absque ulla confusione ipso facto experimur. Exempli loco esse possunt, quæ in Horis subscevis A. 1730. Trim. æt. n. IV. de notione naturalis, præternaturalis & nonnaturalis dicta sunt.

§. 282.

Facultas abstrahendi quid sit.

Si ea, quæ in perceptione distinguuntur, tanquam a re percepta se juncta intuemur; ea *abstrahere* dicimus. Eatenus igitur menti tribuitur *facultas abstrahendi*, quatenus ea, quæ rei perceptæ insunt, tanquam ab eadem se juncta spectamus.

Competere nobis facultatem abstrahendi, ipso facto discimus. Etenim temperantiam considerare possumus, nulla habita attentione ad subje-

subjectum, cui habitus iste inest, tumque dicimur temperantiam considerare in abstracto. Et quando videmus hominem temperantem &, quæ ex actibus illius colligimus, tanquam ab eodem sejuncta spectamus; ea ab eodem abstrahere dicimur, quæ ad notionem temperantiae spectant.

§. 283.

Quoniam notiones generum & specierum absolvuntur similitudine individuorum (§. 233. 234 Ontol.), similitudo autem consistit in identitate eorum, quæ individuis insunt (§. 195 Ontol.); si ea, quæ in individuis eadem sunt, atque constanter insunt vel inesse intelliguntur, tanquam ab iisdem sejuncta spectamus, notiones specierum atque generum consequimur, consequenter notiones specierum atque generum per abstractionem formamus.

Concurrunt adeo in formandis notionibus generum & specierum sensu duce attentio, reflexio, abstractio præter imaginationem atque memoriam, quemadmodum hæcenus dicta recolecti apparet. Ceterum si quis non statim viderit, cur inter constantia, quæ subiecto alicui insunt, ea quoque referamus, quæ inesse intelliguntur; is mente recolat de possibilitate modorum alibi (§. 249 & seqq. Ontol.) dicta. Etenim modorum possibilitates considerantur instar talium, quæ rebus inexistunt &, si in proximorum numero sunt, inter semper inexistencia referuntur.

§. 284.

Si, quæ ab alio abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus & hoc modo abstractiones fiunt magis clare ac distincte. Si quæ enim ab alio abstrahimus, ea, quæ rei perceptæ insunt, tanquam ab eadem separata spectamus (§. 282). Quare cum vocabulis utamur tanquam signis eorum, quæ percipiuntur (§. 271); ea, quæ ab alio abstrahimus, vocabulis peculiaribus designamus. Jam vero ea, quæ abstrahimus, actu a re percepta separari nequeunt; sed tantummodo mente separantur, quatenus attentionem nostram in ea dirigimus & super re percepta reflectimus, adeoque nobis magis consciî sumus, (Wolffii Psychologia.) Cc quod

quod hæc percipiamus, quam quod alia simul percipiamus (§. 235. 237) & ea a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus (§. 258). Quando autem ea, quæ abstrahimus, peculiaribus vocabulis designamus; singula quoque actu sigillatim enunciare valemus (§. 280). Jam vero hic perinde est ac si ea, quæ abstrahuntur a re percepta, actu ab eadem separarentur; vocabulorum autem sibi conscius meminit etiam rerum iisdem denotatarum (§. 273), consequenter sibi conscius est, se ea, quæ a re percepta abstrahuntur, tanquam ab ea diversa, ei tamen inexistencia deprehendisse (§. 226). Quoniam itaque abstracta jam agnoscimus qua talia & a ceteris distinguimus & tanquam sigillatim enunciabilia sigillatim quoque enunciamus atque ita ipso facto a se invicem distinguimus; si quæ ab alio abstrahimus vocabulis peculiaribus designamus, abstractiones fiunt magis claræ atque distinctæ (§. 31. 38).

Quantum vocabulorum usus huc conferat, ut abstractiones fiant claræ atque distinctæ, ipso facto experimur. Sane vocabulis adfuerit iisdem ita inhæremus, ut absque iis non cogitemus de rebus, præsertim ubi super iisdem reflectere velimus: quæ sane ratio est, cur plurimi sibi persuaserint, nos absque vocabulorum usu de rebus cogitare non posse, animadvertentes scilicet nos tacite nobismetipsis loqui, quando de rebus cogitare intendimus.

§. 285.

Subsidium memoria in retinendis abstractis. Si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus; abstracta facilius memoriæ mandantur & diutius retinentur. Etenim si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus, abstracta fiunt magis distincta (§. 284). Quare cum memoriæ facilius mandentur atque eadem diutius retineantur, quæ distincte percipiuntur, quam quæ confuse percipiuntur (§. 200); si, quæ ab aliis abstrahimus, ea vocabulis peculiaribus designamus, hæc ipsa & facilius memoriæ mandantur, & diutius retinentur.

Si quis attentione sufficiente uti didicerit, veritatem asserti in seipso experiri potest.

§. 186.

Cognitio, quæ ipso idearum intuitu absolvitur, dicitur *Cognitionis intuitiva*, seu, rem intuitive cognoscere dicimus, quatenus idea intuitiva ejus, quam habemus, nobis sumus conscius. *definitio*

E. gr. Dum arborem præsentem intueor, mihi quæ conscius sum eorum, quæ in eadem obrutu comprehendo; intuitivam arboris habeo cognitionem. Si triangulum mihi vi imaginationis tanquam in tabula delineatum, vel asserem triangularem repræsentem, atque hujus figuræ mihi conscius sim; triangulum intuitive cognosco.

§. 187.

Si in cognitione intuitiva idea rei tantummodo mihi *Cognitio in-
consciis sum*, seu attentionem in tota simul defigo: *cognitio con-
fusa est*: si vero super eadem reflecto, *distincta*. Etenim si at- *quando con-
tentionem in idea tota simul defigo, me ideam hanc jam habe-* *fusa, quan-
do distincta* re mihi tantummodo magis conscius sum, quam quod præ-
terea etiam habeam alias (§. 237). Nihil adeo, quod sigillatim
enunciabile est (§. 281), ab altero distinguo. *Cognitio igitur
intuitiva, quam habemus (§. 186), confusa est (§. 39).*

Quodsi super idea rei, quam habemus, reflectimus, eorum, quæ in idea rei diversa sunt, & nobis conscius sumus, & a re, cui insunt, diversa esse agnoscimus (§. 258), consequenter plura sigillatim enunciabilia in idea rei distinguimus (§. 281). *Cognitio igitur intuitiva, quam habemus, distin-
cta est (§. 38).*

E. gr. quando arborem intuitive cognosco & attentionem in tota simul defigo, mihi tantummodo conscius sum me jam arborem videre, vel imaginari, & magis quidem mihi conscius sum me jam ideam arboris habere, quam quod simul videam vel imaginer objecta alia. Quare cum intuitiva cognitio non egrediantur terminos confusæ perceptionis, & tota hac absolvatur, confusa utique est. Enimvero ponamus nos jam super arbore reflectere; ab ea folia, surculos, ramos, truncum, tum etiam singula hæc a se invicem distinguimus. Nostra igitur intuitiva arboris cognitio distincta est. Idem potius judicium esto de triangulo. Si figuram in charta delineatam intueor, nec ultra attentio-

nem in tota defixam progredior; non aliud inde consequitur, quam quod mihi magis sum conscius, me jam triangulum videre, quam quidpiam præterea ab eodem diversum. Enimvero ubi super triangulo reflecto; & laterum singulorum, & angulorum, & numeri ternarii tam laterum, quam angulorum mihi sigillatim conscius sum, eaque tanquam a se invicem, atque a tota figura diversa intueor. Iamque igitur cognitio distincta est.

§. 288.

*Alius co-
gnitionis
intuitiva
distincta.*

Quoniam super re percepta reflectentes attentionem nostram successive dirigimus ad ea, quæ in re percepta insunt (§. 257), adeoque nobis conscii sumus, nos hæc jam in ea percipere (§. 258), eaque inter se conferimus (§. 260); *cognitio intuitiva distincta est, quatenus attentionem nostram successive ad singula dirigimus, mox ad plura simul retrahimus (§. 259).*

Qui verbis constanter uti adfuevere, dum super rebus reflectunt; illi ægre experimentum propositionis præsentis in se capere possunt. Probe enim meminimus, nos non sine exercitatione demum obtinuisse, ut, seposito omni vocabulorum usu, actus istos animæ edercimus. Supponimus nimirum in præsentia, ubi de cognitione rerum intuitiva nobis sermo est, nulla nobis esse vocabula, quibus tum ea, quæ in re percepta discernuntur, tum res percepta ipsa indigitari possunt.

§. 289.

*Cognitio
symbolica
quamvis di-
catur.*

Quod si cognitio nostra terminatur actu, quo verbis tantum enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus, ideas vero ipsas verbis aut signis aliis indigitatas non intuemur; *cognitio symbolica est.*

Ita cognitionem symbolicam habeo trianguli, si cogito ipsum esse figuram tribus lineis terminatam, trianguli vero ideam nullam, multo minus linearum, quibus terminatur, ac numeri ternarii earundem ideas intueor. Similiter cognitionem chiliogoni symbolicam habeo, si verbis tacite quasi loquens mihi ipsi indigito, chiliogonum esse figuram mille lateribus terminatam, laterum vero singulorum, ac numeri millenarii, ipsiusque chiliogoni ideam nullam intueor. Quod etiam signis aliis uti possumus ad res nobis repræsentandas præter verba, vel sola Arithmetica loquitur, ubi singularibus utimur notis numericis ad numeros

meros quoscunque representandos. Habes igitur hic signa numerorum, quæ sunt a verbis, quibus enunciantur, diversa. Luculentiora exempla Analysis recentiorum, quam Algebram vulgo dicimus, sup-
 peditat, ubi formulis ex literis atque signis aliis compositis notiones re-
 rum exhibemus: cujus rei exemplum dedimus alias (not. §. 72. & 74. Log.).

§. 290.

Si ad res quasdam denotandas utamur loco vocabulorum Signorum signis primitivis; ea nonnisi compendiosæ scriptioni inserviunt. *us in com-*
 Etenim si signa sunt primitiva, ab aliis signis se prioribus ortum *pendiosa*
 non trahunt (§. 964 Ontol.), adeoque simplicia sunt (§. 673 *scriptione.*
 Ontol.). Enimvero vocabula, etsi significatus eorum primi-
 tivus sit, ex pluribus tamen literis componuntur, adeoque ma-
 terialiter consideratæ, ex signis aliis simplicioribus constant.
 Signa igitur primitiva a vocabulis diversa compendiosius scri-
 bi possunt, quam vocabula iisdem æquipollentia. Inserviunt
 itaque signa ista scriptioni compendiosæ.

Istiusmodi signa in Astronomia occurrunt. Sunt enim talia signa
 planetarum & signa signorum eclipticæ. Signum Saturni e. gr. est
 ♄, Jovis ♃, Veneris ♀. Vocabulum *Saturnus* octo, *Jupiter* septem,
Venus quinque literis constat; signa autem, quibus utuntur Astronomi,
 sunt simplicia, ex aliis simplicioribus minime composita. Similiter
 signum adpectus trigoni est Δ. Vocabulum *Trigonus* octo literis
 constat, si vocabulum *adpectus* adjicias, literarum numerus multipli-
 catur. Ast signum hujus adpectus simplex est. Jam si ponamus, Ve-
 ncrem & Jovem habere adpectum trigonum, ut adeo scribendum sit:
Trigonus i. e. *adpectus Veneris & Jovis*; ope signorum astronomico-
 rum compendiosius scribimus: Δ ♀ ♃. Gemina exempla in Chy-
 mia occurrunt: Chymici enim utuntur signis primitivis, ex nullis aliis
 simplicioribus compositis ad denotandum res chymicas. Atque eam-
 dem signa inserviunt compendiosæ scriptiioni eodem modo, quo signa
 astronomica eidem inservire ostendimus.

§. 291.

*Si loco vocabulorum utamur signis, quorum significatus Signa oc-
 cul-entia.*

occultatur ; rebus occulte significandis inserviunt. Etenim si cui significatus signi occultus est, ut eidem minime constet, quznam res eodem denotetur, ei rei significatz idea occurrere nequit signo viso (§. 117). Quamobrem hisce signis res aliquibus, quibus nimirum eorum significatus perspectus est, significare possumus, ut alii, qui eundem minime perspectum habent, ignorent, quid illis significaverimus. Rebus adeo occulte significandis inserviunt.

Exempli loco nobis esse possunt signa cryptographica, quibus epistolas occulte scribimus, ut eas videns legere non possit, nisi clavem habuerit, aut, si fieri possit, eruere noverit. Dicitur autem clavis significatus signorum primitivorum, quorum combinatione resultat signum scripturæ. Vulgo utuntur notis numericis loco literarum & hisce significatum arbitrium tribuunt, quatenus eadem in literarum locum surrogantur. Clavem habet, qui novit, quznam notis numericis respondeant literæ. Pertinet huc etiam mos scribendi veterum hieroglyphicis, & sub præsentē etiam propositionē continentur icones Alchymistarum, quibus processus occultare solent.

§. 292.

*Signa notionibus re-
rum distinctis exhi-
bendis apta.*

Si quæ notionem rei ingrediuntur signis denotantur a vocabulis diversis ; eorum combinatione distinctam rei notionem veluti spectandam exhibere licet. Etenim si singula, quæ notionem rei ingrediuntur, signis peculiaribus indigitare noveris ; hisce visis aut quomodocunque perceptis resuscitantur idex illorum, quæ iisdem significantur, resuscitantur etiam idex vocabulorum, quibus enunciantur (§. 117). Quamobrem si signa ista combinentur, ut uno obtutu comprehendī possint ; reflectendo non modo singula notionem rei ingredientia percipimus, verum etiam enunciare valemus. Notionem igitur rei distinctam alteri veluti spectandam signis hisce exhibere licet.

Exemplo nobis est Algebra. Solutiones enim problematum, hoc est, notionēs distinctas constructionis problematum, vel regularum ex datis numeris investigandi quæ sitos, exprimimus formulis, in quibus quanti-
tarum

tatum seu numerorum datorum signa medianibus signis operationum arithmeticarum combinamus. Ita paucis exhibentur, quæ subinde longa verborum ambage explicanda forent. Habemus quoque hodie signa artis saltatoriæ, a quodam artis hujus Magistro, cui *Fenillet* est nomen, in Choregraphia, seu Arte saltationes per characteres exprimendi sermone Gallico edita, exposita. Ope eorundem saltationes noviter inventæ absenti communicari facilius ac multo brevius possunt, quam si verbis describendæ forent. In eundem censum veniunt notæ musicæ, nec a præsentē foro aliena sunt signa, quibus utimur ad notiones modorum syllogismorum distinctas exhibendas (§. 375 Log.).

§. 293.

Si notæ seu notiones irresolubiles signis primitivis ex- Signa ad
primuntur & inde signa derivativa notionum distinctarum, hoc invenien-
est, tam definitionum, quam propositionum distinctarum formandam apta-
tur; signa vocabulorum vicaria sunt ad inveniendum utilia.
Quoniam enim per signa derivativa definitiones ac propositiones determinatæ repræsentantur *per hypoth.* in ratiociniis autem nonnisi definitiones ac propositiones determinatæ applicantur (§. 348. 349 Log.); ratiocinia omnia per ista signa derivativa exprimi possunt. Quare cum ex iis, quæ cognita sunt, id quod incognitum est per ratiociniorum concatenationem eruatur (§. 725 Log.); signa vocabulorum vicaria in hoc casu ad inveniendum utilia sunt.

Hypotheseos possibilitatem jam in philosophia prima evicimus, cum theoriam signorum traderemus (§. 965 & seqq. *Onol.*). Eidem illustrandæ inserviunt, quæ superius de usu figurarum hieroglyphicarum in disciplinis tradidimus (§. 163 & seqq.). Etenim rum figuræ hieroglyphicæ sunt signa artificialia rerum perceptarum (§. 158. 159. 151) perinde ac vocabula (§. 271. 272) & in illarum usu eadem observantur regulæ, quæ circa usum vocabulorum in disciplinis observari solent. Ceterum exemplum istiusmodi signorum dedi in Arithmetica, quæ in numero Elementorum Matheseos Latino idiomate evulgatorum continetur, ubi characterē derivativo proportionis utor ad demonstrandum theoremata de magnitudinum ac numerorum ratione. In Algebra tot occurrunt exempla, quot dantur problemata per regulas Algebrae solvenda.

venda. Etenim in denominatione assumuntur darorum, quorum notiones irresolubiles sunt, signa primitiva & inde eruuntur derivativa experimentia vel definitiones, vel propositiones; horum vero ope investigatur incognitum. Omnes formulae algebraicae sunt signa derivativa, quae exprimunt notiones distinctas, quas ingrediuntur quantitates tanquam primitivae assumptae, ut in earum notionibus confusis acquiescas. Atque hoc modo vidimus multiplicia dari signa a vocabulis diversa, sed eorum vicaria, quae subinde utiliter in vocabulorum locum surrogantur.

§. 294.

Artis characteristica definitio.

Ars characteristica appellatur ea, quae explicat signorum in rebus aut eorundem perceptionibus denotandis usum.

Ars haec adhuc in desideratis est, quemadmodum jam alias monuimus (not. §. 96 & *Ontol.*). Quoniam vocabula ipsa, quibus ad perceptiones vel res iisdem representatas exprimendas utimur, in horum signorum numero sunt (§. 271); principia Grammaticae universalis ex arte characteristica petenda. Sunt enim vocabulis cum ceteris signis quaedam communia, quatenus sub eodem genere continentur. Ceterum cum exempla in notis numericis earumque in Arithmetica usu atque inprimis in calculo specioso Algebrae habeamus; inde generalia quaedam principia hujus artis abstrahi possunt, quibus deinde via ad ulteriora sternitur. Immo non inutile est notiones generales abstrahere a signis quibusvis vocabulorum vicariis, quae in iisdem latent.

§. 295.

Utius potissimum obiectum.

Quoniam inter signa vocabulorum vicaria eminent ea, quae ad inveniendum apta sunt; *In arte characteristica signorum ad inveniendum utilium ratio inprimis explicari debet.*

In Algebra istiusmodi signa habemus pro quantitatibus; sed desiderantur talia in philosophia pro rerum qualitatibus. Illa faciliora sunt, haec difficiliora inventu. Quamobrem mirum non est, quod illis dudum inventis haec adhuc in desideratis numerentur. Quantitatum ex aliis assumtis ortus satis manifestus est: at quomodo qualitates aliae ex aliis nascentur, nondum adeo exploratum est.

§. 296.

§. 296.

Si ope signorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita investigari debent; modus combinandi signa & combinationem variandi perspectus esse debet. Si quid enim, quod incognitum est, ex aliis, quæ cognita atque perspecta sunt, eliciendum; assumpta colliguntur in notionem distinctam, quæ propositioni cuidam determinatæ respondet, ac inde porro ratiocinando tandem deducitur, quod erat inveniendum (§. 725 ac §. 551 & seqq. Log.). Quamobrem si signorum ope idem efficiendum; signa primitiva, quibus assumpta designantur, ita combinari debent, ut notionem distinctam, in quam colliguntur, exprimens signum derivativum prodeat, consequenter si ope signorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita investigari debent, modus combinandi signa perspectus esse debet.

Enimvero quoniam porro opus est, ut ex hoc signo derivativo reperiatur signum aliud derivativum, quod exhibet notionem distinctam ejus, quod inveniri debebat; hoc vero signum in se perinde ac alterum, ex quo eruendum, signa omnia primitiva assumptorum continere debeat, tanquam determinationum, per quas determinatur id, quod quærebatur; signum derivativum, quod quæritur, ex eo, quod per combinationem primitivorum prodiit, aliter erui nequit nisi combinatione variata. Quamobrem si ope signorum ad inveniendum utilium ex cognitis incognita investigari debent; modus quoque variandi combinationem signorum primitivorum perspectus esse debet.

His uberior lux affunderetur olim in Arte inveniendi. Quod si tamē quis probe attenderit ad analysin demonstrationum, quam dedimus in Logica (§. 551 & seqq.) eandemque juxta istud exemplar in aliis demonstrationibus instituerit, ac præterea in Algebra tum ad æquationes ex datis erutas, tum ad formulas per illarum reductiones repertas eam attentionem attulit, quæ ad reflexiones logicas suff-

(Wolffii Psychologia.)

Dd

sufficit; ei profecto nihil in tota demonstratione occurrer, quod non sit evidens. Si qua ceteris superfit obscuritas, illi ex dictis perspicunt, quomodo eam dispellere debeant. Equationes ex datis erutæ sunt signa derivativa notionum distinctarum, quas data & quæsitæ tanquam notæ ingrediuntur, & quæ vel definitionibus, vel propositionibus determinatis respondent. Equationum vero reductio tandem resolvitur in variationem combinationum signorum primitivorum, ut prodeat signum aliquod derivativum notionis distinctæ modi, quo ex datis determinatur quæsitum.

§. 297.

*Artis characteristica
combinatoria definitio.*

Ars illa, quæ docet signa ad inveniendum utilia & modum eadem combinandi eorundemque combinationem certa lege variandi, dicitur *Ars characteristica combinatoria*. Vocatur a *Leibnitio* etiam *speciosa generalis*.

Artis hujus characteristice combinatorice pars quædam specialis Algebræ est, quam notioni huic convenienter dixeris *Artem characteristicam combinatoriam magnitudinum* vi eorum, quæ ad præcedentem propositionem annotavimus. Hinc jam olim *Leibnitio* pro eo, quod ipsi erat, ingenii acuminè ad Algebram animum reflectenti, artis hujus idea aliqua subnata esse videtur. In literis enim ad *Oldenburgium* d. 28. Decemb. A. 1675. datis, quæ leguntur apud *Wallisium* Vol. III. Oper. f. 621. ita scribit: „Ego vero agnosco, quicquid in genere probat Algebra, nonnisi superioris scientiæ beneficium esse, „quam nunc *combinatoriam characteristicam* appellare soleo, longe „diversam ab illa, quæ, auditis his vocabulis, statim alicui in mentem venire possit. “ Hanc artem distinctæ notionum analysi destinare videtur. Ibidem enim f. 121. „Valde suspecta, inquit, nobis esse debet notio infiniti & minimi, & maximi, & perfectissimi, & ipsius „omnitatis. Neque fidendum his notionibus, antequam ad illud criterion exigantur, quod mihi agnoscere videor, & quod velut mechanica ratione, fixam & visibilem & (ut ita dicam) irresistibilem reddit „veritatem. Quale nobis inexplicabili beneficio tributum est a natura. Hæc Algebra, quam tanti facimus merito, generalis illius artificii nonnisi pars est. Id tamen præstat, errare ne possimus quidem, „si velimus, & ut veritas quasi picta velut machinæ ope in charta expressa deprehendatur. “ Quicquid vero hic dicit, nil differt ab eo, quod

quod in formulas algebraicas convenit, ut satis appareat loquentem omnem suam attentionem in formulas istas direxisse ac verbis expressisse, quæ in iis acumine pervidendi abstracta in concretis discernimus. De hac scientia paulo clarius loqui videtur in Miscellaneis Berolinensibus pag. 23. affirmans, „esse superiorem Mathematica scientiam, „parem certitudine, majorem virtute atque efficacia, ubi rationes ideales, non tantum a sensibus, sed etiam ab imaginibus sejunguntur. „Ope enim signorum heuristicorum seu ad invenendum utilium in ideis contenta a sensu & imaginibus, hoc est, ideis confusis, quæ in sensu ac imaginatione existunt, sejunguntur. Enimvero cum hæc verba proferat, dum mentionem injicit mundi cujusdam invisibilis ad quem provocat *Méans*, & in quo rationes rerum principiaque veritatesque arcanae, omnisque convenientiæ & certitudinis fontes laterent, & superioris illius scientiæ ideo aliquid pervidisse *Méans* largitur, de suis potius modis, quam de arte combinatoria characteristica locutus esse videtur: sit ita quod per hanc artem ex mundo invisibili visibilis absque imaginibus solum characterum legitima combinatione deduci debeat. Quod an ab ullo unquam homine fieri possit, definire nolo. Aperitissime autem de arte ista loquitur in literis ad *Remondum* d. 10. Jan. & 14. Mart. 1714. quæ leguntur in libro Gallico, cui titulus: *Recueil de diverses pieces par Monf. Leibniz, Clarke, Newton*, Tom. 2. p. 129 & seqq. ubi eam speciosam generalen appellat eamque a characteristica totam pendere ac veritates ad formam calculi reducere affirmat: id quod in Artem characteristicam combinatoriam, qualem hic definimus, convenire partim ex ipsa definitione, partim ex sequentibus liquet.

§. 298.

Calculus in genere est inventio alicujus signi seu characteris derivativi ex aliis sive primitivis, sive derivativis per continuam æquivalentium substitutionem. **Calculus generalis definitio.**

Non alia est notio calculi in genere, quæ a calculo vulgari arithmetico abstrahitur, eademque calculo communi arithmetico ac algebraico communis est. In Arithmetica habemus novem characteres simplices seu signa primitiva, quibus tamen, si ab unitate discefferis, characteres seu signa derivativa æquivalentia exhiberi possunt (*not. §. 339 Ontol.*). Omnis calculus cum in finem instituitur, ut ex figuris seu characteribus numerorum datorum sive primitivis, sive derivativis investigetur character plerumque derivativus numeri quæsitæ. Ita addentes numeros 314 & 522 reperimus summam 836. Sunt autem 314 & 522 signa

Dd 2

de-

derivativa numerorum datorum; sed 836 est character derivativus quæsit. Totus autem calculus absolvitur per substitutionem characterum æquivalentium pro æquivalentibus. Ita ex numeris datis 314 & 522 reperturi summam, pro $2+4$ substituimus 6 . Est autem $2+4=6$, adeoque hi duo characteres sibi invicem salva numeri quæsit quantitate substitui possunt (§. 349 *Onsol.*). Similiter pro $1+2$ seu pro $10+20$ substituimus 3 sive 30 ; pro $3+5$ seu pro $300+500$ substituimus 8 sive 800 , quod $1+2=3$ & $5+3=8$. Non ab simili modo sese res habet in operationibus arithmeticis ceteris. Sane abacus Pythagoricus, quo in multiplicatione ac divisione utimur, non est nisi tabula characterum æquivalentium, qui sibi invicem substitui possunt. Ita quatuor bis sumta denotantur per hunc characterem derivativum 4.2 , ubi punctum multiplicationis seu iterate positionis quaternarii signum est. Tabula vero Pythagorica exhibet huic characteri æquivalentem primitivum 8 . Est enim $4.2=8$. Unde in calculo pro 4.2 substituitur 8 . Similiter senarius novies sumtus denotatur per 6.9 : ei vero æquivalens character 54 exhibetur in abaco Pythagorico, in calculo pro isto substituendus. Similiter in Algebra cum idem Algorithmus obtineat, qui in Arithmetica communi obtinet; vel inde intelligitur, calculum non posse consistere nisi in inventione signi derivativi ex aliis primitivis vel derivativis ope substitutionis signorum æquivalentium facta. Ita pro quantitate a in seipsam ducta sive aa substituitur a^2 ; pro radice ex a extracta \sqrt{a} vel $a^{1/2}$. Et in reductione æquationum continuo substituimus duos characteres sibi invicem æquales pro duobus aliis characteribus quantitates sibi invicem æquales exprimentibus. Notione hac calculi generali utemur etiam in subsequentibus; quamobrem eam hic notasse juvat.

§. 299.

*Modus inveniendi
veritatem
in arte combinatoria
characteristica.*

In arte combinatoria characteristica veritates inveniuntur per speciem quandam calculi. Etenim in arte characteristica notiones irresolubiles exprimentur per characteres primitivos ac inde per combinationem eruantur derivativi, ex quibus modo combinationis continuo variato elicitur character derivativus notionis antea nobis incognitæ, quæ invenienda erat (§. 297). Enimvero si ex characterē seu signo uno derivativo per variationem modi combinationis eruitur alius character deriv-

derivativus; unus substituitur in locum alterius, neque alia hic quam æquivalentium intelligitur substitutio, cum alias non appareat, quomodo in eodem tramite progredi possis, seu nulla addit ratio, cur characterem hunc in locum prioris assumas. Quare cum per calculum reperiatur, quod per continuam characterum derivativorum æquivalentium substitutionem eruitur (§. 298); in arte characteristica combinatoria veritates per calculi quandam speciem inveniuntur.

Quoniam Algebra species hujus artis est & ipsa quoque Arithmetica communis pro quadam ejus specie haberi potest; exempla ibidem obvia propositionem præsentem ejusque demonstrationem plurimum illustant. Inprimis inde patet, quod in demonstratione affirmatur, scilicet characterem derivativum non posse substitui in locum alterius, nisi sit æquivalens. Sane in additione pro $3 + 4 + 9$ substitui nequit nisi 16, cum hic character sit priori æquivalens, adeoque hoc substituto respectu quantitatis numeri inveniendi petinde sit, sive 3, 4 & 9 simul. Similiter si in Algebra sit $abc = a^2x + ax^2$ & dividendo per a in locum æquationis prioris surroges hanc posteriorem $bc = ax + x^2$; æquatio posterior æquivalet priori, quatenus utraque continet omnes quantitates datas atque incognitas simul. Ac ideo quia hoc pacto alteri æquivalet, eidem substitui potest; non autem substitui posset alia, in qua quantitates omnes non ingrederentur, consequenter quæ æquivalens ei, cui substitueretur, minime esset. Hactenus adeo non habemus nisi calculum numerorum in Arithmetica & calculum magnitudinum in Algebra moderna sive speciosa. Antequam Arithmetica literalis esset inventa, de calculo magnitudinum ne per somnium quidem quisquam cogitasset, immo plerique calculum magnitudinum in numerum impossibilem retulissent. Quamobrem non miramur, si qui ceteras calculorum species similiter in entium fictorum numerum referant. *Leibnizius* calculum situs dare intenderat, quo uteremur in Geometria, quoties ad situm redit questio, veluti si de lineis perpendicularibus, de lineis parallelis ac ad se invicem obliquis, de angulis sermo fuerit: cum tamen in intentione tantummodo habuit, minime autem perfecit, etsi dubitandum non sit eum multo faciliorem esse debere calculo qualitatum, qui ad speciosam illam generalem seu artem combinatoriam characteristicam requiritur. Ubi disciplinæ magis fuerint excolte, quam nunc quidem fieri solet, ars quoque inveniendi

majora capiet incrementa, cujus complementum est ars characteristica combinatoria.

§. 300.

*Quæ ars
combinato-
ria chara-
cteristica
præsuppo-
nat.*

Si per artem characteristicam combinatoriam quedam interveniendæ, notiones irresolubiles seu primitivæ in suo genere determinandæ, modique combinationum & variationum istarum possibiles ante determinandi. Etenim in arte combinatoria characteristica notiones irresolubiles seu primitivæ in suo genere signis primitivis exprimendæ sunt, primitiva autem signa combinanda veniunt, ut prodeant derivativa, modus denique combinandi variari debet, ut prodeat character derivativus notionis alicujus antea nobis ignotæ, sed quæ quæritur (§. 297). Quamobrem si artem characteristicam in aliquo scientiæ genere exercere velis, necesse est ut notiones determinentur, quæ tanquam irresolubiles spectari debent. Requiritur præterea ut modi combinationum possibiles sint perspecti & ne lateant modi, quibus combinationes istæ variari possunt. Antequam igitur de arte characteristica combinatoria cogitare possis, notiones irresolubiles in dato genere determinare, diversos combinationis modos possibiles docere & variationem istarum combinationum detegere teneris.

Primum specimen artis combinatoriæ characteristiæ habuimus in Arithmetica, ubi notio irresolubilis est unitas, quæ ideo tanquam indivisibilis spectatur. Ex unitate derivantur numeri per ejus iteratam positionem, atque inde constituuntur notiones alix, quæ tanquam irresolubiles, subinde etiam tanquam resolvable spectantur, prout commodum visum fuerit. Reducuntur modi numeros variandi ad numerum determinatum & axiomata seu regulæ generales utendi istis variationibus præmittuntur. Hisce demum præmissis de characteribus commodis, modoque eos combinandi ac combinatos variandi cogitare licuit. Sunt nimirum characteres primitivi 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0. Combinantur iidem per valorem localem ad denotandum numerum quemvis assignabilem, variantur per substitutiones characterum æquivalentium, quos exhibent tabulæ algorithmi, quarum vulgo tantummodo

modo construitur ea, quæ in usum multiplicationis ac divisionis servit, etiam pro additione atque subtractione tales construi possunt, utut facilitatis gratia & quod iis carere possimus omittantur. Ita vi tabulæ additionis characteres æquivalentes sunt, $3 + 4 \equiv 7$, $5 + 2 \equiv 7$, $6 + 1 \equiv 7$, ita ut vi artis characteristicae tres sint definitiones septenarii $3 + 4 = 7$, $5 + 2 = 7$, $6 + 1 = 7$. Similiter tabulæ subtractionis suppeditat hos characteres æquivalentes $8 - 1 \equiv 7$, $9 - 2 \equiv 7$, $10 - 3 \equiv 7$, ut adeo denuo totidem prodeant ut ante definitiones characteristicae, in quibus definitum & definitio æquivalent, $8 - 1 = 7$, $9 - 2 = 7$, $10 - 3 = 7$. Multiplicatio nullum dat characterem septenarii æquivalentem: dat tamen divisio ope abaci Pythagorici scilicet $14 : 2 \equiv 7$, $21 : 3 \equiv 7$ ac ita porro, ut novem prodeant characteristicae definitiones septenarii $14 : 2 = 7$, $21 : 3 = 7$, $28 : 4 = 7$, $35 : 5 = 7$, $42 : 6 = 7$, $49 : 7 = 7$, $56 : 8 = 7$, $63 : 9 = 7$ & $70 : 10 = 7$. Quomodo vero characteres isti opportune sibi invicem substituantur, ut in dato casu prodeat character derivativus conveniens numero quæsito, regulis algoridimi docetur, immutabilibus legibus, quæ axiomatis continentur, superstructi. Idem in Algebra docere poteramus, quæ Arithmeticae accessit tanquam alterum specimen ob agnationem cum eadem facile superaddendum. Extra Mathesin hæcenus non occurrit in philosophia artis characteristica exemplum, quam in doctrina syllogistica de modis syllogismorum, quemadmodum dudum monui, cum Logicae compendium in usum academicum Germanico idiomate ederem & monitum repetii in Logica Latina *not.* §. 374. Sed dabitur alia vice de hisce uberius differendi occasio. Quæ vero in propositione præsentè inculcantur, ad amissum ibi observata reperies. Quodsi vero istius characteristicae vim omnem intelligere volueris, respiciendum non modo est ad Vocales A, E, I & O, quibus propositionum qualitates & quantitates indignantur; verum etiam ad consonantes S, P, M & C, quibus conversiones & transpositiones propositionum designantur in reductione syllogismorum a secunda & tertia figura ad primam, quarum significatus a nobis non explicatur, quod tædiosam reductionis doctrinam prætermiserimus, ex libellis logicis communibus petendam.

§. 301.

Quoniam notæ irresolubiles in suo genere determinari nequeunt, nisi dentur rerum notiones adæquatæ (§ 95. 96 Log.), notionum vero adæquatarum investigatio seu notionum in-

Difficultas

artis combinatoriae characteristicae invenienda.

tas irrefolubiles resolutio non adeo facilis, in tanta præsertim disciplinarum imperfectione, neque commoda signorum seu characterum inventio unicuique statim obvia; *Artis combinatoriæ characteristicæ generalis inventio difficillima est, nec ante in potestate erit, quam disciplinæ magis fuerint excultæ.*

Leibnitius jam A. 1675 ad *Oldenburgium* scribebat, se artis combinatoriæ characteristicæ mirabilem vim ac potestatem præceptis aliquando & speciminibus explicaturum, si sanitas ac otium fuerit. Ac ideo mox forte tempus affirmabat, quo de Deo ac mente non minus certa, quam de figuris numerisque habeamus: quo machinarum inventio non difficilior, quam constructio problematum geometricorum. Quamvis vero vitam omnem usque ad A. 1716 in otio literario consumserit, ad eam tamen excolendam animum nunquam appulit, difficultatem dubio procul expertus, quem non præviderat, ob notionem istius artis nondum satis evolutam. Hinc in literis ad *Remondum* A. 1714 datis, quas supra (§. 297) laudavimus, equidem fatetur, se artem istam daturum, si esset ætatis nondum adeo profectæ minusque distractus, aut alii juniores ad istiusmodi pægorum apti suppetias ferrent; in aliis tamen p. 139 non diffitetur, pro præsentis rerum suarum statu sibi hoc difficile esse, præsertim cum non adsint, qui ipsum animant & suppetias ferant. Si quis mente perpendit, qualis numerorum in Arithmetica, magnitudinum in Algebra, syllogismorum in Logica notio præsupposita fuerit, antequam characteristica ad numeros, magnitudines & syllogismos applicari poterit, & quamdiu in Arithmetica atque Algebra commodi desiderati fuerint characteres; is difficultatem artis characteristicæ combinatoriæ generalis haud difficile æstimabit, neque mirabitur *Leibnitium*, cujus diffusum ingenium in uno objecto continuo herere non poterat, tanto temporis intervallo ne latum quidem unguem in arte ista progressum fuisse.

§. 302.

*Lingua &
Scriptura
universalis
definitio.*

Lingua universalis dicitur, quam omnes omnium linguarum gentes intelligere possunt. Similiter *Scriptura universalis* dicitur, quam omnes omnium linguarum gentes intelligere possunt.

Problema de lingua seu scriptura universali dudum exercuit eruditos, propterea quod commodissima foret eruditis ad conceptus suos cum

cum aliis communicandos. Electa fuerat ejus loco lingua latina, quam tamen unusquisque demum multo studio atque labore addiscere tenebatur, cum scripturam universalem intelligere posset, etiamsi eam, quæ scribenti erat, linguam non intelligeret. Inprimis vero nostra ætate lingua vel scriptura istiusmodi utilissima foret, quæ lingua latina tantum non in desuetudinem abit, viris doctis sermone sibi patrio scripta sua exarantibus. Satis enim experimur, quam tædiosum sit tot addiscere linguas, ut libros exoticos legete ac ex inventis exterorum proficere possis. Etsi igitur non improbenus, ut disciplinæ vernaculo quoque idiomate tradantur, idemque fecerimus ipsi omnes cum Matheseos, tum philosophiæ partes Germanico idiomate in publicum proferentes, cum sic ad utilem rerum cognitionem perducantur citam, qui sunt a studiis literariis alieni; displicet tamen, si promiscue omnia vernaculo sermone conscribantur, ea præsertim, quæ ad totius orbis erudiæ noticiam pervenire consueverunt.

§. 103.

Lingua philosophica dicitur, in qua vocabula significatum essentialiter habent. Sunt autem *vocabula essentialiter significantia*, quæ sunt signa derivativa notionum distinctarum, minimum definitionum.

Lingua philosophica inter desiderata numeratur. Fuere quidem & hos inter inprimis *Casparus NEUMANNUS*, Theologus Vratislaviensis, qui vocabulis Hebraicis significatum essentialiter tribuerunt; alii non talem, qualem lingua philosophica requirit. In lingua enim philosophica vocabula distincte repræsentare debent determinationes rei intrinsecas, minimum tot, quor definitioni sufficiunt: alii juxta *NEUMANNUM* in Clave domus Hebrææ vocabula Hebraica significatum essentialiter tantummodo generalem habent, qui emphasi vocum declarandæ inservit, quatenus nempe apparet ratio denominandi a re desumpta ex ipsis literis vocabuli compositionem ingredientibus. Ita *NEUMANNUS* vocabulum \aleph explicat per versatile versatile corpus, quia \aleph signum versationis & β signum trinae dimensionis. Quare cum Astronomi recentiores ostenderint, stellas præter motum translationis motu quoque vertiginis continuo cieri; ad duplicem hunc motum in stellarum denominatione respici ab Hebræis colligit. Quodsi vocabuli significatus essentialis esset, non modo duplex iste motus, sed alia etiam prædicata stellarum aliunde nondum cognita ex vocabuli inspectione innoscere deberent. Significa-

(*Wolffii Psychologia.*)

E 6

ficatus igitur vocum Hebraicarum essentialis, qualem iisdem tribuit vir ingeniosus, eo multo inferior est, quem lingua philosophica requirit.

§. 304.

*Signorum
derivati-
vorum in
arte chara-
cteristica si-
gnificatus
essentialis.*

In arte characteristica combinatoria signa derivativa significatum essentialem habent. In arte enim characteristica docetur, quomodo signa ad inveniendum utilia combinentur, & eorum combinatio certa lege varietur (§. 297), consequenter quomodo notiones irresolubiles signis primitivis exprimantur & inde signa derivativa notionum distinctarum, hoc est, tam definitionum, quam propositionum determinatarum formantur (§. 293). Quoniam itaque signum derivativum ingrediuntur signa primitiva illarum notionum, in quas resolvitur notio rei, cujus signum derivativum fuit repertum; ex ipso hoc signo derivativo patent ea, quæ notionem distinctam ingrediuntur, consequenter signum istud derivativum significatum essentialem habet (§. 303).

Pars artis characteristicae combinatoria est Arithmetica communis, qualem invenis notis numericis, quibus nunc utimur, habemus. Ponamus dari numeri hunc characterem 395. Est is utique signum derivativum constans ex tribus primitivis 3, 9 & 5 per valorem localem combinatis. Duplex nimirum significatus notis primitivis inest, quorum alterum a figura, alterum a loco aut, si mavis, ordine loci habent. Ita 5 vi figuræ significat unitatem quinquies poni, seu esse $5 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci versus dexteram primi, in quo collocatur, indigitat unitatem iterato sumendam hic esse digium; seu unitatem primitivam, non amplius resolubilem. Similiter 9 vi figuræ significat unitatem novies poni, hoc est, esse $9 = 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1 + 1$; vi loci a dextera secundi, aut, si mavis, vi ordinis hujus loci, ob quem primus a loco dextimo, vel secundus a dextera numeratus dicitur, indigitat unitatem iterato sumendam esse decadem, adeoque derivativam, utpote resolubilem in unitates alias simplices, non amplius resolubiles, quales nimirum in loco primo occurrunt. Denique 3 vi figuræ significat unitatem ter poni, seu esse $3 = 1 + 1 + 1$; vi autem loci indigitat, unitatem iterato ponendam esse centenarium, adeoque derivativam, utpote in decades resolubilem. Character igitur numeri 395

notionem ejus distinctam exhibet, atque analysin perfectam indigitat, qua adaequare comprehenditur. Etenim ex ipso characterē discimus numerum istum componi ex quinque digitis, novem decadibus, tribus centenariis, & unitates quinque primas esse irresolubiles adeoque tanquam primitivas sumi; unitates novem habere ad irresolubiles rationem decuplam, & similiter unitates tres habere ad decades seu unitates derivativas primi gradus rationem decuplam. Nimirum, si cui libuerit, ope horum signorum distincte resolvere potest numerum propositum 395 in simplicissima sua elementa, quæ sunt unitates irresolubiles. Ex hoc unico exemplo abunde patere existimo, quomodo signis derivativis insit significatus essentialis. Lateat profunda in obviis, modò acumine tuo ea digneris. Nostrum igitur est attentionem ad ea excitare, quæ vulgo non sine detrimento scientiæ negliguntur. Pars artis characteristicae combinatoriæ est etiam Algebra speciosa, qua hodie utimur. Formulæ enim algebraicæ numerorum atque magnitudinum significatum utique essentialē habent. E. gr. in numeris polygonis tanquam primitiva sumuntur latus & numerus angulorum, quorum ille si dicatur n , hic vero a ; prodit formula pro numero polygono in genere $n^2(a-2) - n(a-4)$. Formula hæc exhibet notionem distin-

2

ctam modi, quo ex latere & numero angulorum numerus quilibet polygoni inveniri potest: id quod cum Algebra gnaris satis superque perspectum sit, a ceteris vero non intelligatur, ut distinctius explicetur supervacaneum foret. Demus potius exemplum a mathematico diversum. Monuimus ante, extra Mathesin hæcenus non proflare exempla artis characteristicae combinatoriæ nisi in denominationibus modorum syllogismorum. Ostendi idem quoad vocales in opere Logico (§. 374) ob rationem supra jam dictam (not. §. 300). Non inconsultum tamen videtur, ut significatum essentialē exemplo aliquo simul quoad consonantes illustremus, cum sic amplior evadat. Primus modus secundæ figuræ dicitur CESArE. Literæ significativæ hic sunt C, E, SA & E. Tres vocales indignant, 1. syllogismus constare tribus propositionibus. Ordo litterarum ordinem propositionum, ipse literæ propositionum quantitatem & qualitatem significant. Nimirum E primo loco occurrens indicat propositionem majorem esse 2. universalem, quoad quantitatem, & 3. negativam quoad qualitatem. Littera A ordine secunda significat, propositionem minorem esse 4. quoad quantitatem

Ec 2

uni-

universalem, & 5. quoad qualitatem affirmativam. Denique litera E tertio loco posita indicat, conclusionem hujus syllogismi 6. quoad quantitatem esse universalem & 7. quoad qualitatem negativam. Litera initialis C, quæ eadem est cum litera initiali modi Celarent in prima figura, innuit 8. syllogismum hunc secundæ figuræ ad primum reductum esse in modo Celarent. Litera S significat 9. propositionem majorem vertendum esse simpliciter, ut scilicet prædicatum & subiectum invicem permurentur. Quia vocalem A nulla excipit consonans significativa, inde intelligitur 10. propositionem minorem in reductione syllogismi secundæ figuræ ad primam manere eandem. Similiter quia vocalem tertiam E nulla sequitur consonans, adeoque nec significativa; id indicio est 11. in reductione syllogismi, qui est in modo Cesare, a secunda figura ad primam conclusionem eandem retineri. Denique notandum exinde, quod denominationem ingreditur consonans significativa S intelligi 12. syllogismum non esse in prima figura & ex litera E tertio loco posita eandem non esse in tertia: unde inferitur, eum esse in secunda. Quoniam de syllogismis nihil notandum, nisi quæ hic ex literis significativis denominationem ingredientibus deducta fuerunt; nomina hæc essentialiter significantium illustra exempla præbent, ut ad ea excitanda sit attentio, quam vulgo deficere constat.

§. 305.

*Lingua &
scriptura
universalis
unde pen-
deat.*

In arte combinatoria characteristica signa derivativa seu characteres derivativi linguam quandam seu scripturam universalem constituunt. In arte enim characteristica signa derivativa significatum essentialem habent (§. 304), adeoque ex his intelligitur, quænam notionem rei distinctam ingrediantur, modo significatum signorum primitivorum tenuerit (§. 303). Quare cum significatus signorum derivativorum nullam præsupponat linguam, & signa primitiva intelligi possint a quocunque mortalium, si significatus eorum in sua lingua eidem explicetur, vel alio quocunque modo insinuetur; signa derivativa in omni lingua intelligi possunt. Patet igitur beneficio artis characteristicæ combinatoriæ scribi posse, quæ omnes omnium linguarum gentes intelligunt, adeoque signa derivativa in arte

arte characteristica combinatoria constituunt scripturam &c, quatenus voce efferuntur, linguam quandam universalem (§. 302).

Probant id exempla artis combinatorie characteristicae, qua possunt. Notae numericae in Arithmetica vulgari ab omnium linguarum gentibus intelligi possunt & numeri his signis scripti ab omnibus intelliguntur, quibuscumque tandem linguis utantur. Hinc tabulae sinuum atque tangentium, itemque logarithmorum, quae totae ex numeris constant, in omni lingua usui esse possunt. Si quis noverit, quid denotent signa & characteres in formula algebraica; in omni lingua intelligere potest, quae eadem de subjecto suo insinuat. Innotescunt autem significatus characterum primitivorum seu literarum, quibus quantitates designantur, etiam per relationem ad figuram delineatam absque ullo verborum apparatu. Unde in probatione propositionis praesenti dixi, perinde est, se five cui signorum primitivorum significatus in lingua ipsi vernacula explicetur, sive quocunque alio modo insinuetur. Vocabula, quibus modi syllogismorum indignantur, sunt signa derivativa artis characteristicae. Sed si quis significatum vocalium A, E, I & O atque consonantium S, P, M & C habuerit perspectum; is in omni lingua ex istis vocabulis intelligere poterit, quae de unoquoque modo tenenda sunt. Vocabula igitur, quae sunt modorum in singulis syllogismorum figuris nomina, linguam quandam & scripturam de syllogismis universalem constituunt.

§. 306.

Signa derivativa in arte combinatoria characteristica Linguam philosophicam constituunt. Signa enim ista philosophica significatum essentialem habent (§. 304). Quare cum lingua philosophica sit, in qua vocabula significatum essentialem habent (§. 303); linguam quandam philosophicam constituunt signa derivativa in arte combinatoria characteristica.

Pateat hoc ex nominibus modorum syllogismorum in qualibet figura. Etenim qui ad litteras significativas in his contentas animum advertit, & ex eorum significato ratiocinatur; is in omni lingua illorum beneficio intelligit, quae de quovis argumentandi modo demonstrantur in Logica, quemadmodum paulo ante uberius docuimus (not. §. 304).

Ecce;

§. 307.

*Lingua universalis
præstantissima.*

Quoniam ars combinatoria characteristica non modo speciem quandam scripturæ seu linguæ universalis (§. 305); verum etiam speciem quandam linguæ philosophicæ exhibet (§. 306); *Ars combinatoria characteristica speciem scripturæ philosophicæ offert ab ea, quam cogitarunt alii, prorsus diversam (§. 302).*

Nimirum alii non intendunt nisi characteres communes, quibus unusquisque in sua lingua scribit & quos unusquisque in sua explicat, cum unusquisque characterum significatum in sua lingua explicet. Atque adeo nihil intenditur, nisi ut omnes intelligant in sua lingua, quod nos scripsimus in nostra (§. 302). Exempli loco afferri solent characteres Sinesium, quibus præcipua pars eruditionis ipsorum continetur, quibusque res indigitare solent. Etenim iidem a vocabulis independentes communes sunt Sinesibus & Japonensibus, etsi hi populi diversis linguis utantur, nec unus alterum intelligat lingua sua loquentem. *David Solbrigius* in Continuatione prima Miscellaneorum Berolinensium p. 32 & seqq. in usum *linguæ æcumenicæ* seu universalis commendat notas numericas Lexicorum beneficio ad significatum rerum transferendas: at nihil in his derivativi est, quod ad linguam philosophicam simul utile sit. Neque enim qui de lingua universali cogitant, eandem simul philosophicam esse debere volunt. Observavit hoc jam *Leibnizius* in supra laudatis (not. §. 297) ad Removendum literis, præstantiam artis combinatoriæ characteristicæ, seu; speciosæ universalis commendaturus, atque ex eo colligitur, quod non aliam ejus habuerit notionem, quam eam, quæ a nobis explicata fuit, neque dubium ullum superest, quod notionem illius artis ab Algebra abstraxerit. Hæc nimirum ipsi sese tantopere probavit, ut in omni scientiarum genere simile quid proficere optaverit. Hinc vidimus ipsum cogitantem de analysi situs (not. §. 299), ut in Geometria singula per modum calculi tradi possent. Constat etiam ipsum cogitasse de analysi genuina numerorum, cum Algebra, quam ad problemata arithmetica applicare solemus, sit analysis magnitudinum, adcoque ad quantitatem continuam spectet, non ad discretam, nec ad discretam applicetur, nisi quatenus continua per eam explicabilis: quem in finem *Arithmeticiam binariam* destinaverat, in qua numeri omnes resolvuntur in 1 & 0.

Enim-

Enimvero quemadmodum in Analysisi non invenit, quod satisfaceret; ita nec in numerorum Analysisi tantum profecit, quantum voluisset, quod nimis esset distractus.

§. 308.

Quoniam in illa specie linguæ universalis, quam Ars combinatoria characteristica offert, vocabulorum vicem tunc tur characteres seu signa derivativa (§. 293, 297); pauca vero primitiva, ex quibus componuntur, absque Lexici alicujus usu in unaqueque lingua addisci possunt; *Ista lingue universalis species, quam ars combinatoria characteristica promittit, absque omni Lexici subsidio addisci potest.*

Lingua universalis absque Lexico addiscenda.

Atque hæc insignis prerogativa est linguæ hujus universalis præ ceteris, de quibus hætenus cogitarunt alii. Edj autem lingua hæc universalis multo facilius intelligi possit, quam alia quæcunque, quæ primitivis utitur characteribus, saltem quoad significatum; inventu tamen multo difficilior est (§. 301). Ceterum veritatem propositionis præsentis firmat modus scribendi numeros, confirmant etiam nomina modorum syllogismorum in qualibet figura. Etenim notarum numericarum primitivarum significatum unusquisque in sua lingua addiscit, & absque Lexici alicujus subsidio deinde intelligit numeros a quocunque scriptos, quacunque lingua is eodem pronunciare solet. Similiter significatum vocalium & consonantium S P M & C unusquisque in sua lingua discit in Logica, vocabulorum autem, quibus modi syllogismorum indignantur, significatum absque Lexico unusquisque intelligit, quacunque lingua utatur, etiamsi ante doctrinam syllogisticam non didicerit.

§. 309.

Signa derivativa artis combinatoriæ characteristica inserviunt æstimando gradus probabilitatis, ubi ob data insufficiencia ad veritatem certam pervenire non possumus, ostenduntque quid suppleri adhuc debeat, ut probabilitas in certitudinem abeat. Etenim signa derivativa artis combinatoriæ characteristica continent in se primitiva, per quæ determinatur id, cui derivativum respondet. (§. 296, 297), consequenter requisita ad veritatem omnia (§. 373 Log.). Atque ideo ex signi derivativi nuda

Artis characteristica combinatoriæ æstimanda probabilitate.

nuda inspectione patet, num in dato casu requisita ad veritatem omnia sint perspecta, an quædam ignorentur. Quare cum veritatem certo cognoscat, qui omnia requisita ad eandem agnoscit (§. 574 Log.), probabilitatem vero tantummodo habeat, qui prædicatum subiecto tribuit ob quædam requisita ad veritatem (§. 578 Log.), eamque tanto maiorem, quo plura requisita ipsi fuerint perspecta, tanto autem minorem, quo plura quis ignoraverit; signa ista derivativa gradui probabilitatis æstimando interserviunt, ubi sufficientia data ad veritatem perveniendi liquidam desunt.

Enimvero quoniam ex ipso signo seu caractere derivativo apparet, quænam requisita ad veritatem adhuc desint, his autem simul perspectis veritas certa cognoscitur (§. 574 Log.); quænam suppleri debeant, ut veritas certo cognoscatur in dato casu per signa derivativa artis characteristicae utique patet.

Signa derivativa in arte characteristica hunc habent usum, quatenus definitiones (§. 580 Log.) & propositiones determinatas (§. 583, 584 Log.) representant. Intercedit tamen adhuc insignis aliqua differentia inter definitiones ac propositiones determinatas communi more & characteristicae expressas, quatenus in expressione posteriori continetur notio adæquata vi characteris resolubilis, quemadmodum ex datis superius exemplis (not. §. 304) intelligitur. Commendavit ob hunc insignem in deliberationibus de negotiis humanis usum artem combinatoriam characteristicam in sæpius laudatis ad Remondum literis p. 131 Leibnitius. Nostrium igitur fuit vi nostrorum de probabilitate principiorum ex notione artis combinatoria characteristicae idem deducere, ut appareat tum illorum fecunditas, tum notionis hujus cum notione Leibnitiana identitas.

Quænam
ars chara-
cteristica
combinato-
ria memo-
ria supple-
tias ferat.

§. 310.

Ope artis combinatoria characteristicae notiones rerum distinctæ, immo adæquate memorie facile mandantur eademque retinentur. In arte enim combinatoria characteristica notio rei distincta, immo adæquata paucis signis seu characteribus

bus primitivis inter se combinatis exprimitur (§. 293. 294). Quamobrem si quis ideam istius signi derivativi memoriz imprimit eademque retinet; is notionem distinctam, immo adæquatam rei signo denotatz memoriz insigit eademque retinet. Quoniam itaque extra omne dubium est characterem istiusmodi derivativum facilius memoriz mandari ac retineri posse, quam plurimæ propositiones retinentur; quæ notionem signo hoc denotatam ingrediuntur & in quas ea beneficio hujus signi resolvable; ope artis combinatoriz characteristicæ notiones rerum distinctæ, immo adæquatæ memoriz facilius mandantur eademque retinentur, quam absque ejus auxilio id fieret.

Evidentissime idem loquuntur nomina modorum in diversis syllogismorum figuris. Vidimus paulo ante, quantus propositionum numerus in unica voce *Cesare* contineatur, quæ quod non eadem facilitate memoriz mandari ac retineri possint, quæ vocabulum istud eidem infixum retinetur, nemo profecto asseveraverit. Et hæc sane ratio impulit vocabulorum istorum inventorem ad eadem in Logicam introducenda, ne doctrina syllogistica ad præcavendos errores ex vicio formæ oriundos adeo necessaria oblivioni tradatur: quem in finem quoque signorum primitivorum significatus versiculis memorialibus comprehensus fuit. Usus adeo iste præclarus artis combinatoriz characteristicæ dudum innotuit, etsi *Leibnizius* in literis sæpissime laudatis nullam ejus fecerit mentionem.

§. 311.

Ope artis combinatoriz characteristicæ facillime reminiscimur singulorum ad notionem rei distinctam pertinentium, certique sumus nos nihil eorum, quæ ad eam pertinent, præmittere. Signum nimirum derivativum, quo in arte combinatoria characteristicæ res quædam denotatur, componitur ex signis primitivis singulorum, quæ notionem distinctam ingrediuntur (§. 296. 297). Quare cum significatum signorum primitivorum familiarem experiatur, qui artes combinatoriz characteristicæ signa derivativa intelligere vult; signa primitiva singula in signo derivativo contenta ea in memoriam revocant, quæ ad

(Wolffii Psychologia.) Ff ne-

notionem rei distinctam requiruntur (§. 228); & hinc eorum facile reminiscimur, quæ ad rei notionem distinctam pertinent (§. 230). Quoniam itaque plura ad eam non spectant, nisi quæ per ista in memoriam revocantur, certus autem jam es, te singula tibi in memoriam revocasse, quæ signis illis primitivis indignantur; evidens omnino est beneficio artis characteristicae combinatoriæ nos certos esse posse, quod nihil eorum, quæ de re didicimus, oblivioni dederimus, nec in præsentem quicquam eorum prætermittamus, quod ad notionem ejus distinctam spectat.

§. 312.

*Reductio
cognitionis
symbolica
ad quasi-
intuitivam.*

Ope artis combinatoriæ characteristicae cognitio symbolica convertitur quasi in intuitivam, etiam in eo casu, ubi cognitio intuitiva distincta haberi nequit. In arte combinatoria characteristica notiones irresolubiles signis primitivis exprimuntur, & inde signa derivativa notionum distinctarum formantur (§. 293. 294), atque adeo notiones distinctæ veluti oculis spectandæ exhibentur (§. 292), quatenus nempe singula signa primitiva eorumque combinationem in signo derivativo intuemur. Quoniam in arte characteristica combinatoria signis representamus, quæ in ideis continentur, & hæc intuemur (§. 297); cognitio in eadem symbolica est (§. 289). Enimvero quia signa primitiva & modus, quo combinantur, ea nobis in memoriam revocant, quæ in notione symbolice representata seu characteristice expressa continentur (§. 228), ut singulorum, quæ rein sunt, recordemur (§. 230); hoc ipso ea, quæ in re symbolice representata continentur, veluti in ideis suis intuemur, adeoque ad intuitivam veluti cognitionem cognitio symbolica reducitur (§. 286).

Quoniam in arte characteristica combinatoria characteres conduntur derivativi eodem modo pro substantiis rerum materialium & entibus quibusvis abstractis, ut ea, quæ abstractis

tractis insunt, vi signorum seu characterum primitivorum inter se combinatorum exhibeantur per modum partium, ex quibus tanquam totum aliquod componantur; abstracta istiusmodi nobis exhibemus tanquam entia composita, in quibus partes compositionem ingredientibus earundemque nexum a se invicem distinguimus, adeoque symbolica hac representatione veluti ad intuitivam cognitionem reducuntur *per demonstrata*. Enimvero cum res intuitive cognoscamus, quatenus idearum, quas de iis habemus, nobis consci sumus (§. 286), abstracta vero tanquam a re percepta sejuncta spectari debeant (§. 282); in iis praesertim, quae a sensu valde remota sunt, cognitio intuitiva distincta vix ac ne vix quidem, immo prorsus non haberi potest. Patet igitur artem combinatoriam characteristicam cognitionem symbolicam convertere quasi in intuitivam etiam in iis casibus, ubi cognitio intuitiva distincta haberi nequit.

Exempla luculenta praebent formulae algebraicae, qualem pro numeris polygonis in genere (not. §. 304) exhibuimus. Numerus polygonus in genere est ens maxime abstractum, & ortus ejus ex latere atque angulorum numero multo magis in eundem numerum referendus. Jam formula $n^2(a-2) - n(a-4)$, ubi n latus, a numerum an-

2

gulorum denotat (§. 201 *Analys*), repraesentat ortum numeri polygoni in genere ex latere atque angulorum numero tanquam ens compositum ex duabus partibus $\frac{1}{2}n^2(a-2)$ & $\frac{1}{2}n(a-4)$, quae denuo ex partibus aliis n^2 & $a-2$ atque n & $a-4$ componuntur, & signa atque () ostendunt, quomodo partes istae inter se jungantur. Characteres tam speciosi, quam numeri nobis in memoriam revocant, quae ortum numeri polygoni ingrediantur, & signa combinationum ostendunt, quomodo ad eandem concurrant. Atque ita vi formulae distincte quasi percipimus ortum numeri polygoni in genere ex latere ac angulorum numero & eundem quasi coram intuemur: ita ut nobis consci sumus singulorum, quae successive fieri debent, ut numerus quilibet polygonus prodeat veluti res quaedam in natura rerum orta, certique sumus nihil eorum praetermitti, quae ad ortum istum necessaria sunt, nihilque alio ordine poni, quam quo alterum excipere debet. Ad

Ff 2

lingu-

singula signa singulosque characteres attenti notiones nobis in memoriam revocamus, quæ iisdem respondent, ut adeo perinde sit ac si in toto aliquo ex partibus composito partes earundemque nexum intueremur. Habemus adeo beneficio formulæ algebraicæ intuitivam quasi cognitionem ortus numeri polygoni cuiuscunque ex latere atque angulorum numero, etsi is non sit ex numero eorum, quæ in sensum cadunt, nec in numerum rerum materialium ex aliarum compositione ac immutatione oriri solitarum. Non minus luculenta sunt exempla, quæ ad illustrandum propositionem præsentem præbent nomina modorum syllogismorum in singulis figuris. E. gr. Nomen modi primi in figura secunda CESARÆ repræsentat hunc modum tanquam ens ex variis partibus certo quodam modo inter se junctis compositum, quatenus constat ex litteris significativis, quæ hoc potius, quam alio ordine sese excipere debent. Litteræ istæ ac ordo, quo se invicem sequuntur, in memoriam revocant singula prædicata huic modo tribuenda, ut eadem tanquam partes in re contentas intuearis quasi. Atque ita cognitio mere abstracta & symbolica ad intuitivam quasi revocatur, ut, si vocabulum intuearis, omnium de hoc modo argumentandi tibi perinde conscius sis, ac si ens quoddam compositum intuens tibi conscius es partium in eodem contentarum. Ita a sensu avocata & ab imaginibus separata, ut distincta fierent ac præcisa, nihil prorsus confusi admixturi habentia, ad sensum rursus ac imagines revocantur, ut claritas, quam perdiderant, restituatur, sicque omnis redeat utilitas, quam cognitioni offert sensus. Et hoc pacto cognitioni, quæ ab arte characteristica combinatoria pendet, proprium est, quicquid in cognitione intuitiva & symbolica utile; ab ea autem alienum est, quicquid imperfecti in utraque occurrit.

§. 333.

*Intellectus
purus non
purus definitio.*

Intellectus dicitur *purus*, si notioni rei, quam habet, nihil confusi admiscetur nihilque obscuri. *Non purus* dicitur, si notioni rei insunt, quæ confuse aut prorsus obscure percipiuntur.

Notiones numerorum pertinent ad intellectum purum, quatenus nobis sunt adequatæ: hinc enim iis nihil confusi, nihil obscuri admiscetur, cum tandem perfecta analysi resolvantur in notionem unitatis (§. 339 *Ontol.*). Deditus jam supra exemplum, in quo numerum 395 analysi perfecta ad notionem solius unitatis reduximus (not. §. 304), ut adeo in tota numeri cuiuscunque notione nihil supponatur, quod con-

confuse, vel saltem profus confuse percipiatur. Unde notiones numerorum ad adequatas proxime accedunt, & intellectum purum qualis sit produunt. Cum quantitates in abstracto spectatae, quales in Algebra consideramus, sint numeri indeterminati; formulae algebraicae intellectui puro illustrando inserviunt, etsi notiones iis respondentes non profus tales sint, quales intellectus purus exigit, cum quantitates referantur ad continuum, cuius confusa tantum hic est notio, utpote profus imaginaria. In Physicis & Moralibus intellectus minime purus est, cum notiones, quas ibidem habemus, adequatae non sint, analysin perfectam, quae in irresolubilibus sua natura talibus terminatur, minime admittentes. Ex systematica enim tractatione apparet, nos in confuse perceptis subsistere & confusas quasdam notiones pro primitivis seu irresolubilibus assumere.

§. 314.

Quoniam perceptiones confusae ad facultatis cognoscendi partem inferiorem spectant (§. 54), sensum nempe *Intellectus* ^{quando p-}que imaginationem (§. 67. 92); *Intellectus purus est, si a sensibus,* ^{atque imaginatione liber est, & in tantum quidem purus est, in quantum a sensu atque imaginatione liber.}

In numerorum doctrina nullam supponimus notionem primitivam, nisi unitatis, adeoque non opus est ullam supponi notionem confusam, nisi unitatis. Quoniam numeri deinde omnes (§. 339 *Ontol.*), etiam fracti (§. 399 *Ontol.*) & irrationales (§. 405 *Ontol.*) in unitates resolvuntur; singulis quoque nihil confusi adhæret, nisi quod ab unitate trahunt. Quodsi notio unius queratur distincta, qualem in philosophia prima (§. 328 *Ontol.*) & in Mathesi Latina (§. 3 *Arithm.*) dedimus; notio quoque unitatis ab omni propemodum, quod est confusum, liberatur. Quamobrem in numerorum cognitione intellectus a sensu atque imaginatione propemodum profus liber est, ut adeo notiones numerorum intellectum purum, qualis vi propositionis praesentis esse debet, maxime illustrent. Conferunt quoque aliquid ad hunc scopum formulae algebraicae ad figuras relatae. Et enim vi characterum, quae de figura distincte concipiuntur, ab imagine iusdem, qua cum nobis vi imaginationis aut sensus representamus, separamus & ab imaginibus ita abstracta beneficio formulae concipimus: immo in calculo analytico nihil profus nobis cum figuris negotii est. Intellectus igitur eatenus purus est, quatenus ab ima-

ginibus separata per characteres combinat & combinationem variando veritatem investigat. Unde apparet, in arte combinatoria characteristica intellectum ad purum magis accedere, quam in cognitione symbolica, qua utimur, communi. Ad hanc artem combinatoriam characteristicam igitur præparamur, si notiones rerum ab imaginibus separemus, eas continuo resolvendo in alias simpliciore. Atque ea ratio nos impulit, ut in philosophia prima demonstraverimus, quæ facile absque demonstratione concedunt omnes ac ideo ipse *Euclides*, demonstrator rigidissimus, sumit, quamvis facile prævideremus, fore bene multos, quibus nugari videamur, propterea quod nondum prospiciant utilitatem, quam nos ipsa experti sumus, & quæ ex securis disciplinis magis eluceſcet, immo quam experientur omnes, quotquot intellectum purum excolunt summam in cognitione rerum evidentiam consecuturi. Non moramur aliorum iudicia, quamdiu nobis veri ac recti conscii sumus. Ceterum vel ex his ipsis a nobis allatis exemplis patet, intellectum purum non esse figmentum Mathematicorum, quemadmodum memini objici ab iis, qui nullam ejus notionem habent imaginibus nimirum addicti, immo partem faciliaris cognoscendi superiorem ab inferiori non satis distinguunt.

§. 315.

*Cur intellectus
notionum
sensuum
nunquam
purus.*

Quoniam nos notionum nostrarum analysin in iis terminare solemus, quæ ope sensuum clare quidem, attamen confuse percipimus; *intellectus* a sensu atque imaginatione nunquam liber est, consequenter *nec unquam prorsus purus est* (§. 314).

Facti probatio ab experientia pendet. Non igitur opus est, quam ut notiones nostras excutiamus. Omnium vero optime hoc intelligitur, si disciplinæ nostro more in systemata inter se connexa redigantur. Quod si enim vi citationum notionem aliquam resolvamus, donec perveniamus ad eas, quæ non amplius resolvuntur in alias; exemplo apparet, utrum notiones istæ, quas tanquam primitivas spectamus, contineant quidpiam nisi confuse perceptum, atque claritatem ab imaginibus trahant, nec ne. Quod si phaenomena mundi materialis seu visibilis, ex notione elementorum seu substantiarum simplicium, quæ mundum quandam invisibilem constituunt, a priori deducere valeamus; cum sic cognitionem universi ab imaginibus separaremus, illustre cogni-

gnitionis ad intellectum purum spectantis exemplum haberemus, quod ad cognitionem mundi divinam aliquanto propius accederet, quemadmodum ex Theologia naturali manifestum evadet.

§. 316.

Notio intellectus, quam dedimus, communi usui loquendi non contrariatur; inconstantia tamen loquendi contraria. *Notio intellectus an n. sui loquendi conveniat.*
 Non ignotum est vulgo brutis tribui sensum atque imaginationem; denegari autem intellectum. Ad intellectum igitur referri debet cognitio, quæ ab ideis sensualibus atque phantasmatis distincta est. Sensuales idæ atque phantasmata sunt illæ rerum imagines, quibus confuse repræsentantur cognoscibilia, quod satis in nobismetipsis experimur, modo ad sensationes nostras (§. 95), quibus res præsentis percipimus (§. 59. 65) & perceptiones rerum absentium, quas habemus, attendamus (§. 92. 93). Ad intellectum igitur pertinet distincta rerum perceptio. Quamobrem intellectus definiri debet per facultatem res distincte repræsentandi, quemadmodum fecimus (§. 275). Quare cum usum loquendi observet, qui vocibus seu terminis eas tribuit notiones, quibus res repræsentantur iis in communi sermone indigitatæ (§. 139 Log.); notio nostra intellectus communi usui loquendi non contrariatur.

Enimvero nemo ignorat, sæpissime intellectus vocabulum sumi pro facultate cognoscendi omni, quocunque modo cognoscibile nobis repræsentemus, sive confuse, sive distincte: quo in significato etiam sensum atque imaginationem, seu totam facultatis cognoscendi partem inferiorem sub eadem complectimur. Quare cum vocabulum intellectus communi loquendi usu nunc sumatur pro sola facultate cognoscibilia distincte repræsentandi in sensu strictiori; nunc pro omni facultate cognoscendi in sensu latiori: communis usus loquendi inconstans est. Quoniam vero nos vocabulo intellectus fixum tribuimus significatum, a quo ut recedatur nefas existimamus

(§. 143)

(§. 143 *Disc. praelim.*); notio nostra intellectus inconstantiz loquendi contrariatur.

In notione igitur intellectus determinanda observavimus leges methodi. A recepto enim vocabuli hujus significatu non recedimus (§. 142 *Disc. praelim.*); idem tamen in eodem significatu constanter adhibemus (§. 143 *Disc. praelim.*).

§. 317.

*Cognitionis
universalis
definitio.*

Cognitio universalis dicitur, quæ constat notionibus universalibus.

Quenam notiones sint universales, alibi dudum docuimus (§. 54 *Log.*).

§. 318.

*Quanam
ad eam re-
ferantur.*

Quoniam notiones generum & specierum sunt universales (§. 54 *Log.*), & propositionibus universalibus respondent notiones (§. 520 *Log.*) non minus universales esse intelliguntur; *Notiones generum & specierum atque propositionum universales ad cognitionem universalem spectant.*

Ita in Elementis Geometriæ traditur cognitio universalis. Etenim in iis non occurrunt nisi definitiones generum ac specierum atque propositiones universales. Quicquid igitur in Elementis Geometriæ occurrat, ad cognitionem magnitudinis universalem spectat. Immo disciplinæ in universum omnes cognitionem rerum universalem nobis offerunt.

§. 319.

*Cognitionis
singularis
definitio.*

Cognitio singularis dicitur, quæ universalis non est, aut, si mavis, quæ constat notionibus individuorum.

Entis universalis & singularis differentiam, quæ hic supponitur, alibi jam a nobis explicata fuit (§. 225 & seqq. *Ontol.*).

§. 320.

*Quanam
ad eam re-
ferantur.*

Quoniam facta hominum atque naturæ, quæ actu contingunt vel olim contingere, omnimode determinata (§. 226 *Ontol.*), adeoque individua sunt (§. 227 *Ontol.*); *factorum tam boni-
num, quam naturæ actu contingentium cognitio singularis est* (§. 319).

Facta

Facta hominum & naturæ recensentur in historię; illa quidem in historia simpliciter sic dicta, hæc vero in historia naturali. Cognitionem adeo singularem historia nobis offert.

§. 321.

Cognitio particularis est, quæ notionibus particularibus constat. Dicitur autem *Notio particularis*, quæ ea repræsentantur, quæ quibusdam individuis ad idem genus, vel eandem speciem referendis communia sunt.

Condimus definitionem notionis particularis ad imitationem definitionis, quam de universali notione dedimus (§. 54 Log.).

§. 322.

Quoniam igitur omni propositioni (§. 520. 521 Log.), Quam adeoque & particulari, notio quædam respondet; quæ propositioni particulari respondet notio, & ipsa particularis intelligitur. *Ad cognitionem itaque particularem propositiones particulares spectant.*

Propositiones particulares nullum sibi locum vindicare videntur in disciplinis. Neque enim ad historiam referri possunt, quæ singulares tradit propositiones ac notiones individuum: neque ad scientiam spectant, utpote quæ universalis est. Quamobrem adhuc ostendendum est, quænam usum habeat cognitio particularis & ubi eadem tradenda.

§. 323.

Si notio subiecti, sub qua prædicatum ei convenit, sufficienter determinari nequit; propositiones particulares condendæ sunt. Etenim si notio subiecti, sub qua prædicatum ei convenit, sufficienter determinari nequit, cum posita determinatione subiecti ponatur quoque prædicatum sub eadem eidem tribuendum (§. 131 Ontol.); ignoratur utique, quandoam individuo sub dato genere, vel data specie contento prædicatum tribui debeat, consequenter individua ista sub notione quadam universali, tanquam genere quodam accidentali, hoc est, ex determinationibus accidentalibus ad imitationem generum ex (Wolffii Psychologia.) Gg deter-

determinationibus essentialibus constitutorum formato, comprehendendi nequeunt. Quamobrem fieri nequit, ut propositio universalis condatur (§. 242 Log.). Quoniam itaque subiectum propositionis terminus communis est, species nempe vel genus; prædicatum vero nonnisi sub quibusdam determinationibus accidentalibus definitioni generis, vel speciei superaddentibus convenit. quæ cum ignorentur non constat, quænam sint illa individua, quibus simul sumtis prædicatum istud tribui debeat; propositio nonnisi particularis condi potest (§. 243 Log.).

Exempla occurrunt in superioribus (§. 182 & seqq.). Observamus alios pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproduendi & reproductas recognoscendi sibi comparare; alios paucioribus actibus iteratis ad id opus habere (§. 182). Enimvero non observamus simul determinaciones in subiecto prærequisitas, ut vel pluribus, vel paucioribus actibus repetitis istam facilitatem sibi compararet. Quamobrem fieri nequit, ut duo quasi genera hominum, aut, si mavis, duas quasi species eorundem constituamus, ex quorum notionibus deducatur facilitas ideas reproduendi reproductasque recognoscendi vel pluribus, vel paucioribus actibus iterandis tanquam prædicatum, consequenter nec propositiones duæ universales formari possunt, quæ sint determinatae, & in quibus prædicatum unumquodque assignetur suo subiecto, cui convenit. Quoniam itaque tantummodo constat, esse quædam hominum individua, quibus facilitas ideas reproduendi & reproductas recognoscendi paucioribus actibus iteratis comparatur; esse etiam quædam, quibus eadem pluribus actibus iteratis acquiritur; propositiones omnino condere non licet nisi has particulares: *Quidam homines paucioribus actibus iteratis facilitatem ideas reproduendi & reproductasque recognoscendi sibi comparant* & *Quidam homines pluribus actibus iteratis facilitatem ideas reproduendi & reproductasque recognoscendi sibi comparant*. Idem eodem modo patet in exemplis contentis aliis, cum propositiones indeterminatae multo frequentiores sint determinatae.

*Propositio-
num parti-
cularium
locus.*

§. 324.

Propositionibus particularibus in doctrina prebabilium locus est. Etenim si propositio particularis est, quædam saltem deter-

determinationes nobis perspectæ sunt, ob quas prædicatum sub-
jecto tribuendum, non vero omnes (§. 143 *Log.*). V. gr. no-
vimus saltem subjectum ad hoc genus, vel hanc speciem refer-
ri debere, non autem perspectas habemus determinationes ac-
cidentales, quæ determinationibus essentialibus, quibus genus
vel species constituitur (§. 247 *Ontol.*), superaccedere debent,
ut prædicatum eidem tribui possit, vel, si quæ etiam determi-
nationes accidentales ad hoc requisitæ adsint, non tamen omnes
perspectæ sint, cum alias propositio foret universalis (§. 242
Log.). Quare cum in propositionibus hypotheticis requisita
ad veritatem sint definitio atque conditio adjecta, seu defini-
tio atque determinatio subjecti (§. 584 *Log.*), qua nempe ejus
status determinatur, in quo prædicatum ei tribui potest (§. 228
Log.); propositio autem tantummodo probabilis sit, si prædi-
catum subjecto tribuitur ob quædam requisita ad veritatem
(§. 578 *Log.*); propositionum quoque particularium usus esse
nequit, nisi ubi probabilia admittuntur, adeoque in doctrina
probabilium locus iisdem est.

Quando itaque doctrina probabilium magis excoletur, propositio-
num quoque particularium usus magis elucescet.

CAPUT III.

De tribus intellectus operatio- nibus in specie.

§. 325.

TRes sunt intellectus operationes (quas vulgo *mentis Numerus*
operationes vocamus); quibus circa cognoscibilia ver- *operatio-*
samur, notio cum simplici apprehensione, iudicium & *num intel-*
discursus. Propositionem hanc jam demonstravimus *lectus.*
in Logica (§. 52), quam demonstrationem ibidem vide.

Gg 2

Doctri-

Doctrina de operationibus intellectus ad Psychologiam spectat in qua propria ejus sedes est. Quoniam tamen in Logica docetur, quomodo operationibus mentis sit utendum ad veritatem investigandam & inventam ab aliis agnoscendam; quædam de operationibus mentis erant præmittenda, ne decissent principia, unde regule logicæ demonstrarentur. Atque ideo capite quodam integro de tribus mentis operationibus in genere ea proposuimus; quæ in Psychologia tradenda fuerant. Quoniam tamen hic denuo proponere non libet, quæ ibidem legi possunt; talia nunc potius persequemur, quæ ibidem dicta non sunt, nisi quatenus quædam repeti consilium videtur, quod ex anterioribus ulterior quædam lux iisdem affundi possit.

§. 326.

Prima intellectus operatio in cognitione intuitiva.

Si in cognitione intuitiva acquiescimus, prima intellectus operatio absolvitur, dum in ideis duorum vel plurium individuum simul nobis occurrentibus ad ea successive attentionem dirigimus, quæ in iisdem eadem sunt. Dum enim attentionem nostram successive dirigimus ad ea, quæ in ideis duorum vel plurium individuum simul nobis occurrentibus eadem sunt; magis nobis consci sumus, quod jam in pluribus eadem percipiamus, quam quod percipiamus alia (§. 235 & 237), atque adeo operatione intellectus ea a subiectis, quibus insunt, quasi separamus. Distincte igitur percipimus, quæ ad genus vel speciem illarum rerum pertinent (§. 38. 283), consequenter genera & species nobis distincte representamus (§. 24). Quare cum generum & specierum representatio sit notio (§. 49), distincta autem notio intellectus operatio sit (§. 275) eaque prima (§. 53 Log.); si in cognitione intuitiva acquiescimus, prima mentis operatio absolvitur, dum in ideis duorum, vel plurium individuum simul nobis occurrentibus ad ea successive attentionem dirigimus, quæ in iisdem eadem sunt.

Hoc modo patet, quomodo nobis genera & species rerum in universali representare debeamus. Quod alius non datur modus in cognitione intuitiva genera & species rerum representandi, ex eo intelligitur, quod universalia, seu genera & species non existant nisi in singularibus

alibus (§. 30 Log.) & ad notionem earum in universali non pertineant nisi determinationes intrinsecæ pluribus singularibus, seu individuis communes (§. 230 Ontol.). Ponamus e. gr. duas arbores, cerasum atque prunum, oculis nostris una obijci, ita ut utramque uno intuitu comprehendere valeamus. Quodsi jam attentionem nostram ad folia utriusque arboris simul dirigimus; nobis conscii sumus, nos in utraque percipere folia, & magis quidem conscii sumus, quam quod alia vel in eisdem arboribus, vel extra eas una percipiamus. Quodsi jam potro attentionem nostram promovemus ad furculos in utraque arbore simul; eorundem eodem prorsus modo conscii nobis sumus. Et idem tenendum est de ramis atque truncis. Hac ratione absque omni vocabulorum vel aliorum signorum usu ea nobis distincte representamus, quæ arboribus communia sunt, atque adeo notionem hujus generis ingrediuntur, quod arboris nomine indigitamus. Atque ita simul intelligitur, quid sit mente separare ea, quæ individuis communia sunt. Neque verò utilitate sua caret nosse, quomodo in cognitione intuitiva prima intellectus operatio sese exerat, quoniam notionibus genericam atque specierum claritas affunditur, si cognitio intuitiva cum symbolica conjungatur.

§. 327.

Si notionem generis, vel speciei alicujus nobis jam acquisivimus, prima mentis operatio circa istud genus, vel speciem universalis istam posthac absolvitur, si in idea unius individui ad ea successive attentionem promovet, quæ pluribus communia deprehensa fuisse meministi. Quodsi enim notionem generis vel speciei alicujus nobis jam acquisivimus; illud in universali nobis representare valemus (§. 49) & quia operatione intellectus distincte idem representatur (§. 275), quæ ad notionem generis ac speciei spectant, tanquam sigillatim enunciabilia (§. 281), distinguere valemus (§. 38). Quamobrem cum notionem generis ac speciei tibi acquisiveris, dum in ideis duorum vel plurium individuum ad ea successive attentionem direxisti, quæ in iisdem eadem sunt (§. 326): ubi in objecto aliquo ad genus istud, vel speciem istam pertinente ea intueris, quæ ad notionem generis vel speciei spectant, actuum quoque mentis tibi conscius evadis, qui-

*Modus n-
intuitive
cognoscen-
di, quæ ante
jam cognita
fuerant.*

bus ea a subjectis pluribus tanquam communia separasti (§ 104). Quamobrem cum ea tanquam communia recognoscas (§. 173); genus posthac vel speciem tibi repræsentare, consequenter primam intellectus operationem, quæ notio (§. 53 Log.), adeoque rei in universali repræsentatio est (§. 49), absolvimus in cognitione intuitiva, si in idea unius individui successive attentionem ad ea promovemus, quæ pluribus communia a nobis deprehensa fuisse meminimus (§. 126).

Videmus adeo genera ac species nobis jam cognita facilius in cognitione intuitiva repræsentari posse, quam si nondum cognita fuerint. Eadem vero est propositionis præsentis utilitas, quæ alterius. Inprimis juvat intueri ideam rei ipsius, ubi notionem ejus distinctam alteri communicare tenemur: id quod non modo attentionem nostram ad ea, quæ loquimur, conservat; verum etiam adjumento est, ne quid oblivioni tradamus, quod ad notionem rei distinctam requirebatur.

§. 328.

Prima mentis operatio in cognitione intuitiva

In cognitione symbolica prima mentis operatio absolvitur recensione vocabulorum, vel aliorum signorum, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur. Etenim in cognitione symbolica tantummodo verbis enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem repræsentamus, ideas vero ipsas verbis aut signis aliis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva prima mentis operatio absolvatur, si attentionem successive in idea rei ad ea dirigimus, quæ notionem distinctam generis vel speciei ingrediuntur (§. 326. 327), singula autem hæc enunciabilia sint (§. 181), adeoque vocabulis, vel signis aliis indigitari possint (§. 280); in cognitione symbolica prima mentis operatio absolvi debet recensione vocabulorum, vel repræsentatione aliorum signorum, quibus ea denotantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur.

Ita prima mentis operatio in cognitione symbolica arboris absolvitur, si dicimus vegetabile, quod ex trunko, ramis, furculis & foliis constat: etenim sigillatim recensemus verba, quibus ea indigitantur, quæ

quæ in arboribus tanquam communia distinguimus, consequenter quæ notionem arboris in genere, quatenus distincta est, ingrediuntur. Non autem jam nobis questio est, utrum notio distincta sit completa atque determinata, atque oratione ista talis notio significetur, ut hæc definitionis loco inservire possit (§. 152 Log.). Sufficit enim hic ea sigillatim enunciari, quæ mente ab idea rei separantur, dum distincte nobis genus vel speciem repræsentare conamur. Pender enim cognitio symbolica ab intuitiva, quam supponit & ad quam refertur. Quicquid igitur huic deest, idem etiam illi deesse debet.

§. 329.

Quoniam vocabula sunt signa nostrarum perceptionum, vel rerum per eas repræsentatarum (§. 271); dum verba recensemus, quibus ea indigitantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur, ea singula ad perceptiones rerum in cognitione intuitiva locum habentes referre tenemur, etsi ad notionem eidem respondentem non attendamus, quod eadem ex crebro usu satis intelligere arbitremur (§. 132 Log.). Quamobrem *operatio intellectus prima in cognitione symbolica præsupponit operationem ejusdem primam in intuitiva* (§. 326 & seqq.).

Hæc probe notanda sunt, ne demus sine mente sonos, nobisque persuadeamus, nos notionem rei habere, dum vocabula recensere valeamus, etsi *cognitionem symbolicam ad intuitivam reducere* minime valeamus: quæ reductio in eo consistit, ut ideam alicujus individui in nobis excitamus, sive sensum, sive imaginationis opem, ac attentio nostra successive ad ea dirigatur, quæ in re percepta insunt, atque deinde vocabula ad eadem referantur, prout singulis vi significatus, quem obtinent alius, subinde etiam vi etymologiæ ac compositionis, denotandis apta deprehenduntur, quatenus scilicet in etymologia vel compositione ratio de nominandi latet, ad rem vocabulo denotatam manducens, nisi ipsimet vocabula ad ea significanda in cognitione intuitiva transtulerimus atque hujus facti meminerimus. Dedimus exemplum reductionis hujus luculentum in Horis subcivis A. 1730 Trim. Vern. num. II. ubi d. finitionem justitiæ *Uptan*: a cognitione symbolica ad intuitivam reduximus. Immo exempli quoque loco ibidem esse possunt, quæ de notionibus justitiæ commutativæ ac distributivæ diximus. Nimirum ingens interpretationis subsidium in reductione cognitionis symbolice ad

ad intuitivam consistit, ut adeo non inanem operam sumat, qui differentiam cognitionis utriusque ac dependentiam symbolicæ ab intuitiva intimius perspicere conatur.

§. 330.

*Definitio
prima operationis
intellectus.*

Prima intellectus operatio est plurium in re una sigillatim facta representatio. Etenim in cognitione intuitiva præsens nobis est rei idea (§. 326. 327) adeoque nobis rem istam representamus (§. 48). Jam vero in idea nostram attentionem successively dirigimus ad ea, quæ pluribus individuis communia vel intuemur (§. 316), vel meminimus (§. 327), consequenter nobis conscii sumus, quod hæc potius percipiamus, quæ rei insunt, quam rem ipsam (§. 235. 237), adeoque ea, quæ in re distinguuntur, sigillatim nobis representamus (§. 24). Est igitur in cognitione intuitiva prima intellectus operatio plurium in re una sigillatim facta representatio.

Jam in cognitione symbolica verbis enunciamus, quæ in ideis continentur, vel aliis signis eadem representamus (§. 289). Quamobrem cum in cognitione intuitiva prima mentis operatione plura in re una sigillatim nobis representemus *per demonstrata*; in cognitione symbolica, quæ recensione vocabulorum vel aliorum signorum absolvitur, quibus ea indignantur, quæ notionem rei distinctam ingrediuntur (§. 318), sigillatim quoque plura in re una prima mentis operatione symbolice representantur.

Propositio præsens vicem definitionis primæ intellectus operationis, quæ distincta notio est, subire valet. Neque id quenquam turbare debet, quod eandem demonstremus: etenim definitiones nominales tandiu absque demonstratione sumuntur, quamdiu nil quicquam aliud significatur, quam nos hoc vocabulo indigere velle ens, cui hæc determinationes simul sumtæ insunt, parum solliciti, utrum ista eidem enti simul inesse possint, nec ne. Enimvero quamprimum aliquid affirmamus, veluti quod determinationes istæ simul eidem enti inesse possint, vel quod quid insit rei jam aliter definitæ, etsi hoc ad eandem definiendam sufficiat, vel etiam insit rei confuse saltem perceptæ certoque nomine denominatæ; pro-

probatione utique opus est. Nostri enim arbitrii est, num quid hoc potius, quam alio nomine compellare velimus, ut absurdus foret qui probationem requireret; alii arbitrii nostri, non est, ut quædam simul eisdem subjecto inesse, vel una cum aliis inesse possint. Utrunque igitur probandum.

§. 331.

Prima intellectus operatione representantur ea, quæ Prima operi cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversæ rationis insa. Prima mentis operatione plura in re una sigillatim representantur (§. 331). Quare cum per se pateat, ea cum inter se, tum a re ipsa differre, quæ sigillatim representari possunt; prima intellectus operatione ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa representantur.

Si operationes intellectus accurate distinguere velimus; limites unicuique assignandi sunt, ne ad diversas operationes spectantia confundantur. Limites primæ operationi constituit propositio præsens, ultra quos non progreditur. Inde enim statim fit transitus ad secundam, ubi intellectus ulterius progredi voluerit: quemadmodum ex sequentibus patebit.

§. 332.

Facultas in uno multa distinguendi dicitur Acumen. Acuminis Quo plura igitur quis in objecto aliquo distinguere valet, eo acutior est altero: ut adeo Gradus acuminis dentur. Etenim alios plura in objecto aliquo distinguere valere, alios pauciora, quotidie experimur.

In acumine æstimando cognitio intuitiva a symbolica probe discernenda. Fieri enim potest, ut quis sit acutior altero, etsi pauciora enunciare possit, quam alter, ob defectum vocabulorum, vel ignorantiam eorundem. Sive enim adhuc desit vocabulum, sive idem ignoretur, fieri non potest, ut quod attentione in id conversa sigillatim percipimus enunciemus (§. 280). Ubi vocabulum adhuc deest ad rem quandam indigitandam; non omnes in novis excogitandis sunt audaces.

§. 333.

Gradus ac-

Acumen successive exercitatione perficitur, seu, Gradus acuminis acuminis exercitatione comparantur. Acumen enim consistit in modis.
(Wolffii Psychologia.) Hh

in facultate multa in uno distinguendi (§. 332). Quare cum per primam intellectus operationem repræsententur ea, quæ rei cuidam insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa (§. 331), adeoque a se invicem distinguantur in re percepta; id verò fiat, attentione nostra successive ad ea, quæ rei perceptæ insunt, directa (§. 326); non alio modo acumen comparatur, quam quo attentionem acquirimus, sine qua ipsum esse nequit *per demonstrata*. Enimvero attentionem ejusque diversos gradus exercitatione comparari constat (§. 248). Quamobrem acumen etiam exercitatione comparari debere apparet.

Patet idem a posteriori. Item unusquisque, modo ad seipsum attentus fuerit & pristinorum memoriam tenaciter servaverit, in seipso experietur, acumen suum successive incrementa capere, si in eo exercendo continui fuerimus. Domesticam hic allegare possum experientiam, qui, cum toties per tantum temporis intervallum eadem docuerim, in docendo autem spreto scripturæ subsidio, nec memoriæ implorato auxilio, attentionem omnem in ideas rerum lucidas aut earum vicaria repræsentamina convertam eandemque successive beneficio regularum methodi aliorumque principiorum psychologicorum atque artificiorum heuristicorum in ea dirigam, quæ in ideis istis continentur, satis superque successiva acuminis incrementa animadverti.

Exiis, quæ pro acumine per exercitationem comparando in medium adduxi, intelligitur, præter attentionem plura adhuc in idem influere, quæ nonnisi exercitatione comparantur. Sed ea demum ex sequentibus patebunt & in philosophia morali excutientur, ubi de mediis acuminis comparandi acturi sumus.

§. 334.

Scala generum & abstractorum. Genera superiora sunt magis abstracta inferioribus & datur quædam scala generum, adeoque & abstractorum, in qua continuo ad magis superiora, adeoque & magis abstracta, ascenditur. Species enim sunt similitudo entium singularium, sive indivi-

dividuorum (§. 233 *Ontol.*), genera similitudo specierum (§. 234 *Ontol.*) & genera superiora similitudo inferiorum (§. cit.). Quare cum specierum & generum notiones formentur per abstractionem (§. 283); species ab individuis, genera a speciebus, genera superiora a proxime inferioribus continuo abstrahuntur. Species adeo primum, quod abstrahitur; genera abstrahuntur ab eo, quod abstractum fuit, adeoque magis abstracta sunt speciebus. Et eodem modo ostenditur, genera superiora esse continuo magis abstracta proxime inferioribus.

Quoniam itaque species sunt primum, quod abstrahitur, ideo abstractorum primam classem constituunt. Quia a speciebus abstrahuntur genera, hoc est, ab iis, quæ in prima abstractorum classe collocantur, adeoque abstracta sunt ab abstractis; cum modus abstrahendi differat a priori, qui speciebus convenit, peculiarem omnium abstractorum classem constituunt, adeoque secundam. Eodem modo patet, quæ abstrahuntur ab abstractis in secunda classe collocatis, constituere classem tertiam & ita porro, quousque progredi licet. Nascitur adeo quædam abstractorum scala, a qua ab individuis ascendimus ad abstracta & inde continuo a minus abstractis, ad magis abstracta, atque a generibus inferioribus ad superiora.

Hæc scala generum & abstractorum maximæ foret utilitatis, modo eam accuratam haberemus. *Aristoteles* hanc esse voluit scalam prædicamentorum. Facile autem apparet, quæ hic dicuntur, cum categoriis *Aristotelicis* conferenti, quanto eadem intervallo ab hac scala distent. Quod si disciplinæ in universum omnes in systema veri nominis fuerint reductæ, ut notionum analysis magis redigatur in potestatem nostram; de scala hac condenda & successive magis magisque perficienda cogitare licet. Neque enim res tam ardua levi opera perfici potest. Data autem hac scala magis in potestate erit ars illa characteristica combinatoria, de qua tam magnifica capite superiori demonstravimus. Patebit nimirum, quomodo per determinationes primitivas, quales sunt, quæ in philosophia prima sumuntur, prodeant derivativæ, & his continuo aliæ ultiores: id quod perspectum atque cognitum in arte ista supponitur.

§. 335.

Gradus acuminis,

Quoniam vi acuminis in, uno multa distinguimus (§. 332), adeoque ad abstractiones eodem maxime opus habemus (§. 282); pro diversis gradibus in scala abstractorum variat acumen (§. 334); consequenter *Acumen admittit diversos gradus pro diversis gradibus abstractorum.*

Nimirum quo quis generaliora seu universaliora in re percepta perspicit, eo acutior est. Estimationem vero recipiunt gradus acuminis ex scala abstractorum.

§. 336.

Acumen pervidendi abstracta in concretis,

Acumen, quo perspicimus universalia, praesertim in scala generum seu abstractorum altiora, in singularibus, dicimus *Acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Denominationi huic inest veritas, ita ut si termini simplices explicentur, quae complexum ingrediuntur, prodeat notio termino complexo respondens. Singularibus enim universalia insunt, variis gradibus scala abstractorum respondentia, & concretum dicitur subiectum, cui illa inexistunt (§. 110 Log.). Qui vero illa ab hoc actu mentis separare novit, is abstracta, quae concreto insunt, pervidet. Mentionem hujus acuminis injecti in philosophia prima (not. §. 450): in qua etiam (not. §. 490) monui, quo auxilio indigeat istud acumen & quantae utilitatis sit in veritatibus arduis ac principiis fecundissimis ex rebus maxime obviis eruendis. Quodsi philosophi hoc acumine usi fuissent, dudum certiora, fecundiora & utiliora in disciplinis tradidissent. Utile inprimis hoc acumen est in philosophia ad sensum communem reducenda, de qua reductione jam alias diximus (not. §. 125).

§. 337.

Auxilium istius acuminis.

Quoniam notiones ontologicae, utpote enti in genere convenientes (§. 1 Ontol.), talia repraesentant, quae entibus in universum omnibus communia sunt, adeoque in scala abstractorum suprema occupant loca (§. 334); *notiones ontologicae dirigunt attentionem ad universalia, quae rebus insunt, & alias attentioni nostrae sese facile subducerent, consequenter juvant acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Mut-

Mirifice hæc propositio illustratur per ea, quæ de notionibus directricibus disserui in Horis subsecivis A. 1729 Trim. Vern. num. IV. Ibi enim potissimum ostendi, quomodo notionones ontologicæ vicem directricium subeant. Neque enim negandum est, alias quoque notionones generales esse directrices, cum in eas quadret harum definitio.

§. 338.

Quoniam etiam in aliis disciplinis traduntur notionones *Uteriora* generales, quæ certis quibusdam entibus communia sunt, velu- *auxilia*. ti in Physica, communia meteoris, metallis, vegetabilibus; in Moralibus virtuti omni tam intellectuali, quam morali, aut etiam omni intellectuali, morali omni; eodem, quo ante (§. 337) modo patet, *notiones generales in disciplinis dirigere attentionem ad universalia, quæ certis quibusdam singularibus*, veluti meteoris, metallis, vegetabilibus, aut virtuti cuidam tam intellectuali, quam morali, *insunt, & alias attentioni nostræ sese facile subducerent, consequenter notiones generales in omni disciplina juvant acumen pervidendi abstracta in concretis.*

Dici non potest, quantum juvent notionones universales, quas disciplinæ fecundas offerunt, acumen nostrum, de quo jam nobis sermo est, si sapius ad singularia obvia applicentur. Hac enim applicatione opus est, quod omne acumen exercitatione perficiatur (§. 333). Neque vero existimandum est, quod beneficio illarum notionum tantummodo in singularibus perficiamus, quæ in notione ista generali continentur: etenim acumen extenditur quoque ad alia universalia, quæ simul insunt, & attentionem nostram subterfugissent, nisi jam beneficio notionis generalis nobis perspectæ in singulari hoc quævisissemus, quæ in eadem continentur. Immo ita successive augetur acumen, ut etiam absque istis notionibus ad universalia in singularibus istis nondum nobis animadversa perficiamus.

§. 339.

Analysis notionum dicitur, quæ notio rei resolvitur in *Analysis* notionones eorum, quæ ipsas ingrediuntur, & notionones ho- *notionum*. rum singulæ denuo in alias simpliciores ac ita porro, quantum datur.

Hh 3

Quæ

Quæ rebus insunt, vel insunt tanquam partes, ex quibus componuntur, vel insunt tanquam diversa, etiam in indivisibili. In priori casu partes majores continuo resolvuntur in minores; in posteriori discernuntur quantitates ac relationes diversa; & in his denuo distinguuntur, quæ tanquam diversa concepti possunt. In rebus corporis, præsertim organicis, partes differunt qualitatibus, quantitate ac relationibus atque adeo posterior analysis cum priori conjungenda. Quodsi disciplinæ in universum omnes in systemata inter se connexa fuerint redacta; hæc analysis & clarius, & magis in potestate erit. Apparet hoc ex Logica Germanico idiomate edita, ubi exempla notionum adæquatarum, quales hæc analysi prodeunt (§. 96 Log.), dare licuit provocando ad disciplinas ceteras eodem idiomate evulgatas ac ostendendo, quomodo ea, quæ ingrediuntur definitionem rei, definiantur in anterioribus, & quæ has definitiones ingrediuntur, denuo definiantur vel in anterioribus ejusdem disciplinæ, vel in disciplinis anterioribus.

§. 340.

Profunditas intellectus definitio.

Profunditas intellectus dicitur facultas notiones distinctas in alias simpliciores continuo resolvendi, prouti scilicet analysis notionum requirit. Quamobrem *intellectus tanto profundior, quo longius in analysi notionum progredi quis potest.*

Apparet adeo, quod, si disciplinæ in systemata inter se connexa redigantur, eo ipso intellectus reddatur profundus. Vix enim aliquam ideam lucidam habemus profunditatis intellectus, nisi disciplinas systematice pertractatas excutere nobis datum fuerit. Ut adeo appareat necessitas pariter ac utilitas disciplinas in istiusmodi systemata redigendi. Et jam intelligere licet, cur omne nostrum tempus, quod ab aliis negotiis nobis vacat, in disciplinis mathematicis ac philosophicis in istiusmodi systemata compingendis collocemus. Neque enim exigui momenti censi debet profunditas intellectus, quemadmodum in Moralibus luculentius ostenditur.

§. 341.

Gradus profunditatis estimantur.

Gradus profunditatis intellectus estimantur ex gradibus notionum adæquatarum. Intellectus enim tanto profundior est, quo longius in analysi notionum progredi potest (§. 340), consequenter quo longius notiones eorum, quæ notionem

nem rei cuiusdam distinctam ingrediuntur, in alias simpliciores resolvere valet (§. 339), adeoque quo magis notiones insunt adæquatæ (§. 95 *Log.*). Quare cum prima resolutio notionis distinctæ in notiones distinctas notarum sit primus gradus notionis adæquatæ; secunda resolutio notionum distinctarum notarum, quæ datam notionem ingrediuntur, in notiones distinctas notarum, quæ illas ulterius ingrediuntur, constituat gradum secundum notionis adæquatæ & ita porro, donec perveniatur ad notiones irresolubiles (§. 96 *Log.*); primus quoque gradus profunditatis intellectus esse debet, quæ is pertingit ad primum gradum notionis adæquatæ; secundus gradus profunditatis intellectus esse debet, quæ is pertingit ad secundum gradum notionis adæquatæ & ita porro. Gradus igitur profunditatis intellectus æstimantur ex gradibus notionum adæquatarum.

Hinc luculentius apparet, quod intellectus profunditatem difficilem consequi, multo minus profunditatem æstimare liceat, nisi disciplinis in systemata inter se connexa reductis operam indefessam navaveris. Hinc sane Mathematici consequuntur profunditatem intellectus. Notandum tamen, quod in disciplinis tractandis incipiamus a notionibus simplicioribus & continuo progrediamur ad alias, quas eadem ingrediuntur, consequenter contraria via ad notiones adæquatas pervenimus, quam quæ in earum analysi procedere solemus. Ponamus e. gr. tibi esse tertium gradum profunditatis, habebis itaque notionem adæquatam tertii gradus. Dum eam tibi in disciplinis acquisivisti, a gradu tertio incipiens ad secundum & inde porro ad primum progressus es. Forlan consultius tibi videbitur, inverso ordine numerare gradus, ita ut primus gradus constituatur in resolutione notionum in irresolubiles, a quibus discendi initium sit in disciplinis. Enimvero duplex obstat ratio, quo minus id fiat. Etenim non in omni casu ad notiones irresolubiles perveniri potest, immo nec ad tales, quæ pro irresolubilibus haberi possunt, ut adeo ultimus quidam gradus in analysi constitui non possit, quem ordine inverso appellare liceat primum. Deinde analysi notionum incipit a notis, quæ datam aliquam notionem distinctam ingrediuntur, adeoque

que in analysi hac primus omnino gradus notionis adæquatæ constituendus est in eo, quo notio nostra incipit esse adæquata. Neque enim tum quæstio est, quomodo ad hanc notionem pervenerimus.

§. 342.

Cognitionis symbolica lectus *Cognitione symbolica & acumen, & profunditas intel-*
lectus *facilitatur atque extenditur.* Acumine enim multa
in acumine distinguimus in uno (§. 322) idemque diversos gradus pro di-
ac profun- versitate graduum abstractorum admittit (§. 335). Enimvero
ditate par- si qua ab alio abstrahimus, adeoque & in uno distinguimus
tes. (§. 282); eaque vocabulis peculiaribus designamus, abstractiones
 sunt magis claræ ac distinctæ (§. 284.). Quamobrem si ea, quæ
 in re una acumine distinguimus, vocabulis peculiaribus designentur;
 multo facilius eadem a se invicem distinguere & abstractiones
 continuare valemus. Acumen igitur usu vocabulorum
 facilitatur atque extenditur. Enimvero symbolica est
 cognitio, qua verbis enunciantur, quæ in ideis continentur, atque
 ideo in iis a se invicem distinguuntur & continuo abstrahuntur
 (§. 289). Symbolica igitur cognitione acumen intellectus
 facilitatur atque extenditur.

Profunditas intellectus est facultas notionem distinctas in
 alias simplices continuo resolvendi (§. 340). Quamobrem
 profunditatem intellectus facilitant atque extendunt, quæ
 notionem distinctas juvant. Patet vero *per demonstrata*, notio-
 nes usu vocabulorum fieri magis distinctas. Quoniam itaque
 in cognitione symbolica verbis enunciamus, quæ in rebus con-
 tenta a se invicem distinguimus (§. 289); cognitione uti-
 que symbolica profunditas intellectus facilitatur atque extenditur.

Propositio præsens tum quoad acumen, tum quoad
 profunditatem a posteriori quoque confirmatur, cum quilibet
 utrumque in se ipso idem experiri possit, modo exemplum ali-
 quod acuminis ac profunditatis symbolice expressum sumat,
 atque singula eo ordine sibi intuitive per ideas exhibere conetur,
 quæ

quæ verbis in symbolica repræsentatione indigentur. Quanta hic sese offerat difficultas intelliget, etiamsi verba attentioni dirigenda in eam partem, in quam verti debet, inserviant. Quodsi ergo ponamus, nos omni prorsus destitui verborum vel aliorum signorum auxilio; haud difficulter perspicimus, quod nec acuminis, nec profunditatis eximium quandam gradum consequi detur.

Atque ita apparet indispensabilis vocabulorum ad perceptiones nostras designandas & nexus indissolubilis inter cognitionem intuitivam & symbolicam necessitas. Etenim sublato hoc nexu vix cavebis, ne vocabula sint sine mente soni, ubi symbolica cognitioni nimium tribuis, aut non multorum cognitionem acquies, ubi in intuitiva sola hætere volueris. Idem confirmabunt operationes intellectus ceteræ. Quamobrem maximopere suadendum, immo urgendum est, ut & plurima in rebus distinguere atque universalia ab iisdem abstrahere, & quæ distinguimus, quæ abstrahimus, singula suo proprio nomine efferre discamus. Ita demum præclarum acuminis ac profunditatis gradum a nobis acquiri experiemur.

§. 343.

Actus iudicii affirmativi in cognitione intuitiva absolvi- *Actus iudicii affirmativi in co-*
tur, si ea, quæ tanquam a re diversa spectamus, porro tanquam *cognitione in-*
eidem inexistencia vel ad ea quocunque modo pertinentia consi- *intuitiva.*
deremus. Istiusmodi actum intellectus dari, per exempla eunti patet. Videmus ferrum ignitum & ignem, qui ipsi inest, tanquam ab eo diversum spectamus, vel dum ferrum minime ignitum simul videmus, aut aliter visum vi imaginationis nobis repræsentamus, vel etiam ignem alias visum imaginatio præsentem ficit (§. 117). Quodsi jam porro ignem tanquam ferro in existentem in præsentem statu consideremus; ferrum ignitum esse iudicamus. Similiter si duo intuemur simul objecta iuxta se invicem collocata & excessum longitudinis unius tanquam diversum a longitudine communi spectamus, eandem tamen tanquam ad objectum unum spectans consideramus; actus iudicii in cognitione intuitiva absolvitur, quando ob-
 (Wolffii Psychologia.) li ctum

Actum unum altero majus esse judicamus, seu quando affirmamus objectum unum esse altero majus. Nimirum non alia re hic opus est, quam ut ad nosmetipsos attendamus, dum judicamus, observaturi quid in mente contingat, dum vocabula, quibus judicium enunciamus, missa facimus, atque ea deinde comparemus cum illis, quæ de operatione prima intellectus dicta sunt, separaturi quæ ad hanc pertinent: ita enim relinquitur ad actum judicii spectantia, modo in discernendis iis, quæ in mente nostra contingunt, fueris satis acutus. Jam vero actum istum intellectus judicium appellamus, idemque affirmativum (§. 39. 204 Log.) atque adeo patet, actum judicii affirmativi in cognitione intuitiva absolvi, si rei tanquam inexistentis vel alio quocunque modo ad idem spectans spectemus, quod ab eo tanquam diversum considerabamus.

Vidimus actum notionis terminari in eo, quod ea, quæ rei insunt, tanquam inter se & a re, cui insunt, diversa spectamus. Hunc igitur cum excipiat alter, quo eadem tanquam rei inexistencia, aut ad eam quomodocunque spectantia consideramus, in quo judicium consistit vi propositionis præsentis: ubi notio aut, si mavis, simplex rei apprehensio definit, ibi judicium incipit. Simplex adeo eorum, quæ rei insunt, vel ad eandem pertinent atque ipsius rei apprehensio est veluti transitus a notione ad judicium: suppono enim rem simpliciter apprehendi, quatenus attentionem tuam in ea defigis. Enimvero ut intelligatur, quid sit considerare aliquid tanquam inexistentis vel alio quocunque modo spectans ad alterum, non inconsultum videtur idem clarius explicari, quemadmodum ex superioribus constat, quomodo actu mentis aliquid a re separamus, dum idem tanquam ab ea diversum spectamus (§. 326. 327):

§. 344.

*Quando
quid ut al-
teri inexistens vel ad
idem spectans consi-
deretur.*

Considerare aliquid tanquam alteri inexistens, sive alio modo ad idem spectans idem est ac attentionem suam in inexistencia, aut relatione ejus, quod a re diversum est, ad eandem defigere.

Neque enim rem aliter considerare licet, nisi quatenus attentio nostra circa eandem versatur, ut ejus nobis magis simus conscii, quam aliorum, quæ simul percipiuntur. Unde consideremus aliquid tanquam

alteri

alteri inexistens, quatenus efficimus ut hujus inexistentiæ nunc magis nobis sumus conscii, quam aliorum, sc. ut nobis conscii simus nos inexistentiam jam percipere, non vero æque conscii simus, quod alia præterea percipiamus.

§. 345.

Si prædicatum subjecto simpliciter repugnet, actus judicii negativi absolvitur, si subjectum tibi representes, cui idem repugnat, & subjectum aliud, cui idem inest, ac id quod alteri inest, consideres tanquam ab eo diversum, idemque referens ad prius consideres tanquam eidem non inexistens, seu tanquam id, quod differt subjectum ab altero. Talem actum intellectus esse possibilem, nemo non quovis momento in scipso experiri potest: quod vero idem is sit, quem judicii negativi nomine compellamus, ita ostenditur. Scilicet in judicio negativo præsentis casus notionem prædicati, quæ subjecto repugnat *per hypoth.* adeoque eidem inesse nequit (§. 310 *Log.*), a notione subjecti separamus. Jam cum notionem subjecti nobis intuitive repræsentare nequeamus, nisi quatenus ad eam pertinentia actu mentis separamus ab idea ejus, aut, si judicium determinatum non est, quatenus ideam subjecti intuemur; subjectum utique nobis sive sensu, sive vi imaginationis repræsentare atq; in idea ejus attentionem nostram defigere tenemur. Similiter quia prædicatum, quod ab eodem removendum, intuitive nobis exhibere nequimus, nisi quatenus ideam alicujus individui, cui inexistit, intuemur & in ea attentionem dirigimus ad id, quod eidem inexistit (§. 327); subjectum quoque nobis repræsentare tenemur, in quo prædicatum istud inest, & attentione in idem directâ idem nobis repræsentare debemus tanquam a re, cui inest, diversum (§. 331). Quod si igitur jam idem refert ad subjectum alterum ipsumque consideres tanquam eidem non inexistens; actu mentis quasi idem separas ab eodem. Atque ita fecisti, quod ad judicium negativum sufficit *per demonstrata*. Actus igitur judicii negativi in cognitione intuitiva huius absolvitur.

Quod si a posteriori idem cognoscere volueris, eodem modo procedendum est, quo paulo ante in notitiam actuum ad iudicium affirmativum requisitorum in cognitione intuitiva pervenimus (§. 343). Nimirum sumendum est exemplum propositionis negativæ atque vocabulis, quibus effertur, remotis attendendum, quid in ideis remaneat iisdem respondens. E. gr. Si iudicium negativum fuerit sequens, quod charta non sit ferrea, & misso vocabulo chartæ aliquid in ideis remanere debet, solum chartæ tibi repræsentare atque in hoc phantasma attentionem dirigere debes. Jam si misso vocabulo, quo prædicatum denotatur, nempe ferri, in ideis aliquid remanere debet, laminam quandam ferream tibi repræsentare atque in hoc phantasma non minus attentionem tuam dirigere debes, quam in prius; & quidem in eodem in specie in ea, quæ ad ferrum spectant, ut te jam ferrum percipere tibi sis conscius. Quod si denique judicare debes, chartam non esse ferream, utrumque phantasma inter se conferre atque attentionem tuam in non existentiam ferri in charta dirigere teneris; alias enim in simplici apprehensione chartæ ac ferri quiescis. Patet itaque actum iudicii negativi eo modo absolvi, quem in propositione determinavimus.

Actus iudicii negativi in cognitione intuitiva difficilior est actu iudicii affirmativi. Etenim in casu posteriori id, quod subiecto tribuendum, in ipso subiecto percipitur, aut saltem mediante eo, quod in alio simul percepto percipitur, veluti si effectus quidam subiecto tanquam cause tribuendus: sed in casu priori id, quod ut non existens alteri considerandum venit, tanquam inexistenti uni considerari debet, ut adeo actus iudicii negativi supponat actum affirmativi, immo ipsum completatur. Quamobrem si quis ea, quæ de cognitione intuitiva dicuntur, in se experiri voluerit; is primum experimenta capere debet de actu iudicii affirmativi & ubi hic rem bene ac ex voto succedere experitur ad experimenta de actu iudicii negativi capienda progredi tenetur. Cognitioni nimirum symbolice adfecti difficulter absque vocabulorum usu iudicant, immo cum difficile sit iudicium in cognitione intuitiva sola,

sola, antequam sermonis usu pollent homines, de rebus sibi obviis vix ac ne vix quidem judicant.

S. 346.

Si prædicatum subiecto simpliciter non repugnet, actus *actus iudicij*
judicii negativi absolvitur, si subiectum cui idem non inest, in eum negati-
oppositis casibus tibi representes, in quorum uno prædicatum eidem vi in cogni-
inest, in altero non inest, ac id, quod uni inest, consideres tanquam *tione inveni-*
diversum ab eo, idemque referens ad prius consideres tanquam *tu casus*
idem non inexistens, seu tanquam id, quo subiectum unum differt *posterior.*
ab altero. Quodli propositionem præsentem cum altera præcedente conferas, differentiam aliam non intercedere animadvertes, nisi quod hic idem subiectum in idea bis ponatur, cum in casu anteriori ponantur duo subiecta diversa. Quamobrem quæ ad probandam propositionem præcedentem in medium adducta sunt, etiam ad præsentem transferri possunt ac debent, ut adeo non opus sit ea denuo huc transcribi.

Quodli a posteriori idem cognoscere volueris, eodem prorsus modo procedendum est, quo in casu anteriori procedendum esse docuimus, hac sola differentia adhibita, quam intercedere inter propositionum casus modo annotavimus. E. gr. Si iudicium negativum fuerit sequens, quod charta non sit alba, folium chartæ albæ & folia chartæ non albæ, sed diversis coloribus tincta tibi representare, atque tum in colorem album, tum in colores ab albo diversos attentionem dirigere debes, eo prorsus modo, quem ad propositionem præcedentem præcepimus. Quoniam vero folia chartæ diversis coloribus tincta tibi tantummodo ideo representas, quod charta, quæ non alba est, diversis aliis, coloribus, non uno tincta esse possit, in præsentem casu autem perinde est, quo colore tincta sint; attentionem tuam pro arbitrio in aliquod folium alio, quam albo colore tinctum convertere atque id ad album referre debes, ut in non existentiam coloris albi tandem attentionem tuam dirigere valeas,

quemadmodum præcepimus ante. Nimirum si actus iudicii negativi in hoc casu plenus esse debet, ubi diversi status subjecti uni, qui de eodem negatur, opponi possunt, huius quoque oppositionis tibi conscius esse debes. Alias enim notio, quæ iudicio negativo respondet, defectu aliquo laborabit, cum modus inexistentiæ negligatur.

Equidem vulgo in iudiciis non attenditur modus prædicandi, hoc est, utrum prædicatum sit necessarium, an contingens, ita ut ideo Scholastici propositiones modales a ceteris distinxerint, atque ideo superfluum videri poterat, in eo casu, ubi iudicium negativum contingens est, contingentis quoque modi prædicandi rationem haberi. Quoniam tamen actus iudicii plenus nobis explicandus est, ejus ratio a nobis utique habenda venit, sit ita in iudiciis imperfectis, ubi modus latet, quidpiam omitti possit. Præterea notandum est, quod, ubi mens ideis ad modum prædicandi cognoscendum sufficientibus fuerit instructa, cum non album sibi repræsentaturus nullam habeat rationem, cur idem sibi potius hoc colore, quam alio tinctum objectum repræsentare debeat, nisi forsitan accidentalem, objecta ejusdem speciei pluribus diversis coloribus tincta occurrere possint (§. 117), ut adeo multitudinis mentionem injici oportuerit, ne in capiendis experimentis turbemur. Atque ita apparet, si vel maxime ad modum prædicandi non attendamus, hoc tamen non obstante propositionem præsentem ita explicari debuisse, ut in omni casu explicet, quid in iudicio intuitivo obtineat. In iudicio affirmativo hac sollicitudine opus non est, cum subjecto prædicatum in omni casu actu insit, quod eidem tribuitur, sive constanter insit, sive contingenter, ut adeo iudicium modale distinguatur a non modali, quamdiu determinatum non est, ut scilicet notio subjecti non contineat singulas determinationes, quibus positis ponitur prædicatum.

§. 347.

Quod si prædicatum, quod de subjecto negatur, subjecto quoque alterius speciei inesse possit; actus iudicii negativi, in eo casu, quo prædicatum subjecto simpliciter non repugnat, eodem modo absolvi potest, quo absolvitur in casu prædicati subjecto simpliciter repugnantis (§. 345). Nimirum in hoc casu perinde ac

ac

ac in superiori, in quo prædicatum subiecto simpliciter repugnat, prædicatum, quod in dato casu non inesse sumitur, inest rei alterius cuiusdam speciei, nisi quod in casu simplicis repugnantia necessario inest subiecto diversæ speciei, in præsentia autem etiam inesse possit subiecto ejusdem speciei. Quoniam autem hæc differentia in actu iudicii negativi, quatenus in cognitione intuitiva terminatur, non attendenda venit; iudicium negativum in præsentia casu eodem utique modo absolvi potest, quo in casu simplicis repugnantia necessario absolvitur (§. 345).

Nimirum differentia inter utrumque casum intercedens in actu iudicii negativi eodem modo absolvendi non aliam differentiam parit, quam quod in uno modus iste sit necessarius, in altero etiam alius esse possit. Ceterum exemplum propositionem præsentem illustrans idem esse potest, quo in propositione præcedente usi sumus. Ponamus nimirum iudicium negativum, quod in cognitione intuitiva sola terminandum, esse sequens: charta non est alba. Quodsi candelam ceream albam tibi in memoriam revocaveris & chartæ folium quocunque colore tinctum, actus iudicii negativi eodem prorsus modo absolvetur, quo supra docuimus, eundem absolvi, ubi iudicandum, chartam non esse ferream (§. 345).

§. 348.

Si iudicium fuerit determinatum, in idea subiecti contineri debent omnes determinationes, quibus prædicatum determinatur, & in eas simul attentio dirigenda, ubi actus iudicii in cognitione intuitiva terminari debet. Etenim si iudicium fuerit determinatum, subiectum representari debet sub ea notione, ut in ea contineatur ratio, cur eidem conveniat prædicatum, seu id, per quod determinatur prædicatum (§. 320 Log.). Quare cum determinationes istæ vel in subiecto, vel extra subiectum contineri debeant; subiectum exhiberi debet ita, ut eodem inest in casu primo, quod inesse præsupponitur, antequam prædicatum eidem convenit, vel una cum eodem exhibenda sunt res ceteræ, in quibus determinationes istæ continentur.

nentur. Quoniam vero ea, quæ ad notionem subiecti spectant, mentis actu a ceteris separanda veniunt, idem autem contingit attentione nostra in eadem directæ (§. 326. 327); in determinationes omnes notionem subiecti ingredientibus attentionem simul dirigere tenemur. Quoniam vero iudicium determinatum a vago non differt, nisi quod in isto notio subiecti contineat omne id, per quod prædicatum determinatur; in hoc minime; ubi actus iudicii ea continet, quæ ad notionem subiecti spectant, cetera eadem sunt ut in omni iudicio reliquo.

E. gr. Ponamus iudicium determinatum, quod lapis ex alto cadens celeriter moveatur, in sola cognitione intuitiva terminari debere. Necesse igitur est, ut tibi repræsentetur turris aliquam & lapidem ex fenestra superiori demissum. Quoniam hic tantummodo altitudinis habetur ratio; in eam quoque simul dirigenda est attentio, dum eandem in lapide ac motu ejus desigis. Cetera eodem modo fiunt, quem supra exposuimus (§. 343). Poteris quoque tibi loco turris repræsentare puteum profundum & lapidem intra eum cadentem, ubi in profunditatem dirigenda est attentio, quæ respectu lapidis cadentis altitudo dicitur.

§. 340.

Actus iudicii affirmativi continens in cognitione intuitiva.

Quodsi iudicium affirmativum contingens exprimere debet modum, quo prædicatum inest; in idea eidem respondente subiectum bis repræsentari debet, ita ut prædicatum in uno casu insit, in altero non insit, & attentio dirigenda tum in existentiam in uno, tum in non existentiam in altero. Etenim si attentionem dirigis, in inexistentiam prædicati in subiecto, hoc ipso tibi conscius es subiecto huic convenire hoc prædicatum. Si vero attentionem dirigis in non existentiam prædicati in altero subiecto ejusdem speciei, hoc ipso tibi conscius es, subiecto huius speciei etiam non convenire prædicatum. Quare si attentionem in utramque simul dirigis, hoc ipso tibi conscius es prædicatum hoc subiecto illius speciei & convenire posse, & non convenire posse (§. 235. 237). Atque adeo tibi conscius, quod prædicatum subiecto contingenter insit (§. 296 Ontol.).

E. gr.

E. gr. Judicium affirmativum contingens est, quod charta sit rubra. Si in cognitione intuitiva terminari debet; repræsentare tibi debes folium chartæ rubræ & folium chartæ albæ, atque attentionem suam dirigere in inexistentiam rubedinis in uno & inexistentiam albedinis in altero simul. Ita tibi conscius eris non minus albedinem, quam rubedinem inexistere posse, consequenter albedinem non necessario, sed contingenter inesse. Qui novit, quomodo abstracta intuitive cognoscamus (§. 327); ei nulla in his supererit difficultas. Enimvero si qui fuerint, qui abstracta in imaginibus intueri nequeunt, ubi a vocabulis, quibus denotantur, separantur; illi desiderari quid existimabunt, ubi nihil desideratur. Sane notio contingentæ in cognitione intuitiva non continetur, nisi quatenus nunc esse quod alio tempore non erat, aut in diversis locis simul eodem tempore esse opposita nobis consilii sumus.

§. 350.

*In cognitione symbolica secunda mentis operatio absolvi- Secunda
tur recessione vocabulorum, quibus subjectum & ceteræ ejusdem mentis ope-
determinationes accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexatio in co-
gnitione
vis ejusdem cum subjecto in affirmativis, repugnantia in negati- gnitione
symbolica.
vis exprimuntur.* Etenim in cognitione symbolica verbis tantummodo enunciamus; quæ in ideis continentur, res vero ipsas verbis indigitatas non intuemur (§. 289). Quare cum in cognitione intuitiva actus judicii, seu secunda mentis operatio (§. 53 Log.), absolvatur, si prædicatum tanquam a subjecto diversum, mox tamen iterum idem tanquam eidem inexistens, aut non inexistens spectamus (§. 343. 345 & seqq.), in judicio autem determinato contingente simul attentionem dirigimus in determinationes accidentales, a quibus prædicatum pendet (§. 348); in cognitione symbolica secunda mentis operatio absolvitur, si vocabulis enunciemus subjectum, determinationes ejus accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexum hujus cum subjecto in affirmativis, repugnantiam cum eodem in negativis.

Exemplis idem sit manifestum. Etenim judicium affirmativum, quod his verbis exprimitur, *charta est alba*, aperte loquitur, vocabulo (Wolffii Psychologia.) Kk char-

charta indigitari subiectum, cui albedo inest; vocabulo *alba* indigitari albedinem tanquam subiecto inhaerentem & vocula *est* tandem indicari nexum albedinis & *chartæ* nunc actu præsentem, seu actualem inexistendam albedinis tanquam prædicari in *charta* tanquam subiecto. Quicquid igitur est in idea rei ad iudicium spectans, id vocabulis exprimitur. Recensentur nimirum vocabula, quibus indicatur & subiectum, & prædicatum cum inexistencia possibili, & nexus tandem prædicari cum subiecto seu inexistencia actualis. Similiter iudicium affirmativum, quod his verbis effertur, *lapis ex alto delapsus celeriter movetur* non minus aperte loquitur, vocabulo *lapis* indigitari subiectum, vocabulis *ex alto delapsus* determinationes accidentales eidem jungendas, vocabulis denique *celeriter movetur* prædicatum & simul nexum ejusdem cum subiecto, quatenus nimirum *celeriter movetur* idem significat ac *est celeriter motus*, seu *est in motu celeri constitutus*, quia copula *est* latet in flexione verbi *movetur*. Exprimitur autem vocabulis duobus prædicatum, quia eidem responderi notio complexa, nimirum non simplex motus notio, sed gradus etiam celeritatis eidem convenientis. Jam vero in hoc iudicio non attendenda veniunt nisi subiectum, determinationes accidentales, harum actualitas, seu nexus cum subiecto, prædicatum cum sua determinatione, & hujus cum subiecto nexus. Recensentur igitur verba, quæ singulis indigitandis sufficiunt, modo notaveris, quæ flexionibus vocabulorum in Grammatica explicatis indignantur. Idem denique non minus manifestum est in iudicio negativo, quod hisce verbis exprimitur: *Charta non est alba*. Etenim vocabulo *charta* indigitatur subiectum, vocabulo *alba* prædicatum cum possibilitate inexistendi in aliquo subiecto, vocula *est* nexus seu actualitas inexistentiæ prædicati in subiecto & vocula denique *non* repugnantia inter prædicatum & subiectum. Vides igitur in cognitione symbolica exprimi iudicium negativum, quatenus recensentur vocabula, quibus subiectum & prædicatum ac utriusque repugnantia exprimitur.

§. 351.

Prærogativa cognitionis symbolica in cognitione intuitiva. Etenim si iudicia vocabulis effertur, singulæ determinationes subiecti, si quæ præterea

Si iudicia vocabulis effertur, magis distincta sunt, seu in cognitione symbolica magis distincta sunt, quam in cognitione intuitiva. Etenim si iudicia vocabulis effertur, subiectum, prædicatum, singulæ determinationes subiecti, si quæ præterea

acci-

accidentales adfunt, nexusque prædicati cum subiecto in affirmativis, & repugnantia in negativis vocabulis peculiaribus exprimuntur (§. 350), consequenter quæ in notione iudicio respondente sigillatim enunciabilia insunt, sigillatim quoque enunciantur (§. 280), cum in iudiciis intuitivis, quæ simul & una cum aliis peregrinis seu ad notionem iudicio respondentem non pertinentibus percipiuntur, nonnisi a peregrinis atque a se invicem separentur, quatenus memoriam habemus attentionis in singula sigillatim directæ (§. 345 & seqq.). Cum adeo in priori casu ad notionem propositioni respondentem spectantia & sigillatim enunciabilia facilius distinguamus, quam in posteriori cognitione intuitiva; si iudicia vocabulis efferuntur, magis distincta fiunt (§. 38), consequenter in cognitione symbolica iudicia magis distincta sunt, quam in intuitiva (§. 289).

Quæ de secunda mentis operatione tam in cognitione intuitiva, quam symbolica diximus, non exiguam habent utilitatem in iudiciis perpendendis, ut rite intelligantur, & in propositionibus accurate explicandis: ut adeo inprimis animum ad ea attentum asserre debeat, qui Scripturam sacram aliis interpretantur. Excitatur attentio nostra & mens efficitur acutior: id quod ex propositionum antea allatarum (not. §. 350) exemplis apparet. Enimvero propter summam rei utilitatem non piget uno vel altero adhuc exemplo docere, quomodo iudicia sine expendenda, ut nihil eorum prætermittatur, quod in propositione significativum occurrat. Sit igitur exempli loco propositio: *Folium est viride*. Subiectum denotatur vocabulo *folium*, quod ut intelligatur, folii idea in animo excitanda, vel vi sensus, quatenus idem actu visui obijcitur, vel vi imaginationis, quatenus olim visi recordamur. Prædicatum indigitatur vocabulo *viride*: quod cum adjectivum sit denotat colorem viridem cum possibilitate inexistendi. Quare ne sit sine mente sonus, idea coloris viridis excitanda eodem, quo ante, modo, quatenus nempe tibi representas subiectum aliquod hoc colore tinctum & attentione in hunc colorem directæ cum a subiecto suo separare debes. Enimvero quia adjectivum simul denotat possibilitatem inexistendi in aliquo subiecto; non modo attentio dirigenda est in inexistentiā in hoc subiecto, verum etiam in non inexistentiā in alio subiecto. De-

nique nexus prædicati cum subjecto denotatur vocula *est*, adeoque attendit quoque dirigenda est in inexistentiâ albedinis in lilio. Nimirum ita intelligitur iudicium, ubi in notionibus confusis acquiescis. Quodsi vero notiones desideres distinctas, ideis substituendæ sunt definitiones aut, si mavis, cum iisdem coniungendæ, quoniam definitiones absque iis non intelliguntur, nisi quatenus memineris, te olim vel alias cum iisdem ideis coniunxisse. Sit exempli loco porro dictum Salvatoris Luc. VI. 45. *Bonus homo de bono thesauro cordis proferit bonum*. Subjectum hic denotatur duobus vocabulis *bonus homo*, quibus notio complexa respondet. Nimirum hominem hic considerare debes cum bonitate eidem inhaerente. Atque adco quaeritur, quidnam hic bonitatis nomine denotetur. Ejus itaque definitio subjecto explicando intervir. Porro prædicatum denotatur vocabulis *proferre bonum de bono thesauro cordis sui*, cui denuo notio complexa respondet. Nimirum hic denuo quaeritur, quid sit bonum & quomodo illud proferatur, quid cordis nomine veniat & quid thesaurus ejus dicatur & quo denique sensu thesaurus iste bonus appelletur. Per flexionem denique verbi indicatur nexus inter prædicatum atque subjectum, quod cum sit præsentis temporis; hujus quoque habenda ratio est. Quodsi distincte nexum intelligere volueris, ex notione boni hominis reddenda ratio est, cur is proferat bonum de bono thesauro cordis sui. Quoniam vero verba sine ideis, ad quas referuntur, sunt sine mente sonus; ubi in explicatione propositionis claritas desideratur, singulis his per definitiones explicandis suæ quoque jungendæ sunt ideæ. Unde campus dicendi amplissimus nascitur interpreti, etsi non dicat, quod a scopo alienum sit. Quamdiu vel unam ignoraveris definitionem ipsique respondentem ideam; impossibile est, ut alteri explices verborum istorum sensum. Neque enim vocabula, si unum *homo* exceperis, ex eorum numero sunt, quæ per ideam confusas alteri intelligibilia redduntur. Esti igitur hæc pervulgata sint, ut talia moneri superfluum videatur; constat tamen longe plurimos esse, qui non capiunt, quamnam ad propositionem aliquam intelligendam requiruntur, & quomodo alter, qui eam non intelligit, perducatur ad cognitionem intuitivam propositione ista symbolice expressam. Inde est, quod audias interpretes lepidissime talia proferre, quæ res potius confundendæ, quam intelligendæ inserviunt. Qui ad ea attenderit, quæ hic inculcantur, is in posterum sibi cavabit, ne memoriæ mandet vocabula, quæ intelligere sibi videtur, quod usus familiaria eadem reddidit, etiam nullam propositioni integræ jungere possit

notionem, neque ideam, unde illam abstrahere licet, aut saltem non jungat notionem ex intentione loquentis eidem respondentem. Idem etiam doceri potest exemplis judiciorum negativorum, ubi non alia intercedit differentia, nisi quod vocula negandi *non* prædicarum a subiecto rem oveatur.

§. 352.

In cognitione symbolica notio complexa, qua iudicio respondet, & iudicium clarissima differunt. Nam si iudicium ex notionis primitur his verbis: charta est alba; notio complexa exprimitur *complexa* istis: charta alba. Vel si iudicium enunciatum hoc modo: Ferrum candet; notio complexa eidem respondens indigitatur vocabulis: ferrum candens. Nimirum in iudicii expressione indigitatur quoque nexus prædicati cum subiecto; in posteriori nexus iste sigillatim non exprimitur.

In cognitione symbolica propositio facillime convertitur in terminum complexum, consequenter cum termino complexo notio complexa (§. 108 *Log.*), propositioni iudicium respondeat (§. 41 *Log.*); hac conversione innoscitur, qualis idea in animo suscitanda, ut cognitio symbolica in intuitivam vertatur. Nimirum excitanda est idea rei, in qua insunt ea, quæ notionem subiecti ingrediuntur, una eum prædicato. E. gr. Si dicatur, lilia sunt alba, terminus complexus est, lilia alba. Excitanda igitur idea, quæ lilia alba veluti oculis spectanda exhibet, ac in hoc phantasma dirigenda attentio, ubi iudicii actum exercere volueris modo supra præscripto. Nil obstat, quod in hac idea occurrant multa ad notionem complexam minime spectantia: sufficit enim adesse, quæ ad eam spectant, ut actu mentis & terminorum seu vocabulorum auxilio separari possint, ubi propositionem intelligere volueris, cognitionem intuitivam cum symbolica iungendo.

§. 353.

Quoniam cognitio symbolica iudicia distincta reddit (§. *Cnr in iudicando symbolica cognitionem intuitivæ præferre* 351); in iudicando symbolicam cognitionem intuitivæ præferre solemus, ac ideo dum iudicamus, nobis in multis tacite loquimur.

Factum experientia constat: ratio redditur in propositione. Pauci sane sunt, qui actus iudicii absque vocabulorum, vel aliorum signorum usu absolvere valent, in sola cognitione intuitiva acquiescentes, quem admodum ante docuimus (§. 345 & seqq.). Tacite autem nobis metipsis loqui-

Kk 3

loqui-

loquimur, dum vocabulorum ideas in nobis excitamus, perinde ac si eadem auditu perciperentur: quod ubi fit, vocabula mentem quoque subire dicuntur.

§. 354.

*Ratio cur
individuis
obvis tri-
buamus no-
mina gene-
ris vel spe-
ciei.*

Si rei perceptæ sive sensu, sive vi imaginationis nomen generis vel speciei tribuimus; rei huic competere notionem generis vel speciei judicamus & memoria nobis suggerit generi vel speciei huic convenire hoc nomen. E. gr. Ponamus te dicentem: *Hoc ens, quod nunc video, est columba:* Dico, te judicare, enti, quod nunc vides, ea convenire, quæ ad speciem entium columbæ nomine denotatorum requiruntur & vi imaginationis te meminisse significatus vocabuli (§. 273), consequenter tibi conscium esse, quod enti istiusmodi quale vides, tributum sit hoc nomen (§. 226), atque judicare enti istiusmodi convenire hoc nomen; ac ideo tandem dicere: hoc ens, quod vides, esse columbam. Nimirum dico, te intuentem columbam judicare, quod sit ens istiusmodi; memoriam tibi suggerere, quod enti istiusmodi tribuatur nomen columbæ; tandem te judicantem erumpere in hæc verba: Hoc ens, quod jam video, est columba. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70 *Ontol.*); ratio quoque sufficiens dari debet, cur videns columbam judicet, quod sit columba & judicium suum ita enunciet. Hoc ens, sc. quod video, est columba. Ponamus itaque te columbam sive sensu, sive vi imaginationis percipere ac in simplici apprehensione acquiescere, non vero judicare, quod ens hoc sit istiusmodi; nulla sane erit ratio, cur mentem subeat; quod antea cognoveras, enti istiusmodi, ex communi nempe loquentium usu, tribui nomen columbæ (§. 273), neque amplius erit ratio, cur subinde videns columbam non judices, quod sit columba; subinde autem judices, quod sit. Admittendum itaque est, te nomen generis, vel speciei, v. gr. in casu dato nomen columbæ individuo tribuentem, judicare, quod sit ens istiusmodi. Nimirum si columbam intueris, & in simplici ap-

apprehensione acquiescis, nulla adest ratio, cur nomen columbæ mentem tuam subire debeat; in casu vero altero, ubi judicas, quod sit ens istiusmodi, hoc est, individuum ad aliquod genus, vel aliquam speciem referendum, adest ratio sufficiens, cur nomen istud in mentem venire debeat (§. cit.); ergo in casu posteriori venit in mentem nomen columbæ, in priori minime. Atque adeo apparet, ad rationem sufficientem, cur columbæ visæ tribuas hoc nomen, referri debere iudicium, quod sit ens istiusmodi. Ponamus jam porro, tibi nondum innotuisse, quod ens istiusmodi ex communi loquentium usu dicatur columba: nulla denuo erit ratio, cur tibi in mentem venire debeat, quod ens istiusmodi dicatur columba (§. 273). Per se autem patet, nisi in mentem veniat, ens istiusmodi esse columbam; nec te iudicare, quod ens a te jam visum sit columba. Quod si ergo intelligere volueris, cur videns columbam iudices, quod sit columba; necesse est ut supponas, quod iudices, ens, quod vides, esse istiusmodi, & tibi in mentem veniat, ens istiusmodi esse columbam. Ratio igitur sufficiens, cur judicas, ens hoc, quod vides, esse columbam, in eo continetur, quod eam intuens iudices esse ens istiusmodi & memoria tibi suggerat, ens istiusmodi esse columbam (§. 56 *Ontol.*). Quare cum ratio sufficiens ponenda sit iudicii, ut iudicio locus esse possit (§. 118 *Ontol.*); si videns columbam iudicare debes, ens hoc, quod vides, esse columbam, & columbam intuens iudicare debes, quod sit ens istiusmodi, & in memoriam tibi venire debet, quod ens istiusmodi dicatur columba.

Demonstrationem propositionis præsentis ad exemplum obvium idemque facillimum applicare libuit, ut facilius intelligeretur. Absit autem, ut quis ideo hæc subtilitates metaphysicas tanquam res nullius momenti contemnat: in re enim obvia profunda quædam latet sublimitas, quæ ad arcana mentis recludenda plurimum facit. Suo sane tempore, quando praxi morum tradituri sumus, usus hic elucescet. Hic notes velim, hæcenus rationes nostras, quæ in mente humana contingunt ignorari, quod ad obvia attendere noluerint philosophi. Equidem

dem si communem morem sequi voluissēmus, ex principiis hīsce ardua magis deducere licuisset, quæ iis suppressis in medium prolata magis excitassent attentionem illorum, qui ad pompam philosophantur; sed nobis jam propositum est ostendere, quomodo a levibus initiis incrementa sumantur scientiæ.

§. 355.

Idem ulterius expenditur.

Si rei, quam sensu vel vi imaginationis percipis, notionem generis vel speciei convenire iudicas, & jam antea didicisti nomen eidem generi vel speciei conveniens; eidem quoque rei huius generis, vel speciei nomen tribues. Etenim quia rei, quam sensu vel imaginationis vi percipis, notionem generis vel speciei convenire iudicas & jam antea didicisti generi vel speciei convenire nomen istud *per hypoth.* tibi succurrere debet, quod generi, vel speciei huic, aut potius individuo ad hoc genus, vel speciem hanc spectanti conveniat hoc nomen (§. 273). Ponitur adeo ratio sufficiens, cur id nominis individuo, quod intueris, tribuas (§. 56 *Ontol.*), consequenter eidem quoque nomen hoc tribuere debes (§. 118 *Ontol.*).

Propositio hæc est inversa prioris, adeoque eodem exemplo illustrari potest, ad quod demonstrationem propositionis precedentis applicavimus. Ceterum si attente consideres, quæ in duabus hīsce propositionibus & earum demonstrationibus continentur; diversos status mentis, qui in contemplatione alicujus objecti occurrere possunt, facile a se invicem distingues. Etenim si objectum aliquod percipis, aut attentionem tuam in eodem defigis, aut non defigis. In casu priori aut iudicas de eo, quod hæc eidem insint; aut non iudicas. Quodsi iudicas, quæ eidem insint; aut nomen rei, cui talia insunt, tibi perspectum est, aut non perspectum est. Si objectum percipis, nec attentionem in ea defigis; idea ejus iterum evanescit, nec alias ex se genitas in mente relinquit, neque etiam nomen rei succurrit; etsi hoc tibi fuerit perspectum. Quodsi vero iudicas, quod ea ipsi insint, quæ ad genus, vel speciem constituendum requiruntur, & nomen generis, vel speciei non fuerit perspectum; nec in hoc casu nomen ipsi tribuendum succurrit. Quodsi denique iudicas, quod insint generis, vel speciei requisita, hoc est, in similitudinem cum aliis individuis attentionem tuam convertis, ac nomen in-

individuo ad istud genus, vel istam speciem referendo tribuendum perspectum fuerit; nomen quoque istud individuo obvio tribuis. Ceterum in presente ac precedente propositione non supponimus notionem generis vel speciei esse distinctam; sed sufficit, quod adsit confusa. Unde iudicium de re percepta, quod eidem insint determinationes generis vel speciei, verbis exprimi nequit. Atque ideo tantummodo diximus, quod ens a nobis perceptum sit istiusmodi. Etenim nobis probe concipimus, quale sit, verbis tamen in gratiam alterius idem exprimere non valeamus. Quamobrem cum plurimorum attentioni sese subducant, quæ verbis exprimere non valent; plurimi quoque, immo fortassis plerique, non advertunt, nomen rei tribuendum non succurrere, nisi prævio de re iudicio, quod eidem insint omnia generis vel speciei requisita.

§. 356.

Si ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; Quomodo & judicare debes, eidem convenire notas definitionem inre- *nomen defi-*
nientes, & definitionem tibi in memoriam revocare debes. Ete- *nitionis ope*
 nim definitio exprimit notionem completam atque determi- *rei vindi-*
 natam termino cuidam respondentem (§. 152 Log.), consequen- *cetur.*
 ter generis, vel speciei termino isto tanquam nomine suo indigitat. Enimvero si nomen generis, vel speciei tribuis individuo obvio, & judicare debes notionem generis, vel speciei eidem convenire; & meminisse præterea, quod eadem hoc nomine indigitetur (§. 354). Ergo si ope definitionis nomen rei obviæ vindicare volueris; & judicare debes, quod eidem conveniat definitio, hoc est, quod convenient singulæ notæ eam ingredientes (§. 153 Log.), atque definitionem, quæ notas istas simul sumtas cum termino seu nomine quodam connectit (§. 152 Log.), in memoriam tibi revocare debes.

Patet idem a posteriori. Ponamus te vi definitionis quadrati hoc nomen figuræ mensuræ vindicare velle. Id ut fieri possit, numeras latera figuræ & judicas, quod sint quatuor, consequenter quod figura habeat quatuor latera. Latera inter se confers & apprehendis, quod singula sint inter se æqualia, consequenter

(Wolffii Psychologia.)

LI

quod

quod figura mensura latera æqualia habet. Denique consideras angulos & deprehendis, quod anguli singuli sint recti, consequenter quod figura singulos angulos rectos habeat. Hinc formas judicium compositum, quod propositione composita & quidem copulativa exprimitur (§. 315 Log.): Figuramensuræ habet quatuor latera eademque æqualia ac singulos angulos rectos. Quodsi jam tibi constiterit atque in memoriam venerit, figuram, quæ quatuor habet latera, eaque æqualia, & singulos præterea angulos rectos, dici quadratum; ideo vi hujus definitionis figuræ mensuræ tribuis nomen Quadrati, hoc est, judicas: Figura mensuræ est Quadratum. Pone, te vel ignorare definitionem Quadrati, aut saltem eam tibi non succurrere, vel non formare judicia intuitiva de numero quaternario atque æqualitate laterum, nec non de specie angulorum, quod sint recti: in casu priori dices, te quidem videre, qualis sit figura mensuræ, sed ignorare, quale ipsitribuendum sit nomen; in casu altero affirmabis te ignorare, qualis hæc sit figura. Ast ubi & judicia dicta intuitiva formas, & definitionis, quam alias cognovisti, recorderis; tum demum dices, figuram mensuræ esse quadratum.

Ex allato exemplo, quo veritatem propositionis præsentis a posteriori ita stabilivimus, ut in ejus locum facile quodvis aliud surrogari possit, satis superque apparet, ab eo, qui propositionem præsentem admittere non vult, aut concedendum esse, posse nomen ope definitionis vindicari rei obviæ, etiamsi definitionem vel ignores, aut ejusdem non recorderis, vel notas in eadem contentas rei obviæ non convenire judices. In priori casu statum mentis judicantis, quod id nomen conveniat rei obviæ, confundi cum eo, quo ignoras, quodnam eidem tribui debeat nomen; in posteriori vero eundem confundis cum altero, quo ignoras, qualis sit hæc figura, adeoque erras (§. 631 Log.); etenim in casu propositionis & nosti, qualis sit figura, & quod eidem tribuendum sit nomen: neutrum ignoras.

§. 357.

Quando
nomen ge-
neris &

Si in casu dato rei perceptæ ad genus suum relatæ tribuitur nomen speciei; nomen generis eodem modo primum ipsæ vindi-

vindicatur, quo ipsi vindicatur sigillatim, & deinde eodem ^{speciei rei} ^{simul tri-}
 prorsus modo vindicatur quoque nomen speciei. Quoniam ^{buaatur.}
 enim genera & species in individuis existunt (§. 56 Log.), in-
 dividuum tibi obvium intuens & attentionem successive ad
 alia aliisque, quæ insunt, dirigens observas tum ea, quæ ad no-
 tionem generis, tum ista, quæ ad notionem speciei spectant.
 Enimvero quoniam determinationes specificæ simul continent
 genericas (§. 237 Ontol.), adeoque hæ pauciores sunt; facilius
 intelligitur, ad quodnam genus pertineat individuum obvium,
 quam ad quamnam speciem pertineat, & ubi non minus no-
 men generis, quam speciei perspectum fuerit, aut definitio-
 nem utriusque familiarem experiaris; tam generis, quam spe-
 ciei nomen eidem tribuere debes (§. 354 355) & quidem primum
 nomen generis, deinde quoque nomen speciei, cum nomen ge-
 neris jam in mentem veniat determinationibus specificis non-
 dum singulis perspectis (§. 273).

Exempla ad corollarium subsequens in medium afferenda pro-
 positionem quoque præsentem illustrabunt, quæ non alio fine in me-
 dium affertur, quam ut actiones atque passionis mentis distincte re-
 solvere discamus.

§. 358.

Quoniam nominibus individuorum destituti nomine
 generis vel speciei utimur ad eadem significanda, præfixo pro-
 nomine demonstrativo, quemadmodum in vulgus notum est;
postquam nomen generis individuo obvio vindicavimus, eodem
in nomen individui converso, huic porro vindicantes nomen spe-
ciei de genere singulariter prædicamus speciem.

E. gr. Videntes columbam dicimus. Hæc avis est columba. Pri-
 mum igitur judicamus, ens istud singulare, quod videmus, esse avem
 (§. 355). Deinde eidem imponimus nomen hujus avis per modum
 nominis proprii. Reflectentes porro super eodem individuo eidem
 quoque tribuimus nomen speciei (§. 354). Atque ita tandem incidi-
 mus in judicium, quod his verbis effertur: Hæc avis est columba. Si-
 militer ponamus nos videre pentagonum aliquod regulare. Figuram

Ll 2

hanc

hanc intuentes numeramus latera & quinque deprehendentes eidem vi definitionis pentagoni, quod sit figura, cujus perimenter quinque lateribus constat, vindicamus nomen pentagoni judicantes scilicet, figuram hanc esse pentagonum aliquod (§. 356). Deinde ad discernendum hoc individuum ab aliis figuris eidem imponimus nomen hujus pentagoni per modum nominis proprii. Porro latera inter se conferentes atque angulos, non minus hos inter se æquales, quam illa sibi invicem æqualia deprehendimus. Unde vi definitionis pentagoni regularis, quod sit æquilaterum & æquiangulum, eidem porro vindicamus nomen pentagoni regularis (§. cit.). Atque ita tandem judicamus: Pentagonum hoc est pentagonum regulare. Quod si initio respicias ad æqualitatem laterum & angulorum, figuræ vindicabis nomen figuræ regularis atque deinde nomen ipsi proprium erit, hæc figura regularis. Deinde porro numerans latera eidem vindicabis nomen pentagoni, sicque tandem judicabis: Hæc figura regularis est pentagonum. Nimirum in hoc casu figura regularis consideratur tanquam genus, pentagonum vero tanquam species, cum in priori pentagonum spectetur ut genus, pentagonum vero regulare ut species. Apparet adeo, quam multi præsupponendi sint status animæ, antequam judicare possis, quod hæc avis sit columba, vel hoc pentagonum sit regulare, aut hæc figura regularis sit pentagonum. Sed status istos mentis distinctius perpendimus in sequentibus.

§. 359.

*Individuum
obvium
ad suum
genus
suamque
speciem re-
ducitur.*

Dum individuo obvio, seu rei quomodocunque perceptæ nomen generis vel speciei vindicamus; eam a rebus aliis separamus & ad suum genus vel speciem suam tanquam peculiarem entium classem reducimus. Individuo enim obvio, seu rei quomodocunque perceptæ tribuimus nomen generis vel speciei, quod notionem vel definitionem generis aut speciei eidem convenire agnoscimus (§. 355. 356), consequenter quod ea insint, quæ in omnibus individuis ad eandem speciem, vel idem genus referendis eadem sunt (§. 233. 234. 195 *Ontol.*). Individuum adeo obvium per has determinaciones communes a ceteris entibus, quibus eadem simul non insunt, separamus atque adeo ad suum genus, vel speciem suam tanquam peculiarem quandam entium classem referimus.

Ex

Ex propositione præsentē elucescit usus propositionum præcedentium, cur scilicet condantur genera atque species, nec minus speciebus, quam generibus tribuantur peculiaria nomina, scilicet ut res obvia quæcunque ad suum genus suamque speciem referri possit: id quod non modo inscientiis perutile est, verum etiam in applicandis scientiarum præceptis ac dogmatis indispensabilis necessitatis per ea, quæ jam ulterius sequuntur, intelligitur.

§. 360.

*Si prædicata generum atque specierum absoluta nobis in- Judiciorum
notuerint & rem quandam obviā ad genus aliquod vel speciem categorico-
aliquam referimus: eidem quoque prædicata generis vel speciei rum appli-
istius tribuimus.* Etenim dum eam obviā ad suum genus vel ^{catio.}
speciem suā reducimus, judicamus: Individuum hoc est hu-
jus generis, vel hujus speciei, tribuendo scilicet ipsi tanquam præ-
dicatum nomen generis vel speciei (§. 358). Quoniam nobis
jam antea innotuerunt prædicata generis, vel speciei istius, *per*
hypoth. memoriæ mandavimus judicia, quæ exprimuntur istius-
modi propositionibus: Generi A competit prædicatum B, vel
speciei C competit prædicatum D, consequenter cum notio ge-
neris vel speciei sit iudicio præsentis ac præterito communis, dum
rem obviā ad suum genus, vel speciem suā reducimus, in
anima quoque reproduci debet notio iudicio isti, generi A
competit prædicatum B, vel speciei C competit prædicatum
D resuscitari debet (§. 117). Reiigitur ad suum genus vel suā
speciem relatæ tribuimus, istud prædicatum, judicantes indivi-
duo huic convenire prædicatum B vel D.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim nobis
innotuisse columbam mansuescieri posse, ut evolans redeat & te
columbam videntem judicare *avis hæc est columba:* ubi in me-
moriā venerit, columbas mansuescieri posse, judicabis utique
ulterius: *avis hæc mansuescieri potest*, vel etiam *hæc columba
mansuescieri potest.*

Paret igitur propositiones categoricas in casu singulari applicari minime posse, nisi ante res obviæ ad suum genus, vel speciem suam reducantur.

§. 361.

*Prædicato-
rum hypo-
theticorum
applicatio.*

Si prædicata generum vel specierum hypothetica nobis innouerint & rem obviæ ad genus aliquod vel speciem aliquam pertinere, atque præterea conditionem præsentem esse agnoscimus, sub qua generi huic vel speciei prædicatum istud tribuitur; prædicatum quoque hypotheticum rei isti tribuimus. Quoniam prædicata hypothetica subjecto tribuuntur sub adjecta conditione (§. 218 Log.); notioni generis vel speciei aliæ adhuc determinationes superaccedere debent, ut prædicata ista generi vel speciei convenire possint. Quodsi ergo istas determinationes genericis, vel specificis adjicias, habebis ea, quæ in individuis eadem esse debent, ut ipsis prædicata ista communia sint, consequenter determinationibus istis ad genericas vel específicas accedentibus, novæ quædam entium classes constituuntur, veluti nova quædam genera novæque species (§. 195. 233 & seq. Ontol.). Quamobrem ubi judicas rem obviæ ad hoc genus vel hanc speciem esse referendam, atque præterea conditionem præsentem adesse, sub qua huic generi, vel speciei prædicatum aliquod sit tribuendum; eandem ad novum hocce genus, vel novam hancce speciem refers. Quoniam itaque præterea tibi nota sunt prædicata novo huic generi, vel novæ huic speciei tribuenda per hypoth. eadem quoque rei obviæ tribuere debes (§. 360).

Idem eodem modo independenter a propositione præcedente demonstrare licet, quo propositionem præcedentem demonstravimus. Etenim quia judicas individuum aliquod ad genus quoddam, vel speciem quandam referri debere ac præterea adesse conditionem quandam, seu notioni generis vel speciei alias quasdam superaccedere determinationes; judicium tuum tale est; Individuum A pertinet ad genus, vel speciem B eadem.

eidemque præterea accidunt determinationes C. Quoniam porro tibi innotuit prædicatum aliquod generi, vel speciei B hypotheticum, seu sub conditione C eidem tribuendum *per hypoth.* alio tempore memoriz mandasti iudicium: Generi, vel speciei B sub conditione C convenit prædicatum B. Quare notio iudicio intuitivo præsentis respondens & notio conveniens iudicio alteri communia habent ea, quæ notionem generis ac speciei ingrediuntur, atque præterea conditionem constituunt, sub qua generi vel speciei isti prædicatum convenit. Dum igitur formas iudicium intuitivum, hoc alterum quoque tibi in mentem venire debet (§. 117), tibi que conscius eris, quod antea jam idem formaveris (§. 137. 174), consequenter agnoscis individuo huic prædicatum istud D tribuendum esse.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nobis innotuisse, quod folia arborum autumnò decidunt, & jam adspicere folia arboris & perpendere, quod autumnus cœperit: patebit nos iudicare, quod folia arboris nunc decidere debeant. Hic igitur habes prædicatum aliquod hypotheticum foliorum, nempe quod decidunt, si fuerit autumnus. Folia arboris, quam intueris, refert ad suum genus, cum folia esse agnoscis, & conditionem præsentem esse intelligis, dum jam autumnum esse memineris. Folia igitur dum jam decidere debere iudicas, rei perceptæ ad genus suum relatæ tribuis prædicatum hypotheticum, quod conditionem præsentem esse agnoscis, sub qua prædicatum istud generi illi tribuendum, & quia meministi, generi illi sub conditione ista convenire hoc prædicatum.

Si cui nondum satis evidentes videntur propositiones, in quibus statuitur de prædicatis vel absolutis, vel hypotheticis individuo alicui obvio tribuendis; is eodem modo ex principio rationis sufficientis propositionem utramque demonstrare potest, quo supra demonstravimus, quod rei perceptæ tribuendum sit aliquod nomen (§. 354 355). Quoniam enim
ibi.

ibidem nomen rei tribuendum sese habet per modum prædicati; si in locum nominis substituas prædicatum vel absolutum, vel hypotheticum, cetera eadem erunt cum superioribus.

Nimirum non habebis rationem sufficientem, cur rei tribuas prædicatum absolutum, nisi agnoscas eam pertinere ad hoc genus vel hanc speciem, & memineris generi huic, vel speciei convenire hoc prædicatum. Ne habebis rationem sufficientem, cur eidem tribuas prædicatum hypotheticum, nisi agnoscas eam pertinere ad hoc genus vel hanc speciem atque præsentem esse hanc conditionem, & præterea memineris, generi huic, vel speciei sub hac conditione convenire hoc prædicatum.

§. 362.

*Modus
vindicandi
rebus no-
mina &
prædicata.*

*Dum vi notionis confusæ vel definitionis rei quomodo-
cunque perceptæ nomen, vel vi judicii cujusdam categorici, aut
hypothetici prædicatum aliquod absolutum, aut hypotheticum
vindicamus; ex duobus judiciis notionem communem habentibus
formamus tertium combinando notiones diversas communi
omissa.* Dum enim rei obviæ A vindicamus nomen C; judica-
mus, A esse B, seu in A contineri determinaciones B, & memoria
nobis suggerit B dici C, seu ens, cui insunt determinaciones B,
dici C; atque hinc formamus judicium, rem obviæ A dici de-
bere C (§. 355. 356). Habemus igitur duo judicia, A est B & B
dicitur C, quorum notio communis est, quæ litera B designatur.
Hac vero omissa formamus judicium componendo A & C, sci-
licet: A dicitur C (§. cit.). Quamobrem dum nomen C vindi-
camus rei obviæ A, ex duobus judiciis notionem communem
habentibus formatur judicium tertium componendo notio-
nes diversas.

Similiter dum rei obviæ A vindicamus prædicatum ab-
solutum D; judicamus A esse B seu dici C & memoria nobis sug-
gerit C seu ens, quod dicitur C, esse D, atque hinc formamus ju-
dicium, A esse D (§. 360). Habemus igitur denuo duo judicia
A est C & C est D, quorum notio communis designatur litera C,
atque

atque inde formatur tertium A est D, omiſſa notione communi C componendo notiones diverſas A & D. Patet adeo denuo ſi prædicatum abſolutum rei cuidam obvix vindicatur, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium componendo notiones diverſas.

Quodſi D denotet prædicatum hypotheticum & A deſignet notionem generis vel ſpeciei cum conditione eidem ſuperaddita, ſeu determinationibus accidentalibus eſſentialibus, ex quibus iſta conſtat (§. 236 *Ontol.*), ſuperaccedentibus, quarum vi ipſi A comcompetit prædicatum D; præcedens demonſtratio loquitur, ſi prædicatum hypotheticum rei cuidam obvix vindicatur, ex duobus judiciis notionem communem habentibus formari tertium omiſſa notione communi combinando notiones diverſas.

In exemplis ſpecialibus idem magis obvium eſt, & quidem in priori caſu evidentius, ſi nomen individuo vindicatur vi definitionis. Etenim ſi figuræ, quæ menſuræ eſt, latera numeras eaque inter ſe conſers, eadem numero quinque ac inter ſe æqualia deprehendis. Si præterea angulos examinas, eos rectos deprehendis. Inde igitur formas iudicium, quod hac propoſitione effertur: Figura menſuræ conſtat quinque lateribus, inter ſe æqualibus & ad angulos rectos ſibi invicem juncſtis. Vi definitionis Quadrati Figura conſtans quinque lateribus inter ſe æqualibus & ſub angulis rectis ſibi invicem juncſtis eſt Quadratum. Arque ideo iudicas Figuram menſuræ eſſe Quadratum. Habes igitur duo iudicia, quibus notio communis reſponder, nempe figuræ conſtantis quinquè lateribus inter ſe æqualibus & ſub angulis rectis ſibi invicem juncſtis. Iudicium, quod ex hiſce duobus formatur, conſtat duabus notionibus in ceteris diverſis, figuræ ſcilicet menſuræ & nominis Quadrati. Patet igitur veritas propoſitionis in caſu primo. Vidimus ſuperius ideo, quod agnoſcis avem hanc, quam vides, eſſe columbam, & quod memineris, columbam manſueſcieri poſſe, formari iudicium, quod hæc avis, quam jam vides, ſeu hæc columba manſueſcieri poſſit. Habes hic denuo duo iudicia, quæ notionem communem habent, nimirum avis hæc eſt columba & columba manſueſcieri poſteſt. Ac omiſſa notione communi columbæ ex ceteris notionibus diverſis hujus avis & manſuefactionis formas novum iudicium, quod his verbis enunciatur:

(*Wolffſi Pſychologia.*)

Mm

hæc

hæc avis mansueti fieri potest. Eodem prorsus modo se se res habet in casu tertio, ubi prædicatum hypotheticum individuo vindicatur.

§. 363.

Idem expenditur in cognitione symbolica.

Quoniam in cognitione symbolica notionibus vocabula five termini, judiciis propositiones respondent (§. 289 *Psych.* & §. 36. 41 *Log.*), Si vi notionis seu definitionis rei perceptæ nomen, vel vi propositionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propositionibus terminum communem habentibus formamus tertiam ex duobus terminis diversis.

Patet idem ex datis modo (not. §. 362) exemplis: ut adeo non opus sit aliis.

§. 364.

*Propositio-
nis inco-
gnita ex
cognitis
formatio.*

Si vi notionis seu definitionis, vel vi propositionis categoricæ aut hypotheticæ prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formatur tertia adhuc incognita. Etenim in primo casu de individuo quodam obvio iudicamus, quod ipsi convenient determinaciones huius generis vel speciei, & memorra nobis suggerit, individuo ad hoc genus vel hanc speciem pertinenti competere hoc nomen, ac ideo iudicamus individuo obvio competere hoc nomen. Primo igitur iudicio intuitivo respondet propositio nota quippe quæ nobis reflectendo super se percepta innotescit (§. 257). Iudicio secundo respondet propositio, quam antea jam cognovimus, ubi eam memoriz mandavimus. Tertium vero nunc demum nobis innotescit mediantibus iis, quæ ante cognita fuere. Dum igitur vi definitionis vel notionis nomen aliquod objecto obvio vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formamus tertiam, ad quam in præsentī sine ista non pervenissemus. Similiter in secundo casu iudicamus, rei obviæ convenire hoc nomen, vel rem obviā esse huius generis aut speciei, nobisque succurrit, rei cui hoc nomen convenit, vel quæ huius generis aut speciei est, convenire hoc prædicatum, atque

atque ideo ulterius judicamus: rei nobis obviæ convenire hoc prædicatum (§. 360). Habemus igitur tria judicia, quorum tertium formatur ex duobus prioribus ante cognitis, consequenter dum vi propositionis categoricæ rei obviæ prædicatum absolutum vindicamus; ex duabus propositionibus cognitis formamus tertiam antea nondum nobis cognitam, seu ad quam absque illis duabus jam non pervenissemus.

Denique in casu tertio, ubi prædicatum hypotheticum rei obviæ vindicatur, judicamus eidem convenire hoc nomen, sive genus hoc aut hanc speciem, hancque præsentem esse conditionem, & memoria nobis suggerit propositionem, quæ antea nobis innotuit, rei hujus generis vel speciei (§. 361) sub hac conditione convenire hoc prædicatum, atque inde formatur propositio, ad quam absque istis in præsentem non pervenissemus: Rei obviæ convenire hoc prædicatum hypotheticum. Habemus igitur denuo duas propositiones, quibus præcognitis pervenitur ad tertiam, quæ alias nobis in mentem minime venisset. Patet adeo, dum ope propositionis hypotheticæ rei obviæ prædicatum hypotheticum vindicamus, ex duabus propositionibus ante cognitis perveniri ad tertiam, ad quam alias non pervenissemus.

Vulgo hoc non advertitur. Etenim hodie plurimi sibi persuadent, propositionem tertiam, quæ ex ceteris formatur, ante cognitam esse debere, quam ceteræ formari possint: de quo præjudicio inferius plura dicentur. Apparet vero hinc necessitas penitus evolvendi mentis operationes, cum iis ignoratis viri præstantissimi in præjudicia scientiæ noxia incidant. Etenim qui ad operationes mentis a nobis explicatas attendit, is mirabitur, qui fieri potuerit, ut acumen virorum egregiorum fugerit, quod adeo obvium videtur, ut contemni mereatur.

§. 365.

Dum ex propositionibus quibusdam cognitis formatur *Ratio quid* alia, quæ antea nobis nondum cognita erat, vel quæ jam alias in *sr.* mentem non venisset; *hanc ex istis colligere* dicimur, vel etiam

Mm 2

infer-

inferre. Est igitur *Illatio* propositionis unius ex aliis formatio propositionis unius ope aliarum, terminis, ex quibus constat, inde desumptis.

Damus hic saltem definitionem nominalem, cujus realitas constat ex anterioribus. Neque enim jam desuimus, num illatio alio adhuc modo fieri possit, quam in antecedentibus a nobis factum est, ubi res obvias ad sua genera suasque species reducere iisdemque prædicata tam absoluta, quam hypothetica vindicare docuimus.

§. 366.

*Definitio
Ratiocina-
tionis,*

Tertia mentis operatio (quæ & Ratiocinatio dicitur) est iudiciorum ex aliis præviis formatio.

Eluit definitio hæc nominalis ex anterioribus, unde ejus patet realitas. An vero latius pateat iis, quæ in præcedentibus dicta sunt, inferrius demum constabit.

§. 367.

*Quando
ratiocina-
mur.*

Quoniam ex duobus iudiciis præviis formamus tertium, dum vel vi notionis confusæ seu definitionis, vel ope iudicii categorici, aut hypothetici rei cuidam obviæ nomen, sive genus suum, aut speciem suam, vel prædicatum absolutum, aut hypotheticum vindicamus (§. 363. 364); dum rei cuidam obviæ nomen, seu genus vel speciem, aut prædicatum aliquod absolutum vel hypotheticum vindicamus; *ratiocinamur.*

Sunt adeo exempla, quibus propositiones illustravimus antecedentes, *ratiocinia.*

§. 368.

*Ratiocina-
rum symbo-
lica expref-
so.*

In cognitione symbolica *ratiocinia* exprimentur propositionibus determinatis, quibus offeruntur iudicia, ex quibus constant. Dum enim *ratiocinamur*, ex iudiciis quibusdam præviis formamus aliud, ad quod tum sine istis non pervenissemus (§. 366). Enimvero in cognitione symbolica recensentur vocabula, quibus subjectum & ceteræ ejusdem determinationes accidentales, si quæ adsunt, prædicatum & nexus ejusdem cum subjecto in affirmativis, repugnantia in negativis exprimentur

(§. 350).

(§. 350), consequenter judicia propositionibus exprimimus (§. 41 Log.). Ratiocinium igitur in cognitione symbolica exprimitur propositionibus determinatis, quibus offeruntur judicia, ex quibus constant.

Quoniam, dum scribimus, verbis offerimus, quæ in notionibus nostris continentur, exempla ante allata propositionem præsentem illustrant. Monuimus jam in Logica (§. 332), ratiocinium verbis distincte propositum dici syllogismum ibidemque omnem syllogismorum theoriæ, quantum ad praxin sufficit, tradidimus. Quamobrem quæ ibidem legi possunt, hic a nobis repetenda non sunt.

§. 369.

In cognitione symbolica ratiocinia sunt magis distincta, Prærogativa quam in intuitiva. In cognitione enim symbolica ratiocinia exprimiuntur propositionibus determinatis, quibus offeruntur judicia, ex quibus constant (§. 368). Enimvero non modo in cognitione symbolica singula judicia sunt magis distincta, quam in intuitiva (§. 351); verum etiam singula a se invicem clarius distinguuntur, quam in cognitione intuitiva: quod posterius per se patet. In cognitione igitur symbolica ratiocinia sunt magis distincta, quam in intuitiva (§. 38).

Idem quoque probari potest a posteriori. Formetur enim syllogismus quicumque suis constans propositionibus legitime dispositis. Advocentur singulis propositionibus ideæ respondentes & jam missis terminis seu vocabulis actus judicandi absolvatur in ideis, quemadmodum supra docuimus (§. 343 & seqq.): nullus dubito fore, ut unusquisque in semetipso experiatur, quantum intersit, utrum ratiocinans in sola cognitione intuitiva acquiescere, an vero ad symbolicam confugere velit.

Quam parum distincta sint ratiocinia in cognitione intuitiva, vel ex primo casu liquet, in quo nomen rei obviæ vi notionis confusæ vindicatur (§. 354), cum plurimè ne moniti quidem animadvertant perfectum ratiocinium adesse, propterea quod præmissæ propositionibus determinatis offerri nequeant. Multo autem clarior apparet ratiocinatio, ubi vi definitionis idem nomen rei obviæ vindicatur, propterea

Mm 3

quod

quod singula judicia propositionibus determinatis exprimi possunt (§. 356).

§. 370.

*Ratiocinio-
rum effe-
ctus.*

In omni ratiocinio aut nomen, aut prædicatum aliquod vel absolutum, vel hypotheticum subiecto cuidam vindicatur. Quicquid enti alicui inest, id vel inter essentialia, vel attributa, vel modos locum habet (§. 149 *Ontol.*). Quoniam genera & species per essentialia determinantur (§. 247 *Ontol.*), ipsa autem per alia, quæ enti simul insunt, tanquam priora minime determinantur (§. 143 *Ontol.*), adeoque in ente, quod concipi debet, primo loco ponenda sunt (§. 142 *Ontol.*); de ente per essentialia determinato prædicari potest nomen generis, vel speciei, quo tale ens designatur (§. 279). Et quia attributa, nec non modorum atque relationum possibilitates, quæ per modum attributorum insunt, de eodem ente absolute (§. 215 *Log.*), modi autem ac relationes de subiecto suo nonnisi conditionate enunciantur (§. 217 *Log.*), attributa prædicata absoluta sunt, modi & relationes hypothetica. Quare cum de nullo ente prædicari possit nisi nomen, aut prædicatum aliquod absolutum, vel hypotheticum *per demonstrata*; per ratiocinia autem ex propositionibus quomodocunque cognitis formetur alia quædam, quæ alias jam nobis in mentem minime venisset (§. 366, 368), adeoque subiecto alicui tribuatur aliquod prædicatum (§. 200 *Log.*); in omni ratiocinio aut nomen aliquod, vel prædicatum quoddam absolutum, aut hypotheticum subiecto cuidam vindicatur.

Ratiociniorum itaque est usus, ut constet, quodnam rei obviæ conveniat nomen generis ac speciei, consequenter ad quod genus, ad quamnam speciem referri debeat, & quænam ipsi convenient prædicata cum absoluta, tum hypothetica. Quamobrem quo plura prædicata ad genera sua speciesque suas relata cognoveris; eo ad ratiocinandum aptior eris. Hinc patet necessitas disciplinarum: patet etiam, quænam in iisdem tradi debeant, scilicet definitiones accurate & propositiones determinatæ, tum categoricæ, in quibus prædicata absoluta determi-

nantur per essentialia, quæ definitiones ingrediuntur; tum hypotheticæ, in quibus prædicata hypothetica determinantur per accidentalia essentialibus in definitione contentis superaccidentia.

§. 371.

Definitio rei convenire dicitur, si eidem insint singulæ *Definitio*; notæ definitionem ingredientibus. *Genus* vel *species* rei convenire *Genus* & dicitur, si eidem insint determinationes singulæ genericæ, vel *species* specificæ. *quandonam rei convenire dicantur.*

Uterior horum explicatio quoad definitionem petenda ex doctrina logica de definitionibus (§. 152 *Log.*); quoad genus & speciem ex doctrina ontologica de ente universali (§. 236 & seqq. *Ontol.*). Præmittimus autem terminorum horum explicationem, ut sequentes ratiocinandi leges rectius intelligantur.

§. 372.

Regule ratiocinandi seu *sylogismorum* dicuntur, per *Regula* (sylogismorum) quas ratiocinia explicari possunt, seu quas anima observat, dum *logismorum* legitime ratiocinatur. Dicitur autem *legitime ratiocinari*, si *quanam* dispositio illata fuerit vera. *dicantur.*

Regulæ illæ syllogisticæ explicantur in Logica (§. 366 & seqq.)

§. 373.

Lex ratiocinandi dicitur principium generale ratiocinandi. *Leges ratiocinandi* seu regularum ratiocinandi. *quoniam dicantur.*

Rationem denominandi vide superius (not. §. 84), quoniam dicantur, dum jam indicavimus supra (not. §. 116).

§. 374.

Leges ratiocinandi sunt. 1. Cui competit definitio aut non-*Leges ratiocinandi* definitio eidem respondens, eidem competit definitum, seu non-*Leges ratiocinandi* definitum ista definitione explicatum & contra. 2. Cui competit genus vel species, eidem quoque competunt prædicata absoluta generi vel speciei isti tribuenda. 3. Cui præter genus vel speciem conveniunt determinationes quædam accidentales, eidem quoque conveniunt prædicata sub istis determinationibus accidentalibus generi & speciei isti tribuenda. Etenim dum ratiocinamur,

namur, rei aut nomen aliquod vindicamus, aut prædicatum absolutum, vel hypotheticum (§. 370). Quoniam nomen rei ideo tribuitur, quod eidem conveniat definitio, vel notio confusa eidem respondens (§. 385. 386. 371), consequenter & definitio vel notio confusa eidem respondens convenire debet, si nomen eidem tribuendum esse ponis; per propositionem istam, *cui convenit definitio, eidem convenit definitum & contra*, intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei vel nomen aliquod, vel definitionem aliquam; consequenter ratio, cur id fiat, in eadem continetur (§. 56 *Ontol.*). Est adeo principium ratiocinandi (§. 866 *Ontol.* & §. 367 *Psychol.*), consequenter lex ratiocinandi (§. 373).

Similiter prædicatum absolutum ideo tribuimus rei, quod rem ad genus istud, vel speciem illam referimus, cui istud convenire nobis constat (§. 360.), consequenter quia genus, vel species eidem convenit (§. 371). Quoniam itaque per propositionem istam, *cui convenit genus vel species, eidem quoque conveniunt prædicata absoluta generi vel speciei tribuenda*, intelligitur, cur ratiocinans tribuat rei hoc prædicatum absolutum (§. 367); in propositione hac continetur ratio ratiocinii (§. 56 *Ontol.*), consequenter ipsa principium ratiocinii est (§. 866 *Ontol.*). Est igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Denique prædicatum hypotheticum ideo tribuimus rei, quod rem obviam ad genus aliquod vel speciem aliquam pertinere, præterea conditionem præsentem esse agnoscamus, ob quam generi isti vel speciei prædicatum hoc hypotheticum tribuitur (§. 361), consequenter quia eidem præter genus conveniunt etiam determinationes quædam accidentales (§. 371). Quare cum per propositionem istam, *cui præter genus vel speciem conveniunt determinationes quædam accidentales; eidem quoque conveniunt prædicata sub istis determinationibus accidentalibus generi vel speciei tribuenda*, intelligatur, cur hoc prædicatum hypotheticum eidem tribuatur, in propositione hac conti-

continetur ratio, cur prædicatum hypotheticum rei sit tribuendum (§. 366 *Ontol.*), consequenter principium est (§. 366 *Ontol.*) & quidem, cum prædicatum hypotheticum rei tribuens ratiocinetur (§. 367), principium ratiociniorum. Est igitur lex ratiocinandi (§. 373).

Coincidit cum hac legē *Dictum de omni* Logiconum (§. 346. 348. 349 *Log.*).

§. 375.

Si rei cuidam obviæ notas definitionem aliquam ingre- *Nomen*
dientes junctim sumtas non convenire agnoscimus, atque defini- *quando res*
tionis illius memores nobis conscii sumus, rei, cui definitio ista con- *denegatur.*
venit, tribuendum esse hoc nomen: idem rei obviæ convenire non
posse judicamus. Quoniam enim nomen generis, vel speciei
alicujus tribui volumus enti, cui determinationes istæ generi-
cæ, vel specificæ insunt, quibus notio generis vel speciei conti-
netur (§. 271 *Psych.* & §. 236 *Ontol.*), nomen quoque istud,
stante significatu vocabuli, quem non immutari supponimus,
tribui nequit nisi enti, cui determinationes genericæ, vel specifi-
cæ simul insunt, consequenter cui genus, vel species convenit
(§. 371). Quare cum definitionem rei obviæ non convenire
agnoscamus & nobis conscii simus hanc esse definitionem rei, cui
id nominis tribuitur *per hypoth.* judicare utique debemus, no-
men istud rei obviæ tribui minime posse.

Idem quoque confirmatur a posteriori. Ponamus enim
nos agnoscere, quod figura mensæ quatuor habeat latera, ac in-
de inferre, quod non habeat tria. Ponamus porro in memo-
riam nobis venire, figuram, quæ tribus lateribus continetur, esse
triangulum, consequenter quæ tribus lateribus non continetur,
non esse triangulum. Nemo non ideo judicabit, figuram men-
sæ non esse triangulum.

Nimirum ratio, cur rei alicui tribuendum sit nomen aliquod, est de-
finitio. Quare si hæc rei non convenit, nec ratio ponitur, ob quam no-
men eidem tribuendum. Ergo nec nomen eidem tribui potest.

(*Wolffii Psychologia.*)

N n

§. 376.

§. 376.

Alter casus.

Quoniam notio confusa continens notas, quæ definitionem ingrediuntur, definitioni æquivalet, seu eidem generi vel speciei convenit, cui definitio convenit, quod per se patet; *Si obviæ cuidam rei notionem aliquam confusam non convenire agnoscimus atque meminimus, nomen aliquod indigitare rem, cui notio ista convenit; nomen rei obviæ non convenire judicamus (§. 375).*

Pertinet hæc exemplum, quando scilicet judicamus, ens, quod videmus, non esse avem, vel etiam avem, quam videmus, non esse columbam. Propositio præfens eodem modo demonstrari poterat, quo præcedens.

§. 377.

Quando definitio denegatur.

Si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse agnoscimus atque meminimus, rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam; eidem quoque definitionem convenire non posse judicamus. Quoniam enim nomen aliquod rei tribuimus, ut indigitemus eidem convenire definitionem aliquam (§. 271), si nomen rei non convenire potest, nec definitionem eidem tribuere licet. Quare si agnoscimus rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire definitionem aliquam; eidem quoque definitionem hanc convenire minime posse utique judicare debemus.

E. gr. Si constet figuram mensæ non esse triangulum, atque recordemur, triangulum esse figuram quæ tria latera habet; utique judicamus figuram mensæ non habere tria latera.

§. 378.

Quando notio quadam confusa rei denegatur.

Quoniam notio confusa continens notas, quæ definitionem aliquam ingredi debent, definitioni æquivalet; *si rei cuidam obviæ nomen aliquod convenire non posse agnoscimus atque meminimus rei hoc nomine indigitatæ convenire notionem aliquam*

aliquam confusam; eidem quoque notionem hanc confusam convenire non posse judicamus (§. 377)

E. gr. Si noster avem a Titio visam non esse columbam, atque imaginatio præsens tibi sistat phantasma columbæ; judicabis utique phantasmate isto minime representari avem a Titio visam.

§. 379.

Si rei cuiusdam obviæ nomen aliquod convenire agnoscimus, seu eam ad hoc genus, vel speciem istam referri debere agnoscimus atque meminimus rei hac nomine denotatæ, seu ad hoc genus vel speciem istam spectanti repugnare aliquod prædicatum absolutum; idem quoque rei obviæ tribui non posse judicamus. Quando rei denegatur prædicatum absolutum.
Etenim si rei aliquo nomine denotatæ, seu ad genus aliquod, vel speciem aliquam relatæ prædicatum aliquod absolutum repugnat, ex eo intelligitur, quod prædicatum aliquod rei cuiusdam convenire nequeat, quod ipsi hoc nomen conveniat, vel quod ad genus, vel speciem istam spectet, consequenter in judicio, quod res obvia ad hoc genus, vel speciem istam spectet, ratio continetur, cur prædicatum convenire non possit (§. 56 Ontol.). Quare cum agnoscamus, rei obviæ convenire nomen aliquod, vel eam ad hoc genus, aut speciem istam referendam esse, per hypoth. ratio ponitur, cur prædicatum istud absolutum rei obviæ convenire minime possit, consequenter prædicatum istud convenire eidem nequit (§. 118 Ontol.). Recte igitur judicamus, prædicatum istud absolutum rei obviæ convenire minime posse.

E. gr. Si nobis constet figuram mensæ esse Quadratum atque meminimus, Quadratum non habere tres angulos; utique judicamus, figuram mensæ non habere quatuor angulos. Similiter si constet, avem, quam videmus, esse hirundinem, atque recordemur, hirundinem cavæ inclusam vivere non posse; utique judicamus, avem hanc, quam videmus, cavæ inclusam vivere non posse. Nemo autem miretur nos rationem sufficientem appellare notionem subiecti seu nomen, quo eadem denotatur, cui prædicatum aliquod repugnat, cur prædicatum istud rei convenire non possit: neque enim invita definitione rationis sufficientis (§. 56 Ontol.) dantur etiam rationes sufficientes ad negandum.

§. 380.

Quando
denegetur
prædicatum
hypotheti-
cum.

Quodsi nobis constet rei cuiam obviæ tribuendum esse nomen aliquod, vel eam ad hoc genus, aut speciem istam referendam esse ac præterea adesse conditionem quandam, seu determinationes quasdam accidentales, atque meminimus generi vel speciei isti sub hac conditione, seu his superaddentibus determinationibus accidentalibus repugnare aliquod prædicatum; idem rei obviæ non convenire judicamus. Quoniam enim generi vel speciei sub hac conditione repugnat prædicatum per hypoth. ex eo intelligitur, quod rei ejus generis vel speciei posita ista conditione prædicatum convenire non possit, consequenter notio generis vel speciei cum conditione ista ratio est, cur hoc prædicatum rei ad idem genus, vel eandem speciem pertinenti convenire minime possit (§. 56 Ontol.). Quare cum nobis constet rem obviæ esse hujus generis, vel speciei atque conditionem esse præsentem, sub qua prædicatum generi vel speciei huic repugnat, per hypoth. ratio sufficiens ponitur cur eidem hoc prædicatum convenire nequeat, consequenter utique eidem convenire non posse perspicimus (§. 118 Ontol.). Judicamus itaque rei obviæ prædicatum hoc convenire minime posse.

Ponamus nos perspicere, quod semen sit commissum terræ aridæ, & meminisse quod semen terræ aridæ commissum non germinet: utique judicabimus, semen, quod jam terræ commissum est, germinare non posse.

§. 381.

Alius casus.

Si nobis constet rei cuiam obviæ tribuendum esse nomen aliquod, sive genus, vel speciem, & meminimus, generi vel speciei isti sub data quadam conditione vel datis quibusdam determinationibus accidentalibus convenire aliquod prædicatum, hanc autem conditionem, vel istas determinationes accidentales abesse videmus: rei quoque prædicatum istud non convenire judicamus. Quoniam enim prædicatum generi, vel speciei competere non intelligitur, nisi posita ista conditione, seu de-

ter-

terminationibus accidentalibus ad essentialia notionem generis, vel speciei constituentes accidentibus; hæ notioni generis vel speciei junctæ absolvunt rationem sufficientem, cur prædicatum hypotheticum generi, vel speciei convenire possit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum prædicatum demum ponatur, posita ratione sufficiente (§. 118 *Ontol.*); conditione absente, vel determinationibus accidentalibus non extantibus, prædicatum hypotheticum rei datæ convenire non posse perspicimus, atque adeo judicamus prædicatum hypotheticum rei obviæ non convenire.

E. gr. Ponamus nos videre lapidem & meminisse lapidem calidum non calefacere. Quodsi porro deprehendamus, lapidem, quem videmus, non esse calidum; utique judicabimus, lapidem hunc, quem videmus, non posse calefacere. Certe nos ita judicare, quovis momento experiri licet. Quodsi ad judicia hominum fuerimus attenti & super his reflectentes principia universalia abstrahamus; in omnes illas propositiones a posteriori incidemus, quas hic de ratiociniis a priori stabili-
mus omnes muneris, quod philosopho incumbit (§. 6 *Disc. pratim.*), partes adimpleri.

§. 382.

In omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel absolutum, vel hypotheticum aliquod de subjecto ratiocinii negatur. Quoniam per ratiocinium negativum illud intelligimus, quo conclusio negativa inferitur; non alia prædicata per ratiocinium negativum a subjecto removeri possunt, quam quæ per affirmativa eidem vindicantur. Jam vero in omni ratiocinio affirmativo, quo scilicet prædicatum aliquod subjecto vindicatur, aut nomen, aut prædicatum aliquod absolutum, vel hypotheticum subjecto alicui vindicatur (§. 370). Ergo in omni ratiocinio negativo aut nomen aliquod, aut prædicatum vel absolutum vel hypotheticum removeri debet.

Ratiociniorum negativorum adeo hic casus est, ut præcaveamus errores in judicando, ne scilicet rei tribuamus nomen, quod eidem minime coavenit, aut ne eandem ad genus aliquod vel speciem referamus

Nn 3

cui

cui subflare nequit, ac ne porro eidem tribuamus prædicata, quæ in eam vel nunquam, vel saltem in præfenti convenire nequeunt. Quodsi nunquam per errorem judicaremus, sed in ratiocinando exacti essemus; ratiociniis negativis non haberemus opus.

§. 383.

Quando ratiocinamur. Dum vi definitionis, aut notionis eidem æquipollentis nomen; aut vi judicii cujusdam categorici, vel hypothetici prædicatum absolutum, vel hypotheticum a re quadam removemus; ratiocinamur. Quando enim vi definitionis aut notionis confusæ eidem æquipollentis nomen, aut vi judicii cujusdam categorici, aut hypothetici prædicatum aliquod absolutum, aut hypotheticum a re quadam removemus, ex duobus præviis judiciis formamus tertium (§. 375 & seqq.). Quare cum ratiocinamur, dum ex judiciis aliis præviis judicia formamus (§. 366); in omni casu propositionis ratiocinamur.

Sunt adeo exempla, quibus propositiones antecedentes illustravimus, ratiocinia.

§. 384.

Leges ratiocinandi negative. Leges ratiocinandi sunt: 1. Cui non convenit definitio, aut notio confusa eidem respondens, ei nec convenit definitum & contra. 2. Cui convenit genus, vel species, eidem quoque non convenit prædicatum absolutum generi, vel speciei isti repugnans. 3. Cui præter genus, vel speciem convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel speciei repugnat; eidem quoque prædicatum istud non convenit. 4. Cui genus & species convenit, sed non convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem tribuendum; ei nec prædicatum hoc convenit. Etenim nomen, vel genus aliquod, aut speciem aliquam rei non convenire ex eo intelligimus, quod non conveniat eidem definitio, vel notio confusa huic æquipollens (§. 375. 376), consequenter in propositione, cui non convenit definitio, aut notio confusa eidem æquipollens, ei nec convenit nomen definitioni, vel notioni isti respondens, continetur ratio, cur nomen a subjecto sit removendum

dum (§. 36 *Ontol.*). Est igitur principium (§. 806 *Ontol.*). Quoniam itaque ratiocinamur, dum nomen aliquod subiecto convenire vi definitionis aut notionis eidem æquipollentis negatur (§. 383); propositio ista principium ratiocinandi est, adeoque lex ratiocinandi (§. 373).

Similiter cum ex eo intelligatur, quod rei alicui definitio, vel notio quædam confusa eidem æquipollens convenire nequeat, quod nomen definitioni, vel notioni isti respondens non conveniat; eodem prorsus modo ostenditur, legem ratiocinandi esse hanc propositionem: *Cui non convenit nomen, cui definitio quædam, vel notio confusa aliqua respondet, ei nec convenit definitio vel notio ista.*

Prædicatum aliquod absolutum rei non convenire ex eo intelligimus, quod ipsi conveniat genus, vel species, cui prædicatum istud repugnat (§. 379). Quamobrem denuo, ut ante ostenditur, legem ratiocinandi esse propositionem: *Cui convenit genus, vel species, eidem nec convenit prædicatum absolutum generi isti, vel speciei repugnans.*

Prædicatum aliquod hypotheticum rei cuidam non convenire intelligimus tum ex eo, quod ipsi præter genus, vel speciem conveniat ista conditio, sub qua generi huic, vel speciei prædicatum aliquod repugnat (§. 382); tum ex eo, quod ipsi genus quidem, vel species, sed non conditio conveniat, sub qua prædicatum generi isti, vel speciei convenit (§. 383). Quamobrem eodem prorsus modo etiam ostenditur, esse non minus hanc propositionem, *Cui præter genus, vel speciem convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem generi, vel speciei repugnat, eidem quoque prædicatum istud non convenit; quam alteram, Cui genus & species convenit, sed non convenit conditio, sub qua prædicatum aliquod eidem convenit, ei nec prædicatum hoc convenit; legem ratiocinandi.*

Coincidit cum legibus istis ratiocinandi *Dictum de nullo* Logicorum (§. 347 & seqq. *Log.*). Exempla petenda sunt ex anterioribus (n. r.

§. 375 & seq.). Sunt autem leges hæc ratiociniorum negativorum, quemadmodum superiores (§. 374) affirmativorum. In casu hypothetico leges duæ simul subinde obveniunt, si ad ideam respicias, non ad verba, quæ variari possunt, illa existente eadem: id quod exemplis redditur manifestum. Ponamus lapidem esse frigidum, adeoque non calidum. Aut igitur ex eo, quod sit frigidus, aut ex eo, quod non sit calidus, colligitur, quod non calefaciat. In casu priori ponitur conditio, cui prædicatum repugnat; in posteriori tollitur conditio, sub qua prædicatum ponitur. Similiter ponamus portio parietem esse rubro panno tectum, adeoque non album. Aut igitur ex eo, quod rubro panno tegatur, aut ex eo, quod albus non sit, colligitur, quod imagines per foramen exiguum intromissas non exhibeat claras atque satis distinctas. In casu priori ponitur denuo conditio, cui prædicatum repugnat; in posteriori tollitur conditio, sub qua prædicatum ponitur. Atque hæc ratio est, cur plerumque lex altera non attendatur, sed simul sub priori tacite comprehendatur.

§. 385.

Modus ratiocinandi conditionalis.

Si quid esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid esse debere; hoc alterum quoque esse iudicamus. Etenim si quid ideo est, quia alterum est; ex eo quod hoc est, etiam illud esse intelligitur consequenter illud ratio sufficiens est, cur hoc sit (§. 56 *Ontol.*). Quare cum agnoscamus hoc esse, propter quod alterum esse debet *per hypoth.* rationem sufficientem poni agnoscimus. Et quia meminimus, si hoc est, etiam alterum esse debere; id, quod ponitur, esse rationem sufficientem alterius nobis conscii sumus. Quoniam itaque posita ratione sufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118 *Ontol.*); alterum quoque esse debere utique iudicamus.

Idem patet a posteriori. Ponamus nos observare, quod ventus orientalis spiret, atque in plagam, unde spirat, respicientes iudicare, quod spiret. Quod si nobis in mentem veniat, quod ante cognovimus: Si ventus orientalis spirat, tempestas serena est, & in hanc propositionem attentionem nostram perinde ac in priorem convertimus; nos iudicare experimur, quod

tem-

tempestat sit serena. Duas hic habemus propositiones, 1. ventus orientalis spirat & 2. tempestat est serena. Experientia & ratione constat, si ventus orientalis spirat, tempestatem esse serenam, adeoque generaliter, si id est, quod propositione una affirmatur, esse etiam alterum, quod affirmatur propositione altera. Observamus vero prius esse, ac ideo judicamus, quod etiam sit alterum.

Spectamus nimirum hic duo a se invicem diversa tanquam inter se connexa, ut posito uno ponatur etiam alterum. Et idem sane obtinet in omni ratiocinio categorico, de quo antea diximus. Etenim nomen rei tribuitur sub conditione definitionis, seu eidem æquipollentis notionis confusæ; prædicatum absolutum sub conditione eadem, prædicatum hypotheticum sub conditione expressa definitioni superaddita. E. gr. si judicamus columbam mansuescere posse, supponimus avem esse columbam & inde colligimus, quod mansuescere possit. Quare si verum est, avem esse columbam; verum etiam est, eam mansuescere posse. Similiter si judicamus, lapidem calidum calefacere, supponimus lapidem esse calidum ac inde colligimus quod calefaciat. Quare si verum est, lapidem esse calidum; verum etiam est, eum calefacere. Propositione adeo præsentente nituntur ratiocinia positiva non minus categorica, quam hypothetica.

§. 386.

Si quid non esse agnoscimus atque meminimus, ideo etiam aliud quid non esse debere; hoc alterum quoque non esse judicamus. Etenim si quid ideo esse nequit, quia alterum non est; ex eo, quod hoc non est, intelligitur cur illud etiam non sit, consequenter non existentia hujus est ratio sufficiens non existentia illius (§. 56. Ontol.). Quare cum agnoscamus hoc non esse, propter cujus non existentiam nec alterum esse potest per hypoth. rationem sufficientem poni agnoscimus, cur alterum non sit. Et quia meminimus, si hoc non est, nec aliud quid esse posse, vel ideo etiam aliud quid non esse debere per hypoth. id, quod ponitur, esse rationem sufficientem.

(Wolffii Psychologia.) O o tem

tem cur alterum esse nequeat nobis consilii sumus. Quoniam itaque posita ratione sufficiente ponitur etiam id, quod per eam potius est, quam non est (§. 118.) *Ontol.*, adeoque posita ratione sufficiente, cur aliquid esse non possit, etiam id, quod per eam potius non est, quam esse potest, esse nequit; alterum quoque non esse debere utique judicamus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nos observare, lapidem non esse calidum. Quodsi nobis in mentem veniat: si lapis non est calidus, nec calefacit, & in hanc propositionem attentionem nostram perinde ac in priorem convertamus, nos judicare experimur, quod lapis non calefaciat. Duas hic habemus propositiones, 1. Lapis non est calidus & 2. Lapis non calefacit. Experientia & ratione constat, si lapis non est, quod propositione una esse negatur, nec alterum esse, quod propositione altera negatur. Observamus vero prius non esse, ac ideo judicamus, quod etiam alterum non sit.

Dux hæ notiones negativæ, quæ duabus propositionibus negativis respondent, ex quibus hypothetica componitur, ita inter se connexæ sunt, ut una posita ponenda etiam sit altera, consequenter ut, si unum negetur, negandum etiam sit alterum: ut adeo casus propositionis præsentis contineatur sub priori, si per fictionem negativa notio spectetur ut positiva: quo respectu affirmamus aliquid non esse, dum idem esse negamus. Ad hanc fictionem dudum attenderunt Logici non modo in casu præsentis, verum etiam in aliis (§. 208. *Log.*), ubi negationem explicare per affirmationem, quod quid non sit, ad salvandos conceptus universales. Et in præsentis quidem casu, poni dicitur, quod esse vel non esse judicamus (§. 406. *Log.*). Quamobrem & Logici utramque propositionem, mediante hoc termino in unam contrahunt.

§. 187.

Alius modus.

Si quid non esse agnoscimus atque meminimus, idem esse posito quod sit aliud, etiam hoc non esse, agnoscimus. Ponamus nos agnoscere B non esse, atque meminisse, si A est, etiam

B esse.

B. esse; dico nos judicare, quod A non sit. Etenim si judicare velimus, A esse, judicandum quoque quod sit B (§. 385.) Quare cum B non sit *per hypoth.* A non esse utique judicandum (§. 53. *Ontol.*)

Quod si exemplum quodvis singulare substituas, idem confirmabitur a posteriori & ad te ipsum attentus agnosces, non aliam esse rationem, cur ita judices, quam eam, quæ in demonstratione adducta fuit. E. gr. Si observamus tempestatem non esse serenam, atque recordemur, si ventus orientalis spirat, serenam esse tempestatem; hinc utique colligimus, ventum orientalem non spirare. Quæritur cur ita colligamus, respondemus quod alias tempestas serena esse deberet.

Nimirum si posita A ponitur etiam necessario B, fieri non potest, ut, si A sit, B non sit. Quare utique ex eo, quod B non est, colligendum, etiam A non esse. Multa in exemplis singularibus evidentiæ sunt, quæ ad universalitatem revocata obscurura evadunt.

§. 388.

Lex ratiocinandi est: Posito propositionis hypotheticæ Lex ratio antecedente ponitur consequens & sublato consequente tollitur antecedens. Quoniam enim in propositione hypothetica consequens ideo est, quia antecedens est (§. 385. 386.) & antecedens non est, quia consequens est (§. 387.), ex eo, quod antecedens ponitur, intelligitur cur ponatur consequens & ex eo, quod consequens tollatur, intelligitur, cur tollatur antecedens, consequenter in propositione: *Posito propositionis hypotheticæ antecedente ponitur consequens & sublato consequente tollitur antecedens*, continetur ratio, cur judicandum sit in casu priori consequens esse, in posteriori antecedens non esse (§. 56. *Ontol.*), adeoque propositio ista principium est (§. 506. *Ontol.*). Enim vero dum ita judicamus, ex duabus propositionibus datis formamus tertiam, consequenter ratiocinamur (§. 366.) Est igitur propositio ista lex ratiocinandi (§. 373.)

Hæc lege nimirum nuncitur syllogismi hypothetici; quemadmodum alias docuimus (§. 409. & seqq. Log.)

§. 389.

Modus ratiocinandi disjunctivus.

Si duorum aut plurimum uno existente cetera non existant, unum vero eorum semper existat; propterea quod unum existere constat judicamus cetera non esse & ubi cetera non esse intelligimus, unum eorum esse. Propositio hæc coincidit cum fundamento syllogismorum disjunctivorum, quod in Logica §. 417. exposuimus. Non igitur opus est, ut eam denuo probemus, præsertim cum adeo evidens sit, ut absque omni probatione concedi debeat.

Ponamus nimirum aut A, aut B, aut C esse. Quodsi fuerit, C; non erit A, non erit B. Et si nec C, nec B fuerit, erit A. Idem clarius patet in casu speciali. Quoniam substantia omnis aut simplex est, aut composita, ideo animam aut simplicem esse constat, aut compositam. Ponamus jam porro probari, quod non sit composita. Nemo non protinus judicabit, quod sit simplex. Similiter constat semper esse aut diem, aut noctem. Ponamus constare, quod dies fuerit, cum aliquis nasceretur. Hinc ergo colligimus, quod nocte natus non fuerit.

§. 390.

Lex ratiocinandi disjunctivorum.

Lex ratiocinandi est: Posita uno membro propositionis disjunctivæ, tolli cetera & ceteris sublati poni unum, ac uno sublato indeterminate poni ceterorum unum. Etenim ex eo quod membrum unum ponatur, intelligitur cur cetera tollantur, & ex eo, quod tollantur cetera vel eorum unum, intelligitur, cur ponatur unum vel determinate, vel indeterminate, consequenter in propositione præsentem continetur ratio, cur judicemus quid esse, vel non esse (§. 56. Ontol.), adeoque propositio ista principium est (§. 506. Ontol.). Habemus autem duas propositiones, alteram disjunctivam, alteram categoricam, vel disjunctivam itidem, qua aliquid ponitur, vel aliquid aut plura tolluntur, acque hisce præviis formatur tertia, qua quid esse affirmatur, vel negatur, adeoque vi propositionis præsentis

tis judicantes ratiocinamur (§. 366.) Propositio igitur præfens principium ratiocinandi *per demonstrata*, consequenter lex ratiocinandi (§. 373.)

Quomodo hinc deducantur modi syllogismorum disjunctivorum, in Logica docuimus §. 419. & seq.

§. 391.

In ratiociniis ex notionibus aliis præviis nascitur alia. Nationum
Quando enim ratiocinamur, judicium aliquod ex aliis præviis *oritur ex* formamus (§. 366.) consequenter in cognitione symbolica *ex ratiociniis.* propositionibus determinatis præviis formatur alia (§. 368.). Quoniam vero omni propositioni veræ notio aliqua respondet (§. 520. § 21. Log.); in ratiociniis ex præviis notionibus aliis nascitur alia.

Idem patet a posteriori. Ponamus enim me pirum intuentem judicare, quod sit arbor, atque recordantem, quod arbor omnis autumnno folia deponat, colligere, quod pirus, quam intueor, autumnno folia sit depositura. Tum igitur ita ratiocinamur. Pirus hæc arbor est. Arbor omnis autumnno folia sua deponit. Ergo & hæc pirus folia sua autumnno deponet. Propositioni primæ, quæ est minor syllogismi (§. 340. Log.), respondet notio, qua pirus exhibetur tanquam arbor, quatenus in idea piri præsentis attentionem nostram dirigimus ad ea, quæ piro cum arboribus ceteris communia sunt, veluti ad truncum, ramos, surculos atque folia. Propositioni secundæ respondet notio arboris autumnno folia deponentis, quatenus nobis in memoriam revocamus ideam alicujus arboris, qualem folia deponentem conspeximus autumnnali tempore, una cum aliis perceptionibus, quas ista tempestate simul habuimus. Propositioni denique tertiæ respondet notio aut, si mavis, idea exhibens hanc arborem, qualis conspicietur autumnnali tempore folia depositura. Ex duabus igitur notionibus præviis nascitur tertia & in cognitione intuitiva ex duabus ideis

po 3

tertia

tertia nascitur. Idem eodem modo patet in quocunque casu alio ratiocinii categorici. Enimvero non minus idem patet in casu ratiocinii hypothetici: id quod vel eodem exemplo, quod modo dedimus, probari potest, si ratiocinium categoricum ad hypotheticum revocetur. Etenim ponamus, nos ut ante pirum intuentes judicare, quod sit arbor, atque perpendentes, quod, si arbor sit, folia sua autumnno deponere debeat, colligere, quod hæc, quam intuemur, pirus folia sua deponere debeat. Ecquis non videt, nos ita ratiocinari: si hæc pirus arbor est, folia sua autumnno deponet. Atqui hæc pirus arbor est. Ergo folia sua autumnno deponet. Enimvero quis non simul videt, subsumptioni & conclusioni, utpote iisdem cum minore ac conclusione syllogismi categorici, eandem respondere notionem, propositioni autem hypotheticæ notionem ex utraque compositam sive ideam, quæ pirus exhibetur tanquam arbor foliis prædita & deinde tanquam eadem deponens una cum perceptionibus tempestatibus autumnalis signis. Idea enim, quæ primo se sistit, antecedenti respondet: eadem vero deinde successive immutatur, ut respondeat consequenti. Sed idem casus convertitur quoque in ratiocinium hypotheticum a categorico diversum. Ponamus enim nos ad perceptiones nostras attentos judicare, quod sit autumnus, atque recordantes, quod autumnno decidant folia arborum, consequenter judicantes quod, si autumnus sit, hæc pirus sive hæc arbor folia sua depositura sit, colligere, quod hæc arbor folia deponere debeat. Hoc modo igitur hypothetice argumentamur: Si autumnus est, pirus hæc folia deponet. Atqui autumnus est. Ergo pirus hæc folia sua deponet. Antecedenti respondet notio autumnni, quam in idea exhibemus per ea, quæ ista tempestate diversa a nobis sensu percipiuntur: consequenti autem notio, quæ in idea arboris folia sua deponentis continetur. Propositionem adeo hypotheticam nobis representamus per ideam ex utraque compositam

sitam, quatenus successive attentio ab una ad alteram promovetur. Subsumptioni respondet notio antecedentis solitaria. Nascitur adeo hic aliqua notio ex aliis præviis. Eodem prorsus modo idem intelligitur in quocunque casu alio iudicii hypothetici.

Plurimum prodest ad distinctam mentis humanæ cognitionem, ut status mentis expendamus, qui in ratiociniis successive se invicem excipiunt. Quamobrem acumen sibi comparatur, quo in animæ interioribus rimandis opus est; ratiocinia complura tam categorica, quam hypothetica revocet ad notiones complexas atque ideas, quæ successive in mente nascuntur, dum ratiocinamur. Valde proficuum hoc nobis est in philosophia morali, quemadmodum suo loco plenius constabit.

§. 392.

Quoniam in ratiociniis ex notionibus quibusdam præviis nascuntur aliz, ad quas tunc temporis absque istis non pervenissemus (§. 391.); ex ratiociniis intelligitur, quomodo in mente notiones aliz ex aliis nascantur, consequenter *Ratiocinia & in cognitione symbolica syllogismi notionum atque idearum, in quibus ista continentur, successione explicande inferunt.* Usus rationum in explicanda successione idearum.

Usus hic Syllogismorum prorsus egregius est antea non animadvertus. Primus mentionem ejus injeci in Lexico Mathematico sub voce *demonstratio*. Dixi deinde plura de eodem in Ratione Prælectionum Sect. 2. c. 3. §. 28. p. 147. atque in Metaphysica parvo idiomate conscripta §. 341. & seqq. quæ in compendio proposuit *Thomasmigius* in Institut. Psychologiæ §. 79. Ut vero plenius intelligatur, aliquot adhuc theoremata specialia condenda sunt.

§. 393.

Si iudicium intuitivum notionem communem habet cum Modis præterito aliquo iudicio, quod memoria tenemus, & formatum ex terminis eorum diversis iudicium de novo communem quandam notionem habet cum iudicio aliquo præterito, quod memoria tenemus ac ita porro; series cogitationum continuatur per leges mus continuationis series perceptionum.

leges ratiocinandi. Etenim si iudicium, quod formatur, intuitivum notionem communem habet cum iudicio aliquo præterito, hocque memoria tenemus, atque adeo idem reproducere ac reproductum recognoscere valemus (§. 180.) vi notionis communis iudicium præteritum reproducimus (§. 104.) terminisque diversis iudicii utriusque combinatis iudicium discursivum formatur (§. 362.) sicque pervenitur ad iudicium, quod alias mentem nostram tunc temporis non subiiisset (§. 366.) Quodsi attentionem nostram in hoc iudicium dirigimus & id notionem quandam communem habet cum alio præterito, quod itidem memoria tenemus; eodem, quo ante, modo ostenditur, nos ad iudicium aliquod discursivum pervenire, ad quod alias non pervenissemus. Unde facile patet, eadem lege quancumque temporis intervallo seriem cogitationum ratiocinando continuari posse, modo non desint iudicia præterita, quorum ope præsentium recordamur.

Liquet idem a posteriori in exemplis obviis. Ponamus Titium mane evigilare, auditaque hora quinta surgere, vestes induere, preces ad Deum fundere, in Bibliis sacrosanctis legere ac deinde ad labores consuetos progredi. Ponamus majoris evidentie gratia, omnia hæc fieri ex intentione agentis, ita ut habeat animum agendi, quod agit. Quodsi jam meditemur, quomodo successive cogitationes animum subeant; id explicari non posse animadvertes nisi per ratiocinii notionem. Nimirum Titius, dum evigilat, audit horologium sonitu campanæ indicare horam quintam. Super perceptione sua reflectens iudicat, horam quintam jam audiri: quo facto propositi sui recordatur, hora quinta esse surgendum, ac inde infert, sibi jam esse surgendum. Latere in hisce syllogismum sequentem: Quando hora quinta auditur, surgendum mihi est. Nunc auditur hora quinta. Ergo nunc mihi surgendum est: equis non videt? Propositioni singulari surgendi non futurum fuisse locum, nisi duo status mentis præces-

cessissent, qui præmissis respondent vi principii rationis sufficientis concluditur. Ponamus enim te non audire horam quintam sonitu campanæ jam indicari, aut saltem super perceptione non reflectere; nulla erit ratio, cur surgendi propositum tibi in mentem veniat (§. 104.): id quod & a posteriori innotescit, modo ad diversos status diverso tempore obtinentes attendere consueveris. Ponamus te quidem audire, quod horologium loquatur horam quintam, immo te animum ad perceptionem præsentem reflectentem judicare, quod hora quinta jam audiat, nunquam autem tibi fuisse propositum hora quinta surgendi: nec intelligere licet, quomodo vi solius perceptionis præsentis, vel etiam iudicii de eo, quod percipitur, perveniat ad propositum singulare, nec nos in casu utoque ad idem pervenire experiemur. Quodsi vero supponas te jam antea propositum surgendi animo concepisse & jam audire, quod horologium loquatur horam quintam, qua surgere decrevisti, teque jam judicare, quod hora ista audiatur, non modo hinc intelliges, cur propositi tui recorderis (§. 104), verum etiam cur propositum singulare jam surgendi locum habeat (§. 360.), consequenter propositi huius rationem sufficientem habes; atque in hoc solo casu tibi esse propositum surgendi speciale, siquidem immediate ex perceptione sonitus horologii horam quintam loquentis & memoria propositi antea animo concepti oriri debet, ipso opere experieris. Quodsi jam porro propositum hoc exequeris tibi que executionis conscius es, hoc ipso iudicas, te jam surgere. Quare si antea animo concepisti propositum vestimenta induendi, dum surgis; huius propositi meminisse (§. 104.) atque hinc porro ut ante inferre debes, vestimenta jam esse induenda. Propositum adeo singulare induendi vestimenta distincte explicabile per hunc syllogismum. Quando surgo, vestimenta sunt induenda. Jam surgo. Ergo jam vestimenta induenda sunt. In præsentī casu non esse rationem sufficientem

Wolffii Psychologia.)

Pp

tem

tem propositi vestimenta induendi singularis, nisi utraque præmissa prævia; eodem prorsus, quo ante, modo ostenditur. Quodsi dubites, te judicare, quod surgas, dum tibi conscius es te surgere; id inde intelliges, quod quæsitus, quid facias, respondeas te surgere. Propositio enim hæc exprimit iudicium, quod in præsentī casu supponimus. Similiter dum tibi conscius es, te vestimenta induere; iudicas utique quod jam vestimenta induas &, actu finito, quod eadem indueris: unde quæsitus quid facias, vel quid feceris, respondes te vestimenta induere, vel induisse. Quare si jam an mo tuo sedet propositum ubi vestimenta induisti, preces ad Deum fundendi; huius propositi recordatus colligis preces ad Deum jam esse fundendas. Atque adeo modus, quo determinatur actualitas propositi huius singularis, denuo explicabilis per syllogismum, scilicet sequentem: Quando vestimenta induero, preces ad Deum sunt fundendæ. Atqui vestimenta jam induo. Ergo preces ad Deum sunt fundendæ. In hoc enim demum contineri rationem sufficientem actualitatis propositi specialis fundendi ad Deum preces eodem, quo ante, modo innotescit. Dum propositum tuum ipso opere executus preces ad Deum sudisti & te hoc fecisse tibi conscius es; perinde ac ante intelligitur, te judicare quod jam preces ad Deum fuderis. Atque ita ulterius propositi tui recordaris, quod precibus ad DEUM fuis textus in sacrosanctis Bibliis sit legendus. Actualitas adeo huius propositi per syllogismum sequentem explicabilis: Quando preces ad Deum fudi, textus in sacrosanctis Bibliis legendus. Atqui jam preces ad Deum fudi. Ergo jam textus in Bibliis legendus. Denique dum hoc propositum ipso opere executus tibi conscius es, quod jam textum in Bibliis legas, ulterioris propositi recordaris, quod a lectione Bibliorum ad labores consuetos te conferre debeas. Hinc igitur inferis ad labores consuetos nunc esse accedendum. Propositum adeo singulare accedendi ad labores consuetos quomodo nascatur, denuo per syllo-

Syllogismus hunc explicari potest. Quando textus in Bibliis lectus fuit, ad labores consuetos accedendum. Atqui jam textus in Bibliis lectus fuit. Ergo jam ad labores consuetos accedendum. Et ita per ratiocinia, saltem per latentia, series perceptionum continuatur ac appetituum, donec nova quadam sensatione interrumpatur. Idem innumeris aliis exemplis non minus obviis confirmare licet, modo ad singula animi attentum afferre & attentionem allatam in iisdem conservare didiceris: quod etsi adeo leve videatur, ut puerile reputetur, non tamen adeo leve deprehenditur, quemadmodum putatur, prout tentantibus apparebit.

Quæ a posteriori ad confirmandam propositionem præsentem in medium allata sunt, illustratione aliqua indigent, ne ad præcipianda iudicia adducantur qui sibi acumine præstare videntur, quo destituuntur. Notandum itaque est, quando status animæ per syllogismos explicabiles esse asseveramus, id non ita accipiendum esse, ac si mens nostra syllogismos formales formet tacite quasi sibi met ipsi loquendo, quemadmodum accidere solet animi ad perceptiones suas reflectentibus; sed id unice defendi, quod perceptiones ac in iis latentes notiones singulis syllogismi propositionibus respondentes in mente successive se invicem excipiant, quodque perceptio respondens conclusioni consequatur ex perceptionibus, quæ per præmissas exprimuntur, quemadmodum ex præmissis in syllogismo consequitur conclusio. E. gr. Dum hora quinta auditur, non opus est, ut mentem subeant hæc verba: Hora quinta jam auditur; sed sufficit me mihi conscius esse ejus, quod auditu percipio; & significatus ejusdem confuse tantummodo recorder, immo prorsus obscure, ut mihi ejusdem vix ac ne vix quidem conscius sum: sufficit enim ita in ideis exhiberi quæ verbis hisce indigentur: Jam hora quinta auditur. Similiter dum propositi surgendi hora quinta recorder; non opus est ut hæc verba musitem, Hora quinta mihi surgendum est. Ergo jam surgendum est; sed sufficit adesse in mente perceptiones, quibus continentur notiones propositionibus istis respondentes. Perceptiones nimirum constituunt status mentis, qui per modificationes animæ a se invicem discernuntur, quæ a facultatibus mentis oriuntur secundum leges in Psychologia stabilitas. In ipsa autem demonstratione propositionis jam docuimus, vi principii rationis sufficientis

nis diversos illos status in mente admittendos esse, qui singulis syllogismi propositionibus respondent, & eo modo consequi statum, quem conclusio exprimit, ex ceteris, qui per præmissas indiguntur, quomodo ex præmissis conclusio consequitur. Deinde porro notandum est, quemadmodum eadem conclusio ex diversis præmissis inferri potest; ita etiam statum mentis, qui eidem conclusioni responderet, ex diversis statibus præviis consequi posse atque solere. Sufficit itaque statum istum in omni casu ita consequi ex præviis, ut modus, quo consequitur, per syllogismum explicabilis sit. Absit itaque ut quis in dubium vocet ea, quæ ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori in medium adducta sunt, quod ea in se aliter experiantur. Huc etiam pertinet, quod, quemadmodum judicia intuitiva subinde etiam per ratiocinia tanquam discursiva inferantur, ita quoque status mentis, qui perceptionibus sensuibus continetur, ex aliis statibus præviis consequantur. Ita horam audiri quinam judicamus non semper ideo quod sonitus campanæ aures feriat; sed idem sæpius colligimus ex perceptionibus aliis, veluti lumine solis orientis ab ædificio aliquo reflexi, vel actionibus aliorum hominum isto tempore edi solitis & ita porro. Notandum denique ne exemplum maxime vulgare studio elegisse, ut propositio præfens facilius intelligeretur ac idea exemplaris analyticos cogitationum menti ingeneraretur. Absit itaque ut contemnatur id, in quo inexpectata latet profunditas & quod maximam philosophantibus utilitatem spondet, propterea quod per obvia intelligatur. Usus præterea insignis paulo post elucescet in notatione demonstrationis ad communem revocanda.

§. 394.

Alius modus, quo series cogitationum continuatur,

Si ope notionis complexæ formantur plura judicia intuitiva ac per ea perveniatur ad totidem discursiva, hinc vero de novo formetur notio complexa, vel formantur notiones complexæ plures, ac inde deducantur judicia alia per modum intuitivorum, per quæ ad alia discursiva perveniuntur; series cogitationum per ratiocinia continuatur. Etenim si ope notionis complexæ formantur plura judicia intuitiva ac per ea perveniuntur ad totidem discursiva; tot ratiociniis opus habemus, quot sunt judicia discursiva, quæ ex intuitivis colliguntur (§. 393.). Dum vero ex notionibus complexis, quæ judiciis istis discursivis

sis simul sumtis respondent, formantur denuo alia judicia per modum intuitivorum ac eorum ope ad alia discursiva pervenitur; tot denuo ratiociniis opus habemus, quot prodeunt judicia discursiva (*§. cit.*). Series igitur cogitationum in hypothesis propositionis presentis per ratiocinia continuatur.

Idem confirmatur a posteriori exemplis obviis. Ponamus nos conspiciere pruna immatura. Duo igitur formare licet judicia intuitiva, nimirum quod fructus hi sint pruna, & quod iidem sint pruna immatura. Ponamus jam porro judicantibus in memoriam venire, quod pruna multum habeant in re œconomica usum. Inferemus ergo: fructus, quos conspiciamus, multum habere in re œconomica usum. Judicium hoc discursivum verbis sæpissime efferimus, dum pruna contuemur. Ponamus denique judicantibus pruna esse immatura incidere, quod pruna immatura diarrheas excitare possint, aut minimum tormina ventris. Inferemus ergo: fructus hos, quos conspiciamus, diarrheas excitare posse, aut minimum tormina ventris. Judicia discursiva combinata exhibent hoc judicium, quod quasi intuitivum est; fructus hi multum in re œconomica usum habere ac diarrheas, aut tormina minimum ventris excitare posse. Quod si igitur memoria tibi suggerat judicium aliquod præteritum, aut minimum notiones, unde istud nascitur, fructum, qui in re œconomica multum habet usum, & diarrheas aut tormina ventris excitare potest, esse & utilem, & noxium; inde ulterius colliges, fructus hosce, quos conspicias, esse & utiles, & noxios. Si porro recorderis, pruna esse in re œconomica utiles, quando clibano torrentur, aut in aheno conquuntur, ut in pulvem abeant; hinc porro colliges, fructus, quos conspicias, esse utiles, quando in clibano torrentur, aut in aheno coquuntur, ut in pulvem abeant. Similiter si porro memineris pruna immatura recenter comesta tormina ventris, vel diarrheas excitare adeoque noxios esse;

Pp 3

inde

inde similiter colligis, fructus, quos conspicias, esse noxios, quando recentes comeduntur. Quodsi jam iudicium discursivum, ad quod antea pervenisti, cum hisce conferas; inde iudicium novum quasi intuitivum formas: Fructus, quos conspicias, esse utiles, si in clibano torrentur, vel in aheno coquuntur, ut in pultem abeant; esse autem noxios, si recen-ter comeduntur. Quamobrem ulterius recordatus usum esse appetendum, abusum noxium vitandum; hinc tandem colligis fructus, quos conspicias, esse vel in clibano torrendos, vel in aheno coquendos, ut in pultem abeant. Quodsi denique in mentem veniat, te & prunis tostis, & prunis in pultem re-dactis habere opus, & quantitatem, quæ tibi suppetit, utrisque sufficere intelligis ope ratiociniorum, quæ brevitatis causa omittimus; hinc tandem inferis, partem fructuum, quos conspi-cis, in clibano torreri, partem reliquam in aheno coqui de-bere, ut in pultem abeant, atque ita pervenitur ad iudicium decretorium de usu prunorum, quæ non prorsus hoc anno ad maturitatem pervenere.

Quæ de casu præcedente annotavimus (not. §. 393); ea etiam mutatis mutandis ad præsentem applicari possunt. Meretur tamen casus præfens singularem attentionem, ne per præcipitantiam in præ-judicium noxium incidas, usum syllogismorum in explicanda conti-nuatione seriei perceptionum vel prorsus reficiens, quando occurrit casus, qui per theorema præcedens facilius explicari nequeunt, vel ad casum saltem priorem restringens, cum in posteriori frustra progres-sum perceptionum per theorema præcedens explicare coneris. Præterea observandum usum theorematum præsentis esse difficiliorem usu præce-dentis, cum ad idem applicandum majore attentione opus sit, quam quæ ad applicationem anterioris requiritur. Quamobrem consultum est, ut quandam applicandi prius facilitatem tibi contrahas, antequam de applicatione posterioris cogites. Ceterum admiratione ca-ret, quod anima secundum leges perceptiones suas continet, quas ignorat, & quas intellectus sæpe non agnoscit, immo ubi eas jam novit, a se observari vix ac ne vix quidem advertit. Etenim eodem prorsus modo res sese habet in motibus mechanicis corporis.

Scu-

cundum leges staticas incedimus & corpus nostrum in quoslibet situs componimus. Plerique tamen hominum illas ignorant &, si quas intelligunt, eas a se observari ignorant, nec ad motus ac situs corporis explicandos transferre valent; ita ut exiguus admodum sit eorum numerus, qui hunc illarum usum facere possit. Nemo igitur miretur, si eadem in perceptionibus obtineant, quæ quod in modis corporis obtineant, in dubium vocari nequit. Absit autem, ut tibi persuadeas semper recurrendum hic esse ad syllogismos categoricos: sæpius enim & hypotheticis, & disjunctivis, & aliis quibuscunque argumentandi modis locus est, prout casus tulerit. Non opus est, ut exempla anxie sollicitudine conquirantur. Si quis enim in posterum ad series perceptionum suarum attenderit, is quæ desiderantur, ipsemet domestica experientia supplebit.

S. 395.

In demonstrationibus cogitationes eadem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur. Identitas
legum de-
monstratio-
nis & con-
tinuationis
series per-
ceptionum
communis.
In demonstratione enim ostensiva ex definitione, vel hypothesi integra formatur propositio per modum iudicii intuitivi, aut ex illius partibus plures formantur propositiones atque sumuntur tanquam minores syllogismorum. In memoriam revocata propositione alia antea nobis jam cognita, quæ terminum cum ista communem habet, ac in locum majoris in syllogismo surrogata, insertur conclusio & eodem modo inferuntur conclusiones plures, si plures ex definitione vel hypothesi formatæ fuerint propositiones. Conclusiones deinde sumuntur ut præmissæ novorum syllogismorum, vel plures simul spectantur, ut notio complexa, formaturque inde propositio, quæ sumitur ut præmissa novi syllogismi, atque præmissis istis ubi jungimus propositiones alias terminum communem habentes, novæ ulterius inferuntur conclusiones. Atque hoc pacto cogitationum series continuatur in demonstrationibus ostensivis (S. 551. 552. Log.) Neque diverso ab hoc modo eadem continuatur in demonstrationibus apogogicis, nisi quod propositio contraria

traria ei, quæ demonstrari debet, sumatur ut ante definitio, vel hypothesis (§. 353. Log.). Enimvero eodem prorsus modo series perceptionum communium continuatur (§. 393. 394.) In demonstrationibus adeo cogitationes eodem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur.

Parallelismum hunc primum ostendi in Lexico Mathematico, cum usum syllogismorum in explicanda cogitationum serie ostenderem (not. §. 392.). Ad eum clarius percipiendum conducit, ut & series quedam cogitationum obviarum eo modo resolvantur, quo in confirmandis theorematibus huc spectantibus a posteriori resolutionem instituiamus (§. 391. 392.), & demonstrationes aliquot geometricæ ea lege resolvantur, qua idem fecimus in dolem demonstrationis illustrari (§. 351. & seqq. Log.). Quodsi enim solutiones istas inter se contuleris, non ovum ovo istis similis deprehendes. Etsi autem quis existimare posset, resolutionem seriei cogitationum obviarum in syllogismos faciliorem esse resolutione demonstrationum in eosdem; ipso tamen facto contrarium experietur. Atque hinc patet ratio, cur iste perceptionum progressus hactenus non satis sit animadversus, nec a nobis forsan animadversus fuisset, nisi ante in demonstrationibus resolvendis diu multumque versati fuissetus, quam in notionem progressus perceptionum inquisivissetus. Suademus igitur ut alii exemplum nostrum imitentur, qui parallelismum hunc penitus introspicere gestiunt: id quod sua non carere utilitate, ex sequentibus elucet.

§. 396.

Ordo cogitandi in demonstrationibus.

Quoniam in demonstrationibus cogitationes eodem modo procedunt, quo series notionum ac perceptionum communiter continuantur (§. 395.) in demonstrationibus cogitationes procedunt ordine maxime naturali.

Atque hinc intelligitur, cur demonstrationes adeo evidentem reddant veritatem, modo in iis concipiendis fueris versatus, & principia, quæ easdem ingrediuntur, fuerint familiaria, ita ut memineris, te jam antea eadem perspexisse. Patet simul, cur demonstrationes

tiones, quas consummatas appello (§. 85. Log.), ceteris præstent, & cur in nova Elementorum Mathematicos editione non postrema cura fuerit, quam demonstrationibus consummandis impendi.

§. 397.

Et quoniam probatio probabilis a demonstratione non differt nisi principiis (§. 388. Log.) consequenter cogitationes in eadem eodem ordine procedunt, quo in demonstratione se invicem excipiunt; in probatione quoque probabilis cogitationes procedunt ordine maxime naturali (§. 396).

Qui idem minime perspiciunt, probationes evolvere vel non solent, vel non possunt. Atque adeo non magis mirari convenit, si quando ordinem istum distincte non percipi observamus, quam ubi eum in serie perceptionum obviarum non animadverti experimur. Si probationes non fuerint spurie, sed genuine; ad eam constanter formam reduci possunt per distinctam explicationem, ut ordo iste eluceat. Cur in spuriis resolutio non succedat, patebit paulo post.

§. 398.

Quoniam probatio omnis vel probabilis est, vel demonstratio, prouti vel certo, vel probabiliter cognoscimus, probari debet (§. 574. 578.); in omni probatione cogitationes ordine naturali procedunt. (§. 396. 397.)

Probationem hic intelligi genuinam, non spuriam ex modo dictis patet (not. §. 397). Est nempe genuina, quæ vel certo, vel probabiliter evincit, quod erat probandum: spuria autem, quæ a genuina probationis forma deficit, adeoque nec veritatem, nec probabilitatem propositionis evincit, quæ probari debebat.

§. 399.

Quia in probatione omni cogitationes ordine naturali procedunt (§. 398.); adeoque eodem; demonstrationes probabilis ejusdem cum illis formæ (§. 588. Log.)

(Wolffii Psychologia.)

Q 9

An omni-
disciplina con-
veniant de-
monstrationes
& probabilis
probationes ge-
nerales
omni
ma.

omni discipline convenient, nec Mathesi vi objecti proprie sunt.

Cum demonstrationes & probationes probabiles ejusdem cum ipsis formæ in Mathesi tantummodo usu receptæ fuerint, in disciplinis autem ceteris probationum legitima evolutio hæcenus desiderata fuerit; eorum hinc est præjudicium, quasi demonstrationes & probationes etiam probabiles ejusdem cum ipsis formæ sint Mathesi propriæ vi objecti, de quo agit, nec ad alias disciplinas, in quibus nobis non cum quantitate, sed qualitatibus rerum negotium est, extendi possint. Postquam vero accuratiori methodo philosophari coepimus, idem successive evanescit, aliis exemplum nostrum imitanti-
bus. Et cum in Floris subsecivis A. 1730. *Trim. bram. n. 2. Trim. vern. n. 2. & Trim. astivo n. 2.* & regulis, & exemplis docuerimus, quomodo in ipso Jure civili accurata methodus adhiberi debeat, & Cl. *CRAMERUS*, Collega conjunctissimus, qui juræ accurata methodo maximo cum applausu proficitur, in argumento singulari de pacto hereditario renunciativo filix nobilis specimen singulare demonstrationum in Jure dedit, & Cl. *SCHREIBERUS* in Elementis Medicinæ physico-mathematicis eandem methodum ad artem salutarem applicaverit; non dubitamus fore, ut præjudicium istud ignavix patrocinas & incrementis eruditionis solidæ noxium tandem prorsus extirpetur.

§. 400.

Cur syllogismi formales in demonstrationibus non animadvertantur.

Si quis analysin demonstrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; is syllogismos formales eorundemque concatenationem in istis non animadvertit. Qui enim analysin demonstrationum logicam negligit, is eas in syllogismos formales non resolvit, nec syllogismos ac propositiones eo ordine collocat, quo se invicem in demonstratione ordinata excipiunt, (§. 351. & seqq. item §. 799. *Log.*), consequenter distinctæ non cognoscit, quinam syllogismi demonstrationem ingrediantur, quo ordine se invicem excipiant & quomodo vi præmissarum perveniatur ad conclusiones, adeoque notionem distinctam syllogismorum demonstrationem ingredientium & concatenationis eorundem

dem non consequitur (§. 682. *Log.*). Quodsi quis porro in demonstrationibus expendendis eum non sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; is non format ex notione subjecti judicia intuitiva, nec eorum ope in memoriam revocat principia terminum communem cum iis habentia, ac inde conclusiones infert, neque etiam in conclusiones ita illatas mentis aciem dirigit, ut ope termini unius in eadem obvii in memoriam sibi revocet propositionem aliam, quæ terminum communem habet, ac vi cujus novam infert conclusionem. Fieri igitur non potest ut vel confusa demonstrationis ordinatæ seu naturalis idea animo ejus ingeneretur, dum demonstrationes expendit (§. 799. 690. *Log.*). Quoniam igitur nec distinctam, nec confusam notionem resolubilitatis demonstrationum in syllogismos formales & concatenationis horum consequitur, qui analysin demonstrationum logicam negligit, nec in iis expendendis eum sequitur ordinem, qui ex analysi apparet; ut syllogismos formales eorundemque concatenationem in demonstrationibus animadvertat, fieri nequit (§. 80. 88. *Log.*).

Domestico idem confirmare possum exemplo. Quamdiu enim vulgari modo Mathesin edoctus in expendendis demonstrationibus non naturalem secutus fuit ordinem, sine quo ex notione subjecti prædicatum distincte erui nequit, nec syllogismos formales adverti, qui demonstrationem ingrediuntur, nec genuinam eorundem concatenationem percepi. Enimvero ubi methodo analytica inquisivi, quomodo ex definitione, vel hypothese, tanquam assumpto, eruatur prædicatum tanquam quæsitum legitima ratiocinatione, in analysin logicam demonstrationum incidi, syllogismos formales, qui easdem ingrediuntur, detexi & eorum concatenationem perspexi. *Cartesius* in Dissertatione de methodo p. m. 11. se animadvertisse ait, syllogismorum formas aliaque fere omnia Logicæ præcepta non tam prodesse ad ea, quæ ignoramus, investiganda, quam ad ea, quæ scimus, aliis exponenda; vel etiam ut ars *Lullii* ad copiose & sine judicio de iis, quæ nescimus, gartendum. Non igitur agnovit ex sumta definitione vel hypothese theorematum tanquam cognita constante

ratiociniorum nexu inferri tandem prædicantur tanquam ignotum,
 ubi demonstrationem rite expendis, ut cogitationes naturali ordine
 procedant. Unde apparet, ipsum de syllogismo non ex veritate pro-
 nunciare sententiam, quod analysin demonstrationum logicam ne-
 glexerit, nec in iis expendendis cum securus fuerit ordinem, qui ex
 analysi apparet. Magis abjecte de syllogismo sentit de *Tschirnhan-*
sen in *Medicina Mentis* part. 2. p. m. 28. 29. ubi ne quidem hunc
 ejus usum largitur, quem in veritate cognita clarius aliis exponenda
 concessit *Cartesius*, sed rationem nexus inter prædicatum atque sub-
 jectum, quem demonstratio manifestat, multo facilius absque syl-
 logismo perspicere contendit: id quod denuo arguit, quod demon-
 strationis naturalis seu ordinatæ ac naturalis coagitandi modi nullam
 habuerit notionem distinctam. In eandem sententiam ivit *Lockius*
 de *Intellectu humano* lib. 4. c. 17. f. 295, qui fidenter pronunciat,
 nos optime tunc ratiocinari, quando argumenta contemplantur, prout
 inter se connexa sunt, sine regulæ cujusvis, aut syllogismi subsidio,
 atque prolixè contra syllogisticos disputat tandemque concludit, præ-
 cipuum syllogisticorum usum esse in scholis, ubi homines haud pu-
 det idearum, quæ inter se plane conveniunt, convenientiam nega-
 re, vel extra scholas apud eos, qui didicere ibi sine rubore aliquo
 idearum connexionem negare, quæ ipsis perspicua est. Patet autem
 ex iis, quæ de demonstratione disserit lib. 3. c. 2. §. 2. & seqq. f. 236.
 ipsum ad genuinam demonstrationum analysin animum non adver-
 sisse. Quoniam tantorum virorum autoritate hætenus plurimi fue-
 runt impediti; nostrum esse putavimus hæc monere, ut sublato im-
 pedimento veritati utili assensus adjiciatur. Etenim ut præjudicium
 nocuum vitemus cavendum est, ne in Probationibus, ipsi demon-
 strationibus perpendendis communem sequamur morem, ut scilicet
 ad conclusionem respicientes omnium primo ex nobis ipsis vel aliis quæ-
 ramus, cur proposito ista vera sit, seu prædicatum subiecto conve-
 niat & responsionis loco medium terminum allegemus, mox porro
 quaesituri, num vi ejus prædicatum subiecto tribui possit, ac adesse
 hic vim concludendi probaturi per allegationem propositionis majo-
 ris. Sane quamdiu hoc pacto demonstrationes geometricas perpen-
 di, genuinam earum indolem perspicere minime potui. Sit ita viros
 insignes de *Tschirnhausen* & *Lockium* tunc collegisse, quod absque
 syllogisticorum formalium subsidio ita multo facilius veritatem pers-
 piciamus. Neque unquam demonstratio ordinata ac completa, quam

uno nomine consummata in appello, ab eo expectanda erit, qui non alia via in demonstrationibus aliorum concipiendis incedit.

§. 401.

*Si eadem notioni complexæ propositiones diversæ respondere possunt, & ex iis in ratiocinando ea eligitur, quæ in formam syllogismi cryp-
tylogismi non quadrat; Syllogismus crypticus oritur.* Etenim cum propositiones, quibus eadem notio complexa respondet, sint æquipollentes (§. 278. Log.), salva veritate, quæ notioni inest, non verbis (§. 513. Log.), una alteri substitui potest, cumque vi termini communis cum propositione aliqua data in memoriam revocari possit, quæ ad formam syllogismi non quadrat (§. 104), eam retinemus, prouti occurrit. Quoniam igitur formæ syllogismi non convenit, etsi æquipolleet alteri, quæ in eandem quadrat *per demonstrata*; syllogismus equidem legitimus est, seu in regulas non peccat, unde formam suam habet, ejus tamen genuina forma non apparet. Est igitur crypticus (§. 365. Log.).

Hanc esse genuinam rationem cryptici syllogistici a posteriori confirmatur. E. gr. syllogismus crypticus sequens est (not. §. 439. Log.) Dimidium parallelogrammi est triangulum super eadem basi & ejusdem altitudinis. Sed hæc figura est triangulum cum parallelogrammo eandem basin & altitudinem habens. Ergo hoc triangulum est dimidium parallelogrammi. Notio complexa respondens propositioni majori exhibet rationem duplam parallelogrammi ad triangulum super eadem basi & altitudinis ejusdem, vel rationem subduplam trianguli ad parallelogrammum super eadem basi & ejusdem altitudinis. Propositiones igitur æquipollentes sunt: Dimidium parallelogrammi est triangulum super eadem basi & ejusdem altitudinis & Triangulum cum parallelogrammo super eadem basi constitutum & ejusdem altitudinis est dimidium parallelogrammi, ita ut salva notione, seu veritate rei, unam alteri substituere valeas. Similiter si dicas, hæc figura est triangulum cum parallelogrammo eandem basin & altitudinem habens, siue affirmes, hoc triangulum

cum parallelogrammo constitui super eadem basi & esse ejusdem altitudinis, una denuo eademque notio utrique propositioni respondet. Quodsi duabus propositionibus prioribus utaris tanquam præmissis, syllogismus crypticus est, quemadmodum in Logica (*loc. cit.*) jam ostendi; quodsi vero posteriores in eorum locum surroges, a crypti liberatur syllogismus & in sequentem formæ uique manifestæ degenerat: Omne triangulum cum parallelogrammo super eadem basi constitutum & ejusdem altitudinis est dimidium parallelogrammi. Hoc triangulum cum parallelogrammo constitutum super eadem basi & ejusdem altitudinis est. Ergo hoc triangulum est dimidium parallelogrammi. Quodsi exempla cetera, quæ de syllogismis crypticis dedimus in Logica, attentius consideres, iisdem non minus, quam eo, quod modo in medium attulimus, veritatem propositionis præsentis confirmari intelliges. Cryptes in ratiocinando frequentissime sunt ac in primis ab iis non emendantur, qui distinctam formæ syllogismorum notionem animo comprehensam non habent. Accidit igitur ut non sufficienter ad talia attenti sibi aliter ratiocinari videantur, quam forma syllogistica præscribit, ita ut ea omnibus ratiociniis præscribi non posse judicetur. Intimius hæc perspiciet, qui inter judicia & propositiones distinguere noverit ac cognitionem symboli- dam ad intuitivam reducere didicerit, quemadmodum supra præcepimus.

§. 401.

Ortus figura secunda syllogismi in prima (§. 385. 397. Log.): Syllogismi in secunda & tertia figura ortum trahunt ex eo, quod eidem notioni complexæ propositiones diversæ respondere possunt & ex iis in ratiocinando seligatur, quæ in formam syllogismorum primæ figuræ non quadrat. (§. 401.)

Idem confirmari potest exemplo. In figura secunda argumentamur (*not. §. 383. Log.*): Nullum triangulum habet quatuor angulos. Omne Quadratum habet quatuor angulos. Ergo Nullum Quadratum est triangulum. Notio propositioni respondens in majori exhibet repugnantiam inter figuram trianguli & quatuor angulos.

vero

vero eadem notio convenit quoque propositioni huic: Quæcunque figura habet quatuor angulos, illa non est triangulum, seu Nulla figura, quæ habet quatuor angulos, est triangulum. Quodsi vero hanc propositionem priori æquivalentem substituis; syllogismus in prima figura prodit. Quod adeo syllogismus secundæ figuræ loco alterius in prima prodierit ratiocinavi, id quidem inde est, quod notioni complexæ majori convenienti respondeant duæ propositiones æquivalentes, quarum una quadrat in formam figuræ primæ, altera in eandem non quadrat, hæc autem posterior adhibita fuerit loco prioris, quia judicanti quadratum quatuor habere latera occurrit propositio quod nullum triangulum quatuor angulos habeat, cum in figuram trianguli & quadrati intentus judicare deberet figuram nullam, quæ quatuor angulos habet, triangulum esse. Idem eodem modo deprehenditur in exemplis ceteris quibuscunque syllogismorum secundæ figuræ E. gr. in modo *Camestres* argumentamur (*not. §. cit.*): Omne triangulum habet tres angulos. Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo nullum quadratum est triangulum. Propositioni majori respondet notio quæ figuram tribus lineis comprehendit cum tribus angulis exhibet. Enimvero vi ejusdem notionis judicare etiam licet, quod nulla figura, quæ tres angulos non habet, sit triangulum. Quodsi hanc propositionem in locum prioris surroges, prodit syllogismus in prima figura: Nulla figura, quæ tres angulos non habet, est triangulum seu quæcunque figura non habet tres angulos, ea triangulum non est. Atqui Nullum quadratum habet tres angulos. Ergo Nullum Quadratum est triangulum. Hinc igitur denuo per propositionem præsentem explicari potest, cur loco syllogismi in prima figura prodeat syllogismus in secunda. Superest ut exemplum in tertia figura exhibeamus, quo veritas propositionis præfæctis iudem confirmetur. In modo *Felapton* ita argumentamur (*not. §. 390. Log.*): Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Omnis vere doctus est homo. Ergo quidam homo non invidet alteri doctrinam. Propositioni minori respondet notio, quæ exhibet veram doctrinam tanquam homini competentem, non omni, sed cuidam saltem. Quamobrem vi ejusdem notionis judicare licet, quod quidam homo sit vere doctus. Quodsi hanc propositionem surroges in locum prioris, prodit syllogismus in prima figura: Nullus vere doctus invidet alteri doctrinam. Quidam homines sunt vere docti. Ergo. Quidam homines non invident alteri doctrinam. Hic igitur

denuo

denno per propositionem præsentem dari potest ratio, cur ratiocinanti prodeat syllogismus figuræ tertiæ loco primæ.

§. 403.

An per syllogismos
perveniantur ad conclusionem
incognitam.

Vi præmissarum ante cognitarum perveniri datur ad conclusionem nondum cognitam. Probant id exempla, quibus notionum ortum ex ratiociniis (§. 391.) & modum continuationis seriei perceptionum (§. 393. 394) a posteriori stabilivimus. Etenim ibidem formavimus judicium aliquod intuitivum, quod minoris locum tuebatur in syllogismo. Ejus ope in memoriam nobis revocavimus propositionem aliam, quam alias cognoveramus (§. 104.) & inde combinatis terminis diversis formata fuit propositio, quæ conclusioni syllogismi respondet. Præmissæ igitur ante cognitæ nobis erant, quam conclusio innotesceret, adeoque vi præmissarum ante cognitarum perveniri datur ad conclusionem nondum cognitam. Idem eodem modo patet ex analysi demonstrationum tam ostensivarum (§. 551. 552. Log.), quam apogogicarum (§. 553. 559. Log.).

Vulgo propositio præsens in dubium vocatur, immo prorsus negatur, quod in eadem affirmatur, & contrarium defenditur, scilicet quod nota esse debeat conclusio cum medio termino, antequam syllogismus formari possit, propterea quod in scholis adolescentes ex datis conclusione atque medio termino syllogismos construere docentur. Præjudicium hoc adeo invaluit, ut nec viri acumine præstantes ab eodem prorsus fuerint immunes. Exemplo nobis est *Cartesius*, quem modo negantem vidimus, syllogismos formales alium habere usum quam ad ea, quæ scimus, aliis exponenda, vel ad copiose & sine judicio de iis, quæ nescimus, garriendum: id quod etiam *Erhardus Weigelius* in *Philosophia*, quam vocat, *Mathematica* probat. Enimvero si quis ea attente considerat, quæ ad evincendam veritatem propositionis præsentis in medium adduximus; is a præjudicio isto liberabitur, etsi eodem imbutum tenaciter habeat animum, modo habuerit animum veritatis cupidum.

§. 404.

§. 404.

In syllogismo tam categorico, quam hypothetico status mentis futurus nascitur ex presente mediante præterito. In syllogismo enim categorico, sive is locum habeat in serie perceptionum explicanda (§. 392), sive in demonstrationibus (§. 395), in rationando propositio minor est iudicium intuitivum, major vero propositio est iudicium, quod vi minoris memoria nobis suggeritur (§. 393. 394. *Psychol.* & §. 551. & seqq. *Log.*). Iudicium intuitivum cum tribuat enti cuidam, quæ in ipsius notione continentur (§. 51); entis illius idea animo præsens obvertari debet, dum iudicamus, consequenter minor propositio in syllogismo categorico exprimit statum mentis præsentem. Quando operæ alicujus syllogismi infertur conclusio, termini præmissarum diversi combinantur (§. 365), consequenter subiectum nobis repræsentantes cum prædicato præsentem quendam mentis statum in nobis experimur. Quare etiam in hoc casu, ubi conclusio syllogismi antecedentis sumitur loco minoris in sequente, minor propositio exprimit statum mentis præsentem. Quoniam maiorem propositionem memoria nobis suggerit, notionem isti respondentem (§. 520. 521. *Log.*) jam antea habuimus (§. 226), consequenter ea exprimit statum mentis præteritum, qui denuo præsens fit. Jam vero ex terminis diversis in propositione maiore ac minore componitur conclusio (§. 365), quæ exprimit statum aliquem mentis præsentem per demonstrata. Patet itaque in syllogismo categorico statum mentis, qui præsens fieri debet, adeoque futurum enasci ex præsentem quodam mediante præterito alio.

Similiter in syllogismo hypothetico, sive is in demonstratione, sive in serie perceptionum explicanda locum habeat (§. 392. 393), antecedens quod ponitur, vel consequens quod tollitur, est iudicium intuitivum, vel conclusio per syllogismum antecedentem illata, vel ex plurium syllogismorum conclu-

(Wolffii Psychologia.)

R r

fioni-

sionibus per modum iudicii intuitivi formata propositio (§. 395. 394. *Psychol.* & §. 551. & seqq. *Log.*), consequenter sicuti in categorico exprimit statum mentis præsentem. Propositionem hypotheticam, cujus antecedens ponitur, vel consequens tollitur, memoria nobis suggerit, adeoque eodem, quo ante, modo patet, quod statum mentis præteritum exprimat, qui denuo præsens sit. Jam vero in conclusione ponitur consequens, vel tollitur antecedens (§. 410. *Log.*), quam exprimere statum aliquem mentis præsentem ex iis, quæ modo demonstrata sunt, evidens est. Patet igitur denuo in syllogismo quoque hypothetico statum mentis, qui præsens fieri debet, adeoque futurum nasci ex præsentem quodam mediante præterito alio.

Idem probatur à posteriori in medium allatis exemplis, quibus propositionis veritas redditur illustrior. Etenim si pirum intuentes judicamus eam esse arborem ac recordati arbores autumnno folia deponere inferimus, quod hæc pirus folia sua deponere debeat autumnno; triplicem omnino in nobis experimur mentis statum. Primus nimirum est, quo pirum intuentes ejus nobis conscius sumus atque judicamus; quod ex arborum numero sit: quem esse præsentem nemo in dubium vocat. Dum recordaris arbores autumnno folia deponere, tibi utique repræsentas, quod antea expertus es multiplici vice, adeoque statum mentis præteritum tibi repræsentas. Non potuisses foliorum autumnno decidentium recordari, nisi decidentia antea observasses, adeoque status præteritus necessario præsupponendus, antequam ratiocinans minori possis jungere majorem. Dum denique judicas, pirum hanc autumnno folia sua deposituram vel deponere debere, tertius oritur status mentis, a duobus ceteris & tempore, & re diversus. Enimvero quia non judicasses, pirum hanc folia sua autumnno deposituram esse, nisi antea judicasses, pirum hanc esse arborem & arborem folia sua deponere autumnno; status iste mentis, quo

quo tibi repræsentas pirum tanquam folia deposituram autumnò, adeoque statum aliquem arboris futurum, enascitur ex præsentè aliquo mentis statu mediante præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio syllogismi categorici.

Non minus clara est propositionis præsentis veritas in casu syllogismi hypothetici. Ponamus enim nos judicare nunc esse autumnum, & recordatos, si autumnus est, arbores folia deponere debere, inferre quod nunc arbores folia sua deponere debeant; evidens est nos denuo triplicem mentis statum in nobis experiri, qui ordine se invicem excipiunt. Primus nimirum est, quo judicamus esse autumnum, quocunque tandem modo ad hoc judicium perveniamus. Sufficit enim statum istum tunc temporis esse præsentem, quo judicamus nunc seu hoc tempore esse autumnum. Dum recordaris, si autumnus est, arbores folia sua deponere debere, tibi utique repræsentas, quod multiplici vice expertus es, adeoque statum quendam mentis, qui ex pluribus præteritis compositus est. Non potuisses recordari hujus judicii, nisi antea idem ex multiplici experientia derivasses, aut idem ex eadem formarès, quatenus eorum, quæ expertus es, recordaris. Atque ita patet mentis aliquem statum præteritum denuo reproduci. Dum denique judicias, arbores nunc folia sua deponere debere; tertius oritur status mentis ex anterioribus, ab iis & tempore, & re diversus, consequenter ex præsentè aliquo mediante quodam præterito. Et idem eodem modo patet in quocunque exemplo alio syllogismi hypothetici.

Non puto fore aliquem, qui in dubium vocet, diversos judicandi actus diversos esse status mentis: alias enim ex definitione status (§. 705. *Ontol.*) facillima foret probatio. Etenim quis dubitat, judicandi actus, quorum alius alium sequitur, esse e numero mutabilium, quæ menti insunt? Et, ubi dubitaverit, per notionem mutabilis convincetur (§. 290. *Ontol.*). Quare cum mutabilium deter-

minatione enascatur status rei (§. 705. *Ontol.*); singuli isti iudicandi actus, quibus ratiocinatio absolvitur, totidem mentis status constituentur peculiare. Etsi autem propositio præsens inter res levis momenti referenda videri possit, ut ejus veritatem tanto apparatu adstrui superfluum habeatur; suo tamen tempore in Moralibus parebit, quantum momentum in eo positum sit, ut intelligamus, quomodo status præteriti influant in præsentem.

§. 405.

*Quomodo
status futu-
rus e præ-
senti prode-
at vi
syllogismi
categorici.*

Quoniam in syllogismo categorico præmissæ terminum communem habent, in conclusione autem termini præmissarum diversi combinantur (§. 333. *Log.*); *Vi syllogismi categorici status futurus prodit ex præsentē atque præterito, quatenus præsens quidpiam ex præterito habet.* Patet idem in exemplo quocunque singulari. Sumamus obvium, ad quod paulo ante (§. 404.) provocavimus: Hæc pirus est arbor. Omnis arbor folia sua deponere debet autumnō. Ergo hæc pirus folia sua autumnō deponere debet. Præmissæ terminum communem habent arborem, atque adeo in statu præsentī, qui minori respondet, & præterito, ad quem major refertur, commune quidpiam deprehenditur, scilicet arboris representatio. Ut conclusio prodeat, combinantur termini præmissarum diversi, quibus pirus & foliorum autumnali tempore depositio denotantur. Status igitur mentis, quo sibi representat pirum tanquam folia deponentem una cum autumnali tempore, nascitur ex præsentē & præterito, quatenus præsens ac præteritus quidpiam commune habent, seu quatenus quidpiam est in præsentī, quod erat in præterito.

Quod ex præsentē ac præterito statu præsens enasci minime potuisset, nisi uterque quidpiam commune habuisset, tum ex eo intelligitur, quod sine medio termino non possit inferri conclusio; tum etiam inde patet, quod posita minore non simul posita fuisset major.

§. 406.

§. 406.

Vi syllogismi hypothetici status futurus prodit ex præ- *Modus quo*
sente atque præterito, quatenus præsens cum futuro in præ- *status fu-*
rito continetur. Syllogismorum hypotheticorum duo sunt *enrus ori-*
 modi, ponens & tollens (§. 409. 410. *Log.*) In ponente ponitur *etur vi syllo-*
 antecedens & vi ejus in-memoriā revocatur propositio hy- *gismi hypo-*
 pothetica, si antecedens est, etiam consequens est, ac inde *thetici.*
 infertur, quod consequens sit (§. 409. *Log.*). Quoniam ita-
 que positio antecedentis designat statum quendam mentis
 præsentem, propositio vero hypothetica, quæ in memoriā
 revocatur, præteritum, nec consequens poneretur, nisi po-
 sitio antecedente memoriā subiret propositio ex antee-
 dente atque consequente composita; evidens est statum men-
 tis qui positione consequentis determinatur, oriri ex præsentē
 atque præterito, quatenus præsens, positio scilicet antee-
 dentis, atque futurus, seu novus qui oritur, positio nimirum
 consequentis, in præterito, propositione nimirum hypotheti-
 ca, simul continentur.

In modo tollente tollitur consequens & vi ejusdem in
 memoriā revocatur propositio hypothetica, si antecedens
 est, etiam consequens est, ac inde infertur, quod antee-
 dens non sit (§. 409. *Log.*) Quoniam itaque sublatio conse-
 quentis designat statum quendam mentis præsentem, propo-
 sitio vero hypothetica, quæ in memoriā revocatur, præte-
 ritum, nec antecedens tolleretur nisi sublato consequente me-
 moriam subiret propositio ex antecedente atque consequente
 composita; evidens est, statum mentis, qui sublatione an-
 tecedentis determinatur, oriri ex præsentē atque præterito,
 quatenus præsens, sublatio scilicet consequentis, atque futu-
 rus, sublatio nimirum antecedentis, in præterito, propositione
 nimirum hypothetica, simul continentur.

Rr 3

Idem

Idem etiam confirmatur a posteriori exemplo quocunque singulari syllogismi hypothetici. Ponamus enim nos in historico aliquo scripto legere, quod, cum quid fieret, arbores foliis condecoratæ fuerint, atque in memoriam nobis revocari propositionem hypotheticam, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, indeque colligere, quod tunc temporis, quo illud contigit quod narratur, hiems non fuerit; evidens est ex statu præsentē, quo judicas, arbores foliis fuisse condecoratas, cum quid fieret, & statu præterito quo tibi innotuit, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, ideo nasci statum novum, quo judicas, tunc non fuisse hiemem, quo contigit quod narratur, quod in statu præterito judicaveras, si arbores foliis condecoratæ sunt, hiemem non esse, adeoque non minus id, quo status præsens determinatur, nempe repræsentatio arborum foliis condecoratarum, quam id, quod ei qui producit proprium est, repræsentatio temporis ab hieme diversi, in eodem continetur.

Eodem prorsus modo id in modo tollente liquet: ad quem exemplum idem facile accommodatur, si propositionem hypotheticam ita efferas: si hiems est, foliis condecoratæ non sunt arbores. Etenim quando judicas, foliis condecoratas esse arbores, tum consequens tollitur, & dum judicas non esse hiemem, antecedens tollitur. Ita nimirum ratiocinaris: Arbores foliis condecoratæ sunt. Si hiems est, arbores foliis condecoratæ non sunt. Ergo hiems non est. Status itaque judicantis non esse hiemem nascitur ex statu præsentē judicantis arbores foliis condecoratas esse & præterito judicantis, si hiems est, arbores foliis condecoratas non esse, propterea quod is, qui nascitur, una cum præsentē in præterito simul continetur.

In propositione præsentē continetur ratio a priori, cur status mentis, qui conclusionē syllogismi hypothetici designatur, ex præsentē aliquo & præterito simul nascatur. Attentus enim ex ipsis facultatibus animæ intelligit, quomodo idem contingat. Atque eadem tenenda sunt de propositione præcedente quoad syllogismos categoricos.

§. 407.

Vi syllogismi quoque disjunctivi status futurus mentis pro- Modus,
dit ex præsentē atque præterito, quatenus præsens cum futuro in quo vi syl-
præterito simul continetur. logismi dis-
 Etenim in syllogismo disjunctivo junctivi sta-
 membro uno vel pluribus membris positis tollitur vel membrum tus mentis
 alterum, vel cetera membra tolluntur, aut unum quod relictum unus ex al-
 seu non positum fuerat, & contra ceteris sublatis ponitur unum tero nasci-
 (§. 417. Log.) Quamobrem si membrum vel plura membra, tur.
 quæ ponuntur, consideres ut antecedens propositionis hypo-
 theticæ; erit membrum, quod tollitur, consequens ejusdem,
 si membrum, quod tollitur, vel plura membra, quæ tolluntur,
 consideres ut antecedens propositionis hypotheticæ; erit mem-
 brum, quod ponitur, consequens ejusdem, atque in utro-
 que casu syllogismus disjunctivus degenerat in hypotheticum
 modi ponentis (§. 410. Log.). Enimvero in syllogismo hypo-
 thetico status futurus mentis, qui determinatur conclusionē,
 nascitur ex præsentē, quem refert antecedentis positio, & præ-
 terito, qui propositionē hypothetica designatur, propterea
 quod is, qui nascitur, una cum præsentē in præterito conti-
 netur. (§. 406.) Ergo etiam vi disjunctivi eidem æquipollentis
 status præsens ex præsentē ac præterito nascitur, propterea
 quod præsens ac is, qui nascitur, in præterito simul conti-
 netur.

Idem clarissime perspicitur a posteriori in exemplo quo-
 cunque syllogismi disjunctivi. E. gr. syllogismus sequens dis-
 junctivus est (§. 419. Log.). Aut anima est substantia simplex,
 aut

aut composita. Sed est substantia simplex. Ergo non est composita. Quoniam itaque minor respondet iudicio assumpto, quo mediante propositio disjunctiva in memoriam revocatur (§. 117); status judicantis animam non esse substantiam compositam nascitur ex statu judicantis quod sit simplex, propterea quod præcessit status judicantis, aut animam esse substantiam simplicem, aut compositam. Idem eodem patet, si exemplum aliud quodcunque elegeris.

Quod de syllogismis categoricis, hypotheticis & disjunctivis evicimus, idem de ratiocinatione polysyllogistica & mixtum composita ostendi poterat, de qua diximus alias (§. 494. & seqq. *Lo.*) Enimvero cum hæc facile per se intelligat, qui ad anteriora animum advertit; ut plura eam in rem dicamus opus non est.

§. 408.

*Status quo
sensu gra-
vidus &
impragna-
ri dicatur.*

Status præsens dicitur *gravidus futuri*, quatenus ex eo & vi ejus futurus sequitur. Dicitur idem *impragnari* a præterito, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus, sen quatenus accedente præterito ex eo sequitur futurus.

Modos hos loquendi hic explicare libuit, cum subinde de anima usurpentur, & ex iis intelligantur, quæ modo de syllogismis demonstrata sunt: quemadmodum ex corollario sequente patet.

§. 409.

*Quando
status præ-
sens sit gra-
vidus &
impragno-
sus a præte-
rito.*

Quoniam tam in syllogismo categorico, quam hypothetico, immo disjunctivo utpote huic æquipollente vi demonstrationis præcedentis (§. 407.) status mentis futurus nascitur ex præterito mediante præterito, seu quando hic ad illum accedit (§. 404. & seqq.); in syllogismo tam categorico, quam hypothetico & disjunctivo status præsens est *gravidus futuri*, quod *impragnetur a præterito*.

Atque

Atque ita ad sensum manifestum & obviū reduximus verba, quæ ad notiones confusas relata sublimè quid spirare videntur & ægre percipiuntur. Nostra enim philosophia, quam non ad pompam compositam esse jam alias monuimus, ad obviā perspicuitatem reducit sublimia atque profunda, ut vel ideo contemnenda videantur iis, qui inexpectatam profunditatem in obviis pervidere adfueri non sunt: neque enim magnificis verbis elata ad casus intricatos atque difficiles applicamus, quæ ex obviis perspicuitatem hauriunt. Agedum itaque applicemus corollarium præsens ad unum vel alterum exemplum, ut penitus comprehendatur. Categorice ita argumentamur. Hæc pirus, quam contuemur, arbor est. Arbor folia sua deponit autumnō. Ergo etiam hæc pirus folia sua deponit autumnō. Judicium primum intuitivum est, quod formatur de re oculis nostris obversante atque ex eo sequitur discursivum, quod eadem hæc pirus folia sua autumnō deponat, quia id ante cognovimus de arbore quacunque. Ex statu præsens per se non sequitur futurus, neque enim ideo judicas, quod hæc pirus folia sua autumnō deponat, quia cognoveras pirum hanc esse arborem, atque adeo per se status præsens futuri gravidus non est. Enimvero ideo fieri potest, ut judicium intuitivo, quod pirus hæc sit arbor, perveniat ad discursivum, quod folia sua deponat autumnō, quod olim cognovisti, arborem folia deponere autumnō, atque judicii hujus præteriti recordaris. Atque ita status præsens imprægnari potest a futuro, quatenus vi termini communis in memoriam revocari potest judicium præteritum, dum in præsens attentionem dirigit. Et a præterito actu imprægnatur præsens, quatenus judicium præteritum actu in memoriam revocatur. Sicque gravidus actu efficitur futuri, atque jam vi ejusdem nascitur qui futurus erat, dum ex præsens inferitur conclusio. Facile autem apparet, cur præsens status ante imprægnari debeat a præterito, quam futuri actu sit gravidus: fieri nimirum potest, ut ad idem judicium intuitivum diversa accedant judicia præterita atque adeo vi ejusdem judicii intuitivi ad diversa perveniantur judicia discursiva. E. gr. in nostro exemplo, quando judicas pirum, quam contueris, esse arborem, ubi memoria tibi suggerit propositionem olim cognitam, quod arbor omnis vere frondes emitat, ad judicium discursivum pervenis, hanc pirum frondes vere emittere, a superiori utique diversum. Quod si recorderis, arborem omnem nutrimentum per radices attrahere; judicium discursivum, ad quod pervenitur, hoc erit, quod hæc pirus nutrimentum per radices attrahat.

(Wolffii Psychologia.)

S s

Pona

Ponamus jam porro, te hypothetice argumentari: Hæc pirus arbor est. Si pirus arbor est, folia sua autumnò deponet. Ergo pirus hæc folia sua autumnò deponit. Quia iudicium intuitivum, hæc pirus arbor est, in præterito hypothetico, si pirus hæc arbor est, folia sua autumnò deponit, continetur, nec minus in eodem continetur quod inde inferitur, pirus hæc autumnò folia sua deponit; status præsens gravidus futuri efficitur denuo, dum a præterito imprægnatur. Nisi enim ad iudicium intuitivum accederet hypotheticum, conclusionem inferre minime liceret.

§. 410.

Ratio sufficiens illationis conclusionis in consequentia immediata an insit præmissa.

In consequentiis immediatis non continetur ratio sufficiens in præmissa, cur inde inferatur conclusio. Patet id per exempla eunti. E. gr. ex contradictoria oppositione ita argumentatur: Omnis invidus miser est. Ergo falsum est quendam invidum non esse miserum. Sane ex eo, quod iudicas, omnem invidum miserum esse, non intelligis, cur mentem subeat iudicium, falsum esse, quod quidam invidus non sit miser. In priori itaque iudicio, quæ præmissa est, non continetur ratio sufficiens, cur posterius potius, quam aliud mentem tuam subeat (§. 56. *Ontol.*). Idem per indirectum ita ostenditur. Ponamus rationem sufficientem contineri in præmissa, cur mentem subeat conclusio. Quoniam posita ratione sufficiente ponitur id, quod propter eam potius est quam non est (§. 118. *Ontol.*); necesse est, ut, si quis cogitet, omnem invidum esse miserum, ejus mentem subeat propositio falsum esse quendam invidum non esse miserum; id quod experientiæ repugnat, quæ aperte loquitur contrarium, scilicet quod præterea aliud quid adhuc requiratur, veluti quod utraque propositio memorizè simul impressa fuerit, ut una reficit memoriam alterius (§. 117).

Similiter ex subalternatione ita argumentatur; Omnis homo est mortalis. Ergo quidam est mortalis. Patet hic denuo ut ante in præmissa, omnis homo est mortalis, non
con-

contineri rationem sufficientem, cur animus tuus subeat conclusio, quidam homo est mortalis. Et si sumas, in illa rationem sufficientem hujus contineri, idem eodem, quo ante, modo experientia repugnare deprehendes. Immo plures sunt propositiones, quæ per legem imaginationis (§. 117.) tibi succurrere possunt, quam quæ hic conclusionis loco ponitur, veluti quod tu sis homo, quod Rex sit homo & ita porro.

Si quis à rectis ad obliqua argumentatur: omne triangulum est figura. Ergo qui triangulum describit, figuram describit; perinde liquet, ex præmissa non patere, cur tibi succurrat conclusio, consequenter nec in ea contineri rationem sufficientem, cur ope ejus ad conclusionem pervenias. Et ita se res habet in exemplo quocunque alio.

Enimvero propositio præsens in genere quoque demonstratur hunc in modum. Quod si mentis aciem in præmissam intendis, distinguere non potes nisi subjectum & prædicatum (§. 199. 200. Log.) Quamobrem si ad subjectum attendis, in memoriam revocatur propositio terminum, quo idem denotatur, communem habens; si ad prædicatum attendis, memoriam subibit propositio terminum, quo hoc indigitatur, communem habens, si scilicet intentio fuerit propositionis alicujus in memoriam revocanda (§. 117.), quoniam citra hanc intentionem etiam succurrere possunt idæ præteritæ, rem eandem, quæ subjecti vel prædicati vicem tenet, cum aliis una perceptis representantes (§. cit.). Quare cum plures esse possint propositiones, quæ cum data præmissæ locum tuente terminum communem habent; nulla adest ratio, cur ea potius succurrat, quæ conclusionis loco est, quam ceterorum aliqua. Sola igitur præmissa rationem sufficientem non continet, cur inde ad conclusionem pervenias.

Non jam quaeritur, an ex præmissa legitime inferatur conclusio, ut argumentationi insit vis concludendi; sed an data præmissa sola nec alio quopiam præsupposito vi facultatum mentis perveniri possit ad conclusionem; quod posterius hac propositione negatur.

§. 411.

*Ratio cui
per conse-
quentiam
immedia-
tam ratio-
netur.*

Si de propositione data iudicia logica formes & perspecta fuerint theoremata de propositionibus se mutuo poeentibus; ex propositione data tanquam præmissa inferes conclusionem. Et enim si de propositione data iudicium aliquod logicum formes, tibi que perspectum fuerit theorema aliquod, quod posita istiusmodi propositione ponenda etiam sit alia quædam; hæc propositio mentem tuam subibit (§. 117.), adeoque hinc inferes, posita propositione priori ponendam quoque esse aliam quandam beneficio syllogismi categorici (§. 360. 361): quod dum facis, per immediatam consequentiam ex propositione data inferes aliam.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus te aciem mentis convertere in propositionem, qua affirmatur, omnem hominem esse mortalem, atque perpendere propositionis huius universalitatem; iudicium logicum de eadem formas, scilicet quod propositio sit universalis, seu, quod eodem recidit, quod hic aliquid affirmetur de omni (§. 242. Log.). Quare si perspectum tibi fuerit theorema logicum, posita quacunque propositione universali, adeoque in casu præsentis, ea, qua affirmatur, omnem hominem esse mortalem, ponendam quoque esse quamvis subalternantem, veluti hic eam, qua affirmatur, quosdam homines esse mortales (§. 451. Log.); vel si perspectum tibi fuerit theorema, quicquid affirmatur de omni, illud etiam affirmandum de quovis, adeoque & de quibusdam sub omni contentis (§. 346. Log.), consequenter quod de omni homine affirmatur, idem quoque affirmandum esse de quibusdam hominibus; propositionis alterutrius recordatus (§. 117.) utique inferes, quosdam homines esse mortales.

Idem

Idem patet in omni casu reliquo consequentiarum immediatarum. Sed præstat per modum corollarii deducere cetera, cum iisdem insint principia generalia; quæ sic rectius memoris mandantur & in futuros usus ad ratiocinandum asservantur.

§. 412.

Si de propositione universali formes judicium logicum, quod Ratio ita sit universaliter vera, & familiaris fuerit propositio, si verum est prædicari quid universaliter posse de omni, falsum est id particulariter prædicari non posse de quibusdam sub omni contentis, inde inferi in casu speciali ex universaliter affirmante, falsum esse prædicatum ejus negari posse de quibusdam subjecti. Etenim si de propositione universali judicas, quod sit universaliter vera, & familiaris fuerit propositio, si propositio universaliter vera est, prædicatum ejus de quibusdam subjecti removeri nequit per hypoth. hujus recordatus (§. 117.) inferi prædicatum propositionis datæ non posse removeri de quibusdam subjecti. Quamobrem in casu speciali, veluti quod omnis homo sit mortalis, vi syllogismi illius generalis inferi, falsum esse, quod quidam homines non sint mortales (§. 411).

Confirmatur veritas propositionis præsentis a posteriori eodem, quo usi sumus, exemplo: Ponamus enim te attendere ad propositionem, omnis homo est mortalis, & judicare, quod universaliter verum sit, omnem hominem esse mortalem. Beneficio hujus judicii tibi succurrit propositio: si universaliter verum est, omnem hominem esse mortalem, falsum est quosdam homines non esse mortales. Atque hinc inferi: falsum esse, quod quidam homines non sint mortales. Et hac demum ratione patet, cur ex eo, quod judicaveras omnem hominem esse mortalem, pervenias ad propositionem, falsum esse quod quidam homines non sint mortales.

Probe notandum est, quemadmodum dictum de omni & nullo non distincte intelligitur ab omnibus ratiocinantibus, qui eodem utuntur; ita quoque syllogisum generale non intelligi ab omnibus qui specialibus utuntur, quibus generalis inest. In scientiis autem, ubi universalium habetur ratio, nec singularia aut specialia istis æquipollentia locum habent, syllogismi generales explicandi sunt, quorum deinde applicatione argumentationem magis potestati nostræ subijcimus. Accedit, quod sic universaliter intelligamus veritatem hujus argumentationis, ut eidem in quo vis securius fidere possimus.

§. 413.

*Modus inferendi con-
sequentiæ
immediatæ ex uni-
versaliter
negante.*

Si de propositione universaliter negante judices, quod sit universaliter vera, & familiaris tibi fuerit propositio, si verum est, prædicatum negari de omni subjecto, falsum est id negari non posse seu id affirmari posse de quibusdam subjecti; inde in casu speciali inferes ex propositione universaliter negante, falsum esse quod prædicatum ejus de quibusdam subjecti affirmari possit. Veritas propositionis eodem modo evincitur, quo veritatem præcedentis evicimus: sufficit itaque eandem exemplo aliquo a posteriori confirmari. Ponamus te judicantem: Nullus homo est omniscius. Quod si judices propositionem hanc esse universaliter negantem veram; memoriam subibit propositio: si universaliter verum est, quod nullus homo sit omniscius, falsum est, quosdam homines esse omniscios. Atque adeo infer: Falsum est, quosdam homines esse omniscios.

Quæ de probatione propositionis præsentis dicta sunt, eadem quoque de sequentibus corollariis tenenda: ut adeo eadem non nisi a posteriori confirmari opus sit.

§. 413.

§. 414.

*Si ad ideam propositioni datæ respondentem intentus ob-
serves, posse formari alias eidem æquipollentes & recorderis rationis in
propositionum æquipollentium posita una alteram quoque poni; consequen-
ex una alteram inferes.* Ponamus te judicare, quod pater a-
met filium. Ad ideam propositioni respondentem intentus
tibi repræsentas patrem atque filium & amorem patris erga
filium. Vides autem iudicium ex eo, quod tibi repræsentas,
formaturus, accipi posse loco subjecti vel patrem, vel filium
ac in casu quidem priori dicendum esse, quod pater amet fi-
lium; in posteriori, quod filius ametur a patre. Posita idea,
ponitur propositio utraque. Atque adeo judicas: si pater
amat filium, filius amatur a patre. Et hinc inferes, filium
a patre amari.

*Modus il-
lationis in
casu æqui-
pollentia.*

Idem eodem prorsus modo patet in aliis propositionibus æqui-
pollentibus. Immo patet, idem eodem modo ostendi de proposi-
tionibus quibuscunque se mutuo ponentibus, ut, si una vera sit, altera
quoque vera sit, & contra si una falsa sit, falsa quoque sit altera.

§. 415.

*Si de propositione universaliter negante iudices, quod sit illatio per
universaliter negans, atque recorderis, si propositio fuerit consequen-
universaliter negans, de omni prædicato negari posse subjectum;
ex propositione universaliter negante inferes, de omni prædica-
to propositionis datæ negandum esse subjectum.* Ponamus te ju-
dicare, quod nullus avarus sorte sua contentus sit, atque
perpendere propositionem hanc esse universaliter negantem:
recordatus quod de omni prædicato negari possit subjectum,
Teu in applicatione ad casum præsentem, quod, si nullus
avarus sorte sua contentus sit, nullus quoque sorte sua con-
tentus sit avarus, inde inferes: nullum sorte sua contentum
esse avarum.

*Modus il-
lationis in
casu con-
versionis
simplicis.*

Dicitur

Dicitur hæc conversio apud Logicos simplex, cujus fundamentum demonstravimus alibi (§. 454. *Log.*). Vi autem propositionis logicæ obtinetur ne conversam propositionis alicujus universaliter negantis ullo in casu demonstrari opus sit,

§. 416.

Illatio in altero casu. Si de propositione particulariter affirmante judices, quod sit particulariter affirmans, atque recorderis, si propositio fuerit particulariter affirmans, etiam de prædicato particulariter affirmari posse subjectum; ex propositione particulariter affirmante inferes, quod de ejus prædicato particulariter affirmari debeat subjectum. Ponamus te judicantem, quod quidam doctus sit moderatus, atque perpendentem, quod hæc propositio sit particulariter affirmans. Recordatus quod de prædicato particulariter affirmari possit subjectum inferes, quendam, qui est moderatus, esse doctum, principio nempe logico generali ad casum præsentem specialem applicato hunc in modum: si quidam doctus moderatus est, quidam, qui est moderatus, doctus est.

Principium logicum alibi jam demonstravimus (§. 455. *Log.*)

§. 417.

Illatio ad visum ad composita. Si de eodem subjecto prædicentur plura vel absolute, vel sub eadem conditione, atque judicantes plures hic adesse propositiones ejusdem subjecti, sed diversi prædicati recordemur, si plures sint propositiones ejusdem subjecti, sed diversi prædicati, exinde formari posse propositionem unam ejusdem subjecti, cujus prædicatum ex prædicatis ceterorum compositum; inde inferimus in dato casu speciali quod subjecto conveniat prædicatum ex prædicatis ceterarum propositionum compositum. Ponamus te judicantem, quod omnis planeta illuminetur a sole, quod omnis planeta cingatur atmosphæra, quod omnis planeta sit corpus mundi

mundi totale. Quodsi perpendis, plures hic adesse propositiones, quarum idem est subjectum, scilicet planeta, sed prædicata sunt diversa, quodque prædicata illa diversa subjecto tribuantur absolute; recordatus in tali casu subjecto absolute tribui posse prædicatum ex quatuor istis compositum; inde infer, planetam esse corpus mundi totale a sole illuminatum, quod atmosphaera cingitur. Quodsi dubites, an propositio illa, quam in præsentem supponimus, scilicet quod subjecto communi plurium propositionum tribui possit prædicatum ex prædicatis illarum simul sumtis compositum, admitti possit tanquam vera: ecce tibi ejus demonstrationem! Si subjecto absolute posito vel sub data conditione convenit prædicatum, in priori casu ratio sufficiens, cur prædicatum subjecto tribui debeat, est definitio, in posteriori conditio adjecta (§. 130. *Ontol.*), adeoque posito in casu primo subjecto absolute, in casu secundo sub eadem conditione, ponitur prædicatum in casu priori absolutum, in posteriori hypotheticum (§. 118. *Ontol.*). Quare si plura fuerint prædicata de eodem subjecto vi ejusdem notionis enunciata diversis propositionibus, posita notione subjecti omnia simul ponuntur, consequenter ex propositionibus pluribus formari potest una, in qua subjecto eadem notione comprehenso tribuitur prædicatum ex prædicatis plurium propositionum compositum.

Utimur hoc modo inferendi in demonstrationibus, quando ex conclusionibus per plures syllogismos elicitis deducimus propositionem unam, quæ tanquam præmissa assumitur, ut filum rationationis ulterius produci possit. Dicitur hæc *illatio a divisis ad composita*, quæ frequentissime occurrit in demonstrationibus geometricis.

§. 418.

Si subjecto tribuitur prædicatum compositum ex pluribus aliis, quæ seorsim eidem facta ejus notione tribui possunt, posito ad
Consequen-
tia a com-
posito ad
divisa.

T. 8

Et judicantes prædicatum propositionis datæ esse resolvable in plura quæ subiecto eidem prorsus immutato tribui possunt, recordamur propositionis hujus, si prædicatum fuerit resolvable in plura alia, quæ subiecto prorsus immutato sigillatim tribui possunt, inde formari posse plures propositiones ejusdem subiecti, in quibus prædicata ista sigillatim eidem tribuuntur; ex propositione data inferemus propositionem ejusdem subiecti, in qua prædicatum aliquod sigillatim eidem tribuitur, quod notionem prædicati propositionis datæ ingreditur. Ponamus te judicantem, quod Petrus sit juvenis doctus, & perpendentem, quod prædicatum sit compositum ex duobus aliis, nempe esse juvenem & esse doctum, animadvertere, quod utrumque sigillatim Petro tribui possit, cum quis juvenis esse possit, etiamsi doctus non sit, & doctus esse possit, etiamsi non sit juvenis. Ex propositione data, quod Petrus sit juvenis doctus, utique inferes, quod sit juvenis, vel etiam quod sit doctus. Ceterum propositio generalis, cujus vi ex propositione data inferatur altera, eodem modo ostenditur, quo in propositione præcedente evicimus veritatem propositionis, quæ principium consequentiæ largiebatur.

Hic quoque arguendi modus subinde in demonstrationibus Mathematicorum occurrit, diciturque consequentia immediata a composito ad divisa.

§. 419.

Lemmaquo Si tam subiectum, quam prædicatum ad formam nominis, continetur separata copula, si tale nondum fuerit, reducitur ponitur in casu obliquo & eadem utrique accedat notio, ut duæ hinc res fundamētum consulent propositiones; una inde formari potest propositio vel hypothetica, vel categorica, si prior, quam subiectum datæ ingreditur, ponatur loco antecedentis in propositione hypothetica, vel subiecti loco in categorica; posterior vero loco consequentis in hypotheti-

ti-

tica, loco prædicati in categorica. In omni enim propositione categorica subiectum, quatenus per ejus notionem determinatur prædicatum, & prædicatum, quatenus per subiecti notionem determinatur, cum posita notione subiecti ponatur prædicatum (§. 13. *Ontol. vel §. 115. ejusd.*), idem ens designant, adeoque sibi invicem substitui possunt in notionibus quibuscunque complexis, salva earundem veritate. Quamobrem si utrique accedat eadem notio, & tam subiectum, quam prædicatum ad formam nominis reductum, abjecta copula, si talem nondum habuerit, ponatur in casu obliquo & una propositio sic formata admittitur tanquam vera; etiam altera tanquam vera admitti debet. Quare si prior sumatur pro antecedente, erit posterior consequens propositionis hypotheticæ (§. 407. *Log.*). Ex propositione adeo categorica data efficitur hypothetica, si ad terminos rectos in obliquos conversos accedat notio quædam communis. Quod si jam antecedens propositionis hypotheticæ convertatur in subiectum & consequens in prædicatum; propositio categorica prodit hypotheticæ æquipollens (§. 278. *Log.*). Quamobrem ex propositione categorica data elicitur quoque categorica alia, si ad terminos obliquos accedat notio quædam communis.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim dari propositionem categoricam, Triangulum est figura. Si jam copulam *est* abjicias & uterque terminus *triangulum* atque *figura* ponantur in accusativo, accedente notione communi, actum nempe describentis, veluti *Petrus vel alius quicumque describit triangulum* & *Petrus vel alius quicumque describit figuram*; duas utique habes propositiones, quarum posita una ponitur altera. Quare si prior, Petrus describit triangulum ponatur pro antecedente; posterior autem, Petrus describit figuram, pro consequente; propositionem habes hypotheticam, cujus manifesta est consequentia, scilicet si Petrus triangulum describit, figuram describit. Quod si ergo eam

revoces ad categoricam, Petrus triangulum describens, figuram describit; propositio hæc non minus evidens erit vi data, quod triangulum sit figura. Quodsi indeterminate subjectum exprimere velis, scilicet per quemcunque; propositio hypothetica, si triangulum describit, figuram describit, & categorica, quicumque triangulum describit, figuram describit, non minus evidentes sunt quam in casu anteriori.

Idem quoque liquet in eo casu, in quo prædicatum ad formam nominis reducendum, antequam in casu obliquo poni possit. Sit e. gr. propositio data: Arbor habet folia. Quoniam hic copula latet in verbo *habet*, ea revocatur ad sequentem, in qua copula expresse ponitur, Arbor est ens folia habens, atque in præsentī enunciatione, arborem esse & esse ens folia habens, unum idemque sunt, neque enim in notionē arboris præsupponuntur, quam quæ ad folia determinanda requiruntur. Quodsi jam accedat notio alia, scilicet quod quis arborem cædat, ut propositio prodeat, Aliquis arborem cædit; per se patet, quod cædat id, quod folia habet, adeoque veram quoque esse hanc propositionem quod aliquis cædat aliquid, quod folia habet, vel aliquis cædat ens folia habens. Qui propositionem priorem ponit, alteram tollere nequit. Habemus adeo propositionem hypotheticam ex utraque compositam; si quis arborem cædat, ens folia habens seu quid, quod folia habet, cædit, vel categoricam, qui arborem cædit, cædit quid quod folia habet, vel ens folia habens, posito scilicet quod arbor folia habeat, quemadmodum ad propositiones has eliciendas fumebatur.

Facillimum est cumulare exempla, quibus propositionis præsentis veritas continetur. Ecce tibi aliquot! Pluvia guttatim destillat. Ergo qui pluviam colligit, is colligit quod guttatim destillat, vel si quis pluviam colligit, is quod guttatim destillat colligit. Homine

Facilli-

est ebrius. Ergo qui hominem hunc interficit, ebrium interficit. Petrus est philosophus. Ergo qui Petrum aggreditur, philosophum aggreditur, vel qui cum Petro disputat, cum philosopho disputat, vel qui Petro quid donat, philosopho donat, vel quod Petro donatur, philosopho donatur. Promiscue nimirum quilibet casus obliquus poni potest, cum in probatione non exprimatur, quinam casus obliquus poni debeat. Continet igitur propositio præfens fundamentum *consequentia immediata a rectis ad obliqua*, quam vocant Logici. Omilimus hoc in Logica, quod continetur sub principio generali propositionum se mutuo ponentium tanquam sub genere species (§. 458. Log.). Quoniam tamen intellexi harere nonnullos circa consequentiam istam immediatam, quando doceri debet, quomodo a propositione data, in qua termini ponuntur in casu recto, perveniantur ad alteram, in qua termini occurrunt in casu obliquo, id autem vi propositionis sequentis doceri nequeat, nisi propositio præfens præmittatur; eam hic per modum lemmatis apponere lubuit.

§. 420.

Si de propositione data categorica judices terminos, ex quibus constat, poni in casu recto, atque recorderis accedente ad utrumque in casu eodem obliquo positum eadem notione posse formari propositionem aliam sive hypotheticam, sive categoricam, & succurrat notio terminis obliquis adjicienda; ex propositione data per immediatam consequentiam inferes aliam, in qua subjectum & prædicatum habent notionem quandam communem adjunctam in priori casu subjecto propositionis datæ oblique posito, in posteriori autem prædicato ejusdem itidem oblique posito. Ponamus dari propositionem: Triangulum est figura. Quod si jam judices, subjectum, nempe triangulum, & prædicatum, scilicet figura, poni in casu recto, atque recorderis posse formari propositiones, in quibus ponitur uterque terminus in casu obliquo, accedente notione quadam tertia, veluti quod quis triangulum describat: ex propositione data utique inferes, quod, qui triangulum describit, figuram describat. Ha-

Tt 3

bcs

bes nimirum jam rationem sufficientem, cur a propositione data, Triangulum est figura, pervenias ad alteram; Ergo qui triangulum describit, figuram describit: quemadmodum supra generaliter ostendimus (§. 411.). Ratio vero illationis patet ex propositione præcedente. Similiter ponamus dari hanc propositionem: Pater amat liberos. Quod si propositionem hanc convertas in aliam ipsi æquipollentem, Pater est amans liberos; apparet, utrumque terminum poni in casu recto. Quare si recorderis, propositiones illas esse veras (§. 419), in quibus ad terminos istos in casu obliquo positos accedit notio quædam communis, atque tibi succurrat patrem offendi posse; hinc utique infer: qui patrem offendit, amantem liberos offendit, seu cum offendit, qui liberos amat.

Hæc de consequentiis immediatis sufficere possunt: ex iis enim abunde patere arbitror, tum quo fundamento nitatur illatio, tum quomodo a propositione data ad eam perveniamus, quæ per consequentiam immediatam inde inferitur. Duo nimirum hæc a se invicem probe distinguenda sunt. De fundamento illationis potissimum solliciti sumus in Logica atque ideo idem ibidem stabilivimus, totumque huc redit, quod dentur propositiones se mutuo ponentes, ut, adeo posita una, ponatur etiam altera. In modum, quo a propositione una tanquam præmissa pervenitur ad alteram tanquam conclusionem, inquirimus in Psychologia. Atque ideo jam potissimum ostendimus ex natura mentis, quomodo vi facultatum ejusdem a præmissa ad conclusionem perveniat. Notandum vero est non opus esse, ut quis theoremata ista, quibus nititur fundamentum consequentiarum immediatarum, distincte cognoscat, si iisdem in ratiocinando uti velit. Sufficit nota esse exempla, ad quorum imitationem argumentamur in casibus aliis similibus. Et istiusmodi exempla sic ferente occasione nobis innotescunt sæpius, ut necessitate quadam impulsus in ea delabamur. Neque dubium est, modum inferendi per consequentiam immediatam ita primitus innotuisse, antequam ad regulas fuerit revocatus. Qui in notionibus confusis acquiescunt, nec fundamentum illarum perspiciunt, etsi evidentia illationis percellatur eorum animus; nec rationem perspiciunt, qui fieri possit,

possit, ut propositione quadam data perveniat ad conclusionem. Neque idem aliter sese habet in rationatione syllogistica, quemadmodum unusquisque ex seipso expriri potest.

§. 421.

In consequentiis immediatis status mentis futurus nascitur ex presente mediante præterito. Ex propositione enim data *do status* per consequentiam immediatam infertur conclusio, quatenus *mentis ex* iudicium logicum formas de propositione data, ejus ope *aliis in ra-* recordaris alicujus theorematidis de propositionibus se mutuo po- *tiocinatione* nentibus, & vi hujus ponis propositionem, quæ cum data simul *per conse-* ponitur (§. 411.). Jam iudicium logicum exprimit statum præ- *quentiam* sentem, theorema, cujus recordaris, statum præteritum, si ve- *immedia-* illud distincte consideres, si ve in exemplo latens confuse per- *ram nasca-* cipias, & conclusio, quæ infertur, statum futurum, nec infertur conclusio ex propositione data, nisi iudicium logicum forme- *tur.* tur & theorematidis illius recorderis. Status igitur futurus, dum per consequentiam immediatam rationationis, enascitur ex præterito mediante præterito.

Idem confirmatur a posteriori. Etenim si argumentaris: Omnis homo est mortalis. Ergo quidam homo est mortalis; ad conclusionem non pervenis, nisi judices, propositionem datam, omnis homo est mortalis, esse universalem, seu universaliter verum esse, quod homo sit mortalis, atque perpendas, quod de omni homine prædicari potest, idem etiam prædicari posse de quibusdam. Iudicium vero, quod propositio hæc, omnis homo est mortalis, sit universaliter vera, designat statum mentis præsentem. Dum recordaris, de quibusdam hominibus prædicari debere, quod de omni homine prædicatur, iudicium, quod olim te tulisse meministi, exprimit statum præteritum. Denique iudicium, quod quidam homines sint mortales, futurum sta- cum

cum exprimit, qui ex ceteris nascitur, seu nonnisi prævius teteris in mente locum habet. Status igitur in hoc casu nascitur ex præsente mediante præterito.

Quæ igitur de syllogismis categoricis & hypotheticis (§. 394.) & disjunctis (§. 407.) demonstrata sunt; ea etiam in consequentiis immediatis locum habent: id quod probe notandum est, ut universalitatem principii intelligas, quod modum enunciat, quo status mentis unus ex altero consequitur.

§. 422.

*Quomodo
status men-
tis ex aliis
nascitur,
dum quid
imagi-
namur.*

Dum aliquid imaginariis, status mentis qui futurus erat nascitur ex præsente mediante præterito. Etenim dum aliquid imaginamur, vi perceptionis præsens producimus præteritam quæ cum præsente commune quid habet (§. 117.). Quare cum perceptio præsens constituat animæ statum præsentem, præterita vero præteritum &, dum præterita denuo producitur, status aliquis nascitur, qui futurus erat (§. 584. Ontol.); dum aliquid imaginamur, status mentis, qui futurus erat, nascitur ex præsente mediante præterito.

Dedimus supra (§. 104. & seqq.) exempla complura, quæ propositionem præsentem illustrant atque confirmant, ut adeo eadem huc denuo transcribi, vel ab iis diverſa in medium afferri supervacaneum existimari debeat.

§. 423.

*Quomodo
status præ-
sens sit gra-
vidus futuri
in imagi-
nando.*

Quoniam, dum aliquid imaginamur, ex statu præsente producitur qui futurus erat mediante præterito (§. 422.) & quidem ideo, quia præsens cum præterito commune qui habet (§. 117.), atque adeo præsens mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus; etiam dum aliquid imaginamur status præsens gravidus futuri, quod a præterito im- prægnatur.

Pro-

Propositionem hanc adjicimus ut appareat principii superioris (§. 409.) universalitas: Quem in finem porro adjicimus propositionem sequentem.

§. 424.

Dum per consequentiam immediatam aliquid inferimus, status præsens est gravidus futuri, quod à præterito imprægnatur. Eodem fere modo demonstratur, quo propositio præcedens. Nimirum dum per consequentiam immediatam ex præmissa inferimus conclusionem; status, qui futurus erat, enascitur ex præsentem mediante præterito (§. 421.) & quidem ideo, quod præteritus præcesserit, alias non exiturus, quemadmodum ex anterioribus liquet (§. 409. & seqq.); consequenter vi præteriti. Quare cum status præsens sit gravidus futuri, quatenus ex eo & vi ejus futurus nascitur (§. 408.) & præsens a præterito imprægnetur, quatenus mediante præterito aptus efficitur, ut inde sequi possit futurus, seu quatenus accedente præterito ex eo sequitur qui futurus erat (§. cit.); dum per consequentiam immediatam aliquid inferimus, status præsens est gravidus futuri, quod a præterito imprægnatur.

Atque ita nos abunde satis explicavimus, quæ ad tres mentis operationes penitus intelligendas requiruntur & regulis logicis uberiorem lucem affundunt. Suo autem tempore patet, quod non minus lucem affundant regulis moralibus, quibus præaxis philosophæ moralis continetur.

CAPUT IV.

De Dispositionibus naturalibus & Habitibus intellectus.

§. 425.

Quidam menti sine prævio exercitio inexistit, natura inesse dicitur: quod vero non inexistit, nisi prævio exercitio, quid acquiritur. (Wolffii Psychologia.)

Uu

ac-tatnr.

acquiri dicitur. Utrumque etiam de corpore accipi potest. Quare cum exercitium actuum specie vel genere eorundem absolvatur (§. 195.): Id acquiritur, quod menti vel corpori non inexistit nisi iteratis sæpius actibus specie vel genere iisdem.

E. gr. Ars scribendi in nobis non existit nisi prævio scribendi exercitio: homini itaque naturalis non est, sed acquiritur. Ex adverso facultas sentiendi inest homini absque ullo prævio exercitio; adeoque eidem naturalis.

§. 426.

*Dispositio
quid sit.*

Possibilitas acquirendi potentiam agendi, vel patiendi, dicitur *dispositio*, ad agendum scilicet, vel patiendum. Quodsi hæc *dispositio* natura inest, *naturalis* appellatur.

Ita nobis inest dispositio naturalis ad scribendum: etenim potentiam scribendi acquirere valemus. Similiter nobis inest dispositio naturalis ad saltandum & equitandum, ac pugillandum, quia potentiam saltandi, equitandi, pugillandi acquirere valemus.

§. 427.

*Difficultas
agendi in
quonam
consistat.*

Difficulus agere dicitur, qui actiones simplices ad compositionem requisitas nonnisi tarde ac interjectis moris edere valet. Difficultas adeo agendi æstimatur longitudine temporis actioni simplici edendæ impensi & moræ (seu tractu temporis) inter simplices interjecta, itemque frustraneis conatibus.

E. gr. Si quis scribere velit, singulas literas delineare debet & in una eademque litera plures ductus pennæ necessarii sunt. Sunt adeo non actus simplices, seu minus compositi, quot literæ delineandæ, ad scripturam requisiti, & in singulis literis delineandis tot distinguuntur actus magis simplices, quot ductus diversi in una litera observantur. Difficulus adeo scribitur, qui tarde literas depingit & inter singulorum literarum delineationes a scribendo tantisper cessat, ut mora intercedat, qua non scribitur. Major adhuc est scribendi difficultas, si quis non continuo ductu pingit literam eandem, sed singulis ductibus singulis tempusculis absolvit, morula quadam inter singulos interjecta. Non confundenda est hæc difficultas cum impotentia scribere.

scribendi, quando quis ductus literarum nondum delineare valet, seu calamus movere nequit, prout litera pingenda postulat, & si difficultati scribendi quidpiam impotentiae adhaereat.

§. 428.

Difficultati agendi opponitur *Promptitudo agendi*, qua *Habitus* quis actiones simplices ad compositam requisitas cito nec ullis inter eas interjectis morulis producere valet. Atque hæc *quid dicatur.* agendi promptitudo est id, quod *Habitus* appellari solet.

Ita prompte scribit, qui sine mora non modo singulas literas, verum etiam integras voces & totam earum seriem scribit, atque eidem habitus scribendi, quem speciali nomine artem scribendi dicimus, tribuitur. Similiter prompte ratiocinatur, qui sine hæsitacione ratiocinatur ac ratiocinia inter se concatenat, quemadmodum fieri solet, ubi quis in demonstrationibus Mathematicorum diu multumque fuerit versatus atque tum habitu ratiocinandi pollere dicitur.

§. 429.

Difficultas agendi dicitur *Dispositio*, eaque *naturalis*, *Dispositio* si natura insit, seu sine prævio exercitio inexistit; *acquisita* *quid dicatur.* vero, si non inexistit, nisi prævio exercitio.

Ita difficultas scribendi, qualem initio experimur, dum arti addiscendæ nos applicamus, dicitur dispositio ad scribendum, eaque acquisita, cum non sine prævio exercitio in nobis existat: eam enim præcedit impotentia scribendi, quæ homini naturalis est, utur tolli possit, quatenus homo per naturam aptus est ad artem scribendi sibi comparandam, quatenus nempe per structuram manus atque brachii possibiles sunt motus ad scribendum requiriti. Quare cum agendi possibilitas potentiae nomine veniat (§. *Ontol.*); homini inest potentia quædam naturalis scribendi remota, quatenus nonnisi difficulter ad actum perducitur ac nonnisi præviis aliis.

§. 430.

Habitus nonnisi exercitio acquiritur & dispositio mediante Habitu
Uu 2 *exercitio*

quomodo
produca-
tur.

exercitio in habitum convertitur. Quicquid enim acquiritur, nonnisi prævio exercitio acquiritur (§. 425). Ergo etiam habitus qui acquiritur, nonnisi prævio exercitio acquiri potest.

Idem ostenditur per indirectum. Ponamus habitum menti inesse sine prævio exercitio. Eidem igitur natura inest, non vero demum acquiritur (§. 425): quod cum hypothefin evertat, absurdum est.

Confirmatur idem a posteriori. Ars scribendi habitus est (not. §. 418). Artem vero scribendi non acquirimus, nisi prævio exercitio. Similiter promitudo ratiocinandi habitus est; sed eam non acquiri nisi exercitio manifestum est. Saltandi & equitandi ars habitus est, neque vero hæ artes aliter acquiruntur quam exercitio.

Idem patet de ceteris habitibus quibuscunque, quos comparandos demum nobis esse, siquidem nobis inesse debeant, constat.

Quodsi jam porro homini insit quædam dispositio in habitum convertenda; habitum nondum inesse, sed demum acquiri debere per se patet. Enimvero non acquiritur, si nondum insit nisi prævio exercitio, quemadmodum modo ostendimus. Ergo dispositio in habitum converti nequit nisi prævio exercitio.

Maximæ utilitatis est nosse, quod habitus non comparetur nisi prævio exercitio, cum sic notionem directricem habeamus ad modum, quo habitus datus comparetur, investigandum utilem. Elucescet inprimis utilitas in philosophia morali. Nescio qui fiat, ut contra principium agant tantum non omnes, quod verum & exploratum nemo non agnoscit. Ecquid enim frequentius est, quam homines sibi persuadere, quod habitus animæ possideant, etsi exercitationum sibi non sint memores, quibus eos sibi comparaverint? Quid frequentius est, quam homines appetere habitus meritis, minime autem sollicitos esse de exercitiis, quibus eos sibi comparent.

§. 431.

Habitus acquisitus continuo usu & conservatur, & perficitur. Quoniam enim exercitio acquiritur (§. 430.), impossibile est, ut amittatur, quamdiu istud durat. Quamobrem cum tamdiu duret, quamdiu ex habitu agimus (§. 195.) & in hoc ipso usus ejusdem consistat; continuo usu habitus acquisitus conservatur. Conservatio & ulterius perfectio habitus.

Similiter cum exercitio acquiri debeat, quicquid ad habitum pertinens acquiritur (§. 430.), habitus autem perficiatur, si quid ejus acquiritur, quod nobis nondum inerat, quemadmodum ex notione perfectionis colligere licet (§. 503. *Ontol.*); continuo habitus usu ulterius perfici debet.

Idem confirmatur a posteriori. Ita enim experimur artem saltandi & equitandi conservari, eandemque ad gradum exquisitiorem perducere, si continuo saltemus ac equitemus. Similiter habitus demonstrandi, quem tibi comparavisti, conservatur &, si quid eidem adhuc deest, ulterius acquiritur, adeoque perficitur (§. 503. *Ontol.*), si in demonstrando fueris continuus.

Illud probe notandum est, si quid habitui adhuc desit, defectu cognito, ad exercitium esse deveniendum, quod absolvitur actionibus, quæ deficiunt: etenim ejusdem actionis frequens repetitio in causa est, ut eam posthac promte edamus. Principium hoc non minus utile est quam præcedens, cum jam pateat, quid a nobis fieri debeat, ut habitus semel acquisitus perduret.

§. 432.

Habitus acquisitus amittitur diu intermisso ejus usu. Aut *Quomodo enim amittitur, dum eo continuo uteris, aut dum usum ejus diu intermittis.* Enimvero constat eum conservari (§. 431.), adeoque non amitti, continuo usu. Amitti igitur debet diu intermisso ejusdem usu. Quomodo habitus amittatur.

Confirmatur idem a posteriori. Artem enim saltandi

Uu 3

&

& equitandi dediscit, qui per longum temporis spatium non saltat, nec equitat. Artem demonstrandi dediscit, qui per longum temporis spatium demonstrationem nullam concipit. Et idem eodem modo obvium est de habitu quocunque alio.

§. 433.

*Quomodo
contrarius
habitus si-
mul acqui-
ritur.*

Habitus acquisitus amittitur & contrarius simul acquiritur, editis continuo actionibus eidem contrariis. Etenim si actiones habitui acquisito contrarii eduntur, ex habitu non agis (§ 28. *Ontol.*), atque adeo usus ejusdem intermittitur: quod ubi continuo fit quando agendi occasio offertur, usus illius diu tandem intermittitur. Quare cum habitus acquisitus amittatur diu intermisso ejus usu (§. 432.); habitus acquisitus amitti debet editis continuo actionibus eidem contrariis.

Quodsi continuo edantur actiones habitui contrariis, exercitium eidem contrarium ponitur (§. 195). Quare cum actionibus contrariis habitus contrarius acquiratur (§. 430.); editis continuo actionibus habitui acquisito contrariis habitus eidem contrarius acquiritur.

Patet igitur *per demonstrata*, habitum acquisitum amitti & simul contrarium acquiri, editis continuo actionibus eidem contrariis.

Maximi momenti est hæc propositio in moralibus, cum hinc pateat ratio, cur homines ex virtute prolabantur in vicia, ut virtutem dediscentes vitiis adsuefiant.

§. 434.

*Differen-
tia cogni-
tionis a
priori &
posteriori.*

Quod experiundo addiscimus, a *posteriori cognoscere* dicimur: Quod vero ratiocinando nobis innotescit, a *priori cognoscere* dicimur. *Mixta est cognitio*, quæ partim a posteriori, partim a priori acquiritur.

E. gr. Solem lucere experiundo addiscimus attenti scilicet ad ea, quæ videmus (§. 684. *Log.*) Lucem igitur Solis a posteriori cognoscimus.

scimus. Ex definitione trianguli ratiocinando colligimus rationem æqualitatis trium angulorum ad duos rectos: eam igitur a priori cognoscimus. Ex effectibus Solis, quos a posteriori cognoscimus, mediante notione ignis ratiocinando colligimus, quod sit ignis: mixta igitur est cognitio, quæ nobis constat Solem esse ignem. Nostra cognitio ut plurimum mixta est, magis tamen ad eam, quæ a priori datur, accedit, ubi ex principiis a posteriori stabilitis continua ratiociniorum serie colligimus, quæ nobis antea nondum cognita fuerunt.

§. 435.

Quicquid cognoscimus, vel a posteriori cognoscimus, vel a priori. Quicquid enim cognoscimus, ea vel cognoscimus attendendo ad ea quæ percipimus & attentionem nostram successive ad alia aliaque, quæ rebus insunt, promovendo; vel ex iis, quæ nobis jam antea innotuere, colligendo quæ nobis adhuc ignota sunt: id quod per antecedentia abunde patet, cum aliarum facultatum mentis nobis non simus conscii, quam per quas prædicto modo ad cognitionem rerum pervenitur, neque alius cognitionis nobis conscii simus, nisi quæ alterutro modo comparatur. Enimvero quicquid attentione sola ad perceptiones nostras nobis innotescit, id experiundo addiscimus, (§. 664. Log.), adeoque a posteriori cognoscimus (§. 434.): quicquid vero ex iis colligimus, quæ nobis jam innotuere, cum antea ignotum esset, id ratiocinando nobis innotescit (§. 366.), adeoque idem a priori cognoscimus (§. 434.) Quamobrem quicquid cognoscimus, vel a posteriori, vel a priori cognoscimus.

Maximæ utilitatis est propositio præfens, cum notionem directicem contineat inquirendi in veritatem eorum, quæ affirmantur, vel negantur. Etsi autem propositio vulgaris sit, ejus tamen usus hæcenus non invaluit, qui esse potest ac debet. Ac neglectui huic debetur, quod vulgo multa affirmantur & negentur sine sufficienti ratione ad negandum, vel affirmandum, quodque plurimi, immo plerique non utantur facultatibus mentis in cognitione multa sibi comparanda, quemadmodum poterant. Ipsa experientia abunde edocet

edrocti sumus, quantum conducatur propositiorem hanc esse nobis familiarem, ut mentem subeat memoria, quoties nobis occurrit iudicium absque probatione omni, vel saltem absque sufficiente.

§. 436.

*Quomodo
a posteriori
quid cognos-
catur.*

Quicquid a posteriori extra nos cognoscimus, sensuum duce cognoscimus: Quicquid vero in mente cognoscimus, ope apperceptionis cognoscimus. Quicquid enim a posteriori cognoscimus, experiundo cognoscimus (§. 434.), adeoque sola attentione ad perceptiones nostras (§. 464. Log.) Jam vero res presentes, quæ extra mentem nostram sunt, sensu (§. 67.), res absentes vi imaginationis percipimus (§. 92), atque vi quidem imaginationis nonnisi eas, quæ sensu ante percepseramus (§. 117), ut adeo sola vi imaginationis non cognoscatur, nisi quod ante cognitum fuerat. Quamobrem quicquid extra nos a posteriori cognoscimus, sensu duce cognoscimus.

Jam mens ea, quæ in ipsa sunt, appercepit, quatenus perceptionis suæ sibi conscia est (§. 25). Quare cum attentione ad perceptiones nostras nihil de iis, quæ in nobis sunt, cognoscamus, nisi quatenus eorum nobis conscii sumus, quod per se patet: nihil in nobis a posteriori cognoscere valemus nisi ope apperceptionis.

Modum cognitionis a posteriori uberius declaravi in Logica capite integro (§. 669. & seqq. Log.), quamvis ibidem quoque tradantur, quæ ad mixtam cognitionem referuntur: neque enim absque ratiocinatione a posteriori multum proficere licet, ubi universales notiones easque distinctas tibi comparare volueris, quales in scientiis veniunt. Quomodo autem in mentis nostræ cognitione a posteriori progrediamur, ex ipsa præsentè tractatione innoscitur, ubi nonnisi talia proferimus, quæ a posteriori nobis innoscunt, etsi placeat istud cognitionis genus, quo a priori simul stabiliantur, quæ a posteriori innoscunt.

§. 437.

Sola vi

Sola imaginatione duce non cognoscimus nisi quæ fingimus.
Ima-

Imaginando enim non percipimus nisi res antea sensu perceptas (§. 117.) adeoque nobis non innotescit ejus ope, nisi quod jam ante duce sensuum cognoveramus. Quoniam vero imaginationis vi producta phantasmata dividere (§. 140) atque componere (§. 143), sicque phantasmata rerum sensu nunquam perceptarum producere valemus, licet in iisdem nihil contineatur, quod non jam ante sensu fuerat perceptum; ope imaginationis quidam cognoscimus, quæ ita sensu non perceperamus. Enimvero si phantasmatum divisione ac compositione phantasma rei sensu nunquam perceptæ producitur, aliquid fingimus (§. 144). Sola igitur imaginatione duce non agnoscimus nisi quod fingimus.

Quoniam phantasmatum imaginationis vi productis veritas non nisi ex accidente inest, quatenus scilicet contingit ea in eodem combinari, quæ sibi mutuo non repugnant; ubi de cognitione veritatis sermo est, eas vulgo non habetur ratio. Patet tamen suo loco, facultati fingendi esse in arte inveniendi locum, quatenus phantasmata examini rationis submitti possunt, ut eorum appareat realitas, si quam habent.

§. 438.

Quicquid a priori cognoscitur, vi intellectus eruitur. Quomodo Quicquid enim a priori cognoscitur, id ratiocinando nobis innotescit (§. 434.). Sed ratiocinatio intellectus operatio est (§. 366.). Ergo quicquid a priori cognoscitur, vi intellectus cognoscitur.

Idem evidentius adhuc ostenditur sequentem in modum. Quicquid a priori cognoscitur, id ratiocinando nobis innotescit (§. 434.). Enimvero dum ratiocinamur, ob notas, quæ definitionem rei ingrediuntur, in re quadam obvia animadvertas aut quocunque modo deprehensas eidem tribuimus nomen ista definitione explicatum (§. 174.), consequenter eidem genus aliquod, vel speciem aliquam convenire judicamus (§. 371.); aut ob genus & speciem rei competentem porro tribuimus.

(Wolffii Psychologia.)

X x

mus

mus prædicatum aliquod absolutum generi vel speciei isti tribuendum, vel denique ob determinaciones quasdam accidentales præter genus vel speciem rei convenientes eidem tribuimus prædicatum sub conditione istarum determinationum eidem tribuendum (§. 374.): nec absimili modo ratiocinatio sese habet, si quando negativa fuerit (§. 384.). Quamobrem si ratiocinia fuerint categorica, in re, quam cognoscimus, distinguimus determinaciones genericas & specificas (§. 236. *Ontol.*), aliasque accidentales, atque prædicata alia vi illarum determinationum eidem convenientia, consequenter res istas distincte nobis representamus (§. 38); adeoque vi intellectus (§. 275). Quodsi fuerint hypothetica, vel disjunctiva, ex iudicio uno de re quadam admissio tanquam vero vi propositionis hypotheticæ, vel disjunctivæ iudicas, admittendum quoque esse de re eadem iudicium quoddam aliud (§. 386. 390). Nec aliter sese res habet in consequentiis immediatis (§. 411. & seqq.). Enimvero dum iudicamus, in subjecto distinguimus prædicatum eidem tribuendum a determinationibus, vi quarum eidem tribui debet (§. 343. 348), vel ab eodem removendum (§. 345), adeoque denuo rem istam tibi distincte representas (§. 38), consequenter vi intellectus (§. 275). Quamobrem sive per ratiocinia categorica, sive hypothetica & disjunctiva, sive denique per consequentiis immediatas ad iudicium aliquod antea nobis incognitum perveniamus, vi intellectus ad idem pervenitur, consequenter quicquid a priori cognoscitur, vi intellectus cognoscitur.

Ex hac propositione intelligitur, intellectus cultura opus esse, ubi cognitio, quæ a priori acquiritur, curæ cordique tibi fuerit.

*Concursus
omnium*

*operationum mentis
ad cognitionem a
priori.*

§. 419.

Ad cognitionem, quæ a priori datur, omnes in universum intellectus operationes concurrunt. Intellectus enim operationes tres sunt, notio, iudicium, atque discursus sive ratio-

tiocinatio (§. 325). Enimvero quando ratiocinamur, ex judiciis quibusdam præviis alia formamus (§. 366), consequenter cum ratiocinatio sit tertia, iudicium secunda mentis operatio (§. 53. *Log.*); tertiz intellectus operationi locus non est sine secunda. Porro quando judicamus & quidem determinate, quemadmodum in ratiocinatione opus est (§. 374. 384. &c.), in idea subiecti determinationes singulas a se invicem & a re, cui insunt, & adfunt, distinguimus, vi quarum prædicatum eidem tribuendum, sive eadem intrinsecæ fuerint, sive extrinsecæ (§. 348), consequenter primæ mentis operationi quoque locus est (§. 331). Quare cum ratiocinando eruatur, quicquid a priori cognoscitur (§. 434); ad cognitionem, quæ a priori est, omnes mentis operationes concurrunt.

Idem intuitiva quadam ratione a posteriori intelligitur, si acumen mentis in demonstrationem aliquam in ratiocinia sua resolutam (§. 551. & seqq. *Log.*) convertas.

Et propositione præsentē intelligitur, tanto aptiorem unumquemque esse ad res a priori cognoscendas, quanto singulas intellectus operationes promptius elicere valet. Quamobrem præfens de facultatibus mentis tractatio utilitate sua non caret, cum hac cognitione plurimum juvemur in veritate investiganda & ab aliis proposita distincte concipienda.

§. 440.

Habitus distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi *Soliditas* dicitur *Soliditas*, intellectus scilicet. *quid sit.*

Nimirum non simpliciter ratiocinandi habitus soliditatis nomine venit; sed quatenus ratiocinationes sunt distinctæ & eorum quoque concatenatio distincta est.

§. 441.

Distincte ratiocinatur, qui successive singula judicia format, *Distincte* prout ratiocinium ingrediuntur. *ratiocinatio quænam.*

Quoniam in superioribus docuimus (§. 365. & seqq.), quo ordine judicia in ratiociniis libi invicem succedant, si naturali inentis impetu fiunt,

nec quicquam coacti admittitur, facultatibus mentis inferioribus perperam sese ingerentibus; non opus est, ut distinctam ratiocinationem porro hic explicemus. Ejus quoque ideam animo ingenerat, qui demonstrationes Mathematicorum eo modo resolvit, quo idem facimus (§. 551. & seqq. *Log.*) ac ad imitationem hujus analyticos demonstrationes evoluit, ubi in iis concipiendis versatur: sit ita, quod multas admittat cryptes, ut syllogismorum genuina forma minime appareat.

§. 442.

Gradus soliditatis unde perdeant.

Tanto quis solidior est, quo in probandis principiis propius accedit ad notiones irresolubiles. Quoniam notiones irresolubiles, seu quæ in alias simplices resolvendi nequeunt, sunt omnium primæ; propositionibus respondent, quæ probationem ulteriorem non recipiunt. Quare si quis principia demonstrandi, quæ sunt præmissæ generales in ratiociniis (§. 561. *Log.*), eo usque continuare valet, donec ad notiones irresolubiles propius accedat; is distincta ratiocinia eorumque concatenationem tanto longius continuare valet, quo propius ad istas accedit. Quoniam itaque soliditas in habitu distincte ratiocinandi & ratiocinia continuandi consistit (§. 440); habitus hic vero tanto major est, quo longius quis illam catenam producere potest; tanto utique quis solidior est, quanto in probandis principiis propius ad notiones irresolubiles accedit.

Præfens propositio fundamentum graduum soliditatis continet. Ex eadem vero apparet, soliditatem in tertia mentis operatione esse, quod in prima est profunditas. Habet enim aliquid similitudinis analysis notionum, de qua supra diximus (§. 339), cum analysi demonstrationum, quam alias exhibuimus (§. 551. & seqq. *Log.*). Sicut enim analysi notionum notio rei resolvitur in notiones eorum, quæ ipsam ingrediuntur, & notiones horum singule denuo in alias simplices, quamdiu datur; ita analysi demonstrationum demonstratio data resolvitur in ratiocinia, quæ eam ingrediuntur, & principiorum demonstrandi demonstrationes denuo resolvuntur in sua ratiocinia, quamdiu datur. Quemadmodum itaque profunditas ex analysi notionum; ita soliditas ex analysi demonstrationum æstimatur.

§. 443.

§. 443.

Qui solidus est, habitu demonstrandi & probandi pollet. Quinam
 Qui enim solidus est, habitu distincte ratiocinandi & ratio- *habitu de-*
 cinia concatenandi pollet (§. 440). Quare cum in demon- *monstrandi*
 stratione ac probatione quacunq; legitima syllogismi conca- *possent.*
 tenentur (§. 496. 498. Log.), quibus ratiocinia distincte pro-
 ponuntur (§. 332. Log.); qui solidus est, demonstrandi habitu
 pollet.

Hinc Geometra dicuntur solidi, quod habitu demonstrandi pol-
 leant, & studio mathematico, præsertim geometrico, non sine laude
 incumbentes cæteris viris eruditis solidiores esse dicuntur, quod eo-
 dem demonstrandi habitum sibi comparent, quo probationes insuf-
 ficientes, quales vulgo occurrunt, a sufficientibus distinguunt, nec
 in præbendo assensu nondum sufficienter probatis adeo faciles sunt.
 Commendatur itaque hoc etiam nomine studium mathematicum ad
 intellectum perficiendum, quatenus ejusdem tractatione solidi effi-
 cimur.

§. 444.

Qui solidus est demonstrationes consummatas dare valet & A quonam
contra. Qui enim solidus est, distincte ratiocinari & ratio- *demonstra-*
 cinia concatenare valet (§. 440). Quare cum distincte ratio- *iones con-*
 cinetur, qui successive singula judicia format, prout ratioci- *summata*
 nia ingrediuntur (§. 441); qui solidus est, is in demonstrando *preveniunt.*
 nullum principium prætermittit, quod demonstrationem in-
 gredi fas est, adeoque demonstrationem condit completam
 (§. 854. Log.), atque propositiones singulas eo ordine collocat,
 quo in analysi demonstrationis comparent, ut & ratio appa-
 reat cur jam ratiocinanti succurrant, & legitima ratiocinio-
 rum concatenatio eluceat, consequenter demonstrationem
 condit ordinatam (§. 399. Log.). Jam vero demonstratio, quæ
 & ordinata est, & completa, consummata est (§. 855. Log.)
 Quamobrem qui solidus est, demonstrationes consummatas
 dare valet.

X x 3

Ponæ

Ponamus jam ex adverso, quod quis dare possit demonstrationes consummatas. Quoniam demonstrationes consummatæ sunt ordinatæ completæ (§. 857. Log.); ideo demonstrationes completas easque ordinatas dare valet. Jam vero in demonstrationibus completis continentur omnia demonstrandi principia vel explicite, vel implicite, prout res ipsa exigit, ut vel explicite afferantur, vel implicite demonstrationem ingrediantur (§. 854. Log.), & in demonstratione ordinata propositiones singulæ eo ordine se invicem excipiunt, quo in ratiociniorum serie, in quam demonstratio resoluta abit, continentur (§. 799. Log.). Quamobrem qui demonstrationes consummatas dare valet; ei perspectæ sunt propositiones singulæ, quæ demonstrationem ingrediuntur, idemque novit, quo ordine collocandæ sint in singulis ratiociniis, & quo ordine ipsa ratiocinia se invicem excipere debeant, consequenter successive singula judicia formare valet, prout ratiocinia ingrediuntur, adeoque distincte ratiocinatur (§. 441.) atque ratiocinia legitime concatenat. Qui ergo demonstrationes consummatas dare valet, is solidus est (§. 440).

Non est, quod objicias in scriptis summorum Mathematicorum occurrere demonstrationes inconsummatas, quas tamen soliditatis laude privari nemo non absolum judicabit. Enimvero non una est responsio. Fieri nimirum potest, ut quis studio det demonstrationes inconsummatas, sicuti multi demonstrationes prorsus omitunt, quas dare poterant, vel ut lectorem in partem quandam inventoris vocent eum voluptate hinc resultante non privaturi, quemadmodum *Cartesio* visum fuisse constat; vel ne vilescant, quæ nimis facile intelliguntur, quemadmodum viro insigni *de Tschirnhausen* placuit; vel ut profanum vulgus a lectione arceatur, quod de utilitate ex quæstu statiens veritates pretiosas æstimare minime novit, quemadmodum philosophis olim Græcis ac inter hos *Aristoteli* arrisisse novimus; vel denique alia quacunque de causa. Absit igitur ut quis existimet, cum demonstrationes consummatas dare non potuisse, qui inconsummatas dedit! Enimvero demus Mathematicum quandam insignem demonstrationes consummatas dare minime

nime posse! Non ideo omnis ipsi deneganda erit soliditas, sed aliquis saltem ejus gradus: solidior utique futurus, si dare valeret. Ecquis vitio verteret, virtutem aliquam moralem ita definiri, ut summum comprehendat gradum, etsi qui ejus laude fruuntur, eam attingere non possint. Fixum requirunt disciplinæ terminorum significatum, qui adeo gradui, quem hic vel ille attingit, attemperari nequit, fixus quippe non futurus, cum nulla ratio suadeat, ut in desinendo hunc potius gradum respicias, quam alium.

§. 445.

Qui solidus est, non admittit tanquam vera, nisi sufficienter probata, atque sufficienter explicata. Qui enim solidus est, habitu demonstrandi pollet (§. 443), adeoque judicare valet, utrum quid sit sufficienter probatum, nec ne. Quamobrem cum non ignoret, propositionem esse veram, quæ demonstrari potest (§. 544. Log.), & tum eandem nobis esse certam si prædicatum subiecto convenire demonstrare valemus (§. 568. Log.), vel quod eidem conveniat observamus (§. 567. Log.); utique tanquam verum non admittet nisi sufficienter probatum.

Jam vero exploratum est, nos judicare haud quaquam posse, utrum propositio sit sufficienter probata nec ne, quamdiu terminus quidam in eo occurrit, quem penitus nondum intelligimus, consequenter quando propositio nondum sufficienter explicata, cum ignoretur, quid probari debeat. Quare cum qui solidus est non admittat nisi sufficienter probata per demonstrata; idem nec admittere valet nisi sufficienter explicata.

Accidit hinc, ut solidus nonnullis dicatur, qui non admittit nisi sufficienter probata & explicata, quamvis non satis accurate. Differunt enim esse solidum & solida discernere ab iis, quæ talia non sunt. Solidus tunc demum erit, si ipse sufficienter explicet ac probeat, quæ affirmat, vel negat: id quod sequente propositione ostenditur.

§. 446.

§. 446.

*Quinam sit
solidus.*

Qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, solidus est. Quoniam enim ideo propositionem datam probamus, ut certi reddamur eam esse veram; propositio vero tum demum nobis certa est, quando demonstrare valemus prædicatum subiecto convenire (§. 568. Log.); qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, eadem demonstrat &, ubi nulla ex parte desiderari patitur industriam suam, demonstrationes datæ completas atque ordinatas (§. 554. 799. Log.), adeoque consummatas (§. 855. Log.). Enimvero qui demonstrationes consummatas dare valet, solidus est (§. 444.): solidus igitur est, qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat.

Patet igitur, solidum definiri posse per eum, qui sufficienter probat, quæ affirmat, vel negat, modo constet quidnam sufficienter probeatur, nempe quod evincitur per demonstrationes, easque in primis consummatas. Quoniam vero demonstrationes istas ingrediuntur quoque principia a posteriori stabilita; per se patet, ad sufficientem probationem quoque requiri, ut a posteriori stabiliantur, quæ ab experientia hauriuntur.

§. 447.

*Nexus proba-
tionis
& explica-
tionis
sufficientis.*

Qui sufficienter quid probat, idem quoque sufficienter explicat. Qui enim sufficienter quid probat, is idem demonstrat, quemadmodum ex demonstratione præcedente patet. Enimvero si qua propositio demonstratur, ex iis, quæ notionem subiecti ingrediuntur, seu de eodem sumuntur, ratiocinando colligitur prædicatum (§. 551. & seqq. Log.), consequenter antequam demonstratio inchoari potest, enumerandæ sunt determinationes subiecti, quarum vi prædicatum eidem tribuitur, & notio prædicato respondens communicanda, ut constet, quid ex illis colligi debeat. Sufficienter igitur eandem explicat (§. 1129. Log.), consequenter qui eandem sufficienter probat, eam etiam ante sufficienter explicat.

Paget

Paret igitur sufficientem eorum, quæ affirmantur & negantur, explicationem & sufficientem probationem necessario inter se connecti, ita ut hac posita ponatur etiam illa, etiam non vice versa posita illa hæc quoque ponatur.

§. 448.

Solida doctrina dicitur, quæ constat propositionibus sufficienter probatis seu demonstratis, adeoque & sufficienter explicatis (§. 447).

Solida doctrina quam decem

Solidam doctrinam proponere studemus in scriptis nostris, sint, gentibus licet adversariis, qui sibi ab eadem metuunt. Rationes pateant ex sequentibus.

§. 449.

Quoniam in methodo philosophica, quæ cum mathematica eadem (§. 139. *Discurs. prælim.*), non utendum est terminis, nisi accurata definitione explicatis (§. 116. *Disc. prælim.*), nec principiis nisi sufficienter probatis (§. 117. *Disc. prælim.*) neque admititur propositio, nisi quæ ex principiis sufficienter probatis deducitur (§. 118. *Disc. prælim.*); *Doctrina methodo philosophica, seu mathematica proposita solida est.*

Qua methodo doctrina solida dicitur.

Absit autem, ut quis sibi persuadeat, se solidam proposuisse doctrinam, ubi methodum mathematicam, quam nos & philosophicam dicimus, infeliciter imitatur, ut externam ejus speciem saltem mentiatur imitamentum! Distinguet doctrinam solidam ab ea, quæ ad speciem saltem composita est, qui methodi leges ex Logica perspicuas accurata Matheos ac philosophiæ nostræ traditione sibi familiares reddidit, ut eas prompte explicare possit.

§. 450.

Cui scientia est, is solidus est & doctrinam solidam possidet. Cui enim scientia est, is ea, quæ scit, demonstrare (§. 398. *Log.*); atque adeo sufficienter probare valet (*not. §. 399. deat. Log.*) Enimvero qui ea, quæ affirmat, vel negat, sufficienter probare valet, solidus est (§. 446). Ergo cui scientia est, is solidus est.

Quoniam scientiam possidet.

(Wolffii Psychologia)

Yy

Simi-

Similiter quæ ea, quæ affirmat, vel negat, hoc est, singulas quas tuetur propositiones (§. 41. 204. *Log.*) demonstrare vel sufficienter probare valet, is doctrinam solidam habet (§. 448.). Ergo cui scientia est, is doctrinam solidam possidet.

Si quis attentior fuerit ad ea, quæ hic demonstrantur; differentiam inter scientiam & soliditatem animadverteret. Nimirum soliditas spectatur in intellectu citra respectum ad cognoscibilia, quæ animo comprehendimus, attendendo tantummodum ad modum, quo circa cognoscibilia versamur; scientia vero includit cognoscibilia, quæ nobis innotuerunt, atque eadem exprimit cum modo cognitionis, quatenus is per applicationem, inest ipsi cognitionis actui singulari. Apparet itaque arctus soliditatis ac scientiæ nexus, ita ut non deur scientia sine aliquo soliditatis gradu. Estimantur autem gradus scientiæ ex multitudine eorum, quæ scimus: gradus autem soliditatis, cui cum objecto nihil est negotii, alio prorsus fundamento nititur (§. 442.).

§. 451.

*Quantum
scimus.*

Tantum scimus, quantum memoriam retinemus. Pone enim, te quid memoria non retinere: ejus ergo ideam animo reproducere reproductamque recognoscere minime valemus (§. 180.). Quare cum ea sciamus, quæ demonstrare valemus (§. 598. *Log.*), ea vero, quorum ideam reproducere ac reproductam cognoscere minime valemus, multo minus demonstrare valemus, quia hic potissimum respicimus ad objectum cognitionis (*not.* §. 450.); quorum ideam reproducere minime valemus, consequenter quorum nulla nobis amplius est idea, ea nec scimus. Ergo non scimus, nisi quæ memoria retinemus, seu, quod perinde est, tantum scimus, quantum memoria retinemus.

Propositio pervulgata est; sed hic tam ad fixam notionem terminis philosophicis conformem reduximus.

§. 452.

*Scientia
quando per-
eat.*

Quoniam qui rei oblitus est, ejus ideam reproducere vi-

imaginationis nequit (§. 216), adeoque nec eam memoria amplius retinet (§. 180): *Qui eas, quod sciverat, obliviscitur, ipsius amplius scientiam non habet.*

Unde patet, quomodo scientia, quam nobis comparavimus, imminui possit.

§. 433.

Habitus distincte ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi re- *Oblivio*
manet, etiamsi obliviscaris eorum, de quibus distincte ratioci- *qua non*
natus habitum istum tibi comparasti. Habitum enim distincte *noceat, ha-*
ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi tibi comparasti, non *bitui ac-*
quod de iis præcise rebus ratiocinatus es, de quibus distincte *quisito.*
distincta ratiocinia formasti & formata concatenasti; sed quod tantummodo ratiocinia formasti & concatenasti ac hoc ipso notionem distinctæ ratiocinationis & legitimæ ratiociniorum concatenationis tibi comparasti (§. 436.) Quoniam itaque objectum de quo ratiocinatus es, ad hoc nil quicquam confert, ut intelligas, cur habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi tibi comparaveris; sed sola sufficit actuum ratiocinationis ac concatenationis frequentia; ratio quoque sufficiens illius habitus in sola horum actuum frequentia continetur nec quicquam ad eam facit objectum, de quo ratiocinia distincta formasti & concatenasti (§. 56. *Ontol.*). Quare eum posita ratione sufficiente habitus ponatur & ipse (§. 118. *Ontol.*), adeoque ad hoc, ut ponatur, vel tollatur, nil quicquam faciat, quod ad rationem sufficientem pertinet; habitus quoque distincte ratiocinandi & ratiocinia concatenandi adhuc poni, adeoque remanere potest, etiamsi oblitus fueris eorum, de quibus distincta ratiocinia formasti & formata concatenasti.

Patet hinc habitum distincte ratiocinandi & ratiocinia legitime concatenandi conservari, quem studio mathematico tibi comparasti, etiamsi Matheseos proctus obliviscaris, modo habitu illo utaris extra Mathesin (§. 431). Quamobrem studium mathematicum, quod comparandi istius habitus gratia nemo non exquisita industria tra-

etare debet, non est inutile, etiam si nullus sit tibi futurus olim theorematum usus, sed singula in spem futuræ oblivionis addiscantur.

§. 454.

Ars inveniendi quod sit & quod deatur.

Habitus ex veritatibus cognitis alias incognitas colligendi dicitur *Ars inveniendi*. Exemplo inprimis Mathematicorum probatur, quod *deatur ars inveniendi*. Constat nimirum eos ex iis propositionibus, quas demonstrant, continuo alias eruerе, quæ antea ignorabant. Immo etiam in Astronomia ex observationibus talia deducunt, quæ non observarunt, immo quæ nec reperta observari possunt. Integræ quoque dantur disciplinæ, quæ artes inveniendi speciales sunt, veluti Arithmetica, Trigonometria & inprimis Algebra. Quod vero etiam extra Mathesin arte inveniendi opus sit, non minus a posteriori probari potest. Exemplo docui, quomodo ars inveniendi exerceri possit in Tentamine de vera causa multiplicationis frumenti, patrio idiomate aliquoties recusî.

Artem hanc inveniendi data opera explicaturi sumus, ceteris philosophiæ partibus absolutis, siquidem Deus nobis vires animi ac corporis tamdiu conservaturus ac otium largiturus, ut telam coptam pertexere liceat.

§. 455.

Ars inveniendi quod sit & quod duplex.

Quoniam quicquid cognoscitur, vel a priori cognoscitur, vel a posteriori (§. 435); *ars inveniendi duplex est*, nimirum *ars inveniendi veritatem a posteriori*, & *ars inveniendi eandem a priori*.

Quamobrem olim artem inveniendi tradituri totam tractationem in duas dividimus partes, quarum altera tradet modum investigandi veritatem latentem a posteriori; altera vero modum eandem erucendi a priori: quemadmodum fecimus in Logica, ubi usum aliquem Logice in arte inveniendi monstraturi *Capit. 2. & 3. sect. part. 2.* aliquis hujus artis prælibavimus.

§. 456.

§. 436.

Observatio est experientia, quæ versatur circa facta naturæ sine nostra opera contingentia. *Experimentum* est experientia, quæ versatur circa facta naturæ, quæ nonnisi interveniente opera nostra contingunt. *Observationis & experimenti differentia.*

Definitionem experimenti jam dedimus alibi (§. 747. *Log.*); eam tamen hic repeti consultum duximus, ubi eam ab observatione discerni necessarium fuit. Exemplis differentia inter observationem & experimentum fit clarior. E. gr. Cælum obducitur nubibus nulla nostra opera intercedente. Cum nubes præsentis intuemur nobisque conspectui sumus ejus, quod videmus; cælum nubibus obductum esse observamus. Enimvero si opæ antix pneumaticæ ex globo cupreo cavo aër educitur & ad bilancem appensus levior deprehenditur, quam fuerat ante, cum aëre plenus esset; experimento mihi innoscit, globum aëre plenum esse vacuo graviolem: neque enim globus evacuaturs nisi opera mea interveniente, nec adeo levior efficitur sine opera mea.

§. 437.

Ars inveniendi a posteriori veritatem incognitam eruit vel *Ars inveniendi a posteriori* *ex observationibus, vel ex experimentis.* A posteriori enim niendi a posteriori cognoscimus quod experiundo cognoscimus (§. 434). Quoniam itaque experientia vel in numero observationum, vel ex experimentorum est (§. 436); ars quoque veritatem a posteriori inveniendi vel ex observationibus, vel ex experimentis eruere debet. *quod duplex.*

Duplex adeo datur ars inveniendi a posteriori, scilicet ars observandi & ars experimentandi.

§. 438.

Ars observandi est, qua veritates ex observationibus eruntur. *Artis observandi definitio.*

Utuntur hac arte Physici ac Medici, ac imprimis Astronomi. Utimur quoque eadem in Psychologia empirica, quam hic tradimus.

§. 459.

*Artis experimen-
tandi defini-
tio.*

*Ars experimentandi est, qua experimentis veritates eru-
untur.*

Hac arte utuntur hactenus Physici fere soli: eidem tamen locus est in omni philosophia, ipsa Theologia naturali. Quamobrem aliquoties me jam monuisse memini, quod detur etiam Theologia naturalis experimentalis, immo philosophia experimentalis ad omnes omnino philosophiz partes extendatur.

§. 460.

*Veritas
quomodo a
priori eru-
atur.*

*Si veritas a priori eruitur, ex notionibus, hoc est, definitio-
nibus ac propositionibus, per ratiocinia colligitur.* Ad cogni-
tionem enim, quæ a priori datur, omnes in universum in-
tellectus operationes concurrunt (§. 439), consequenter no-
tio, iudicium & discursus seu ratiocinatio (§. 325). Enimvero
iudicia nova ex aliis præviis formantur ratiocinando (§. 366),
adeoque definitiones & propositiones cognitæ ad objecta, de
quibus meditatur, applicando (§. 336. & seqq.). Quare si a
priori veritas eruenda, ex definitionibus ac propositionibus,
seu notionibus jam acquisitis colligenda.

Confirmatur idem a posteriori exemplo Mathematico-
rum, qui hac arte potissimum utuntur. Si quis in Algebra cum
attentione ad talia fuerit versatus, veritatem propositionis ab-
unde perspicit.

§. 461.

*Artis in-
veniendi a
priori defi-
nitio.*

*Hinc Ars inveniendi a priori, quæ per eminentiam Ars
inveniendi dicitur, est, quæ ex notionibus acquisitis, hoc est,
ex definitionibus ac propositionibus jam cognitis ratiocinan-
do colligitur veritas adhuc incognita.*

Ars inveniendi a priori, si a Mathesi pura discefferis, cum arte
observandi ac experimentandi conjungenda. Exemplo nobis sunt
Astronomi, qui artem inveniendi veritatem a priori cum arte obser-
vandi conjungunt. Exemplo sunt Physici, qui eandem cum arte ex-
peri-

perimentandi combinant, immo cura arte observandi & experimen-
tandi simul.

§. 462.

Quoniam veritates a priori non inveniuntur, nisi ex de-
finitionibus ac propositionibus cognititis (§. 461); *Quoniam*
definitiones ac propositiones quis jam cognovit, eo ad inveni-
endum veritatem latentem a priori aptior; si cui vero nulla priori prae-
adhuc perspectae sunt, is in inveniundo inanem operam su-
mit. *supponat.*

Quamobrem si multae jam prostant definitiones ac propositiones
ab aliis inventae, eas sibi ante perspectas reddere debet, qui ani-
mum ad inveniendum applicat, quam de veritate proprio Marte
eruenda cogitet. Non ignota mihi sunt exempla eorum, qui, cum
praecleara praestare potuissent, oleum ac operam omnem perdiderunt,
quod praecipitato gradu ad inveniendum procederent.

§. 463.

Et quia veritas a priori ratiocinando colligitur (§. 461): *Requisitum*
veritatem a priori investigaturus habitu ratiocinandi polleat ne alterum
esse est; consequenter cum soliditas in habitu distincte ratio-
cinandi & ratiocinia concatenandi consistat (§. 440), *inven-*
to rem solidum esse oportet. *inventoris.*

Equidem distincta ratiocinatio in inventore non absolute necessaria,
cum vel experientia doceat, multis iisque egregiis inventis celebres a di-
stinctis ratiociniis esse alienos, immo subinde distinctae ratiocinationis
ac legitimae ratiocinationum concatenationis ne quidem distinctam ha-
bere notionem: nemo tamen negaverit, ratiocinationem distinctam
non uno nomine praefendam esse confusae, qui utriusque differen-
tiam expertus est, quemadmodum alio loco ostensus sum.

§. 464.

Primi inventores ex veritatibus vulgo obviis, quas invene- *Principia,*
runt, collegerunt. Veritas enim latens eruitur ex veritatibus jam *quibus us-*
cognitis (§. 464). Quare cum primis inventoribus veritates *primi in-*
alix cognitae non fuerint, nisi quae etiam vulgo obvixerant; ex *ventores.*
veritatibus vulgo obviis collegerunt, quas invenerunt.

Hinc

Hinc videmus ipsum *Euclidem* in *Elementis* notiones communes, quibus confusus utitur vulgus in ratiocinando, ad distinctas reduxisse & ope earum ex figurarum definitionibus obvis theoremata ac problematum resolutiones deduxisse. Ostendi in *Ontologia*, non unum occurrere in *Elementis Euclidis* axioma, cui non respondeat notio quedam communis, ac ideo ibidem principia ontologica ad notiones communes reduxi. Immo observavi, ipsa *Algebrae* ac scientiae hac superioris, unde principia sua mutuatur, principia a notionibus vulgi derivari, nec nisi per has penitus intelligi ac demonstrari. Ex his vero jam patet ratio, cur primi in aliquo genere inventores non eo usque progrediantur, quo postea successores ipsorum inventis in rem suam usi progrediuntur.

§. 465.

Syllogismorum in inveniendis usus.

Syllogismi sunt medium inveniendi veritatem. Per syllogismos ratiocinia distincte exprimuntur (§. 332. *Log.*), consequenter iisdem utendum, quando distincte ratiocinamur. Jam vero per ratiocinia colligitur ex definitionibus ac propositionibus cognitis, quod a priori invenitur (§. 460) & inventorem solidum esse oportet (§. 463), adeoque distincte ratiocinari (§. 463). Ut igitur debet syllogismus. Quamobrem cum inventori finis sit veritatis latentis investigatio (§. 932. *Ontol.*), atque ex syllogismo intelligatur, quomodo hunc finem consequatur (§. 366), consequenter is rationem contineat cur finis intentus ad actum perducatur (§. 58. *Ontol.*); syllogismus medium est inveniendi veritatem (§. 937. *Ontol.*).

Communitèr syllogismum a ratiocinio non distinguunt, quemadmodum nec propositionem seu enunciationem a iudicio. Atque tunc multo evidentius est, syllogismos esse medium inveniendi veritatis. Neque enim legitime ratiocinamur, nisi ratiocinia regulis syllogisticis conveniant, quas ex legibus ratiocinandi supra stabilitis deduci ex *Logica* patet. Cumque paulo ante monuerimus (not. §. 463); ratiocinationi distinctae non unam esse prerogativam, ob quam confusae merito praefertur, optandum omnino foret ut inventores distinctis ratiociniis aduiscerent, nec a forma syllogismorum recederent, multa tædia, quae alias devorare debent, evitaturi ac plures lapsus, quos non facile advertunt, declinaturi.

§. 466.

§. 466.

Si ratiocinia regulis logicis non fuerint conformia; per ea non necessario infertur propositio vera. Etenim si ratiocinia regulis logicis conformia non sunt; nec legibus ratiocinandi conformia (§. 373). Quare cum leges ratiocinandi violari nequeant, quamdiu ex præmissis veris conclusio vera necessario inferri debet (§. 374. 388. 390. 384. 341), si ratiocinia regulis logicis seu syllogismorum conformia fuerint, nec ex veris præmissis necessario infertur conclusio vera.

Quando per ratiocinia propositio vera inferatur.

Hinc ad *ratiocinium legitimum & syllogismum legitimum*, per quem illud distincte explicatur, requiritur, ut nec in materia peccet, nec in forma, hoc est, ut nec alterutra præmissa falsa sit, nec syllogismus regulis syllogismorum contrarietur. Dico autem si ratiocinia regulis logicis conformia minime fuerint, seu in forma peccent (§. 635. *Log.*); per ea non necessario inferri propositionem veram: etenim fieri potest ex accidente, ut propositio sit vera. Enimvero tum non sequitur ex præmissis, neque veritas ejus vi forinæ agnoscitur.

§. 467.

Sine ratiociniis, quæ regulis logicis conformia sunt, nulla a priori invenitur veritas. Si enim veritas inveniri debet a priori, ex definitionibus ac propositionibus cognitis per ratiocinia colligenda (§. 460). Ponamus jam ratiocinia ista regulis logicis non esse conformia: ergo ex datis seu cognitis per ea non necessario infertur propositio vera (§. 466). Patet igitur sine ratiociniis, quæ regulis logicis conveniunt, a priori nullam inveniri veritatem.

Ratiocinia inveniendos qualia.

Non obstat, quod dentur inventores, quibus contrarium videtur. Neque enim omnes ratiocinia sua distincte resolvere norunt: id quod tamen requiritur, siquidem formam legitimam agnoscere velis.

§. 468.

Quoniam ratiocinia per syllogismos distincte explicari possunt (*Wolffii Psychologia.*)

Z z

Idem ulterius expenditur.

sunt (§. 932. *Log.*), adeoque si ratiocinia regulis logicis conformia sunt, & ipsi iisdem conformes, seu præscriptam a Logicis formam servare debent; *ratiocinia, quibus in inveniendistimur, per syllogismos formales explicabilia sunt.*

Esti non opus sit syllogismos formales semper adhiberi ab inventore; necesse tamen est ut ratiocinia ejus distincte evoluta per syllogismos formales explicentur. Immo conducit syllogismis quoque formalibus uti in meditando, ut ratiocinia eo ordine se invicem excipiant, quo in demonstrationum resolutione (§. 551. & seqq. *Log.*) se invicem consequuntur. Ita nimirum meditans in majore lucē versatur, ubi distincte ratiocinatur, quam ubi confusus ratiociniis indulget. Facilius advertit, ubinam hæreat aqua & de quibus principiis ipsi sit dispiciendum, antequam ulterius progredi possit. Minus defatigatur meditatione sua ac circa tardium eandem continuat. Immo lapsus quoque facilius evitat quam confusus ratiociniis intentus. Absit itaque ut puerile judicemus, quod tantæ utilitatis est & accurationis laudem meretur. Est etiam syllogismorum formalium aliquis usus in dirigendo intellectu ad ea, quæ cogitationem nostram subire debent: sed de hoc aliisque pluribus, quibus syllogismorum formalium præstantia doceri poterat, ex instituto olim dicemus in arte inveniendi.

§. 469.

*Artificia
heuristica
quid sint.*

Artificia heuristica dicuntur regulæ, quibus mens apta efficitur per principia ipsi perspecta veritatem incognitam erudiendi, quam solo ratiocinandi habitu adjuncta per ea eruere non poterat.

Hæc artificia in Arte inveniendi exponenda sunt, ac ad ea respicienda, quando inventores invicem comparaturus eorundem artem quasi ad mensuram revocare volueris.

§. 470.

*Artificiorum
heuristica
necessitas.*

Principia ac demonstrandi habitus ad veritatem latentem investigandum non semper sufficiunt; sed aliis præterea artificibus heuristicis sæpius opus est. A posteriori veritatem asserti probare licet per exempla ex Mathesi petita. Ecquid enim in ipsis Geometriæ elementis communius est, quam ex data notione

notione subiecti deduci non posse prædicatum vi aliorum theorematum jam satis perspectorum, nisi ante per constructionem quandam geometricam effeceris, ut principia ista applicari atque adeo exiis, quæ per constructionem dantur, ratiocinando colligi possit quod quæritur? Sane si mensuram trium in triangulo rectilineo simul sumtorum angulorum invenire velis; per theoremata de angulorum alternorum intra parallelas constitutorum æqualitate & ratione æqualitatis angulorum ad idem punctum constitutorum duos ad rectos eandem non erues, nisi ante ducta linea per verticem trianguli cum basi parallela effeceris, ut theoremata ista applicari possint. Vide Rationem prælectionum sect. 1. c. 1. §. 38. Similiter rationem quadrati hypotenusæ ad quadrata laterum ex notione quadrati & trianguli ratiocinando non colliges per theoremata de triangulorum congruentia & ratione trianguli ad parallelogrammum super eadem basi & intra easdem parallelas cum ipso constitutum, nisi per constructionem ante effeceris, ut theoremata ista applicari possint (§. 417. *Geom.*). Ad illas igitur constructiones requiruntur artificia heuristica generalia & ipsæ constructiones sunt istiusmodi artificia specialia (§. 469), consequenter patet sine artificiis heuristicis per principia cognita veritatem incognitam erui non posse, etiamsi habitu ratiocinandi ac ratiocinia concatenandi, adeoque demonstrandi (§. 496. 498. *Log.*) polleas. Algebra, quæ ars inveniendi specialis est, plura continet istiusmodi artificia, quæ vi definitionis hic a nobis datæ (§. 369) facile agnosces, modo in ejus tractatione attentionem ad regulas asserre volueris, quæ ibidem describuntur. Istiusmodi artificium est ars characteristica, cujus beneficio veritates geometricæ ac arithmeticæ ab imaginibus seperantur, ut quæsitum ex datis per calculum erui possit: id quod absque ista characteristica fieri minime posset. Simile artificium est in resolutionibus problematum specialium eorum ad abstracta seu generalia reductio (§. 156. *Algebr.*) &

in problematum physico-mathematicorum resolutionibus eorundem ad Geometriam puram reductio, qua usus est *Jacobus Bernoulli* in Actis Eruditorum Anni 1690. p. 218. cum problema physico-mechanicum de curva æquabilis descensus solveret. Optica etiam atque Astronomia exempla istiusmodi artificiorum suppeditati; sed ea, quæ retulimus, ad stabilendam veritatem propositionis præsentis abunde sufficiunt.

Quandonam istis artificiis opus sit, ex definitione eorundem, quam dedimus (§. 469), perspicue admodum claret, ac suo loco in Arte inveniendi ex instituto docebitur.

§. 471.

*Fundamen-
tum redu-
ctionis hen-
rifica.*

Si quod objectum notionem quandam communem cum altero habet; quæ vi ejusdem de uno innotuere ad alterum quæ applicantur. Etenim si objecta duo notionem quandam communem habent; eatenus similia sunt (§. 195. *Ontol.*), adeoque tanquam species ad idem genus referri possunt, etsi eadem non immediate seu proxime subsint (§. 234. *Ontol.*), vel etiam instar individuorum ejusdem speciei considerari possunt (§. cit.). Quare cum quæ generi conveniunt, speciebus quoque singulis tribui possint, & quæ speciei conveniunt, eadem quoque individuis singulis competant (§. 346. *Log.*); quicquid de objecto uno vi notionis communis innotuit, idem quoque ad objectum alterum applicari potest.

E. gr. Additio in Arithmetica & numeratio pecuniæ in vita communi notionem quandam communem habent. In utroque casu sunt diversæ species integrorum, majores componuntur ex minoribus tanquam partibus, & minores reducendæ sunt ad majores continuo, donec in maxima, quæ prodit, subsistatur, seu reductio ad majorem fieri nequit. Quamobrem si has determinationes consideres tanquam essentielles cujusdam entis, notio communis æquipollēbit notioni generis & quæ inde colliguntur in casu uno, ea etiam applicari possunt ad alterum. Quod si ergo pecuniæ numeratio tibi perspecta fuerit, inde additionis modum colliges (§. 98:99. *Arithm.*). Eodem prorsus modo ad subtractionem applicavimus, quæ de erogatione pecuniæ obvia

obvia sunt, sicque regulas subtractionis eruiamus (§. 103. *Arithm.*). In philosophia practica ex notionē communē personæ singularis & integre cuiusdam Reip. deducimus officia gentium erga gentes applicando ad gentes integras, & de personis singularibus instatu naturali viventibus demonstrata sunt.

§. 472.

Principium reductionis, appello artificium, quo objectum aliquod, de quo quid quæritur, reduco ad aliud notionem quandam communem habens, ut ea, quæ de hoc nobis innotuere, vi notionis communis ad illud quoque applicari possint. *Principii reductionis definitio.*

Principium hoc maximi usus est in omni arte inveniendi, quemadmodum suo tempore clarius ostendemus. Præter exempla modo (*not.* §. 471), enumerata plurima occurrunt in Mathesi, nec talia ignota sunt in philosophia nostra. In Elementis Geometriæ circulus reducitur ad polygonum; ut inde colligatur modus investigandi aream ejus (§. 410. *Geom.*); Cylindrus eodem fine ad prisma (§. 541. *Geom.*) & sphaera ad Pyramidem seu corpus ex pyramidibus, quarum vertices in centro coeunt, compositum reducitur. (§. 550. *Geom.*). In Algebra trinomium, quadrinomium & polynomium quodcumque reducitur ad binomium; ut per genesis potentiarum binomiarum pateat genesis multinomiarum (§. 101. 102. *Analyf.*). Hoc vero reductionis principium ideo in medium adducimus, ut artificii heuristici aliquod proflaret exemplum, sicque luculentius confirmaremus, quæ de principiorum heuristicorum necessitate ac utilitate paulo ante asseruimus (§. 470). Multa de principii hujus usu inculcanda sunt specialia, cum plures admittat casus a se invicem ultiliter distinguendos; sed de his dicendi locus erit in Arte inveniendi.

§. 473.

Ars inveniendi generalis est, quæ circa quodlibet objectum versatur. *Ars vero inveniendi specialis est*, quæ circa determinatum quoddam objectum versatur. *Artis inveniendi generalis & specialis differentia.*

Differentia petitur ab objecto, ut adeo tot sint species artis inveniendi, quot sunt species cognoscibilium. Hinc habemus artem inveniendi Mathematicorum, quæ communiter Algebra, rectius

Analysis appellatur. Hæc enim non versatur nisi circa quantitates, atque adeo nonnisi veritatibus mathematicis inveniendis inservit. Est etiam artis inveniendi species quædam Arithmetica, quæ circa numeros determinatos versatur, atque adeo docet modum inveniendi numeros determinatos ex datis aliis. Datur etiam ars inveniendi specialis, qua veritates morales investigantur: datur alia, quæ physicis veritatibus detegendis destinatur. Ars vero inveniendi generalis eas tradit regulas, quæ in omni veritatum eruendarum genere usum habent, sive ex mathematicæ sint, sive physicæ, sive morales, sive alterius cujuscunque generis. Etsi autem nos aliquando artem inveniendi generalem tradituri simus; non tamen propterea negligemus artes inveniendi speciales, ut appareat quomodo eadem continuo novis regulis locupletari regulæque, quæ in potestate sunt, ad usum transferri possint.

§. 474.

Regula speciales artis de illo objecto, circa quod ea versatur, erutis deducuntur.

Regule speciales artis inveniendi specialis ex veritatibus hoc a posteriori ex Analysis Mathematicorum, præsertim si nostro more methodo analytica pertractetur. Etenim si quis cum attentione elementa nostra Analyseos tam finitorum, quam infinitorum perlegit; is animadvertet, quomodo vi regularum generalium detegantur theoremata mathematica, quorum ope per easdem regulas regulæ posteriores hujus analyseos eruantur, & quomodo ope harum regularum denuo investigentur theoremata alia, quæ aliis ulterioribus regulis inveniendis inserviunt. E. gr. ope calculi literalis eruitur compositio quadrati aut, si mavis, ejus genesis, in casu radices binomiz: ex hac autem genesi eruitur regula pro æquationibus quadraticis affectis ad puras reducendis (§. 161. *Arithm.* & §. 143. *Analys. finit.*). In philosophia practica universali damus specimina regularum specialium artis inveniendi ex veritatibus moralibus erutarum. Plura occurrent suo tempore in Arte inveniendi.

§. 475.

Quoniam regulæ speciales artis inveniendi continuo ulte- *Unde ars*
 riores ex veritatibus jam inventis eruuntur (§. 374): *inveniendi*
res veritates in aliquo genere scientiarum fuerint repertæ, eo plu-
res quoque regulæ artis inveniendi speciales inveniri possunt. *angmen-*
tum capiat.

Absonum igitur est arti inveniendi operam navare velle, ante-
 quam veritates jam inventas cognoveris. Neque enim intelliges fa-
 tis regulas, multo minus earundem veritatem perspicies easque dextre
 applicabis, nisi veritates habueris perspectas, quibus regulæ istæ ni-
 tuntur. Crescit adeo ipsa ars inveniendi cum numero veritatum in-
 ventarum. Atque hæc ratio est, cur artem inveniendi ultimo de-
 mum loco tradiduri simus, ubi omnem disciplinarum ambitum pro
 instituti nostri ratione emensi fuerimus. Et probe notari velim, vi-
 vos egregios, qui in veritate latente investiganda strenui sunt, ope-
 rituram inventarum incidere in regulas, quibus ad ultiores dete-
 gendas utuntur, utur ipsimet defectu attentionis atque acuminis sin-
 gularis, quod hic requiritur, non advertant se esse regularum inve-
 niendi inventores. Acquiescunt in notionibus confusis, quæ in exem-
 plis latent: unde in posterum ad exempla respiciunt eademque imi-
 tantur, quando iisdem regulis opus habent.

§. 476.

Facilitatem observandi rerum similitudines *Ingenium ap-* *Ingenii de-*
 pellamus. *Ingeniosus* vero est, qui ingenio pollet, hoc est, *finis,*
 qui similitudines rerum facile observat.

Datur aliquod acumen in observandis similitudinibus rerum, ne-
 que hoc omnibus idem est. Utile quoque est hanc acuminis speciem
 ab aliis facultatibus animæ distingui. Nullum vero reperio nomen
 quod eidem magis conveniat, quam ingenii, etsi admodum vagus
 sit ejusdem significatus. Neque fixum hunc significatum ab usu lo-
 quendi abhorreere existimo, adeoque sequentem propositionem addi
 consultum judico.

§. 477.

Notio ingenii, quam dedimus, non abhorret ab usu lo- *Ingenii no-*
quendi. *Constat enim præ cæteris ingeniosos dici Poetas, Ora-* *tio usui lo-*
tores *quendi con-*
formis,

tores ac histriones. Ac Poëtis quidem ob tropicam dicendi rationem id nominis tribuitur. Utuntur allegoriis & metaphoris, quæ in similitudine rerum fundantur. Quare cum inprimis cum ingeniosum judicemus, ubi apta nobis videtur ac inexpectata metaphora vel allegoria, quod similitudo sit clarissima, etsi eam non facile quis per se observaturus fuisset; vel hoc solo argumento patet, ingenium hoc tribui Poëtæ ob facilitatem observandi similitudinem rerum. Ita sæpissime Poëtæ ipsa metri lege adducti genus pro specie ac speciem pro genere per synecdochen ponere coguntur: quod ubi apte fieri solet, ut nulla hinc oriatur in dicendo obscuritas, ingeniosi dici solent. Quoniam itaque ingeniosus hic dicitur, qui in generibus ac speciebus discernendis acutus est, genera autem ac species qui discernit, similitudines rerum observat (§. 233. 2; 4. *Ontol.*); patet denuo ob synecdoches convenientem usum neminem dici posse ingeniosum, nisi qui acumine observandi similitudines rerum pollet. Similiter Oratores dicuntur ingeniosi ob convenientem usum metaphorarum, allegoriarum & similitudinum: unde eodem modo, quo ante, colligitur ita judicantibus non aliam ingenii esse notionem, quam quod ipsum infacilitate rerum similitudines observandi constet. Histrionibus ingenium tribuitur ob dicta & facta, quando ex iisdem elucet aliquod in observandis rerum similitudinibus acumen: quod ubi deficit, dicta & facta vix oblectant vulgum imperitum. De rebus obviis exempla in medium afferri opus non est (§. 666. *Log.*). Ex hætenus dictis abunde patet, dum ingeniosos appellamus alios, ad facilitatem observandi similitudines rerum animum adverti, quamvis distincte vulgo non agnoscatur sub aliis peregrinis, quæ una percipiuntur, quasi sepulta (§. 693. *Log.*).

Quamobrem ut constet, quomodo tanta enata fuerit inconstantia loquendi, in ea inquirendum est, quæ cum ingenio necessario connexa sunt atque adeo semper una percipiuntur. Quodsi vero quis

quis propositionem præsentem ægre admiserit; is per nos iudicet ingenii significatum, qui definitione nostra continetur (§. 376), usui loquendi communi non respondere: non tamen ideo habebit, unde definitionem nostram impugnet. Definitio enim nostra nominalis est, adeoque arbitraria: placet nimirum nobis vocem istam in hoc significato accipere. Sufficit autem significatum esse reale, cum istiusmodi facilitas observandi similitudines rerum detur. Neque in leges styli philosophici impingimus, dum nomini significatum fixum imponimus. Necessè enim est facilitatem observandi similitudines rerum peculiari nomine distingui: Quodsi vero nomina singula perpendas, quæ de dotibus mentis usurpantur, non reperies aliam, quæ ad facilitatem prædictam indigitandam adhiberi possit, præterquam ingenium.

§. 478.

Imaginationem vivacem appello, quæ phantasmata adeo *Imaginatio vivax quanam dicatur.* clara producuntur, ut tibi probe conscius sis eorum, quæ in iisdem continentur.

Differunt nimirum phantasmata gradu claritatis: id quod experientia constat, & vis imaginandi major, vel minor est pro gradus istius diversitate in diversis subjectis.

§. 479.

Ingenioso imaginatio vivax est. Ingeniosus enim rerum *Imaginatio* non modo præsentium, verum etiam absentium similitudinem *ingeniosè* facile observat (§. 476.). Quare cum ideæ rerum absentium *qualis sit.* vi imaginationis producantur (§. 92.), adeoque phantasmata sint (§. 93); hæc inter se, vel ideas sensuales cum his comparans, facile observat, quæ in utrisque eadem sunt (§. 195. *Ontol.*) consequenter sibi probe conscius est eorum, quæ in phantasmatis continentur. Imaginatione adeo vivace utitur (§. 478).

Hinc apparet, cur teste *Cicerone* ingenium sumi dicatur pro vi facile fingendi in hominibus, observante *Goetleuo* in Lexico. Etenim facultas fingendi in producendis phantasmatis rerum sensu nunquam (*Wolffii Psychologia.*)

Aaa

per-

perceptorum divisione ac compositione phantasmatum consistit (§. 144. *Psychol.*). Quo vivacior igitur imaginatio est, eo quoque facultas fingendi felicior. Quamobrem cum imaginatio vivax cum ingenio necessario conjungatur, atque inde pendeat facilitas fingendi, cujus effectus facilius percipiuntur, quam ingenium; non mirum videri debet, si in notionem ingenii intento imponat, quod cum eo conjunctum facilius percipitur suaque claritate alterum obscurat.

§. 480.

*Memoria
cur pollet
ingeniosus.*

Qui ingenio, idem & memoria pollet. Qui enim ingenio pollet, facile observat rerum nunc & olim perceptarum similitudines (§. 478), adeoque rerum olim perceptarum ideas facile reproducit & reproductas recognoscit, vi nempe ejus, quod in re nunc percepta idem est cum ea, quod in olim percepta distinguebatur (§. 117). Memoria igitur pollet (§. 123).

Apparet ex demonstratione propositionis præsentis, felicitatem imaginationis ac memoriæ cum ingenio una conjungi. Unde & Cicero apud Goclenium non modo observat, ingenium sumi etiam pro vi memoriæ; verum notanter dicit, ingenium vim feliciter ac facile fingendi in hominibus ac vim memoriæ continere. Accidit vero hinc ex eadem, qua ante (not. §. 479), ratione, ut ingenium de notare dicatur vim memoriæ; quasi excellentem quendam ejus gradum hac voce indigitalissent olim Romani.

§. 481.

*Cur inven-
tores inge-
nio opus ha-
beant.*

Inventores ingenio opus habent. Inventores enim utuntur principio reductionis, quo objectum, de quo aliquid quæritur, reducunt, ad aliud notum, quod notionem communem cum isto habet (§. 472), adeoque facile discernere debent ea, quæ in rebus diversis eadem sunt, consequenter eorundem similitudinem (§. 195. *Ontol.*). Opus igitur habent facilitate observandi similitudinem rerum, consequenter ingenio (§. 476).

Hinc

Hinc ingenium aptum efficit hominem ad inveniendum : id quod non modo in eo casu apparet, quo principio reductionis utuntur inventores; verum etiam in aliis casibus, quemadmodum alias ostendimus. Atque hinc denuo factum est, ut jam veteres animadverterint, ingenium quoque denotare vim inveniendi in hominibus; atque ideo *Cicero* asserat, ingenium continere viri feliciter ac facile inveniendi ac fingendi in hominibus & vim memoriæ. Ex hactenus dictis (§. 479. & seqq.) abunde intelligitur, cur in notione distincta ingenii constituenda cespitaverint cum veteres, tum recentiores, quodque nos erucimus proprium vocis significatum, quem intenderunt, quotquot ad alia cum ingenio necessario connexa, suisque peculiaribus nominibus insignita attentionem suam direxerunt. Ceterum exemplum valde luculentum hic habemus, quo comprobatur difficultas inveniendi notionem distinctam, quando notæ notionem rei formandam ingredientibus sub aliis peregrinis quasi sepultæ (§. 693. *Log.*).

§. 482.

Veritates universales inter se connectuntur. Veritates universales seu determinatas propositiones universales in disciplinis tales deprehendimus, ut aliæ ex aliis demonstrari possint: ob quam rationem scilicet non modo veritates mathematicas per singulas disciplinas diffusas ita ordinamus in *Elementis Mathematicis* universæ, ut aliæ ex aliis continuo demonstrarentur; verum etiam in disciplinis philosophicis easdem ita ordinare studemus. Quatenus vero propositio una inservit demonstrandæ alteri, catenus ex una intelligitur cur altera vera sit: id quod per se patet, modo ad exempla demonstrationum attendas. Una igitur in se continet rationem, cur altera sit vera (§. 56. *Ontol.*). Propositiones adeo determinatæ universales connectuntur inter se, quatenus sunt veræ (§. 10. *Cosmol.*), consequenter veritates universales inter se connectuntur.

Veritatum universalium nexus fundatur in nexu rerum, quem in *Cosmologia* stabilivimus part. 1. sect. 1. c. 1. quemadmodum veritas logica in veritate rerum transcendentali (§. 499. *Ontol.*). Et nisi istiusmodi nexus daretur, nec systemata veri nominis cordi possent, qualia in *Horis subsecivis* A. 1729. trim. brum. n. 3. descripsimus. Quamobrem quo

majorem operam eruditi in conscribendis systematis collocaturi sunt, eo clarius quoque nexum veritatum universalium perspicient talemque dari ipso opere convincentur.

§. 483.

*Rationis
definitio.*

Ratio est facultas nexum veritatum universalium intuendi seu perspicendi.

Leibnizius in discursu de conformitate rationis ac fidei Theodiceæ præmissa §. 23. rationem definit per catenam veritatum. Catenam sumit in significato improprio, neque aliud per eam intelligit nisi nexum eo sensu acceptum, quem stabilivimus in Cosmologia §. 10. Etsi enim nullibi mentem suam distincte explicaverit; æquitas tamen in interpretando postulat, ut non alio sensu carenz nomen accipiamus (§. 907. 922. *Log.*). Et cum ex contextu appareat, sermonem ipsi esse de veritate doctrinæ, non facti: quin veritates universales intelligi debeant dubium non est. Definitio igitur *Leibnitiana* in eo differt a nostra; quod rationem non habeat pro facultate animæ, sed pro objecto, circa quod intellectus versatur. Enimvero cum nemo non fateatur, rationem vulgo sumi pro facultate animæ, minime autem pro objecto cognitionis nostræ; nihilque obstat, quo minus significatum receptum retineamus; ab eo quoque sine urgente necessitate recedendum non esse duximus (§. 142. *Disc. prælim.*)

§. 484.

*Receptus
significatus
vocabuli
rationis
stabilis.*

Significatus vocabuli rationis, ut a nobis sumitur, usui loquendi conformis. Quodsi Sempronius probe perpendit, quænam ex actione aliqua emergere possint emolumenta, quænam inde redundare queant damna, nec actionem edit, qua sibi metipsi nocere potest; ex ratione seu eidem convenienter agere dicitur. In quonam, quæso, hic consistit ratio? Nonne ideo cum rationi convenienter agere dicis, quod perspicit, quænam ex actionibus suis consequuntur, adeoque nexum inter actiones istiusmodi, de quibus jam deliberat, utrum committendæ sint, an omittendæ, & ea, quæ ex iisdem consequuntur, damna, sive emolumenta. Quodsi ergo ratio sumatur

matur subjective pro facultate mentis; in presenti casu utique erit facultas inspicendi nexum veritatum universalium: neque enim de actione in singulari iudicium discursivum ferre licet, nisi beneficio propositionum universalium (§. 374. 388. &c.). Patet igitur significatum vocabuli paulo ante stabilitum (§. 483.) esse usui loquendi conformem (§. 150. Log.).

Idem etiam ostenditur a contrario. Ponamus enim Sempronium edere actionem, quæ in damnum ipsius manifestum tendit. Nemo non affirmabit, eum contra omnem rationem agere. Cur vero, quæso, hoc affirmatur? Nonne ideo, quod non perpendit damnum ex actione emergens, idque facile prævidendum, consequenter quod non perspicit nexum inter actionem ac inde emergens damnum? Ratio hic denuo objective sumta aliud denotare nequit nisi nexum veritatum universalium, qui ratiocinando innotescit, adeoque subjective sumta denotat facultatem nexum istum perspicendi (§. 150. Log.).

Eodem prorsus modo Veritas propositionis presentis confirmatur, si ad casus alios respicias, in quibus rationis vocabulo utimur a sermone communi non recedentes. Quando enim de eo significata loquimur, quem usus loquendi eadem tribuit, ad communem utique sermonem respiciendum (§. 139).

§. 485.

Rationi conforme vel *consentaneum* vocatur, quod cum veritatibus cognitis seu propositionibus universalibus veris connectitur. *Rationi contrarium* est, quod veritatibus universalibus contradicit.

Quid rationi consentaneum, quid contrarium.

Esti autem quid sit rationi conforme, vel contrarium; fieri tamē potest, ut nec conformitatem in casu priori, nec contrarietatem in posteriori agnoscamus. Cavendum vero, quod sæpe fieri solet, ne rationi contrarii iudicemus, quod eidem conforme minime agnoscamus. Nec minus cavendum, quod creberrime accidit, ut rationi repugnare creda-

credamus, quod eidem conforme demonstrare minime valeamus.

§ 486.

*Quanam
rationi
conformia
sint.*

Quod directe demonstrari potest, rationi conforme est. In demonstratione enim ostensiva sive directa ex notione subiecti colligitur, prædicatum convenire subiecto (§. 549. Log.) & quidem beneficio definitionum, axiomatum & propositionum jam ante demonstratarum, vel a posteriori evictarum (§. 498. Log.). Quoniam itaque per definitiones, axiomata & propositiones ante demonstratas, aut a posteriori evictas intelligitur, propositionem directe demonstratam esse veram (§. 568. 564. Log.); in illis definitionibus, axiomatis ac propositionibus continetur ratio, cur per hæc principia demonstrata propositio sit vera (§. 56. Ontol.), adeoque hæc cum istis connectitur (§. 10. Cosmol.). Enimvero definitiones (§. 252. Log.) & axiomata ceteræque propositiones propositiones universales sunt (§. 551. 552. Log.). Quicquid ergo directe demonstratur, rationi conforme est (§. 485).

Equidem in Logica nullibi demonstravimus, principia demonstrandi esse propositiones universales. Quodsi tamen quis perpendit ea, quæ de demonstratione ostensiva (§. 551. 552. Log.), dicta sunt, & animo recolit, quæ de propositionum universalitate tradita sunt (§. 242. 249. & seqq.); illarum universalitatem facile agnoscit, ut adeo nec opus iudicemus idem per modum lemmatis hic demum demonstrari. Si quis tamen scrupulosior fuerit; ei satisfacit sequens demonstratio. In ratiociniis, quæ demonstrationem ingrediuntur, propositiones antea stabilitæ sunt majores syllogismorum in prima figura (§. 551. 552. Log.). Sed majores syllogismorum primæ figuræ semper universales sunt (§. 366. Log.). Propositiones igitur antea stabilitæ, quibus utimur in demonstrando, universales sunt.

§. 487.

*Quanam
rationi
contraria
sint.*

Si ex propositione data colligitur, quod propositioni cuidam veræ contradicit; illa rationi contraria est. Propositio enim falsa est, ex qua colligitur, quod veræ cuidam contradicit

dicat propositioni §. 556. *Log.*), consequenter ex aliis veris colligi nequit (§. 537. *Log.*). Quoniam itaque per alias propositiones veras, easque universales (*not.* §. 486.) non intelligitur, cur prædicatum conveniat subiecto; ratio nexus prædicati cum subiecto nulla in aliis propositionibus veris universalibus continetur (§. 56. *Ontol.*), consequenter propositio, de qua nobis jam sermo est, cum aliis propositionibus veris minime connectitur (§. 10. *Cosmol.*). Rationi igitur conformis non est (§. 485), adeoque eidem contraria (§. *cit.*).

Ex duabus propositionibus hisce intelligitur, quomodo evincatur, esse quid rationi conforme, vel contrarium. Nimirum conformitas cum ratione patet per demonstrationem directam; dissimilitas per apogogicam, modo in posteriori casu notetur, non assumi propositionem datæ contrariam, ut inde colligatur absurdum, sed ipsam potius, quæ datur, propositionem. Ita patet, veritates omnes geometricas esse rationi conformes, cum ibidem continuo aliæ ex aliis demonstrantur. Cumque nos idem moliamur in philosophia, non aliud docere intendimus, quam quidnam sit rationi consentaneum.

§. 488.

Ratio major ei est, qui plurium veritatum universalium nexum perspicit, quam illi, qui pauciorum nexum perspicit. *Gradus rationis ab obiecto materialis pendens.*
 Ideo enim ratio alteri tribuitur, quod nexum veritatum universalium perspicere valet (§. 483), adeoque ratio unius differt a ratione alterius, quod unus plurium veritatum universalium nexum perspicere possit, alter pauciorum. Multitudine igitur veritatum, quarum nexus introspectitur, constituuntur gradus rationis (§. 746. *Ontol.*). Quare cum gradus unus altero major sit (§. 79. *Ontol.*) & ob hunc ipsum rei tribuatur magnitudo cui idem convenit; ratio quoque illius major est, qui plurium veritatum universalium nexum perspicit, quam ejus, qui pauciorum nexum perspicit.

Habemus hinc primum fundamentum graduum rationis, ubi gradus derivantur ab obiecto materiali, veritatibus scilicet universalibus

salibus, circa quas versatur ratio. Sed datur præterea aliud graduum fundamentum, de quo notanda est propositio sequens.

§. 489.

Gradus rationis ab objecto formalis pendentes.

*Ratio ei major est, qui nexum veritatum universalium inter se in serie longiori continuare valet, quam qui eundem in serie brevium producere valet. Eodem fere modo propositio præfens demonstratur, quo præcedens. Nimirum quia ratio est facultas nexum veritatum universalium introspectiendi (§. 483), ipso autem facto deprehenditur in connectenda veritate quadam data cum aliis continuo ascendi posse ad alias generatioris, vel etiam descendi posse ad alias speciales; ratio unius differt quoque a ratione alterius, quod unus nexum veritatum universalium inter se in serie longiori continuare valeat, alter autem non nisi in breviori. Longitudine adeo istius serie constituuntur gradus rationis (§. 746. *Ontol.*). Quare cum gradus unus altero major sit (§. 751. *Ontol.*) & ob hunc ipsum tribuatur rei, cui gradus iste convenit, magnitudo; ratio quoque illius major est, qui nexum veritatum universalium inter se in serie longiori continuare valet, quam qui eundem in serie breviori producere potest.*

Series veritatum inter se connexarum innotescit ex systematis veri nominis. In Elementis Mathematicis universæ disciplinas mathematicas inter se connexas dedimus. Quare si quis a prima orditur & non modo in ea continuo progreditur, verum etiam inde gradum ad disciplinas ultiores promoveret; is in serie veritatum inter se connexarum continuo descendit. Quod si vero propositionem aliquam in disciplina quacunque assumit ac inde ad principia, quæ in demonstrationem influunt, eodem modo retrogreditur, quo idem in successiva assensus generis determinanda facere solemus (*not.* §. 992. *Leg.*); in serie veritatum inter se connexarum ascendimus. Veritates quoque philosophicas per singulas disciplinas inter se connectimus, ut inde nascantur scalæ, per quas continuo & ascendere, & descendere licet. Quare ideam quoque seriei veritatum inter se connexarum ex philosophia nostra sibi comparare valet.

§. 490.

§. 490.

Experientia non est ratio. Experientia enim est cognitio eorum, quæ sola attentione ad perceptiones nostras patent (§. 664. Log.), atque singularium (§. 665. Log.). Quoniam itaque vi experientiae tantummodo cognoscitur, quod aliquid sit, vel fiat, veritatum autem universalium nexus non perspicitur; ex adverso beneficio rationis nexus veritatum universalium perspicitur (§. 483); experientia ratio non est, sed eadem contradistinguitur.

Hinc ea, quæ experientia nobis innotescunt, opponimus iis, quæ rationis beneficio cognoscuntur. Neque adeo a ratione commendamus eum, qui multa rerum experientia instructus. In vernaculo inprimis idiomate experientiam a ratione accurate distinguimus, quando nobis de aliorum cognitione sermo est. Ac utile omnino est experientiam a ratione probe distingui, ne, quod frequenter accidit, miremur, cur homines, quibus amplissimus est rationis usus, hæreant in rebus leviculis, quæ nonnisi experientia innotescunt, propterea quod ab experientia ipsorum alienæ sunt.

§. 491.

Quicquid beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus. Quicquid enim cognoscimus, vel a priori cognoscimus, vel a posteriori (§. 435.). Enimvero quod a posteriori cognoscimus, experiundo addiscimus (§. 433.). Quare cum experientia non sit ratio (§. 490); quod a posteriori cognoscitur, rationis beneficio non cognoscitur. Quicquid igitur rationis beneficio cognoscitur, a priori cognosci debet.

§. 492.

Quoniam itaque a priori cognoscimus, quod ratiocinando nobis innotescit (§. 434.), quæ vero beneficio rationis cognoscimus, a priori cognoscimus (§. 491); *Quicquid beneficio rationis cognoscimus, ratiocinando cognoscimus.*

Hinc & ratiocinia nomen trahunt a ratione, quod per ea rationis usus sese exerat, nec absque iis in homine detur.

(Wolffii Psychologia.)

Bbb

§. 493.

§. 493.

*Rationis
defectus
unde agno-
scatur.*

Quoniam beneficio rationis non cognoscitur, nisi quod ratiocinando eruitur (§. 492); Si cui enti deest facultas ratiocinandi, eidem quoque deest ratio.

Habemus igitur principium, per quod probari potest, utrum ens aliquid habeat usum rationis, an eodem destituatur, immo utrum enti alteri sit ratio, an vero hac facultate prorsus destituatur. Principii hujus multiplex usus non modo in Psychologia rationali, verum etiam in philosophia practica arque Jurisprudencia: id quod ipsa ejusdem applicatione suis locis utiliter facta luculenter admodum constabit.

§. 494.

*Quomodo
beneficio
rationis
quid cognos-
catur.*

Quicquid beneficio rationis cognoscitur, id ex aliis propositionibus sive judiciis atque definitionibus, quæ antea nobis innotuere, colligitur. Quicquid enim beneficio rationis cognoscitur, id ratiocinando colligitur (§. 492). Enimvero dum ratiocinamur, ex definitionibus & judiciis aliis præviis, quemadmodum ex legibus ratiocinandi apparet (§. 374. 384. 388 &c.) colligitur propositio alia. Ergo quicquid beneficio rationis cognoscitur, id ex definitionibus aliisque propositionibus s. judiciis præviis colligitur.

§. 495.

*Rationi pu-
ra ac non
pura diffe-
rentia.*

Ratio pura est, si in ratiocinando non admittimus nisi definitiones ac propositiones a priori cognitæ. Pura non est, si in ratiocinando præterea admittuntur, quæ a posteriori cognoscuntur.

Ratio pura in Arithmetica, Geometria & Algebra. Quodsi dubium moveant quædam axiomata, quæ vi notionum communium a posteriori manifestarum admittuntur; illud protinus evanescet, ubi ad animum revocaveris, in philosophia prima eadem a priori fuisse demonstrata. In Physica ratio minime pura est, cum ibidem ubivis assumantur, quæ de rebus a posteriori innoscunt, quemadmodum & in Astronomia moris est.

§. 496.

§. 496.

Quando ratio pura non est, experientia cum eadem in Rationis cognoscendo concurrat. Quando enim ratio pura non est, in & experi-
ratiocinando admittuntur præter definitiones ac propositiones, entia con-
quæ a priori innotuerunt, etiam aliæ, quæ a posteriori co-
gnoscuntur (§. 495). Enimvero quicquid a posteriori cognos-
cimus, experiundo cognoscimus (§. 434). Cum ratione igitur
hoc in casu experientia in cognoscendo concurrat.

§. 497.

Concursus rationis & experientie in cognoscendo Con-
nubium rationis & experientie dici solet. Connubium
rationis ac
experientie

Connubium hoc maximi facio in universa philosophia, cum
& ad certitudinem cognitionis plurimum faciat, & progressum in
scientiis mirifice juvet. Atque ea ratio est, cur in ipsa hac Psycho-
logiæ parte, in qua cognitioni animæ a posteriori studemus, ratio-
nem tamen ubique in subsidium vocemus, quasi de cognitione a priori
essemus solliciti. Ac eundem quoque morem in philosophia experi-
mentali servamus.

§. 498.

Scientia ex ratione: historia ab experientia ortum tra-
hit. Quicquid enim scimus, id demonstrare valemus (§. 594. *historia or-*
Log.), adeoque per ratiocinia concatenata ex definitionibus Scientia ac
historia or-
tus.
& propositionibus jam antea evictis colligitur (§. 498. *Log.*),
atque ex his intelligitur veritas illius (§. 568. 564. *Log.*), con-
sequenter perspicitur rationem in iisdem contineri, cur illud
verum sit (§. 56. *Ontol.*), & quod cum istis definitionibus at-
que propositionibus connectatur (§. 10. *Cosmol.*). Quoniam
adeo scientia nexum inter veritates universales manifestat per
demonstrata: ex ratione proficiscitur (§. 483).

In historia recensentur ea, quæ sunt atque fiunt, sive in
mundo materiali, sive in substantiis immaterialibus (§. 3. *Disc.*
prelim.). Ea, quæ sunt, vel fiunt, tanquam singularia (§.
226. 227. *Ontol.*), experientie debentur (§. 665. *Log.*). Historia
igitur ab experientia ortum trahit.

Qui adeo de scientia sibi comparanda solliciti sunt, illi rationem amplificare student.

§. 499.

Cognitio philosophica *rationalis est.* Qui enim cognitione philosophica instructus est, rationem perspicit eorum, quæ sunt, quod ratio-vel fiunt (§. 6. *Disc. prælim.*), adeoque nexum rerum tam co-existentium, quam sibi mutuo succedentium, (§. 10. *Cosmol.*) consequenter propositionum universalium verarum, seu veritatum universalium (§. 505. *Log.*). Est itaque rationis (§. 485).

Studio igitur philosophiæ veri nominis, hoc est, istiusmodi, qualem nos definimus (§. 29. *Disc. prælim.*) & colimus, ratio perficitur, ut hinc philosophiæ eluceat præstantia.

§. 500.

An error a ratione proficiat.

A ratione nullus proficitur error. Beneficio rationis enim perspicimus nexum veritatum universalium (§. 483). Quare cum veritates universales inter se connectantur, quatenus propositio una in se continet rationem, cur altera fit vera (§. 10. *Cosmol.*); beneficio rationis intelligimus, cur propositio aliqua vera potius sit, quam falsa (§. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque ratione usus propositionem falsam pro vera habere nequit; a ratione error proficisci minime potest (§. 623.)

Qui adeo rationem accusant tanquam seductricem, quasi nos ad perniciosissimos ac gravissimos errores seduceret; terminum in alio prorsus significatu accipiunt, quam quem eidem supra (§. 483.) non invito usu loquendi (§. 484.) tribuimus. Nunc enim per rationem intelligunt quosdam de rebus naturalibus errores; nunc pravas hominis cupiditates, quibus in malum pronus fertur; nunc nescio quodcunque aliud. Atque hinc clamant, rationem adversari fidei ac virtuti: quod ipsorum iudicium tamdiu verum est, quamdiu ex sua iudicant nozione usu loquendi minime comprobata! Absit autem, ut idem pro vero habeamus in legitimo termini significatu. Neque etiam ullibi terminus hic in significatu perverso in Scriptura Sacra occurrat, modo versionem a textu authentico distinguas. Sane *Lutherus* in versione Germanica decem vocabula Hebraica & triginta fere Græcæ

Græca per vocabulum Βερμυνστί, quod rationem significat, interpretatur, quæ non esse ejusdem significatus facile quis prævidere valet. Equis enim sibi persuadeat, in lingua Hebraica, quam pauperem esse constat, eandem rem decem diversis nominibus insigniri? Equis sibi persuadeat, Græcos triginta excogitasse vocabula ad rem unam eandemque denotandam? Vocabulum λόγος apud Græcos rationem significat, unde Logicæ nomen est, quam ideo Latine philosophiam rationalem dicimus. Sed hoc nusquam legitur in malam parrem acceptum.

. §. 501.

Qui actiones suas secundum experientiam moderantur; in casu simili imitantur olim facta. *Quales habent sine in actionibus suis.* Patet hoc per experientiam maxime obviam. Homines enim plerique tantum non in omnibus actionibus, immo gravissimis negotiis; omnes vero homines in aliquibus saltem actionibus experientia magistra utuntur.

Immo facile ostenditur, cur idem fieri debeat. Etenim quid fieri debeat in casu singulari dato, nemo judicare valet, nisi jam cognoverit, quid in istiusmodi casu fieri debeat (§. 361), nisi inventorem agere jubeatur (§. 414), quem casum jam non supponimus. Enimvero quicquid cognoscimus, vel a priori cognoscimus, vel a posteriori (§. 465): quomobrem quid fieri conveniat in istiusmodi casu, vel ratiocinando nobis innotuit, vel experiundo idem didicimus (§. 434). Nemo non novit in disciplinis, quæ docentur, non tradi theorias negotiorum maxime communium, immo gravissimorum, & si quæ in iis continentur, paucissimos homines disciplinis vacare. Quoniam itaque destituuntur propositionibus determinatis, juxta quæ judicent in casibus datis, secundum notiones judicare tenentur, quas a posteriori seu per experientiam acquisiverunt. Vigitur similitudinis casus præsentis cum alio quodam præterito hunc sibi repræsentant cum eo, quod in eo factum fuerit

(§. 303), quodque tum istud factum fuerit sibi conscii sunt (not. §. 173), atque adeo idem in hoc casu fieri debere judicant.

Et si res pervulgata sit, meretur tamen attentionem philosophi. Non igitur tædet in eam inquirere penitus, ut in actionibus nostris satis circumspexi fiamus.

§. 502.

Qui in actionibus suis sine empirici; quinam rationales.

Homines in actionibus suis dicuntur empirici qui secundum experientiam actiones suas moderantur. In actionibus autem suis rationales dicuntur, qui secundum rationem easdem moderantur.

Ex iis, quæ in demonstratione propositionis præcedentis dicta sunt, apparet, neminem in actionibus suis rationalem esse posse, nisi qui habet animum theoria excultum, ut in dato casu propositiones universales, quas in disciplinis didicit, vel ipsemet invenit, ad facta singularia & negotia applicare possit (§. 501).

§. 503.

Expectatio casuum similium.

Expectationem casuum similium dicimus modum dirigendi actiones per olim facta in casu simili.

Perinde est, si ve imitemur facta aliena, si ve propria in casu simili.

§. 504.

Similitudo ejus apparet cum ratione.

Expectatio casuum similium rationi similis videtur. Qui enim casus similes expectant, ut agere possint, actiones suas dirigunt per olim facta in casu simili (§. 503), imitando scilicet, seu denuo faciendo, quod fecerunt alii, vel ipsimet fecerunt (§. 501). Id autem ideo fieri, & experimur, & intelligimus, quod eundem eventum in præsentis casu speremus, quem in simili antea experti sumus. Videmur adeo perspicere nexum inter actionem & eventum in casu dato, consequenter expectatio casuum similium rationi similis videtur (§. 483).

§. 505.

§. 505.

In expectatione casuum similium tertia latet mentis operatio, seu ratiocinium confusum in ea continetur. Etenim ubi <sup>Ex ulte-
rius exper-
diunt.</sup> praevia experientia didicimus, in quodam casu aliquid fieri posse vel debere; casu eodem recurrente notionis illius meminimus (§. 205. 226), atque idem jam fieri posse, vel debere judicamus. Perceptio casus praesentis propositioni minori, memoria praeteriti cum facto praeterito majori & iudicium inde enatum conclusioni respondet, ut perinde sit ac si ita argumentaremur: Casus praesens talis est. In casu tali hoc fieri debet. Ergo in praesenti hoc fieri debet. Latet igitur in expectatione casuum similium ratiocinium, utpote explicabile per syllogismum (§. 195. Log.); sed cum mens propositiones singulas non distinguat a se invicem, nonnisi confusum (§. 39).

§. 506.

Quoniam igitur etiam in hoc expectatio casuum similium ^{Analogum} rationi similis (§. 492. Psychol. & §. 195. Ontol.); ^{rationis} expectatio casuum similium est id, quod analogum ^{rationis} dici solet. ^{quid sit.}

Atque ita ad notionem distinctam reduximus *analogum rationis* veterum, ut adeo appareat, istud admitti posse tanquam principium explicandarum actionum hominis. Quod vero etiam ad brutorum actiones explicandas faciat, in Psychologia rationali ostendemus.

§. 507.

Si casus praesens revera fuerit similis praeterito, non tan- ^{Quando}
tummodo ex parte talis deprehendatur; expectatio casuum simi- ^{rationis}
lium rationi aequipollet. Etenim si casus praesens reve- ^{aequipollet}
ra similis fuerit praeterito, idemque nunc fit, quod in praeterito fiebat; utrobique determinantia eadem sunt (§. 114. 181. Ontol.). Eadem igitur etiam sunt determinata (§. 192. Ontol.). Quoniam igitur hic determinatum istud est, quod posita in tali-

tali casu tali actione, seposito alio quocunque obstaculo extrinseco consequitur (§. 112 *Ontol.*); quicquid in casu præterito ex actione consecutum fuit, idem etiam in præsentis consequi debet. Quare cum jam perinde sit ac si nexum inter actionem & id, quod inde consequitur, perspiceremus, atque adeo ratione in determinanda actione uteremur (§. 483); expectatio casuum similium, ubi casus præsens revera similis fuerit præterito, in locum rationis surrogari potest, eidemque adeo æquipollet.

§. 508.

Idem ulterius expenditur.

Quoniam itaque similitudo casuum cognoscitur ex identitate circumstantiarum, per quas determinatur (§. 195 *Ontol.*); Si circumstantias casus præteriti distincte cognoscas; expectatio casuum similium rationi æquipollet.

Ita distincte singulas circumstantias casus agnoscimus, quando judicamus, aquam ebullire, si atheno capreo infusum imponatur tripodis eidemque ignis subjiciatur. Notio igitur hæc a posteriori acquisita non minus certo dirigit actiones nostras circa ebullitionem aquæ ac si beneficio rationis nobis constaret, cur aqua ebullire debeat.

F I N I S PARTIS PRIMÆ PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ.

PSYCHOLOGIÆ
EMPIRICÆ
PARS II.

PSYCHOLOGIÆ EMPIRICÆ
PARS II.

DE

FACULTATE
APPETENDI

IN SPECIE ET DE COMMERCIO INTER
MENTEM & CORPVS,

SECTIO I.

DE FACULTATIS
APPETENDI PARTE
INFERIORI.

CAPUT I.

De Voluntate ac Tædio, nec
non Notione boni ac mali.

§. 509.

HActenus contemplati sumus facultatem cognos-
cendi: progrediendum ulterius est ad facultatem ap-
petendi. Appetitus nascitur ex cognitione; non
tamen per saltum. Quamobrem distincte nunc no-
bis exponendum, quomodo ex notionibus nascatur appeti-
tus. Equidem ad facultatem appetendi penitus agnoscen-
dam conducunt quoque notionες certitudinis ac proba-
bili-

Ccc 2

bilitatis cognitionis humanæ, nec non opinionis ac erroris, de quibus nondum diximus: quoniam tamen jam alibi de singulis hisce notionibus abunde dictum integris capitulis (§. 564. & seqq. Lag.), ut denuo reperantur, quæ ibidem jam dicta sunt, opus non est. Quamobrem iis suppositis tanquam aliunde notis ad progressum a cognitione ad appetitum explicandum nos conferimus dicturi de voluptate ac tadio, notionibusque boni ac mali, propterea quod ex cognitione nascitur primum voluptas, inde porro iudicium de bonitate objecti, ac hinc demum resultat appetitus; in casu autem opposito ex cognitione rei ortum primo trahit tadium, inde porro iudicium, quod ex mala sit, tandemque hinc resultat averfatio. Appetitus atque averfationis genesis distincte agnoscere meretur, cum hæc cognitio sit fundamentum totius philosophiæ moralis, immo ex hoc fonte limpido deducatur omnis juris principium.

§. 510.

Perfectionis vera ac apparentis differentia.

Perfectio vera dicitur, quam rei inesse vi notionis perfectionis demonstrari potest, aut, sit mavis, quæ eidem revera inest. *Perfectio autem apparens* a nobis vocatur, quam per errorem eidem tribuimus.

Notionem perfectionis in genere dedimus in philosophia prima (§. 303. *Unal.*). Inde notio perfectionis rei cujuscunque in specie ratiocinando colligitur. Et ubi hoc succedit clarissime constat, perfectionem rei re vera inesse ut adeo pragmatica sit definitio prior perfectionis veræ, quam dedimus, ut eidem æquipolleat altera. Quoniam vero non omnes notionem distincta perfectionis utuntur, quando de perfectione rerum iudicium ferunt; præjudicia eidem substituere soleat. Unde accidit, ut per errorem iudicent perfectum, quod tale non est; præjudicii tamen sui falsitatem non agnoscens rem perfectam esse sibi persuadent. Qui adeo præjudiciis excecari sunt, iis perfectum videtur, quod tale non est. Atque ita perfectio quædam apparens datur.

§. 511.

Voluptas est intuitus, seu cognitio intuitiva perfectionis *Voluptatis definitio.*
cujuscunque, sive veræ, sive apparentis.

Notionem hanc voluptatis distinctam debemus *Cartesio*, quem admodum jam monuimus in *Horis subsecivis A. 1729. Trim. 2. 1. §. 2.* Diserte enim in epistola ad *Elisabetham* Principem Palatinam: *Tota nostra voluptas*, inquit, *posita est tantum in perfectionis alicujus nostra conscientia*, ac præterea monet, in æstimanda perfectione homines sapientius confundere quod apparet cum eo, quod est. Quoniam quid intuitive cognoscimus, quatenus idem ejus, quam habemus, nobis conscii sumus (§. 286); apparet *Cartesium* voluptatem deducere a cognitione intuitiva perfectionis. Nimirum qui voluptatem ex re percipit, perfectionem ejus sibi repræsentat quodque hoc facias sibi conscius est. Dum vero idem monet, homines in æstimanda perfectione sapientius confundere quod apparet cum eo, quod est; haud obscure innuit, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam ex vera, seu hic perinde esse live judicium ejus, qui rem perfectam esse judicat, verum sit, sive falsum. Maximi momenti est, ut discamus, voluptatem non minus percipi ex perfectione apparente, quam vera, cum in eo situm sit semen omnis mali moralis.

§. 512.

Notio voluptatis, quam decimus, experientie consentanea. *An illa sit vera.* Nemo non novit, nos voluptatem percipere ex imagine, v. gr. uvæ, quam prototypo suo adeo similem deprehendimus, ut idem adesse existimemus. Neque enim hic voluptas percipitur ex objecto, quod repræsentatur, veluti in præsentè casu ex uva, cum gemina voluptate non perfundamur uvas conspicientes, licet earum nobis probe conscii simus judicantes, quod uvæ sint, quas videmus. Neque voluptas inde est, quod ad imaginem propius accedentes agnoscamus, nos minime ex veritate judicasse, dum uvam pictam pro naturali habebamus, cum tædio potius afficiamur, quando certiores reddimur judicium nostrum nos fefellisse. Ideo igitur voluptas oritur, quod similitudinis uvæ pictæ cum natu-

Ccc 3

rali

rali nobis conscii sumus & ejus inde convincamur, quod pictam cum naturali confuderimus. Enimvero in similitudine imaginis cum prototypo perfectio ejus consistit. Quamobrem voluptas tota in eo sita est, quod perfectionis imaginis tibi conscius sis, seu, quod perinde est, quod eam intuitive cognoscas. Equidem nemo non fatetur, perfectionem imaginis ex similitudine ejus cum prototypo æstimandam esse: quodsi tamen quis probationem desideret, haud difficulter eam damus. Nimirum dum pictor imaginem delineavit, veluti dum in dato casu uvam pinxit, non aliud intendit, quam prototypon, cujus imaginem fecit, veluti uvam, in tabula repræsentare. Quoniam imago prototypo suo simillima supponitur, quæ in imagine distinguuntur eadem sunt cum iis, quæ in prototypo distinguere licet (§. 195. *Ontol.*). Nihil adeo datur in imagine, quod non repræsentet aliquid in prototypo, & nihil datur in prototypo, quod non repræsentetur in imagine. Singula igitur, quæ in imagine distinguuntur, cum sint repræsentamina prototypi & omnia simul repræsentamen totius prototypi; singula imaginis inter se consentiunt atque in hoc consensu, consequenter in similitudine, perfectio imaginis consistit (§. 503. *Ontol.*). Similiter voluptatem percipimus ex eo, quod horologium horas singulas singulasque ejus partes accurate indicet. Enimvero in hoc consistit perfectio horologii, quod eo fine construitur, ut tempus indicet (*nat.* §. 573. *Ontol.*). Voluptas igitur ex horologio percipitur, quatenus nobis conscii sumus perfectionis ejusdem. Architecturæ peritus insigni prorsus voluptate perfunditur, quando contemplatur ædificium juxta regulas architectonicas constructum. Enimvero si in ædificii structura omnia cum regulis Architecturæ consentiant, ut scilicet inde ratio reddi possit, cur unum quodque eorum tale esse debuerit; ædificium perfectum est. Architecturæ igitur peritus conscius sibi est perfectionis ædificii, quando ex eodem voluptatem percipit. Sunt qui voluptatem percipi-

cipiunt ex vita dissoluta, quod ita ex ingenio suo vivant ab arbitrio aliorum p̄orsus independentes. Tum vero per errorem istam independentiam pro perfectione status habent, atque adeo voluptate perfunduntur, quatenus sibi conscius sunt perfectionis cujusdam apparentis. Absit igitur, ut eos casus, in quibus voluptatem percipiens nullius perfectionis veræ sibi conscius esse potest, notioni voluptatis, quam dedimus, opponamus.

Probe hic notandum est, non necesse esse, ut quis in genere judicet objectum, quod percipit, esse perfectum: sufficit enim perfectionem quandam sive veram, sive apparentem saltem confuse percipi. Ita non opus est, ut iudices imaginem prototypo similem esse perfectam; sed sufficit, ut tibi conscius sis similitudinis. Nec opus est ut iudices horologium esse perfectum; sed sufficit ut tibi conscius sis, quod tempus accurate indicet. Neque etiam opus est ut quis judicet vitam dissolutam esse perfectam; sed denuo sufficit, ut sibi conscius sit, se agere quod lubet. Judicium enim, quo statuitur, in eo, cujus tibi conscius es, consistere perfectionem rei perceptæ in notionibus confusis involvitur, ut non agnoscat nisi ab eo, qui singulari acumine illas evolvere & ad distinctas revocare valet.

§. 513.

Si perfectio fuerit vera & qui ejusdem sibi conscius est rem esse perfectam demonstrare possit; voluptas constans est, hoc est, voluptatis semper oritur, quotiescunque illius sibi conscius est. Quod si unde. enim vera fuerit perfectio, eam rei inesse vi notionis perfectionis demonstrari potest (§. 510.) & quoniam hanc demonstrationem dare valet, qui ejusdem sibi conscius est per hypoth. in numero perfectionum esse, quod in re percipit, certus est (§. 567. Log.), neque verendum ut ejus unquam mutetur iudicium. Quoniam igitur semper judicat istam rem esse in numero perfectionum, quotiescunque eam percipiens attentionem suam in eam dirigit; iudicii quippe pristini ac sensus certitudinis memor (§. 117. 213.); voluptas quoque semper oritur, quoties quis sibi conscius perfectionis illius (§. 510).

Con-

Confirmatur idem a posteriori. Similitudo imaginis est perfectio vera &, qui demonstrare valet, imaginis perfectionem in similitudine consistere, nullo praejudicio se abripi patietur ut sibi persuadeat contrarium. Immo in praesente casu absque demonstratione per attentionem ad notiones confusas certi evadimus, in similitudine consistere imaginis perfectionem. Enimvero quamprimum percipis similitudinem objecti cum prototypo, voluptate quoque perfunderis, nec unquam accedit contrarium, ut displiceat imago propter similitudinem. Ita qui ex cognitione veritatis voluptatem percipit, vel ex eo, quod veritatem inveniat; is ex eadem voluptatem constanter se percipere experitur, quoties de cognitione veritatis cogitat, vel se jam veritatem antea adhuc latentem vel sibi incognitam eruisse experitur. Quod vero in utroque hoc casu perfectionis veræ sibi sit conscius, alias ostendi in Horis subsecivis A. 1729. Trim. æst. n. 1. cum de voluptate ex cognitione veritatis percipienda agerem.

Esti vero ex dictis satis superque appareat, constantem esse voluptatem, quæ percipitur, quando tibi perfectionis veræ fueris conscius, ubi eam certo cognoveris; idem tamen adhuc sequentem in modum ostendere lubet. Qui videmonstrationis cognovit, v. gr. artem inveniendi esse summam intellectus humani perfectionem, is veritatis convictus semper ita judicabit, quoties de arte inveniendi cogitandi occasio ipsi suppeditatur. Quoniam itaque artis inveniendi sibi inexistentis conscius in omni casu, quo de eadem judicat, tanquam perfectionis intellectus sui; in omni casu ponitur ratio eadem voluptatis (§. 511). Quamobrem necesse quoque est in omni casu poni voluptatem eandem (§. 189. *Ontol.*). Voluptatem igitur percipit, quotiescunque artem inveniendi in se percipit, consequenter voluptas constans est.

Non puto, fore aliquem, qui propositionem præsentem in pervertum sensum trahat inducturus, quod probentur, quæ per definitionem manifesta sunt, æque adeo probatione indigent. Etenim ut
volu-

voluptatem percipias, non sufficit ut tibi conscius sis ejus, quod in numero perfectionum est; verum etiam conscius tibi esse debes, quod sit in perfectionum numero. Si enim ignores pertinere hoc, cujus tibi conscius es, ad rei perfectionem; voluptate nulla perfunderis. Quod si per errorem judices idem in numerum imperfectionum referendum esse; tadio prorsus afficitur animus, quemadmodum deinceps patebit. Interest autem nosse, quandonam voluptas constans sit, cum hinc amplissimam deducturi simus in moralibus praxin.

§. 514.

Voluptas vera est, quæ ex vera perfectione oritur: Apparens vero, quæ oritur ex apparente.

Utile est in Moralibus voluptatem veram ab apparente distinguere. Plerique enim hominum in scelera sese præcipites dant, quod apparentem voluptatem cum vera confundunt.

§. 515.

Quoniam voluptas constans est, si perfectio fuerit vera & demonstrare possis, quod sit vera (§. 513), tum vero quoque certius sis voluptatem esse veram (§. 514); *voluptas vera constans est tam in se spectata, tum respectu subjecti, a quo agnoscitur.*

Nimirum etsi voluptas vera in se constans sit, quatenus nulla datæ ratio intrinseca, cur mutetur; ex accidente tamen fieri potest, ut in aliquo subjecto non sit constans, sed mutetur, quatenus is eam non agnoscit, adeoque judicium verum, cujus minime convictus est, in erroneum abire potest, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescet.

§. 516.

Quo major fuerit perfectio, vel talis saltem apparet: eo major quoque est voluptas. Ponamus evidentiz gratia perfectionem A esse dimidiam perfectionis alterius B: erit B bis A seu $B = 2 A$. Ponamus porro ex perfectione A ortum trahere voluptatem C: erit illa perfectio A ratio sufficiens voluptatis C (§. 129. Ontol.). Quoniam itaque posita adhuc alia perfectione A poni debet alia adhuc voluptas C (§. 189. Ontol.); evidens est posita perfectione bis A poni voluptatem bis C, (Wolffii Psychologia.)

D d d

con-

Voluptatis
vera ac ap-
parentis
differentia.

Grads
perfectio-
nis.

consequenter ex perfectione, quæ est dupla ipsius A, oritur voluptatem duplam ejus, quæ a perfectione A ortum trahit. Est vero perfectio B dupla perfectionis A *per hypothefin*. Ergo ex perfectione B dupla oritur voluptas ejus, quæ ex perfectione A ortum trahit. Quia idem eodem modo patet, si rationem perfectionum quæcumque aliam supponas; in genere patet, voluptatem fore tanto majorem, quo major fuerit voluptas.

Enimvero si voluptas oritur, perinde est siue perfectio fuerit vera, siue apparens (§. 511), consequenter siue rei perceptæ actu inest, siue tantummodo per errorem eidem tribuatur (§. 510). Quamobrem si perfectio B saltem appareat dupla perfectionis A, non minus ac in casu veritatis ex illa ortum trahere debet voluptas dupla ejus, quæ ex perfectione A oritur. Quamobrem si perfectio saltem major apparet; voluptas quoque major esse debet.

Idem confirmatur a posteriori. Majorem ex similitudine imaginis voluptatem percipimus, si major fuerit, quam ubi minor deprehenditur. Major autem similitudo major imaginis perfectio est, quemadmodum ex iis colligitur, quæ de perfectione imaginis supra (§. 512) demonstrata sunt. Voluptas itaque in hoc casu major est, quia perfectio major est, seu quia majoris perfectionis nobis sumus conscii. Videmus etiam voluptatem imminui, si quis artis peritus ostenderit tantam non esse similitudinem, quanta videbatur. Pars igitur voluptatis debebatur ei, quod tantummodo apparebat, seu per errorem rei tribuebatur. Atque hinc intelligitur, voluptatem quoque esse majorem, si perfectio tantummodo major apparet. Idem eodem modo patet in casibus aliis. Nemo negat, artem inveniendi majorem esse mentis perfectionem quam ab aliis inventa penitus intelligendi. Ecquis vero est qui non propria experientia edoctus fateatur, se majore voluptate perfundi, ubi per propriam meditationem veritatem

latentem eruit, quam ubi ab aliis inventa evolvens eadem intellecta veritati consentanea deprehendit? Hic igitur denuo major voluptas ex maiore perfectione oritur, seu ideo maiore fruimur voluptate, quod perfectionis majoris nobis conscii sumus. Enimvero si quis videtur sibi invenisse veritatem, v. gr. quadraturam circuli, cum tamen in errorem incidit, quem examine instituto ipsemet deprehendit; non minore voluptate perfunditur, quam si veritatem, quam quassiverat, actu invenisset. Atque adeo denuo apparet, voluptatem quoque esse maiorem, si per errorem majoris perfectionis tibi tantummodo conscius videaris.

Observavit hoc jam *Cartesius* ad ea respiciens, quæ unusquisque in seipso experiri potest, nisi eo destituatur, acumine, quod ad distinguenda ea, quorum nobis de nobis in nobis conscii sumus, requiritur. Diserte nimirum proficitur, quamlibet voluptatem ex magnitudine perfectionis eam producentis metiendam esse; homines tamen sæpius confundere quod apparet cum eo, quod est: quibus verbis innuit, se ad notitiam horum via experientie pervenisse. Neque vero difficultatem facessere debet, quod apparentia ejus, quod non est, gradum voluptatis intendere possit. Voluptas enim non oritur, quod rei, quam percipimus, insit perfectio & quod hanc quoque percipiamus; sed quod ejus tanquam inexistentis nobis conscii sumus, adeoque eam inesse judicemus, sit ita quod actus judicandi non distincte appareat, perceptionibus animæ evolutis demum deregendus. Quoniam igitur voluptas ab actu judicandi pendet; actus res di judicandi veritatem non semper attingit; illi quoque locus esse debet, sive verum sit judicium, sive falsum. Magni igitur momenti est seriam ad voluptatem, quam ex rebus percipimus, afferre attentionem, ut tempestive rectificentur judicia, si quando ea a vero aberrare contingat, ne error noxius vix animadversus serpat appetitum corrumpitur.

§. 517.

Quo certius nobis est, vel videtur judicium de perfectione *Gradus*
rei, eo maiorem inde percipimus voluptatem. Voluptas enim *alius per-*
oritur, quatenus perfectionem in re, quam percipimus, in- *fectionis.*

Ddd 2

tue-

tuemur, aut intueri nobis videmur (§. 311); adeoque non quatenus actu inest, sed quatenus eam rei perceptæ inesse judicamus. Quamobrem cum certitudo efficiat, ut agnoscamus judicium esse verum (§. 564. *Log.*), magis quoque nobis consciū sumus quod perfectionem rei intueamur, quam si minus certum fuerit judicium; consequenter intuitus perfectionis clarior est vel saltem talis videtur. Quamobrem cum major esse debeat voluptas, ubi perfectionem clarius intuemur, quam ubi eam minus clare intuemur, cum in casu posteriori latens aliqua dubitatio impediat ex parte voluptatis genesis (§. 311); major utique esse debet voluptas, si certius fuerit, vel apparuerit nobis de perfectione rei judicium.

Idem quoque paret a posteriori. Etenim architectus, qui convictus sibi videtur de veritate regularum architectonicarum, vel etiam actu convictus est, majorem voluptatem percipit ex ædificio, ubi ejus cum regulis architectonicis consensum deprehendit, quam alter, qui ejusdem sibi conscius est, sed regularum architectonicarum veritatem non perspicit eas tantummodo intellectas memoriz mandavit, ut norit easdem ab architectis observari, minime autem convictus sit eas necessario observari debere. Hic major voluptas oritur ex eo, quod unius judicium de perfectione ædificii magis certum sit, vel judicanti saltem videatur, quam judicium alterius. Inde etiam est, quod si utriusque judicium fuerit erroneum, alter majorem voluptatem percipiat; alter vero minorem, prouti unus magis sibi persuasus videtur de veritate judicii, quam alter. Atque hic potissimum casus inservit, ubi veritatem propositionis præsentis a posteriori confirmare volueris.

Probe hic considerandum, certitudinem judicii (quod in demonstratione assumimus) producere claritatem in appercipiendo, ut perinde sit, ac si objectum aliquod majore lumine illustratum intueremur. Constat autem melius videri ac agnosci, quæ clariora sunt, quam quæ obscuriora apparent. Unde & in casu certitudinis

majo-

majoris perfectio magis agnoscitur, quam in casu minoris, consequenter in illo magis tibi conscius es perfectionis, quam in altero.

§. 518.

Tædium est intuitus, seu cognitio intuitiva imperfectionis *Tædii definitio.*
cujuscunque, sive veræ, sive falsæ.

Tædium hic sumitur pro opposito voluptatis, propterea quod nullum occurrit vocabulum, quod vi etymologiæ voluptati opponatur, quemadmodum in vernacula Lust & Unlust sibi mutuo opponuntur. Ex eo vero, quod tædium voluptati opponi debeat, ejus definitio ex definitione hujus facile elicitur. Perfectioni enim opponitur imperfectio: Quare cum ex perfectione oriatur voluptas, ex imperfectione eodem modo quod voluptati opponitur oriri debet, quo hoc ex perfectione ortum trahit. Quemadmodum vero in genesi voluptatis non attenditur veritas judicii; ira quoque in genesi tædii ad eam non respicitur. Sufficit te tibi esse cujusdam conscium, quod tuo judicio ad tædium tanquam genus suum refertur.

§. 519.

Notio tædii, quam dedimus, experientie conformis. Po- *Notio tædii*
namus enim hominem, qui imaginibus delectatur iisdemque *experientia*
pretium statuit, videre imaginem prototypo suo prorsus dis- *conformis.*
similem & rudi prorsus Minerva pictam. Quodsi attentionem suam in dissimilitudinem dirigit, non eam amplius percipit voluptatem, quam percepturus fuerat, ubi eam prototypo similem deprehendisset; sed visus quasi adspectu offenditur, ita ut oculos statim avertat, nec precibus alterius ad eam contemplandam adduci se patiatur. Equidem tædium non semper adeo clare percipitur, quemadmodum voluptas, propterea quod a tædio abhorrentes attentionem ad imperfectiones non tam studiose dirigimus, quemadmodum ad perfectiones eandem dirigere solemus, ubi ipsa voluptas stimulo est ad eandem continuandam, cum ex adverso tædium impediatur, quo minus eandem conservemus. Quamobrem supposui hominem, qui imaginibus delectatur & easdem in pretio habet, ne quis experimentum capiens contrarium experiri sibi videatur tædium leve

Ddd 3

ac

ac vix nascens non advertens. Confirmat idem exemplum Architecti, qui ob voluptatem, quam percipit, a contemplatione ædificii affabre extructi sese abduci nullis persuasionibus patitur nisi necessitati, quod durum telum jure habetur, sit obediendum. Etenim ubi ad ædificium accedit, quod opus artificis venditur, suamque attentionem in ea dirigit, unde perfectio æstimatur; quamprimum animadvertit regulis architectonicis contraria, tædio correptus oculos ab eodem avertit, nullis precibus adducendus ut in eodem contemplando attentionem suam defigat, addita ratione, quod ægre quasi fiat oculis, ut eos eidem obvertere minime possit. Dum voluptatem ex re quadam percipimus, conscii nobis sumus perfectionis eidem inexistentis (§. 514), sed simul perfectionis nostræ, quatenus scilicet intellectus perfectionem arguit iudicium de perfectione rei alterius, ut adeo *Cartesius* in definienda voluptate tantummodo rationem habuerit perfectionis ejus, qui voluptatem percipit, seu perfectionis subjectivæ. Ita Architectus de perfectione ædificii judicans conscius sibi est scientiæ architectonicæ, quam possidet & qua destitutus sibi conscius esse minime posset ædificii perfectionis, quod contemplatur. Enimvero dum imperfectionem rei agnoscimus, tantum abest ut ejusdam imperfectionis nostræ simul nobis consciû simus, ut potius nostri intellectus perfectionem inde colligamus, quod illam agnoscere valeamus. Quamobrem in casu primo voluptas ex re quadam percepta intenditur per eam, quæ ex nobismetipsis percipitur; in altero autem tædium ex re percipiendum impeditur per voluptatem, quæ ex nobismetipsis percipitur, ut adeo hic sit quidam quasi conflictus alicujus tædii atque voluptatis, illudque percipiatur, quo unum istorum excedit alterum. Quoniam itaque circumspecta requiritur observatio, ubi tædium ex imperfectione rei perceptum agnoscere volueris; ad eos inprimis calus omnem attentionem converti consultum est, in quibus nostræ tantummodo imperfectionis

fectionis nobis conscii sumus. Nemo non ignorat præcipitantiã in iudicando & defectum attentionis in numerum imperfectionum mentis referri, quemadmodum mentis perfectio est non statuere nisi de rebus sufficienter discussis & sufficientem ad istiusmodi discussiones asserre attentionem.

Ponamus jam nos errorem committere ex præcipitantiã in iudicando, vel attentionis defectu atque postea agnoscere, quod errorem commiserimus & qua de causa eundem commiserimus. Nemo non in se tædium deprehendet, immo conscius sibi erit, se ideo tædio affici quod præcipitantiã in iudicando non evitaverit, vel quod attentionem suam desiderari passus fuerit. Tædio igitur afficimur, quod nobis conscii sumus imperfectionis cuiusdam nostræ. Ponamus vero nobis errorem videri, qui non est, atque ex falso eundem tribuere vel præcipitantiæ in iudicando, vel defectui attentionis; non minus tædium in nobis oriri animadverteremus quam ubi revera vel ex præcipitantiã in iudicando, vel defectu attentionis errorem commisimus. Tum vero tantummodo videmur nobis ex præcipitantiã iudicasse; videtur tantummodo nobis defecisse attentio nostra, consequenter conscii nobis non sumus nisi apparentis cuiusdam imperfectionis (§, 10). Atque hinc apparet, tædio quoque nos affici ob imperfectionem apparentem, ut adeo hic non attendatur discrimen inter iudicium verum atque falsum. Sufficenter itaque probatum esse existimamus, notionem tædii quam stabilivimus (§. 399) esse experientiz consentaneam:

Quoniam ex tædio ortum tandem trahit averfatio; maximi momenti est notionem tædii distinctam habere. Dabimus fidem oculatam in philosophia morali, ubi omnem praxin morum ex natura mentis humanæ deducemus sicque deductam experientiz consentaneam confirmabimus. Ceterum quæ de voluptate annotata sunt (not. §. 512); ea etiam ad tædium applicanda, scilicet quod sufficiat imperfectionem quandam sive veram, sive apparentem saltem consue

fuse percipi, nequaquam autem opus esse, ut quis in genere iudicet, objectum, quod percipit, esse imperfectum.

§. 520.

*Constantia
radii.*

Si imperfectio fuerit vera & qui ejusdem sibi conscius est, rem esse imperfectam demonstrare possit: tedium constans est, hoc est, semper oritur, quotiescunque illius sibi conscius est. Quodsi enim vera fuerit imperfectio, eam rei inesse vi notionis imperfectionis demonstrari potest (§. 510.) & quoniam hanc demonstrationem dare valet, qui ejusdem sibi conscius est per hypothef. ideo certus est, quod in re percipit ad imperfectionem ejus pertinere (§. 567. Log.), neque adeo verendum est fore, ut ejus mutetur iudicium. Cum igitur semper iudicet istud ad imperfectionem rei pertinere, quod in eadem percipit, quotiescunque rem percipiens suam in istud attentionem dirigit, iudicii quippe pristini ac sensus certitudinis memor (§. 117. 213); tedium quoque semper oritur, quoties quis sibi conscius est ejus, quod ad rei perceptæ imperfectionem refert, adcoque tedium ipsius constans est.

Idem adhuc alia ratione ostenditur. Qui vi demonstrationis cognovit, quidpiam ad rei cujusdam imperfectionem pertinere; is veritatis convictus (§. 990. Log.) semper ita iudicabit, quoties de eo cogitandi occasio datur. Cum igitur in omni casu, quo de eodem iudicat, ejus sibi conscius sit tanquam imperfectionis cujusdam rei tribuendæ, in omni casu eadem ponitur tædii ratio (§. 511). Quoniam itaque necesse est idem quoque in omni casu tædium poni (§. 189. Ontol.); tædium constanter oriri debet, quoties istius sibi conscius est, quod ad rei imperfectionem pertinet.

Confirmatur etiam idem a posteriori. Præcipitantia in iudicando & defectus attentionis debite imperfectio mentis humanæ est, id quod nemo in dubium vocare audent atque ex notione imperfectionis generali (§. 504. Ontol.) haud difficulter ostenditur. Enimvero quamprimum qui id cognovit,

vit, sibi conscius est se ex præcipitantia judicasse, vel attentionem debitam desiderari passum fuisse; tædium oritur, nec unquam accidet contrarium, nisi quando quis non agnoscit, quanta illa sit naturæ mentis humanæ imperfectio.

Magni momenti est nosse, quandonam tædium constans sit, cum in Moralibus hinc deriveretur constantia propositi non committendi mali, immo inde pendeat constans mali odium: quemadmodum suo loco dilucide constabit.

§. 511.

Quo major fuerit imperfectio, cujus tibi conscius es, vel Tædi gravis saltem appareat; eo majus quoque est tædium, quod inde datur.

Ponamus evidentiz gratia, imperfectionem quandam B esse duplam alterius cujusdam imperfectionis A; dico tædium D, quod ex B provenit, fore duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam enim ex imperfectione A oritur tædium C per *hypoth.* consequenter tædium C per imperfectionem A determinatur (§. 113. *Ontol.*); posita denuo ista imperfectione A, oriatur quoque inde tædium C (§. 189. *Ontol.*), adeoque posita imperfectione bis A ponetur tædium bis C. Est vero imperfectio B dupla alterius A per *hypoth.* adeoque B est bis A (§. 142. *Arithm.*): Ergo ex B oriri debet tædium bis C, consequenter quod inde oritur tædium D est duplum tædii C, quod ex A oritur. Quoniam idem eodem modo in quacunque ratione alia imperfectionum ostenditur; evidens est tanto majus ex imperfectione percipi tædium, quanto ipsa major fuerit.

Quoniam vero tædium oritur, quatenus tibi conscius es imperfectionis, atque perinde sit sive judicium tuum fuerit verum, sive falsum, ut tantummodo appareat quod est (§. 513); majus quoque erit tædium, quod ex imperfectione oritur, si hæc tantummodo major appareat.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus enim duas imagines, quarum prototypo suo dissimiles sunt, offerri artis pictoriz perito. Ponamus primæ, quæ ostenditur, minorem esse
(Wolffii *Psychologia.*)

Ecc

dis-

disfimilitudinem, quam alterius, quæ secundo loco monstratur. Nonne ad conspectum primæ protinus in hæc verba erumpet: *Apagesis!* Nihil mihi negotii est cum imagine istiusmodi? Quodsi vero jam altera ostendatur, nonne avertis oculis accelerata voce clamabit: *Apage te!* *Apage* te a me cum tuæ ista imagine! Læditur oculus adspectu? Ex his vero clarissime perspicitur, majorem imperfectionem majus parere tædium, minorem minus, cum major disfimilitudo imaginis major utique imperfectio sit quam minor. Similiter ponamus commissum esse errorem ex præcipitantia in judicando. Tanto major censetur præcipitantia, quo facilius a nobis evitari potuisset. Quando vero judicaveris præcipitantiam istam a te facile evitari potuisse, tædium majus percipies, quam ubi firmiter persuasus fueris eam a te non adeo facile, immo vix ac ne vix quidem evitari potuisse. Quare cum imperfectio major sit præcipitantia major in judicando, quam minor; majus in præsentē casu oritur tædium ex imperfectione majore, seu quod tibi majoris fueris conscius imperfectionis. Quodsi quis tibi ostendit, præcipitantiam in judicando, cujus te rem esse cognoscis, non adeo facile evitari posse, quemadmodum tibi videtur; quamprimum non amplius tanta ea videtur, quam videbatur antea; tædium quoque imminui percipies. Atque hoc ipso probatur, majus tædium oriri etiam ex eo, quod imperfectio, cujus tibi conscius es, major appareat. Abunde igitur veritas propositionis præsentis a posteriori confirmatur.

Cui curæ condique est, ut, quæ de facultate appetendi docentur, eorum certam ac nulli prorsus dubitationi obnoxiam notitiam sibi comparet; is ad hominum actiones assiduam asserre debet attentionem. Ubi enim theoremata nostra sibi familiaria reddiderit; facile observabit hisce perspicillis munitus, quæ alias attentionem ipsius effugiunt. Merentur autem hac dogmata, ut firmo assensu comprehendantur, quod insignem prorsus in philosophia morali spondeant utilitatem.

§. 522.

Quo certius nobis est, vel videtur judicium de imperfectio- Uterior
ne; eo majus inde tædium percipimus. Quoniam tædium in gradus sa-
 cognitione intuitiva perfectionis sive veræ, sive apparentis *diu*
 totum consistit, (§. 518), quemadmodum voluptas in cognitio-
 ne intuitiva perfectionis (§. 511), consequenter definitiones non-
 nisi in eo differunt, quod in una loco perfectionis ponatur im-
 perfectio; ideo quæ a qualitate judicii pendent, in utroque casu
 eadem esse debent. Quamobrem cum a majore certitudine
 judicii de perfectione rei pendeat major gradus voluptatis (§.
 517); major etiam gradus tædii pendere debet a majore certi-
 tudine judicii de imperfectione, cujus tibi conscius es, vel con-
 sciuss esse videris.

Quodsi propositionem superiorem de dependentia majo-
 ris voluptatis a majore certitudine judicii de perfectione rei
 præsupponere nolueris; propositio præsens eodem pror-
 sus modo demonstrari potest, quo illa ipsa propositio supe-
 rior demonstrata fuit.

Habemus adeo duplex fundamentum graduum tam voluptatis,
 quam tædii, scilicet magnitudinem perfectionis, vel imperfectio-
 nis, cujus nobis conscii sumus, & gradum certitudinis judicii de ista per-
 fectione, vel imperfectione. Quodsi theoremata ista stilo mathema-
 tico efferre libuerit; dicendum erit: 1. Voluptatem esse in ratione
 composita perfectionum, quarum nobis conscii sumus, ac certitu-
 dinis judiciorum de istis perfectionibus: 2. Tædium esse in ratione
 composita imperfectio-
 num, quarum nobis conscii sumus, ac certi-
 tudinis judiciorum de istis imperfectio-
 nibus. Unde consequitur: Si
 eadem fuerit perfectio, vel imperfectio, voluptatem vel tædium esse
 gradui certitudinis judicii de perfectione, vel imperfectione propor-
 tionalem, & 4. si eadem fuerit judiciorum de perfectione, vel im-
 perfectione, cujus nobis conscii sumus, certitudo; voluptatem, vel
 tædium esse perfectioni, vel imperfectioni, cujus nobis conscii su-
 mus, proportionale. Theoremata hæc ad *Psychometriam* pertinent,
 quæ mentis humanæ cognitionem mathematicam tradit & adhuc in
 desideratis est. In ea autem doceri debet, quomodo magnitudinem
 perfectionis ac imperfectio-
 nis nec non certitudinem judicii metiri
 debeamus, adeoque mensura perfectionis ac imperfectio-
 nis, item-

que eecrudinis iudiciorum conſtituenda: neque enim theorematata ante ullius uſus ſunt, quam utraq; meſura fuerit inventa. Hæc non alio ſine a me adducuntur, quam ut intelligatur, dari etiam mentis humanæ cognitionem mathematicam, atque hinc *Psycheometriam* eſſe poſſibilem, atque appareat animam quoque in iis, quæ ad quantitatem ſpectant, leges mathematicas ſequi, veritatibus mathematicis, hoc eſt, arithmeticis & geometricis cum contingentibus non ininus in mente humana, quam in mundo materiali permixtis.

§. 523.

*Voluptatis
ac rariis
ſimplicis &
mixti diſ-
ſerentia.*

Voluptas ſimplex eſt, quæ ex eo oritur, quod unius tantummodo perfectionis tibi conſcius es. *Voluptas vero mixta eſt*, quæ ex eo oritur, quod plurium perfectionum ſimul tibi conſcius es. Similiter *Tedium ſimplex eſt*, quod ex eo oritur, quod unius tantummodo imperfectionis tibi conſcius es. *Aſt Tedium mixtum eſt*, quod inde oritur, quod plurium imperfectionum ſimul tibi conſcius es.

Quoniam in Moralibus plurimum intereſt, ut diſtincte cognoscamus, unde voluptas oriatur ac tedium, ut præjudicia detegantur virtuti inimica, vitio amica; conſultum fuit voluptatem ſimplicem a mixta & tedium ſimplex a tædio mixto diſtingui, ut ope harum definitionum excitemus attentionem, ſine qua acumen nullum eſt ad diverſas voluptatis atque tædii rationes ſeu cauſas agnoſcendas & a ſe invicem ſeparandas, ne per errorem uni tribuatur, quod a pluribus concurrentibus derivandum.

§. 524.

*Voluptas
mixta qua-
lis.*

Si plures perfectiones ſimul confuſe percipis, voluptas mixta oritur, quæ iſtar unius apparet. Si enim plures perfectiones ſimul confuſe percipis, eas a ſe invicem non diſtinguis (§. 39), adeoque non tanquam plurium, conſequenter tanquam unus tibi conſciues. Quoniam igitur voluptas in cognitione intuitiva illarum tota conſiſtit (§. 511), ex ſingulis quidem perfectionibus ortum trahunt voluptates ſingulæ, ſed quæ in unam confunduntur, atque adeo voluptas mixta oritur (§. 523), quæ iſtar unius ſeu ſimplicis apparet (§. cit.).

Paret

Pater hinc ratio, cur voluptatem mixtam dixerimus, quæ a perfectionibus pluribus simul perceptis ortum trahit. Quenadmodum mixtum oritur ex plurium miscibilium confusione, ut particulæ imperceptibiles invicem uniantur & massæ mixtionem ingredientiæ massam unam constituent; ita quoque voluptas mixta nascitur ex voluptatum plurium confusione, ut inde oriatur una quædam voluptas. Sicuti autem miscibilia resolvuntur in particulas, quæ invicem unita constituunt copuscula mixti, & horum unione demum prodit integrum corpus mixti; ita voluptates simplices, quæ in tempore existunt, partes successivas habere intelliguntur, quæ per tempuscula, quibus durant, determinantur, & confusæ ita momentaneæ voluptates exhibent id, quod corpusculis mixti in mixto materiali responderet, atque momentaneis istiusmodi voluptatibus continuo sibi invicem succedentibus nascitur tandem instar entis successivi voluptas mixta integra, quæ toto tempore, quo durat, percipitur. Inest igitur denominationi veritas (§. 252. 253. *Cosmol.*) atque adeo notio voluptatis mixtæ non modo per notionem mixti materialis explicari potest, sed datur etiam notio utrique mixto communis, quam inde abstrahere haud difficulter licet. Ista autem notio communis utilitate sua non destituitur. Ex ea enim apparet, notiones confusas & perceptiones confusas instar mixti alicujus concipi posse: id quod inter principia heuristica Psychologiæ propria referri debet, plurimumque confert ad interiorem mentis humanæ cognitionem eamque totam quantum pragmaticam ob eximium prorsus in philosophia, morali usum.

§. 525.

Si plures imperfectiões simul confuse percipimus; tædium mixtum oritur, quod instar unius apparet. Probatur propositio præfens eodem prorsus modo, quo veritatem præcedentis evicimus. Tedium mixtum quale.

Ex propositione præfente ac præcedente intelligitur cautioe opus esse, si a posteriori confirmare velueris, quæ de magnitudine voluptatis (§. 516. 517.) ac tædii docuimus (§. 521. 522.).

§. 526.

Si imperfectio aliqua & perfectio simul clare percipiuntur; tædium & voluptas simul percipiuntur. Etenim si im- Tædii & voluptatis coexistentiæ.

Ecc 3

per-

perfectio percipitur clare, tedium oritur (§. 518): Si vero perfectio clare percipitur, voluptas nascitur (§. 511). Quoniam vero contradictionem nullam involvit, ut duas simul res percipias, in quarum una imperfectionem, in altera perfectionem intueris (§. 30. *Ontol.*); impossibile igitur non est (§. 79. *Ontol.*), adeoque fieri potest ut imperfectionis alicujus ac perfectionis alicujus tibi simul conscius sis, etsi simul percepta a se invicem non distinguas, adeoque confusa sit simultanea perceptio (§. 39), consequenter si contingat imperfectionem aliquam & perfectionem simul a te clare percipi, tedium & voluptas simul oriri debent.

Quemadmodum perfectio & imperfectio simul perceptæ confunduntur, ut confusa quædam inde nascatur perceptio; ita quoque tedium ac voluptas confunduntur, ut mixtum quid oriatur. Quod si vero contingat, ut magis tibi conscius sis perfectionis, quam imperfectionis, attentione ad illam magis, quam ad hanc conversa (§. 237); voluptas quoque prævalebit adversus tedium, ut illa præ hoc percipiat. Nulla in propositione præsentē latet contradictio. Neque enim supponimus nos conscios esse perfectionis ac imperfectionis simul in eodem objecto; sed in objectis diversis.

§. 527.

*Voluptas
prævalens
adversus
tedium &
sonita.*

Quoniam perceptiones fortiores obscurant debiliores, ita ut debiliores prorsus non appercipiamus (§. 76. 99), consequenter debiliorum nobis prorsus non conscii sumus (§. 25); voluptas vero tota in perfectionis cujusdam (§. 511), tedium in imperfectionis cujusdam cognitione intuitiva seu conscientia consistat (§. 518): si perceptio imperfectionis claritate sua multum superat perceptionem perfectionis, voluptas præ tedium non percipitur, & vicissim si perceptio perfectionis claritate sua multum superat perceptionem imperfectionis, tedium præ voluptate non percipitur.

Intelligimus hic perceptionem claram, quæ cum apperceptione conjungitur, ut scilicet nobis conscii sumus ejus, quod percipimus, atque id agnoscere valeamus. Confirmat autem propositionem præ-

sen-

sentem experientia. Ponamus enim nos intueri imaginem maximam partem prototypo suo similem, sed in parte dis similem, simulque conscios esse & similitudinis, & dissimilitudinis. Quod si attentionem magis convertas in similitudinem, quam dissimilitudinem, ut illius multo magis tibi conscius sis quam hujus (§. 237). voluptatem quoque ita percipies, ut tædium tibi prorsus non sis conscius. Idem obinet in casu opposito.

§. 528.

Si voluptas plurimum superet tædium, tædium prorsus Obscuratio non appercipitur. Et vicissim si tædium plurimum superet voluptatis voluptatem, voluptas prorsus non appercipitur. Ponamus voluptatem & tædium simul percipi: cum voluptas pariter ac tædium in eas resolvi possint partes, in quas tempus, quo durant, resolvitur; particulæ voluptatis ac tædii momentaneæ concipi possunt instar corpusculorum mixti (§. 253. *Cosmol.*), consequenter tota voluptas totumque tædium per tractum temporis continuatum tanquam compositum quoddam continuum ex istis corpusculis, seu tanquam mixtum (§. 252. *Cosmol.*). Perceptio igitur voluptatis ac tædii simultanea comparari potest cum visione duorum coloratorum invicem permixtorum, aut cum gustu duorum sapidorum invicem permixtorum. Enimvero si colorati unius quantitas exigua admodum fuerit; mixtum pro simplici habetur sensuum iudicio. Et similiter si sapidi unius quantitas veluti salis aquæ admixti valde exigua fuerit, aut contemtibilis; sapor salis nullus percipitur. Quare nec tædium appercipietur si voluptatem, cui coexistit, plurimum superet; nec voluptas appercipietur si a voluptate plurimum superatur.

Idem etiam hac ratione ostenditur. Quoniam voluptas plurimum superat tædium per *hypoth.* ejus quoque tanto magis conscius tibi esse debes, quam tædii, quanto illa hoc major est, consequenter perceptio voluptatis sensationi fortiori, perceptio autem tædii debiliori respondet (§. 74. 75). Enimvero sensatio fortior obscurat debiliorem, ita ut subinde debiliorem

rem prorsus non appercipiamus (§. 76): voluptas igitur fortior obscurare debet tædium, ut subinde tædium prorsus non appercipiamus. Patet idem eodem modo sese habere, si tædium voluptatem superet, ut hæc subinde prorsus non appercipiat, consequenter perinde sit ac si nullam, vel nihil ejus perciperemus.

Confirmatur idem a posteriori. Etenim si dolorem quendam percipimus, ejus sensus quasi extinguitur voluptate quadam maxima, qua perfundimur, attentione nostra conversa tota in perfectionem quandam rei, veluti in veritatem, quam meditando eruimus, ac in eadem diu defixa.

Primum demonstrandi genus neminem offendet qui in Matheſi fuerit versatus, præsertim si problematum physicometicorum resolutiones perpenderit: neque enim ignorabit in quantitativis rerum demonstrandis admitti fisiones. Quamobrem cum nobis hic jam sit negotium cum quantitate voluptatis ac tædii; iisdem fisionibus haud ægre locum concedet. Perpendenda præterea sunt de modo perceptiones confusas instar mixtarum massarum considerandi paulo superius (not. §. 524.) dicta: ita nimirum omnis protinus evanescet difficultas. Quodsi vero quis nondum satis exercitatum habuerit animum, ut fisiones in demonstrando admittere recuset; is voluptatem ac tædium cum sensationibus comparet, quemadmodum in demonstratione altera fecimus. Qui perspicaciores sunt, me non monente animadvertent, obscuracionem perceptionis debilioris a fortiori factam, quam quoad sensationes a posteriori sumimus (§. 75), eodem modo demonstrari posse, quo reducendo simultaneam tædii ac voluptatis perceptionem ad mixtum, seu massam mixtam, propositionem præsentem demonstravimus.

§. 529.

Prædominium voluptatis, vel tædii.

Voluptas prædominari dicitur, si tanta fuerit, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiat. Et vicissim Tædium prædominari dicitur si tantum fuerit, ut voluptas, si quod adfuerit, non appercipiat. Prædominium adeo voluptatis consistit in totali obscuracione tædii, & vicissim Prædominium tædii consistit in totali obscuracione voluptatis.

Posse

cias exempla eademque acumine conveniente perlustres, inde eodem modo veritatem eandem confirmabis.

Non urgemus, quod architecturæ peritus dum perfectionem ædificii intuetur sibi simul conscius sit perfectionis architecti, cujus consilio ædificium fuit extractum; immo non urgemus, quod propriæ quoque perfectionis sibi conscius sit, dum videt se perfectionem ædificii latentem deprehendere & in apicem productam astinare posse. Sufficit enim ad confirmandam propositionem præsentem exemplum perfectionis simplicis, præsertim cum non repugnet, perfectionem simplicem agnolci posse majorem composita, immo etiam revera simplex composita major esse queat, neque etiam implicet, ut perfectio simplex superet mixtam.

§. 531.

*Cur artis
periti ex
operibus ar-
tisticis vol-
uptatem
percipiant.*

Quoniam artis periti perfectionem operis intimius perspicere eamque metiri valent, cum imperiti nihil ejus cognoscant; Artis periti ex operibus artisticis periti plurimum voluptatis percipiunt, etsi imperiti nullam inde percipiant (§. 530).

Corollarii hujus veritas per propositionem præcedentem primo statim intuitu manifesta, cum tanquam species sub suo genere sub eadem contineatur. Quemobrem quoque eam à posteriori confirmari sclegimus exemplum; quod est corollarii casus specialis.

§. 532.

*Voluptas
ex cogni-
tione ac
inventione
veritatis
percipitur.*

Ex distincta rerum cognitione ac imprimis ex inventione veritatis voluptas insignis percipitur. Qui enim res distincte cognoscit, ille ipso opere perspicit, quam differentia inter notiones distinctas & confusas, judicia determinata ac indeterminata, ratiocinia denique distincta & confusa intercedat (§. 325. 275), consequenter perfectionis intellectus sui sibi conscius est, quam ad distinctam rerum cognitionem sufficere experitur, cum tot alii res distincte cognoscere nequeant. Quamobrem ex distincta rerum cognitione voluptatem percipit (§. 511).

Quilibet, qui veritatem proprio Marte erueret valet, propria experientia didicit, majorem requiri perfectionem intellectus

lectus ad veritatem incognitam proprio Marte eruendam, quam ad eam, quæ ab aliis inventa fuit, cognoscendam. Quamobrem dum veritatis a se inventæ sibi conscius est; perfectionem intellectus sui intuetur. Ex inventione igitur veritatis voluptatem percipit (§. 551), eamque insignem (§. 516. 517).

Confirmatur idem a posteriori. Neque enim solum hic provocare licet ad domesticam experientiam; verum etiam viri alii egregii idem de se testantur, quod scilicet non magis sinceram voluptatem unquam perceperint, quam ex cognitione, ac inprimis inventione veritatis. Exemplo nobis est de *Tschirnhausen* in *Medicina Mentis* part. 1. p. 13. Inprimis autem hic præ cæteris nominandus est *Hieronymus Cardanus*, qui tantum affirmavit voluptatem, quæ ex cognitione veritatis percipitur cæterisque quibuscunque prætulit, ut, cum jam senex morti proximus esset, juramento confirmaret, nolle sese vitæ suæ parrem residuam commutare cum vitâ juvenis omnium rerum affluentia abundantis, sed illiterati. Constat autem *Cardanum* non in nuda factorum notitia substituisse, sed in rationes quoque eorundem penetrasse, utut ipsi non semper liceat esse adeo felici, ut in veras incideret,

Plurima sunt, quæ de voluptate ex cognitione veritatis percipiendi demonstrari possunt. Enimvero cum de hoc argumento diximus in *Horis* subsec. A. 1729. *Trim. æst. num. 1.* immo in specie ostendimus *Trim. autumn. num. 1.* quænam voluptas ex cognitione veritatis revelatæ proficiatur; non opus est ut hic simus prolixiores.

§. 553.

Si quis ignorat, utrum id, quod in re quadam, vel in Indifferente percipit, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat; nec voluptate ulla, nec tædio inde afficiatur. Quoniam enim ignorat, num id quod in re quadam, vel in se percipit, in numerum perfectionum referri debeat; nullius perfectionis sibi conscius est. Quare cum voluptas non

Eff 2

non

rup

non oriatur, nisi alicujus perfectionis tibi fueris conscius (§. 511); nullam inde voluptatem percipere potes. Porro quoniam ignoras, num id, quod in te, vel re quadam alia percipis, in numerum imperfectionum referre debeas; nullam quoque imperfectionem intueris, scilicet ut tibi conscius sis, esse imperfectionem, quam intueris. Quare cum tedium non oriatur, nisi ex intuitiva imperfectionis alicujus cognitione (§. 512); nullum quoque tedium inde percipere potes. Quamdiu itaque ignoras, utrum id, quod in re quadam vel in te percipis, in perfectionum, an vero in imperfectionum numerum referri debeat, nec voluptate ulla, nec tadio inde afficeris.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis enim Architectus imperitus fuerit, is ignorat, utrum ornatus aedificii in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum sit referendus. Quod si ergo nullo praedictio captus, nec in necessitate judicandi constitutus ut alicui det locum, judicium suum suspendit; nec tedium aliquod, nec voluptatem ex illo percipit, sed, si qui fuerint, quibus idem placet, fuerint etiam alii, quibus displicet, ipse indifferenter prorsus est animo: sit ita ceteri magna animi commotione pro diverso gradu voluptatis ac tadii inter se disceptent, an ornatus laudari, an reprehendi mereatur.

Status hic indifferenter probe notari meretur, cum maximi sit in philosophia morali momenti. Ceterum obtinet is tantummodo respectu objecti cujusdam praesentis: fieri enim potest ut eodem tempore animo praesentia sint objecta alia, unde vel voluptas, vel tedium percipitur.

§. 534.

*Mutatio
voluptatis
ac tadii.*

Si quis demonstrare nequit id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eodem loco mereri: ejus voluptas, vel tedium mutari potest. Mutatur autem in statum indifferenter, ubi ignorantiam suam quis agnoscit: mutatur in oppositum, ubi judicium pristinum in contrarium mutatur. Si

quis

quis enim demonstrare nequit, id, quod in numerum perfectionum, vel imperfectionum refert, in eo genere locum mereri; is certus non est; utrum iudicium suum sit verum, an falsum (§. 370. Log.); sit ita, quod sibi certus videatur. Quoniam igitur fieri potest, ut ignorantiam suam agnoscat; iudicium suum in posterum vel suspendet; vel contrarium amplectetur. Quodsi iudicium suum posthac suspendit, se ignorare agnoscit; utrum in numerum imperfectionum, vel perfectionum referri debeat, quod antea vel in istum, vel in hunc retulit. Nulla igitur voluptate, vel tadio afficitur; etsi antea vel voluptatem, vel tadium inde percipiebat (§. 333). Quodsi vero iudicium mutat in contrarium, & antea iudicavit, in perfectionum numero quid esse; idem nunc in numerum imperfectionum referet. Quare cum in casu priori voluptate perfunderetur (§. 511), nunc tadio afficitur (§. 518). Enimvero si antea iudicavit in numero imperfectionum quid esse; idem nunc in numerum perfectionum referet. Quare cum in casu priori tadio afficeretur (§. 518); nunc voluptate perfundetur (§. 511). Quoniam itaque fieri potest, ut voluptas, quæ ex re quadam percipiebatur, non amplius ex eadem percipiat, vel ut ejus loco tadium animum occupet, ubi demonstrare nequis esse in genere perfectionum, quod in earundem numerum refert *per demonstrata*; voluptatem in hoc casu mutari posse patet (§. 290. Ontol.). Et eodem modo patet, mutari etiam posse tadium, ubi demonstrare non potueris esse in genere imperfectionum, quod in eorundem numerum refert. Enimvero quoniam animus tadio afficitur, qui antea voluptate perfundebatur, ubi in numerum imperfectionum refert quod antea in perfectionum genere esse iudicaveras, & vicissim animus voluptate perfunditur, qui antea tadio afficiebatur, ubi in numerum perfectionum refert, quod antea in imperfectionum genere esse iudicaveras *per demonstrata*; in casu autem utroque iudicium de perfectione rei, vel imperfectione ejusdem

mutentur in contraria (§. 197. *Log.* & §. 511. §. 518. *Psych.*), sitque etiam tedium voluptati contrarium (§. 517.), voluptas, vel tedium in contrarium mutatur, ubi iudicium de perfectione, vel imperfectione in contrarium mutatur. Et quoniam animum nec voluptas, nec tedium amplius occupat, ubi ignorantiam tuam agnoscis de perfectione, vel imperfectione rei iudicaturus *per demonstrata*; patet porro statum voluptatis, vel tedium mutari in statum indifferentiæ, ubi ignorantiam tuam agnoscis iudicaturus de perfectione, vel imperfectione rei, cum antea de alterutra per præcipitantiam statuisses.

Principium hoc secundum est in praxi morali, cum per id in potestatem nostram redigantur, quæ in eadem non sunt.

§. 535.

*Tedium quale sit
ens.*

Tedium non in nuda voluptatis privatione consistit: sed positivum quid est. Oritur enim ex intuitiva imperfectionis aliqujus cognitione (§. 518.), adeoque non tantummodo abest cognitio intuitiva perfectionis. Quare cum voluptate privemur, quando abest cognitio intuitiva perfectionis (§. 511.); tedium non in nuda privatione voluptatis consistit. Est igitur quid positivum.

Nimirum quæ in sola privatione consistunt, ea tantummodo agnoscunt rationem deficientem: quæ autem rationem positivam habent, quæ positiva ponuntur (§. 118. *Ontol.*); ea & ipsa positivi quid sunt. Atque ideo datur inter voluptatem atque tedium status quidam intermedius, in quo neutri locus est (§. 533.), cum inter positivum & privativum non detur medium, veluti inter lumen & tenebras, inter notitiam & ignorantiam nihil intermedii concipitur. Unde propositio præsens ex principio status intermedii inter voluptatem ac tedium demonstrari poterat. Propositio vero hæc suum ipsam habet usum in praxi morali, neque inter steriles nugas referenda, propterea quod terminis ontologicis constet prædicatarum; ob præjudicium commune de sterilitate Ontologiæ.

§. 536.

*Quales sint
perceptiones*

Voluptas & tedium ortum trahunt ex perceptione confusa

fusa perfectionis & imperfectionis. Oriuntur enim voluptas ac tædium extemplo, dum perfectionem aliquam, vel imperfectionem in re percepta intuemur: id quod unusquisque in seipso experitur. Enimvero cum cognitio intuitiva, qualis cum ad voluptatem (§. 511), tum ad tædium requiritur (§. 518), demum distincta evadit, ubi attentionem nostram successive promovemus ad ea, quæ idex rei insunt (§. 682. *Log.*); tædium ac voluptas distinctam perfectionis ac imperfectionis perceptionem minime præsupponunt.

nes, in quibus voluptas ac tædium consistit.

Idem confirmatur a posteriori. Omnes homines voluptate perfunduntur ac tædio afficiuntur. Plerisque autem hominibus perceptiones nonnisi confusæ sunt, paucis distinctæ. Necessè igitur est, ut ex confusa perceptione, non ex distincta ortum trahant voluptas atque tædium. Immo quod etiam illi, qui res distincte percipiendi facultatem habent, perfectionem, vel imperfectionem nonnisi confuse percipiant, dum voluptate perfunditur, vel tædio afficitur ipsorum animus; in casibus specialibus patet evidentissime. Nimirum quando veritatem quandam profundam, quam comprehendere ægre poteramus, multo tandem studio atque labore perspicimus penitus: quamprimum nobis conscii sumus nos eam jam intelligere ac vim demonstrationis percipere, toti voluptate perfundimur. Voluptas hic ex eo est, quod nobis conscii sumus perfectionis alicujus intellectus, quatenus id ad veritates, quæ ægre comprehenduntur, intime perspicendas aptus. Quæriti enim cur voluptate perfundamur respondemus, hanc esse causam quod multo tandem studio atque labore veritatem ægre comprehendendam comprehenderimus, consequenter quod nobis conscii sumus, intellectum nostrum esse ad ea comprehendenda aptum, quæ non facile comprehendi possunt. Subinde etiam simul intuemur perfectionem inventoris perpendentes, quomodo ex assumtis deduxerit quæsitum. Quæriti enim cur voluptatem sentiamus respondemus,

mus, quod inventor tam apposite ex assumptis deduxerit quæsitum, consequenter quod nobis conscii simus, quæ arte inveniendi imbutus fuerit inventor. Enimvero neque intellectus nostri, neque inventoris perfectionem distincte nobis representamus, dum voluptate perfundimur, utraque in idea confusa latet, quam intuemur; attentione vero ad eandem conversa reflectendo demum distincte agnoscitur. Idem adhuc clarius perspicitur in exemplo architecti, quo jam antea usi sumus in præsentè negotio. Dum enim ædificium distincte contemplatur consensum eorum, quæ in eodem observat, cum regulis architectonicis nonnisi confuse percipit, imaginatione regulas representante (§. 117) & memoria easdem recognoscente (§. 175). Etenim actus contemplationis conjunguntur cum actû imaginationis atque memoriæ, sed quatenus simul sunt in unum confunduntur, & perceptionem confusam visus sociam constituunt. Sane unusquisque statim novit, consensum cum regulis nonnisi confuse percipi posse, qui novit regularum numerum & temporis angustias cogitat, quo tota contemplatio absolvitur: fieri enim non posse videt ut per distincta ratiocinia regulæ ad ea, quæ observat, applicentur, vel determinationes ab ædificio abstractæ & ad regulas relata eadem judicentur, quæ per regulas præcipiuntur.

Quoniam igitur constat perceptionem perfectionis, in qua voluptas consistit, esse confusam; non opus est, ut exemplis confirmemus, perceptionem quoque imperfectionis, in qua tædium consistit, confusam esse. Neque enim ulla est ratio cur vel leviter suspicemur, perceptionem imperfectionis aliam esse debere, quam perfectionis, ut in illa tædium consistat, quemadmodum in hac voluptas. Si cui tamen volupe fuerit peculiaribus hic uti exemplis, quibus eadem de tædio confirmet, quæ de voluptate evicta sunt; is cogitet architectum ex ædificii contemplatione tædium percipientem, quod disces-

sum

sum ædificii cum regulis architectonicis intuetur. Ita enim ad casum dissensus animadversi nulla opera transferet, quæ de casu consensus observari docuimus.

Quoniam cognitio intuitiva perfectionis ac imperfectionis ideis consulis tota absolvitur, in qua voluptas atque tædium consistit; plerique ne moniti quidem advertunt, quod non percipiant voluptatem, vel tædium, nisi quatenus perfectionis, aut imperfectionis cujusdam sibi consci sunt, sive ea vera sit, sive apparens, ut adeo vulgo deficiat principium, ex quo de voluptate ac tædio ratiocinentur. Patet autem in progressu, præsertim in philosophia morali fecunditas notionis *Carcesiana* suis limitibus a nobis circumscriptæ. Etsi enim *Carcesius* de tædio non fuerit locutus, nullo tamen negotio notio voluptatis mutatis mutandis ad tædium extenditur.

§. 537.

Voluptas apparens cum vera confunditur, quia consistit in perceptione perfectionis confusa. Quoniam enim perfectio confuse percipitur per hyp. ideo fieri potest ut perfectio appareat, quæ non est, immo quod prorsus in numero imperfectionum est. Quamobrem cum voluptas apparens ex perfectione apparente, vera autem voluptas ex vera perfectione oriatur (§. 514); vera voluptas confunditur cum apparente, quia consistit in perceptione perfectionis confusa.

*Voluptatis
apparentis
et vera
confusa.*

Maximi momenti est propositio præsens, cum plurimum interficit in moralibus nosse, ubinam lateat fomes mali.

§. 538.

Si quis investigat notionem distinctam perfectionis, cujus Quomodo sibi conscius esse vel videtur: is voluptatem veram ab apparente evitetur. distinguit, aut saltem apparenti non fidit. Etenim si quærit notionem distinctam perfectionis, cujus sibi conscius est; perfectionem veram ab apparente distinguit, aut saltem agnoscit, se ignorare, utrum id, cujus sibi conscius est, in numerum perfectionum, an in numerum imperfectionum referri debeat. Quamobrem in casu primò voluptatem apparentem a vera distinguit; in secundo agnoscit se ignorare, utrum ea vera sit, (Wolffii Psychologia.)

G g g

an

an apparens (§. 514), adeoque in casu altero veretur, ne tantummodo appareat, quæ non est, consequenter eidem non fedit.

Elucet hinc summa utilitas cognitionis distinctæ perfectionum, tum earum quæ rebus insunt, tum illarum, quæ in nosmetipsos cadunt.

§. 519.

Doloris definitio.

Dolor est solutio continui in corpore.

Definimus hic dolorem, quatenus in corpore est, cum communiter vocabulum ita accipitur. In mente vero quomodo percipitur, in Psychologia rationali docebimus.

§. 540.

Significatio vocabuli doloris cum usu loquendi conformis.

Significatus, quem vocabulo doloris tribuimus, est usus loquendi conformis. Sentimus enim dolorem, si vulneramur, v. gr. si digito vulnus infligitur. Vulnus, in quo dolorem percipimus, oritur, dum continuum in cute ac fibris musculorum dissectis solvitur. Nihil ergo ibidem, ubi dolor hæret, deprehenditur, quam solutio continui. Quamobrem per dolorem, qui digito vulnerato, vel alii parti corporis vulnerato inhxret, nihil intelligere possumus, quam solutionem continui. Quodsi dolor quidam percipitur, ubi nec cutis, nec fibræ disruptæ apparent; observationes microscopice doceant, fibrillas tenues esse disruptas, & ex aliis phaenomenis colligitur, majores, vel cutem esse disruptioni proximas propter nimiam tensionem: etenim non minus cutis, quam fibræ tendi possunt, tensione autem nimia rumpuntur, cum non nisi determinatum quendam tensionis gradum ferre possint citra disruptionem.

Subinde etiam vocabulum doloris pro opposito voluptatis accipitur, quod nos tædii nomine insignire maluimus, ut evitaretur ambiguitas in loquendo. Et quoniam tædium ingens tristitiæ nomine venit, dolor animi tristitiæ quoque appellari solet. Sed nostrum est singula a se invicem distinguere, quæ diversa sunt, & vocabulis, quæ quod res agnatas sibi invicem significant, vulgo confunduntur, fixum

fixum atque determinatum tribuere significatum, ut ne desint notiones ad ratiocinandum aptæ.

§. 541.

Dolor tædii species est. Etenim dum pars quædam corporis dolet, vel cutis, vel fibræ rumpuntur, vel saltem ruptioni proximæ sunt (§. 539). Enimvero si fibræ musculorum, vel fibrillæ aliarum partium, veluti filamenta nervorum aut etiam cutis & cuticulæ dirumpuntur, vel dissecantur, partes istæ ad functiones suas ineptæ sunt, immo ad destructionem sui ac subinde corporis totius ob læsam functionem tendunt, nisi de novo continua fiant, in quibus continuitas dissoluta. Quare cum tum illa corporis pars imperfectione aliqua laboret (§. 594. *Ontol.*); dum mens solutionem continui in corpore percipit, imperfectionis cujusdam corporis sibi conscia est. Quoniam ergo in eo consistit tædium, quod imperfectionis cujusdam nobis conscii sumus (§. 518); dolor quædam tædii species est.

Unde jam apparet ratio, cur dolor cum tædio, seu voluptatis opposito vulgo confundatur (*not.* §. 540). Patet etiam ratio, cur dolorem a tædio distinguamus, cum non conveniat nomen speciei imponi generi ubi accurate loqui volueris. Nemo igitur reprehendet, quod voce tædii ad genus denotandum transulimus, cum desit vocabulum commodum ad voluptatis oppositum indigitandum, quale in vernaculo idiomaticè prostat (*not.* §. 518).

§. 542.

Id, ex quo voluptatem percipimus, placere nobis dici-
tur. Ast displicere dicitur id, ex quo tædium percipitur. Unde
de oppositum voluptatis, quod tædium appellavimus (§. 518),
etiam *Displacencia* vocari poterat, si posterius hoc nomen ma-
gis arderet.

Placet nobis imago prototypo suo similis, & quævis cur placeat respondemus, propter similitudinem eam nobis placere. Ast in similitudine perfectio imaginis consistit, & quatenus hujus similitudinis nobis sumus conscii, voluptatem ex imagine percipimus. Placet igitur

Ggg 2

tur imago ideo; quod ex eo voluptatem percipimus. Ex adverso displicet nobis imago prototypo suo dissimilis & quaesiti cur displiceat respondemus, propter dissimilitudinem eam nobis displicere. At in dissimilitudine imperfectio imaginis consistit, & quatenus hujus dissimilitudinis nobis conscii sumus tedium ex imagine percipimus. Displicet igitur imago; quod ex eo tedium percipimus.

§. 543.

*Pulchri &
deformis
definitio.*

Quod placet, dicitur *pulchrum* : quod vero displicet *deforme*.

Communem esse significatum vocabuli obvia experientia constat. Et quoniam liquet eadem magistra non idem placere omnibus, ideo valuit proverbium : suum cuique pulchrum. Vocabulum pulchritudinis generale est, quod varias admodum sub se species comprehendit pro diversitate rerum, quibus pulchritudo tribuitur. Sed commodò destituimur vocabulo, quo oppositum pulchritudinis generaliter indigitemus. Quamobrem vocabulum ad idem significandum transferre debuiamus, quod significatum restrictiorem habere deberet. Destituimur commodis dictionibus haud raro in Psychologia, quod distincte animæ cognitio vulgo non satis in potestate sit. Ceterum ipsa definitio nominalis pulchritudinis huc inservit, ut in quonam ea consistat reperiamus.

§. 544.

Pulchritudo in quonam consistat.

Pulchritudo consistit in perfectione rei, quatenus ea vi illius ad voluptatem in nobis producendam apta. Quod si enim res pulchra est, nobis placet (§. 543), adeoque voluptatem in nobis excitat (§. 542). Quare cum tum demum res voluptatem in nobis producendam apta sit, quando perfectione quadam instruitur (§. 511); pulchritudo rei consistere nequit, nisi in perfectione ejusdem, quatenus ea vi hujus ad voluptatem in nobis producendam apta est.

E. gr. Imaginem pulchram dicimus ob similitudinem cum suo prototypo, propterea quod hanc percipientes voluptate perfundimur, nobisque ideo placet imago. Pulchritudo igitur imaginis consistit in similitudine ejus cum prototypo, quatenus vi ejusdem ad voluptatem in nobis producendam apta. Quare cum similitudo sit perfectio imaginis & in ejus cognitione intuitiva voluptas consistit, quatenus est perfectio ejus-

eiusdem (§. 511); pulchritudo imaginis in perfectione ejusdem consistit, quatenus per eam imago apta est ad voluptatem in nobis producendam. Ex præsentē autem propositione intelligitur, cur pulchritudo tam rebus materialibus, quam immaterialibus tribuatur. Pater quoque per eam pulchritudinem non destitui fundamento firmo, quemadmodum vulgo putatur, nec ab arbitrio hominum eorumque opinione variabili unice pendere.

§. 545.

Hinc definiri potest *Pulchritudo*, quod sit rei aptitudo producendi in nobis voluptatem, vel, quod sit observabilitas perfectionis: etenim in hac observabilitate aptitudo ista consistit.

Pone nimirum rei quandam inesse perfectionem, sed quæ a nobis observari non possit. Cum perfectionis hujus tibi conscius esse nequeas, utpote tibi imperceptibilis per hypot. nec ideo voluptatem ex re percipies (§. 511), consequenter nec hoc nomine res ista tibi placebit (§. 542), adeoque nec pulchram esse judicabis (§. 543). Hinc in Architectura pulchritudinem definivimus per perfectionem, quatenus sentitur.

§. 546.

Pulchritudo vera est, quæ ex perfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente. *Pulchritudo vera* *Apparens*

Nimirum quibus vera pulchritudo convenit, ea quoque pulchra sunt, cum ipsamet apta sint ad voluptatem in nobis producendam. Ast ea, quibus apparens tantummodo pulchritudo convenit, pulchra tantummodo videntur, sed non sunt: neque enim ipsamet in nobis per se voluptatem producere possunt, sed pendet voluptas ab erronea nostra de eo, quod rei inest, opinione, qua mutata voluptas non amplius producit, nec pulchrum dicitur amplius, quod ante vocabatur pulchrum. Quando igitur res pulchra tantum apparet, non apta est ad producendam in nobis voluptatem, quod destituitur perfectione observabili.

§. 547.

Deformitas consistit in imperfectione rei, quatenus hæc Deformitas apta est ad tedium in nobis producendam. Si enim res deformis est, nobis displicet (§. 543), adeoque ex re tedium percipimus.

mus (§. 542). Quoniam igitur ex re tædium quoddam percipitur, quatenus nobis imperfectionis cuiusdam eidem inexistens consocii sumus (§. 518); res deformis iudicatur, quatenus per imperfectionem eidem in existentem ad tædium in nobis producendam apta est.

Habemus igitur fundamentum firmum, quo nititur deformitas rei, idque positivum, ut ideo & ipsa quidpiam in re positivi sit. Immo habemus principium demonstrandi rerum deformitatem. Patet etiam cur deformitas non tantum rebus materialibus conveniat, verum etiam immaterialibus tribui possit.

§. 548.

*Deformi-
tatis defini-
tio.*

Hinc definiri potest *Deformitas* rei, quod sit aptitudo in nobis tædium producendi, vel, quod sit observabilitas imperfectionis: etenim in hac observabilitate seu perceptibilitate aptitudo ista consistit.

Pone nimirum rei inesse imperfectionem quandam, sed quæ a nobis observari non possit. Cum imperfectionis huius tibi conscius esse nequeas, utpote tibi imperceptibilis *per hypoth.* nec ideo tædium ex re ista percipies (§. 518), consequenter nec hoc nomine eadem tibi placebit (§. 542), adeoque nec deformem iudicabis (§. 543). Necessè igitur est, ut imperfectionem rei percipiamus, si ejus nobis deformitas constare debet.

§. 549.

*Deformi-
tatis vera
& apparen-
tis differe-
ntia.*

Deformitas vera est, quæ ex imperfectione vera oritur. *Apparens* autem dicitur, quæ oritur ex apparente.

Nimirum ea deformia sunt, quibus vera deformitas convenit, cum ipsamet per se apta sint ad tædium in nobis producendam. At ea, quibus apparens tantummodo deformitas convenit, deformia tantummodo videntur, non sunt; neque enim ipsamet in nobis per se voluptatein producere possunt, sed cum deum producere valent accedente opinione nostra erronea de eo, quod rei inest, quæ mutata, tædium non amplius produciatur, nec deforme dicitur amplius, quod antea tale vocabatur. Quando igitur res deformis tantummodo apparet, non apta est ad producendam in nobis tædium, quod imperfectione observabili, seu perceptibili destituatur.

§. 550.

§. 550.

Si quas sensationes ad perfectionem status nostri referimus; ex iis voluptatem percipimus. Si quas enim sensationes ad perfectionem status nostri referimus, iis presentibus perfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus. Quare cum in eo, quod perfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus, voluptas consistat (§. 511); si quas sensationes ad perfectionem status nostri referimus; ex iis voluptatem percipimus.

Quando
sensatio
voluptatem
pariat.

Idem confirmatur a posteriori. Infantes, dum lacte matris nutriuntur, observant sic tolli famem atque sitim, sensationes molestas, & utraque sedata corpori esse bene. Nascitur hinc notio perfectionis status, quam cum dulcedine lactis conjungunt, ut adeo per notiones confusas ad perfectionem status referre adsuecant dulcium saporem. Quando igitur pueri facti dulcia comedunt, perfectionis illius status sui sibi conscii voluptatem inde percipiunt (§. 511). Enimvero ubi successu præjudicium istud infantie tollitur, nec amplius ex esu dulcium tanta percipitur voluptas, quanta a puero percipiebatur. Quod si vero continuo dulcium esu præjudicium foveatur, nec aliis præjudiciis seu veris judiciis debilitetur; adulti quoque adhuc ex dulcium esu eam percipiunt voluptatem, qua infantes ac pueri perfundebantur. Qui ad vitæ humanæ perfectionem spectare judicant, quod cibis lautis ac opiparis fruamur; ex earum usu voluptatem insignem percipiunt: qui vero isto præjudicio non tenentur, parem cum iis non sentiunt voluptatem.

Sensationes adeo non per se voluptatem pariunt, sed quatenus ipsis adhæret de perfectione status opinio. Unde accidit, ut tanta ea in re deprehendatur diversitas in diversis subjectis, nec ex se judicare quis possit alios. Ceterum ista opinio, quæ se sensationibus sociam præbet, successively nascitur: unde est quod plerique ignorent, unde ea sit, cumque idea maxime confusa contineatur ne eam agnoscerent quidem, quando ejusdem sibi conscii sunt. Puto autem talia

alia clariora futura per ea, quæ in Psychologia rationali de natura mentis humanæ a priori demonstraturi sumus. Latet in opinionibus istiusmodi aliquid veri, etsi ipsæ erroneæ sint, ac ideo incautis imponunt.

§. 551.

*Quando
sensaciones
tadium
quoddam
pariant.*

Si quas sensationes ad imperfectionem status nostri referimus; ex iis tedium percipimus. Si quas enim sensationes ad imperfectionem status nostri referimus, iis præsentibus imperfectionis cuiusdam nobis conscii sumus. Quare cum tedium in cognitione intuitiva imperfectionis consistat (§. 518); si quas sensationes ad imperfectionem status nostri referimus; ex iis tedium percipimus.

Idem confirmatur a posteriori. Fames ac sitis ad imperfectionem status nostri pertinent. Quare cum utramque percipimus, imperfectionis cuiusdam status nostri conscii nobis sumus. Enimvero experientia constat, utramque sensationem esse molestam & nos non minus ex siti, quam fame tedium percipere.

Quæ ad propositionem præcedentem de opinione sensationum socia dicta fuere; ea etiam ad præsentem transferenda.

*Voluptates
sensuum
quanam
sint.*

§. 552.

Voluptates sensuum, vel etiam delectationes sensuales dicuntur, quæ ex sensationibus ortum trahunt.

Ita Voluptates sensuum sunt, quæ ex sapore, gustu, tactu oriuntur. Nos enim ex sapore, gustu atque tactu non minus, quam ex ceteris sensationibus voluptatenu percipere, experientia docemur.

§. 553.

*Tedia sensuum
quanam
sint.*

Tedia sensuaria, vel etiam tedia sensuum dicuntur, quæ ex sensationibus oriuntur.

Ita tedium percipimus ex ferore, ex sapore quodam amaro, vel austero: id quod denuo obvia experientia constat.

§. 554.

Boni definitio.

Bonum est, quicquid nos statumque nostrum perficit, seu,

seu, quod perinde est, quicquid nos ac statum nostrum internum & externum perfectiores reddit.

E. gr. ars inveniendi intellectum nostrum perfectiorem reddit: id quod nemo non sine probatione concedit, suo autem loco ex notione perfectionis demonstraturi sumus (§. 502. *Onsol.*). Dicitur itaque ars inveniendi bona. Similiter sanitas statum corporis nostri internum perfectiorem reddit, seu corporis quædam perfectio est, quod denuo nemo in dubium vocat, nos autem ex eadem perfectionis notione alibi demonstrabimus. Sanitas igitur bona est, ac ideo bona dicitur. Pecunia statum nostrum externum perfectiorem reddit, id quod itidem ex eadem perfectionis notione suo loco ostendimus, etsi facile sine probatione concedatur. Pecunia igitur bona est, ac ideo bona quoque dicitur. Ars inveniendi mentis quædam perfectio est, sanitas corporis, adeoque status internus per eas redditur perfectior, sicuti per nummos externus. Unde liquet, quod perinde sit, siue dicas, nos perfici, siue affirmes, statum nostrum internum perfectiorem reddi.

§. 555.

Quod statum internum, atque nos perficit, *bonum internum* est: quod vero statum externum perficit, dicitur *bonum externum*. *bonorum
internorum
& externorum
differtentia.*

Ita ars inveniendi & sanitas sunt bona interna; pecunia vero bonum externum est (not. §. 554). Vocabulum status in genere accipitur, quatenus internum & externum tanquam duas species distinctas sub se complectitur in definitione *Boni* in genere (§. 554). Sunt vero etiam quædam bona interna, quæ non ad statum internum, sed ad essentiam hominis pertinent, veluti ipse intellectus, quem bonum esse, quatenus consideratur tanquam facultas animæ naturalis, nemo non largitur. Atque hinc factum est, ut non modo in communi sermone, verum etiam apud philosophos bonum & perfectum pro synonymis habeantur. Ita omne ens dicitur esse bonum, quod idem est ac perfectum.

§. 556.

Dividuntur Bona in *Bona animi, corporis & fortune, Bona animi*, prout vel ad animam, vel ad corpus, vel ad statum nostrum *corporis & fortune* externum spectant.

(Walfis Psychologia.)

Hhh

Ita

Ita virtus est bonum animi, quod per eam anima perfectior evadit, quam absque eadem esset. Sanitas est bonum corporis, quod per eam corpus perfectius est, quam absque eadem esset. Opes denique sunt bonum fortunæ, quod per eas status externus perfectior redditur, quam absque iisdem foret.

§. 557.

Boni veri *Bonum verum* est, quod revera nos statumque nostrum perfectit. *Apparentia* *Bonum apparen-* s. *strum* tantummodo perficere videtur.

Constat hinc quanti intersit, ut perfectionem nostram rite æstimare discamus, ne bona apparentia cum veris confundamus: id quod vulgo ab hominibus fieri solet distincta eorum, quæ ad perfectionem sui pertinent, cognitione destitutis.

§. 558.

Voluptas
cognitionis
boni sociæ.

Si bonum cognoscimus, voluptatem ex eo percipimus. Quoniam enim bonum nos statumque nostrum sive internum, sive externum perficit (§. 554); si idem cognoscimus, perfectionis cujusdam, quæ in nos cadit, nobis consocii sumus (§. 11), consequenter voluptatem inde percipere debemus (§. 511).

Confirmatur idem a posteriori. Ars inveniendi insignis, immo maxima intellectus humani perfectio est. Si quis idem agnoscit, de arte inveniendi non cogitat judicans, quod sit bona, quin voluptate perfundatur animus. Qui novit pecuniam statum nostrum externum reddere perfectiorem; ex pecunia, quam accipit vel sibi esse cogitat, voluptatem percipit. Atque infantes, qui hac notitia destituuntur, nullam ex pecunia voluptatem percipiunt, pomum aut sacharum nummo aureo præferentes.

Nimirum quando bonum cognoscimus, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, sit bonum. Non autem judicamus quod sit bonum, nisi quatenus intuemur perfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non satis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Nascuntur idcirco ac appetitus ex ideis & ap-
petu-

petitibus, non ex vocabulis, quibus significantur, etsi vocabula apta sint ad eas in memoriam nobis revocandas. Hæc probe tenenda sunt, ubi ea experimento in nobis sumto comprobare voluerimus, quæ de ideis & appetitibus ex se invicem nascentibus docentur.

§. 559.

Si bonum, quod cognoscimus, verum est, voluptas ex eo *Qualis ea*
percepta vera est; si vero bonum, quod cognoscimus, apparens sit.
est, aut bonum verum nobis tantummodo tale apparet; voluptas ex eo percepta nonnisi apparens est. Etenim si bonum verum est, nos statumque nostrum re vera perficit (§. 557). Quodsi ergo bonum verum cognoscimus; veram istam perfectionem nobis representamus (§. 510), atque adeo bonum verum cognoscentes veræ cujusdam perfectionis nobis confecti sumus, Quæ igitur inde percipitur voluptas (§. 511), ex vera perfectione oritur, adeoque voluptas hæc quoque vera est (§. 514).

Quodsi bonum fuerit nonnisi apparens, id nos statumque nostrum tantummodo perficere videtur (§. 557). Quare si bonum apparens cognoscimus, per errorem eidem tribuimus, quod nos statumque nostrum perficiat, cum perfectio habeatur, quæ non est (§. 510). Quæ igitur inde percipitur voluptas (§. 511), ex apparente perfectione oritur, adeoque voluptas hæc apparens est (§. 514).

Quodsi bonum fuerit quidem verum, sed nobis nonnisi tale apparet; non agnoscimus, quod nos statumque nostrum vere perficiat; sed dum ita judicamus, pro perfectione tantummodo habemus, quæ non est (§. 557). Quare cum voluptas ex vero bono percepta non sit vera, quia bonum verum est, sed quia cognoscimus, quod sit bonum verum *per num. 1.* vera non est voluptas, quæ ex eo percipitur. Sed quia voluptas ex bono ideo percepta, quod per errorem inter perfectiones referamus, quæ inter eas locum non habet *per num. 2;*

Hhh 2

quæ

quæ ex vero bono percipitur voluptas, quatenus nobis tantummodo tale apparet, nonnisi apparens est.

Maximi momenti est propositio præsens in Moralibus, ubi in primis probe considerari meretur, quod bonum, quod in se verum est, quoad cognoscentem tamen æquipollere possit apparenti, scilicet quando quis per errorem pro bono habet, quod quidem tale est, sed alia prorsus de causa. Utitur judicans principio erroneo, non vero, dum ex iis, quæ de re percipit, colligit eam esse bonam.

§. 560.

Boni criterium fallax.

Quoniam voluptas non tantummodo percipitur ex eo, quod bonum est, verum etiam ex eo, quod bonum apparet; immo fieri potest, ut ex vero etiam bono voluptas tantummodo apparens percipiatur; ideo *Bonum quid judicari nequit ex eo, quod voluptatem inde percipiamus.*

Ita nimius vini haustus bonus non est, etsi qui nimio potui indolgent voluptatem ex eo percipiant.

§. 561.

Notio erronea boni.

Cum qui sensuum judicio stant bonum quid ex eo judicare soleant, quod voluptatem inde percipiant, prouti obvia experientia constat; *Notio boni, quæ vulgo est, erronea.*

Erroneæ huic notioni tribuendum, quod homines in vitia prodives ruant, quodque legem naturæ infestam sibi reputent, quod eadem prohibeantur, quæ bona existimantur. Sed de his plura dicendum in Moralibus.

§. 562.

Voluptatis apparentis mutabilitas.

Voluptas apparens mutari potest. Apparente enim voluptate perfunditur animus, quando apparentis cujusdam perfectionis tibi conscius es (§. 514). Quoniam itaque perfectio apparens per errorem retribuitur, cum talis non sit, vel rei, cui tribuitur, non inest (§. 510); per se patet, quod demonstrare nequeas voluptatem apparentem cum vera confundens esse idem in perfectionum numero, quod pro tali habes, vel rei competere veram quandam perfectionem (§. 507. Log.).

Quare

Quare cum hoc in casu voluptas mutari possit (§. 534); voluptas apparens mutabilis est.

Confirmatur idem experientia. Videmus enim homines ex rebus nonnullis insignem prorsus percipere voluptatem, ex quibus successu temporis nullam prorsus percipiunt. Quodsi vero in rationem inquisiveris, non aliam certe deprehendes, quam quod mutaverint suam de iis sententiam, experientia edocti tales eas non esse, quales videbantur.

Ex hoc fonte voluntatis ac appetitus omnis mutabilitas promanat, ut adeo appareat, quantum intersit voluptatem veram ab apparente distingui: quod quomodo fieri possit, ex superioribus patet (§. 538).

§. 563.

Si quis ignorantiam suam de perfectione rei agnoscit, quam Quomodo eidem antea tribuerat; voluptas apparens evanescit: si vero in voluptas numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat, voluptas apparens in tædium mutatur. Si quis enim agnoscit, se ignorare utrum id in numerum perfectionum, an imperfectionum referri debeat, quod in numerum perfectionum retulerat; ejus voluptas mutatur in statum indifferentiæ, quo nec voluptate ulla, nec tædio afficitur (§. 534). Quamobrem si voluptate apparente antea perfusus fuit, quemadmodum hic supponitur; voluptas apparens evanescit.

Quodsi quis in numerum imperfectionum refert, quod antea inter perfectiones collocaverat; judicium ejus mutatur in contrarium, cum voluptas atque tædium fiat contraria (§. 297. Log. & §. 511. 518, *Psych.*), consequenter voluptas in tædium mutatur (§. 533). Quodsi ergo eo in casu voluptate apparente usus fuerit, quemadmodum hic supponitur; voluptas apparens in tædium mutatur.

Utrumque confirmatur a posteriori lisdem prorsus observationibus, quibus præcedens confirmatur, Etenim in casu

H h h 3

spe

speciali, vel singulari, voluptas ex re quadam percepta nunquam mutatur, nisi vel evanescat, vel in tedium mutetur.

Ceterum propositio præfens maximam utilitatem affert in morali-
libus, ubi cuiuslibet voluptatis veræ cum apparente probe perpenden-
da, ne in nosmetipsos injurii simus & nubem pro Junone amplecten-
tes in miseriam nos præcipientes demus, ubi felicitati inhiamus. Vo-
luptate enim apparente decipiuntur mortales, ne verum rebus præ-
tium statuunt, quemadmodum fieri debebat.

§. 564.

Constantia Voluptas, quæ ex vero bono, quatenus agnoscitur, per-
Et incon- cipitur, constans est; quæ vero percipitur ex apparente, vel
stantia vo- etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mu-
luptatis ex tabilis. Quicquid enim bonum verum est, id nos statumque
eo, quod nostrum revera perficit (§. 557). Quodsi ergo ut tale agno-
bonum est, scatur, veram quandam perfectionem intuemur, adeoque
vol appa- voluptas, quæ ex eo oritur, (§. 511), vera est (§. 514), conse-
rens, per- quenter constans est (§. 515).
cepta.

Quodsi bonum fuerit apparens, nos tantummodo sta-
tumque nostrum perficere videtur (§. 557). Quare si quis
idem cognoscit, is tantummodo apparentis cujusdam perfe-
ctionis sibi conscius est, consequenter voluptas, qua tunc per-
funditur animus ejus (§. 511), apparens est (§. 514), conse-
quenter mutabilis (§. 563).

Quodsi verum bonum visum fuerit apparens, ut idem sci-
licet pro bono habueris ex eadem ratione, ob quam apparens
tale videtur; in præsentem casu, ubi omnia a judicio nostro pen-
dent, apparenti æquipollet. Quamobrem voluptas ex eo per-
cepta mutabilis esse debet *vi num. 2*

Quandonam evanescat, quandonam in tedium abeat, ex propo-
sitione præcedente intelligitur. Sanctas cum verum bonum sit, voluptas,
quæ inde percipitur, constans est. Quotiescunque enim incommoda
morborum in aliis perspicimus iisdem opposita commoda sanitatis,
quibus fueris, tibi præsentas; voluptatem ex sanitate percipis. Nun-
quam autem verendum est fore ut tedium afficiatur animus, propter
ea quod te satius intueris. Quodsi qui sunt, qui ex sanitate volupta-

tem

tem nullam percipiunt, id quidem inde est, quod sanitatis commoda ignorent, neque adeo eandem tanquam perfectionem sibi repræsentent. Cibus, qui bene sapit, sed sanitati corporis nocet, bonum apparens est. Enimvero quæ ex ejus esu percipitur, voluptas in tædium degenerat, ubi experimur sanitatis corporis noxium.

§. 565.

Quicquid nos statumque nostrum sive internum, sive externum imperfectiores reddit, malum est.

*Malum
quid sit.*

Ignorantia intellectum nostrum imperfectiorem reddit, omnemque mentem, quemadmodum suo loco ex notione imperfectionis (§. 504 *Ontol.*), clarius demonstraturi sumus. Ignorantia igitur mala est. Dolor statum mentis imperfectiorem reddit, adeoque malus est. Morbus corpus nostrum imperfectius reddit, aut, si mavis, statum ejus intrinsecum, atque ideo malus est. Cibus sanitati noxius corporis statum imperfectiorem reddit, atque adeo & ipse malus est. Inimicitia statum nostrum externum imperfectionem reddit, & propterea mala est.

§. 566.

Quod nos statumque nostrum internum imperfectiores reddit, *Malum internum* est; quod vero statum externum imperfectiorem reddit, *Malum externum* est.

*Mali
interni &
externi dis-
tinctione.*

Ita ignorantia est malum internum, quia mentem ejusque statum imperfectiorem reddit: est enim status mentis internum. Idem judicium de dolore, quatenus ejus nobis confecti sumus, adeoque ejusdem perceptio & apperceptio ad statum mentis spectat. Morbus est malum internum, quia corporis statum imperfectiorem reddit. Inimicitia est malum externum, quod statum nostrum externum imperfectiorem reddit.

§. 567.

Mala animi sunt, quæ ad animam spectant. *Mala corporis* sunt, quæ ad corpus pertinent. *Mala* denique *fortune* sunt, quæ statum nostrum externum concernunt.

*Mala ani-
mi, cor-
poris ac
fortune.*

Ignorantia est malum animi; morbus malum corporis; inimicitia malum fortune, præsertim si culpa caret, ubi denominationi inest veritas.

§. 569.

§. 568.

Mali veri *Malum verum* est, quod revera nos statumque nostrum
& apparen- imperfectiones reddit. *Malum apparen-* est, quod nos sta-
sis differen- tumque nostrum tantummodo imperfectiones reddere vi-
tie. detur.

Ita malum verum est, ignorantia, ea enim mens humana revera imperfectior redditur, quam foret si eadem destitueretur. Immo & imperfectior est status mentis ob ignorantiam, qua laborat: id quod satis superque experimur, ubi ob ignorantiam vel consilii inopes nescimus, quid sit agendum, etsi in agendi necessitate sumus constituti, vel per errorem inde enatum in damna incidimus. Similiter malum verum est morbus, qui non modo impedimento est, quo minus munis nostris obeundis vacemus; sed & ipsi vitæ insidiatur corpus integrum destructurus. Enimvero medicamentum ingrati saporis malum apparen- est, propterea quod tantummodo statum nostrum imperfectiorem reddere videtur, quatenus ejus sapor nobis molestus est. Quoniam enim sanitati corporis restituendæ inservit, bonum utique est & inter bona externa refertur, quatenus status noster externus perfectior est, quo istiusmodi medicamenti compotes fieri possumus.

§. 569.

Tedium ex *Si malum cognoscimus, tedium ex eo percipimus.* Si enim
malo cogni- malum agnoscimus, non modo ejus ideam in nobis excita-
to perce- mus, verum etiam tale esse nobis conscii sumus atque adeo
pium. intuitiva mali cognitione instructi sumus (§. 286). Quare cum malum ex eo agnoscatur, quod nos statumque nostrum imperfectiores reddat (§. 566); cognitionem intuitivam imperfectionis ejusdam habemus nostræ, consequenter tædio afficimur (§. 528).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Quando v.gr. incommoda ignorantie actu percipimus, sive quod consilii inopes non videamus, quid decernendum sit, ubi in necessitate decernendi sumus constituti; sive quod nobis representemus damna, in quæ vel nosmetipsi, vel alii ob ignorantiam incidimus; ignorantiam nobis tanquam malum representamus (§. 566).

(§. 566). *Ecquis vero est, qui non percipiat tædia in hoc statu ab ignorantia suboriri solita? Similiter qui ægroto præsens incommoda morbi perspexit, quibus affligitur, atque eadem ad statum suum referens sibi repræsentat damna, quibus obnoxius foret, si morbo istiusmodi laboraret; is morbum sibi repræsentat tanquam malum. Dum vero ea, quæ sibi repræsentat, intuetur, tædium ex morbo percipit. Atque adeo denuo patet, quod tædium percipiat ex malo quod idem agnoscat, seu intuitive cognoscat.*

Non necesse est ut cognitio nostra vera sit; sed valet propositi, etiam in eo casu ubi erronea, ita ut nobis videatur malum, quod non est, quemadmodum in propositione sequente ostenditur,

§. 570.

Si malum agnoscere nobis videmur, tædium ex eo percipitur. Si enim malum agnoscere nobis videmur, non modo rem tanquam malam nobis repræsentamus, verum etiam hujus de eadem judicii conscius nobis sumus, atque adeo cognitione mali, utut apparentis, intuitiva instructi sumus (§. 286). Quamobrem cum malum ex eo appareat, quod nos statumque nostrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (§. 569); cognitionem intuitivam imperfectionis cujusdam nostræ apparentis habemus, consequenter tædio afficimur (§. 518).

Tædium ex malo apparente percipitur.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Quando quis videt ab hominibus in dignitate quidem constitutis, sed iis tamen improbis famam suam calumniis proscindi, quod scientia ceteris præstat; scientiam tanquam illius opprobrii, quo afficitur, causam sibi repræsentans, eadem statum suum imperfectiorem reddi existimat. Tædium vero tum percipit ex eo, quod scientia animum imbuerit, immo sæpius impatiens scientiæ indignatur. Quodsi tamen ad se redit animus, ex scientia voluptatem percipit, ex calumniis tædium: sed tum

(*Wolffii Psychologia.*)

l ii

agno-

agnoscit, scientia mentem effici perfectiorem, calumniandi habitum autem deformare mentem calumniatorum.

Nimirum quando malum agnoscimus, vel agnoscere nobis videtur, judicare debemus, quod objectum, cujus ideam jam intuemur, sit malum. Non autem judicamus, quod sit malum, nisi quatenus intuemur imperfectionem, quam nobis confert. Solis vocabulis, quæ non satis intellecta memoriæ mandavimus, nihil efficitur. Monuimus idem jam superius (not. §. 558), in casu simili: ob insignem tamen, quam præstat, utilitatem, monitum hoc de novo inculcandum erat.

§. 571.

Tadii mutabilis.

Tedium, quod ex vero malo, quatenus agnoscitur, percipitur, constans est: quod vero percipitur ex apparente, veletiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabile. Quodsi enim malum fuerit verum, statum nostrum revera imperfectiorem reddit (§. 569). Quare cum idem a nobis agnoscatur *per hypoth.* quod id statum nostrum imperfectiorem reddat certi sumus (§. 564. *Log.*) Quoniam itaque sensus certitudinis adhæret judicio nostro, quoties idem recurrit (§. 117), cur idem mutetur ratio nulla subest, adeoque mutari nequit (§. 56. *Ontol.*) Quare cum semper judicemus, malum esse, quod tale agnoscimus; quoties de eo cogitamus, imperfectionis cujusdam nostræ nobis consci sumus, adeoque tedium semper oritur (§. 518), consequenter constans est.

Enimvero si malum tantummodo fuerit apparens, nos statumque nostrum tantummodo imperfectiorem reddere videtur, revera autem non reddit (§. 569). Quoniam itaque judicium falsum pro vero habet (§. 503. 506. *Log.*), adeoque errat (§. 623. *Log.*); fieri potest ut errorem suum agnoscat, consequenter ut malum non amplius judicet, quod judicaverat, (§. 623. 506. *Log.*). Quoniam itaque de eo, quod malum judicaverat, cogitans nullius amplius imperfectiæ sibi consci

us

us est (§. 566); nullum quoque tædium inde amplius oriri potest (§. 518).

Ponamus jam perro malum quidem revera esse, quod pro tali habetur, sed ex ratione, quæ fallit, pro tali haberi: evidens est respectu cognoscentis idem malo apparenti æquipollere. Quare cum res tota redeat ad iudicium cognoscentis, quoties cum tædio nobis negotium est (§. 518); quæ de mutabilitate tædii ex malo apparente orti demonstrata sunt, adhuc subsistunt. Quamobrem tædium quoque, quod ex malo vero percipitur, quatenus pro apparente habetur, mutabile.

§. 572.

Quoniam tædium non modo percipitur, ex eo; quod malum agnoscamus (§. 570), verum etiam ex eo, quod idem agnoscere nobis videamur (§. 571); *malum quid iudicari nequit ex eo, quod tædium inde percipiamus.* *Mali criterium falsum.*

Ita scientia mala non est, etsi qui ob eam calumniis proscinditur atque opprobriis afficitur ab idiotis invidis eam malam iudicet, quamdiu in agnosceado malo acumen suum desiderari patitur in notionibus confusus non separans a notione scientiæ, quæ ad eam minime pertinet. Habet autem hæc propositio amplissimum in moralibus usum, quemadmodum suo loco abunde constabit, ubi praxim moralem tradituri sumus.

§. 573.

Notio mali, quæ vulgo est, erronea est. Vulgus enim *Notio erronea mali.* malum quid iudicat ex eo, quod tædium inde percipiamus. Enimvero malum quid ex eo iudicari nequit, quod tædium inde percipiamus (§. 572). Notio igitur mali, quæ vulgo est, falsa (§. 506. Log.), adeoque erronea est (§. 623. Log.).

Notio deceptorix mali omnis pravitatis fomes: quamobrem plurimum interest, ut eam rectificemus, ne bonum pro malo reputemus. Ipsa autem experientia abunde confirmat, quantum fallantur homines juxta istam notionem mala dijudicantes, Erroneæ huic

notioni tribuendum, quod homines a virtute abhorreant & lege naturali nescio quod onus sibi imponi existiment, quod talia eadem præcipiantur, quæ ipsorum iudicio vitam tædiis plenam efficiunt. Sed de iis plura dicenda erunt suo loco in Moralibus. Quæ enim de facultate appetendi traduntur, ea sunt genuina ac proxima totius philosophiæ moralis principia, quemadmodum suo loco luculenter constabit.

§. 574.

Quid per se sequatur ex tur, cur inde sequatur B,
Ex A per se sequitur B, si in A ratio sufficiens contine-
alitero.

Ita ex vulnere cordi inflicto per se sequitur mors, quoniam per id intelligitur, cur inde mors sequatur, consequenter ratio sufficiens in eodem continetur, cur inde sequatur (§. 56. *Ontol.*). Atque ideo vulnus cordi inflicto dicitur per se lethale. Ita in eo, quod triangulum tria habet latera, continetur ratio sufficiens, cur etiam tres, non plures, nec pauciores habere debeat angulos. Ergo ex eo, quod triangulum tria latera habet, per se sequitur, quod etiam tres angulos habere debeat.

§. 575.

Per acci-
dens quid
sequatur.
Ex A per accidens sequitur B, si in A non continetur ra-
tio sufficiens, cur inde sequatur B; sed potius in alio, quod
eidem aliunde supetaccedit, non tamen necessario.

Ita ex vulnere manus inflicto per se non sequitur mors; sequi tamen potest per accidens, quatenus e. gr. propter absentiam chirurgi nimia sanguinis copia ex vena dissecta profluit, vel culpa chirurgi aut ægroti sphucelus supervenit. Unde in hoc casu vulnus dicitur lethale per accidens.

§. 576.

Ex malo
apparente
quomodo
radium se-
quatur.
Ex malo apparente non per se, sed tantummodo per acci-
dens sequitur tedium. Si enim malum tantummodo appa-
rens fuerit, non verum; nos statumque nostrum imperfectio-
res minime reddit (§. 560), adeoque fieri nequit ut, dum idem
intueris, veræ cujusdam imperfectionis tibi conscius sis. Quam-
obrem

obrem cum tædium ex idea rei ideo sequatur, quia eidem idea imperfectionis cujusdam adhæret (§. 518); in idea mali apparentis ratio sufficiens non continetur, cur inde tædium sequatur (§. 56. *Ontol.*), consequenter tædium inde per se sequi nequit (§. 574).

Quoniam tamen malum apparens nos statumque nostrum tantummodo imperfectiores reddere videtur (§. 568), ideæ rei quidpiam superaccedere debet, ob quod vel nos imperfectiores, vel statum nostrum imperfectiorem reddere videtur. Quamobrem cum propterea nobis imperfectionis cujusdam consciî simus, in quo totum tædium nostrum consistit (§. 518); ratio cur ex malo apparente sequatur tædium, non in ipso, sed in alio potius continetur, quod eidem aliunde superaccedit, consequenter ex malo apparente tantummodo per accidens sequitur tædium (§. 575).

Idem confirmatur a posteriori. Medicamentum saporis ingrati malum apparens est. Qui vero ex eodem tædium percipiunt, non sibi repræsentant virtutem ejusdem, quam in morbo fugando ac sanitate amissa restituenda exerit; sed nec scio quæ damna cogitant, quæ sapore ingrato corpori infert. Non igitur in ipsa medicamenti idea continetur ratio sufficiens tædii (§. 56. *Ontol.*); sed in iis potius, quæ per errorem eidem attribuuntur, in diversis subjectis diversa, adeoque hic distincte non recensenda. Tædium itaque ex medicamento saporis ingrati non nisi per accidens sequitur (§. 574). Hinc videas alios, quibus sapor medicamenti non minus molestus, absque ullo tædio eodem uti, immo non sine voluptate, ubi sibi virtutem ejusdem idea consula repræsentant (§. 536).

Ut igitur a malo apparente nobis caveamus, acute distinguere debemus quidnam rei superaccedat, unde tædium emanat.

§. 577.

Ex bono vero per se nunquam sequi potest tædium. Et per se ex bono vero nunquam sequitur.

III 3

namus bonum verum agnosci: voluptatem igitur ex eo percipimus (§. 558), eamque veram (§. 559) atque constantem (§. 564). Quamobrem fieri nequit ut tædium inde unquam sequatur, cum alias constans minime esset, sed mutabilis (§. 290. *Ontol.*), consequenter per se tædium inde sequi impossibile (§. 573. *Psych.* & §. 118. *Ontol.*).

Idem etiam hoc modo ostenditur. Bonum verum nos statumque nostrum revera perficit (§. 557), adeoque si idem cognoscimus, perfectionis cujusdam nostræ semper nobis consci sumus, consequenter ratio sufficiens voluptatis ponitur, non tædii (§. 511. 518. *Psych.* & §. 56. *Ontol.*). Quoniam itaque in notione boni nulla continetur ratio sufficiens tædii, nec ex eo per se tædium sequi potest, ubi agnoscitur (§. 574).

Ponamus jam porro bonum verum non agnosci. Aut igitur in dubio relinquitur, utrum bonum sit, an malum; aut pro malo habetur. Quodsi in dubio relinquitur, utrum quid bonum sit, an malum; nec perfectionis cujusdam tux, nec imperfectionis tibi conscius es (§. 554. 566). Quare cum voluptas tota in eo consistat, ut perfectionis cujusdam tibi conscius fueris (§. 511); tædium vero totum consistat in eo, ut imperfectionis cujusdam tibi sis conscius (§. 518); per notiones boni atque mali non intelligitur, quomodo inde tædium sequi possit; consequenter ratio sufficiens tædii in notione boni veri non agniti non continetur (§. 56. *Ontol.*) adeoque nec ex bono vero non agnito, sed in dubio relicto tædium per se sequi potest (§. 573). Quodsi denique bonum verum peccatum pro malo habetur, malum nonnisi apparens est (§. 568). Quare cum ex malo apparente per se non sequatur tædium (§. 576); ex bono vero nec in hoc casu tædium per se sequi potest.

Quoniam itaque ex bono vero tædium per se sequi nequit, siue agnoscat, siue in dubio relinquitur, siue denique pro malo

malo habeatur *per demonstrata*; ex bono vero per se tædium nunquam sequi potest.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Scientia & virtus moralis quæcunque bonum verum est, quemadmodum nemine, qui sanæ mentis est, refragente sumere licet, suo loco demonstrandum. Quoties qui scientia imbutum habet animum, vel virtute instructus est, scientiam atque virtutem intuetur, prouti est, semper inde voluptatem percipit. Quodsi contingat homines invidos atque malitiosos vexas creare eidem detestandas, ut inde tædio afficiatur animus & impatiens detestetur scientiam atque virtutem; non tamen hic tædium percipitur ex scientia & virtute, sed revera ex invidia & malitia aliorum, qua deformatur ipsorum animus, ac inde manantibus vexis, quibus ipsemet perturbatur. Non igitur ex scientia & virtute morali quæcunque per se sequitur tædium, etsi per accidens fieri possit, ut alii inde desumant ansam tædia nobis creandi. Hæc adeo clara sunt, ut animum ad scientiam atque virtutem moralem, qua aliorum nobis odia conflagravit, advertentes inter mille tædia, quæ nobis creantur, voluptatem inde percipiamus; atque ita tædia vincamus. Provocare hic poteramus ad exempla domestica, nisi satis manifestum esset, nos propria experientia hac in re non esse destitutos.

Maximi momenti est præsens propositio in Moralibus, cum in ea contineatur fundamentum constantiæ virtutis inconcussum, quemadmodum suo loco evidenter demonstraturum sumus.

§. 578:

Quodsi ergo contingat, ex eo, quod bonum verum est, sequi tædium, cum tædium omne aut per se, aut per accidens inde sequi debeat (§. 574. 575), per se autem sequi non possit (§. 577); idem nonnisi per accidens inde sequi potest.

Testatur idem exemplum, ad quod in confirmanda propositione præcedente modo provocavimus. Etenim ex scientia & virtute

nun-

nunquam tibi tædia procreata fuissent, nisi invidia ac odia aliorum supervenissent. Ex scientia igitur & virtute non procreantur tædia nisi per accidens (§. 575).

CAPUT II.

De appetitu sensitivo & aversione sensitiva.

§. 579.

*Definitio
appetitus in
genere.*

Appetitus in genere est inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni in eadem percepti.

E. gr. Ponamus Titium ex Sempronio Medico audire, quod cibis aliquis ad sanitatem conservandam conducatur. Quod si cognoscat, quanta corporis perfectio sit sanitas, judicabit cibum esse bonum tribuens eidem bonitatis gradum pro magnitudine perfectionis, quam in sanitate collocat (§. 554). Enimvero dum ita judicat, se ad cibum istum propendere animadvertet, eumque adeo appetet. Atque ita realitas definitionis a posteriori patet, quam quilibet in scripto experitur.

§. 580.

*Appetitus
sensitivus
definitio.*

Appetitus sensitivus dicitur, qui oritur ex idea boni confusa. Unde independenter ab appetitu in genere definiri potest, quod sit inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni sive veri, sive apparentis in eodem confuse percepti.

E. gr. Ponamus Titium gustu percipere saporem vini gratum ac in perceptione confusa acquiescentem judicare, quod sit bonum. Ceteri hinc sentiet appetitum, qui is est, quem sensitivum dicimus. Quoniam appetitus noster ut plurimum sensitivus est, exempla ejus obvia sunt, ut adeo singulis momentis non desint, modo attentionem afferas sufficientem in iis casibus, in quibus ex consuetudine quid appetere solemus.

§. 581.

§. 581.

Aversatio in genere est reclinatio animæ ab objecto, pro ratione mali in eodem percepti, seu quod nobis in eodem percipere videtur. *Aversationis definitio.*

E. gr. Si Titius ex Sempronio Medico audit, cibum aliquem sanitati damnum inferre, referens exempla eorum, qui eodem usque in morbos graves atque periculosos inciderunt; cibum istum averfatur, immo ori jam ingestum evomit. Hic igitur averfatur cibum, quod eum sibi tanquam malum repræsentet, alias eundem propter saporem; admodum gratum comesturus. Dum vero cibum averfatur, anima quasi reclinatur ab eodem, quatenus cupit eum procul a se abesse: id quod capitis reclinacione & motu manuum, qualis esset solet quidpiam a se remoturi, significamus, ubi quis eundem nobis offert. Quemadmodum autem in definitione appetitus notione clara inclinationis contenti fuimus, etsi confusa; ita similiter hic in notione clara quidem, sed confusa reclinacionis acquiescimus. Etenim quid sibi velit tam inclinatio, quam reclinatio animæ, unusquisque in se quovis momento experiri potest, cum continui sint appetitus atque aversationes, ita ut vix assignari possit aliquod momentum, quo non aliquid appetamus, vel aversemur. In Psychologia autem rationali demonstraturi sumus, in quonam ista inclinatio & reclinatio consistat. Absit autem, ut quis sibi persuadeat nos voce uti in significatu metaphorico, nec proprium quandam eidem hic tribuere! Etsi enim vocabula a rebus corporis eorumque situ petantur; id tamen minime obstat, quo minus in doctrina de anima propriis quidam significatus ipsis tribuatur (§. 148. Log.).

§. 582.

Aversatio sensitiva est, quæ oritur ex idea mali confusa. *Aversationis sensitivæ definitio.*
Quamobrem independentem ab aversatione in genere definiri potest per reclinacionem ab objecto pro ratione mali in eodem confuse percepti, seu quod in eo nobis confuse percipere videtur.

E. gr. Ingentem quis percepit dolorem, instrumento chirurgico vulneri intruso, vel alio modo ad idem applicato. Quodsi ergo alio tempore chirurgus idem instrumentum ad vulnus applicare voluerit; imaginatio ideam doloris revocat (§. 117), ut loca præsentis (Wolffii Psychologia.)

K k k

per-

perceptioni jungatur. Quamobrem ab instrumento isto abhorret vulnerratus, & ejus ad vulnus suum applicationem averfatur. Vocatur autem hæc averfatio fenfitiva, quia a fenfu tandem ortumtrahit: id quod etiam de appetitu fenfitivo tenendum.

§. 583.

Scholaf-
tico-
rum phra-
feologia ex-
plicata.

Scholaflici appetitum fenfitivum appellare etiam folent *Appetitum* fimpliciter. Dividunt autem appetitum ita acceptum, feu fenfitivum, in concupifcibilem & irafcibilem. *Appetitus concupifcibilis* appellatur qui nobis appetitus fenfitivus dicitur (§ 579). *Appetitus autem irafcibilis* vocatur facultas ifta, quam nos averfationis fenfitivæ nomine infignavimus. Ita enim *Francifcus de Oviedo*, Societatis Jefu, in Cufu philofophico Tom. 2. Tract. de Anima Controv. 4. punct. 3. §. 2. f. 53. a. Appetitus, inquit, fenfitivus dividitur in partem concupifcibilem & irafcibilem, quæ divifio non eft potentiarum differentium, fed actuum diverforum ab eadem potentia provenientium: quatenus enim appetitus in bonum inclinatur, *concupifcibilis* dicitur, & quatenus malum fugit, *irafcibilis* appellatur. Quodfi quis terminis Scholaflicorum uti voluerit; is ad eodem facile accommodabit notiones noftras fequentem in modum. *Appetitus* in genere eft facultas mentis qua in bonum quomodocunque perceptum inclinatur, a malo autem reclinatur. *Appetitus fenfitivus* eft, qui ad bonum vel malum confufe perceptum refertur: *Appetitus concupifcibilis* eft inclinatio animæ in bonum confufe perceptum. *Appetitus irafcibilis* eft reclinatio a malo confufe percepto.

Non omnes appetitum concupifcibilem ab irafcibili eodem modo diftingvunt. *Thomiftæ* enim appetitum concupifcibilem ferri dicunt in bonum; irafcibilem in bonum arduum: contra quos difputat *Joannes Poncius* in Cufu philofophiæ ad mentem *Scoti* in Tract. de anima difp. 4. quæft. 2. concl. 3. f. 791, appetitus partem concupifcibilem defcribens; per illam, qua ferri in bonum, five arduum, five non, illud perfequendo; quibuscunque actibus illud perfequitur, exceptis actibus, quibus vindicative perfequitur impedimenta ipfius; irafcibilem vero per illam, qua perfequitur impedimenta ipfius vindicative, & hanc fearchtam menti *Scoti* confen-

taneam probat. Enimvero si terminis istis uti volueris, convenientius est, ut appetitum concupiscibilem ad appetitum boni cujuscunque, irascibilem vero ad fugam mali referas, cum boni, in quod anima fertur; appetitum a fuga mali, quod averfatur, distingui necesse sit. Inanes vero sunt lites Scholasticorum de terminis, quos pro arbitrio definitionibus nominalibus explicare licet, utut convenientius sit eas ita explicari; ut in praxi, cujus gratia distinguuntur, commodum habeant usum.

§. 584.

Appetitus sensitivus cum aversatione sensitiva dicitur *Facultatis appetitivæ pars inferior*. Appetitus enim perinde ac Aversatio hic sumitur non pro actu, sed pro actus possibilitate seu potentia, quæ facultatis nomine venit (§. 29). *Facultatis appetitivæ pars inferior.*

Denominatio hæc fit ad imitationem alterius, qua facultatem cognoscendi in partem inferiorem ac superiorem dividimus: respondet autem pars facultatis appetitivæ inferior parti cognoscitivæ facultatis inferiori, a qua pendet.

§. 585.

Si nec appetimus, nec averfamur objectum cognitum, *status indifferentie* dicimus, & status animæ, quo est ad objectum, quod sibi repræsentat, indifferens, *status indifferentie* dicitur. *Status indifferentie dari* experientia confirmatur.

E. gr. Si quis videt ad ripam fluminis multos lapillos, eosque contempletur; eos tamen nec appetit, nec averfatur. Immo si quos manu apprehendit, ut eos accuratius contemplari possit; ipsos tamen denuo abjicit, ut adeo solius contemplationis gratia eos appetear, sine autem hoc potius ipsos suos esse nolit, ad statum indifferentiæ a contemplatione rediens.

§. 586.

Repræsentatio boni est ratio sufficiens appetitus; repræsentatio mali ratio sufficiens aversationis. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. Ontol.); ratio quoque sufficiens adesse debet, cur aliquid potius appetamus, quam non appetamus; cur potius aversemur, quam non aversemur. Jam vero experientia con-

Kkk 2

stat,

stat, quando aliquid appetimus nos idem nobis repræsentare tanquam bonum; quando aliquid averſamur, nos idem repræsentare nobis tanquam malum; quando autem quid nec appetimus, nec averſamur, nos ignorare, utrum nobis bonum sit, an malum, vel judicare, quod neutrum sit. Quamobrem cum ex bono voluptatem percipiamus, quando idem cognoscimus (§. 558), ex malo contra percipiamus tridium, quando idem cognoscimus (§. 569); ex eo, quod quid bonum judicamus, intelligi potest, cur idem potius appetamus, quam averſemur, & ex eo, quod quid malum judicamus, intelligi potest, cur idem potius averſemur, quam appetamus, aut non averſemur. Erit igitur repræsentatio boni appetitus; repræsentatio mali averſationis ratio sufficiens (§. 56. *Ontol.*).

Utilitatis maximæ est cognoscere, quænam sit tam appetitus, quam averſationis ratio sufficiens. Ita enim non minus hanc, quam istam in potestatem nostram redigimus, quemadmodum ex Moribus constabit.

§. 587.

*Scopus in-
differentia
quando
obtinetur.*

Si quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræsentamus; in statu indifferentiæ sumus. Etenim si quid nobis non repræsentamus tanquam bonum, non adest ratio sufficiens appetitus (§. 586). Quamobrem cum sine ratione sufficiente nil quicquam esse possit (§. 70. *Ontol.*); nec quid appetere possumus, si idem nobis non repræsentamus tanquam bonum. Quare cum eodem modo ostendatur, nos non appetere posse illud, quod nobis non repræsentamus tanquam malum, evidens est, si quid nobis nec tanquam bonum, nec tanquam malum repræsentamus; nos idem nec appetere, nec averſari, consequenter in statu indifferentiæ esse (§. 587).

Idem confirmatur a posteriori. Pertinet huc exemplum, quod ad illustrandum statum indifferentiæ in medium attulimus (*not. §. cit.*), & addi possunt centena alia, cum non alia

re

re opus sit, quam ut attentionem nostram dirigamus in objecta, quæ ad nos statumque nostrum relata nec bona, nec mala deprehenduntur. Ac utile est attendere ad objecta, ad quæ nos indifferentes habemus; ut defectum perceptionis boni atque mali advertamus; sicque veritas propositionis præsentis continuo magis magisque clarius nobis evadat.

Quodsi obicias representationem boni non esse unicam rationem sufficientem appetitus, nec aversionis rationem sufficientem unicam esse representationem mali, necesse est, ut alia præterea rationes sufficientes tam appetitus, quam aversionis nominentur. Quodsi quis suspicionem ex ignorantia enatam attendi velit; is perpendat objecta non movere appetitum, nisi quatenus ad nos referuntur: ea enim, quæ nos nullo modo tangunt, non curamus. Enimvero si ad nos referuntur, vel nos statumque nostrum perficiunt, vel nos statumque nostrum imperfectiores reddunt, vel denique nihil ad hunc scopum conferunt. Quamobrem appetitus præter representationem boni (§. 554), aversio præter representationem mali (§. 565) rationem aliam habere nequit: utraque deficiente, deficit cum appetitus, tum aversio, atque adeo status indifferentiæ est, quemadmodum fert præsens propositio. Quodsi quis perpendit, cur indifferens sese habeat ad hoc vel istud objectum, quod ipsi offertur, hinc porro facile perspiciet, quod nonnisi per boni aut mali representationem ex statu indifferentiæ in alium transferri possit.

§. 588.

Quoniam fieri nequit, ut judicemus, quomodo objectum aliquod ad nos statumque nostrum sese habeat, consequenter utrum bonum, an malum sit (§. 554. 565), quamdiu ignotum nobis est (§. 1218. Log.); *ignotum nec appetimus, nec aversamur; sed indifferentes nos ad idem habemus* (§. 586. 584).

Idem animadvertunt veteres, ideo inculcantes pervulgatum istud: *ignoti nulla cupido.*

§. 589.

Quamprimum rem quandam nobis representamus tanquam bonam; eam appetimus. Etenim quamprimum rem quandam

Kkk 3

appetimus
dam nuscatur.

dam nobis repræsentamus tanquam bonam, ratio sufficiens appetitus ponitur (§. 186), consequenter etiam ipse appetitus (§. 118. *Ontol.*), adeoque rem istam appetimus.

Idem unusquisque in semetipso experitur; modo distinguendis iis, quorum sibi ipse in seipso conscius est, satis fuerit acutus.

Probe autem tenendum, in præsentæ propositione, quemadmodum in ceteris omnibus, supponi, nihil adesse, quod in determinationem prædicati influere possit præter ea, quæ in notionem subiecti deprehenduntur, consequenter in casu præsentæ nobis objectum repræsentare tanquam bonum, nihilque a nobis cogitari quod iudicium nostrum nobis suspectum reddere possit, tantum absit ut contrariam in partem rationes fortiores nobis occurrant. Hæc trutinari debet, qui veritatem propositionis per experimenta in se ipso sumpta comprobare voluerit.

§. 590.

*Quomodo
aversatio
determinetur.*

Quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam; eam averfamur. Etenim quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam malam, ratio sufficiens aversationis ponitur (§. 186); consequenter etiam aversatio (§. 118. *Ontol.*) adeoque rem istam averfamur.

Eadem hic repetenda sunt, quæ ad propositionem præcedentem annotata sunt.

§. 591.

Objecta appetitus sensitivi.

Si qua ex re voluptatem percipimus, in eam fertur appetitus, seu eam appetimus, quamdiu in notionem boni confusa acquiescimus. Si qua enim ex re voluptatem percipimus, eam nobis repræsentamus tanquam bonam, quamdiu sensuum iudicio stamus (§. 561), adeoque in notionem boni confusa acquiescimus (§. 536). Sed quamprimum rem quandam nobis repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589) & ex idea boni confusa nascitur appetitus sensitivus (§. 579). Ergo si ex re quadam voluptatem percipimus, eam appetimus, quamdiu in idea rei confusa acquiescimus.

Idem

Idem confirmatur a posteriori. Ex cibo, qui bene sapit, voluptatem percipimus: sed quamprimum eum videntes saporis grati recordamur, eum appetimus. Similiter si ex odore grato floris voluptatem percipimus; eundem videntes & odoris, quem spargit, memores eundem appetimus. Infantes dulcedine capiuntur. Appetunt itaque quæ dulcia sunt.

Quoniam plerique homines nonnisi confusam boni ideam habent, atque adeo in eadem acquiescere tenentur; immo in universum omnes secundum notionem, quam habent, confusam judicare solent, præsertim quando objectum sensui, vel imaginationi primum obicitur, exempla, quibus propositio præsens confirmatur, adeo obvia sunt, ut nemini desit occasio in semetipso capiendi experimentum, quamprimum libido animum inceslerit.

§. 592.

Si quæ ex re tædium percipimus, eam averſamur, quam Objeſtum diu in notione mali confuſa acquieſcimus. Si qua enim ex re averſatione tædium percipimus, eam nobis repræſentamus tanquam manifestum, quamdiu sensuum judicio stamus (§ 573), adeoque in notione mali confusa acquiescimus (§. 536). Sed quamprimum rem quandam nobis repræſentamus tanquam malam, eam averſamur (§. 590), & ex idea mali confusa nascitur averſatio sensitiva (§. 581). Ergo si ex re quadam tædium percipimus, eam averſamur, quamdiu in notione mali confusa acquiescimus.

Idem confirmatur a posteriori. Tirones initio ex diligentia tædium percipiunt, in cuius rationes jam non inquiremus. Sed eos diligentiam ac assiduitatem averſari palam est, unde nisi adsit alius stimulus negligentes fiunt. Patet igitur quod diligentiam averſentur non modo ideo, quod ex eadem tædium percipiunt; verum etiam quod averſatio tamdiu durat, quamdiu juxta hanc notionem mali de diligentia judicamus, nec nobis succurrunt rationes aliæ, quæ nos judicium mutare cogunt, vel attentionem ab eodem avertunt.

§. 593.

§. 593.

Necio boni
confusa
qualis.

Si nobis rem tanquam bonam confuse representamus, ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptæ. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducenda quoque est idea voluptatis antea perceptæ sive ex re ista, sive una cum ista (§. 104), modo diu, vel sæpius simul percepta fuerit (§. 107), ac vi memoriz eandem recognoscimus (§. 275), adeoque nobis conscii sumus, quod eam antea ex re ista, vel cum eadem perceperimus (§. 173). Enimvero voluptates diversæ tempore diverso ex re ista vel cum eadem perceptæ fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam attentionem dirigis, *itidem per hypoth.* nulla hic adest ratio, cur una potius, quam altera memoriam subire debeat, adeoque omnes simul eandem subire debent. Quamobrem cum plures simul reproductæ a se invicem non distinguantur; ideam quandam confusam constituunt (§. 39). Jam qui sensuum judicio stant, adeoque in notione boni confusa acquiescunt (§. 55), bonum quid ex eo judicant; quod voluptatem inde percipiant (§. 561). Idea igitur ista confusa, quam voluptates cum re data, vel ex eadem diu perceptæ ingrediuntur, est illa ipsa idea, qua rem istam nobis representamus tanquam bonam, consequenter quando nobis rem tanquam bonam confuse representamus; ideam boni ingrediuntur voluptates quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul perceptæ.

Idem patet a posteriori, si ideas confusas evolvere noveris, ut distincte appareat, quid in iis contineatur. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, memoriam ejus subibit voluptas diversis temporibus partim ex sapore vini, partim ex conversatione cum convivis, aut aliâ quacunque de causa inter pocula percepta. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur bonus judicetur vini haustus; nunc hanc, nunc aliam rationem reddi animadvertes, prouti attento-

tionem suam in particularem quandam preceptionem præsentem dirigit (§. 109); immo rationes complures cumulari deprehendes, subinde parum quadrantes, prouti successive in aliam aliamque preceptionem præsentem attentionem dirigit, (§. cit.). Quamobrem si quis veritatem propositionis præsentis experimento in se sumto confirmare voluerit; is in evolvendis ideis boni confusus assiduus esse debet, attentionem suam successive dirigendo in singula, quæ in perceptione præsentem continentur. Ita enim sua veluti sponte sese offerent, quæ vi imaginationis veluti præsentia sistuntur, modo non fueris impatiens in reflectendo super re præsentem ac attendendo ad phantasmata vi imaginationis producta. Hæc autem patientia multo demum exercitio & præviis habitibus aliis acquiritur, veluti habitibus reflexionis, attentionis, acuminis, prouti unusquisque in semetipso experiri poterit.

Maximi momenti est propositio præsens in Moralibus. Etenim notio boni fit maxime deceptrix, quod eam ingrediantur voluptates, quæ ex eadem re vel proliis non percipiuntur, vel saltem simul percipi nequeunt. Ita enim bonum apparet majus, quod longe minus haberi debet, etiam si sensuum iudicio stetur. Quamobrem plurimum refert, ut perceptiones boni confusas evolvere discamus, quo vim deceptricem cognoscentes tanto facilius nobis ab eadem caveamus. Etenim pluribus exemplis edocti, quænam perceptionibus istiusmodi insit vis deceptrix, omnis confusa boni perceptio posthac nobis suspecta evadet.

§. 194.

Si nobis rem tanquam malam confuse representamus, ideam Notio mali mali ingrediuntur tædia quæcumque ex re ista, vel cum eadem confusa antea final percepta. Dum enim rem percipimus, vi imaginationis reproducentia quoque est idea tædii antea percepti sive ex re ista, sive una cum ista (§. 104), ac vi memorie eandem recognoscimus (§. 275), adeoque nobis conscius sumus, quod id antea ex re ista, vel cum eadem percipimus (§. 173). Enimvero tædia diversa diverso tempore ex re ista, vel cum eadem percepta

(Wolffii Psychologia.)

LII

cepta

cepta fuerunt *per hypoth.* & quoniam ad rem totam simul attentionem dirigit, *itaque per hypoth.* nulla hic adest ratio, cur unum potius, quam alterum memoriam subire debeat, adeoque omnia simul memoriam subire debent. Quamobrem cum tardiorum plurium idearum simul reproductarum a se invicem distingui nequeant; ideam quandam confusam constituunt (§. 39). Jam qui sensuum judicio stant, adeoque in perceptione mali confusa acquiescunt (§. 275), malum quid ex eo judicant, quod tardium inde percipiant (§. 573). Idea igitur ista confusa, quam tardia cum re data, vel ex eadem diu vel sæpius percepta ingrediuntur, est illa ipsa idea, quæ rem istam nobis repræsentamus tanquam malam, consequenter quando nobis rem tanquam malam confuse repræsentamus; ideam mali ingrediuntur tardia quæcunque ex re ista, vel cum eadem antea simul percepta.

Ideam confirmatur a posteriori, si ideas confusas evolvere noveris. Ponamus Titium contemplari vinum in poculo vitreo contentum, & antea jam sæpius nimiam vini hausti quantitatem ex ventriculo iterum per vomitum eiecisse, postero autem die languorem in omnibus artubus, dolores capitis, nauseam vini ac tardia complura ex male ob ebrietatem factis percipisse; conspecto vino singula ista memoriam subibunt. Quamobrem ubi ratio reddenda, cur malum judicetur haurire largiter vinum; nunc hanc, nunc aliam reddi, ac plures rationes cumulari perinde ac in casu præcedente percipiet.

Quæ ad propositionem præcedentem annotata fuerunt, etiam hic repetenda sunt. Ceterum adhuc tenendum est, cum eadem re una percipi, quæ percipiuntur, sive ea sensui, sive imaginationi præsens fuerit. Unde etiam huc spectant tardia ex eo percepta, quod ex re quadam consequitur, quatenus conjunguntur cum re in memoriam revocata. E. gr. ponamus te in ebrietate non perpendentem ea, quæ silentio præmenda erant effutire, ac postero die Titium tibi vexas creare; quod ea dixeris, quæ in detrimentum fortunæ ipsius cedunt;

cedunt; ex vexis istis tedium percipis. Recordatus vero, te ebrium propalasse, quæ taceri debebant, ac ideo tibi vexas creati; ebrietatem tanquam causam tædiorum consideras ac ideo tædii ideam cum nimio vini haustu, unde ebrietas manavit, connectis, ut de hoc cogitanti tedium succurrat.

§. 595.

Si plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea Appetitus perceptæ ideam boni ingrediuntur, appetitus fortior, seu ma- *sensitivus*
jor est, quam si pauciores in eadem continentur. Quoniam enim *quomodo*
 rem appetimus, quatenus ex ea voluptatem percipimus, quan- *fortior eva-*
 do in notione confusa boni acquiescimus (§. 591); si autem
 plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem perceptæ id-
 eam boni ingrediuntur, idea boni confusa est (§. 39); ex sin-
 gulis voluptatibus singuli appetitus oriuntur in unum confusi
 non minus. ac voluptates, ex quibus resultant, in unum con-
 funduntur. Quodsi illatio nondum satis evidens videatur,
 facile evidentior redditur. Etenim ponamus in idea boni con-
 tineri voluptates A, B, C, D olim perceptas, numero nimirum
 quatuor, sed gradu a se invicem differentes. Quodsi solam
 voluptatem A confideres, nascetur inde appetitus quidam H,
 & eodem modo ex eo, quod cogites voluptatem B, nascetur
 appetitus I; ex eo, quod solam cogites voluptatem C, vel D,
 nascetur appetitus K vel L (§. 591). Enimvero cum in idea
 boni contineantur voluptates A, B, C & D, easque omnes simul
 cogites, quando ideam istam habes, *per hypoth.* nihil obstat, quo
 minus ex singulis adhuc nascantur appetitus sui, immo cum
 positis voluptatibus omnibus simul in idea, quam habes, po-
 natur ratio sufficiens omnium appetituum simul, qui ex sin-
 gulis nascuntur, omnes quoque appetitus H, I, K, L poni de-
 bent (§. 118. *Ontol.*). Quoniam igitur simul oriuntur & in
 unum objectum tendunt, plures simul eundem appetitum
 constituunt, adeoque tanquam totidem partes appetitus ejus-
 dem considerandi veniunt (§. 341. *Ontol.*). Quamobrem cum

appetitus constans ex appetitibus H & I fit pars appetitus constantis ex appetitibus H, I, K & L, *per demonstrata*; appetitus constans ex appetitibus H & I minor est appetitu constante ex appetitibus H, I, K & L (§. 352. *Ontol.*). Enimvero appetitus constans ex appetitibus H & I oritur, quando ideam boni ingrediuntur voluptates A & B; appetitus vero constans ex appetitibus H, I, K & L nascitur, quando in idea boni continentur voluptates A, B, C & D *per demonstrata*. Ergo si ideam boni plures voluptates ex re quadam, vel cum eadem antea perceptæ ingrediuntur; appetitus maior est, quam si pauciores in eadem continentur.

Atque adeo patet, quomodo fieri possit, ut appetitus continuo fortior evadat, si sæpius iteretur, occasione eandem rem appetendi sæpius oblata.

§. 596.

*Aversatio
sensitiva
quomodo
fortior eva-
dat.*

Si plura tædia ex re quadam, vel cum eadem percepta ideam mali ingrediuntur, aversatio fortior, seu major est, quam si paucioribus in eadem sit locus. Ostenditur eodem prorsus modo, quo propositio præcedens, modo voluptatibus tædia & appetitibus aversiones substituas. Unde demonstratio propositionis præcedentis facile transmutatur in demonstrationem propositionis præsentis, eodem scilicet modo, quo paulo ante (§. 594) demonstrationem quandam anteriorem (§. 593) in aliam formam transfudimus.

Per hanc propositionem patet, quomodo fieri possit, ut aversatio continuo fortior evadat si sæpius iteretur, occasione eandem rem averfandi sæpius oblata. Patet etiam, quousque in potestate nostra positum sit ut aversionem fortioiorem efficiamus.

§. 597.

*Bonum
quando ma-
ius appa-
reat.*

Si voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur; bonum majus videtur, quam ipso sensum iudicio deprehenditur. Quoniam voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam boni ingrediuntur *per hypoth.*

hypoth. ponamus evidentiz gratia, ideam boni ingredi voluptates A, B, C & D ac mixtam L constituere. Quoniam itaque voluptates A, B, C, D simul unam constituunt voluptatem L, singulæ erunt quasi partes hujus (§. 341. *Ontol.*). Voluptas igitur sola A minor est voluptate L (§. 357. *Ontol.*). Quamobrem cum voluptates olim cum re perceptæ non omni tempore ex eadem, vel cum eadem percipiuntur, quod per se patet; si in dato casu ex re data tantummodo percipiatur voluptas A, minor utique percipitur, quam quæ percipienda in idea boni repræsentatur. Quamvis ergo ex voluptate percipienda æstimetur bonum, adeoque sensuum judicio stetur; bonum tamen majus apparere debet, quam postea deprehenditur, ubi voluptates complures cum re quadam antea perceptæ ideam ejus ingrediuntur.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus enim A denotare voluptatem ex sapore vini perceptam; B vero voluptatem ex præsentia amici, C voluptatem ex discursu præsentium, D denique voluptatem ex renovata plurium amicorum absentium memoria perceptam. Dum igitur vinum hausisti, plurima voluptate perfusus fuit animus. Experieris autem, quod in tali casu haustus vini majus bonum judicetur, quam postea deprehenditur, si vel solus, veletiam cum aliis vinum postea hauseris.

Notiones boni magis nobis imponunt, quo difficilius successu temporis deteguntur rationes voluptatis accidentales, quæ non semper & ubique adsunt.

§. 598.

Si tædia complura cum re quadam antea percepta ideam Tedium mali ingrediuntur; malum majus videtur, quam ipso sensuum quando majudicio deprehenditur. Eodem modo ostenditur, quo propositio præcedens, modo voluptatibus tædia & bono malum substituas. *ius appareat.*

Idem quoque confirmatur a posteriori. Si quis enim sa-

pius ex suo de aliis iudicio tædia, eaque subinde satis grandia percepit; ei de aliis iudicare præsentibus aliis majus malum videbitur, quam alteri, qui nunquam adhuc tædii quidpiam ex eo percepit, quod de aliis libere animi sententiam dixerit. Quodsi quis ad casus quoscunque sibi obvios attentionem suam dirigere adfueverit, animumque suum ad eos reflectere noverit; is plurima deprehendet exempla, quibus propositionis præsentis veritatem confirmet.

Quod paulo ante (*not. §. 597*) de fallacia notionum boni diximus, ea etiam ad tædium applicanda. Ceterum utilissimum est fallacias in utroque casu detegere, quod magnitudo appetitus atque averfationis inde pendeat. Omnis autem philosophiæ moralis scopus in eo consistit, ut directionem appetitus in potestatem nostram redigamus, ne facile agamus id, cujus nos postea poeniteat.

§. 599.

*Gradus
appetitus
ac averfa-
tionis sensi-
tiva.*

Appetitus sensitivus & averfatio sensitiva habet gradus.

Quoniam enim appetitus sensitivus & averfatio sensitiva facultates animæ sunt (§. 584), adeoque determinationes (§. 112. *Ontol.*), quæ sine alio assumpto, scilicet per definitionem, intrinseca continentem (§. 154. *Log.*) intelligi possunt (§. 380. §. 82); qualitates animæ sunt (§. 432. *Ontol.*). Quare cum unus appetitus sit altero fortior (§. 595), adeoque salva definitione communi vel tempore diverso in eodem subjecto, vel eadem in diversis subjectis differat; tam appetitus sensitivus quam averfatio sensitiva gradus habet (§. 746. *Ontol.*).

Hinc appetitus & averfatio æstimationem recipit, etsi mensura nondum sit reperta. Nobis hic sufficit nosse, quod dentur gradus non minus in appetitu sensitivo, quam in averfatione sensitiva: id quod utile est ad naturam affectuum intelligendam.

§. 600.

*Mutabili-
tas istorum
graduum.*

Gradus appetitus sensitivi ac averfationis sensitivæ in eodem subjecto mutantur, si iudicia de bono & malo mutantur. Quoniam enim appetitus sensitivus & averfatio sensitiva gradus habent (§. 598), unus appetitus altero & una averfatio altera

altera major est (§. 751. *Ontol.*), adeoque gradus oriuntur ex magnitudine, qua bonum (§. 595) vel malum nobis repræsentamus per multitudinem & magnitudinem voluptatum ac tædiorum ex re, vel cum eadem perceptorum (§. 596). Enimvero voluptas, quæ ex bono apparente percipitur, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente perperam habetur, mutabilis (§. 564), similiterque tædium, quod ex malo apparente, vel etiam ex vero, quatenus pro apparente habetur, percipitur, mutabile (§. 572). Quamobrem cum mutatis voluptatibus ac tædiis bonum non amplius tantum appareat, quantum videbatur antea (§. 597), nec malum quoque tantum videatur, quantum antea videbatur (§. 598); nec tantus quoque appetitus est, quantus antea fuerat, vicorum, quæ demonstrata sunt. Mutato igitur judicio de magnitudine boni vel mali, mutantur quoque gradus appetitus sensitivi, ac aversationis sensitivæ.

Idem confirmatur a posteriori. Videmus enim homines, qui objectum aliquod vehementer appetunt, postea in idem vix ferri. Quæsitæ respondent, se nunc non amplius pro tanto bono habere, quantum ipsis antea videbatur. Atque adeo clarissime patet, mutato judicio de magnitudine boni mutari quoque gradum appetitus, quem adeo imminui posse experimur, ut pro nullo prorsus haberi debeat. Simile quid contingit in aversatione, quam continuo minui posse, ut tandem prorsus evanescat, nemo non novit, qui ad ea attendere adfuevit, quæ quotidiana sunt.

Propositio præsens maximi momenti est in praxi morali, quæ admodum suo tempore constabit.

§. 601.

Si quod antea videbatur bonum, nunc malum habeatur, Appetitus appetitus mutatur in aversationem: si vero quod antea malum videbatur, nunc bonum habeatur, aversatio mutatur in appetitum. Quoniam enim initio objectum nobis videbatur bonum, aversationis in contrarium mutatio

num, *per hypoth.* ipsum appetebamus (§. 389). Enimvero quoniam mutata sententia idem nunc a nobis judicatur malum *per hypoth.* ipsum averſamur (§. 390). Quamobrem si nunc malum habeatur, quod antea bonum videbatur; appetitus in averſationem mutatur.

Similiter quoniam in altero casu objectum propositum initio nobis videbatur malum, *per hypoth.* idem averſabamur (§. 390). Enimvero quoniam mutata sententia idem nunc a nobis bonum judicatur, quod antea malum habebatur, averſatio in appetitum mutatur.

Propositio præſens non minus maximi momenti est in praxi morali, ac præcedens. Ceterum notandum est, propositionem præſentem ita explicandam esse, ut appetitus & averſatio denotent facultates animæ, ne a significato vocabulorum fixo recedere videamur. Nimirum appetitus dicitur mutari in averſationem, quando loco facultatis appetendi sese exerit facultas averſandi, ita ut nunc averſemur, quod antea appetebamus. Et idem intelligendum est de casu opposito. Propositionem autem, cujus frequens usus est, breviter enunciari consultum fuit: quo in casu etiam Mathematici compendia loquendi amant. Exemplo est theorema Pythagoricum, quod ita effertur solet: Hypothenuſa potest latera.

§. 602.

Ea ulterius expenditur. Si voluptas apparens in tædium mutatur, appetitus in averſationem degenerat: si vero tædium apparens in voluptatem abit, averſatio in appetitum degenerat, quando scilicet in notione boni & mali confusa acquieſcimus. Etenim si ex re quadam voluptatem percipimus & in notione boni confusa acquieſcimus, eam appetimus (§. 591): si vero ex eadem tædium percipimus, eam averſamur, posita eadem conditione (§. 592). Quodsi ergo voluptas apparens in tædium mutatur, quod antea appetebamus, nunc averſamur, adeoque appetitus in averſationem degenerat, quamdiu in notione boni ac mali confusa acquieſcimus. Quodsi vero tædium apparens in voluptatem mutatur, quod antea averſabamur, nunc ap-

appetimus, adeoque aversatio in appetitum degenerat, quando in notione boni ac mali confusa acquiescimus.

Idem patet a posteriori. Qui ex sapore vini voluptatem percipit & in notione boni confusa acquiescit, ipsum ob saporem appetit. Quodsi inebriatus postero die dolorem capitis & languorem artuum nauseamque ventriculi sentit; illud averfatur. Quod igitur antea appetebat ob voluptatem inde perceptam, id nunc averfatur ob tedium quod in locum voluptatis succedit. Similiter si quis initio tedium percipit ex studio geometrico, idem averfatur. Enimvero ubi aliquos fecit progressus, ut vim demonstrationum percipiens voluptatem ex eodem percipiat, idem appetit. Quod adeo antea averfatur ob tedium; idem nunc appetit ob voluptatem, quæ in locum illius successit.

Quoniam plerique homines in notione boni ac mali confusa acquiescunt; principii præsentis multus usus est in praxi morali, tum etiam in mutabilitate appetitus hominum dijudicanda.

CAPUT III.

De affectibus.

§. 603.

Affectus sunt actus animæ, quibus quid vehementer appetitur, vel averfatur, vel sunt actus vehementiores appetitus sensitivi & aversionis sensitivæ. *Affectus definitio.*

Appetitus ac aversionis actus gradu differre ostendimus (§. 599), atque hinc constar, rem definitam esse possibilem. Quodsi ergo definitionem præsentem pro nominali accipis, non est quod contra eam objicias. Enimvero quoniam vocabulum ex usu loquendi jam sortitum est significatum quendam, non temere immutandum (§. 142. *Disc. prælim.*); definitionem nostram ab usu loquendi non abhorre demonstrandum.

(Wolffi Psychologia.)

M m m

§. 604.

§. 604.

*An sit usus
loquendi
conformis.*

Definitio affectuum usui loquendi conformis. Patet id per exempla cuncti. Ponamus virum, qui rerum naturalium cognitione delectatur, incidere in librum experimentis & observationibus refertum. Quoniam sibi repræsentat idea quadam confusa voluptatem insignem ex ejus lectione percipiendam, cum vehementer appetit (§. 595). Enimvero dum hic appetitus vi superiorum in eodem sese exerit, affectum gaudii ac desiderii eidem tribuimus. Immo si ipsemet statum mentis suæ exprimere debet; se gaudio efferri, quod librum hunc nactus fuerit, & impatiente desiderio lectionis ejusdem teneri affirmat. Similiter si quis virtutis amans videt hominem vitii deditum, eum adeo averfatur, ut nudo conspectu ejusdem offendatur. Omnes affirmant, quod eum odio persequatur ingente, & ipsemet statum mentis internum significaturus ait se eum tantopere odisse, ut intueri non possit. In confesso est penes omnes, gaudium, desiderium & odium esse in numero affectuum. Quoniam itaque hos affectus animæ tribuimus ob appetitus, vel averfationis actum vehementiorem; per affectum nisi istiusmodi actum in communi sermone indigitare solemus. Quamobrem cum definitio nostra nomen affectuum tribuat actibus animæ, quibus quid vehementer appetimus, vel averfamur (§. 603); eadem quoque usui loquendi conformis (§. 139. Log.).

Idem ex speciali affectuum expositione clarius elucescet. Quot enim sunt affectuum species, tot dari possunt exempla, quæ tanto apertius loquuntur, quod iisdem confirmari debet, quanto clariore sunt affectuum notiones speciales. Experimenti etiam loco esse potest, si ea, quæ ex notione affectus a priori deducuntur, cum observationibus conferantur. Quod si enim cum notionibus communibus consentiant, ipsa quoque affectus in genere notio cum iisdem consentire debet.

§. 605.

hunc bi: il modum: §. 605. nullus: non quodammodo.

Affectus ex confusa boni & mali representatione oriuntur *Affectus*
funt enim actus vehementiores appetitus sensitivi & averfa- *nude oriun-*
tiones sensitivæ (§. 603). Sed appetitus sensitivus oritur ex *tur.*
idea boni confusa (§. 580), averfatio autem sensitiva ex idea
mali confusa (§. 582). Ergo etiam affectus ex confusa boni &
mali idea, seu representatione ejusdem oritur (§. 48).

Idem confirmatur a posteriori. Pertinent huc exempla,
quibus propositionem præcedentem confirmavimus. Quando
enim confuse nobis representamus aliquid tanquam bonum,
vel malum, illud bonum judicamus, ex quo voluptatem per-
cipimus; malum vero, unde tædium percipimus, (§. 561.
573).

Propositionis præsentis veritas per inductionem singularum spe-
cierum magis confirmabitur, si quis eandem admittere noluerit, nisi
proprio experimento edoctus.

§. 606.

Quoniam per voluptatem, quam ex re quadam percipi- *Qualitas*
mus, nobis eam confuse representamus tanquam bonam (§. *affectuum.*
561) & per tædium, quod ex eadem percipimus, tanquam
malam (§. 576); affectus autem ex confusa boni & mali repræ-
sentatione oriuntur (§. 603); *affectus*, tanquam appetitus &
averfationes vehementiores (§. 603), *cum insigni voluptatis,*
vel tædii gradu conjunguntur.

Species affectuum singulæ: corollarium hoc a posteriori confir-
mant, prouti ad inferius dicenda attendenti palam fiet.

§. 607.

Quoniam in omni affectu insignis quidam voluptatis, vel *Num tædi-*
tædii gradus adest (§. 606): *Voluptas ac tædium perperam pro* *num ac volu-*
affectuum speciebus habentur. *ptas sine*

Dici potius poterat, affectus esse voluptatem ac tædium diversi-
mode modificata. Est enim voluptate ac tædio perfundi, possit, ex-
iam si nullo affectu cearis; non tamen ideo pro specie quadam affe-

M m m 3

Quum

Atuum voluptatem ac tedium in genere spectata habere licet: id quod facile ex nomine generum & specierum intelligitur (§. 241. & seqq. *Onol.*).

§. 608.

*Affectus
quinam
iucundi
sunt.*

Affectus iucundi sunt, qui in appetendo consistunt, seu cum magno voluptatis gradu conjunguntur.

Hæc duo sibi invicem æquipollere ex antea demonstratis liquet, ut adeo non demum opus sit demonstrari, quodposito uno ponatur etiam alterum.

§. 609.

*Affectus
molesti
quinam
dicantur.*

Affectus molesti sunt, qui in averſando consistunt, seu cum insigni tædii gradu conjunguntur.

Hæc duo sibi invicem æquipollere denuo ex antea demonstratis abunde liquet, ut quum ex altero demonstrari opus non sit.

§. 610.

*Affectus
quinam
mixti
dicantur.*

Affectus mixti sunt, qui ex iucundis & molestis constant, seu in quibus voluptas ac tedium invicem permiscentur.

Dati affectus mixtos ex speciali pertractatione constabit.

§. 611.

*Quamnam
affectus
corporis
muta-
tionem in-
ducant.*

Quando anima affectibus commoveatur, sanguis, ac fluidum nervum in corpore motu extraordinario agitur. Res facti a posteriori probatur. Nemo dubitat iram in numerum affectuum referri debere. Jam vero si quis ad iram concitatur, facies rubet, sudor in capite præsertim erumpit, vultus ac gestus mutantur, quamvis non in singulis eodem prorsus modo. Sunt qui cum impetu celeri verba injuriola protrudunt, sunt qui dentes incisivos fortiter comprimunt, quasi adesset quod mordere deberent & truculenta facie præsentem intuentur, quasi oculos instar telorum in eum vibraturi. Sunt qui pedibus equorum instar calcitrant & manus perinde agitant, ac si maximo impetu quid a se protrudere conarentur.

§. 612.

tur. Sunt, ut alia taceamus, qui res quascunque primum ob-
vias maximo impetu projiciunt; sunt qui manus fortiter com-
primunt. Rubor faciei cum a sanguine sit, hunc vi corpo-
ris magno impetu versus extremas corporis partes propelli
colligitur. Calor, qui sudorem promovet, cum a celerita-
te motus pendeat, quo sanguis in arteriis ac venis fertur; in-
de denuo colligitur sanguinem vi maxima cordis per arterias
propelli. Idem manifeste loquitur pulsus arteriarum, ex quo ta-
ctui obvium est, sanguinem maximo impetu adversus tuni-
cas arteriarum propelli quasi easdem perforaturum. Atque
ita patet, mutari tam celeritatem, quam directionem sangui-
nis, dum quis ira excandescit, consequenter eundem motu
extraordinario cieri. Mutatio vultus & gestuum fiunt me-
diante musculorum motu: muscoli non moventur sine motu
fluidi nervei. Ex mutatione adeo vultus & gestuum colligi-
tur extraordinarius fluidi nervei, aut si mavis, spirituum ani-
malium motus, quando ira excandescit animus. Idem eo-
dem modo patet in terrore. Si quis enim in terrorem conji-
citur, facies tota pallet, manus frigent, cor palpitat. Ma-
nus & pedes saepius immoti in eodem situ detinentur, quem
tenent, ubi terrore corripitur animus. Similiter oculi immo-
ti haerent. Sunt qui aperto ore silent: sunt alii qui suspiria
trahunt. Sunt qui instar statuarum immoti perstant: sunt qui
prae langvore humi prosternuntur, & ita porro. Quoniam
pallor faciei inde est, quod sanguis ex partibus corporis extre-
mis versus interiora recedit, cor palpitat quod nimia san-
guinis copia affluit, cui propellendae vis ejus vix sufficit: ex
utroque colligitur, sanguinem motu extraordinario ferri per ve-
nas atque arterias, dum in terrorem conjicimur. Ex muta-
tione autem vultus atque gestuum eodem prorsus, quo ante,
modo intelligitur fluidum quoque nerveum motu extraordi-
nario moveri. Quod si cui exempla modo allata non suffi-
ciant: is ad alia in quacunque affectuum specie attendat velim.

M m m 3

Ubivis

Ubivis enim deprehendet indicia manifesta motuum extrordinariorum tum sanguinis, tum fluidi nervi.

Merentur sane hæc phaenomena, quæ accuratius observentur, ut tandem obtineatur theoria vultus ac gestuum in singulis affectuum speciebus. Etsi enim per ea, quæ modo commemoravimus, in diversis subiectis hæc non prorsus eadem sint; principia tamen generalia singulis insunt, quæ decenter inde abstracta constituunt notiones theoriæ condendæ inservientes. Neque vero hæc theoria sterilis ac inutilis cæseri debet: in philosophia enim morali insignis ejusdem elucescet utilitas, præsertim in inclinationibus hominum naturalibus ac moribus conjectandis, nec non in certis Physiognomiæ fundamentis constituendis. Quoniam jam in Psychologia versamur, nobis potissimum res est cum affectibus, quatenus in animâ sunt eidemque mutationem inducunt. Quatenus enim iidem corporis statum alterant, ad Physicam spectant, ubi in rationes eorum inquirimus, quæ corpori accidunt. Quamobrem sepositis iis, quæ ad corpus spectant, affectuum differentias in animâ scrutari lubet.

§. 612.

*Voluptatis
gradus
gradibus
boni qui-
busnam
proportio-
nales.*

Si bonum majus nobis videtur, major quoque inde percipitur voluptas. & contra si qua ex re major percipitur voluptas, majus bonum videtur. Quodsi enim quid majus bonum nobis videatur, majoris ejusdam perfectionis conscii nobis esse videmur (§. 554), consequenter majorem quoque voluptatem inde percipimus (§. 516).

Ponamus nos majorem ex re data voluptatem percipere, quam ex re quadam alia: majoris utique perfectionis nobis conscii esse videmur (§. 518), consequenter majus bonum videtur re altera (§. 554).

Propositione hac habemus opus in mox sequentibus, adeoque præmittenda fuit. Ceterum ex demonstratione ejusdem clarius patet, cur sensuum judicio stantes seu in confusis notionibus acquiescentes, bonum judicemus illud, ex quo voluptatem percipimus, quemadmodum antea supposuimus tanquam experientia comprobatum: utrum notio fallax sit, quod voluptas etiam percipitur ex eo, quod bonum tantummodo apparet, non vero est (§. 561).

§. 613.

§. 613.

Si malum majus nobis videtur, majus quoque inde percipitur tedium, & contra si qua ex re majus percipitur tedium, quomodo malum, malum majus videtur. Etenim si quid majus malum nobis videtur, majoris cujusdam imperfectionis nobis conscius esse videmur (§. 565), consequenter majus quoque tedium inde percipimus (§. 521). *proportione*

Contra si ex re quadam majus tedium percipitur, majoris imperfectionis nobis conscius esse videmur (§. 521) adeoque malum majus apparet (§. 565).

Hac quoque propositione insequentibus instar principii demonstrandi utimur, edoque ipsa quoque hic præmittenda fuit. Ceterum ex ejus etiam demonstratione elucet, cur sensuum judicio stantes adeoque in notionibus confusis acquiescentes malum judicemus illud, ex quo tedium percipimus. quemadmodum antea supposuimus tanquam experientia comprobatum.

§. 614.

Voluptatum insigne prædominium est id, quod *Gaudium* *Gaudii definitio.*

Nomina affectuum cum vim significandi habeant ex communi usu loquendi, id omnino agendum est, ut definitiones nominales, etsi alias arbitrarie, eidem accommodentur. Quamobrem nostrum quoque est ostendere, quod significatui, quem eadem ex communi usu loquendi habent, conformes sunt. Quoniam vero id fieri nequit, nisi præmissis principiis demonstrandi; ideo demonstratio definitionibus neque adjungi, neque immediate subijci potest. Exemplum gaudii est, si quis monetarum rariorem fuerit amans eidemque, dum caput doler, quædam offertur, quam diu frustra quæsit, atque rum tanta perfunditur voluptate, ut doloris capitis non amplius sibi conscius sit. Tum enim gaudere dicitur, quod nactus fuerit nummum tantopere exoptatum.

§. 615.

Quoniam voluptas prædominatur, si tanta fuerit, ut *Quomodo* tedium, si quod adfuerit, non appercepiatur (§. 520); *Si gaudemus, demus, tanta voluptate perfundimur, ut tedium, si quod adfuerit, non appercipiamus (§. 614).*

Atque

Atque hinc intelligitur ad definitionem gaudii illustrandam aptissime quadrare exemplum, quod modo (not. §. 614) in medium adduximus. Quoniam enim tantam supposuimus voluptatem, ut dolor capitis non appercepiatur, qui antea tam molestus erat; voluptatem prædomitari supposuimus.

§. 616.

*Quomodo
gaudeamus.*

Si quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam infigne bonum idem confusa nobis representamus; gaudium in nobis oritur, & magnitudo ejus magnitudini boni, quæ nobis videtur, respondet. Si enim quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam infigne bonum nobis representamus; voluptatem quoque ex eo percipimus (§. 558. 559), quamdiu representatio confusa (§. 539), eamque tanto majorem, quanto majus nobis videtur bonum (§. 612). Quamobrem cum voluptas ingens superet tædium minus, quod forsam tum simul percipitur, seu percipi posset, tædium istiusmodi, si quod adest, non percipitur, aut, si quod adesset, non perciperetur (§. 528). Quare cum voluptas tum prædominetur (§. 529), gaudium oritur, (§. 614), cumque voluptatis magnitudo magnitudini boni, quæ videtur, respondeat, *per demonstrata*; magnitudo gaudii magnitudini boni, quod nobis videtur, respondet.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis librum quendam, in quem incidit, judicat esse bonum, propterea quod sibi representat fructus ex lectione ejusdem percipiendos, de quibus olim distincte cogitavit, idea quadam confusa; gaudio perfunditur. Quod si plures gaudeant hac eadem de causa: unus tamen gaudium majus esse gaudio alterius, ex vultu, gestu, voce ac verbis colliges. Quod si in differentiam inquiseris, illum, qui majore gaudio effertur, respondentem audies, se diu multumque istiusmodi librum quævisse, cujus jam compos fiat, manifesto indicio in gaudium præsens multos influere status præteritos. Percipies præterea eundem, qui tantopere gaudet, ingens pretium statuere fructibus ex lectione.

lectione libri percipiendis; id quod his vel geminis verbis exprimit, librum hunc sibi esse dono vel mille aureorum chariorem; se mille thaleris, quam libro isto carere malle. Alterius vero responsiones, cujus gaudium tantum non deprehenditur, ab hisce dissident. Istaerunt, ex quibus colligi nequit tot status prateritos in præsentem statum gaudii influere, nec tantum colligi potest affectionis pretium.

Quoniunt gaudium totum quantum a gradu voluptatis pender, quæ percipitur (§. 614), hinc vero porro prædominii quantitas æstimanda (§. 528); ignorata Psychimetria, in qua ea, quæ animæ insunt, ad mensuram revocantur, impossibile est ut demonstratio talium, quæ quantitatem involvunt, sit omnibus suis numeris absoluta.

§. 617.

Si gaudium in nobis oritur, propterea quod quid nobis datur, vel quod quid habemus, ipsum nobis representamus tanquam valde bonum & quanto magis gaudemus, tanto majus bonum nobis existimatur. Etenim si gaudium in nobis oritur, voluptas insigniter prædominatur (§. 614), adeoque tanta est, ut tedium, si quod adfuerit, non appercipiatur (§. 529). Quoniam itaque insignis cujusdam perfectionis tunc nobis conscii sumus (§. 511), gaudium vero oritur ideo, quod quid nobis datur, vel quod quid habemus *per hypoth.* id ipsum quod nobis datur, vel quod habemus, tanquam valde bonum nobis representare debemus (§. 554).

Enimvero quanto magis gaudemus, tanto major esse debet voluptas prædominans (§. 614); adeoque tanto majoris perfectionis conscii nobis videmur (§. 516), consequenter bonum tanto videtur majus, quod gaudii causa nobis est (§. 554).

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem a posteriori in medium adducta fuere, ea etiam propositionem præsentem confirmant.

§. 618.

*Definitio
gaudii
num usui
loquendi
conformis.*

Definitio gaudii, quod sit prædominium insigne voluptatum, est communi usui loquendi conformis. In confesso est apud omnes nos gaudere de bono præsentis: unde *Cartesius* in *Tractatu de Passionibus animæ* part. 2. art. 61. *Confideratio, inquit, præsentis boni excitat in nobis gaudium, cum bonum nobis proponitur ceu ad nos spectans.* Constat ex demonstratis idem sequi ex notione, quod gaudium in prædominio voluptatum insigni consistat (§. 616. 617). Quamobrem definitio hæc communi usui loquendi conformis. Et si autem *Cartesius* affirmare videatur, omne bonum ad nos spectans excitare gaudium, nec vulgo aliud dicatur; experientia tamen repugnat. Quamvis igitur nos addiderimus determinationes duas necessarias, scilicet quod idea boni confusa esse debeat & quod bonum eximium judicari debeat; non tamen ideo recedimus ab usu loquendi. Sane qui has determinationes tacent; non ideo easdem negant, vel in dubium vocant. Et, si vel maxime easdem negarent, vel in dubium revocarent; id tantummodo defectum attentionis vel acuminis argueret: tantum abest ut quid a prædominio voluptatum insigni diversum gaudii nomine indigint. Immo non desunt, qui determinationis unius, scilicet quod boni idea confusa sit, disertam mentionem injiciunt, quamvis alio nomine. Ita *Joh. Baptista du Hamelin* philosophia morali *Tract. 3. disp. 2. quæst. 3. artic. 1.* *Philos. vet. & novæ Tom. 2. p. m. 245.* de affectibus in genere monet, quod circa bonum, aut malum sensibile versentur. Unde patet, quod ipsius quoque judicio bonum sensibile gaudium excitare debeat. Jam vero bonum dicitur sensibile, quatenus confusa ejus nobis est idea nostra phrasi. Quamobrem laudatus autor agnoscit, boni ideam confusam esse debere, siquidem gaudium ex ea oriri debet.

Modum hunc probandi conformitatem definitionis nominalis cum usu loquendi facile capiet, qui in demonstrando fuerit versatus.

tus. Facilius adhuc capiet, qui præterea noverit, quæ de determinato demonstravimus in Ontologia. Præterea probe notandum est, quod hæcenus auctores perinde ac vulgus pauciora sæpius dicant, quam in ideis ipsorum continetur. Et nostra sane philosophia huic defectui medetur.

§. 619.

Prædominium tædii insigne est id, quod *Tristitia* ap-
pellatur. *Tristitia
definitio.*

Tristitia gaudio opponitur: unde ex definitione gaudii intelligitur, quomodo ea definire debeat. Quoniam itaque gaudium definitur per prædominium insigne voluptatum (§. 614), voluptati autem tædium opponitur in eo significato, quo nos vocabulo isto utimur (not. §. 518); tristitia utique definienda est per prædominium tædii insigne.

§. 620.

Si tristes sumus, tanto tædio afficitur animus, ut voluptas, Qualis sit, si qua adsit, non appercipiamus, aut, si qua adesset, non tristitia, apperciperemus. Etenim si tristes sumus, tædium prædominatur (§. 615). Tantum igitur est, ut tædium, si quod adfuerit, non appercipiatur, aut, si quod adesset, non apperciperetur (§. 529).

Idem etiam confirmatur a posteriori. Ponamus nobis nunciari mortem amici charissimi: nemo non novit, quod tunc tristitia afficiatur animus. Ponamus nobis offerri cibum, quem nunquam sine voluptate comedimus: nemo non novit, nos nullius voluptatis nobis esse conscios, dum eundem capimus. Ecquis enim est qui nesciat nos in isto animi statu affirmare, quod cibus jam nobis non sapiat? Immo recordati istiusmodi statuum haud raro in hæc verba erumpimus; nos nec voluptatem percepturos ex illo cibo, quo alias valde delectamur, quando tristitiæ gradum significare voluerimus. Atque hinc vulgo obtinet, ut gradum tristitiæ, quo quis affligitur, indicaturi enarremus quod ex hac, vel ista re voluptatem nullam perceperit, etsi eadem alias valde delectetur.

In vernaculo sermone, qui verbis ac phrasibus abundat ad res quasvis apte exprimendas, multo clarius singula patent non modo in omni affectuum doctrina; verum per universam philosophiam, præsertim practicam. Vix enim occurrit aliquis mentis status, cui indigitando non destinetur peculiaris quædam loquendi formula; qua vulgus sapius rectius utitur eruditis, quorum de phrasilogia præjudicia verba a rebus separant, veritate significatus neglecta.

§. 621.

Unde tristitia oritur.

Si quod nobis præsens est, tanquam malum ingens idea confusa nobis representamus; tristitia in nobis oritur & magnitudo ejus magnitudini mati, quæ nobis videtur, respondet. Si enim quid nobis representamus tanquam nobis malum, imperfectionis cujusdam nostræ nobis conscii sumus (§. 563), quamdiu scilicet idea mali confusa est (§. 536). Quodsi ergo malum ingens videtur, ingentis cujusdam imperfectionis nobis conscii esse videmur, consequenter tardium quoque, quod oritur, ingens est (§. 521). Quamobrem, si qua adfit voluptas, quam plurimum superat, eam non appercipimus, aut, si talis adesset, eam non apperciperemus (§. 528), adeoque tardium prædominatur (§. 529). Tristitia igitur oritur (§. 619). Quoniam vero imperfectionis magnitudini respondet tardii magnitudo (§. 521), magnitudini autem ejusdem imperfectionis mali etiam magnitudo respondet (§. 565); tristitia, quæ in magnitudine tardii consistit (§. 619), magnitudini mali, quæ nobis videtur, respondet.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Pertinet huc exemplum, quo ad confirmandam propositionem anteriorem usi sumus (§. 620). Quod enim amicus mortuus fuerit, quem impense amabamus, malum nobis reputamus, tantoque majus malum istud existimatur, quanto majus bonum amicitia ejus nobis videbatur. Amissio enim boni ingentis ingens malum ab omnibus reputatur. Patet igitur tristitiam hic oriri ex opinione mali ingentis nobis præsentis. Et quoniam tristitia tanto major est, quanto charior nobis fuerit amicus, consequen-

sequenter quanto majus malum nobis videtur jactura ejusdem; tristitiæ magnitudinem respondere magnitudini mali palam est.

Notio tristitiæ communis est non minus ac gaudii: unde ex eo, quod quis tristis est, colligimus ei mali quidpiam accidisse; quemadmodum ex eo, quod gaudet, colligimus ipsum bono quodam potiturum esse. Enimvero quod propositio possit converti, demonstrandum nobis est: quem in finem addimus propositionem sequentem.

§. 622.

Si tristitia in nobis oritur ex eo, quod accidit, id nobis tanquam malum haud parvum confuse representare debemus & quanto tristiores sumus, tanto majus aestimatur malum. Idem ulte-
rius exponitur. Si dicitur.

enim in nobis tristitia oritur ex eo, quod accidit; tædium ex eo percipitur, idemque prædominatur (§. 619), adeoque tantum est, ut voluptas, si qua adsit, non percipiatur, aut, si qua adesset, non apperiperetur (§. 529). Quoniam itaque tædium voluptatem plurimum superare debet (§. 528); ingentis cujusdam imperfectionis sibi conscius esse debet (§. 521). Necesse igitur est, ut id, quod accidit, tanquam malum haud parvum sibi representet (§. 565) & quidem confuse (§. 536). Et quia tædii magnitudo a magnitudine imperfectionis (§. 521), consequenter mali pendet (§. 565); tanto majus malum ex opinione nostra esse debet, quanto tristiores sumus.

Quæ ad propositionem præcedentem confirmandum in medium adduximus, ea etiam ad præsentem confirmandam conducunt. Est enim præsens conversa præcedentis: propositionibus autem, quarum una in alteram converti potest, eadem notio respondet, consequenter idem quoque exemplum utrique confirmandæ inservit.

Propositio adeo præsens & præcedens eadem notione communi exhibentur.

§. 623.

Quoniam tristitia afficimur, si quid nobis tanquam ma-

Nnn 3

Definitio
tristitia
realis.

lum haud parvum repræsentamus, quod nobis præsens est (§. 621) & ex adverso si tristitia in nobis oritur ex eo, quod accidit, id nobis tanquam malum haud parvum idea confusa exhibere debemus (§. 622); *Tristitia* definiri potest per affectum, qui in nobis oritur ex opinione rei præsentis, quam nobis confuse tanquam malum haud parvum repræsentamus.

Hoc ideo monemus, quod *Carces* ipsumque secuti utuntur definitionibus realibus.

§. 624.

Gaudii definitio realis.

Similiter quia gaudio afficimur, si quod nobis præsens est tanquam insigne bonum idea confusa repræsentamus (§. 616) & ex adverso si gaudium in nobis oritur ob rei cujusdam præsentiam, eam nobis tanquam nobis valde bonam confuse repræsentare debemus (§. 617): *Gaudium* definiri potest per affectum, qui in nobis oritur ex opinione boni præsentis confuse percepti & quidem haud parvi.

Idem tenendum est de sequentibus affectuum speciebus.

§. 625.

Conformitas definitionis tristitiae cum usu loquendi.

Tristitiæ significatus, quem in definitione nominali eidem attribuimus, est usui loquendi conformis. Nemo non ex tristitia alterius colligit, accidisse ipsi quidpiam mali, manifesto indicio, quod malum nobis præsens pro tristitiæ causa unica habeatur. Similiter si quid alicui accidit mali, nemo non inde colligit, quod tristis esse debeat, manifesto indicio quod malum nobis præsens habeatur pro necessaria tristitiæ causa. Ex communi igitur notione tristitia est affectus, qui oritur ex mali præsentis opinione. Quod vero tacite supponatur malum ingens, saltem opinione nostra, hinc conficitur, quod ubi alteri mali quidpiam accidit, & hoc tamen non obstante minime contristatur, rationem reddituri malum vel extenuemus, vel ostendamus cur alteri tale non videatur, veluti si tristitia non afficitur animus ex morte agnati proximi, quod cum non amaverit, neque adeo sibi malum existimet, se agnato suo fuisse

fuisse orbatum. Definitio igitur tristitiæ realis, quam dedimus (§. 621), cum notione communi convenit, quam & *Cartesius* retinet in Tract. de passione animæ part. 2. art. 61. tristitiam in nobis excitari afficiens mali præsentis consideratione, cum nobis proponitur ceu ad nos spectans. Enimvero tristitiæ definitionem realem deduximus ex propositionibus (§. 621. 622), quas vi nominalis demonstravimus. Quoniam itaque definitio realis definitioni nominali æquipollet, quod scilicet una ex altera demonstrari potest; definitio quoque nominalis, quod sit tædii prædominium insigne, notioni communi, consequenter usui loquendi conformis (§. 139. Log).

Idem etiam sic ostenditur. Notio communis tristitiæ colligitur ex duabus propositionibus, quas ex observationibus deduximus. Easdem propositiones deduximus ex definitione tristitiæ nominali (§. 621. 622). Ergo definitio nominalis notioni communi convenit.

§. 626.

Si quod uni bonum ingens videtur, alteri tale non videatur, aut minus saltem bonum habeatur; ille gaudio multo effertur, hic autem vel nullo afficitur, vel saltem multo minore. Quod si cui videatur malum, quod ab altero pro bono habetur, ille tristitia, hic gaudio afficitur. Cnr eadem res non idem gaudium exciet in omnibus. Ponamus enim Titio bonum ingens videri, quod ipsi datur, insigni gaudio effertur debet (§. 616). Ponamus idem Mevio pro bono non haberi, nullo quoque gaudio inde afficitur (§. 624). Ponamus idem Sempronio pro bono quidem haberi, sed multo minori, quam Titio videtur; gaudio quidem afficitur, sed multo minore, quam quo Titius effertur (§. 616). Ponamus denique idem Cajo pro malo haberi, quod a Titio & Sempronio pro bono reputatur; erit ipsis tristitiæ causa (§. 623), quod ceteris gaudium creat (§. 624).

Atque ita apparet, quomodo eodem posito objecto unus gaudere possit, alter vero contristari. Quomodo unus multo, alter exigu-

quo

quo gaudio afficiatur; immo quando uni gaudium creat obiectum, quod alteri nullum creat. Propositionis præsentis veritas a posteriori adeo manifesta est, ut eam inde confirmari non sit opus. Ceterum propositio ipsa, quemadmodum omnis affectuum doctrina plurimum utilitatis habet in philosophia morali, cum affectus per eam potestati nostræ subjiciantur.

§. 627.

*Gaudii &
Tristitia
mutabili-
tas in eo-
dem subje-
cto.*

Quoniam perinde est, siue duo eodem, vel diverso tempore contrariam de obiecto foveant sententiam, ut unus idem judicet bonum, alter malum, vel saltem minus bonum, aut rem omnem in dubio relinquat; siue unus diverso tempore diversum foveat de obiecto aliquo ad se relato iudicium; quæ de diversis subjectis in propositione præcedente demonstrata sunt, ea etiam ad unum idemque subjectum diverso tempore applicari possunt. Quamobrem *si quis alio tempore malum judicet, quod antea bonum judicaverat, cum antea gauderet, alio tempore contristabitur & contra.* Porro *si quis alio tempore nimis bonum, vel malum judicet, quod antea majus visum fuerat, cum antea plurimum gauderet, vel contristaretur, nunc gaudio vel tristitia minore afficietur.* Denique *si quis alio tempore in dubio relinquit, utrum quid bonum sit, nec ne, quod antea bonum, vel malum judicaverat; cum antea gauderet, vel contristaretur, alio tempore nec gaudebit, nec contristabitur.*

Supponimus hic unam eandemque personam diverso tempore considerari posse tanquam duas personas diversas; si contrariam foveat de obiecto aliquo opinionem. Neque enim duæ personæ in præsentem negotio considerantur tanquam diversæ, nisi quatenus contraria sunt de obiecto eodem ad se relato iudicia. Diverso igitur tempore una eademque persona eodem modo differt a seipsa, quo duæ personæ eodem tempore a se invicem differunt. Quamobrem & personam unam eandemque diverso tempore positam, spectare licet tanquam duas & vicissim duas personas eodem tempore, vel etiam tempore diverso tanquam unam eandemque personam bis positam; temporis nimi-

rum in præfente negotio nulla habetur ratio, quemadmodum ex definitione gaudii & triftitiæ reali liquet (§. 623, 624), ex qua intelligitur, nec in genefin gaudii, nec in triftitiæ genefin influere tempus, quo judicium fertur. Latet in his principium heurifticum maximæ utilitatis, quod ab eo facile eruetur, qui univerfalia abſtrahere noverit. Ceterum me non monente patet, poſſe propoſitionem præſentem independenter ab antecedente eodem proſus modo demonſtrari, quo antecedentem demonſtravimus. Dantur autem propoſitiones quædam nniverſales, quibus utraq; & præcedens, & præſens, una cum plurimis aliis per modum corollarii continetur, quas hic apponi non inconſultam duximus.

§. 628.

Si quis affectus ex boni, vel mali repræſentatione oritur: Affectus & quod eodem commotus bonum, vel malum judicaverat, poſt- quando ea in medio relinquit, quale ſit; is cum antea affectu commiſ- evaneſcant. veretur, nunc nullo commovebitur. Quoniam enim affectus ex confuſa boni & mali repræſentatione oriuntur (§. 605); per eam intelligitur, cur potius orientur, quam non orientur, conſequenter hæc ipſa confuſa boni malique repræſentatio affectuum ratio ſufficiens eſt (§. 56. Ontol.); ſi quis nec malum, nec bonum judicat, quod antea ipſi malum, vel bonum, viſum fuerat, ſed quale ſit in medio relinquit, is nullo affectu alio tempore commoveri debet, cum antea affectu quocunque commoveretur.

Hoc pacto patet, quomodo fieri poſſit ut, quem objectum aliquod ad affectum quendam concitavit, eundem in poſterum idem objectum non amplius ad eundem affectum perducat. Enimvero cum fieri etiam poſſit, ut quem objectum quoddam non movet, in eodem poſtea idem objectum aliquem ſive jucundum, ſive moleſtum cauſetur; ſequens addenda venit propoſitio.

§. 629.

Si quis objectum aliquod ad ſe relatum nec bonum, nec malum judicat, poſtea autem pro bono, vel malo ingente reputat; cum antea illud affectum excitaret nullum, poſtea quendam abſint, nunc cauſabitur. Quoniam enim affectus ex boni & mali confuſa adſint.

(Wolffii Psychologia.)

O o o

re.

repræsentatione oriuntur (§. 605), Sempronius autem objectum aliquod ad se relatum nec bonum, nec malum judicat; nulus quoque in eodem affectus orietur. Enimvero quoniam postea idem objectum ad se relatum tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat; affectus jam in eodem orietur. Quamobrem cum objectum nullum antea excitaret affectum, postea quendam causabitur.

Tacite supponimus ceteras determinationes, quæ requiruntur, ut affectus ex repræsentatione boni & mali oriantur, veluti quod esse debeat confusa, quod boni, vel mali determinatus quidam requiratur gradus & quæ sunt his gemina, ne præter necessitatem simus prolixiores, quam par erat. Nimirum talem hic & in similibus casibus supponimus boni malique repræsentationem, qualis ad dignendum affectum fufficit. Talia monemus in gratiam tyronum sciorum, qui cum cæcutiant sibi acumine præstare videntur.

§. 630.

*Cur in uno
affectum
quandam
producat
objectum, in
aliis nullum.*

Si quis objectum aliquod, tanquam bonum, vel malum sibi repræsentat, quod alter nec bonum, nec malum judicat; cum ille affectu commovetur, hic ab omni prorsus immunis est. Eodem prorsus modo ostenditur, quo propositionem anteriorem (§. 618) ostendimus.

Poteramus quoque idem ex propositionibus anterioribus per modum corollarii colligere vi principii, de quo abunde dictum est in antecedentibus, scilicet quod personæ duæ spectari possint instar unius bis positæ, ubi temporis nulla habetur ratio (not. §. 627).

§. 631.

*Affectus
molesti in
jucundum
mutatio
venit.*

Si quis objectum aliquod alio tempore sibi repræsentat tanquam bonum, quod antea malum judicaverat; cum idem affectum molestum provocasset, nunc jucundum causabitur & contra. Quoniam enim in Sempronio affectus quidam oritur ex consideratione mali *per hypoth.* ex malo autem, quod cognoscimus, tædium percipimus (§. 569); affectus iste cum magno tædii gradu conjungitur (§. 609). Enimvero quia mutata sententia Sempronius postea bonum judicat, quod antea malum

malum ipsi visum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur eodem objecto ad ipsum relato, ex consideratione boni ortum trahit. Quare cum ex bono, quod cognoscimus, voluptatem percipiamus (§. 558); affectus iste cum insigni voluptatis gradu conjungitur (§. 506). Est igitur affectus jucundus (§. 608). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod sibi repræsentat tanquam bonum, quod antea malum ipsi visum fuerat, nunc affectum jucundum experiri, quem antea sentiebat molestum.

Ponamus jam ex adverso Sempronium sibi repræsentare objectum tanquam bonum, dum affectus oritur. Quoniam ex bono, quod cognoscimus, voluptatem percipimus (§. 558); affectus iste cum insigni gradu voluptatis conjungitur (§. 606). Est igitur affectus jucundus (§. 608). Enimvero quia mutata sententia Sempronius postea malum judicat, quod antea bonum ipsi visum fuerat *per hypoth.* affectus, qui tum oritur, eodem objecto ad ipsum relato, ex consideratione mali oritur. Quare cum ex malo, quod agnoscimus, triduum percipiamus (§. 569); affectus iste cum insigni tridii gradu conjungitur (§. 606). Est igitur affectus molestus (§. 609). Patet adeo Sempronium, qui objectum aliquod sibi repræsentabat tanquam malum, quod antea bonum ipsi visum fuerat, nunc affectum experiri molestum, quem antea sentiebat jucundum.

§. 632.

Quoniam personæ duæ in præsentē negotio considerari possunt instar personæ unius ejusdemque diversis temporibus diversimodè de eodem subjecto ad se relato judicantis (not. §. 627); si unus objectum aliquod sibi repræsentat tanquam bonum, quod alter sibi repræsentat tanquam malum, cum ille his exci-

*Affectus
oppositi ab
eodem ob-
jecto in dua-
bus subje-
ctis exci-
tati.*

Me non monente palam est posse hanc propositionem independenter ab antecedente eodem modo demonstrari, quo antecedentem

demonstravimus. Ex propositione autem præsentē intelligitur, cur idem objectum oppositos prorsus in diversis subjectis exciret affectus; non vero opus est ut objectum sit numero idem; sed sufficit esse genere, vel specie idem.

§. 633.

*Amoris des-
criptio.*

Amor est dispositio animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate.

Dispositio hæc data occasione deducitur in actum, atque tum affectus oritur, quem amoris nomine insignimus. Fert tamen usus loquendi, ut ipsam dispositionem amoris nomine indigitemus, cum amorem tribuamus illi, qui non actu commoveretur, nisi ubi sentit alterius felicitatem.

§. 634.

*Effectus
amoris.*

Quodsi ergo is, qui alterum amat, ejus felicitatem cognoscit, ex ea actu voluptatem percipit (§. 633). Pone enim eum intueri felicitatem alterius, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus non est ita dispositus, ut ex felicitate alterius voluptatem percipiat, consequenter eum non amat (§. cit.): id quod hypothesin evertit.

Ex actu amoris dispositionem illam colligimus, atque probamus, quod alterum quis amet, ad eundem provocamus.

§. 635.

*Gaudium
amantis.*

Qui alterum impense amat, de felicitate ejus gaudet, tantoque magis gaudet, quanto magis eum amat. Qui enim alterum impense amat, is plurimum voluptatis ex alterius felicitate percipit (§. 633). Quodsi ergo tanta evaserit voluptas, ut tædium, si quod adesset, non apperciperet; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium consistat (§. 614); si alterum impense quis amat, de felicitate ejus gaudet.

Quoniam amor non aliter sese exerit, quam voluptatis perceptione (§. 633): quo magis quis alterum amat, eo major est voluptas, quam ex felicitate alterius percipit. Quare eum gaudium tanto majus sit; quanto major est illa voluptas, quæ

quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto major fuerit amor.

Felicem vulgo judicamus eum, cui multa donantur & tanto feliciorem judicamus, quanto majus est donum, quod accipit. Quodsi ei, quem amamus, donum offertur, nos perinde gaudemus, ac si ipsimet idem accepissemus. Hinc audies affirmantes quod tantopere gaudeamus, ut majus non foret gaudium, si ipsimet donum istud accepissemus, & felicem prædicantes accipientem. Quo major fuerit amor, eo magis nos gaudere, unusquisque in seipso experiri potest. Tenendum vero fieri posse, ut contrariis affectibus impediatur amoris actus, veluti si invidemus alteri felicitatem, quod ea nos carere deprehendamus. Etsi enim felicitatem alterius, quem amamus, appetamus, fieri tamen potest, ut adsint rationes, cur alterum aliqua in re nobis feliciorem esse nolimus. Ponamus v. gr. Mevium ambire spartam, quam ornare possit: ponamus porro eum impense amare Titium. Quodsi tamen in Titium confertur munus, quod ipsemet ambit, præsertim ubi repulsam ægerrime fert, ex eo voluptatem non percipit, quod Titius ad munus istud promotus fuerit. Hinc audies asserentem, se non invidere Titio felicitatem suam. Se summo gaudio elatum iri, si ad munus multo præstantius admotus fuisset, modo huic non fuisset præfectus. Abstrahimus in scientiis ab omnibus impedimentis, quæ offerri possunt, atque adeo cautos esse oportet, qui eorum experimenta velin se, vel in aliis capere voluerint, quæ de anima hic traduntur.

§. 636.

Per *felicitatem* hic intelligimus statum, quo voluptas vera perdurat. Dicitur *felicitas vera* ad differentiam *apparentis*, quæ est status, quo quis voluptate apparenti fruitur.

Felicitatis definitio.

§. 637.

Infelicitas est status, quo tædia perdurant.

Infelicitatis definitio.

Ooo 3

In-
tip.

Infelicitatem non opus est distingui in veram & apparentem. Etsi enim ex eo tædium sit, quod per errorem de re aliqua statuatur; non tamen negari potest, tædium istud quandam infelicitatis partem constituere. Sane homines haud raro præter rationem sese reddunt infelices, quod vitam cum tædio transigant, quam sine eo transigere poterant.

§. 638.

*Quenam
ad felici-
tatem ho-
minis quid
conferant.*

Quoniam itaque voluptas quælibet vera felicitatem ingreditur, quemadmodum pars totum (§. 636. *Psych.* & §. 341. *Ontol.*): *quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro est, quod *ad felicitatem hominis conferre quid videatur illud, quod voluptatem apparentem eidem creat.*

Si quis ex divitiis voluptatem percipit; is divites prædicat felices. Si quis scientiæ fuerit cupidus, ut ex ea plurimum capiat voluptatis; is eum felicem esse judicat, qui animum multa scientia imbuendi amplissimam nactus est occasionem. Quemadmodum quemlibet sua trahit voluptas, ita etiam variant hominum de felicitate judicia. Hic parum refert, utrum judicium sit veritati consentaneum, necne. In moralibus autem veritas distinguetur ab eo, quod apparet.

§. 639.

*Quanam
ad infelici-
tatem quid
conferant.*

Similiter quoniam tædium quodlibet ad infelicitatem ejus pertinet (§. 637): *Quicquid homini tædium creat, id ad infelicitatem ejus quidpiam confert.* Unde porro est quod *ad infelicitatem hominis conferre quid videatur istud, quod eidem tædium creat.*

Atque hinc apparet, quomodo quis seipsum reddere possit infelicem; scilicet si sibi metipsum tædia præter necessitatem creet.

§. 640.

*Effectus
amoris.*

Qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod gaudet alter, si eadem fuerit de subjecto gaudii judicium. Qui enim alterum amat, is ex felicitate ejus voluptatem percipit (§. 634). Quoniam itaque quælibet voluptas vera ad felicitatem alterius pertinet, quælibet autem voluptas

Voluptas apparens ad eandem pertinere videtur (§. 636); igitur qui alterum amat & secundum veritatem iudicat ex voluntate vera, qua fruitur alter; qui vero secundum apparentiam iudicat; ex qualibet apparente voluntate alterius voluptatem percipit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum predominio consistit (§. 614); qui voluptatem ex alterius voluntate percipit, gaudere ideo debet, quod gaudet alter, si quidem idem fuerit de objecto gaudii utriusque iudicium. Quoniam itaque amans ex voluntate amati voluptatem capit *per demonstrata*; amans quoque gaudet, quando gaudet amatus, si idem fuerit de objecto gaudii iudicium.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis amans alterum intelligit et quid obtigisse, unde voluptatem percipit; & in partem voluptatis istius venire ait amorem suum in alterum significaturus. Quoniam phrasæ vulgo receptæ notionibus communibus respondent; iisdem conforme est; quod amans ex amati voluntate voluptatem ipsemet percipiat. Ponamus Titium amare Sempronium & Sempronio offerri donum pretiosum, ob quod insigniter gaudeat tanto munere auctus. Titius de eo certior factus ipsemet gaudebit, immo gaudebit magis subinde, quam Sempronius. Gaudii huius non aliam reddit rationem, quam quod ipsi perinde sit ac si donum ipsemet accepisset, quodque Sempronio non magis idem invidet, quam sibimetipsi; quo ipso satis superque significat, se voluptatem Sempronii suam facere & commune esse gaudium, si causa gaudendi illi suppeditetur. Inde etiam est, quod, qui alterum amat, eidem voluptatem creare studeat, quod eadem in ipsummet redundet. Immo inde est, quod propositio præsens breviter ita efferri soleat: Voluptas amicorum communis est, itemque gaudium amicorum commune est. Neminem offendat, quod addiderimus restrictionem, si idem fuerit de objecto gaudii iudicium. Et si enim experientia ali-

quando

quando refragari videatur, quando scilicet gaudemus, quod nobis narratur alterum, quem amamus, summa cum voluptate vitam transigere; non tamen ideo revera contrariatur, si rem curatius spectes. Etenim cum de objecto voluptatis, seu gaudii, tanquam nobis ignoto prorsus non judicemus; tacite iudicium alterius approbamus ipsumque justam gaudendi causam habere supponimus. In aliis autem casibus manifesta est restrictio. Ponamus enim Titium impense amare Sempronium; hunc autem nubere virgini, quæ cum dives esse putetur non est ac præterea iis dotibus caret, quæ felix matrimonium efficiunt. Gaudebit equidem Sempronius, sed non gaudebit Titius, quod aliud sit Titii, quam Semproni de hoc matrimonio iudicium. Quod si autem ponamus Sempronii iudicium esse verum, Titii autem iudicium a veritate aberrare: utique & Titius gaudebit, errore suo agnito, cum jam non sit affectus contrarius, qui idem impediatur. Si quis adea, quæ quotidie obvia sunt, attentum afferat animum; is plurima observabit, quæ propositionis præsentis veritatem confirmant, ut plura eam in rem addi non sit opus.

Potest etiam propositio præsens converti. Quoniam vero ex conversa patet signum haud fallax amoris inde peti posse, quod quis ex voluptate alterius voluptatem percipiat, vel ideo gaudeat, quod gaudeat alter; eandem subjici operæ pretium ducimus. Habent signa affectuum plurimum usum in philosophia morali, ejus inprimis parte semiotica & in arte conjectandi hominum mores.

§. 641.

*Signum
amoris.*

Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter gaudet, is alterum amat. Quoniam enim voluptas omnis ad felicitatem pertinet, vera quidem ad veram, apparens ad apparentem (§. 636); qui voluptatem percipit ex voluptate alterius, ejus animus dispositus esse debet ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam, adeoque alterum amat. (§. 633).

Quod si quis ideo gaudet, quod gaudet alter, cum gau-
di

dium in prædominio voluptatum insigni consistat (§. 614); animus ejus erit dispositus ad voluptatem ex voluptate alterius percipiendam. Sed cui ita dispositus est animus, is alterum amat, *per demonstrata*. Ergo alterum amat, qui ideo gaudet, quod gaudet alter.

A posteriori confirmatur propositio per ea ipsa, quæ ad confirmandam præcedentem in medium adduximus. Constat etiam vulgo homines ex eo colligere, quod quis alterum amet, si ex voluptate alterius voluptatem ipsemet percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, & quasi attonitos hæcere, ubi supponentes amorem animadvertunt contrarium, ignorata ratione, ob quam effectus amoris impeditur.

§. 641.

Si quis alterum amat, ex ejus tædio ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis sit. Si quis enim *Alius amoris effectus.* alterum amat, is voluptatem percipit ex voluptate alterius, immo gaudet ideo, quod gaudet alter (§. 640), consequenter ex insigni voluptate alterius insignem & ipse percipit (§. 614). Quoniam itaque voluptas alterius tanto majus bonum nobis videtur, quo major est voluptas, quæ a nobis ex ista percipitur (§. 612); oppositum eidem tædium malum nobis videri debet, idque tanto majus, quo majus ipsum fuerit, consequenter nos ex eodem tædium percipere debemus, atque tanto majus, quo majus ipsum est (§. 613), atque adeo contristari debemus, si tristitia afficitur alter, quem amamus (§. 619).

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Mevium vehementer amare Titium, atque ob mortem patris sui præmaturam Titium plurimum contristari. Mevius videns Titium mortem patris tantopere lugere, ipse quoque contristatur, effusus lachrymis. Hæc adeo explorata sunt, ut, quando Titium lachrymas fundentem videmus, quod Mevium flentem contuetur, inde colligamus Titium a Mevio amari.

(Wolffii Psychologia.)

Ppp

Immo

Immo dum audientes nuncium de morte parentis amici cujusdam nostri a lachrymis nobis temperare non possumus, in hæc verba erumpimus: cheu! quantum lugebit Titius mortem parentis sui? quanta tristitia perfundetur animus ejus? Unde satis superque intelligitur, tristes esse nos non alia de causa, quam quod Titium tristitia affici colligimus ex morte patris. Quia igitur amamus Titium, ideo contristamur, quod ipse tristis est. Quodsi quidam occurrunt casus, in quibus tristes non sumus, quando eum tristem videmus quem amamus, impedimentum ex circumstantiis facile detegitur, quale est opinio, quod alter præter rationem tristitiæ indulgeat, ut vel temeritati ejusdem succenseamus.

Probe notandum est non minus de objecto gaudii, quam tristitiæ, idem referri non ad amantem, sed ad amatum, dum amans judicat utrum bonum sit, nec ne: immo sapius amantem in judicando sequi opinionem amati, non suam animi sententiam. Atque ideo diximus, idem esse debere amantis & amati judicium. Quodsi amans idem objectum ad se referret, atque gauderet, quod sibi bonum existimaret, tristis esset, quod idem sibi malum esse putaret; non ex amore proveniret gaudium, nec ab eo ortum duceret tristitia. Fieri tamen potest, immo plerumque solet, ut gradu differant judicia amantis atque amati (§. 597. 598). Nimirum quando imaginatio in idea voluptatis ac tædii confusa aliena miscet (§. 524); fieri non potest, ut imaginatio diversis subjectis eadem suggerat (§. 104).

§. 643:

*Signum
amoris.*

Si quis ex tædio alterius tædium percipit, vel ideo contristatur, quod alter tristis sit: is eundem amat. Qui tædium ex alterius tædio percipit, cum tædium omne ad infelicitatem spectet (§. 639), ita dispositum habet animum, ut ex infelicitate alterius tædium percipiat. Infelicitatem igitur alterius tanquam sibi malam repræsentare debet, atque tanquam malum tanto majus, quanto majus tædium est, quod inde percipitur (§. 613). Alterius igitur felicitatem sibi repræsentare debet tan-

tanquam bonam, cum bonum perinde opponatur malo ac voluptas tædio opponitur, consequenter ex felicitate alterius tanto maiorem voluptatem percipere debet, quanto majus bonum eadem ipsi videtur (§. 612). Quoniam itaque animus ipsi dispositus est ad voluptatem ex alterius felicitate percipiendam; alterum amat (§. 633).

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem in medium adducta fuere, etiam ad confirmandam præsentem faciunt, quæ nonnisi conversa anterioris est. Inprimis hic probe notandum, quod nemo non amorem alterius indoligat, quod alterius tædia ac tristitiam nostra faciamus.

§. 644.

Si quis ex voluptate alterius voluptatem percipit: is ex tædio alterius tædium percipere debet & contra. Etenim si ex voluptate alterius voluptatem percipimus, eam nobis representare debemus tanquam bonum tanto majus, quanto major est voluptas, quæ inde percipitur (§. 612), consequenter quod voluptati opponitur, seu ejus contrarium, cum malum bono opponatur, seu ejus contrarium sit, representare nobis debemus tanquam malum. Enimvero quod voluptati opponitur tædium est (not. §. 518.). Ergo tædium nobis alterius representare debemus tanquam malum, consequenter tædium percipere debemus ex tædio alterius (§. 613).

Non absimili modo ostenditur, quod qui tædium percipit ex tædio alterius, voluptatem quoque ex alterius voluptate percipere debeat.

Oppositionem boni & mali ex notione oppositionis demonstrari superfluum existimamus. Ceterum propositionem hanc, qua ad præcedentes demonstrandas uti poteramus, hic subnectere libuit, cum ad subsequentes nonnullas brevius absolvendas conducat.

§. 645.

Si quod nobis placet in altero observamus, amor oritur. Si enim quod nobis placet in altero observamus, voluptatem
 Amor quomodo oritur.
 Ppp 2 ex

ex eo, quod observamus, percipimus (§. 542). Quamobrem cum id tanquam alteri inhærens, vel ad eum spectans consideremus; voluptatem ex eo percipimus, quod alteri voluptati esse ex eo, quod nobis voluptati sit, colligimus. Atque ita disponitur animus ad voluptatem ex alterius voluptate percipiendam, consequenter amor oritur.

Patet idem omnium clarissime in iis casibus, ubi animum adversus alterum indifferentem, vel prorsus ab eo aversum habemus. Quando enim aliquamdiu cum eo commercium habemus, atque deinde in ipso observamus, quæ nobis placeant, veluti animi dotes quasdam, quæ nobis in pretio sunt; amorem erga eum in nobis oriri deprehendimus: quo præsentem jam optamus felicitatem ejus & quando ipsi quid obtigit, quod volupe est, adeoque ad felicitatem ejus spectat, vel spectare videtur (§. 638), ex eodem & ipsi voluptatem percipimus, manifesto indicio animum nostrum jam esse dispositum ex felicitate ejusdem voluptatem percipiendi.

Non jam inquirimus, cur amorem nostrum quasi in se trahant objecta, ex quibus voluptatem percipimus; talia enim reservanda sunt Psychologiæ rationali. In empirica sufficit, vel a posteriori unice stabiliri modum, quo dispositio ad percipiendam voluptatem ex felicitate hujus personæ in singulari in nobis excitetur, ut amoris excitatio potestati nostræ subjiciatur: id quod multiplici modo præderit in moralibus.

§. 646.

*Amoris
origines ulte-
rius expen-
diunt.*

Si nobis representamus bonum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; amor oritur. Etenim si nobis representamus bonum quoddam alterius, sive alteri inest, sive quomodocunque ad eum pertineat, id nobis tanto majus videtur, quo major est voluptas, quæ ex eodem percipitur (§. 612). Quamobrem cum bonum alterius placere nobis debeat (§. 542); si nobis bonum quoddam alterius representamus, aliquid in eo observamus, quod nobis placet. Enimvero si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur

oritur (§. 645). Amor igitur oriri debet, si nobis repræsentamus bonum, quod alteri inest, vel quomodocunque ad eum pertinet.

Confirmatur idem a posteriori. Si quis pulchritudinem in bonorum numerum refert (quod salva rei veritate fieri posse alibi ostendemus); is eum amat, cujus forma pulchritudine sese commendat, quamprimum eundem videt, etsi ipsi antea prorsus esset ignotus. Similiter si quis divitiis ingens pretium statuit; is alterum amat, quod divitem esse cognoscit. Si cui eruditio in delitiis est; is alterum amat, quod eruditione præstantem agnoscit. Exempla ubivis obvia sunt, quibus propositionis præsentis veritas confirmatur, ut levi attentione opus sit ad ea observanda.

Ceterum eadem exempla ad confirmandam propositionem præcedentem quoque adhiberi possunt. Neque est quod miremur, cum ex pulchritudine, divitiis, eruditione voluptatem capiat, qui eadem in bonorum numerum refert. Ita vero nobis placet pulchritudo, placent divitiæ, placet eruditio. Ex eo igitur, quod nobis placet in altero, amor oritur, dum ex pulchritudine, divitiis ac eruditione alterius ortum trahit.

§. 647.

Si quod in altero observamus nobis tanquam nobis bonum idem adhuc repræsentamus, amor in alterum oritur. Si enim quod in altero observamus, idem nobis tanquam nobis bonum repræsentamus, ex eo etiam tanto maiorem voluptatem percipimus, quo majus nobis bonum istud videtur (§. 612). Enimvero si quid in altero observamus, quod nobis placet, amor oritur (§. 646). Ergo amor etiam oriri debet, si quod in altero observamus nobis tanquam nobis bonum repræsentamus.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis gloriæ delectatur sibi quæ gloriæ ducit cum divitibus ac hominibus in dignitate constitutis conversari; is divitias ac dignitatem aliorum sibi repræsentat tanquam bonas sibi (§. 554). Enimvero constat eos, qui ita sentiunt, amare divites ac homines in dignitate

constitutos. Patet igitur hoc in casu amorem oriri ex eo, quod nobis bonum judicamus istud, quod in altero observamus. Immo vix dabitur casus aliquis, quo quod nobis tanquam bonum representamus in altero, idem non simul etiam tanquam nobis bonum representemus, ubi idem ad statum nostrum referimus: id quod palam fit, ubi notiones confusas, quibus ea, quæ ad alterum spectant, exhibentur tanquam bona, evolvimus, ut appareat quænam in iis contineantur. Rationes nimirum cur illud bonum judicemus, vel etiam cur illud placeat, quod in altero observamus, excutiendæ sunt; ita facile constabit, quatenus eadem a nobis petantur, quibus placent quæ sunt alterius.

Propositio præsens a posteriori adeo evidens est, ut *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. art. 56. ideo existimaverit, amorem omnem oriri ex eo, quod quid tanquam bonum respectu nostri representetur.

§. 648.

*Quando
oriatur
amor.*

Si amor in nobis oritur, in altero quid deprehendimus, quod nobis placet, vel quod nobis tanquam bonum vel simpliciter, vel respectu nostri representamus. Si enim amor in nobis oritur, animus noster disponi debet ad voluptatem percipiendam ex felicitate alterius (§. 633). Quare cum ad felicitatem alterius pertineat, vel saltem pertinere videatur, quod voluptatem ipsi creat (§. 638); animus disponi debet ad percipiendam voluptatem ex eo, quod nobis placet in altero (§. 542.), consequenter si amor oritur, aliquid in altero deprehendimus, quod nobis placet.

Quoniam vero bonum judicatur tanto majus, quo major est voluptas, quæ ex re percipitur (§. 612) & amor oritur, si quid in altero deprehendimus, ex quo voluptatem capimus *per demonstrata*; si amor oritur, in altero quid deprehendere debemus, quod nobis, tanquam bonum representamus, consequenter perinde est, si

id

id nobis repræsentemus tanquam bonum respectu nostri, siue non habito respectu ad nos.

Quæ ad confirmandas propositiones præcedentes in medium adducta fuere; ad hanc quoque applicari possunt.

§. 649.

Amor est affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet, seu si quid in altero nobis repræsentamus tanquam bonum, præsertim respectu nostri. *Amoris definitio realis.*

Definitionis hujus realis, quæ excitationem amoris declarat, veritas patet ex propositionibus proxime præcedentibus. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Cartesiana*, annon repræsentatio ejus, quod in altero observamus, tanquam boni fieri debeat semper respectu nostri; sed præterquam quod attentione utendi contrarium jam patet ex antecedentibus, dubium hoc removebimus totum, quantum est, quando paulo post evincemus definitionem amoris, quam dedimus, esse usui loquendi conformem: quod antequam fieri possit, alia nonnulla adhuc præmittenda sunt.

§. 650.

Qui alterum amat, is voluptatem alterius appetit & consequitur. *Effectus amoris in appetenda voluptate alterius consistens.*
Qui enim alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter (§. 640), consequenter voluptatem ex alterius voluptate tanto majorem percipit, quanto majorem hanc deprehendit (§. 614). Voluptas igitur alterius tanto majus ipsi bonum videtur, quanto major voluptas est, quam ex eadem percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum amat, alterius quoque voluptatem appetere debet.

Poterat idem brevius inferri ex propositione superiori (§. 591), quod in nozione boni confusa acquiescentes (qui casus in negotio affectuum semper obtinet) rem appetamus, ex qua voluptatem percipimus. Inde enim consequitur, quod voluptatem quoque alterius appetere debeamus, si ex ea voluptatem percipimus. Subinde autem in philosophia consultum est, ut demonstrationes fiant ampliores

res eademque præferantur contractionibus, quo earum vis tyronibus facilius percipitur.

§. 651.

*Effectus
contrarius
in aver-
sando tadio
alterius
consistens.*

Qui alterum amat, is tadium ejus averfatur. Etenim qui alterum amat, ex ejus tadio tadium & ipse percipit (§. 642). Quare cum affectus ex confusa boni & mali representatione oriantur (§. 605), quamdiu autem in notione mali confusa acquiescimus, eam rem averfamur, ex qua tadium percipimus (§. 592); qui alterum amat, is tadium ejus averfari debet.

Utitur hic demonstratione contrariore, ubi eodem modo demonstrari poterat propositio, quo præcedentem demonstravimus, ut varietas in demonstrando appareat.

§. 652.

*Effectus
alis amoris.*

Qui alterum amat, is voluptatem eidem creare; tadium vero ab eo avertere studet. Qui enim alterum amat, is voluptatem ejus appetit (§. 650). Quamobrem cum unusquisque in se experiatur, quod ea consequi studeat, quæ appetit; voluptatem quoque alteri, quem amat, creare studet.

Similiter qui alterum amat, is tadium ejus averfatur (§. 651). Quare cum denuo unusquisque in se experiatur, quod ea a se amoliri studeat, quæ averfatur; tadium quoque alterius a se amoliri studere debet, consequenter operam dare, ut idem ab altero, quem amat, avertat.

Utrumque a posteriori confirmatur. Si quis alterum amat, ei donò dare solet, quæ eidem acceptæ esse novit, hanc quæsitus cur id faciat reddens rationem, quod eidem voluptatem creare, vel gaudio eum perfundere velit. Eadem de causa in gratiam alterius, quem amamus, facere solemus, quod alias a nobis non fieret, quia id ipsi volupe esse novimus. E contrario eavere solemus, ne quid fiat, quod alteri displicet, quem amamus, hanc reddentes rationem quod ipsi tadia creare nolumus. Neminem fore puto, qui non habeat, quem

quem sincero amore prosequatur. Quamobrem ad semetipsum attendat, quo sit in eum animo. Annon lætus ambabus manibus amplectatur occasionem personæ amatæ voluptatem, vel gaudium creandi? Annon evitet cura sollicita omnem occasionem alteri tædia creandi? Annon studiose celet, ne ad ejus, quem amat, aures perveniat, quod ipsi tædio esse possit?

Equidem non nego subinde alio fine talia fieri posse, quæ alteri voluptati sunt, quam voluptatis eidem creandæ gratia; sed nego tum ex amore proficisci factum, si vel maxime quid fiat personæ, quam amamus, gratia, vel eidem quid detur. Neque tam sincerus erit amor, si vel maxime ex eodem proficisci videtur factum. Erit enim quidpiam amoris admixtum, quod ab eodem alienum est, ad rationem tamen quam maxime pertinet, cur quid fiat in gratiam personæ amatæ. Excutiendi sunt casus obvi, ut rationes speciales in apicem productæ clariora reddant, quæ affirmamus. In iis, quæ ad animam spectant, singulari acumine opus est, ut ea, unde quid pendeat, ab alienis separemus.

§. 653.

Significatus, quem vocabulo amoris tribuimus, communi *Significatus amoris an communi usui loquendi conformis.* Sane *Aristoteles* 2. Rhetoric. amare idem esse ait ac velle alicui, quæ bona arbitramur illius, non sui causa, & ea pro viribus efficere. Ex nostra amoris definitione nominali necessaria consequentia deduximus, quod, qui alterum amat, ejus voluptatem appetat (§. 651) eique voluptatem creare studeat (§. 652). Enimvero cum ea bona judicemus alteri, quæ voluptatem eidem creant (§. 612); patet nostræ definitionis amoris conveniens esse, ut appetamus ea, quæ alteri bona arbitramur, ipsius gratia, eademque efficere studeamus. Notio igitur amoris, quæ *Aristoteli* est, cum nostra convenit. *Goclenius* in Lexico significatum vocabuli amoris proprium explicaturus monet, eodem denotari actum voluntatis elicitum, quo volo alicui bonum. Per voluntatem hic intelligit appetitum omnem, adeoque si amor pro affectu sumitur, vocabulo hoc appetitus sensitivus denotatur. Con-

(*Wolffii Psychologia.*)

Qq

ve.

venit ista definitio amoris cum significato, quem vocabulo tribuit *Aristoteles*. Quamobrem cum ostenderit, significatum *Aristotelicum* cum nostra definitione consentire, nec ab eadem definitio *Gocleniana* dissentire potest. *Cartesius*, quemadmodum jam supra (not. §. 649) notatum est, de amore, sicuti affectibus ceteris, definitionem realem condit. Definit affectum hunc per eum, qui excitatur, cum aliquid ut bonum respectu nostri nobis representamus. Definitio hæc realis ab ea, quam nos dedimus (§. 649), non nisi in eo differt, quod representationem boni restringat. Si enim *Cartesio* credimus, amor non oritur nisi quod in altero deprehendimus nobis representemus tanquam bonum respectu nostri. Oriri hoc in casu amorem, ostendimus (§. 647): neque hoc mirum videri debet. Etenim si judicamus, id, quod alteri inest, esse nobis bonum; utique supponere debemus, aliquam boni notionem, qua istiusmodi quid citra respectum ad nos representatur tanquam bonum. Quod vero non necesse sit id, quod in altero deprehendimus, bonum judicari respectu nostri, vel exinde colligitur, quod, si amor non excitatur nisi bonum representetur respectu nostri, nulla jam appareat ratio, cur qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tædium vero ab eo avertere studeat (§. 652). Enimvero non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Equis enim nescit nos amare homines ob virtutes tam intellectuales, quam morales, etsi ex iisdem nihil in nos boni redundet? Absit autem ut quis sibi persuadeat, *Cartesium* contradicere *Aristoteli* affirmanti, quod amare sit velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non sui causa. Etenim *Aristoteles* definitione nominali explicat, in quonam amor consistat. *Cartesius* vero definitione reali docet, quo modo amor oriatur. In modo, quo amor oritur, non consistit amor, nec causa amoris eadem esse debet cum objecto amoris. De amoris objecto *Aristoteli* terminus est, de ejusdem causa *Cartesio*. Quamobrem si vel maxime amoris causa esset bonum, quod nobis

nobis in altero respectu nostri repræsentamus; id tamen non impedit quò minus amor consistat in eo, quod appetamus illa, quæ alteri bona sunt, ipsius, non nostri gratia. Tale quid fieri, experientia satis superque loquitur. Ponamus enim Titium nobis in angustiis constitutis præter omnem expectationem tulisse opem. Nemo non novit oriri hinc in nobis Titii amorem & ex hoc fluere studium eidem voluptatem creandi eaque faciendi, quæ ipsi bona arbitramur, non nostri, sed ipsius respectu. Jam hic amor oritur ex eo, quod bonum judicamus respectu nostri, si *Cartesiano* acumine utamur, nec ultra id mentis aciem intendamus; hoc tamen non obstante amor sese exerit per studium benefaciendi alteri, quem amamus, adeoque supponit dispositionem animi ad voluptatem ex eo, quod alteri bonum arbitramur, percipiendam. Quod si majore acumine utaris, quam *Cartesio* uti visum fuit; omnino animadvertes placere nobis in altero studium alteri inserviendi, ejusque gradum æstimari ex magnitudine boni, quod inde in nos profectum est. Atque adeo, si rigorose statuere velis, non tam amor ex eo oritur, quod studium inserviendi alterius nobis fuerit valde proficuum; quam quod ex isto inserviendi studio voluptatem capimus. Istius autem ideam cum consecuti simus ex ea, quam nobis tulit, ope, cumque ex hac magnitudinem ejusdem æstimemus, consequenter absque ea amor non oriretur, hoc pacto bonum quoad nos influit in ortum amoris, scilicet per modum causæ remotæ, aut, si mavis, rationis remotæ. Enimvero quod definitio nostra amoris a communi usu loquendi non abhorreat, clarissime ex eo elucet, quod, quæ ex illa a priori deduximus, cum experientia conspirent. Quoniam enim ea, quæ experientiæ obvia sunt, vocabulis in communi significato acceptis exprimimus; sequitur utique communem vocabuli amoris significatum cum eo convenire debere, quem nos in definitione nominali (§. 614) eidem vindicavimus, quod communi sermone utentes ad amo-

rem referant, quæ vi definitionis nostræ eidem vindicanda sunt.

Non jam inquirimus in rationem, quæ *Cartesio* persuasit non oriri amorem, nisi quatenus rem quandam nobis repræsentamus ut bonam respectu nostri; ea enim evidentior evadet ex sequentibus ac ex Psychologia rationali clarissimam lucem consequetur.

§. 654.

Amor re- Si in re inanimata, vel etiam in animantibus deprehendi-
tum inani- mus quidpiam, quod nobis multam affert voluptatem, remissam,
malatum vel animal istud pro gradu voluptatis hujus amamus. Si enim
et anima- in re sive inanimata, sive animata, quid deprehendimus, quod
linm. nobis multam voluptatem affert; ea quoque nobis multum placet (§. 543). Enimvero cum affectus ex ideis confusis ortum ducant, (§. 605), inter res inanimatas, quæ nullius felicitatis capaces sunt, & animantia bruta, quæ ejusdem capacia apparent (§. 636), non distinguimus (§. 39). Quamobrem cum amor oriatur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 649); amor quoque oriri debet, si quid in re inanimata, vel in animali bruto observamus, quod nobis placet, consequenter quod voluptati nobis est (§. 543).

Enimvero quoniam amor oritur ex voluptate, quam ex re altera percipimus, per se patet, quod tanto major esse debeat, quanto major voluptas est. Si negas, vel dubitas; idem facile ostendetur. Ponamus enim voluptatem C, ex qua amor oritur, æquivalere duabus voluptatibus A & B, & ex voluptate A, si sola fuerit, oriri amorem D, ex altera vero B, si itidem sola fuerit, oriri amorem B. Quoniam voluptates, istæ sibi invicem non repugnant, sed una in eodem subjecto esse possunt, ut mixta oriatur voluptas, quæ instar unius apparet (§. 524); nulla jam est ratio, cur non amores D & E simul oriri debeant, voluptatibus A & B simul positis, adeoque simul oriuntur (§. 118. *Ontol.*). Voluptatibus A & B simul sum-

tis

tis æquivalet voluptas C *per hypoth.* adeoque salvo effectu, qui inde sequitur, istis substitui potest. Quare ex voluptate C idem oriri debet amor, qui ex A & B simul oritur, consequenter major, quam qui ex sola voluptate A, vel B ortum ducit. Oritur adeo amor pro gradu voluptatis rei amata:

Idem etiam confirmatur a posteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta amare, nemo non novit. Immo non erit homo, cui non exempla amoris hujus domestica suggerat experientia, modo memoriam consulere velit. Audimus quoque a loquentibus affirmari, quod Titius amet nummos, Mevius canes, Sempronius Musicam, Cajus literas, seu eruditionem. Constat vero in eo casu Titium ex nummis, Mevium ex canibus, Sempronium ex Musica, Cajum ex literis, seu eruditione voluptatem capere. Quodsi ulterius in rationem voluptatis inquisiveris, eam non semper deprehendes eandem, etsi ex eodem objecto capiatur. Ita Titius ex nummis voluptatem capit, quatenus sunt rariores: sunt tamen alii, qui ex iisdem voluptatem capiunt, quatenus nos reddunt divites: sunt porro alii, qui ex iisdem voluptatem capiunt, quatenus nobis ad alia comparanda intersunt. Id igitur, quod in nummis observamus, & unde voluptatem capimus, non semper idem est, quando ex iis voluptas percipitur. Eodem modo rem deprehendimus in casibus ceteris, ad quos provocavimus, & quibuscunque aliis.

Inde quoque factum est, quod *Cartesius* in definitione amoris rem quamcunque objectum ejusdem constituerit. Quodsi tamen probe expendatur, in quonam proprie loquendo amor consistat, notionem confusam ad distinctam revocando, quemadmodum a nobis factum est (§ 633); facile constabit, proprie loquendo non posse amari nisi entia, quæ sunt felicitatis capacia: cetera autem dum amantur, amorem minus proprie dici, ac per errorem quandam oriri.

§. 655.

Si rem inanimatam amamus, ad perfectionem ejus promovendam proni sumus. Si quid enim amamus, animum dispositum

Q 99 3

Effectus
amoris rei
inanimatae,
situm

fitum habemus ad voluptatem eidem creandam (§. 651), consequenter ad ipsum, vel statum ejus perficiendum (§. 511). Quamobrem si opinione amantis res inanimata, quam amat, perfectionis cujusdam capax est, ad eam promovendam pronus est amans.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim, nobis donari imaginem, quæ repræsentat personam formæ commendabilis, etsi ea ex ingenio tantummodo artificis picta. Si cui ea valde placet; is amorem testaturus eandem osculatur atque in hæc verba erumpit: velle sese auro eandem includere, siquidem sua esset. Immo respondet quærenti, cur sumtus profundere velit; se nimis amare imaginem istam. Unico hoc exemplo satis superque liquet, amantem pronum esse ad perfectionem rei amatæ promovendam, modo opinione ipsius aliqujus perfectionis capax sit. Non nego mille in medium afferri posse exempla amoris, quo res inanimatas prosequimur, & hoc tamen non obstante amantem esse procul remotum ab eadem ornanda. Enimvero in singulis istis casibus aut amantis opinione nulla cadet in rem amatam perfectio, aut, si quæ in eam cadit, sibi tamen deesse vires agnoscit ad eam actu promovendam, Nec deest voluntas, ubi tale quid agnoscit; modo non deessent vires.

§. 656.

*Amoris animalium
brutorum
effectus.*

Si animantia bruta amamus, ad eorum voluptatem & perfectionem promovendam proni sumus. Quoniam animantia bruta, si non omnia, saltem pleraque voluptatis capacia judicamus; si vero alterum amamus voluptatem eidem creare studemus (§. 652): nil sane obstat, quo minus in præsentem quoque casu idem amoris effectus sequatur, consequenter si animantia bruta amamus, iis quoque voluptatem, quæ opinione nostra in ea cadit, creare studemus (§. 118. *Ontol.*). Quod si animantia bruta instar rerum inanimatarum consideremus, non attenta voluptate, quæ in ea cadere videtur, amor eorum idem

idem esse debet qui rerum inanimatarum (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si res inanimatas amamus, perfectionem earum, quæ opinione nostra in eas cadit, promovere studemus (§. 655). Ergo si animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis censentur; perfectionem earundem promovere studemus. Idem etiam sequitur ex priori. Et enim si animantia bruta, quæ amamus, voluptatis capacia judicamus; eis voluptatem creare studemus *per demonstrata*. Enimvero cum nobis constet, voluptatem in sensu perfectionis consistere (§. 511); eorum quoque perfectionem, quæ opinione nostra in ea cadit, sive intrinseca fuerit, sive extrinseca, promovere studemus.

Confirmatur idem a posteriori. Exempla clarissima omnium præbent canes, præsertim catelli. Qui canes, vel catellos amant, illi iisdem cibos præbent, quos ipsimet avidè appetunt, sibi persuadentes hæc animantia eandem voluptatem ex iis percipere, dum eos avidè devorant, quam nos ex gustu capimus, dum eos masticamus & masticatos ad deglutitionem promovemus. Inde est quod matronæ culcitas molles fieri curent, in quibus catelli requiescant, quoniam ipsimet culcitis mollibus insidere malunt, quam scamnis duris. Inde est quod de iis orandis cogitent, cum hunc ornatum ad perfectionem extrinsecam referant, utpote ipsæmet ornatu delectari solitæ. Immo videas indignantes, qui illos dolore afficiunt, more amantium tædia ab iis avertere studentes, voluptati quippe contraria (§. 652). Gemina sunt exempla eorum, qui equos amant: nec desunt exempla animalia bruta aversatione digna amantium. Sed talia cumulari quæ obvia sunt, opus non est; sufficit excitari attentionem & præberi principia, juxta quæ attentio ad ea dirigitur, quæ observanda veniunt.

Quæ de amore rerum inanimatarum & brutorum animantium dicta sunt, palam loquuntur, in quonam eorum amor consistat. Quare cum fieri non possit, ut cum amore hominum prorsus conveniat, quod bruta felicitatis non sint capacia, si accurate loqui volue-

ris

ris, multo minus autem aliqua in res inanimatas felicitas cadat; ut peculiarem amoris rerum inanimatarum & brutorum, quatenus iisdem æquiparantur, definitionem subjiciamus; non inconsultum ducimus.

§. 657.

Amor rerum inanimatarum quid sit.

Amor rerum inanimatarum est dispositio animæ ad voluptatem ex ipsis percipiendum. *Quod si quis animantia bruta iisdem æquiparat*, quatenus scilicet ea non considerat tanquam voluptatis capacia, sed tanquam ea, unde voluptas percipi potest; *amor eorum idem est, qui rerum inanimatarum*: id quod per se patet, cum hoc in casu sub istis quasi comprehendantur, aut utraque tanquam eidem generi substantia considerentur. *Quod si vero eadem animantia bruta hominibus æquiparentur, amor eorum idem est, qui hominum*: id quod non minus per se patet, cum hoc in casu homines & bruta tanquam eidem generi substantia considerentur.

Ex definitione præsentæ patet, quantum inter definitionem rerum inanimatarum & hominum intersit. Nimirum ratione subiecti amantis nulla foret differentia, nisi aliqua intercederet ratione objecti amati. Quod si enim res inanimatæ felicitatis forent capaces, ut & ipsæmet voluptate frui possent; amor rerum omnium atque hominum foret idem. Quoniam vero res inanimatæ incapaces deprehenduntur, nec bruta veræ voluptatis capacia sunt; amor rerum inanimatarum non tendit nisi ad eum earundem statum, quo plus voluptatis ex iis percipere vellemus, non invisuri iisdem voluptatem propriam, si qua frui possent: voluptas enim, qua fruitor amatus, continuo redundat in amantem. Ceterum ex definitione amoris rerum inanimatarum ratio reddi potest eorum omnium, quæ homines hoc amore impulsæ faciunt rei amatæ gratia.

§. 658.

Differentia gaudii de re inanimata & amoris ejusdem.

Quoniam de re præsentæ gaudemus, adeoque ex ea voluptatem percipimus insignem (§. 614), quatenus eam judicamus bonam respectu nostri (§. 624); eandem vero amamus, quatenus id maxime volumus, ut voluptati ipsæmet esse possit, adeoque eandem percipimus citra respectum ad nos (§. 657);

(§. 637); gaudium de re inanimata & amor rei inanimatæ differunt,

Atque hinc apparet, juxta definitionem *Cartesii* non adeo claram esse differentiam inter amorem rei inanimatæ, atque gaudium de eadem, quod amorem oriri velit, quatenus rem nobis repræsentamus tanquam bonam respectu nostri, etsi non negemus, etiam ex ipsius mente superesse aliquam adhuc differentiam inter hosce affectus, quatenus nimirum supponit gaudium versari circa bonum nobis præsens, amorem vero circa id, quod quidem bonum judicatur respectu nostri, non tamen consideratur, tanquam nobis præsens. Dantur tamen casus, ubi ægre gaudium ab amore distinxeris, veluti si librum amas ob doctrinam solidam in eo contentam, nisi multo acuminæ utaris.

§. 639.

Qui alterum amat, is eundem considerat tanquam seipsum. *Effectus*
 Qui alterum amat, is ex voluptate alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, si idem fuerit de ob-
 jecto gaudii judicium (§. 640); ex tædio autem alterius ipsemet
 tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis est
 (§. 641). Voluptas igitur amati amanti communis est; gaudi-
 um ac tædium amati amanti commune est; tristitia amati
 amanti communis est. Jam si quis voluptatem ac tristitiam al-
 terius spectet tanquam suam; gaudium & tædium alterius tan-
 quam suum; is alterum considerat tanquam seipsum: id quod per
 se patet, cum non aliud indigitare soleamus hac phrasi quam il-
 lam tædii, voluptatis, tristitiæ atque gaudii communionem.
 Quamobrem qui alterum amat, is eum considerat tanquam
 seipsum.

Idem confirmatur a posteriori. Nihil sane frequentius
 est, quam ut amantes asseverent, se sibi facta putari, quæ per-
 sonis, immo animalibus ac rebus inanimatis amatis sive bene,
 sive male fiunt. Hinc etiam invaluit phrasis, qua amanti ama-
 tus alter Ego dicitur. Ex his igitur satis superque apparet,
 quod amans alterum, quem amat, consideret tanquam seipsum,
 (Wolffii Psycholog. a.) R r r scilicet

seu in iis, quæ alteri bene, vel male fiunt, eum spectet tanquam personam cum se eandem.

Effectus hic amoris adeo obuius est, ut vulgo ad eum tanquam primo omnium sibi obuium attentionem suam omnium primo dirigant, qui de amore cogitant. Est autem prorsus eximius, cum inde totius generis humani felicitas manet, siquidem juxta rationis normam rectificetur: id quod in Moralibus pluribus docebitur.

§. 660.

Unio se mutuo amantium.

Quoniam qui alterum amat, is eundem tanquam seipsum considerat (§. 659): *amans cum amato unitur, ut tanquam persona eadem cum amante spectari possit, qui amatur & si duo se mutuo amant, amore ita uniuntur, ut instar unius persone spectari debeant.*

Hinc amor vulgo vocatur affectus unionis, quemadmodum videre est apud *Gelenium* in Lexico. Immo quoniam acumen non exporrigitur ultra ea, quæ propinqua sunt ac primo obtutui sese offerunt, amorem definiri solent per affectum, quo quis tendit ad unionem cum re aliqua. Inest huic descriptioni aliquid veri, si debito modo explicetur, quemadmodum a nobis factum est; sed qui ab osculis amantium, vel osculatione rerum amatarum ideam amoris arcessunt, non satis intelligunt, quid sibi velint, atque notione fecunda destituuntur. Ceterum ex dictis apparet, definitionem nostram, ex qua distinctam unionis amantium, vel amantis cum re amata notionem deduximus a communi usu loquendi non abhortere atque adeo uberius confirmatur, quod jam ante evicimus (§. 653). Et hujus potissimum gratia unioni istius explicationem dare libuit, ne cui notiones nostræ videantur suspectæ, qui conveniente acumine in iis, quæ ad animam spectant, perlustrandis nondum usi didicist.

§. 661.

Odiis definitio nominalis.

Odiuni est dispositio animæ ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate.

Dispositio hæc deducitur ad actum data occasione, atque tum actu affectu agitur animus, quem odii nomine insignimus. Fert autem usus loquendi, ut ipsam dispositionem odii nomine compellemus, quoniam odium tribuimus illi, qui affectu eo tempore non agitur.

§. 662.

§. 662.

Quodsi ergo is, qui alterum odit, ejus infelicitatem cognoscit, ex ea actu felicitatem percipit (§. 661). Pone enim eum, se se exerceat. qui alterum odit, intueri infelicitatem ejusdem, nullam tamen inde percipere voluptatem. Animus igitur ejus ita dispositus non est, ut ex infelicitate alterius voluptatem percipiat, consequenter cum non odit (§. 661): id quod hypothesi repugnat.

Ex actu odii dispositionem illam colligimus, atque probaturi quod quis alterum odio prosequatur, ad illam provocamus, cum dispositio in sensum non incurrat, adeoque observari non possit.

§. 663.

Qui alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet, Gaudium tantoque magis gaudet, quanto magis cum odit. Qui enim alterum plurimum odit, is plurimum voluptatis ex alterius infelicitate percipit (§. 661). *Quodsi ergo tanta evaserit voluptas, ut tedium, si quod adesset, non apperciperetur; voluptas prædominatur (§. 529). Quamobrem cum in prædominio voluptatum gaudium consistat (§. 614); si quis alterum plurimum odit, de infelicitate ejus gaudet.*

Quoniam odium non aliter se se exerit, quam voluptatis perceptione (§. 633); quo magis quis alterum odit, eo major est voluptas, quam ex infelicitate alterius capit. Quare cum gaudium tanto majus sit, quanto major est illa voluptas, quæ prædominatur (§. 614); gaudium tanto majus erit, quanto majus fuerit odium.

Infelicem judicamus eum, qui, cum munus ambiat, cui præfici poterat, repulsam fert. Quodsi quis Titium oderit & percontanti num munus, quod ambit, in ipsum collatum fuerit, narratur quod repulsam tulerit; gaudebit utique de repulsa, tantoque magis gaudebit, quanto majus fuerit odium adversus Titium conceptum. Ceterum ne ad experimenta

R r r 2

de-

delapsuri confundamur ; probe omnino tenendum est, fieri posse ut affectu quodam contrario impediatur gaudium alias secuturum, veluti si quis magis contristetur de repulsa, quam una tulit amicus, quem amore complectitur, qui superat odium adversus Titium conceptum. Cum enim hic tristitia atque gaudium simul oriri debeant ; ille utique affectus prævalebit, qui alterum superat.

Odium opponitur amori. Sicut enim amans ex felicitate ; ita qui alterum odit, ex ejus infelicitate voluptatem percipit. Quamobrem mutatis mutandis ad casum odii transferuntur, quæ de casu amoris dicta sunt. Etli autem hoc non difficulter fiat ; a nobis tamen hic fieri, minimè autem lectoris ingenio relinqui debet, propterea quod præpositionibus de odio in Moralibus tanquam principiis utemur, quæ adno expressis verbis hic ponendæ ac demonstrandæ sunt, ut ad eas provocare possimus.

§. 664.

*Effellus
odii.*

Qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod alter tristitia afficiatur, vel tædio. Qui enim alterum odit, is ex infelicitate ejus voluptatem percipit (§. 661). Quoniam igitur quodlibet tædium ad infelicitatem alterius pertinet (§. 639) ; qui alterum odio persequitur, ex tædio ejus voluptatem capit.

Quoniam igitur porro gaudium in voluptatum prædominio consistit (§. 614) ; qui ex tædio alterius voluptatem, adeoque ex tristitia alterius insignem voluptatem percipit (§. 619) ; gaudere utique debet, quod alter tristitia afficiatur. Quamobrem cum qui alterum odio persequitur, ex tædio ejus voluptatem percipiat *per demonstrata* ; idem quoque gaudere debet, quod tristitia afficitur alter.

Idem confirmatur a posteriori. Si quis odio alterum persequitur, quamprimum audit, ei tædia creata esse, vel vexas mille creari, quæ plurimorum tædiorum causa sunt, lætus exultat, quasi bono quodam egregio potitus fuisset. Hinc audias affirmantem, sibi adeo gratas esse vexas alterius, ac si
sibimet

fibimet donum pretiosum oblatum fuisset. Se non tantopere gavifurum, si vel centum aurei ipsi donarentur, & quæ sunt his gemina verba, quæ odium sequuntur manifestum. Unde & nemo non ex hoc gaudio odium colligit, quo quis alterum prosequitur. Quoniam phrasæ receptæ notionibus communibus respondent; iis conforme est, quod, qui alterum odio prosequitur, gaudeat ex eo, quod alteri tædia creentur, vel vexæ plurimorum tædiorum causæ. Quodsi odium fuerit ingens, ut ejus, qui alterum eodem prosequitur, judicio majoribus vexis dignus existimetur alter; in hæc verba erumpere solet: se multo magis gavifurum, si nescio quæ vexæ iisdem majores eidem crearentur.

Non provocamus ad exempla specialia, quæ magno numero quotidie obvia sunt, cum nihil sit frequentius hominū odiis. Sufficit generaliter indicasse ea, ad quæ specialia levi attentione agnita referuntur. Casus speciales admodum variant, nec cuivis iidem familiares sunt. Insunt autem iisdem generalia, omnibus nota, quæ speciales casus levi attentione urentibus in memoriam revocant (§. 105). Quamobrem scopus veritatem propositionis a posteriori confirmaturi postulat, ut ista potius generalia in medium afferamus, quam casibus specialibus recensendis tempus minus utiliter teramus: id quod non modo hic, sed in omni casu simili observandum.

§. 665.

Si quis ex alterius tædio voluptatem percipit, vel ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur: is alterum odit. Signum odii. Quoniam enim tædium omne, seu omne id, quod tædium alteri creant, ad infelicitatem ejus refertur (§. 639); qui ex tædio alterius voluptatem percipit, ejus animus dispositus esse debet ad voluptatem ex alterius infelicitate percipiendam. Alterum igitur odisse debet (§. 660). Quodsi quis ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur, cum gaudium in prædominio voluptatum consistat (§. 614); animus ejus dispositus esse debet ad voluptatem ex tristitia alterius percipiendam, consequenter

Rrr 3

cum

cum tristitia in prædominio tædiorum consistat (§. 619), animus ejus dispositus est ad voluptatem ex alterius tædio percipiendam. Sed cui ita dispositus est animus, is alterum odit *per demonstrata*. Ergo alterum odit, qui ideo gaudet, quod is tristitia afficiatur.

Idem confirmatur a posteriori per ea, quibus propositionem præcedentem confirmavimus. Sane ibidem jam monuimus, quod nemo non ex voluptate, quam quis ex tædio alterius capit, & multo magis ex eo, quod gaudet, quia tædio, vel tristitia afficitur alter, colligit odium, quo alterum persequitur, in admirationem summam abripiendus, si contrarium sibi observare videatur.

Habemus adeo signum odii minime fallax. Omnis autem de signis doctrina plurimam utilitatem spondet in Moralibus.

§. 666.

A voluptate ad tædium & a tædio ad voluptatem argumentatio.

Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter; is ex tædio alterius voluptatem percipere ac ideo gaudere debet, quod alter contristatur & contra si quis ex tædio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contristatur, is ex voluptate alterius tædium percipere, ac ideo contristari debet, quod alter gaudet. Etenim si quis ex voluptate alterius tædium percipit, eam sibi tanquam malum tanto majus representare debet, quanto majus est tædium, quod ex ea percipit (§. 613). Quoniam igitur voluptati contrarium est tædium (§. 511. 518), perinde ac bonum contrarium malo (§. 554. 565); tædium alterius in numerum bonorum referre debet. Quamobrem cum ex eo, quod bonum nobis videtur, voluptatem tanto majorem capiamus, quanto majus nobis bonum istud videtur (§. 612); ex tædio alterius voluptatem percipere debet.

Jam tristitia in prædominio tædiorum consistit insigni (§. 619). Quamobrem cum tædium alterius in numerum bonorum referat, qui ex voluptate alterius tædium percipit

per.

perdemonstrata: tristitiam quoque pro tanto majore bono habere debet, quanto major eadem deprehenditur. Enimvero ex eo, quod bonum nobis videtur, tanto majorem voluptatem percipere debemus, quanto majus nobis bonum istud apparet (§. 612): ergo qui ex voluptate alterius tedium percipit, adeoque contristatur, quod gaudet alter (§. 511. 518), is summam quoque voluptatem ex alterius tristitia capere, adeoque ideo gaudere debet, quod alter tristitia afficitur (§. 518).

Non absimili modo ostenditur, quod qui ex tadio alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter contristatur; is ex voluptate alterius tedium percipere ac ideo contristari debeat, quod gaudet alter.

Confirmatur quoque propositio a posteriori. Hinc audias dicentes, bonum esse, quod alteri tadia creentur ubi gaudio efferuntur, quamprimum ipsis narrantur vexæ, quæ creantur aliis. Patet adeo tadia & tristitiam alterius in bonorum numerum referri ab hominibus. Ex adverso etiam audias affirmantes, malum esse, quod alteri omnia ex voto cedant, ubi tristitia afficiuntur, quamprimum ipsis narrantur, quænam fortuna secunda illi obtigerint. Unde liquet, gaudium ac voluptatem alterius etiam in malorum numerum referri ab hominibus.

Propositionem præsentem instar lemmatis hic præmittimus ad demonstrandas sequentes. Utemur eadem quoque in sequentibus.

§. 667.

Si quis alterum odit, ex ejus voluptate tedium percipit, Alius odit ac ideo contristatur, quod gaudet alter. Si quis enim alterum odit; is voluptatem percipit ex tadio ejus (§. 664). Enimvero qui ex tadio alterius voluptatem percipit, is ex voluptate alterius tedium capit (§. 666). Ergo qui alterum odit, ex voluptate ejus tedium percipit.

Similiter qui alterum odit, ideo gaudet, quod tristitia affici-

ficitur alter (§. 664). Sed qui ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur; is propterea contristatur, quod alter gaudet (§. 666). Ergo qui alterum odit, is contristatur, propterea quod alter gaudet.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Titium odisse Sempronium atque ideo in votis habere, ut muneri, quod ambit, minime præficiatur. Quodsi jam contrarium evenit, eum vel tædio, vel tristitia affici intelliges, prouti vel majus, vel minus fuerit odium, quod adversus ipsum concepit. Inde est, quod rationem reddituri, cur ægre ferat Sempronium præfectum esse muneri, cum ex ea nulla utilitas in ipsum redundet, si collatum fuisset in alterum, nec ullum inde incommodum, multo minus damnum in ipsum proficiscatur, quod Sempronius ad idem promotus fuerit, odium Titii allegemus, quo adversus Sempronium flagrat.

§. 668.

*Signum
odii.*

Si quis ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter; is alterum amat. Qui enim ex voluptate alterius tædium percipit, ac ideo contristatur, quod gaudet alter, is ex tædio alterius voluptatem capit, ac ideo gaudet, quod alter tristitia afficitur (§. 666). Enimvero qui ex voluptate alterius voluptatem capit, vel prorsus gaudet, dum alter tristitia afficitur, is eum odit (§. 660. 665). Odit igitur alterum, qui ex voluptate ejus tædium percipit, vel contristatur, propterea quod alter gaudet.

Ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori facit, quod eadem tanquam signo odii utantur, quemadmodum ex iis intelligitur, quæ ad propositionem præcedentem a posteriori confirmandam in medium adduximus.

Ab hoc usu commendatur propositio præsens, cujus rei rationes in superioribus jam dedimus (not. §. 665.).

§. 669.

*Effectus
odii.*

Qui alterum odit, is tædium ejus appetit, & contra. Et enim

enim qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem capit ac id eo gaudet, quod alter tristitia afficitur (§. 664), consequenter voluptatem ex alterius tædio tanto majorem capit, quanto majus hoc deprehendit (§. 614. 619). Tædium igitur, quo alter afficitur, tanto majus bonum ipsi videtur, quanto major est voluptas, quam inde percipit (§. 612). Enimvero quamprimum nobis rem quandam repræsentamus tanquam bonam, eam appetimus (§. 589). Quamobrem qui alterum odit, alterius quoque tædium appetere debet.

Quodsi quis tædium alterius appetit, is idem sibi repræsentare debet tanquam bonum (§. 587. 589), consequenter tanto majorem inde percipere debet voluptatem, quo majus bonum judicat tædium alterius (§. 612). Animus adeo ipsi dispositus est ad voluptatem ex tædio alterius percipiendam, consequenter alterum odit (§. 660).

Non dubito fore aliquos, quibus contradictorium videbitur, tædia alterius ac ea, quæ tædia ipsi creant, consequenter quæ nemo non mala judicat, in numerum bonorum referri. Tenendum itaque est, tædia non in se considerata in numerum bonorum referri, sed bonum judicari, quod alteri creentur. Non verò repugnat, bonum judicari, quod alter malo quodam afficiatur. Similiter e contrario non repugnat malum judicari, quod quis bono afficiatur, etsi bonum in se spectatum in malorum numerum referri nequeat. Unde patet, quomodo intelligendæ sint phrasæ ex voluptate alterius tædium, ex tædio voluptatem percipere, etsi idem jam manifestum sit ex demonstrationibus superioribus. Nimirum voluptas non percipitur ex tædio, quo alter afficitur, quatenus in se spectatur, sed quatenus alteri creatur, adeoque si rigore loqui velis, ex eo, quod alteri creatur, non ex tædio ipso. Similiter tædium non percipitur ex voluptate, qua alter delectatur, quatenus in se spectatur, sed quatenus alteri creatur, adeoque si verba exacte exprimere debent, quod eisdem efferre de creveris, dicendum est, tædium percipi ex actu, quo alteri creatur voluptas.

§. 670.

Qui alterum odit, is voluptatem ejus aversatur. Qui ^{Effectus} enim alterum odit, ex voluptate ejus tædium percipit (§. 668). ^{alius odii.}
(Wolffii Psychologia.) Sss Qua-

Quare cum affectus ex confusa boni & mali representatione oriuntur (§. 605), quamdiu autem in notione mali confusa acquiescimus, adeoque quamdiu alterum odio persequimur, eam rem averſamur, ex qua tedium percipimus (§. 519); qui alterum odit, is voluptatem ejus averſatur.

Ex iis, quæ modo (not. §. 669) ad propositionem præcedentem dicta sunt, intelligitur, quo sensu voluptatem averſemur. Nimirum nemo averſatur voluptatem, quatenus in se spectatur; sed averſatur tantummodo actum, quo alteri voluptas creatur, quemadmodum nemo appetit tedium, quatenus in se spectatur, sed tantummodo actum, quo alteri tedium creatur. Sed ubi acumen ad ea, quæ diversa sunt, discernenda non omnibus suppetit; phrasibus receptis uti licet, quæ, cum id involvant, quod acumine aperte distinguitur, citra erroris periculum adhiberi possunt.

§. 671.

*Effectus
odii.*

Qui alterum odit, is tædia eidem creare; voluptate vero quo minus perfundatur, impedire studet. Qui enim alterum odit, is tedium ejus appetit (§. 669). Quamobrem cum unusquisque in se experiatur, quod ea consequi studeat, quæ appetit, alteri quoque tædia creare studet, quem odit.

Similiter qui alterum odit, is voluptatem ejus averſatur (§. 670). Quare cum denuo unusquisque in se experiatur, quod ea a se amoliri studeat, quæ averſatur, voluptatem quoque alterius a se amoliri studeat opus est, consequenter id agere debet, ut quovis modo impediatur, ne alter voluptate fruatur, quem odit.

Utrumque a posteriori confirmatur. Si quis alterum odit, is alios adversus eum instigat, qui eundem injuriis afficiunt, propterea quod novit ipsi hoc modo tædia creari. Narrat de eo, quæ in detrimentum famæ ipsius tendunt, propterea quod novit hoc modo ægre ipsi fieri, ubi famæ suæ adversa in publicum sparsa esse intelligit. E contrario impeditur solet, quantum in se est, ne munus in eum, quem amabit, conferatur, propterea quod novit insigni prorsus voluptate per-

perfulsum iri, si eodem potiretur. Quodsi hunc casum ad priorem referre malis, quod ad eundem quoque mutata intentione ejus, qui alterum odit, referri possit; perpendas velim Titium, qui odio persequitur Sempronium, impedire quominus Mevius eidem donet librum tantopere ab eo exoptatum, ne fruatur gaudio, quo eundem elatum iri praevidet.

§. 672.

Qui alteri tædia creare, ac voluptatem, qua perfrui poterat, impedire studet: is alterum odit. Qui enim alteri tædia *signum*, creare studet, is eadem appetit, quod per se patet. Enimvero qui tædia alterius appetit, is eundem odit (§. 669). Ergo qui tædia alteri creare studet, is eum odit.

Similiter qui impedire studet, quo minus alter voluptate fruatur; is eandem averfatur: id quod denuo per se patet. Enimvero qui voluptatem alterius averfatur, is eundem odit (§. 670). Ergo alterum odit, qui impedire studet, quo minus is voluptate fruatur.

A posteriori confirmatur propositio, quod vulgo ex studio alteri ægre faciendi ac impediendi felicitatem alienam nemo non odium colligat.

§. 673.

Si quem nobis representamus tanquam noxium, seu nobis aliisque malum: odium adversus eum oritur. Etenim si nobis alterum representamus tanquam noxium, adeoque tanquam nobis aliisque malum (§. 565), eum averfamur (§. 591), atque adeo eundem a nobis procul remotum esse cupimus, ne noxius esse possit, immo in destructionem ejus fertur appetitus. Quoniam adeo interitum ejus nobis representamus tanquam bonum (§. 554), ex eo voluptatem percipimus tanto quidem majorem, quanto majus bonum istud nobis videtur (§. 644). Disponitur itaque animus ad voluptatem

tem percipiendam ex tædia alterius (§. 518), consequenter odium oritur (§. 665).

Idem confirmatur a posteriori. Si quem novimus nobis adversum, quamdiu appetitus ratione non reguntur; ejus mortem appetimus, in votis quam maxime habentes ut moriatur. Quando vero ita dispositus est animus; experimur quoque nobis voluptati esse fortunam adversam, qua alter utitur, consequenter nos eundem odio persequi (§. 661). Observamus haud raro idem ita sese habere, etiamsi alterum amaverimus, antequam nobis adversaretur. Atque in hoc inprimis casu evidentissime omnium liquet odium ex eo oriri, quod alterum nobis repræsentemus tanquam noxium, seu tanquam nobis malum. Enimvero animo nostro ingenerari quoque odium adversus alterum experimur, si nobis constet de ejus aliis nocendi animo, quos vel amamus, vel in quos indifferenti animo sumus. In priori casu facile admittitur absque observatione, propterea quod eum, quem amamus, tanquam nosmetipsos spectamus (§. 659). Posterior adeo casus huc potissimum spectat, ne exceptioni ulli locus sit. Quodsi vero quem odio prosequimur, cui ægre fit ab altero; odium adversus facientem oriri nequit, quod appetamus istiusmodi facta, quæ alteri tædia creant (§. 669). Hic adeo casus removendus.

Communiter odia hominum ex eo oriuntur, quod alios sibi adversos experiantur, ut adeo veritas propositionis præsentis a nemine in dubium revocari possit, modo ad ea attendere velit, quæ quotidie obvia sunt. Quodsi quis etiam absens nobis nocere possit, appetitum nostrum ferri in mortem ejus, ipsa verba sæpissime produunt, quæ odio ducti proferimus. Suppono autem in omni affectuum doctrina, animum rationis lumine minime perfundi, quod affectus omnes dispellit. Si qui malitiosi sunt, eum, quem odio prosequuntur, e medio tollere student: ast illi, a quibus tanta malitia remota est, in votis tantummodo habent, ut Deus mori jubeat eum, quem odio habent. Atque ad hoc potissimum casus respici-

spiciendum, ubi circa demonstrationem propositionis præsentis dubia quædam suboriuntur, quod prolixitatem nimiam evitaturi notionum analysin ad ultimum evidentie gradum producere non valeamus. Quod si quis nobis tantummodo præsens molestus fuerit, absentiam ejus morti æquiparamus, cum respectu nostri perinde sit, ac si prorsus interisset.

§. 674.

Si quod nobis displicet in altero observamus, vel unde tædium percipimus; odium oritur. Si quod nobis displicet in alterius altero observamus, ex eo tædium percipimus (§. 542), atque expenditur. adeo hypothesis eadem est sive supponamus, nobis quid observari in altero quod displicet, sive ponamus nobis quid observari in altero, unde tædium percipimus. Quamobrem cum id alteri tanquam inhærens, vel ad eum spectans consideremus, tædium ex eo percipimus, quod alteri inest, vel ad eundem spectat. Quoniam itaque affectus ex confusa representatione oriuntur (§. 605), in confusa autem representatione subjectum ab eo, quod ipsi inest, non distinguimus (§. 39.); ex ipsa persona alterius tædium nobis percipere videmur, consequenter alterum tanquam nobis malum, vel noxium representamus (§. 613). Enimvero si quem nobis representamus tanquam noxium, seu nobis aliisque malum, adversus eum oritur odium (§. 673). Ergo odium adversus alterum oritur, si quod in altero observamus nobis displicet, vel si ex eo, quod in altero observamus, tædium percipimus.

Idem confirmatur a posteriori. Odimus subinde personam, quam primum eandem adspicimus, sola forma corporis, vel solo vultu offensi. Immo subinde quod nos offendit adeo leviculum est, ut ipsimet id minime appercepiamus, Ideo affirmantes, nos odisse Mevium, sed non posse dicere quare: id tantummodo nos dicere posse, quod ipsum odio prosequamur. Quod si vero quis acutior fuerit, is rationem odii deprehendit, etsi tanta non videatur, cur odio alter dignus sit,

ubi ratio integra non detegitur, propterea quod imaginationi plurimæ in isto odio tribuendæ sunt partes, non autem in apricum producantur. Quodsi quis ea relexerit, quæ in excitando odio imaginationi tribuenda veniunt; ei sæpissime dubia videbuntur, quæ in se clarissima sunt. Cautione igitur opus est, ubi propositionem præsentem a posteriori confirmare voluerimus.

Hominini naturale est tendere ad ea a se amolenda corundemque destructionem, quæ tædia ipsi creant.

§. 675.

Idem alterius expenditur.

Si nobis representamus malum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; odium oritur. Si nobis representamus malum, quod alteri inest, vel ad eum quomodocunque pertinet; tanto majus tædium inde percipitur, quanto majus malum istud videtur (§. 613). Quamobrem cum tædium alterius displicere nobis debeat (§. 342); si nobis malum, quod alteri est, representamus, aliquid in eo observamus, quod nobis displicet, consequenter odium oriri debet (§. 674).

Idem confirmatur a posteriori. Si quis deformitatem in malorum numerum refert (quod salva rei veritate fieri posse alibi ostendimus); is eum odit, quem deformem intuetur, etiam si antea ipsi fuerit ignotus. Hinc audies affirmantes, adeo deformem esse hominem, ut propenso in eum animo esse nequeamus. Ita vero loquentes eos deprehendes, qui formæ pulchritudine delectantur, consequenter qui hanc in bonorum numerum, adeoque eidem oppositam deformitatem in malorum numerum referunt.

§. 676.

Idem adhuc alterius expenditur.

Si quod in altero observamus nobis tanquam nobis malum representamus; Odium adversus alterum oritur. Si quid enim in altero tanquam nobis malum representamus, cum affectu

ctus ex representatione confusa oriuntur (§. 605), in ea autem, quod alteri inest non distinguimus ab eo, quod inest (§. 39.), alterum nobis tanquam nobis noxium representamus, consequenter odium adversus alterum oritur (§. 673).

Idem etiam sic ostenditur. Si quod in altero observamus tanquam nobis malum representamus, nobis quid tanquam malum representamus, quod alteri inest. Quare cum odium oriatur, si quid nobis in altero representamus tanquam malum (§. 675): odium quoque oriri debet, si quod in altero observamus tanquam nobis malum nobis representamus.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus alterum pro- palasse, quæ nobis nocua sunt. Factum alterius nobis representamus tanquam nobis malum (§. 565). Nemo vero non novit istiusmodi factum esse odii causam, ita ut vel amorem in odium convertere possit.

Si rem curatius examines, omni fere in casu quod nobis displicet in altero nobis representamus tanquam nobis noxium, quatenus scilicet id malum judicamus respectu nostri, quod ædium nobis creat.

§. 677.

Odium est affectus, qui oritur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis displicet, seu si quid in altero nobis representamus tanquam malum, præsertim respectu nostri.

Definitionis hujus realis, quæ excitationem odii declarat, veritas patet ex propositionibus proxime præcedentibus. Patet etiam ex eo, quod odium opponatur amori: id quod ex collatione definitionum realium odii atque amoris innotescit. Equidem dubium oriri poterat ex definitione *Carresunda*, de qua mox dicemus disertius, an representatio ejus, quod in altero observamus, tanquam mali fieri debeat respectu nostri: enimvero propositiones præcedentes contrarium loquuntur, præsertim si ad ea respicias, quæ ad eas confirmandas a posteriori in medium adducuntur.

§. 678.

*Definitio odii tanq̃ nominalis, quam realis usus loquendi odii num̃ us-
con- sui loquendi
conformis.*

conformis. Definitionem realem ex nominali deduximus. Quamobrem si una earum fuerit usui loquendi conformis, etiam altera eidem conformis esse debet, & si quis unam earum admittit, is alteram etiam admittere tenetur. *Cartesius* loc. cit. (§. 649) odium definit per affectum, qui oritur, si quid nobis repræsentatur ut malum respectu nostri. Hæc definitio, si consideretur ut propositio, non habet quod a veritate aberrat (§. 676): restrictio tamen cum non in omni casu obtineat (§. 674, 675), adæquata definitio non est, nisi dicas id, quod nobis displicet, vel quod ut malum nobis repræsentatur respectu ipsius subjecti, cui inest, vel aliorum hominum a nobis diversorum, repræsentari in eo tanquam nobis noxium, quod nobis simus conscii tædii ex eo percepti. Quodsi definitionem *Cartesii* hoc modo salves, quemadmodum salvari potest; nihil est quod in ea reprehendas, sed cum definitione reali, quam nos ex nominali deduximus, prorsus convenit (§. 677). Atque adeo definitio nostra nominalis odii non contrariatur significatui, quem vocabulo tribuit *Cartesius*. In superioribus evicimus (§. 653) definitionem nominalem amoris, quam dedimus, esse notioni amoris conformem, quam *Aristoteles* dedit. Quoniam notio odii notioni amoris opposita est, & nostra quoque hinc odii definitio nominalis definitioni odii nominali opposita (§. 633, 661); hæc quoque a mente *Aristotelis* aliena esse nequit. Amare *Aristoteli* est velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non sui causa. Quare odisse eidem idem esse debet ac velle alicui, quæ mala arbitramur, illius, non sui causa. Velle in affectuum doctrina denotat actum appetitus sensitivi, quemadmodum jam supra (§. 653) monuimus. Ex nostra odii definitione necessaria consequentia deduximus, quod, qui alterum odit, ejus tædium appetat (§. 669), eique tædium creare studeat (§. 670). Enimvero cum ea mala judicemus alteri, quæ tædium eidem creant (§. 613); nostræ definitioni odii conveniens est, ut ea appetamus, quæ mala alteri

alteri arbitramur, ipsius causa, eademque efficere studeamus. Notio igitur nostrae odii cum notione *Aristotelica* consentit. Odii notionem non explicat *Goclenius* noster in Lexico: cum tamen amorem explicet per actum voluntatis, hoc est, appetitus sensitivi elicatum, quo alicui bonum volumus; odium ipsi esse debet actus voluntatis elicitus, quo alicui malum volumus. Notio *Gocleniana* convenit cum *Aristotelica*. Quoniam itaque ostendimus, *Aristotelicam* cum nostra consentire; hoc ipso palam est, quod etiam *Gocleniana* cum nostra consentire debeat (§. 223. *Ontol.*). Ceterum hic quoque mutatis mutandis repetenda sunt, quæ de restrictione *Cartesiana* in definitione amoris supra (§. 653) annotata sunt. Denique perinde ut supra (*loc. cit.*), ex eo quoque colligitur, definitionem odii esse notiohi communi conformem, quod, quæ inde a priori deduximus, eadem sunt cum iis, quæ vulgo ex odio profecta agnoscunt omnes.

Non difficile foret cum iis, quæ a nobis demonstrata sunt, conciliare aliorum philosophorum definitiones: sed operæ pretium non existimamus tantum operæ impendere rei satis manifestæ.

§. 679.

Si in re inanimata, vel etiam in animantibus quidpiam *Amor rei*prehendimus, quod nobis tedium creat, seu unde tedium *rum inanimatum* percipimus; rem istam, seu animal istud, odimus pro gradu tedium *matatum* dii percepti. Si enim in re sive inanimata, sive animata quid *Animalium*prehendimus, quod nobis plurimum tedium affert; ea nobis multum displicet (§. 543). Enimvero cum affectus ex ideis confusis oriatur (§. 605), inter res inanimatas, quæ nullius infelicitatis capaces sunt, & animantia bruta, quæ ejusdem capacia apparent (§. 637), non distinguimus (§. 39). Quamobrem cum odium oriatur ex eo, quod quid in altero observamus, quod nobis displicet (§. 674); odium quoque oriri debet, si quid in re inanimata, vel in animali bruto observamus,

(*Wolffii Psychologia.*) T t t

mus, quod nobis displicet, consequenter quod nobis tadio est (§. 543).

Quod vero odium majus, vel minus sit pro diverso gradu tadii, quod ex re ista, vel animali percipimus, eodem prorsus modo ostenditur, quo idem de amore evicimus (§. 654), ut adeo non opus sit id denuo de odio demonstrari.

Idem etiam confirmatur a posteriori. Nos res inanimatas & animantia bruta odio prosequi, in confesso est apud omnes, nec facile erit quisquam, cui non exempla clarissima suggerat experientia domestica. Ponamus Titium inter strepitum non posse conservare attentionem & canem vicini esse ipsi latfatu molestum. Quando eundem conspicit in platea, se ita eum odisse affirmat, ut sclopeto a quodam corpus ejus trajici vellent, ne amplius attentionem turbare posset. Similiter displicere deprehendimus nobis animal brutum propter formam ac inde odium adversus ipsum concipi, perinde ac adversus hominem, cujus forma displicet, siquidem formae pulchritudinem in bonorum numerum, deformitatem in malorum numerum referimus. Quamobrem cavendum, ne ab uno objecto ad alterum argumentemur: neque enim omnibus eadem displicent, nec si qua displicent, in eodem displicent gradu.

Cartesius definitionem suam odii generaliter concepit, ut etiam ad res inanimatas applicari possit.

§. 680.

*Effectus
odii rei
inanimatae.*

Si rem inanimatam odimus, ad ejus imperfectionem promovendum, immo ad ipsius quoque destructionem proni sumus. Si quem enim odimus, animum dispositum habemus ad tadium eidem creandum (§. 671), consequenter ad ipsum, vel statum ejus imperfectiorem reddendum (§. 518). Quamobrem si opinione ejus, quirem inanimatam odit, eadem imperfectionis cujusdam, aut saltem destructionis fuerit capax;

ad

ad eam promovendum pronus est, qui rem istam odio prosequitur.

Idem confirmatur a posteriori. Si nobis displicet imago propter dissimilitudinem, eam adeo odimus, ut ex conspectu nostro eam tolli jubeamus, immo ut nimio odio adducti arrepto cultro eam prorsus dissecemus, aut feralibus flammis tradamus. Germanis peculiaris phrasis est, qua hoc odium exprimunt & qua tam de rebus inanimatis, quam hominibus ac animantibus brutis utuntur. Dicimus enim: *Ich bin dieser Sache / oder der Person / dem Thiere so gram, daß ich es nicht vor Augen leiden kan.*

In genere notandum est, linguam nobis vernaculam vocabulis ac loquendi formulis abundire ut ad singula, quæ de anima nostra observantur apte ac perspicue exprimenda nunquam desit dictio. Quodsi quædam occurrunt vulgo non observata, quæ tamen pura dictione exprimi jubentur; terminos aptos componere licet ex vocabulis obviis, quæ juxta ipsas leges etymologicas significatum insinuant, ut nomina rebus suis conveniant. Patet id ex operibus nostris philosophicis Germanico idiomate editis, ubi terminos maxime barbaros Scholasticorum, quæ aures latinas maxime offendunt, dictione Germanica pura reddidimus, quæ nihil continet, quod nauseam moveat puritati linguæ Germanicæ adfuctis. Unde sæpius me monuisse memini, quod, si a lingua Græcâ discesseris, non sit inter linguas cæteras, quæ ad philosophandum adeo apta videtur, ac quæ nobis vernacula est. Et hinc accidit, ut homines illiterati scripta nostra legentes solidam philosophiæ doctrinam sibi comparent tanto quidem successu, ut in conspectu cum viris eruditis palman reportent, eosque doceant, quæ ipsi perperam intelligunt.

§. 681.

Si animantia bruta odimus, ad eorum tædia ac imperfectionem promovendam; voluptatem vero impediendam proni sumus. Quoniam animantia bruta, si non omnia, saltem pleraque voluptatis ac tædii capacia judicamus, si vero alterum odio prosequimur, tædia eidem creare, ac præterea voluptate quominus perfundatur, impedire studemus (§. 671);

Odii brutorum effectus.

ubianimantia bruta odimus, iisdem quoque tædia creare, quæ opinione nostra in ea cadunt, ac voluptatem, quæ perfundi possent videntur, impedire debemus (§. 118. *Ontol.*). Quod si animantia bruta instar rerum inanimatarum consideremus, non attento tædio, nec attenta voluptate, quæ in eadem cadere videntur, odium eorum idem esse debet, quod rerum inanimatarum (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si res inanimatas odimus, imperfectionem earum, quæ opinione nostra in eas cadit, promovete studemus, immo in earum destructionem ferimur (§. 689). Ergo si animantia bruta & res inanimatæ pari jure a nobis censentur, imperfectionem quoque illorum promovete studemus, ac in eorum imperfectionem ferimur, ubi odio ea prosequimur. Idem etiam sequitur ex priori. Etenim si animantia bruta, quæ odimus, tædii capacia ac doloris judicamus; eis tædia creare studemus *per demonstrata*. Enimvero cum nobis constet, tædium in sensu imperfectionis consistere (§. 519); eorum quoque imperfectionem, quæ opinione nostra in ea cadit, sive intrinseca fuerit, sive extrinseca, promovete studemus.

Idem confirmatur a posteriori. Exempla clarissima omnium præbent canes, quorum si quis osor fuerit, eos ferit, vel in eos invehitur quoties conspicit, nec aliam reddit rationem, nisi quod adeo oderit, ut conspectum eorum fere non possit. Immo videas gaudio exultantes ac in cachinnum effusos, si quis illis ægre facit quocunque modo, cumque instigantes, qui hoc facit. Ex adverso ægre ferentes audies, quod quis de iis ornandis cogitet, vel cibos præbeat delicatos. Palam igitur est eos, qui animantia bruta oderunt, ipsis tædia creare, quæ opinione sua in ea cadunt, ac eorum imperfectionem sive extrinsecam, sive intrinsecam promovete, si qua opinione eorum in ea cadit. Communissima vero sunt exempla, quod odio adducti animantia quædam destruamus, si ea ideo oderimus, quod nobis noxia experiamur, vel saltem existinemus.

Ex

Ex hæcenus evictis deduci potest definitio odii rerum inanimatarum ac animalium brutorum, quam ideo subjungere lubet.

§. 682.

Odium rerum inanimatarum est dispositio animæ ad tædium ex iis pertipiendum. *Quod si quis animantia bruta iis inanimatarum æquiparat*, quatenus scilicet considerat non tanquam tædii capacia, sed tanquam ea, unde tædium percipi potest; *odii eorum idem est, quod rerum inanimatarum*: id quod inde colligitur, quod res inanimatæ cum animantibus brutis in hoc casu sub eodem veluti genere comprehendantur, scilicet sub genere entium, quæ tædii nullius capacia sunt, ita tamen comparata, ut ex iis percipiatur tædium. *Quod si vero eadem animantia bruta hominibus æquiparentur; amor eorum idem est, qui hominum*: quod denuo inde colligitur, quod homines & animantia bruta veluti sub eodem genere continentur, scilicet sub genere entium, quæ tædii capacia sunt simulque ita comparata, ut ex iis tædium percipi possit.

Ex definitione præsentē liquet, quænam differentia intercedat inter odium rerum inanimatarum, atque hominum. Nimirum ratione subiecti, cujus animus odio imbuatur, differentia foret nulla, nisi aliqua ratione objecti intercederet. Etenim si res inanimatæ tædii forent capaces, ut & ipsæmet eodem affici possent; odium rerum omnium idem foret, qui hominum, seu eodem odio prolequeremur res ceteras omnes, quo hominem nobis invisum prolequimur. Quoniam vero res inanimatæ tædii incapaces deprehenduntur, odium non tendere potest nisi ad statum destructionis, vel quod respectu ejus, qui odio in ipsas flagrat, æquipollet, ad statum absentiæ; seu remotionis e conspectu. Ex definitione hæc odii rerum inanimatarum ratio redditur eorum omnium, quæ homines hoc odio impulsæ faciunt.

§. 683.

Idem simul in unius hominis animo amorem ac odium ejusdem objecti eodem tempore excitare nequit, seu impossibile est, ut odii repugnantiæ obiectum eodem tempore eadem de causa simul amemus ac agnoscimus.

T t t

oda

oderimus. Si enim Titius amat objectum A, amor ex eo oritur, quod quid in eodem observat, quod sibi placet (§. 649), seu unde voluptatem percipit (§. 657), veluti C. Quodsi idem objectum A, eadem de causa, simul eodem tempore odio prosequi debet; idem C, quod enti A inest, displicere eidem debet, & quidem eodem respectu, quo placet (§. 677). Enimvero impossibile est ut idem C eodem tempore eidem simul placeat & displiceat, hoc est, non placeat (§. 542). Ergo impossibile est ut idem objectum A eadem de causa simul animo Titii & amorem, & odium ingeneret.

In exemplis propositionis præsentis veritas manifestissima est. Si Titius Mevium amat ob fidelitatem singularem; impossibile est ut eum simul ob eandem fidelitatem odio prosequatur. Similiter si Titius Sempronium oderit ob deformitatem; impossibile est ut eundem simul ob eandem amet. Ceterum determinationes, ob quas repugnantia odii & amoris in præsentē propositione admittitur, probe notandæ sunt, ne instantiæ afferantur ad rhombum non facientes.

§. 684.

*Amoris ab
odii in op-
positum
mutatio.*

Si quod antea nobis placebat in altero, nunc displicet, vel quod antea nobis in altero representabamus tanquam bonum, nunc nobis tanquam malum representamus; quem antea amabamus, nunc ex eadem causa odimus & contra. Si quid enim nobis placet in altero, vel si nobis quid in eo representamus tanquam bonum; amorem erga eum concipimus (§. 649). Enimvero si idem nobis postea in altero displicet, vel si idem nobis representamus tanquam malum; odium adversus eum concipimus (§. 677). Patet igitur nos eum odisse, quem antea amabamus ex eadem causa, quia nunc displicet, quod antea placebat, vel quia nunc nobis tanquam malum representamus, quod antea tanquam bonum representabamus.

Eodem prorsus modo ostenditur, nos ex eadem causa amare, quod antea oderamus, si quod antea nobis displicebat in

in altero, nunc placet, vel si quod antea nobis repræsentabamus tanquam malum, nunc tanquam bonum nobis repræsentatur.

Idem confirmatura posteriori. Ponamus Titium delectari studio critico & Sempronium eodem excellentem ipsi opem ferre plurimam ac ardorem ejus magis adhuc accendere, ut neglectis studiis aliis critico fere soli totus incumbat. Nemo non novit Titium eo in casu impense amare Sempronium tum ob excellentiam in hoc studiorum genere, tum ob opem, quam ipsi in eodem ferre solet. Ponamus vero porro Titium ex Academia reducem ineptum deprehendi ad munus ecclesiasticum; ob neglectum studii theologiæ ac critici, cui totum se dedit, inutilitatem experiri; consequenter diligentiam olim in eodem adhibitam damnare. Malum ergo judicabit, quod Sempronius ipsi hoc studiorum genus magis persuaserit ipsique in eodem manus auxiliatrices tulerit. Ecquis vero est, qui nesciat, Titium jam odisse Sempronium, quem antea tantopere amaverat. Ex eadem igitur causa odit Sempronium, ex qua eundem amaverat, quia nunc sibi repræsentat tanquam malum, quod antea sibi repræsentabat tanquam bonum. Similiter videas juvenes, qui amant puellas, quod ipsis sui potestatem faciant. Ast ubi postea imprægnantur, ut ex concubitu plurima nasceantur turpia; easdem odio prosequuntur, quod ipsis copiam sui fecerint tam facile. Facilitatem istam initio bonam judicabant; postea vero malam reputant. Sed initio inde amor; postea odium nascitur. Patet igitur ex eadem causa nasci amorem & odium diverso tempore, si quod antea bonum videbatur, nunc malum apparet.

Illiusmodi mutationes cum contingant, non est quod miremur. Amor enim ac odium sequuntur opinionem amantis ac odio flagrantis. Opiniones hominum mutabiles sunt ac haud infrequenter mutantur in contrarias. Quidni igitur & amor in odium, odium in amorem mutetur, manente causa amoris, quæ antea odii fuerat, vel odii, quæ antea fuerat amoris causa?

§. 685.

Amoris ac
odii simili-
tudo.

Si in altero observamus, quæ nobis placent, vel tanquam bona nobis representamus; alia vero, quæ displicent, vel tanquam mala nobis representantur; cum simul amamus, ac odimus, prouti ad causam vel amoris, vel odii attendimus. Si quæ enim in altero observamus, quæ nobis placent, vel quæ tanquam bona nobis representamus, amor oritur (§. 649); si quæ vero in eodem observamus, quæ displicent, vel quæ tanquam mala nobis representamus, odium oritur (§. 677). Quamobrem si ad causam amoris attendimus, cur cum amamus, nil obstat; si vero ad causam odii respiciamus, cur cum non oderimus, nil obstat. In casu igitur priori cum amamus, in posteriori odimus. Animus igitur simul dispositus esse debet ad amorem ac odium, ita ut vel actus amoris, vel odii sequatur, prouti vel illius, vel hujus causa ponitur.

Idem quoque confirmatur a posteriori. Audies enim haud raro eos, qui odio prosequuntur alios, affirmantes, quod ipsos alias ament, hac tamen de causa amare minime possint.

Maximi momenti est propositio præsens, siquidem actiones hominum, quæ sibi mutuo contrariari videntur, inter se conciliare, vel etiam easdem præsentire volueris.

§. 686.

Amor ac
odium
quando se
mutuo ex-
tingunt.

Quod si amor plurimum superet odium, vel odium plurimum superet amorem; in casu priori odium, in posteriori amor prorsus evanescit. Etenim si amor plurimum superet odium, multo vehementius odium alterius aversamus (§. 651), quam appetimus (§. 669), consequenter aversatio odii, amoris effectus (§. 686. Ontol.), prævalere debet. Quod si ergo sæpius in conflictu prævalet amor, hujus in posterum memores ubi causa odii nobis occurrit (§. 117); ad eam non amplius attendimus, attentionem omnem causa amoris in se trahente (§. 238). Odium igitur tandem evanescit.

Simili

Simili prorsus modo ostenditur, amorem evanescere in eo casu, in quo odium amorem plurimum superat.

A posteriori idem patet in iis casibus, ubi alios initio amamus, vel odimus, postquam autem multa nobis cum ipsis consuetudo intercessit, eos tandem odimus, vel amamus, odio adversus amorem, amore adversus odium prævalente. Ponamus Titium odisse Mevium ob deformitatem, ubi primo eundem conspicit: nunquam fieri poterit, ut ob eandem ipsam amet, cum deformitatem in malorum numerum referat formæ pulchritudine delectatus. Ponamus Mevium excellere arte poetica & eadem mire delectari Titium. Impenſe Mevium a Titio amari debere palam est. Quoniam causa odii non magni momenti est, talis autem respectu Titii esse debet causa amoris; quin amor odium plurimum superet nemo non videt. Videmus vero Titium amare Sempronium ac odii posthac nullius sibi conscium esse. Evanescit igitur odium, dum ab amore plurimum superatur. Titium jam non mutasse sententiam suam, inde apparet, quod alios adhuc ob deformitatem oderit, & quaesitus cur Mevium non oderit respondeat, aliam hic subesse rationem, scilicet quod arte poetica excellat. Dum itaque causam amoris tanquam odii absentis allegat, etsi hujus causa ponatur; haud obscure apparet amorem adversus odium prævalentem impedire, quo minus hic oriatur, cumque odium ante invasisset animum ejus, odium amore extinguitur, seu hoc continuo crescente continuo decreſcit, donec tandem prorsus evanescat.

Fœcundissimum hoc principium est in Moralibus, ubi de actionibus hominum ferendum est judicium: ac imprimis ad talia respiciendum est in Arte conjectandi hominum mores, siquidem ex actionibus externis statum animi internum hariolari volueris. Difficilis sane deprehenditur ars ista, quod theoria status interioris animæ humanæ ignoretur, ad quam hæc de affectibus theorema pertinet.

§. 687.

Tristitia ex alterius infelicitate percepta dicitur *Commisera-Commiserationis des finis.*
(*Wolffii Psychologia.*) Uuu

feratio. Et quoniam tristitia in prædominio tædii insigni consistit (§. 619); tædium quoque quodcunque ex infelicitate alterius perceptum Commiserationis nomine venit.

Nihil in hoc obinet singulare, quod etiam tædium affectu isto comprehendatur, qui in ejus prædominio insigni potissimum consistit. Etenim a quovis tædii gradu nascitur affectus, ut adeo exiguus quidam ejusdem gradus exprimat statum tædii nascentis. Ideo etiam idem observavimus in definitionibus amoris (§. 633) atque odii (§. 661).

§. 688.

Fons Commiserationis.

Quoniam qui alterum amat, ex ejus tædio ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod alter tristis sit (§. 641), consequenter tædium ex infelicitate alterius capit ac ob eam contristatur (§. 639): *Qui alterum amat, ejusdem quoque commiseratur (§. 687).*

Hinc etiam videas, commiserationem esse tanto majorem, quanto major fuerit amor; id quod ex ipsis amoris ac commiserationis notionibus facile ostenditur, nisi per se satis manifestum a nemine in dubium vocaretur.

§. 689.

Defectus commiserationis.

Si quis alterum non amat, nec ejusdem commiseratur. Quodsi enim alterum non amas, nec animus dispositus est ad voluptatem ex alterius felicitate (§. 633), consequenter voluptate capiendam (§. 638). Igitur nec dispositus est ad percipiendum tædium ex ejus tædio (§. 641), adeoque nec tædium percipit ex ejusdem infelicitate (§. 639). Ejusdem igitur non commiseratur (§. 687).

Nihil sane frequentius est, quam ut indifferente animo vel ipsimet simus, vel alios esse experiamur in eos, qui miseri sunt, ut aliena miseria nos prorsus non tangat, vel alios. Quodsi in rationem hujus indifferentiæ inquisiveris, nullum in te affectum amoris in miseros istos deprehendes ac alii, qui eodem sunt animo, idem de se affirmare audies. Defectum hunc amoris indicaturi ajunt vulgo, se eos non odisse, cum nulla adsit

adfit odii causa. Malunt enim homines profiteri se ab odio, quam amore vacuum habere animum. Quodsi vero ulterius instas ac ex iis quæris, an non ament eum, quem miserum intuentur; respondent sese quidem affirmare non posse quod singularem quandam animi propensionem erga ipsum in se sentiant, ne minimi tamen odii adversus eundem in animo suo alere. Hoc ipso satis aperte defectum amoris confitentur, qui eundem defectu odii excusare solent.

Propositionem hanc non posse converti, ex sequente patet.

§. 690.

Si quis alterum odit, ejus non commiseratur. Qui enim ^{Defectus} alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit ac ideo gau- ^{commiseratur} det, quod alter tristitia afficitur (§. 664), immo tædia ipsi ^{tionis.} creanda appetit (§. 669), ac ipsemet tædia eidem creare studet (§. 671). Quare cum impossibile sit, ut ex alterius tædio eodem respectu simul & tædium, & voluptatem percipiamus (§. 511. 518); qui alterum odit, ex alterius tædio tædium percipere nequit, nec contristari potest, quod alter contristetur. Ejus adeo non commiseratur (§. 687).

Casus præsens plurimum differt a præcedente, etsi utroque idem sit prædicatum. Etenim in præcedente abest ratio commiserationis, ut ea non posita nec ipsa poni possit; in præsentem autem adest impedimentum, quod obstat quo minus poni possit. Differentia hæc magnum momentum habet in praxi. Etenim si commiseratio in priori casu excitanda; ingenerandus animo est amor erga miserum, cujus miseriam, seu infelicitatem intuetur is, quem ad commiserationem perducere volueris. At in casu posteriori non oritur commiseratio, nisi & odium tollatur, & hoc sublato amor gignatur. Facilius adeo in casu priori ad commiserationem perducitur, qui ab ea alienus est; quam in posteriori.

§. 691.

Si quis alterius non commiseratur, aut eum odit, aut non ^{Signum} *amat, etsi non oderit.* Si quis enim alterius non commiseratur, ^{odii ac} ex alterius infelicitate tædium nullum percipit, nec ideo ^{amoris} *con-* ^{deficientia.}

U u u 2

contristatur, quod alter infelix sit, seu miser (§. 687), adeoque eum non amat (§. 642). Enimvero qui ex alterius infelicitate tedium nullum percipit, nec ideo contristatur, quod alter infelix sit; ex ejusdem infelicitate voluptatem percipere, ac ideo gaudere potest, quod alter sit infelix, seu miser: id quod per se patet. Quodsi ergo hic casus obtineat, cum, qui miser est, odit (§. 665).

Patet ex demonstratione propositionis præsentis, statum animi differre in duobus subjectis, si commiserationis defectus vel ex odio, vel ex defectu amoris proficiscitur. Quodsi odium celatur intra pectus absconditum latens, extus non semper apparet.

*Amoris
signum.*

§. 692.

Si quis alterius commiseratur, cum amat. Si quis enim alterius commiseratur, ex ejus infelicitate (§. 687), consequenter ex ejus tædio (§. 639) tedium ipsemet percipit, vel prorsus propterea contristatur. Eum igitur amat (§. 643.)

Est adeo commiseratio signum infallibile amoris (§. 952. *Observat.*). Me autem non monente pater, commiserationem esse debere sinceram, non simulatam: id quod in omni casu simili observandum.

§. 693.

Si quis alterius commiseratur, is cum malo, quo affligitur, indignum judicat. Qui enim alterius commiseratur, is eum amat (§. 692), consequenter tedium ejus averlatur (§. 651) ac ab eo idem avertere studet (§. 652). Eum igitur malo, quo affligitur, indignum judicare debet.

Confirmatur idem a posteriori. Nihil enim communius est verbis commiserantium, quibus afflictos tantum malum non promeruisse pronunciant, quo premuntur.

§. 694.

Si quis alterum indignum existimat malo, quo affligitur, ejusdem commiseratur. Etenim si alterum indignum existimat malo, quo affligitur; idem utique averlatur ac, si per se sciret, averteret, consequenter bonum alterius appetit, adeoque & voluptatem (§. 612). Eum igitur amat (§. 650), adeoque & ejus commiseratur (§. 688).

Expe-

*Commise-
rationis
causa.*

Experimus idem in nobis, quoties afflicti commiseramur. Haud obscure enim observamus affectum commiserationis præcedere iudicium de malo, quo affligitur alter, modo non ex consuetudine oriatur commiseratio, ut in tantillo temporis spatio quæ contingant distinguere a se invicem non valeamus. Neque enim commiseramur alterius, nisi malo, quo affligitur, nobis perspecto. Malum vero alterius nos non tangit, nisi eo in casu, quo alterum tale quid non promeruisse existimamus: per se enim patet, quod commiserationi non sit locus in casu opposito, quando alterum dignum iudicamus malo, quo afficitur. Intertio casu, quando scilicet alterum neque dignum, neque indignum iudicamus malo, quo afficitur; nos indifferente esse animo nec aliena curare experimur.

Ex propositione præsentè patet, quandonam commiseratio in nobis excitetur, modo ad eam dispositus sit animus. Disponitur autem ad eandem per amorem (§. 688. 692), quo absente commiserationi locus non est, nisi simulata. Sed cum simulata nobis nihil negotii est.

§. 695.

Commiseratio oritur, si alterum indignum iudicamus malo, quo affligitur. Patet definitionis veritas per propositiones præcedentes (§. 693. 694).

Quod si forte desideres in definitione hac commiserationis realem non exprimi amorem, quo tamen absente eam oriri non posse modo pronuntiavimus, scrupulus facile eximitur. Etenim fieri non potest, ut alterum indignum iudices malo, quo affligitur, nisi eundem ames. Si enim alterum oderis, iudicabis utique dignum malo, quo premitur: si nec ames, nec oderis, malum alterius attentione tua indignum existimabis, neque adeo iudicium de eodem ferēs, quia scilicet sponte, sed idem suspenses. Inprimis autem tenendum est iudicia hic non præsupponi, quæ ex principiis rationis distincte colliguntur; sed quæ ex notionibus consensu oriuntur (§. 605).

§. 696.

Definitio tam nominalis, quam realis commiserationis significaturis voca-

Uuu 3

ficaturis voca-

buli com-
miseratio-
nis num
usui lo-
quendi con-
formis,

ficatui recepto ac communi usui loquendi conformis. Quoniam definitio realis ex nominali deducta fuit, quemadmodum ex antecedentibus (§. 687. & seqq.) palam est; quod de una ostenditur, de altera etiam valet. Sunt qui vocabulo misericordiz, quam commiserationis uti malunt. Nos autem vocabulo commiserationis utimur, quod hodie inter philosophos *Cartesianos* receptum, & quod vulgo hac voce utimur eademque reddimus vocabulum Germanicum *Mitleiden*, quod citra omnem controversiam affectum illum exprimit, cum quo nobis jam negotium est. Vocabulum *Misericordie* reservamus virtuti, cujus comes est affectus ille, quando appetitus sensitivus cum rationali conspirat. Atque id denuo conveniens est sermoni Germanico, in quo virtus illa *Barmherzigkeit* appellatur: vocabulum autem hoc Germanicum per Latinum *miseri-cordia* vertere solemus. Jam *Goclenius* in Lexico misericordiam definit per alienæ miseriæ in corde nostro sympathiam, qua utique, si possumus, subvenire compellimur. Per vocabulum sympathiæ clarissime indigitat, quod in hoc affectu idem sit animi status, qui est alterius miseria laborantis. Jam qui miseria affligitur, tristis est, aut minimum tædio afficitur. Ergo qui misericors est, seu nostra phrasi alterius commiseratur, tristis est, propterea quod alter contristatur, ac tædio afficitur, propterea quod alter eodem afficitur; tædium nempe percipit ex miseria alterius ac ob eandem, si ingens fuerit, contristatur. Definitio adeo misericordiz *Gocleniana* convenit cum nostra nominali (§. 687), nisi quod addatur, quod hoc affectu impellamur subvenire alteri, si possumus: id quod ex definitione exulare atque demonstrari debet. Adducit idem *Goclenius* aliam ex *Damasceno* definitionem, quod scilicet misericordia, seu commiseratio sit tristitia in alienis malis: quam cum nostra prorsus eandem esse satis superque apparet. Immo quam porro subjicit *Goclenius*, quod sit ægritudo animi ob alienarum miserationum sensum, ea non minus cum nostra definitione

tione nominali conspirat. Aegritudo animi enim opponitur voluptati atque adeo tædii synonymon est, quod ubi prædominatur insigniter, in tristitiam abit (§. 619). Perinde igitur est ac si commiseratio definiretur per tristitiam, quæ ex alienis miseriis oritur, vel per tædium, quod ex alienis miseriis, quas nobis repræsentamus, percipimus. Quodsi quis hic non perspiciat consensum cum definitione nostra, in re manifesta cœcutire debet. Miseria non aliud hic denotat, quam quod nos infelicitatis nomine indigitamus, vocabulo miseriz diversum parumper significatum tribuentes, quem explicare non est hujus loci. *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. art. 62. commiserationem definit per affectum, quem excitat malum, si ejus alterum indignum existimamus: id quod cum definitione reali, quam ex nominali collegimus, prorsus concidit (§. 695). Quod commiserationem tribuamus ei, quem tristem videmus ob miseriam alterius, vel ægitudine animi laborare comperimus, quod alterum tristem, vel miseria laborantem experitur; in casu autem opposito eandem denegamus ei, qui alterius miseria non tangitur; nemo non novit. Abunde igitur constat, nostram commiserationis notionem esse & recepto inter philosophos significatui ac communi loquendi usui conformem.

Operæ pretium est ostendere, quod definitiones nostræ affectuum significatui inter philosophos recepto, ac communi usui loquendi sint conformes, propterea quod doctrina affectuum utemur longe plurimum in Moralibus, non autem ignoramus eos, quibus imbecille est judicium, sibi persuadere a communi loquendi usu recedi, siquidem distincta notione explicantur, quæ confusæ ipsorum notioni insunt, identitatem distinctæ atque confusæ non perspicientes. Experta loquimur citra ullius injuriam, nominato nemine, cum plures nominati possent, quorum non ignotum est in orbe erudito nomen.

§. 697.

*Qui alterius commiseratur, ad ejus tædium ac tristitiam Effectus
minu. commiserationis.*

minuendum pronus est. Etenim qui alterius commiseratur, cum amat (§. 692). Ergo tedium ejus averfatur (§. 691), immo ab eo avertere studet (§. 692), adeoque pronus esse debet ad tedia alterius, confequenter & triftitiam (§. 619), leniendum, feu imminuendum.

Patet idem experientia, qua docemur, nos confolari miferos, ubi eorum commiferamur, ut dolores, quibus affliguntur, reddamus tolerabiliores, ac ægritudinem animi, qua laborant, leniamus.

§. 698.

*Effectus
alius.*

Quoniam proni fumus ad tedia ac triftitiam eorum minuendum, quorum commiferamur (§. 697.) nec eft in nobis quod actum impediat, ubi idem in potestate noftra pofitum deprehendimus; eos, quorum commiferamur, a malo, quod ipsis tedia creat ac triftitiam caufatur, vel dolorem, liberare studemus, fi poffumus. Patet idem a posteriori, quatenus conftat nos mifericordia compelli ad fubveniendum miferis, fi poffumus, ut adeo Goclenius, quemadmodum paulo ante monuimus, (§. 696), hunc commiferationis effectum definitioni ejus adjecerit.

Propofitio præfens refpondet notioni communi, ut nemine repugnante definire Commiferationem liceat per affectum, quo compellimur fubvenire miferis, fi poffumus, modo addatur, quod liberationem ex miferia, vel imminutionem tædii, triftitiæ atque doloris intendamus tanquam finem, feu quod agamus ipfius miferi gratia. Neque enim ignorant, qui in actionibus hominum ferutandis acuti funt, poffe nos quoque ambitione, vel odio in alios homines compelli ad miferis fubveniendum, ut famæ noftræ confulamus laudem mifericordiæ appetentes, vel ut aliis ægre faciamus, qui miferum hunc hominem ab omnibus deftitui mallent auxiliis. Cæterum ex præfente quoque propofitione patet, cur *Lipfius* hunc affectum compellet affectum liberantem, quod nempe tendit ad liberationem miferi a miferia, quo affligitur.

§. 699.

*Effectus
adhuc alius.*

Qui alterius commiseratur, ab iis abftinet, quæ eidem tedia

dia creare, vel cum tristitia afficere poterant. Qui alterius commiseratur, ad ejus tædia ac tristitiam minuendum pronus est (§. 697), immo a malo, quod tædia, tristitiam atque dolorem causatur, si potest, liberare studet (§. 698). Impossibile igitur est, ut ipsemet eidem sciens ac volens tædia creet, vel eundem tristitia afficiat (§. 28. *Ontol.*), consequenter ab iis abstinere debet; quæ eidem tædia creare, vel eundem tristitia afficere poterant.

Idem clarissime patet a posteriori. Videmus enim homines celare eos, quorum commiserantur, ea omnia, quæ tædia ipsis creare, eosque tristitia afficere poterant, hanc reddentes rationem, quod eos tristitia afficere nolint, vel ubi jam tristes sunt, quod ipsorum tristitiam augere nolint. Immo ad iram concitati, ubi ad animum redeunt, & a malo alteri inferendo abstinere, affirmant nolle sese alteri inferre malum, quod ipsemet inde percipiant dolorem, vel contristentur.

Hinc *Lippus* commiserationem vocat affectum patentem. An vero eadem, quod ille facit, definiri possit per affectum liberantem ac parcentem, altioris est indaginis, nec id sine ambagibus ostendi potest: demonstrandum enim est, ex eo, quod compellamur liberare alterum ac eidem parcere, deduci posse definitionem nostram sive nominalem, sive realem. Parebit autem id tum demum fieri posse, ubi sumitur utrumque fieri solius miseri gratia.

§. 700.

Qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est, Signum vel a malo, quod ipsi tædia creat, ac tristitiam, vel dolorem commiseratur, si potest, liberare studet, vel etiam ab iis abstinere, rationis, quæ eidem tædia creare, vel tristitiam causari poterant, alterius, non sui, aut tertii gratia; is ejusdem commiseratur. Et enim si ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est alterius, non sui, aut tertii ejusdam gratia; is tædia ac tristitiam alterius averfatur, quatenus sunt tædia alterius: quod per se patet. Ea igitur sibi repræsentat tanquam mala (§. 586), consequenter cum affectus ex confusa mali repræsentatione
(*Wolffi Psychologia.*) Xxx orian.

oriantur (§. 605), ex iis tanto majus tædium percipit, quanto majora existimantur tædia alterius (§. 613). Enimvero qui ex alterius infelicitate, consequenter ex tædiis alterius (§. 639), tædium percipit; is alterius commiseratur (§. 687). Quamobrem qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendum pronus est; is ejusdem commiseratur, siquidem id fiat, ipsius, non sui, aut tertii gratia.

Quoniam vero jam porro patet, qui ad alterius tædia ac tristitia^m minuendum pronus est, alterius, non sui, aut tertii gratia; eum quoque a malo, quod alteri tædium creat, ac tristitiam, vel dolorem causatur, si potest, liberare studet alterum, ipsius, non sui, aut tertii cujusdam gratia. Igitur hoc ipso evidens est, quod ejus quoque commiseretur, quem a malo, si potest, liberare studet, quod eidem tædia creat, vel tristitiam aut dolorem causatur, ipsius quidem, non sui, aut alterius gratia.

Non absimili modo liquet, quod etiam alterius commiseretur, qui ab iis abstinet, quæ eidem tædia creare, vel eundem tristitia afficere poterant, modo id fiat alterius, non sui, aut tertii cujusdam gratia.

Poterat quoque propositio præsens brevius ita ostendi. Qui ad alterius tædia ac tristitiam minuendam pronus est ipsius quidem, non sui, aut alterius gratia; is alterum indignum judicare debet tædiis ac tristitia, quibus affligitur: id quod per se patet. Ejusdem igitur commiseratur (§. 694).

Hinc vero porro fluit ut ante, commiserationi locum esse etiam in casibus ceteris propositionis præsentis.

A posteriori etiam veritas propositionis innotescit. Nemo enim non agnoscit, eum alterius commiserari, qui ad ipsum a malo, quo affligitur, liberandum tendit, si tristitia insucata prodit id fieri ipsius, non sui, aut tertii cujusdam gratia, propterea quod unusquisque in se affectum commiserationis experitur, ubi non sine tristitia misero luccurrit. Si vero quis
animo

animo minime tristi succurrit inopi ejusque miseriam sublevare studet; tum saltem acutiores & qui a precipitandis judiciis procul sunt remoti inde colligunt, quod non ex commiseratione procedant actiones ejusdem. Non tamen negandum est propositionem præsentem esse ex earum genere, quæ evidentius a priori agnoscuntur, quam a posteriori: propterea quod a posteriori ob latentem quandam determinationem, veluti quod hic misero succurratur, ipsius miserrigraia, dubitatur num idem valeat in omni casu, an vero singulare quidpiam sublitur in præsentem succedat. In confirmandis adeo istiusmodi propositionibus a posteriori respiciendum simul est ad probationem a priori, ut ita nebula, si qua superest, dispellatur.

Ex iis, quæ modo diximus de propositione præsentem aliisque similibus a posteriori confirmandis, apparet necessitas connubii rationis atque experientiz, cum alias vix fieri possit, ut propositionem a posteriori confirmandam rite determines, vel etiam ex iis, quæ observari possunt, alterum universalitatis convincas. Quamobrem ut iis, quæ a posteriori de anima innotescunt, lucem affunderemus, quæque experientia magistra addiscuntur, latius paterent, propositionum quoque rationes ex aliis anterioribus reddidimus, quæ in Psychologia empirica a posteriori hauriendæ sunt.

§. 701.

Si animalia doloris capacia existimamus atque tristitiz, Animaliaque amamus; corundem quoque commiseramur. Etenim si animalia doloris ac tristitiz capacia existimamus, ea hominibus quoad præsens negotium æquiparamus, cum nec hominem hic aliter nobis repræsentemus quam subjectum doloris ac tristitiz capax. Enimvero si hominem amemus, ejus commiseramur (§. 688). Ergo etiam si animalia amamus, eorum commiserari debemus, ubi ea tanquam doloris atque tristitiz capacia existimamus.

Idem a posteriori patet, idque clarissime omnium exemplo seminarum, quæ catellos amant. Quod si enim his vul-

nus quoddam infligatur, eorum perinde commiserantur, ac si homini, quem impense amant, id mali accidisset. Cum eos dolore affici existiment, contristantur verbisque affectum produnt, quo commoventur: immo ad opem iisdem ferendam proni sunt, nec ab iis abstinere, quæ ad dolores leniendos & vulnus sanandum faciunt. Immo qui animalia omnia, quæ hominibus noxia non sunt, amore quodam universali complectitur, qualis est eorum, qui omne humanum genus amore prosequuntur, ad benefaciendum singulis proni, ad nemini ægre faciendum apti, nisi ad iram ipsorum opinione justam provocati fuerint; illos tristitia commoveri videas, si quid mali ipsorum opinione acciderit animali cuicunque, quo ipsi tædium ac dolor creatur.

Non mirum, si animalium brutorum perinde ac hominum commiseremur, cum hominum non commiseremur quatenus homines sunt, sed quatenus dolore ac tristitia anguntur atque a nobis amantur: quod utrumque etiam in brutis communi saltem opinione locum habere constat, sit ita quod *Cartesiani* bruta in veras machinas convertentes aliter sentiant. Non obstat eorum theoria, ut, cum affectus ex confusis ideis oriantur, ipsimet exempli loco esse possint, ubi de propositione præsentem confirmanda agitur.

§. 702.

*Commiseratio
nunc
locum ha-
beat circa
res inani-
matas.*

*Si res inanimatæ, quas amamus, destruuntur vel quomodo-
cunque deteriorantur: earum quasi commiseramur.* Si enim res inanimatas amamus, animus dispositus est ad voluptatem ex ipsis percipiendam (§. 657), consequenter ex earum destructione ac deterioratione tædium percipiendum (§. 614), immo ad tristitiam ob utramque (§. 619). Quamobrem cum ejus commiseremur, ex cujus infelicitate tædium capimus, vel ob cujus infelicitatem tristitia afficimur (§. 687), infelicitatis autem loco in rebus inanimatis, in quæ tædia ac tristitia non cadunt, loco sit earum destructio ac deterioratio (§. 637); rerum inanimatarum, quas amamus, quasi commiseramur, ubi destruuntur, vel quomodoque deteriorantur.

Idem

Idem etiam sic ostenditur. Sirem inanimatam amamus, ex ea voluptatem percipimus (§. 657), adeoque indignam quasi judicamus, quæ destruat, vel deterioretur, cum tunc non amplius voluptatem ex ea haurire queamus. Enimvero si quem indignum judicamus malo, quo affligitur, ejus commiseramur (§. 695). Ergo si res inanimata, quam amamus, destruitur, aut quomodocunque deterioratur, ejus quasi commiseramur.

Confirmatur etiam propositio præsens a posteriori. Ponamus enim aliquem amare imaginem, quæ est alterius, non sua. Quod si nævum quendam contrahat casu quodam; perinde nos miseret ejus ac si homini cuidam, quem amamus, mali quidpiam accidisset. Unde etiam audias affirmantes, quod tanta afficiantur tristitia ob sinistram imaginis casum, quanta non afficerentur, si vel filio suo mali quidpiam accidisset. Luget casum sinistram imaginis eodem modo, quo fata amici sinistra lugere solemus. Exempla etiam præbent vasa aliena fragilia, quæ amamus sive ob pulchritudinem, sive ob raritatem, ubi franguntur. Pertinet huc, quod sæpius homines suam erga res inanimatas commiserationem iisdem verbis testentur, quibus utuntur, quando eandem erga homines exprimunt.

Affectus ex ideis confusis oriuntur (§. 605), in quibus res animatæ ab inanimatis non distinguimus quoad rationem commiserationis, ut adeo, dum talia rebus inanimatis accidere observamus, quæ homini mala existimamus, poni possit commiserationis ratio sufficiens, consequenter & ipsa commiseratio (§. 118. *Onol.*). Adest nempe utrobique idea mali non nostri, adeoque alieni; adest amor ejus rei, in qua nobis malum istud representamus. Adest igitur commiserationis ratio sufficiens. (§. 688).

§. 703.

Ex dictis apparet, quo sensu *rerum inanimatarum commiserari* dicamur. Est nempe *Commiseratio*, quæ homini tribuitur, respectu rerum inanimatarum, tristitia ob destructionem

X x x ;

nam

nem, vel deteriorationem rei, opinione nostra destructionis, vel deteriorationis indignæ.

Commissio oritur, si alterum indignum judicamus malo, quo affligitur (§. 695). Malum aliud rebus inanimatis accidere nequit, quam si deteriores, vel quoad substantiam, vel quoad usum, aut prorsus destruantur (§. 665): solenne nimirum est hominibus, quamdiu imaginationi litantur, de rebus inanimatis non secus judicare ac de animatis. Deteriorantur autem res quoad usum, si ad viliores transferuntur, cum nobiliori ab opifice destinantur. Quodsi ergo judicamus, res mereri ut conserventur integræ, nec deteriores, ac indignum esse usu ignobiliiori, cui aliæ viliores adhiberi possunt: ea utique adsunt, quæ ad commissioem excitandam sufficiunt.

§. 704.

*Commissio
ratio erga
bruta.*

Quodsi quis animantia bruta rebus inanimatis æquiparet, quatenus scilicet non considerantur tanquam tædii capacia, sed tanquam ea, quibus mali quidpiam accidere potest, vel quod deteriores sive quoad substantiam, sive quoad usum, vel quod prorsus destruantur; *commissio erga ea eadem est, quæ erga res inanimatas sese exerceat*: id quod inde patet, quod tunc animalia bruta instar rerum inanimatarum nobis repræsentemus. *Quodsi vero eadem animantia bruta hominibus æquiparantur*, quatenus scilicet existimamus ea perinde ac homines malo, quod ipsis accidit, affligi ac dolore torqueri; *commissio eadem est qua erga homines utimur*, id quod denuo inde patet, quod tunc bruta animantia instar hominum nobis repræsentemus, quatenus ad hunc affectum sufficit.

Singulis hisce experientia consensanea est, modo ad ea, quæ inter homines quotidie accidunt, attentionem afferas, nec indigna iudices, quæ expendantur, generalibus, quæ istis insunt, soletter abstractis.

§. 705.

Invidia definitio.

Tristitia ex alterius felicitate percepta dicitur *Invidia*. Et quoniam tristitia in prædominio tædii insigni consistit (§. 613);

tædi-

tædium quodcumque ex infelicitate alterius perceptum Invidiæ nomine venit.

Quæ supra ad definitionem commiserationis annotavimus, etiam huc trahenda sunt.

§. 706.

Si quis alterum odit, ei felicitatem invidet. Etenim si *Fons invidiæ* alterum odit, ex ejus voluptate (§. 660), consequenter felicitate (§. 638), tædium percipit, immo contristatur, quod alter gaudet (§. 667). Quare cum tristitia, vel tædium ex alterius felicitate perceptum sit invidia (§. 705); qui alterum odit, ei felicitatem invidet.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus enim Titium odio prosequi Mevium, ipsique narrari, quod is matrimonium cum virgine divite contraxerit. Ecquis est, qui nesciat hanc narrationem tædio fore Titio, immo eandem prorsus contristatum iri quod ejus opinione adeo felix sit Mevius. Tum vero invidet Mevio tantam felicitatem, atque adeo evidens est, Mevio invideri a Titio infelicitatem, quod cum odio prosequatur. Et sane videmus tanto majorem esse solere invidiam, quanto majus odium est, quod adversus alterum concepimus.

§. 707.

Qui alterum odit, ea, quæ bona existimat, alteri invidet. *Uterius expeditur.* Qui enim alterum odit, is ei felicitatem invidet (§. 706), consequenter voluptatem omnem (§. 638). Quamobrem cum quid tanto majus bonum videatur, quanto major est voluptas, quæ ex eo percipitur (§. 612); qui alterum odit, ei bonum promiscue omne invidet, quod scilicet tale est opinione ejus, qui odio prosequitur alterum (§. 605).

Quæ ad confirmandam propositionem præcedentem in medium adducta fuerunt, ad præsentem quoque trahenda sunt. Quod enim ad felicitatem alterius referimus, idem bonum esse opinique nostra nemo non novit. Et sane quis est, qui matrimonium

cum

cum virgine divite non referat in numerum bonorum, si felicem existimat eum, qui istiusmodi matrimonium contrahit?

Affectus omnes sequuntur opinionem ejus, quem invadunt. Idem igitur in invidia quoque obtinere debet.

§. 708.

*Defectus
invidia.*

Si quis alterum non odit, is nec eidem invidet, quæ bona existimat. Quodsi enim alterum non odit, nec animus ejus dispositus ad percipiendum tædium, seu tristitiam ex alterius voluptate (§. 667), adeoque nec tædium seu tristitiam percipit ex alterius felicitate (§. 638), neque etiam ex iis, quæ bona existimat (§. 612); consequenter ei non invidet, quæ bona existimat (§. 705).

Idem confirmatur a posteriori. Quodsi enim invidiam cuidam objicias, se excusat hoc nomine, quod nesciat, eccur alteri invidere debeat sua bona, cum nullo in ipsum odio laboret. Absentiz adeo odii tribuit defectum invidiæ, propterea quod unusquisque in se experitur, ubi vacuum ab odio habuerit animum, eundem quoque invidia nulla tangi, quam odii continuo comitem alias esse novit.

§. 709.

*Absentia
invidia.*

Si quis alterum amat, is ei non invidet quæ existimat bona. Qui enim alterum amat, is ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter, ubi idem fuerit de objecto gaudii judicium (§. 640), immo voluptatem ejus appetit (§. 652), eandemque eidem creare studet (§. 662). Quamobrem cum impossibile sit, ut ex alterius voluptate eodem respectu simul & tædium, & voluptas percipiatur (§. 511. 518); qui alterum amat, ex ejus voluptate, consequenter felicitate (§. 638), tædium percipere nequit, multo minus ob eandem tristitia afficitur (§. 619). Non igitur invidia laborat (§. 705), neque adeo invidet alteri, quæ bona existimat.

Differt casus præsens a præcedente. Etenim in præcedente tantummodo deficit invidiæ ratio sufficiens; in præsentem adeest impedimen-

ta.

mentum, quo minus invidia oriatur. Differentia hæc magnum momentum habet in praxi: id quod ex iis intelligitur, quæ paulo superius in casu simili (ad §. 690) annotata sunt.

§. 710.

Si quis alteri non invidet quæ existimat bona, is eum aut amat, aut non odit. Si quis enim alteri non invidet quæ existimat bona, ex ejus felicitate tædium nullum percipit, ac multo minus ob eandem contristatur (§. 705), consequenter nec tædium percipit ex voluptate alterius (§. 638), adeoque eum non odit (§. 667). Signum amoris ac odii deficit.

Enimvero fieri potest ut, qui ex alterius felicitate tædium nullum percipit, ex eadem voluptatem percipiat. Quoniam igitur is, cui ita dispositus est animus, alterum amat (§. 633); si casus iste obtinet, quando quis alteri non invidet, quæ existimat bona, is eum amat.

Patet ex demonstratione propositionis præsentis statum indifferentiæ obtinere respectu invidiæ in eo casu, quo quis alterum non odit, nec tamen amat; in duobus autem subjectis differre statum animæ, si invidiæ absentia vel ex odii absentia, vel amoris præsentia oritur.

§. 711.

Si quis alteri invidet quæ bona existimat, cum odit. Si quis enim alteri invidet quæ bona existimat, is ex infelicitate alterius (§. 705), consequenter ex voluptate ejusdem (§. 638), tædium percipit. Eum igitur odit (§. 668). Odii signum.

Est adeo odii signum invidia (§. 952. *Ontol.*), quam absque odio dari impossibile.

§. 712.

Si quis alteri invidet, quæ bona existimat, is eum bono, quo potius est, indignum judicat. Qui enim alteri invidet quæ bona existimat, is eum odit (§. 711), adeoque voluptatem ejus averlatur (§. 670), ac quo minus ea perfundatur animus ejus impedire studet (§. 671). Eum igitur bono, quo potius est, vel quod possidet, indignum judicat (§. 612). Effectus invidiæ.

(Wolffii Psychologia.)

Yyy

Idem

Idem confirmatur a posteriori. Nihil enim communius est verbis hominum invidia erga alios laborantium, quibus alios bonum, quo potiti sunt, non promeruisse pronunciant, eos eodem indignos judicantes.

Sane si dignos judicarent bono alios, quod iisdem contigit, minime contristari possent ex eo, quod alteri bene sit.

§. 713.

*Invidia
causa.*

Si quis alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum judicat: invidia oritur. Si quis enim alterum bono, quo potitus est, vel fruitur, indignum existimat, is omnino bonum, quatenus alterius est, averfatur, ac si per se staret averteret, consequenter malum alterius appetit, adeoque & tedium (§. 613) atque tristitiam (§. 619). Eum igitur odit (§. 669. 672), adeoque & invidet bona, quibus potitur, vel fruitur (§. 707).

Experimur idem in nobis, quoties invidia oritur. Haud obscure enim observamus, affectum invidiæ præcedere iudicium de bono, quo potitur, vel fruitur alter, & nos quidem alterum indignum existimare bono isto. Sane non invidemus alteri bonum, quod non cognoscimus, vel non agnoscimus, nec expendimus, utrum eodem dignus sit, nec ne. Hinc audias verba, quæ invidia extorquet, hominem istum non esse dignum tanto bono. Immo si quis invidiam excusat, non aliam allegat rationem quam quod indignus sit bono, quo potitur, vel fruitur, atque hanc indignitatem probaturus bonum exaggerat, personam vero ejus, ad quam pertinet extenuat, immo vituperat. Haud obscure vero hinc simul liquet, quod invidiam præcedat odium. Etenim displicet nobis bonum in altero, non uno ex capite: id quod in præfente non inquirimus. Ergo ex eo, quod displicet, nascitur odium (§. 677). Hinc vero sequitur tristitia, vel tedium, quod ex alterius bono percipitur, adeoque odium gignit invidiam (§. 708), mediante quidem iudicio de indignitate personæ. Nimirum odium

odium nos impellit ad averſandum bonum alterius, quatenus alterius eſt (§. 676), tanto magis, quanto majori voluptati hoc ipſi eſſe exiſtimamus (§. 612.). Quoniam itaque ita compellimur ad iudicium, quoad malum ſit alterum potiri, vel frui hoc bono (§. 582), conſequenter ad iudicium de indignitate ipſius, neque enim malum exiſtimamus alterum potiri, vel frui bono, niſi quatenus eum indignum iudicamus, qui eodem potiatur, vel fruatur: ea ſingula in ſe experitur, qui in caſu naſcentis invidiæ animum ad ſemetipſum advertit, nec eo deſtituitur acumine, quod ad talia pervidenda requiritur.

Ex propoſitione præſente diſcimus, quandonam in nobis invidia oritur, & quænam ad eam excitandam prærequirantur. Non perſequimur jam ea, quæ hinc pendent, cum in Moralibus ubertius de hiſce futuris ſit dicendi locus.

§. 714.

Invidia oritur, ſi alterum indignum iudicamus bono, quo *invidia* de-
potitur, vel fruitur. Patet definitionis veritas per propoſi-
tiones præcedentes (§. 712. 713.). *ſiſſio rea-
lis.*

Quodſi forte deſideres in definitione hac invidiæ reali non exprimi odium, quod tamen veluti parens invidiæ eſt, quemadmodum ex iis clariffime perſpicitur, quæ ad confirmandam propoſitionem præcedentem a poſteriori in medium adduximus, principiis noſtris in anterioribus ſtabilitis prorſus conſentanea; ſcrupulus eodem modo eximitur, quo ſupra (not. §. 695) ſimilem in caſu ſimili exemimus. Nimirum ex iis ipſis, quæ ad propoſitionem præcedentem dicta ſunt, patet fieri non poſſe ut alterum indignum iudices bono, quo potitur, vel fruitur, niſi quatenus eum odit. Quodſi excipias fieri haud raro ſolere, ut etiam alteri invidemus bonum, quo potitur, vel fruitur, eſſi eundem amemus; difficultas hæc, eſſi primo intuitu haud levis videatur, facillime tamen tollitur. Conſtare enim nos eandem perſonam ex diverſa cauſa amare poſſe, ac odiſſe, prouti ea, cum quibus nobis negotii eſt, vel ad cauſam amoris, vel odii referuntur.

§. 715.

Definitio tam nominalis, quam realis invidiæ ſignificatus
Y y 2 *re-vocabuli*

*Invidia
num usui
loquendi
conformis.*

recepto ac communi usui loquendi conformis. Definitionem realem deduximus ex nominali, quemadmodum & in theoria ceterorum affectuum factum est, ac in sequentibus a nobis fiet. Quamobrem & hic, & in sequentibus palam est, definitionem nominalem usui loquendi conformem esse debere, si realis eidem convenit & ex adverso realem abhorre ab eadem non posse, si nominalis ipsi respondet. Id hic repetiisse sufficiat, ne præter necessitatem repetendum sit, quod semel dictum vel aliquoties memoria retineri potest, ut ubi vis nobis succurrat, quando ejusdem meminisse debemus. *Matthias Martinus* in *Lexico philologico* ex *Perotto* allegat, quod invidere proprie sit ex alicujus rebus secundis dolore affici. Facile apparet dolorem hic non sumi proprio in significato, quo corpori tribuitur, nec animæ competit nisi ejus respectu (§. 539); sed in sensu improprio, quatenus animæ tribuitur independentem a damno quodam corpori illato. Nihil ergo aliud vocabulo isto denotari potest quam voluptatis oppositum, quod nos tædij nomine insignivimus (not. §. 518), & in cujus prædominio insigni tristitia consistit (§. 619). Perinde igitur est ac si *Perottus* assereret, quod invidiæ proprie sit ex alicujus rebus secundis tadio ac tristitia affici. Atque hoc pacto invidia erit tristitia, vel tedium ex alterius rebus secundis perceptum. Enimvero quis est qui nesciat res secundas referri ad felicitatem hominis, cum ex dicantur, quæ voluptatem homini creant & ex quibus gaudio afficitur, consequenter quæ hominem vel felicem reddunt, vel saltem felicem reddere existimantur (§. 636)? Juxta *Perottum* itaque invidere proprie idem est ac ex alterius felicitate tristitia, vel tadio affici: id quod cum definitione nostra nominali prorsus consentit. Nec ab ea alienus est *Priscianus*, qui invidere idem esse affirmat ac non ferre alterum bene agentem videre. Bene agere nimirum, rebus secundis uti & felicem esse eundem hominis statum denotant. Qui vero ferre nequit, quod alterum rebus

secun-

secundis uti, vel felicem esse videat, ita ut quasi ægre fiat oculis, si in felicitatem alterius convertantur; is utique ex eadem tædio, vel tristitia afficitur. *Cicero*, observante *Manutio* invidentiam appellat, quod nobis invidia est, eaque dolorem ex alienis bonis denotari idem *Manutius* monet: id quod cum nostra definitione nominali prorsus convenire per antecedentia manifestum. Autores isti, qui literas humaniores excoluere ac in eo studiorum genere celebritatem nominis sunt consecuti non alias habuere notiones, quam quæ communi usui loquendi respondent, & vi rationum etymologicarum significatum vocabulorum ad communem usum loquendi aptare solent. Quamobrem ex dictis abunde patet, definitionem nostram invidiæ nominalem communi usui loquendi apprimè convenire. *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2, art. 62. definitionem realem invidiæ condit, quod scilicet oriatur ex eo, quod alterum indignum judicemus bono, quod ipsi præsens est, vel quod certo exiturum existimamus, ut veluti jam præsens nobis idem repræsentemus. Definitio igitur *Cartesii* realis eadem est cum ea, quam nos ex nominali nostra deduximus (§. 713). Quamobrem cum usu loquendi communi non minus, quam cum nobis consentit *Cartesius*.

Diximus *Ciceronem* affectum, de quo nobis sermo est, invidentiam appellare. Rationem reddit *Manutius*, quod in definiendis animi morbis (per quos affectus intelligit) anceps invidiæ vocabulum vitare voluerit, quippe quod designet non modo dolorem ex alienis bonis, verum etiam infamiam ex adversa fama & publicam pravitatis alicujus opinionem, ut adeo nonnulli invidiam quoque pro odio sumi existimaverint. Enimvero cum nos vocabulum invidiæ nunquam usuri simus nisi in eo significato, quem ipsi vi definitionis vindicavimus, nobis ambiguitas vocabuli parum obstat. Quænam vero inter odium ac invidiam agnatio intercedat, ex antea demonstratis abunde patet.

§. 716.

Qui alteri bonum, quo fruïtur, aut quod est conferendum, vidia.

Y y 3

dum, invidet, is pronus est ad eum bono illo privandum, aut quo minus hoc obtineat impediendum. Si quis enim alteri invidet bonum, quo fruitur; is eum eodem indignum judicat (§. 712), consequenter mallet eundem bono isto destitui. Quamobrem si potest lubens conferet, quod ad eum bono isto privandum facere potest, adeoque ad id pronus est.

Similiter si quis alteri invidet bonum, quod eidem conferendum; eum indignum judicat, cui id conferatur (§. 712), consequenter mavult, ut idem non obtineat. Quamobrem pronus est ad impediendum, si potest, quo minus id obtineat alter.

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus Mevium invidere Titio sponsam divitem: ecquis nescit, eum convitia congerere in Titium ac propalare famæ ipsius adversa, quæcunque noverit, immo quæ de ipso novit in malam partem vertere, ne quicquam eorum prætermittat, quæ ad sponsalia dissolvenda facere posse videntur? Quicquid sit, si vel maxime inanis sit omnis ejus conatus, ab eo tamen non abstinet, ne desit voluntas, etsi desint vires. Atque hoc ipso omnium clarissime perspicitur, quomodo invidia nos efficiat pronos ad privandum alios bono, quo fruuntur, vel quo potiti sunt, Ponamus Titium sponsalia nondum celebrasse, sed demum ambire. Quod si Mevius invideat eidem sponsam, quam ambit, perinde ac in casu anteriori sparget rumores Titio adversos, ut sæpiissime nec a calumniis sibi temperet, præsertim ubi difficulter impediri posse existimat, ne sponsa petita Titio maneat. Exempla, quibus propositionis præsentis veritas confirmatur, notiora sunt, quam ut plura cæcervari opus sit. Id tantummodo notandum venit, variari nocendi studium pro diversitate hominum, ita ut nunc majus, nunc minus ex invidia procedat: cujus quidem differentiarum ratio in casu singulari haud difficulter datur, modo præter affectuum theoriam habitus quoque morales fuerint perspecti.

Ha-

Habitus istos inorales explicabimus suo tempore in Ethica. Et theoria verioris Ethicæ cum Psychologia empirica conjungenda, ubi rationem reddere volueris diversitatis, quæ in hominum opinionibus & appetitibus circa idem objectum obinet.

§. 717.

Qui alterum bono, quo fruatur, privare studet, vel impedire conatur, quo minus bono quodam fruatur, ipse quidem, non sui aut tertii cujusdam gratia; is alterum aut odit, aut ei bona quæ existimat invidet. Signum odii ac invidia. Qui enim alterum privare studet bono, quo fruatur, ipse quidem, non sui, aut tertii cujusdam gratia, is id vel ideo facit, quod ferre nequeat voluptatem, quam inde percipit qui eodem fruatur, vel quod novit, eum ex jactura boni tædium, immo tristitiam percepturum, utque hoc fiat, maxime velit. Quodsi voluptatem ferre nequit, quam ex bono, quo fruatur, percipit alter; is sibi repræsentare debet tanquam malum, quod alter voluptate fruatur, vel prorsus gaudeat (§. 583), consequenter ex voluptate ejusdem tædium tanto majus percipere debet, quanto magis sibi videtur malum, quod alter voluptate fruatur, vel gaudeat. Quoniam igitur ex alterius felicitate tædium, vel tristitiam percipit (§. 638); quæ bona existimat ei invidet (§. 705). Quodsi quis maxime velit, ut alter ex jactura boni, quo fruatur, tædium, vel tristitiam percipiat, is sibi repræsentare debet tanquam bonum, quod alter tædio, vel tristitia affligatur (§. 579), consequenter ex tædio ac tristitia alterius tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis sibi videtur bonum, ut alter tædio ac tristitia afficiatur (§. 612). Quoniam igitur ex alterius infelicitate voluptatem percipit (§. 639); eum odit (§. 661). Patet igitur, qui alterum bono, quo fruatur, privare studet, eum vel odisse alterum, vel eidem invidere quæ existimat bona.

Quodsi quis impedire conetur, quo minus alter potiatur bono, quod consequi studet, vel quo macandus videtur; eodem prorsus, quo ante, modo ostenditur, quod alterum vel oderit, vel ei quæ bona existimat invidet.

His

Hos duos casus cum non satis vulgo distinguant ex notioni-
bus confusis de rebus iudicantes, invidia tribuere solent, quod odio erat tri-
buendum, imino ex adverso subinde odio tribuunt, quod invidiæ
tribui debebat. Non igitur inconsultum est, ut eadem accuratius
distinguamus.

§ 718.

*Invidia
signum.*

*Qui alterum bono, quo fruitur, privare studet, vel im-
pedire conatur, quo minus bono quodam potiat, quod ferre
non possit voluptatem, quam alter inde percipit, is alteri in-
videt quæ bona existimat. Demonstratio jam actu continetur
in ea præcedentis.*

Confirmatur idem a posteriori. Ponamus enim Mevium
sponsalia celebrare cum virgine divite ac Titium omnem mo-
vere lapidem, ut ea impediatur, hanc reddens rationem, quod
Mevius indignus sit tantis divitiis, & exaggerans vitæ futuræ
rationem, tanquam inconvenientem istiusmodi personæ, qua-
lis sit Mevius. Nemo non inde colligit invidiam Titii adver-
sus Mevium, citra omnem hæsitacionem affirmans, insidias
a Titio strui Mevio ex mera invidia.

Probe notandum, dum propositiones a posteriori confirmamus,
nos sapius non aliud intendere quam ut ostendamus, eas esse no-
tionibus communibus consentientes, adeoque in iisdem distincte ex-
plicari, quæ vulgo confuse percipiuntur, ut amplior ac certior no-
tionum communium evadat usus.

§. 719.

Odi signum.

*Si quis alterum bono, quo fruitur, privare, vel quo minus
eodem potiat, impedire studet, ut ipsi agere fiat; is eum odit.
Demonstratio propositionis præsentis jam actu continetur in
demonstratione anterioris (§. 717).*

Confirmatur eadem a posteriori. Ponamus eundem ca-
sum, quo ad propositionem præcedentem illustrandum ac
confirmandum usi sumus, scilicet quod Mevius cum virgine
divite sponsalia contrahere intendat. Ponamus porro Titium
id quovis modo impedire conari ac hunc exultantem prædi-
cere

cere tædia in Mevium ex eo redundatura, quod consilia sua irrita experiatur. Evidens omnino est, cum satis palam prodere animum ad voluptatem ex alterius tædio ac tristitia percipiendam dispositum, consequenter odium, quo adversus Mevium flagrat (§. 672). Nemo non exinde odium Titii adversus Mevium colligit, hanc urgens rationem, quod non alia intentione felicitati alterius obicem ponat, quam ut eidem zgre fiat. Ideo sane affirmant unanimiter omnes, Titium ex merito odio fortunæ Mevii evertere studere.

Eadem actiones hominum ex diversis fontibus profluere possunt. Ex motivis autem agnoscitur, ex quonam fonte propullulent: id quod in Moralibus imprimis attendendum venit.

§. 710.

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut Gaudii quo potiri debet: is de eo gaudet. Quodsi enim quis alterum dignum judicat bono quo fruitur, aut quo potiri debet; is bonum judicare debet, quod alter bono isto fruatur, vel eodem potiri debeat (§. 579). Ex hoc igitur bono tanto majorem percipere debet voluptatem, quanto magis ipsi videtur bonum, ut alter illo fruatur, vel potiatur (§. 612). Quamobrem cum prædominium insigne voluptatum gaudium sit (§. 614); ubi plurimum voluptatis percipit (qui casus in doctrina affectuum supponitur), prorsus gaudet. Qui igitur alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet; ex eodem gaudio afficitur.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Mevio collatum esse munus, quod ornare potest. Si eum dignum judicamus, quod ad hoc munus fuerit evectus; non alium affectum, si quis oritur, oriri experimur, quam gaudium: id quod his verbis exprimere solemus, quod nobis tanto gaudio id fit, ac si ipsimet ad dignitatem aliquam evecti fuisset, vel ipsimet ad munus istud promoti essemus.

Nullus igitur peculiaris affectus gignitur ex eo, quod alterum dignum judicamus bono, quod ipsi est; quemadmodum peculiaris (Wolffii Psychologia.)

Zzz

qui-

quidam affectus oritur ex eo, quod alterum indignum judicamus bono, quo gaudet, scilicet invidia (§. 713).

§. 721.

*Signum
amoris.*

Si quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potiri debet, is eum amat. Quodsi enim quis alterum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet, is ideo gaudet (§. 701), consequenter gaudet, quod alteri sit materia gaudendi (§. 624). Eum igitur amat (§. 641).

Liquet idem a posteriori. Ponamus enim Mevium sponsalia celebrare cum virgine divite & Titium eum impense amare. Gaudebit Titius insigniter, non secus ac si sibi ingens quoddam bonum oblatum fuisset. Quodsi quæsieris, cur tantopere gaudeat, hanc inprimis reddet rationem, quod dignum judicat Mevium, cui tanta obtingat felicitas, nimius in recensendis argumentis, quibus id adstruat. Constat vero quod eundem amet ex ipsa amoris definitione (§. 633). Ergo a posteriori quoque colligitur, quod is alterum amet, qui eum dignum judicat bono, quo fruitur, aut quo potiri debet.

Probe notandum est, quando alterum dignum judicamus bono, quo fruitur, vel quo potitur, non ex rei veritate procedere iudicia; sed ea magis consistere in approbatione ejus, quod fit. Probamus in casu dato, quod fortuna faveat Mevio in sponsalibus celebrandis ac Mevium eum esse judicamus, cui favere debeat. Rationes, quæ nobis idem persuadent, eadem sunt, ob quas amorem oriri supra ostendimus (§. 645. & seqq.).

§. 722.

Causa gaudii.

Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet; is ideo gaudet, in eo scilicet casu, quo affligitur quidam oritur. Si quis enim alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet, is bonum judicat, quod alter malo affligatur (§. 579), consequenter ex eo, quod alter malo affligitur, vel quod ipsi malum quoddam imminet, tanto majorem voluptatem capit, quo magis bonum judi-

judicat, ut alter eodem affligatur (§. 612), consequenter in eo casu, quo affectus oritur, gaudet (§. 614).

A posteriori idem confirmatur inde quod, quando quis gaudio afficitur ex eo, quod alteri adversi quid accidat, quæsitus cur gaudeat respondere soleat, mereri alterum, qui magis adhuc affligatur, recensens rationes quibus sibi persuadet ac alteri se persuadere posse existimat, quod idem mereatur. Exempla quotidie obvia sunt, ut ad eadem attentionem excitasse sufficiat. Haud difficulter quod ad præcedentem propositionem attulimus ita immutatur, ut ad præsentem quadret.

Non igitur peculiaris quidam affectus oritur ex eo, quod alterum dignum judicemus malo, quo affligitur, cum gaudium istud ad odium pertineat (§. 663): id quod ex propositione sequente luculentius constat.

§. 723.

Si quis alterum dignum judicat malo, quo affligitur, vel Signum quod ipsi imminet, is cum odit. Quod si enim alterum dignum odii judicat malo, quo affligitur, vel quod ipsi imminet; ideo gaudet (§. 722), consequenter gaudet, quod alter habeat, cur tristitia afficiatur (§. 623). Eum igitur odit (§. 625).

Si quis alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, is cum aut amat, aut odit, aut nec amat, nec odit. Ponamus, quod cum amet. Eidem igitur voluptatem creare ac tedium ab eo avertere studebit (§. 652), consequenter ei opem feret, ut bono, quod gaudendi materiam præbet (§. 624), potiatur, nec præsentem privetur (§. 612). Impossibile igitur est, ut maxime velit eum bono, quo fruitur, privari nec eundem bono, quod consequi studet, potiri, consequenter ut eum indignum judicet bono, quo fruitur, vel quo potitur conatur (§. 28. Ontol.). Patet igitur, quod alterum amare nequeat, qui eum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur.

Z z z 2

Pona-

Ponamus jam porro, eum, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, ipsum nec amare, nec odisse. Quoniam alterum nec amat, nec odit, nec ex alterius felicitate, consequenter voluptate (§. 638), adeoque eo, quod bonum alteri existimat (§. 612), voluptatem capit, (§. 633), nec ex infelicitate, consequenter tadio (§. 639), adeoque eo, quod malum alteri existimat (§. 613), voluptate afficitur (§. 661). Animo igitur indifferente est erga alterum, nec bonum judicans, ut ipsi bene sit, nec bonum existimans, ut eidem ægre sit (§. 613). Eum adeo indignum judicare nequit bono, quo fruitur, vel quo potitur. Atque ita patet, qui alterum nec odit, nec amat, eum indignum bono, quo fruitur, vel quo potitur, judicare non posse.

Quoniam itaque fieri nequit, ut, qui alterum indignum judicat bono, quo fruitur, vel quo potitur, eum amet, aut nec amet, nec oderit; necesse est ut eundem oderit.

Demonstrationem posteriorem prolixiorē priori evidentiz gratia addidimus, cujus in rebus psychologicis & moralibus maxime habenda ratio est, ut hoc nomine prolixiores sæpius præferendæ sint brevioribus.

§. 724.

Invidia ac ordinum curtur, vel quo potitur, indignum judicat (§. 713); alterum vero se minus is quoque odit (§. 723); invidia ac odium individui comites comitentur. sunt.

Patet idem jam ex superioribus (§. 711), quod alterum odit; qui ipsi invidet quæ bona existimat.

§. 725.

Invidia adversus animalia brutia, Si quis animalis ejusdam bruti statum meliorem suo existimat; is ei eundem invidet. Etenim qui statum bruti comparat cum statu suo, ac illum bonum; hunc malum existimat, adeoque illum appetit, hunc averfatur (§. 579. §81), ut adeo sibi potius convenire istiusmodi statum judicet, qui est animalis bruti; is utique tadium percipiet ex statu animalis tanto majus,

jus, quanto magis malum judicat, quod bruto conveniat iste status, ipse vero eodem privetur (§. 613). Tadium adeo percipit ex voluptate, quam bruto tribuit, consequenter ex ejus felicitate (§. 638), adeoque eandem ipsi invidet (§. 705).

Probatur idem a posteriori. Ponamus enim homini inopi denegari elemosynam ab eo, qui canibus cibos devorandos objicit, quos ille cupediarum loco haberet. Nemo non novit, illum invidere canibus sortem suam, ac invidiam iisdem verbis testari, quibus eam erga homines prodere solemus.

Nemo statum bruti suo meliorem judicat, nisi qui suo minime contentus est. Unde exempla, quibus præsens illustratur propositio, ab iis præsertim personis petuntur, quæ se miseros existimant. Per se autem patet, statum bruti cum esse debere ut non impossibile quis judicet se in eodem collocari, vel idem saltem tacite supponat. Et hic non semper respicimus ad statum istum in singulari, sed sæpissime tantummodo in universali, ita ut similem statum, mutatis mutandis suum esse vellet, qualem alicui bruto convenire existimat.

§. 726.

Si quis brutum aliquod indignum judicat bono, quo opinio- invidia ad-
ne sua fruitur: invidia adversus ipsum oritur. Si quis enim *versus brum.*
brutum indignum judicat bono, quo opinione sua fruitur; *ea causa.* is
maxime vult, ut eodem, si fieri potest, privaretur, saltem mal-
let idem eodem carere. Malum igitur judicat, quod brutum
eodem gaudet (§. 581), consequenter ex eo tanto majore ta-
dio afficitur, quanto magis malum judicat, quod brutum eo-
dem gaudeat (§. 612). Tadium adeo percipit ex felicitate, quam
bruto tribuit (§. 638), consequenter invidia adversus ipsum
corripitur (§. 705).

Idem ostenditur hoc modo. Si hominem indignum ju-
dicamus bono, quo fruitur, vel potitur, invidia adversus ipsum
oritur (§. 713). Enimvero tum hominem non consideramus
tanquam hominem, hoc est, eum nobis non representamus tan-
quam ens ratione præditum, qua maxime differt a bruto; sed
tanquam ens, quod fruitur, vel potitur eo, quod nostra opi-

nione ipsi bonum est, sed quo tamen idem indignum existimamus. Quamobrem cum id, quod bruto est, bonum existimamus ac idem eodem indignum judicamus; brutum eodem modo nobis repræsentamus, quo in casu nascentis invidiæ hominem nobis repræsentare solemus. Invidia igitur adversus brutum nasci debet (§. 118. *Ontol.*).

Confirmatur etiam a posteriori. Obvia inprimis sunt exempla in canibus, qui si lautis cibis pascantur, iisdem indigni judicantur a nonnullis. Qui vero ita sentiunt, invidiam adversus ipsos flagrantem in se experiuntur. Exempla alia in medium non adducimus, cum satis obvia sint.

§. 727.

Quasi invidia in res inanimatas.

Si quis in re inanimata quid deprehendit, quo eandem indignam existimat, id eadem quasi invidet. Quod si enim quid in re inanimata deprehendimus, quo eandem indignam existimamus; nostra quidem opinione malum est, quod id eadem conveniat, consequenter exinde tædium tanto majus percipimus, quo magis malum existimatur, quod eidem ipsi in sit (§. 613). Quoniam igitur ex eo, quod bonum existimat, idem tædium percipit, quia alteri inest; idem ei quasi invidet (§. 705).

Hanc quasi invidiam cadere in homines experientia loquitur. Fluit ex eodem studium privandi eo rem inanimatam, quo eam indignam judicamus, vel ubi id fieri non potest, saltem privandi voluntas: in quo quasi invidia convenit cum vera invidia (§. 716).

§. 728.

Invidia erga res inanimatas.

Ex dictis apparet, quomodo invidia erga res inanimatas oriatur, & quo sensu hominea tribuatur. Est nempe *Invidia* quæ homini tribuitur, erga res inanimatas tristitia, vel saltem tædium ex eo, quod ipsius opinione iis bonum inexistit, perceptum. Oritur autem *Invidia in res inanimatas*, si eas indignas judicamus bono, quod nostra opinione iisdem inexistit.

Defi.

Definitio realis invidiæ erga res inanimatas coincidit cum definitione reali erga homines (§. 714), atque hinc intelligitur, non abso-
lutum esse tribuere homini invidiam in res inanimatas, etsi facile
ostendi possit eam esse a ratione alienam: id quod vero in omni af-
fectuum genere multis modis obtinet. Nascuntur affectus ex con-
fusus perceptionibus (§. 605). Equis vero requisiverit opiniones ho-
minum ex confusis perceptionibus ortas rationi semper consentaneas
esse? Definitio nominalis invidiæ in res inanimatas transfert ad eas
ex definitione nominali invidiæ erga personas, quæ salva earum na-
tura in iisdem locum habere possunt (§. 705). Quoniam enim res
inanimatæ voluptatis capaces non sunt, utpote quas sui conscias esse
repugnat (§. 511); nec felicitas in eas cadit (§. 636). Quoniam ta-
men bona ea sunt, quæ hominem felicem reddunt, quemadmodum
ex notionibus boni, voluptatis ac felicitatis facile ostendi poterat &
suo loco in philosophia practica universali a nobis ostenderetur; igitur
in re inanimata non datur, quod invidiam excitare posset, nisi bo-
num eidem opinione invidentis inexistens. Et quoniam confusus per-
ceptionibus toti immergimur, dum invidia nos tangit; bonum in re-
bus inanimatis obvium utrum eas felices reddat, nec ne, non distin-
guimus, ut adeo facile ideæ boni accedant, quæ alias, quando cum
hominibus nobis est negotium, eidem conjuncta esse solent. Si quis
quæ confusa sunt in perceptionibus nostris, acute a se invicem separare
noverit; ei palam erit, quam sint perceptiones nostræ fallaces, ubi
affectus gignunt.

§. 729.

*Quodsi quis animalia bruta rebus inanimatis equiparet, invidia er-
gatenus scilicet tantummodo considerantur tanquam subje- ga bruta.
ctum boni cujusdam seposita attentione ad voluptatem, quæ
inde a nobis percipitur, ubi ejusdem compotes sumus; in-
vidiæ erga ea eadem est, quæ erga res inanimatas sese exercit:
id quod inde patet quod tunc bruta nobis eodem modo, quo
res inanimatas in casu nascentis invidiæ representamus. Quod-
si vero animantia bruta hominibus equiparantur, quatenus
nempe felicitatem in ea cadere posse opinamur; invidia erga
ea eadem est, quæ erga homines flagramus: id quod denuo
hinc elucet, quod bruta nobis tunc representemus eodem
modo,*

modo, quo nobis homines in casu nascentis invidiæ repræsentamus.

Qui ad ea attendere voluerit, quæ inter homines quotidie accidunt, notiones invidiæ adversus res inanimatas atque bruta lucidas consequetur: id quod in aliis quoque casibus similibus notandum.

§. 730.

*Irrisantis
definitio.*

Gaudium ex eo perceptum, quod opinione nostra alteri vitio verti potest, vel famam ejus quomodocunque lædit, dicitur *Irrisio*.

Ponamus e. gr. Titium spe sua excidisse, quam munus quoddam ambiens conceperat. Quodsi quis id eo gaudet, quod existimet repulsam fore ipsi ignominiosam; affectus inisionis nomine venit.

§. 731.

*Irrisio ob
corporis de-
fectus.*

Quodsi ergo quis existimet, corporis defectus naturales, vel etiam casu sinistro contractos esse alteri ignominie; ob eosdem eum irridet (§. 730). Nihil fere frequentius in humano genere observare licet exemplis, quibus corollarii præsentis veritas confirmatur. Ponamus Titium claudicare. Quodsi id vitio eidem vertit Mevius atque idem animum dispositum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti posse existimat; eum utique claudicantem irridebit.

§. 732.

*Irrisio ob
dammum
vel fortunam
adversam.*

Similiter si quis existimat damnum, quod alter incurrit, vel fortunam, qua utitur, adversam eidem ignominie esse; ob damnum, quod incurrit, vel fortunam adversam eum irridet (§. 730).

Confirmatur hujus quoque corollarii veritas a posteriori. Ponamus Titium jacturam facere mille thalerorum, propterea quod debitor non est solvendo. Quodsi Mevius hinc Titium imprudentiæ argui posse existimat, & animum dispositum habet ad voluptatem ex iis percipiendam, quæ alteri vitio verti possunt, ipsum utique irridebit. Ponamus porro Sempronium in dignitate constitutum non habere, unde vitam dignitati suæ convenienter toleret. Quodsi Mevii animus fuerit dispositus ad

ad voluptatem percipiendam ex iis, quæ Sempronio ignominiosa existimat; cum utique irridebit.

Nimirum & in præfente, & in præcedente corollario supponimus, quod quis ad alterum irridendum sit dispositus, neque aliud intendimus quam recensere irrisiōis causas, quæ eam determinant in subiecto habili. Absit enim ut quis sibi persuadeat, omnem omnino hominem alterum ob defectus corporis naturales, damnum quod ineurrit atque fortunam adversam, qua utitur, irridere debere. Possent alix irrisiōis causæ speciales adhuc complures recenseri; sed supervacaneum existimamus ea coacervare, quæ unusquisque per se levi attentione assequi potest, ubi sibi in memoriam revocat, quæ ex communi experientia hausit.

§. 733.

Si quis alteri quid invidet, id ei bonum esse existimat. Po-
namus Mevium invidere divitiis Titio, dico eum divitiis in ea:qua aliis
numerum bonorum referre & tanquam bonum Titio præfens invidemus,
considerare. Quod si enim Titio invidet divitiis, seu ex iisdem
rædium capit, vel prorsus tristitia afficitur (§. 705); eas ad felicitatem ipsius refert (§. 705), adeoque in eorum numerum,
quæ eidem voluptatem creant (§. 638), consequenter bonum
Titio præfens existimat (§. 612).

Nemo invidet alteri, quod ipsemet habere nolit; sed ea invidet, quæ ipse habere mallet, aut ex quibus, si ipsemet ea possidet, voluptatem percipit, vel gaudio afficitur. Sed nemo appetit, nisi quæ bona existimat (§. 579), & ea, ex quibus voluptatem capit, in bonorum numerum refert (§. 612), adeoque multo magis ea, ex quibus prorsus gaudio afficitur (§. 614).

§. 734.

Si quis alteri invidet, famam: ad eum irridendum pro- Undenam
mus est. Si quis enim alteri invidet famam, eam in numerum ad irrisio-
bonorum refert (§. 733), consequenter ad status humani per- nem proni
fectionem eandem pertinere judicat (§. 554). Infamiam ita- famus.
que, aut quicquid famæ adversatur ad status imperfectionem,
consequenter in numerum malorum refert (§. 555). Quoniam
itaque ex fama alterius, adeoque ex eo, quod opinione sua
(Wolffii Psychologia.) A a a a alteri

alteri bonum est *per demonstrata*, consequenter quod ei voluptatem creat (§. 612), tædium percipit ac tristitia afficitur (§. 705); ex tædio, consequenter malo ejusdem (§. 613), voluptatem percipere debet (§. 666). Voluptatem adeo percipit, qui alteri famam invidet, ex infamia ejusdem, atque iis, quæ famæ ejusdem adversa sunt *per demonstrata*. Enimvero qui gaudio afficitur, adeoque & qui voluptatem percipit (§. 614), ex infamia alterius atque iis, quæ famæ ejus adversa sunt; is eum irridet (§. 730). Patet itaque eum, qui alteri famam invidet, habere animum ad irridendum eundem dispositum, seu, quod perinde est, ad eum irridendum primum esse.

Confirmatur idem a posteriori. Luculenta admodum exempla inter eruditos occurrunt, qui invidia in alios ducti sapissime alios se longe meliores aliis deridendos proponunt, eosque irridunt, quoties quid famæ ipsorum adversum sibi observasse videntur. Evolvenda hic sunt scripta illorum, qui alios impugnando famam consequi student. Horum in numero sunt pietatis pomposæ doctores, qui ambitionem cum ignorantia conjungentes magni videri volunt, inimici doctrinæ solidæ, quæ fucum non fert.

Equidem non ignoro fore aliquos, qui exempla doctorum pietatis pomposæ perperam hic allegari existimaturi sunt, quod humilitatis studiosi a fama acquirenda procul remoti sunt. Enimvero hi erunt, qui prætextu sibi imponi patiuntur. Nostri principii philosophici, præsertim psychologici & morales, tinctus fucum sibi facere non sinit: quæ ratio est cur hominibus, qui toti in eo sunt, ut fucum faciant aliis, Psychologia cum philosophia morali suades in oculo sit.

§. 735.

*Quando
quis alteri
famam adu
irrideat.*

Si quis alteri famam invidet ac in eo quid sibi observare videtur sua opinione famæ ipsius adversum; cum actu irridet. Etenim si alteri famam invidet, ad eum irridendum pronus est (§. 734). Quare si quid in altero observat famæ ipsius adversum, saltem opinione sua, ratio adest sufficiens, cur alterum

rerum actu irrideat (§. 730. Psychol. & §. 56. Ontol.), consequenter cum actu irridere solet (§. 118. Ontol.).

Quæ ad confirmandum propositionem præcedentem allegata sunt, ea ad præsentem quoque corroborandam spectant, cum ex actuali irrisione, de qua præsens loquitur propositio, pronitatem ad irridendum alios, de qua in præcedente sermo est, colligamus.

§. 736.

Si quis alterum irridet, is ei famam invidet. Si quis enim *irrisor* alterum irridet, ex iis, quæ famæ ejus adversa sunt, gaudio *efficitur*. (§. 730), consequenter voluptate afficitur (§. 614). Quoniam vero ea, quæ famæ adversantur, mala sunt (§. 565) ac omnium opinione pro malis habentur; animus ejus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex eo, quod alteri malum est, consequenter ex quo is *tristitia* ac *tristitia* afficitur (§. 613). Quare cum & dispositus esse debeat animus ad tristitiam ex ejus voluptate (§. 666), consequenter felicitate percipiendam (§. 638); invidia adversus ipsum laborat (§. 705). Patet autem ex demonstratis, quod *tristitia*, immo *tristitia* affici debeat ex aliorum fama. Famam igitur alteri invidere debet.

Apparet idem a posteriori ex eo, quod, si quis alterum irridens narrari audit, quæ eidem laudi sunt ac famam ejus loquuntur, ea quovis modo extenuare, vel prorsus negare, aut, si in dubium vocare non possit, in malam partem interpretari conetur. Quoniam enim sic satis prodit, se ferre non posse laudes ac famam alterius; haud obscure significat, se alterum laude ac fama indignum judicare, consequenter ei laudes ac famam invidet (§. 714).

Hinc videas potissimum eos irridere alios, qui soli laudari malent, nec quenquam laudari ferre possunt. Et quibus istiusmodi est animus, illi de nemine bene, de omnibus male loquuntur, omniaque in malam, nihil in bonam partem vertunt. Sed de his uberior dicendi locus erit in Moralibus, ubi diversi hominum characteres ex

suis fontibus derivabuntur : id quod vi principiorum psychologicorum præstare licet.

§. 737.

*Effectus ir-
risionis.*

Si quis alterum irridet, is eum fama indignum judicat. Qui enim alterum irridet, is ei famam invidet (§. 336). Enimvero si quis alteri, quæ bona existimat, invidet, is eum bono, quo potitus est, indignum judicat (§. 712). Ergo qui alterum irridet, is eum fama indignum judicare debet.

Quæ ad præcedentem propositionem confirmandam in medium adduximus, ea ad præsentem quoque trahi possunt. Etenim ex iis, quæ de irridente alios observantur, deduximus, quod fama ac iis, quæ ad eundem spectant, alterum indignum judicare debeat.

§. 738.

*Irrisionis
Signum.*

Si quis alterum fama indignum existimat, is ad eum irridendum pronus est ac si fame adversi quid observat, actu irridet. Qui enim alterum fama indignum existimat, is eandem ipsi invidet (§. 713). Enimvero si quis alteri invidet famam, is ad eum irridendum pronus est (§. 734). Ergo qui alterum fama indignum judicat, ad eum irridendum pronus est (§. 735), adeoque si in eo observare sibi quid videtur opinione sua famæ ejus adversum, eum actu irridet.

Elucet hoc a posteriori imprimis exinde, quod alterum irridentes hac ratione irrisionem tueantur, quod eadem dignus sit. Qui vero dignus irrisione judicatur, is dignus fama judicari nequit, adeoque ea potius indignus existimatur. Patet igitur, quod cum ideo irrideat, quia eundem fama indignum judicat.

Cavendum est, ne pro synonymis habeamus alterum indignum fama existimare & judicare quod famam non mereatur. Fieri enim potest, ut quis agnoscat alterum mereri famam, quam habet, & hoc tamen non obstante eadem alia de causa indignum pronunciet, quatenus opinione sua malum est, quod alteri sit istiusmodi famæ. Non hic nobis res est cum veritate, sed cum opinionibus hominum, quæ
a ver-

a veritate sapissime dissident & absurda continent. Judicia hominum, a quibus affectus pendent, haud raro ex aliis affectibus propullulant: id quod evidenter percipitur, ubi nexum affectuum inter se cognoverimus, qui partim ex Psychologia innoscitur, partim ex philologia morali agnoscitur.

§. 739.

Si quis alterum irridet, is cum iis dignum judicat, quæ Irrisionis fame ejus adversa sunt. Si quis enim alterum irridet, is ex iis, ratio quæ famæ ejus adversa sunt, voluptatem percipit, vel prorsus gaudio afficitur (§. 730), adeoque tanto magis bonum judicat, quod alterius famæ macula iniusta sit, quanto major est voluptas, quam inde percipit (§. 612). Quoniam itaque quam maxime probat, quod fama alterius lædatur; cum utique dignum iis existimare debet, quæ famæ ejus adversa sunt.

A posteriori patet veritas propositionis, ubi attendimus ad verba alios irridentium, quibus approbant ea, quæ famæ aliorum adversa sunt, quatenus eidem adversa sunt. Ingeminare enim solent: bene, bene se res habet, quod istiusmodi quid patraverit alter, vel tale quid eidem acciderit. Immo ipsa verba, quibus irrisionem testamur, aut, si mavis, quæ affectus irrisionis protrudit, aperte loquuntur, quod alterum iis dignum existimamus, ob quæ ipsum irridemus.

Sane ideo gaudemus, quod famæ alterius macula adspargatur, quod ex voto id eveniat nostro, consequenter quod alterum dignum existimemus hoc malo.

§ 740.

Si quis alterum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur; irriso oritur. Etenim si alterum dignum iis existimat, quæ opinione sua famæ ipsius adversantur, cum ea in malorum numero sint (§. 365); ideo gaudet (§. 722), consequenter irriso oritur (§. 730).

A posteriori confirmatur propositio præsens ex eo, quod irrisionem conjunctam experiamur cum approbatione, quod talia eveniant, quæ famam alterius lædunt. Omnium autem

optime id unusquisque experiri potest in seipso, si sibimetipsum attendit, quando irridet alterum. Clarissime enim perspicitur, quod probet, hoc est, quod bonum judicet alterum fecisse, quæ famæ ipsius adversa sunt, quatenus volupe nobis est videre, quod alter famæ suæ noceat, velea ab aliis lædatur.

Eo ipso nimirum, dum nobis conscius sumus, volupe nobis esse quod fama alterius lædatur, intelligimus nos approbare, quod tale quid eveniat, adeoque dignum judicare alterum, cujus fama lædatur.

§. 741.

*Definitio
Irrisionis
realis.*

Fluit ex hæcenus dictis definitio irrisionis realis. Est nimirum *Irrisio* affectus, qui oritur ex eo, quod alterum iis dignum existimamus, quæ opinione nostra famam ejus lædunt, aut ei quomocumque adversantur.

Definitionis hujus realitas a posteriori quoque agnoscitur, quatenus eandem attentione in nos conversa in nobis ipsis observamus: id quod de omni omnino affectuum genere notandum. Facilius autem geneses affectuum in nobis observamus, quam in aliis, quod in aliis ex actionibus & mutationibus corporis externis aliisque quæ contingunt, demum colligi debeat, cum in nobis intuitiva propemodum ratione agnoscamus eandem, modo in distinguendis iis, quæ ideis confusis insunt, satis fuerimus acuti. Mirifice tamen juvat acumen theoria, quam proponimus, cum ex ea constet, in quænam dirigenda sit attentio. Quamobrem ejusdem applicatione acquiritur successive acumen ideas eorum, quæ animæ insunt, confusas evolvendi: id quod alias, quemadmodum ipsimet experti sumus, non adeo facile acquiritur, ut potius plerique ab eo arceantur.

§. 742.

*Definitio
Irrisionis
nunc usus
loquendi
conformis.*

Definitio tam nominalis, quam realis irrisionis significatur recepto ac communi usui loquendi conformis. Equidem irrissio vulgo non pro affectu, sed pro actione quadam externa sumitur, ad quam & vultus mutatio, & gestus peculiaries referuntur: quodsi tamen eandem attente consideres, omnes actiones simplices, quæ ad irrisionem spectant, unanimi omnium ju-

judicio, ex illo animi statu interno procedunt, eundemque supponunt, ita ut actum externum ex veritate nemini tribuere possis absque statu illo animi interno. Quamobrem cum nobis in Psychologia explicanda sint ea, quæ ad animam spectant, & singulos ejus status ex actionibus ac mutationibus corporis observabiles a se invicem distinguere atque ad notiones distinctas revocare teneamur; omnino nobis explicandum est, quinam status internus animæ huic, vel isti statui corporis respondeat. Neque a communi loquendi usu recedimus, si ad significandum eum animæ statum transferimus vocabula, quæ ad denotandum corporis statum vulgo adhibentur, qui sine isto dari nequit & quem pro vero non admittimus, sed pro simulato habemus, ubi a statu illo animæ sejungitur. Etenim quod status iste internus simul vocabulo isto denotetur, ex hoc ipso colligitur, quod externum corporis statum non dicamus verum, ubi cum interno animæ non conjungitur. Quemadmodum itaque jam olim *Aristoteles* ad animum retulit sensationes & mentem videre, mentem audire pronuntiavit, ac nos in superioribus non repugnante communi usu loquendi explicavimus, quid singuli sensus in anima denotent; ita quoque a communi usu loquendi minime recedimus, dum animæ statum internum explicamus, sine quo irrisioni nemo locum concedit. Enimvero quod irridens alterum gaudio afficiatur ex iis, quæ opinione sua alterius famæ nocent; nemo non observat, qui vel sibi metipso attendit, ubi in eo statu constituitur, vel ad alios attendit, ubi irrident alios. Etenim affectus, quo verba irridentis protunduntur, vultus ac gestus ipsaque vox mutatur, est id, quo irrisionem veram a simulata, vel affectata distinguunt omnes. *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. art. 62. irrisionem facit comitem lætitiæ, aut, si mavis, gaudii ex malo alterius venientis; adeoque ipsum illud gaudium pro irrisione non habet. Sed id quidem inde est, quod irrisionis vocabulum restringat ad actus
exter-

externos, quibus significamus, nos alterum dignum existimare malo, quod eidem accidit, nec expendit gaudium istud singulari ratione esse modificatum, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi possit, quo ipsemet invidiam ac commiserationem pro peculiaribus affectibus habet, etsi utrumque tristitiæ speciem esse ultro agnoscat. -- Ecce enim tristitiæ species pro peculiaribus affectibus habet? Sane non alia de causa, quam quod tristitia hic diversimode modificetur, ut a simplici tristitia differat. Eadem vero de causa etiam irrisio pro peculiari affectu habetur, quod gaudium, cui in ea locus est, peculiari modo modificatur. Præterea *Cartesius* irrisionem extendit ad lætitiā ex omni malo ortam, quatenus alterum eodem dignum censemus: enimvero ostendimus jam superius, irrideri quoque alios ob damna, quæ ipsis inferuntur; & fortunam quamlibet adversam (§. 732); ex demonstratione autem apparet, id fieri nonnisi in eo casu, quo quis talia alterius famæ adversa existimat. Insidiantur irrisores continuo famæ alterius: id quod nemo non observare potest. Non igitur est, quod dubites, significatum vocabuli irrisionis in doctrina affectuum, non invito usu communi loquendi a nobis constitutum esse.

Latent in probatione propositionis præsentis principia generalia, quæ utiliter ad alios quoque usus adhibentur; sed sufficit ad exactam attentionem.

§. 743.

Risus definitio.

Risus nascitur ex iis, quæ nostra opinione absurda sunt.

Quoniam in irrisione risui quoque locus est, de eo ut hic agamus res ipsa postulat. Damus autem definitionem realem, cum nominalis haud facile dari possit, atque illa imprimis satisfaciatur scopo, quem intendimus, scilicet ut sit nobis principium, ex quo de iis, quæ ad risum pertinent, feratur sententia. Veritatem definitionis a posteriori confirmamus. Ponamus enim Luciliam esse rei æconomiæ admodum peritam. Ponamus porro Mevium de re æconomica narrare, quæ ipsius opinione absurda sunt, seu contraria ratione sese habere

habere debebant. Nemo non novit fore ut Lucilia rideat. Memini Dn. de Tschirnhausen aliquando feminam nobilem hoc pacto ad risum commovisse, quam nunquam ridere posse constabat, ita ut præsentium judicio pro impossibili haberetur eam ad risum commovere. Utebatur hoc exemplo ad persuadendam aliis utilitatem definitionum realium, quas nominalibus multum præferebat.

§. 744.

Si irridens alterum id, quod alterius sanæ adversum existimat, in se consideratum pro absurdo habet; risus cum irrisione conjungitur. Risus enim oritur ex iis, quæ ridentis opinione absurda sunt (§. 743). Quamobrem si, quod irridens alterius sanæ adversum existimat, pro absurdo habet, risum utique cum irrisione conjungere solet.

Exempla inter eruditos obvia sunt. Si Mevius existimat, Titium errasse & id sanæ ipsius adversum judicat, ac eundem dignum censet hac macula, quam sanæ suæ adspersit; eum irridet ac errorem, quem ipsi imputat, iis verbis exaggerat, quibus gaudium inde perceptum satis superque prodit. Quod si porro errorem istum pro maxime absurdo habet, una ridet, immo Titium dignum esse, qui rideatur, non refutetur, audacter pronunciat, ac sese sibi a risu temperare non potuisse ultro fatetur. Si exemplum speciale desideres, ad similitudinem planetarum cum Tellure & incolas planetarum provoco. Etenim hodie adhuc dantur bene multi inter eruditos, quibus ista doctrina adeo absurda videtur, ut sibi a risu temperare non possint, ubi aliquem serio istud statuere audiunt. Quamobrem ubi in tales incideris, qui ad alios irridendos proni sunt, dum Astronomos & Physicos modernos irrident, simul rident.

Ex propositione præsentē liquet non semper risum cum irrisione conjungi, quamvis sæpiissime jungatur, ut ideo affectui a risu nomen impositum fuerit.

§. 745.

Si quis existimat ea, quæ fecit alter, dignitati, aut personæ ejus repugnare; ad risum commovetur. Etenim si judicat, quod *Quando rideamus ob facta alterius,* (Wolfii Psychologia.) Bb bb fecit risus,

fecit alter, id dignitati, aut personæ ejus repugnare; idem pro absurdo habet, seu in eorum numerum refert, quæ absque habentur. Ad risum igitur commoveri debet. (§. 743).

Confirmatur quoque propositio a posteriori. Ponamus Titium in dignitate ecclesiastica constitutum magnæ autoritatis esse. Ponamus porro cum in convivio vino inebriatum virginem osculari. Ridebit Mævius, qui hoc videt. Quod si quæsieris, cur ideo rideat; non aliam reddet rationem, quam quod id parum conveniat gravitati, quæ cum dignitate ecclesiastica conjungi debet. Ad risum adeo commovetur, quod vino inebriari ac virginem osculari repugnet dignitati ecclesiasticæ, in qua quis constituitur, consequenter ideo, quod existimat ea, quæ alter facit, dignitati ac personæ ejus repugnare.

Fieri etiam potest, ut quidam ad indignationem provocentur, ubi ridet alii: sed quænam hic causa subsit, docebitur inferius. Absit autem ut in istiusmodi exempla incidens theoriam nostram in dubium vocet! Ubi enim de risu agimus, non nobis res est cum impedimenti, quæ obstant, quo minus causa producat effectum alias producendum, si minime impediretur.

§. 746.

*Irrisionis
summus
gradus.*

Irrisionis summus gradus est, si quis gaudio afficitur ex infelicitate alterius præter ullam, ut apparet, rationem. Homines quosdam, ut videtur, præter omnem rationem sæpius lætari atque in cachinnum resolvi, ubi aliis damnum quoddam accidere experiuntur, utut iidem ipsis sint prorsus ignoti, neque adeo appareat ratio ulla, cur id faciant, vel nulla adsit odii ac invidiæ causa; experientia clarissime loquitur. Germanis peculiare nomen est, quod istiusmodi hominibus imponunt. Vocant enim eos *Schadenfreude*: quod vocabulum vi originis significat eum, qui damnis gaudet. Sed vocabulum Latinum non reperio, quo idem significetur.

Lingua Germanica instar Græcæ felix est in vocabulis componendis, quæ apte exprimunt, quod exprimere debent.

ad d. 2.

(S. 747.

§. 747.

Si quis absque omni ratione infelicitate, seu damnis alienis gaudet; ratio tantummodo latet, non abest. Quoniam enim nihil est sine ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. Ontol.); necesse est, ut etiam detur ratio, cur quis gaudeat damnis quibuscunque alienis, aut infelicitate promiscue omnium. Quamobrem cum istiusmodi ratio nulla apparet; tantummodo latere, minime autem abesse potest.

Confirmatur idem a posteriori. Etenim in casibus specialibus acutiores rationem latentem facile vident eamque in conspectum omnium producant, modo pertinaciter oculos occludere nolint. Perspecta mihi sunt exempla; sed ut aliorum attentionem excitem, lubet sequentem subjicere propositionem.

In aliis quoque affectibus sæpius rationes latent, ut nulla protius adesse videatur. Exemplum jam habuimus de amore atque odio. Et de hoc valet illud Poëtæ:

Non amo te, Volusi, nec possum dicere quare:

Hoc tantum possum dicere: non amo te.

Esti autem Poëta rationem reperire odii, aut amoris deficientis, minime potuerit; non tamen inde colligi potest, quod nulla ipsi fuerit. Si philosophus acutus interiora mentis ipsius perspexisset, quemadmodum ipsi aditus ad ea patebat; eandem dubio procul repetisset.

§. 748.

Si quis supra omnes eminere velit; is damnis alienis promiscue gaudet. Si quis enim supra omnes eminere velit, is nec parem ferre, nec superiorem valet, consequenter ipsi displicet, si quid alteri boni adesse videt, quod sibi vel adest, vel deest, atque adeo odium quoddam occultum oritur (§. 677), indeque porro invidia serpit (§. 707). Animus igitur ejus dispositus est ad voluptatem ex alienis damnis promiscue percipiendam (§. 661), immo ad gaudendum iisdem (§. 663). Cumque præterea idem dispositus sit ad tristitiam, vel ædium ex alienis

nis bonis percipiendum (§. 705); hac ipsa dispositione prior magis corroboratur ac sustentatur, aut, si mavis, alitur. Quamobrem ubi damna aliena cognoscit, iis promiscue gaudet.

Confirmatur idem a posteriori. Videmus enim homines, qui ambitione ducti supra omnes eminere volunt, voluptate affici ex damnis alienis, immo gaudere vel illorum damnis, quos amant, si qua in re eos vel pares, vel superiores experiantur. Immo si quos vides alienis damnis gaudere solitos, eos esse facta inquisitione reperies, qui neminem sibi parem, omnibus se superiorem esse mallent. Inest ad id naturalis dispositio, quæ sese a prima statim infantia exerit ac deinde adulex ætate diversis de bonis opinionibus diversimode fovetur: quæ aliquando ex philosophia nostra morali clarius elucescent.

Ex hac ipsa propositione elucescit, cur mala aliena, quibus gaudemus, semper ad famam aliorum referamus. Etenim qui malis alienis gaudet, ideo bonum judicat alterum malo affligi, quod sic eum qua in re se inferiorem agnoscat, vel si ipsemet eodem laboret, sibi parem reperiat. Acumine tamen opus est, ubi affectus alii irrisioni se socios præbent, vel etiam plures affectus concurrentes agnatum irrisioni affectura mentiuntur. In appetitibus hominum plurima plerumque confunduntur, quæ a se invicem non separabit, nisi qui singulorum in se consideratorum theoriam animo comprehensam tenet. Hanc theoriam tradimus in Psychologia & philosophia morali. Ceterum ex hac propositione intelligitur, quod non desit gaudii ex alienis malis orti ratio, etsi ea non cuivis statim appareat, adeoque patet id, cujus gratia eandem præcedenti subjunximus.

§. 749.

Acquiescentia in seipso desinitio.

Si quis iis, quæ bene a se facta opinatur, gaudet, *in se acquiescere* dicitur. Est adeo *Acquiescentia in seipso* gaudium ob bonum, quod patravimus.

Peculiarem affectus speciem constituimus gaudium ob bonum a nobis patratum, quod singulari ratione modificetur, ut a reliquo gaudio ipso sensu interno, seu quatenus ejus nobis conscius sumus, distinguatur possit.

§. 750.

§. 750.

Si quis a se facta bene facta opinatur, iis gaudet, vel ex iis Realitas voluptatem percipit. Dum enim nobis representamus bonum, definitionis quod patravimus, perfectionis nostræ statusque nostri, vel et- ^{ipsum evi-} ^{den.} iam perfectionis alienæ, quam promovimus, nobis conscii sumus (§. 554): inprimis etiam nobis conscii sumus perfectionis nostræ, vi cuius ad id, quod opinione nostra bonum est, faciendum apti nobis videmur. Quare cum voluptas in intuitiva cognitione perfectionis cujuscunque sive veræ, sive apparentis consistat (§. 511); si quis a se facta bene facta opinatur, ex iis voluptatem percipere, immo gaudere debet (§. 614).

A posteriori propositionis præsentis veritas satis manifesta est. Exempla inter eruditos maxime obvia. Etenim si Poëta poëma, quod fecit, legibus artis conforme existimat, gaudio extollitur: nec idem evanescit, si vel maxime ab aliis virgula censoria notatur, ubi censuras iniquas experitur sibi probe conscius salvis regulis artis poëma suum reprehendi non posse. Similiter si quis actiones morales ad examen revocans eas legi divinæ conformes deprehendit; intimo afficitur gaudio, ut id eo dudum agnoverint philosophi antiquissimi ex habitu virtutis agentem non sine gaudio facere quod bonum, quod justum, quod laude dignum est. Neque tollitur gaudium, etiam si quis, quod bene faciat, censuras aliorum iniquas, immo vexas incurrat.

Gaudium hoc, quod ex bene factis percipitur, in eo casu, quo aliorum censuris iniquis ac vexis expositi sumus, *solamen conscientia* vulgo appellari solet. Sed ea de re suo loco in Moralibus ex instituto dicemus, quando de conscientia acturi sumus.

§. 751.

Est adeo *Acquiescentia in seipso* affectus, qui oritur, si facta nostra nobis representamus tanquam bona, nec ultra iudicium hoc quicquam præterea attenditur. ^{Acquiescentia in seipso de-}

Definitio realis probe consideranda est, ne affectum hunc cum ^{seipso de-} ^{finisio rea-} alio agnato, quem Gloriam posthac dicemus, confundamus, cum ^{lis.}

ab eo plurimum differat, etsi fieri possit, ut uterque conjungatur. Gaudium in utroque diversa prorsus ratione modificatur, etsi ita modificetur, ut non repugnet utramque modificationem simul fieri in utroque subjecto. Effectus quoque utriusque affectus non iidem sunt; id quod clarius parebit, ubi utriusque notionem inter se contulerimus ac utrumque in nobis sigillatim experti fuerimus. Virandæ confusionis gratia addimus, ultra iudicium de actione ad regulam relata nil quicquam attendendum esse.

§. 752.

*Gaudium
ex bene factis
aliis
non percipitur.*

Si quis alterum impense amat, eorum bene factis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit. Si quis enim alterum impense amat, is eum considerat tanquam seipsum (§. 659), consequenter quæ ab aliis bene facta sunt sibi repræsentat tanquam a se ipso facta, ea nimirum ita approbans, ut ipsemet in iisdem circumstantiis constitutus idem prorsus facturum sese fuisse iudicet. Enimvero si quis a se facta bene facta opinetur, iis gaudet, vel voluptatem ex iis percipit (§. 750). Ergo & factis alienis gaudere, vel voluptatem ex iis percipere debet, ubi alterum impense amat.

Parentes impense amant liberos. Ecquis vero est, qui nesciat, cōsactis liberorum gaudere, quæ opinione ipsorum bona sunt, non secus ac si ipsimet fecissent, quæ ab iis facta sunt. Gaudium hoc esse effectum amoris nemo dubitat. Quamobrem respectus ille, qui est inter parentes & liberos attendendus minime venit: neque enim hic quæritur, quænam sit causa amoris, sed quinam sit effectus ejusdem. Exemplum hoc cum sit admodum luculentum, ad propositionem præsentem a posteriori confirmandam abunde sufficit.

Probe notandum est impenſum requiri amorem, ne propositionis veritatem in dubium vocemus, si ex amore quocunque gaudium istiusmodi non procedere animadvertimus. Notandum præterea gaudium hoc non confundi debere cum eo, quod ex iis, quæ ab aliis bene facta sunt, ideo percipitur, quia ipsis inde materiam gaudendi esse agnoscimus, cum in eo amor consistat (§. 640). Sane gaudium, cum quo nobis hic negotium est, locum habet, etiamsi noverimus, al-

alte-

alterum ad ea, quæ bene ac rite fecit, non asserre animum adeo attentum, ut iis gaudere possit.

§. 753.

Acquiescentia in seipso est affectus jucundissimus. Qui enim *Acquiescentia in* in seipso acquiescit, is facta sua sibi repræsentat tanquam bo-*na* (*§. 751*), adeoque sibi conscius est perfectionis suæ, ob *seipso qualis* quam bonum patrare potuit; conscius sibi est perfectionis suæ, *hic affectus.* vel alienæ, quam factio suo promovit (*§. 554*), vel perfectionis operis sui. Immo conscius sibi est facta sua, vel opus suum ab alio cum ratione reprehendi minime posse. Voluptatem adeo multiplicem una percipit (*§. 511*), cumque bene a se factis gaudeat, qui in seipso acquiescit (*§. 749*), voluptas multiplex prædominatur (*§. 614*), consequenter tanta est, ut tardium, si quod adfuerit, non percipiatur (*§. 523*). Immo quia voluptatem etiam inde percipimus, quod nemo cum ratione facta nostra reprehendere possit, *per demonstrata*; gaudium ita comparatum est, ut nemo idem a nobis auferre possit. Est itaque affectus jucundissimus acquiescentia in seipso (*§. 603*).

A posteriori innotescit propositionis veritas omnium clarissime, si quis experimentum in seipso sumit. Quamobrem hic provocandum est ad testimonia eorum, quibus experimentum in se sumere licuit. Non urgeo domesticum. Sed ad testimonium *Cartesii* provooco, qui ideo in Tract. de passionibus animæ part. 2. art. 63. acquiescentiam in seipso omnium aliarum passionum dulcissimam esse affirmat.

Nemo miretur, quod in iis stabilendis, quæ a posteriori nobis innotescunt, ad testimonia aliorum provocemus. Agitur enim de eo, quod unusquisque in se experitur, modo attentione sufficiente uti didicerit ac acumine suo distinguere possit, quæ in anima cum sint diversa facile tamen pro iisdem habentur. Ideo ad testimonium *Cartesii* provocavimus, quem ad istiusmodi experimentum instituendum aptum fuisse nemo dubitare potest. Multa ab ipso præclare facta sunt, id quod cum non ignorasset ex dissertatione de methodo, tum

ex

ex variis epistolis satis intelligitur. Fuit præterea attentione profunda ac acumine sublimi præditus. Nihil adeo eorum ipsi defuit, quod hic desiderari possit. Ceterum probe notandum est, si quis omnes affectus jucundos inter se conferre voluerit, haud difficulter appariturum, quod acquiescentia in se ipso sit affectuum omnium jucundorum jucundissimus. Sed nostrum non est ad ambages istas descendere, quas ingredi renetur, qui id evidenter ostendere voluerit.

§. 754.

*Num. vocabulum
Acquiescentia in
seipso habeat signifi-
catum receptum.*

Definitio acquiescentiæ in seipso non contrariatur notionibus communibus sumiturque vocabulum in significato a Cartesio in philosophiam introducto. Nos gaudere iis, quæ bene ac recte a nobis facta existimamus, a posteriori probavimus, provocando ad experientias communes (§. 750), & obviis quoque experientiis stabilivimus, affectum hunc esse jucundissimum (§. 753), immo monuimus, si quis omnes affectus, quos jucundos experitur, inter se conferre voluerit, acquiescentiæ in se ipso facile palmam adjudicaturum. Rem adeo nemo negare potest, nisi forte sit qui sibi in experta concedere nolit, vel quod bene & recte factorum nunquam sibi fuerit conscius, vel quod ad gaudium hinc ortum non attenderit. De nomine igitur solo est disputatio. Nos destitui nomine istius affectui proprio in communi sermone, vel inde colligitur, quod non minus in sermone nobis vernaculo, quam in Latino vocabulo destituamur, quo is significatur, ut adeo circuitu quodam opus sit ad eundem denotandum. Enimvero in apriico posita est vocabuli deficientis ratio. Gaudium hoc non distinguitur ab alio, quod intus subsistat, nec per actus quosdam externos foras procedat, quos ab aliis facile distinguere liceret, atque ideo de peculiari nomine vulgo nemo cogitavit. Quoniam vero diversa prorsus ratione modificatur, ut eodem jure pro peculiari affectu haberi debeat, quo in aliis casibus gaudium singulari ratione modificatum pro diverso affectu habetur; philosophi est non ita inhzere communi usui loquendi ac eidem respondentibus communibus notionibus

nibus, ut inde præjudicium nascatur veritati. Mox apparebit, affectum gaudio huic oppositum pro peculiari ab omnibus haberi & peculiari quoque nomine insigniri, etsi tristitiæ quædam species sit. Ecce igitur non eodem jure gaudium ex eo ortum, quod bene, aut recte a nobis factum existimamus, pro peculiari affectu habeamus, præsertim cum in Moralibus sæpissime ejus injicienda sit mentio, ut ipsa necessitas nomen peculiare eidem imponi postulet? Quoniam itaque *Cartesius* in Tractatu de passionibus animæ part. 2. artic. 63. termino acquiescentiæ usus fuit ad affectum hunc exprimendum; eundem ut retineamus ratio suadet (§. 147. *Disc. prælim.*). *Cartesius* vero loqui de gaudio ex eo percepto, quod bene aut recte a nobis factum existimamus; clarissime liquet. Bonum enim, inquit, a nobis ipsis præstitum dat nobis acquiescentiam interiorem, quæ omnium aliarum passionum dulcissima est: id quod cum definitione nostra reali ex nominali deducta convenit (§. 751), atque palam loquitur, quod acquiescentiam in seipso pro affectu peculiari habuerit.

Apprime necessarium est, ut acquiescentia in seipso a ceteris affectibus distingvatur, cum dignus sit ut omnium attentio ad eundem provocetur. Etenim haud postrema felicitatis humanæ pars hoc affectu continetur: id quod suo loco expressius docebitur.

§. 755.

Pœnitentia est tristitia ex eo, quod a nobis male, vel minus recte factum existimamus, ortum, vel saltem tædium inde definitio, perceptum.

Affectus hic notissimus est, non autem confundi debet cum officii nomine, quod pœnitentiæ nomine insignitur in Theologia revelata. Quamvis enim negari non possit, affectum istum, cum quo nobis jam negotium est, ab officio illo hominis christiani non esse alienum; plura tamen ad idem referri solent, quam quæ illius notionem ingrediuntur. Pœnitebat *Judas*, quod Christum prodidisset, in sensu philosophico, quatenus nempe affectu molestissimo hocangebatur, cum factum infectum reddere non posset; sed non pœnitenti-
(*Wolffii Psychologia.*)

Cccc

am

am agebat in sensu theologico, cum desperabundus sibi ipse manus violentas inferret.

§. 756.

Realitas

eius affecti. Si quis, quæ a se facta sunt, male, vel minus recte facta judicat, aut malum a se factum sibi repræsentat; tristitia, vel tædio afficitur. Si quis enim facta sua sibi repræsentat tanquam mala, vel etiam opus suum tanquam regulis artis contrarium; is & imperfectionis propriæ, qua ad male agendum, vel opus non rite perficiendum perductus fuit, ac præterea imperfectionis male factis sibi, vel aliis acquisitæ, aut imperfectionis operis proprii sibi conscius est (§. 566. *Psychol.* & §. 504. *Ontol.*), adeoque multiplici tædio affici debet (§. 518), quod ubi prædominatur in tristitiam degenerat (§. 619). Patet adeo nos ex iis tristitia, vel tædio affici debere, quod, quæ a nobis facta sunt, tanquam male, aut minus recte facta nobis repræsentemus.

A posteriori veritas propositionis manifestissima est. Ponamus enim Mevium condidisse poemam ac, ubi publici juris factum fuerit, deprehendere novos complures, quibus obnoxium est, atque adeo sibi probe conscium esse quod regulis artis contrarietur. Nemo non novit, quod tædio inde afficiatur. Quivis etiam optime novit, tædium hoc esse diversum ab aliis tædiis, quod magis anxium reddat animum ac inquietum: id quod proxime in Psychologia rationali clarius patebit. Similiter si ponamus Sempronium propalasse consilia, quæ animo agitabat, idque sibi noxium deprehendere. Quantis inde tædiis obstruatur animus, & quam inquietum reddant tædia ista animum ejus nemo non novit. Cum haud raro agant homines, cujus ipsosmet postea pœniteat; experimentum veritatis propositionis præsentis in se capiendi frequens admodum occasio est, ut adeo plura eam in rem addi supervacaneum merito existimemus.

Vulgo aut res pœnitentiam tantummodo restringere videntur ad actiones morales, quatenus eas malas agnoscimus; at non invita expe-

experientia extendenda quoque est ad ea, quæ in se moralitatem habere non existimantur, artis nempe opera.

§ 757.

Si quis alterum impense amat, eorum poenitet, quæ ab eo vel male, vel minus recte facta existimat. Si quis enim alterum impense amat, is eum considerat tanquam seipsum (§. 659), consequenter quæ ab eo facta sunt, ea tanquam a se facta spectat. Enimvero si quæ a se facta sunt male, aut minus recte facta existimat, eorum poenitet (§. 755). Ergo etiam illorum poenitere debet, quæ ab altero male, vel minus recte facta sunt, quem impense amat.

Patet propositionis præsentis veritas etiam a posteriori. Provocare hic denuo licet ad exemplum parentum liberos impense amantium. Quodsi enim agnoscant, quæ ab iis facta sunt, mala esse, seu iisdem noxia (§. 565); tristitia afficiuntur, consequenter eorum ipsos poenitet (§. 755). Poenitentiam haud obscure indicant hæc verba ingeminantes: utinam filius meus hoc non fecisset! Mallem jacturam facere vel mille thalerorum, si factum infectum fieri posset. Quodsi amor non insinuat in iudicium de factis liberorum; iisdem indignantur. Sed de indignatione hac dicemus deinceps. Exempli loco esse etiam potest amicus, quo admodum familiariter utimur, & quem tanto amore complectimur, ut, quæ ipsius sunt, ea ad nos pertinere existimemus.

Amor sincerus rarior est, eo præsertim gradu, quo animi duorum ita conjunguntur, ut omnia sibi communia existiment. Præterea quoque alii affectus in plerisque casibus eidem accedunt; ut, quæ inde oriri debebat, poenitentia vel prorsus non oriatur, vel cum aliis affectibus confusa non agnoscat. Quamobrem difficile experimentum poenitentiae eorum, quæ ab aliis male facta sunt. Ac idem sciendum est de acquiescentia in aliis, tanquam in seipso (§. 752).

§. 758.

Poenitentia est affectus molestissimus. Qui enim poenitet eorum, quæ fecit; is tristitia afficitur ex eo, quod male, vel minus recte fecit.

Cc cc 2

mi. affectus.

minus recte a se factum existimat (§. 756). Quamobrem sibi non modo repræsentat suam ipsius imperfectionem, ob quam male, vel minus recte quid fecit; verum etiam imperfectionem, in quam vi facti sui incidit, vel alios adduxit (§. 565), aut imperfectionem operis sui intuetur. Multiplicis adeo imperfectionis sibi conscius multiplici tædio perfunditur (§. 518), consequenter ubi prædominatur, tristitia multiplici afficitur (§. 619). Quamobrem pœnitentia affectus molestissimus esse debet (§. 609).

A posteriori idem confirmatur ex eo, quod videamus eos, quos a se factorum pœnitent, plurimum angere, & animos eorum adeo inquietos reddi, ut mortem appetant, ac sæpius desperabundi manus violentas sibi metipsis injiciant: quemadmodum impetu hujus affectus abreptus fecit Judas, cum Christum prodidisset.

Dici ex vero potest, pœnitentiam esse affectum omnium molestissimum. Enimvero cum difficilis sit demonstratio a priori, ambagibus istis nos immergere noluimus.

§. 759.

*Definitio
realis pœnitentia.*

Pœnitentia est affectus, qui oritur, si ea, quæ fecimus, nobis repræsentamus tanquam male, aut minus recte facta, seu qui oritur ex perceptione mali a nobis patrati.

Definitio realis jam includitur in nominali, quam dedimus (§. 755).

§. 760.

*Definitio
pœnitentia
nunc usus
loquendi
conformis.*

Definitio pœnitentia tam realis, quam nominalis communi usui loquendi ac recepto significatui conformis. Pœnitere, inquit Goelenius in Lexico, dicimus, cum quæ fecimus nobis displicere incipiunt & molesta sunt. Displicent nobis facta nostra, si ex iis tædium percipimus (§. 542). Quare quando pœnitentia animum nostrum subit, tædium ex iis, quæ fecimus, percipimus. Et quoniam ea, quæ fecimus, nobis molesta sunt, quatenus nos statumque nostrum imperfictiorem reddunt; ea nobis

nobis tanquam mala repræsentamus (§. 565), consequenter ex factis nostris tædio, adeoque si ingens fuerit, tristitia afficimur (§. 619), quod ea mala deprehendimus. Est adeo juxta *Goclenium* ponitentia tristitiz, aut tædii quædam species, quæ oritur ex eo, quod, quæ fecimus, mala experiamur, seu facta nostra præterita tanquam mala nobis repræsentemus; quod cum definitione nostra nominali atque reali prorsus convenit (§. 755. 759). Nil obstat, quo minus molestias, quæ nobis creant facta præterita, ad mentem quoque referamus, quatenus eorum memoria nobis molesta est. Tum vero patet, facta præterita non aliter nobis molesta esse posse, nisi quatenus tædia atque tristitia animum anxium & inquietum reddunt: id quod cum eo convenit, quod affectum molestissimum pœnitentiam ostenderimus (§. 758). Immo illa inquietudo atque anxietas animi fovetur atque augetur, dum damna, quæ incurrimus & pericula, quibus nos, vel alios exposuimus, nobis repræsentamus. *Perottus* significatum pœnitentiz ex *Gellii* lib. 17. c. 1. repetens: Pœnitere, inquit, dicimus, cum, quæ ipsi fecimus, aut quæ de nostra voluntate nostroque consilio facta sunt, ea nobis postea incipiunt displicere, sententiamque in iis nostram demutamus. Hæc non abhorrent ab iis, quæ dixerat *Goclenius*, adeoque cum nostris quoque definitionibus conspirant *per demonstrata*. Porro *Martinius* in *Lexico*: Pœnitere, inquit, simpliciter est doleo ob factum meum, quod admissum nollem. Dolor hic, quod per se patet, ad animum refertur, adeoque tædium & in gradu exquisitiori tristitiam denotat. Est adeo Philologo summo pœnitentia tædii aut tristitiz quædam species orta ex eo, quod facta nostra infecta esse malleamus: id quod notioni pœnitentiz, quæ nobis est, convenire, partim ex definitione nominali (§. 755), partim ex propositione sequente (§. 761) intelligitur. Idem etiam clavisime perspicitur ex ingeniosa, quam subjicit, etymologia. Pœniteo, inquit, est pœna, quatenus est dolor &, quem pœ-

Ce cc 3

nitet,

nitet, is dolendo a se quasi pœnam suæ temeritatis exigit. Consentanea his est definitio pœnitentiæ, quam tradit *Augustinus*: Pœnitentia, inquit, est, quædam dolentis vindicta puniens in se, quod dolet commississe. *Cartesius* in Tract. de passionibus animæ part. 2. art. 63 definitionem realem pœnitentiæ dedit, quod scilicet malum excitet pœnitentiam, quatenus nos consideramus tanquam causam ejusdem: quæ cum nostra definitione reali eadem est (§. 759). Etenim si sumus causa mali, ea, quæ fecimus, mala sunt (§. 886. *Ontol.*), consequenter ex eo oritur pœnitentia, quod, quæ fecimus, mala nobis videntur.

In stabiliendo communi ac recepto significatu vocabuli pœnitentiæ ad etymologiam quoque provocavimus, quem eidem vindicat *Martinus*, ipso *Augustino* præeunte. In genere itaque tenendum est, in significatu communi vindicando ideo ab etymologiis, quas trudent Auctores, argumenta peti posse, quod rationes a rebus desumere soleant, cum nescio quam voluptatem ex eo percipiant, quod nomina rebus suis convenire observemus. Profunt etymologiæ etiam contortæ ac falsæ, modo rationes a re petitiæ sint tales, quæ eidem conveniunt. Etenim convenientiam nominis cum re evicturi sibi quid reperisse videntur, quod ad persuadendam aliis veritatem etymologiæ suæ conducit, ubi rationes convenientiæ in re deprehendunt, si eorum etymologia admittitur. Exempli loco nobis esse potest ipse *Martinus*, qui vocabulum Germanicum *Reue*, quo pœnitentiam significamus, quatenus pro affectu sumitur, a vocabulo Latino *reus* deducit, quod *reus* seu pœnitere idem sit ac dolere se reum peragere. Etenim qui se reum peragit, is quod fecit male a se factum esse fatetur, ac dolor animi sive tristitia nos reos peragens non alia est, quam quæ ex eo percipitur, quod quæ fecimus male a nobis facta existimamus. Hic ex falsa etymologia deducitur, *Martinio* eundem vocabuli fuisse significatum, quem nos eidem tribuimus. Obiter monemus, ex dictis manifestum esse etymologiarum ab Auctoribus allatarum quendam usum in communi vocabulorum significatu stabiliendo: qui tanto certior, quo magis certum est Criticos ea in re ultra vulgus non sapere potuisse, consequenter nonnullas notiones communes, quibus communis vocabulorum significatus constat (§. 139. *Log.*), habuisse.

§. 761.

Quem pœnitet, is factum infectum reddere mallet. Quem ^{Pœnitentis desiderium.} enim pœnitet, is quod fecit malum esse existimat (§. 755), adeoque idem aversatur (§. 581), consequenter non faceret nisi id factum jam esset. Et quoniam tristitia inde afficitur (§. 755) qua animum vacuum habere mallet; factum utique infectum esse, consequenter si per ipsum staret infectum reddere mallet. Sunt adhuc rationes aliz, unde nascitur cupiditas reddendi factum infectum, si fieri posset, veluti pericula, quæ nobis ex facto nostro imminet, vel etiam damna, quæ incurrimus & a quibus nos liberos esse cupimus.

Propositionis præsentis veritas a posteriori adeo manifesta est, ut Critici in reddendis rationibus etymologiæ vocabuli ad eam recurrerint, quemadmodum paulo ante a nobis annotatum est (§. 760). Idem unusquisque in se experitur, quotiescunque pœnitet eum jam factorum. Ponamus virum quendam eruditum conscripsisse aliquem librum de Quadratura circuli & postquam eundem publici juris fecerat, reperire a veritate aberrare, quam sibi invenisse visus fuerat, circuli Quadraturam. Nemo dubitat quod eum pœniteat, inventum suum a se publici juris fuisse factum, antequam virorum eruditorum iudicium expiscatus fuerat. Dum igitur mallet librum a se conscriptum nondum publici juris fuisse factum; equis non videt, dum eum pœnitet publicationis, quod factum infectum reddere mallet. Ponamus similiter aliquem evulgasse consilia, quæ animo agitabat, ac ideo scopo suo excidisse. Dum damnum sentientem pœnitet, quod intempestive aliis dixerit, quæ reticere debebat, ingeminare solet: utinam hæc nemini dixissem! manifesto sane indicio, quod factum infectum reddere mallet, siquidem per se staret.

Probe notanda est propositio præsens, quod ejus nullus sit usus in Moralibus, ubi nobis cum pœnitentia plurimum negotii erit. Mox etiam patebit, quantum conferat ad inquietudinem animi hæc cogitatio.

tatio, quod præstaret si factum infectum reddi posset, & quod inde potissimum pendeat differentia pœnitentiæ ab aliis tristitiæ speciebus.

§. 762.

*Pœnitentia
affectus
qualis.*

Pœnitentia animum admodum inquietum reddit. Si quem enim pœnitet ejus, quod fecit, is ideo, quod fecit, tristitia, aut tædio afficitur (§. 755). Idem vero mallet factum esse infectum (§. 761). Enimvero cum factum infectum fieri non posse agnoscit, causam quoque, consequenter rationem tristitiæ, vel tædii sui, tolli non posse agnoscit (§. 883. *Ontol.*), consequenter se a tristitia ista, vel tædio liberari non posse certus sibi videtur (§. 118. *Ontol.*). Quoniam igitur malum reputare debet, quod tristitia, & tædiis conficiatur (§. 613), inde quoque tristitia afficitur, (§. *cit.*), atque adeo animus ejus inquietus est.

Hanc inquietudinem unusquisque in se ipso experitur, quando eum facti sui pœnitet. Clarissime quoque percipimus, inquietudinem esse ex eo, quod factum infectum fieri haudquam possit. Quoties enim ipsimet damnamus, quod fecimus, toties anxietas novum quasi impetum in animum nostrum facit. Et iterati isti insultus inquietudinem animi constituunt. Sed præstat ea observari, quam verbis prolixis describi. Sufficit abunde attentionem excitasse ad ea, quæ observari debent.

Quam molesta sit pœnitentia, ut probe agnoscamus, plurimum refert. Ingens enim adversus vitium præsidium est ejus memoria. Ceterum hinc quoque intelligitur, cur affectus molestissimus esse debeat pœnitentia, quia animus angitur tristitia atque tædio, quod a nobis auferri non potest, nisi diurnitate temporis, subinde autem vix ac ne vix quidem unquam evanescit. Horratur itaque serio omnes, ut, si eos facti pœnitet, ad singula probe attendant, quæ omni acumine suo distinguere valent, ne negligant illud, cujus maxime habenda est ratio, ubi vitam felicem ac tranquillam degere voluerimus, nos vero temere infelices reddere noluerimus.

§. 763.

§. 763.

Si quis in seipso acquiescit, ea, quæ jam fecit, facta esse Qualis sit mavult, quam infecta, ita ut, si occasio ea agendi denuo sese offerret, eadem denuo faceret. Qui enim in seipso acquiescit, *etiam in seipso* is quæ fecit bene ac rite facta esse judicat, iisdemque gaudet (§. 749), consequenter insigni prorsus voluptate inde afficitur (§. 614). Quamobrem ea, quæ fecit, adhuc appetit (§. 589), tanto quidem magis, quanto major est voluptas, qua inde afficitur (§. 595). Enimvero ea, quæ appetimus, facimus, si quidem faciendi occasio sese offert, nec quicquam actionem impedit. Quamobrem si ea, quæ fecit in seipso acquiescens, denuo faciendi occasio sese offerret, cum nihil actioni obster, sed potius gaudium, quo inde afficitur, ingens admodum stimulus sit ad faciendum (§. 603); idem denuo faceret, adeoque fieri non potest ut ea, quæ fecit, infecta potius, quam facta mallet. Ea igitur facta mavult, quam infecta.

Experientia idem confirmat omnium clarissime in eo casu, quo ex iis, quæ bene ac rite facta sunt, ansam nobis nocendi ac tædia creandi capiunt invidia ac malitiosi. Quod si enim in nobismet ipsis acquiescimus, factis nostris ad trutinam rationis appensis, ultro fatemur, nos idem denuo facturos, quod fecimus, si quidem id faciendi occasio denuo offeratur. Immo ultro fatemur, nos idem facturos fuisse, etiam si vexas ac tædia nobis ideo creanda prævidissemus. Non simulata esse hæc verba in aliis ex eo intelligitur, quod inter medias vexas, ac inter mille tædia, quæ ipsis creantur, læti sint ac contento animo. Exemplo nobis sunt Apostoli, ob evangelium de Christo prædicatum vexis dirissimis obnoxii, sed medias inter calumnias lætissimi. Si quis vero in seipso acquiescens experimentum in se capit, is sinceritatem judicii ipso sensu interno percipit, ut de ea dubitare haud quaquam possit.

Non obstat acquiescentiæ in seipso, quod quis malitiæ illorum indigneretur, qui ipsi vexas creant ob ea, quæ bene ac recte facta

Wolffii Psychologia).

D d d d

sunt:

sunt: neque enim ea illi contrariatur, sed penes eam subsistere potest, quemadmodum ex sequentibus clarius elucescit. Quemadmodum vero poenitentia id præcipui habet, quod factum infectum mallet; ita acquiescentiæ in seipso non minus peculiare est, quod factum potius factum, quam infectum mavult. Sicuti igitur porro *Martinus* poenitentiam definit per dolorem ob factum meum, quod admissum nollem; ita e contrario acquiescentia in seipso vi propositionis præsentis definiri poterat per gaudium, seu voluptatem ob factum meum, quod admissum volo. Atque ita quid sit acquiescentia in seipso ex poenitentia rectius intelligitur, oppositis juxta se positis magis elucescentibus: id quod etiam in aliis casibus obtinet, veluti dum sanitas ex morbo clarius innotescit.

§. 764.

*Acqui-
escentia in
seipso effe-
ctus.*

Acquiescentia in seipso animum reddit quietum. Qui enim in seipso acquiescit, ob factum suum gaudet (§. 749) & ea, quæ vult, facta esse mavult, quam infecta (§. 163), consequenter adhuc appetit, quæ appetierat ante, minime autem averfatur; quæ ante appetierat. Quare cum contrariis appetitibus & averfationibus vacuam habeat mentem, nec adfit quod eum a sententia sua dimovere possit, quin potius gaudium, seu voluptas, qua fruitur, stimulo ipsi sit ut in eadem sententia firmiter persistat; animus ejus quietus est, qui in seipso acquiescit. Inprimis ea clarissime percipitur, ubi inter mille tædia, quæ nobis creantur ab invidis ac malitiosis hominibus, immo inter nefandas ac abominandas quascunque vexas caput veluti suum extollit acquiescentia in seipso. Sunt quædam hujus quietudinis aut, si vox communior magis placet, quietis animi in aliis indicia, unde haud obscure colligitur. Sed de his suo tempore in Moraliibus agendi locus erit, ubi cum patientia nobis erit negotium.

Hæc ipsa quies, quæ gaudium singulari quadam ratione modificat, hanc gaudii speciem ab alio quocunque gaudio distingui facit, ut ideo jure merito pro peculiari affectu habeatur. Ab ea est illa affectus hujus dulcedo, quam tantopere prædicat *Cartesius*, & quæ semel

semel degustata non exiguam felicitatis humanæ, immo præcipuam ejus partem, in acquiescentia hac interiore reponimus.

§. 765.

Gloria est gaudium, quod percipitur ex aliorum de nobis nostrisque benigno judicio. Si gaudium nascens fuerit, ejus loco voluptas percipitur in minori gradu, quam qui ad prædonium, in quo gaudium consistit (§. 614), sufficit. Dicitur autem *judicium* aliorum de nobis aliisque *benignum*, si ea, quæ fecimus, bene ac recte a nobis facta esse, quæque nobis sunt, ea bona esse judicant.

Gloria definitio.

Dari istiusmodi gaudium per propositionem subsequentem patet, quam ideo ad evincendam definitionis hujus realitatem subjungimus, quemadmodum jam in aliis casibus a nobis factum fuit.

§. 766.

Si quis *benignum* aliorum de se suisque *judicium* sibi repræsentat, gaudio afficitur, seu quod perinde est, ex opinione benigni aliorum de nobis nostrisque *judicii* multoque magis ex ipso *judicio* voluptate, vel gaudio afficitur. Si quis enim sibi *benignum* aliorum de se suisque *judicium* repræsentat; is vel novit alios judicare, vel existimat alios judicatuos esse, quod quæ fecit, bene ac recte fecerit, quodque ea bona sint, quæ ipsi sunt (§. 765). Quamobrem & perfectionis sui ipsius ac operis sui, vel perfectionis aliorum, quam sibi promovisse videtur, conscius est, sive illa vera fuerit, sive apparens (§. 554. 557), adeoque voluptate multiplici (§. 511), vel prorsus gaudio afficitur (§. 614).

Idem confirmatur a posteriori. Exempla inter eruditos maxime obvia sunt. Ponamus Geometram quendam conscripisse Tractatum de novo quodam curvarum genere, hactenus Geometris ignoto, ac novis usum esse artificii analyticis in symptomatibus earum investigandis. Quodsi jam hoc scriptum suum ad opinionem Geometrarum refert sibi que persuadet,

suadet, quod plurimum sint ejus judicio ac ingenio tributuri opusque suum maximi facturi; gaudio prorsus singulari perfunditur, quo veluti extra se rapi videtur, & nil magis in votis habet, quam ut judicia Geometrarum peritorum actu percipiat. Quodsi contingat Geometram quendam primi ordinis laudare opus ipsius; gaudium ejus multo intensius redditur: quod in causa est ut aliis narret judicia aliorum de suo opere, monstrans literas, in quibus ea ad ipsum perscripta sunt, vel locum librorum, in quibus elogia operis sui leguntur. Enimvero gaudium istiusmodi non tantummodo in Geometra; sed in aliis quoque viris doctis observare licet, sive Theologi fuerint, sive Juri, sive Medici, sive Mathematici, sive Philosophi, sive Literatores, seu quocunque demum nomine veniant. Immo cum necesse non sit, ut, qui benigna aliorum judicia de opere suo sibi promittit, istiusmodi judicia mereatur, vel certam spem foveat, opinione fallaci ad affectuum finem sufficiente; gaudium eximium in iis promiscue observare datur, ubi opera sua, vel inventa, quæ sibi esse opinantur, ad aliorum opinionem referunt. Notus mihi fuit ante annos complures Medicus quidam haud incelebris, qui cum esset principiorum astronomicorum prorsus ignarus, & in elementis Geometriæ adeo hospes, ut tres in triangulo rectilineo angulos duobus rectis æquales esse ignoraret, in elementis Arithmeticæ adeo rudis, ut ne quidem abacum Pythagoricum perspiceret, multo minus multiplicatione ac divisione consueta defungi posset, audacia tamen vix credibili omnem Astronomiam reformare & calculum astronomicum, præsertim eclipsium, facilitare volēbat. Nemo non me vel tacente intelligit, quam pueriliter a vero aberrare debuerit, ubi nova sibi invenisse visus est. Hoc tamen non obstante cum inventa sua Cassiniani, Heveliani, Kepleriani longe præstantiora existimaret orbemque ea visurum in summam admirationem abreptum iri sibi persuaderet, tanto gaudio efferebatur, quanto nunquam elatum vide-

viderim alium. Exempla cumulare licet, si quis vulgus eruditorum adire velit, quod felix est errore suo. Suppeditant quoque exempla artifices opera sua, quibus perficiendis incumbunt, ad aliorum judicia referentes. Præterea attendendum est ad actiones morales; quas qui ad aliorum opinionem referunt, gaudere deprehenderis ubi eas laudari audiunt, vel eandem laudatum iri sibi persuadent.

Gaudium hoc prorsus differt ab eo, in quo acquiescentia in se ipso consistit. Ipso sensu interno utrumque a se invicem discernere licet. In eandem inquiremus sollicitus in Psychologia rationali. Ingens autem differentia effectum unum ab altero tanquam duas diversas gaudii species distingui jubet. Utiliter uterque conjungitur: sed de eo dicendum erit in philosophia Morali, ubi varios affectuum usus atque abusus exposituri sumus, ut eos in rem nostram vertamus, ab his vero nobis caveamus.

§. 767.

Si quis gloria commovetur, is quæ fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari opinatur. Gaudium enim percipit ex be- ^{quis gloria commove-} nigno aliorum de se suisque judicio (§. 765). Quamobrem cum aliorum de nobis nostrisque, adeoque iis, quæ fecimus, vel quæ nobis sunt, judicium tunc benignum experiamur, si ea, quæ fecimus, vel quæ nobis sunt, ab aliis bona existimantur (§. cit.); qui gloria commovetur, is ea quæ fecit, vel quæ sibi sunt, ab aliis bona existimari experitur. Enimvero affectus etiam oriuntur si tantummodo nobis sit boni, vel mali opinio, cum sufficiat ejusdem confusa representatio (§. 605), adeoque gloriæ quoque affectus animum ejus invadere debet, si quæ fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari, aut ubi nondum aliis innotuere, bonæ judicatum iri opinatur.

Propositio hæc convertenda a nobis est in usum definitionis realis. Convertam igitur eidem subjicimus.

§. 768.

Si quis ea, quæ fecit, vel quæ sibi sunt, ab aliis bona existimari opinatur, gloria commovetur, ubi animum ejus affectus ^{idem ultie-} ^{rius expen-} ⁱⁿ⁻ ^{diunt.}

Dd dd 3

invadit. Etenim si opinatur, quæ fecit, vel sibi sunt, ab aliis bona existimari; benignum sibi promittit de se suisque judicium aliorum (§. 765). Enimvero si benignum sibi aliorum de se suisque judicium repræsentat gaudio afficitur (§. 766), in casu scilicet affectus orientis, ubi quis bonum existimat aliorum de se suisque benigna esse judicia. Quamobrem cum gaudium istud gloria sit (§. 765); gloria commovetur, ubi affectus animus ejus invadit.

Non sine ratione prædicato adjecimus restrictionem, propterea quod dantur homines, qui ad aliorum de se suisque judicia parum attendunt, adeoque nec gaudio afficiuntur, ubi benigna sunt. Affectus adeo in istiusmodi subjectis, quorum ad gloriam non dispositus animus est, nullus oritur. In simili autem casu semper tacite supponimus affectum quandam oriri, nobisque tantummodo animus est inquirendi in affectus istius speciem.

§. 769.

Gloria definitio realis.

Gloria est affectus, qui oritur si ea, quæ fecimus, vel nostra sunt, ab aliis bona existimari opinamur.

E. gr. ponamus Poëtam sibi repræsentare elogium ab aliis in carmen suum conferenda, vel legere in scriptis aliorum encomia, quibus ipsum ob poemata a se condita ornant; singulari quadam specie gaudii animum ejus commoveri res omnibus explorata est. Hanc vero gaudii speciem gloriam appellari monuimus (§. 765). Gloria igitur commovetur animus Poëtæ. Deditur exempla alia definitionem gloriæ nominali illustraturi, quæ etiam ad definitionem realem illustrandam trahi possunt. Immo definitio realis ex nominali sine ambagibus exculpi poterat, quod scilicet sit affectus ex opinione benigni aliorum de se suisque judicii ortus, nisi subinde consultius esset ipsum judicium, quale sit, statim exprimi, ut citra ambages procedat applicatio.

§. 770.

Definitiones gloriæ significatæ receptivæ conformes.

Definitio gloriæ tam realis, quam nominalis notionibus communibus & significatæ in philosophiam introducto conformis. Negari non potest, gloriam vulgo non pro affectu sumi, sed pro causa affectus. Affectui enim nullum peculiare imponi.

ponitur nomen, propterea quod vulgo gaudium calus presentis non distinguitur a gaudio alio, differentia tantummodo obscure percepta. Vocabuli significatum exponunt *Goclenius* & *Martinus* in Lexicis. Varias ille affert aliorum definitiones, quæ in eo conspirant omnes, quod benignum aliorum de iis, quæ bene ac recte a nobis facta sunt, iudicium sit id, quod gloria appellatur. Hoc vero iudicium, quatenus nobis in mente idem representamus, esse causam affectus, patet (§. 169. *Psychol.* & §. 881. *Ontol.*). *Albertus Magnus* gloriam esse ait claram cum laude notitiam, ejus scilicet, cui gloria tribuitur. Requirit adeo, ut is, cui gloria esse dicitur, aliis sit notus, & quod eundem laudent, quodque hæc laus non sit communis, sed eximii gradus: ideo enim clara appellatur. Jam vero, non male definiente *Goclenio*, laus est significatio expressa boni, quod est in qualibet re, adeoque ab aliis quis laudatur, quatenus recensentur bona, quæ ipsi sunt, ac in primis quæ bene ac recte fecit, consequenter cum laus eximii gradus ad gloriam requiratur, bona, quæ de altero commemorantur, gradus eximii ac facta præclara esse debent. Patet igitur *Albertum Magnum* studiose, quod gloria consistat in iudicio aliorum de bono haud vulgari, quod nobis inest, & de iis, quæ a nobis præclare facta sunt, nimirum ut ea ipsis & perspecta sint, & ab iisdem candide significantur. Ecquis non videt causam affectus, quem gloriam dicimus, ab *Alberto Magno* fuisse gloriam dictam (§. 169)? *Boëtius* gloriam definit per illustrem & pervulgatam recte factorum & magnorum vel in suos cives, vel in Remp. vel in omne genus hominum meritum famam. Ad famam denuo requiruntur duo, scilicet recte factorum & magnorum meritum in alios notitia, atque expressa eorundem significatio in vulgus disseminata, aut minimum inter eos pervulgata, quorum de iis iudicium suspiciendum. Quamobrem & *Boëtius* gloriam denuo reducit ad iudicia aliorum de nobis, quod eximiis bonis ornati simus & præclara fecerimus,

con-

consequenter gloriæ nomen causæ illius affectus tribuit, quæ a nobis gloria appellatur. Omnium vero clarissime *Augustinus* gloriam per affectus nostri causam definit, dum eam esse dicit judicium hominum bene de hominibus opinantium. *Martinus* vagum vulgo censet vocabuli significatum; adeoque diversè exponit, quos obtinet. Primo loco commemorat actionem celebrantis, quæ gloriæ nomine insignitur; & hunc potiorē significatum existimat, dum gloriam per frequentem famam cum laude, seu claram notitiam cum laude explicat. Per laudem idem intelligit commemorationem boni, quod est in aliquo, vel ab aliquo. Atque adeo mens *Martinio* eadem fuit, quæ *Boëtio*. Ostendimus vero *Boëtium* causam affectus, de quo nobis jam sermo est, gloriā appellasse. Ergo patet *Martinio* quoque causam ejusdem affectus gloriæ nomine venire. *Cartesius* in Tract. de pass. animæ part. 2. art. 66. gloriam in numerum affectuum retulit & dum hanc ejus dedit definitionem realem, quod bonum, quod est, vel quod fuit in nobis, si referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere possunt, eum excitet; haud obscure significat ad gloriæ affectum excitandum sufficere repræsentationem judicii aliorum de eo, quod nobis inest, vel quod fecimus, etsi nunquam ita judicaturi sint alii, vel aliter jam judicent alii. Atque hæc consentanea sunt definitioni reali, quam dedimus (§. 170). Quoniam igitur tanto philosopho præeunte gloria in numerum affectuum tanquam singularis eorundem species relata fuit, & ab ejus parte stat veritas, quemadmodum ex anterioribus abunde liquet; veritas non modo eandem in numerum affectuum a nobis referri; verum etiam nomen, a *Cartesio* eidem impositum retineri jussit ratio (§. 142. *Disc. prælim.*).

In lingua vernacula non opus est, ut nomen causæ affectui imponamus; sed peculiare prostat nomen, quod eum a causa distinguit. Etenim cum gloria nobis idem sit quod *Kuhm*; si communi more pro causa affectus sumitur; affectum ipsum *Kuhm* *Begierde* appellamus quasi gloriæ cupiditatem. Absit autem ut quis affectum hunc

hunc cum ambitione confundat, quod vitium in excessu esse suo loco in Moralibus ostendemus, cum affectus, de quo jam loquimur, non semper malus sit, etsi abusu ejusdem ambitio gignatur. Posset is etiam Germanice dici *Ruhm-Liebe*, quasi amor gloriæ; sed malui tamen vocabulum prius huic posteriori præferre, propterea quod illud rei convenientius est, utpote impetum istum exprimens, quo, qui gloria ducitur, in eundem fertur.

§. 771.

Gloria stimulus est ad præclara præstanda absque ulla Gloria spe lucri. Si quis enim gloria ducitur, is ea, quæ facere debet, ad aliorum opinionem refert, atque gaudet, quamprimum existimat, alios de iis judicaturos, quod præclare facta sint (§. 765). Quoniam itaque ex eo voluptatem percipit, quod alii præclare a se factum sint agniture (§. 614); id quidem tanto melius judicat, quanto major voluptas est quæ inde percipitur (§. 612), consequenter quod faciendum est ideo appetit (§. 579). Gloria igitur stimulus est ad præclara agenda. Enimvero quoniam qui gloria ducitur ideo præclare facienda appetit, quod alios agnituros esse confidit, se rem bene ac recte fecisse; perse patet, quod absque spe lucri idem faciat, seu quod idem faciat, etiamsi nullum inde lucrum speret.

A posteriori idem luculentis admodum testimoniis confirmari potest. Suppeditant nobis inprimis talia Astronomi, quæ omni exceptione majora esse nemo non agnoscere debet. Quantos, quæso, sumtus Astronomiæ perficiendæ gratia fecit *Joannes Hevelius*? Quantum operæ consumpsit in observationibus cœlestibus venandis, quarum thesaurum nobis inprimis altero Tomo Machinæ cœlestis exhibuit? Cum selenographiam accuratam conficere vellet, ipsemet objecta accurate in charta delineare ac delineata æri incidere didicerat, ne veritatem & accuratationem observationum negligentia artificum corrumpere dubiamque horum fidem experiri cogeretur? Ex scriptis vero ejusdem satis superque apparet, ipsum non alia de causa tantopere sollicitum fuisse, ut omnia bene ac recte fierent, quæ

(*Wolffi Psychologia.*)

E c c e

Astro-

Astronomiæ perficiendæ gratia moliebatur, quam ut Astronomi periti agnoscerent, ipsum omnes Astronomi partes ex æsse adimplevisse. Nullum vero inde lucrum sperare poterat. Etenim inter modos acquirendi nemo refert sumtus in Astronomiam perficiendam faciendos, quos multis modis aliis utiliter impendere licebat. Non igitur opus est ut prolixè ostendatur, *Hevelium* nulla spe lucri ad Astronomiam excolendam adductum fuisse. *Joannes Keplerus* stupendam industriam collocavit in theoria planetarum indaganda, cum maximam ingenii vi leges poli ac veras orbitas planetarum in apricum produceret. Quod vero non alius ipsi stimulus fuerit quam gloria, ex Dedicatione ad *Rudolphum* II. Imperatorem, quam Commentariis de motibus stellæ Martis præmisit, satis superque elucet. Provocare etiam poteram ad Tabularum non modo astronomicarum, verum etiam trigonometricarum, inprimis logarithmicarum conditores, quorum exemplum vel ideo dignum, quod hic commemoretur, quia periti satis superque intelligunt ipsos tot calculi tædia non alio fine devorasse, quam ut bene meriti de genere humano dici possent. Enimvero prostant quoque inter eruditos ceteros exempla longe plurima, quæ veluti sponte sua unicuique sese offerunt, modo levi attentione uti velit. *Ovidius* ipsemet de se fatetur, quod stimulum sibi dederit gloria ad arduum opus perficiendum. Ita enim canit:

Magnum opus aggredior, sed dat mihi gloria vires:
Vires nimirum dat gloria, quatenus gaudio perfusi novo quasi impetu accepto ad perficienda ea ferimur, quorum executio tædiis plena, ut a proposito quasi declinemur. Sed non opus est verbis, ubi rerum testimonia adsunt. Nihil enim præclarum unquam in orbe terrarum factum, quod ex gloria tanquam fonte non manaverit. Et ubi accuratius inquisiveris, nonnisi eos qui gloria ducti fuere, fecisse præclara ac de genere humano bene meruisse deprehendes.

Pro-

Propositio præsens non satis commendari potest, quæ mente continuo volvatur-revolvaturque. Utilitatis maximæ est in omni præxi morali & qui gloria uti noverit, haud postremum felicitatis suæ partem eidem tribuit. Recte si eadem utaris, affectui huic socium sese præbet jucundissimus ille, quem acquiescentiam in seipso appellavimus. Cavendus vero est abusus ambitionis fomes, cui penitentia se comitem præbet cum aliis affectibus molestis. Sed de his disserere non est hujus loci. Dabimus suo loco in philosophia morali, quæ conducunt.

§. 772.

*Qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de se suisque judi- Quamvis
cia placeant.* Qui enim gloria ducitur, is gaudio afficitur ex ^{placeant}
benigno aliorum de se suisque judicio (§. 765). Quamobrem <sup>ei, qui glo-
ria ducitur.</sup>
cum ea nobis placeant, ex quibus voluptatem percipimus (§. 542); ex iis vero voluptatem percipiamus, unde gaudio affi-
cimur (§. 614): qui gloria ducitur, ei benigna aliorum de se
suisque judicia placeant.

Idem a posteriori confirmatur ex iis, quæ ad confirman-
dum gaudium ex representatione benigni aliorum de se suis-
que judicii ortum in medium adduximus (§. 766). Cur enim
Geometra aliorum de inventis suis judicia benigna aliis com-
memorat? Non alia sane de causa, quam quod inde volupta-
tem percipiat, consequenter quod judicia ista eidem placeant.
Enimvero a posteriori propositionis præsentis veritas adeo ma-
nifesta est, ut nemo ideo eam in dubium revocaverit.

§. 773.

*Si cui benigna aliorum & quidem perito peritorum judicia Signum
de se suisque placeant; is gloria ducitur, seu animum habet ad gloria.
gloriam dispositum.* Etenim si cui judicia aliorum de se suis-
que placeant, is ex iis voluptatem percipit (§. 542), adeoque
pro re nata prorsus gaudio afficitur (§. 614). Enimvero qui
ex aliorum de se suisque benignis judiciis voluptatem percipit,
vel gaudio prorsus afficitur, is gloria ducitur (§. 765), seu
animum ad gloriam dispositum habet. Quamobrem cui be-

E c c c 2

nigna

nigna aliorum de se suisque judicia placent, is gloria ducitur. Quoniam vero periti satis superque perspectum habent, nonnisi peritos de se suisque judicia veritati consentanea ferre posse; ideo quoque nonnisi ipsorum judicia ipsis placent, consequenter si peritis peritorum judicia benigna de se suisque placent, eosdem gloria duci inde manifestum est.

Ad confirmandam propositionem præsentem a posteriori eadem faciunt, quibus præcedens confirmatur. Ipsa autem experientia loquitur peritis non placere nisi peritorum judicia & quo quem magis norunt rei, de qua judicium ferri debet, peritum, eo magis judicium placere; at imperitorum judicia licet benignissima non commovere peritos. Ita Geometra primi ordinis insuper habent judicia eorum, qui cum ultra elementa non sapiant, de inventis ipsorum judicium ferre nequeunt: ast iidem delectantur judiciis aliorum sibi similium. Philosophum non movent judicia aliorum, qui philosophi videri volunt, non sunt; ast eorum demum judicia placent, quibus de rebus philosophicis judicare datum est. Ut ad exempla specialia descendamus, *Copernicum* testem appellamus, qui Astronomorum peritorum judiciis contentus ceterorum Astronomiæ imperitorum judicia contemnebat, quemadmodum ex Dedicatione operis de Revolutionibus orbium cælestium constat. Hinc videas peritos non captare auram vulgi, quemadmodum vulgus eruditorum facit, nec magni facere elogia, quæ in verbis elegantiam habent, nihil autem ejus significant, quod laudem constituit; sed commemorationem meritorum iis placere, quæ laudem absolvit. Atque ideo porro moris est, ut periti alios laudaturi in factis recensendis ac describendis tori sint, a verbis autem pomposis, quæ vulgi pabulum sunt, prorsus abstinant. Atque ita abunde patet, si de peritis judicandum, utrum ad gloriam dispositum habeant animum, nec ne; quomodo ad peritorum judicia sese habeant, respiciendum esse.

Habe-

Habemus hic signum non modo gloriæ, verum etiam peritos ab imperitiis distinguendi. Quod utinam notarent, qui vanæ gloriæ studiosi sunt, ut suæ inde imperitiæ convincerentur, quam alias ob imperitiâ agnoscere minime valent. Sed plura eam in rem dicemus in Moralibus. Imperitus ille astrophilus, de quo supra diximus (§. 766), mirifice delectabatur iudiciis hominum astronomiæ omnis expertum, veluti si inventa, quæ jactabar & de quibus ipsi nihil intelligebant, luce publica digna pronunciabant fidem habentes magnificis laudibus, quibus inventor inventa sua ipsemet extollebat.

§. 774.

Pudor est tristitia, quæ percipitur ex sinistro aliorum de nobis nostrisque iudicio. Si tristitia nascens fuerit, ejus loco *pudoris definitio.* tedium percipitur, in minori gradu quam qui ad prædominium sufficit, in quo tristitia consistit (§. 619). Dicitur autem *iudicium* aliorum de nobis aliisque *sinistrum*, si ea, quæ fecimus, ea minus recte a nobis facta esse, quæque nobis sunt, ea mala esse judicant.

Dari istiusmodi tristitiâ ac tedium per propositionem subsequentem patet, quam ideo ad evincendam hujus definitionis realitatem subjungimus, quemadmodum in superioribus factum. Quemadmodum vero in affectu gloriæ supponitur, quod affectui indulgens iudicium aliorum benignum verum esse reputet, cum inde sit, quod peritus imperitorum iudicia non curet (§. 723); ita quoque in affectu pudoris supponi debet, eum, quem pudet, iudicium aliorum de se suisque *sinistrum* pro vero habere debere. Id vero ex subsequente propositione patebit.

§. 775.

Si quis sinistrum aliorum de se suisque iudicium sibi repræ- *Realitas*
sentat, idemque pro vero habet: tædia, vel tristitia afficitur, definitio
seu quod perinde est, ex opinione sinistri aliorum de nobis no- *pudoris ad-*
strisque iudicii, multoque magis ex ipso iudicio, quod verum *strititia.*
esse, vel etiam pro vero ab aliis haberi agnoscimus, tristitia,
vel tædio afficitur. Etenim si quis *sinistrum* aliorum de se
suisque iudicium sibi repræsentat, idemque pro vero habet, is
sibi conscius est alios judicare, vel judicaturos esse, quod ea,

Ecce 3

quæ

quæ fecit, male ac minus recte a se facta sint, vel quod ea quæ sibi sunt, mala sint (§. 774), immo ipsemet iudicet ea, quæ fecit, male ac minus recte a se facta esse, vel ea, quæ sibi sunt, mala esse (§. 505. *Log.*). Imperfectionis igitur suæ sibi conscius est, quatenus mala a se patrata, vel patranda, vel mala, quæ ipsi sunt, intuetur (§. 565): Imperfectionis status sui sibi conscius est, quatenus aliorum sinistra judicia intuetur (§. 567). Ex utraque igitur causa rædio afficitur (§. 518), vel prorsus tristitia animus corripitur (§. 619).

Idem confirmatur a posteriori. Exempla inter eruditos obvia sunt. Si quis eruditus in libro, quem publici juris fecit, errores a se admissos animadvertit sibi quæ repræsentat judicia aliorum de se suoque libro sinistra; nemo non novit animum ejus rædio, immo tristitia perturbari. Atque tum pudet eum erroris a se admissi. Enimvero cum simul ipsam pœniteat, quod librum ediderit, antequam curis posterioribus eundem subjicere potuerit; uterque autem affectus tristitiæ quædam species sit (§. 755. 774); attentione opus est, ut, quæ ad pœnitentiam spectant, separentur ab iis, quæ sunt pudoris. In se unusquisque haud difficulter distingvit ea, quæ sunt pœnitentiæ, ab iis quæ sunt pudoris, neque enim alia re opus est, quam ut attendamus, utrum nobis jam conscii simus nostri, an alieni de factis nostris iudicii. In casu enim primo pœnitentiæ (§. 755); in posteriori pudori locus est (§. 774). Sunt vero etiam signa externa, per quæ pœnitentiam a pudore distinguere licet. Pudorem enim nemo non agnoscit ex rubore faciei, aversione vultus ac demissione oculorum: pœnitentiam vero ex planctu de actionibus commissis, vel omis- sis. Uterque autem affectus verbis non simulatis sese prodit. Sed hæc satis obvia sunt, ut ad specialia descendere non sit opus.

Tristitiam, quæ pudorem absolvit, prorsus differre ab ea, quæ pœnitentiam constituit, ipso sensu interno percipimus. Nostrum vero
demon

denum erit in istam differentiam inquirere in Psychologia rationali. Multam quoque lucem differentiae huic affundet philosophia moralis.

§. 776.

Si quem pudet eorum, quae fecit, vel quae sibi sunt, is Pudoris est ea ab aliis ignorari mallet. Si quem enim pudet eorum, quae fecit, vel quae sibi sunt, is ex eo tadium percipit, vel tristitia afficitur, quod sibi persuadet, alios de se suisque sinistre iudicatu-
 ros (§. 774). Quoniam igitur sinistra aliorum de se suisque iudicia tanto majus malum videntur, quanto majus tadium est quod inde percipitur (§. 613); illa quoque iudicia aver-
 satur (§. 590), consequenter mallet ea impossibilia esse. Quare cum alii de nobis nostrisque iudicare nequeant, si quae fecimus, quaeque nobis sunt ignorant; is utique, quem pudet eorum, quae fecit, vel quae sibi sunt, ab aliis ignorari mallet.

Patet idem clarissime a posteriori. Etenim si quis in dignitate constitutus parentes habet vilioris conditionis ac pauperes, eumque eorum pudet, quod sibi metuit a contemptu aliorum ob vilem conditionem ac egestatem parentum; is de parentibus suis nunquam loquitur, immo sollicitè cavet, ne quis resciat quinam sint, vel fuerint parentes sui, manifesto indicio malle sese ut alii ignorent, quinam parentes sui sint, vel fuerint. Similiter si quis fecit ea, quorum ipsum pudet; is ea, quae fecit, studiose celare solet, manifesto utique indicio, malle ipsum ab aliis ignorari quae fecit. Immo si noverit, constare aliis de facto suo, in conspectum eorum vix prodire audeat, nec ferre potest, ut quis ipsum intueatur, immo nec ipse quenkum intueri valet: id quod denuo manifesto indicio est, malle sese ignorari ab aliis, quae fecit, aut id in votis habere, ut ne alii de ipso cogitent. Nimirum multa fluunt ex propositione praesente, quae sensui maxime obvia sunt, adeoque indicia praebent ejus, quod in propositione praesente affirmatur.

Pro-

Propositio præfens plurimum utilitatis nobis afferet in moralibus, ubi eadem tanquam principio in casibus bene multis utemur.

§. 777.

*Quales
sunt, qui ad
se,
pudorem
promi,*

Qui ad pudorem pronus est, is malum existimat alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala sunt. Si vis enim ad pudorem pronus est, is ex eo tædium percipit, immo tristitia afficitur, quod alii norint ea, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala adsunt (§. 774). Quamobrem cum id malum tanto majus judicemus, quo majus tædium est quod inde percipitur (§. 613); qui ad pudorem pronus est, is malum existimare debet alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, & quæ sibi mala adsunt.

A posteriori propositio confirmatur, quod videamus eos, quos pudore corripimus observamus, studiose celare, quæ a se male facta sunt, & unde famam detrimentum capere posse existimant. Jam vero ea averſamur, quæ nostra opinione mala sunt (§. 579). Satis igitur certo inde colligitur, quod ad pudorem pronus malum reputet ea, quæ in se reprehensione, vel censura aliorum digna sunt, aliis innotescere.

Quoniam dantur gradus pudoris, ita ut unum magis pudeat eisdem, quam alterum, etsi idem sit utriusque de eodem judicium; unus quoque magis malum judicat, quam alter, si mala de se aliis innotescant. Quamobrem ubi propositionem a posteriori confirmare volueris, ad ea in primis exempla respiciendum est, quæ pudorem gradus excelsi loquuntur. Ceterum id, unde propositio a posteriori confirmatur, per modum corollarii fluit ex propositione præfente, quinadmodum ex sequente articulo apparet.

§. 778.

*Effectus
pudoris,*

Quoniam is, qui ad pudorem pronus est, malum existimat alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, aut quæ sibi mala sunt (§. 777); quamprimum vero aliquid malum judicamus, idem averſamur (§. 590), consequenter neſiat omni malo impedire studeamus; *Qui ad pudorem pronus est.*

est, studiose caret, ne quæ mala sunt opinione sua, vel communi hominum opinione, aliis de se innotescant.

§. 779.

Pudor est affectus, qui oritur, si mala, quæ fecimus, *Definitio* vel nobis sunt, aliis innotescere ac ab iis agnosci nobis repræ-pudoris sentamus, vel, ex opinione censuræ aliorum, quam ob ma-*realis.* lum a nobis perpetratum, vel quod nobis est, incurreremus.

E. gr. Ponamus Poëtam admisisse errorem in quantitate syllabæ ejusdæ. Quodsi eodem animadverso cogitet, quomodo alii eundem in detrimentum laudis ad minuendam famam ipsius sunt interpretaturi; pudore suffunditur. Ponamus aliquem, cui cum homine consuetudo intercedit, qui morbo gallico laborat, contagio affici, Quodsi jam cogitet, quam sinistra futura sint aliorum de se judicia, quam hæc futura sint famæ suæ nocua, ubi præsentem intueretur, qui morbum sibi infectum noverit, pudore suffunditur. In hæc vero casu distinguenda est tristitia simplex ex fortunæ adversæ opinione orta, quæ nos inmeritos in censuram aliorum adduxit, a tristitiæ specie, quæ ad pudorem spectat.

§ 780.

Definitio pudoris tam realis, quam nominalis usui communi loquendi ac recepto in philosophia significatus conformis. *Definitio* *nes pudoris* pudorem nemo non colligit ex rubore, quo suffunditur subito *nominali* facies, ubi v. g. narrantur male a nobis facta, quemadmodum *loquendi* jam supra notatum est (§. 755). Quoniam rubor iste motus *conformis* extraordinarii sanguinis indicium est; pudorem ab omnibus in numerum affectuum referri palam est (§. 611). Porro nemo non fatetur, quod nos pudeat male factorum, quatenus nobis conscii sumus nos ob ea aliorum censuram incurrere. Quamobrem abunde patet ex communi usu loquendi pudorem designare affectum, qui in nobis oritur, si quæ fecimus talia sunt, ut ab aliis recte improbentur nobismet ipsi judicibus, vel si aliorum judicium famæ nostræ adversum fore certo persuasi sumus, quod ea, quæ fecimus, communi omnium opinione mala reputentur. Vocabulum adeo pudoris vulgo su-
(Wolffii Psychologia.) Ff ff nitur

mitur in eodem prorsus significatu, quem nos eidem tribuimus (§. 719). *Aristoteles* pudorem definit per timorem iuxta reprehensionis. Reprehensio consistit in iudicio aliorum de nobis nostrisque factis sinistro, quod scilicet malum reputetur, nos talia fecisse, vel talia nobis adesse. Reprehensionem iustam censemus, si idem sit nostrum iudicium, ut ab altero nobis iudicio suo injuriam fieri minime arbitremur. Timemus istam reprehensionem, quando suspicamur fore ut aliis innotescant, quæ reprehensione digna commisimus, vel ut alii, ubi jam innotuere, in malam partem eadem vertant. Pudor igitur oritur juxta *Aristotelem* ex eo, quod existimemus alios nos reprehensuros ob ea, quæ ipsimet reprehensione digna iudicamus, seu, quod perinde est, alios iudicaturos malum esse, quod hoc, vel istud fecerimus, quod hoc, vel istud nobis sit, vel acciderit, nostroque assensu ipsorum iudicium confirmare teneamur. Ecquis vero non videt hæc cum definitione nostra reali optime consentire (§. 779)? Non est quod dicas *Aristotelem* pudorem definire per timorem, cum nos eundem definiverimus per tristitiam. *Aristoteles* enim non explicat, in quonam pudor consistat; sed quomodo oriatur, seu quæ de causa oriatur. Sane si pudor in timore consisteret, nunquam nos puderet mali a nobis perpetrati, ubi censuram alterius actu incurrimus, seu nos ab eodem ideo reprehendi audimus. Nemo autem est, qui nesciat pudori utique etiam in hoc casu esse locum. Præterea ipse quoque metus tristitia quædam species est, quemadmodum deinceps ostendemus, ut adeo, qui pudorem metus quandam speciem facit, non neget eundem esse speciem quandam tristitiæ. *Cartesius* in Tract. de passionibus animæ part. 2. artic. 66. hanc tradit pudoris definitionem realem, quod malum, quod est, vel quod fuit in nobis, si referatur ad opinionem, quam alii de eo concipere possent, pudorem excitet. Eam non differre a definitione reali, quam dedimus (§. 779), ex utriusque collatione patet. Non igitur immu-

immutavimus vocabuli receptum in philosophia significatum; sed cum retinuimus, qui & veteri, & recentiori philosophiæ prorsus conformis.

Pudor res notissima est, & in eorum affectuum numero, quos facillime agnoscunt & inter se distinguunt vulgo omnes. Quamobrem facillime eorum, quæ de hoc affectu dicuntur, experimentum capi potest, modo attentione uti didiceris, ut advertas quæ vel in sensum externum incurrunt, vel in anima apperipiuntur, atque eos a se invicem distinguas casus, in quibus pudor solus invadit animum & in quibus alios socios habet.

§. 781.

Qui ad gloriam pronus est, idem ad pudorem pronus est. Gloria & ^{pudoris cognatio.}
Etenim qui ad gloriam pronus est, is voluptatem, vel gaudium percipit ex eo, quod alii bona esse judicant quæ ipse fecit quæque ipsi sunt, & quæ ipsemet talia agnoscit (§. 765), consequenter tanto magis bonum existimat, quod alii ita judicent, quanto major voluptas est, quæ inde percipitur (§. 612). Quoniam igitur malum judicare debet, quod alii ab ipso facta mala judicent ac quæ ipsemet mala esse agnoscit, cum malum bono contrarium sit (§. 554. 565); tridum, vel tristitiam ex eo percipere debet, quod, quæ a se male facta agnoscit, eadem improbent alii (§. 613). Ad pudorem adeo pronus (§. 774).

A posteriori quoque idem satis superque patet. Ecquis enim ignorat neminem magis pudore suffundi quam eos, qui gloriæ dulcedine capiuntur? Hinc videas eruditos, qui ad nominis gloriæ contendant, pudere erroris. Ac ideo invaluit mos, ut vulgus eruditorum, quod evidentiz sensu destitutum, errores suos palliare ac defendere soleat, ne a sui similibus errasse videatur. Et ex adverso periti errores a se admissos emendant ac speciminibus præclaris edendis operam navant, ut ne alii periti errorem in vitium vertant.

Cognatio affectuum, qua palam sit, quinam alii ex aliis nascuntur, & quinam simul in idem subiectum cadere possunt, maximè

utilitatis est in moralibus, tum in conjectandis hominum moribus, tum in difficili, sed perutili argumento de appetitu sensitivo in concordiam cum rationali reducendo.

§. 781.

*Signum
gloria.*

Qui ad pudorem pronus est, ad gloriam quoque pronus est. Qui enim ad pudorem pronus est, is ex eo tristitia afficitur, vel tedium percipit, quod malum judicet, alios nosse, quæ a se male, vel minus recte facta sunt, & quod eadem mala esse judicent (§. 774. 777). Quoniam igitur mala judicat, quæ famæ suæ adversa, adeoque statum externum imperfectiorem reddunt (§. 565); ex adverso bonum judicabit, quæ famæ consulunt, adeoque statum ejus externum perficiunt (§. 554). Quoniam igitur ad famam conducit, si quæ a nobis bene ac recte facta sunt, ab aliis agnoscantur & approbentur; hoc aliorum de se factisque suis judicium bonum utique judicare, consequenter ex eo voluptatem tanto majorem percipere, adeoque & tristitia affici (§. 619) debet, quanto magis bonum judicat aliorum istud de se judicium (§. 612). Ad gloriam adeo pronus est (§. 769).

A posteriori confirmatur propositionis præsentis veritas, quatenus vulgo pudor boni animi indicium præbere existimatur, nimirum quod famæ ac existimationis suæ rationem habet, quæ male ac minus recte factorum pudet, immo quia pudore suffunditur, ubi aliis persuasum est, quasi fecisset quæ famam labefactant. Ecquis vero non videt, neminem non agnoscere pudorem esse signum gloriæ (§. 769)? Propositio itaque præsens adeo clara est, si experientiam consulis, ut inter notiones communes referri possit.

Probe autem notandum est, pudorem, quatenus affectus est, non esse confundendum cum abstinentia ab imprudentia, quæ in numero vitiorum est, & de qua in Moralibus agendum.

§. 783.

*Pœnitentia
pudoris co-
mes.*

Si quem pudet eorum, quæ fecit, cum eorundem quoque pœnitet. Si quem enim pudet eorum, quæ fecit, is sibi re-
præ-

præsentat finistrum aliorum de factis suis iudicium, idemque pro vero habet (§. 774. 775), consequenter malum a se factum sibi repræsentat. Quoniam igitur ex iis quæ fecit, tedium percipit, vel tristitia afficitur (§. 756); eorum, quæ fecit, ipsum pœnitet (§. 755).

Pœnitentiam ex pudore nasci aut, si mavis, hujus comitem esse, vel exinde a posteriori patet, quod, quos pudet eorum, quæ fecerunt, ingeminare audias: utinam hæc non fecissem! Immo non minus liquet ex eo, quod iis, quos pœnitet eorum, quæ fecere, ultro confiteantur se quod hæc fecerint non audere in conspectum aliorum prodire.

Propositio præsens non potest converti, neque enim in omni casu, quo quem eorum, quæ fecit, pœnitet, pudori locus est: etenim si quem pœnitet, quod patronum offenderit, ob damnum, quod incurrit, non ideo pudore suffunditur.

§. 784.

Amor benefactoris ob beneficia dicitur *Gratitudo*, aut, *Grati animi* si mavis. *Animus gratus.* mi definitio.

Gratitudo etiam in virtutum numero est, quatenus ad habitus *morales* refertur. Sed hoc respectu ad philosophiam moralem pertinet. Hic eam non consideramus nisi quatenus affectus est, amoris quedam species, quod amor singulari quadam ratione modificatur: id quod in se unusquisque experitur, qui affectus hujus singulari dulcedine capitur.

§. 785.

Quoniam qui alterum amat, ei animus dispositus est ad voluptatem ex ejus felicitate percipiendum (§. 633) & ubi felicitatem ejus cognoscit, ex ea actu voluptatem percipit (§. 634); *Qui gratum animum habet, ex felicitate benefactoris voluptatem percipit, atque animum ad eam inde percipiendam semper dispositum habet.* In quonam ea consistat.

Ponamus Mevium mutuo accepisse a Titio pecuniam, ut summi necessarios facere posset, quos nuptiarum causa postulabat. Ubi is habuerit gratum in Titium animum, insigni voluptate perfunderetur, quamprimum audiverit, ipsum evectum esse ad dignita-

F f f f 3

tem

tem in civitate eminentem. Atque hinc conollarium illustratur & confirmatur.

§. 786.

*Effectus
animi
grati.*

Qui gratum habet animum, is ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac gaudet ideo, quia benefactor gaudet; contristatur ideo, quod benefactor tristis est. Qui enim gratum habet animum, is benefactorem amat (§. 784). Quoniam igitur qui alterum amat, ex ejus voluptate voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod alter gaudet (§. 640); ex ejusdem tædio vero ipsemet tædium percipit, ac ideo contristatur, quod is tristis est (§. 641); qui gratum habet animum, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipit, ac ideo gaudet, quod benefactor gaudet, & ideo contristatur, quod is tristis est.

A posteriori idem colligitur ex eo, quod audientes eum, a quo beneficiis affecti sunt, cum voluptate vitam transigere, vel eidem materiam gaudendi esse, voluptate perfusi gaudiove elati, non modo verbis significant, quam gratum sibi sit talia audire, verum simul rationem hanc addant, quod multa ab eo in se profecta sint beneficia, vel factum quoddam singulare commemorantes, quod maximi beneficii loco reponunt. Similiter in casu opposito quando sinistra fata ejus narrantur, a quo beneficia quis accepit, haud raro audies tristem in hæc erumpere verba: doleo vicem viri optimi, meliore sorte digni, multa enim in me beneficia contulit, vel id mei gratia fecit, cujus tenacem ad cineres usque memoriam servabo. Ecquis vero est, qui in utroque casu non agnoscat animum gratum? Grati adeo animi esse ipso facto constat, ex voluptate benefactoris voluptatem, ex tædio ejus tædium percipi ab eo, qui animum gratum habet.

Patent hæc nuda applicatione eorum, quæ de amore in genere demonstrata sunt, ut adeo nihil difficultatis habeant, ubi superiora animo comprehendis.

§. 787.

§. 787.

Qui gratum habet animum, is voluptatem benefactori creare, tedium vero ab eodem avertere studet. Qui enim animum gratum habet benefactorem amat (§. 734). Enimvero qui alterum amat, is voluptatem eidem creare, tedium vero ab eo avertere studet (§. 652). Ergo qui gratum habet animum, is voluptatem eidem creare, tedium vero ab eodem avertere studet. Effectus
alius.

A posteriori propositionis veritas satis superque elucet ex casibus obviis. Ponamus enim Titium ob beneficia a benefactore in se collata eidem quid donaturum affirmare, se id non alio fine facere, quam quod noverit, ipsum inde voluptatem percepturum, vel quod animi grati indicium sit, vel quod res, quæ donatur talis sit, ut placeat alteri, etsi pretii levis æstimetur. Neque enim res solo pretio æstimantur communi, sed affectionis pretium, quod hic considerandum venit, alias prorsus rationes, quam quæ a lucro ortum trahunt, agnoscit. Similiter in casu adverso audies, Mevium hoc vel istud facere nolle, quod Titio displiceat. Quod si Sempronius exceperit, parum referre utrum ei placeat, an vero displiceat; Mevium hanc rationem reddere percipies, se facere nolle, quæ Titio sint tadio, propterea quod hæc, vel ista beneficia ab eo acceperit.

Etsi propositiones, cum quibus jam nobis negotium est, ex superioribus facillime colligantur, non tamen ideo prætermittendæ sunt, cum iisdem in hoc casu speciali opus habituri simus, quando in Moralibus de animo grato & ingrato acturi sumus, quatenus illa in virtutum numero est. Ecquis vero methodi gnarus ignorat demonstrationes fieri prolixiores, si principiis remotioribus utamur, quam ubi propiora adsunt. Sunt, autem propiora, quæ ad casus speciales pertinent; remotiora, quæ generalia sunt. Ad demonstrationes igitur contrahendas propiora non sunt negligenda.

§. 788.

Si beneficia qua talia nobis placent, aut, si majoris studi- Animigratum causa.

um beneficiendi in altero nobis placet, vel saltem actus, quem nos experti sumus; animus gratus efficitur. Observamus enim in benefactore, quod nobis placet per hypoth. adeoque cum amamus (§. 645), consequenter animus efficitur gratus.

A posteriori manifesta est propositionis præsentis veritas. Etenim nemo non novit, non minus ad impediendum, quo minus quis offendat benefactorem, vel faciat quæ eidem displicent; quam ad impellendum beneficiarium, ut faciat, quæ benefactori placent, tanquam motivis vulgo uti omnes beneficiis acceptis. Quoniam igitur a posteriori certum atque exploratum est, representatione beneficiorum excitari amorem benefactoris; eadem quoque animum gratum effici experientia magistra non minus liquet.

Notandum probe est, beneficia nobis placere debere qua talia, seu placere nobis debere; quod alter nobis benefecerit. E. gr. ponamus Mevium tibi donasse anulum pretiosum. Placere tibi potest annulus, ut eundem ames: at non ideo animum gratum exhibebis Mevio. Enimvero si consideres, te Mevio acceptum referre debere, quod anulum adeo pretiosum possideas, & cum esse causam voluptatis, quam inde percipis, atque adeo tibi placet actus donandis; tum demum tibi placet annulus tanquam beneficium a Mevio acceptum. Et in hoc casu amor benefactoris oritur, consequenter animus gratus.

§. 789.

Gratitudinis definitio. Animus gratus, seu *Gratitudo* est affectus, qui oritur, si beneficium ab altero in nos collatum, quatenus id alter in nos contulit, placet.

E. gr. si Mevii commendatione factum est, ut Titius ad munus aliquod fuerit promotus; Titio autem placet, quod id fecerit Mevius; beneficium a Mevio in ipsum collatum eidem ideo placet, quatenus ille in hunc idem contulit. Qui tunc oritur affectus, is est quem gratitudinem appellamus. Nimirum quando nobis alterum representamus tanquam benefactorem, eundem consideramus tanquam causam boni nobis præsentis. Similiter si quid nobis representamus tanquam beneficium ab altero in nos collatum; idem consideramus tanquam bonum quod cur nobis præsens sit in causa est alter.

§. 790.

§. 790.

Definitio gratitudinis nominalis & realis est communi usui loquendi & recepto significatui conformis. Quid sit gratitudo explicaturus *Donatus*: Non continuo, inquit, qui memor est, etiam gratus est. Memor enim est; qui apud se meminit: gratus, qui meruit hoc nomine vocari, dum vicem reddit. Unde recte concludit *Martinus* in *Lexico*, gratum esse eum, qui grates persolvere studet. Grates persolvimus, dum quæ bona sunt alteri pro virili promovemus. Duo igitur interprete *Donato* ex communi loquendi usu ad gratitudinem requiruntur, memoria scilicet benefactorum & studium benefaciendi ac inserviendi alteri ex ea ortum, cum secus memoria beneficiorum nulli esset usui, nec vicem redderemus. Reddimus enim vicem, si paria facimus alteri, quæ fecit nobis. Enimvero qui quæ alteri placent facit, aut qui facit quæ placere alteri existimat; is facit ea, quæ alteri voluptatem creare opinatur (§. 442), aut, si in potestate sua id positum esse non deprehendit, saltem ea facere studet. Eum igitur amat (§. 652). Patet adeo ex communi usu loquendi gratitudinem, quatenus sumitur pro virtute, supponere amorem, nec actus externos, quibus benefactori vicem rependimus, referri ad animum gratum, nisi ex amore procedant. Quamobrem si affectum quendam non repugnante communi loquendi usu gratitudinis nomine insignire volueris; non alii quam amoris benefactoris ob beneficia in nos collata nomen istud tribuere poteris. Quoniam itaque nos gratitudinem definivimus per amorem benefactoris ob beneficia (§. 784); vocabulo tribuimus significatum a communi loquendi usu minime abhorrentem. Vulgo affectus à virtutibus agnatis non distinguuntur, propter ea quod ea, quæ ex confusis notionibus oriuntur non distinguantur ab iis, quæ ex distinctis ortum trahunt. Affectus ex confusis ideis oriuntur (§. 605): virtutes ex distinctis originem suam derivant. Illi his conformes sunt, quatenus appetitus sensitivus ad consensum cum rationali reducitur: extra hunc casum

(*Wolffii Psychologia.*) Gg gg

casum affectus facile vitii quidpiam habent admixtum. Non igitur mirum, quod in philosophia subinde idem sit affectus & virtutis cuiusdam nomen. *Cartesius*, qui modum ex distinctis notionibus philosophandi introduxit, affectus quoque ab habitibus moralibus discrevit, atque adeo gratitudinem in affectuum numerum retulit. Dedit autem definitionem ejus realem in tractatu de pass. animæ part. 2. art. 64. ubi docet animum gratum effici a bono, quod nobis præstitum fuit ab aliis. Bonum, quod nobis præstat ab aliis, est beneficium: Qui idem nobis præstat, benefactor. Est igitur juxta *Cartesium* gratitudo affectus, qui oritur, quando nobis repræsentamus beneficia ab altero in nos collata, ita quidem ut ea beneficia esse agnoscamus, hoc est, ut consideremus quidpiam, quod nobis præsens est, tanquam bonum & alterum consideremus tanquam causam boni nobis præsentis. Quoniam ex rebus voluptatem percipimus, quatenus eas consideramus tanquam bonas (§. 612); affectus ille oritur *Cartesio* non invito ex repræsentatione eorum, quæ nobis voluptatem creant, consequenter cum alterum consideremus tanquam causam hujus voluptatis, ex eo, quod alter nobis voluptatem creaverit, adeoque quod beneficia ab altero in nos collata nobis placeant, quatenus alter ea in nos contulit. Definitio igitur *Cartesii* consentit cum nostra reali, si singula rite excutere noveris (§. 789).

Quæ de confusione affectuum cum habitibus moralibus in unum incidenter dicta sunt, probe notanda veniunt, cum magnum momentum habeant in moralibus. In praxi enim morali maxime danda opera est, ut affectum per habitum moralem intra legitimos terminos coercemus, ne eodem extra eos abrepi faciamus, quæ vitii sunt, cum nos ex virtute agere existimamus. Hoc enim pacto perniciæ efficiuntur in malo perpetrando, qui virtutis amore non destruuntur. Sed ea suo loco clarius patebunt.

§. 791.

*Definitio
nominalis.*

Favor est amor alterius ob bonum, quod ipsi tanquam singulare consideramus, inprimis ob mores ac habitus animæ nobis acceptos.

E. gr.

E. gr. Ponamus Titium in Analyſi Mathematicorum recentiore probe verſatum eſſe. Ponamus porro Merium hoc ſtudiorum genus magni facere : erit ipſi profeſſus Titii in eodem admodum acceptus eumque amore complectetur, qui perrepræſentationem ſtudii, quod in Analyſi collocavit, tanquam boni ſingulari modo modificatus favor dicitur. Similiter favemus Serapronio ob inſerviendi promptitudinem, quam in eo obſervamus, licet nobis nullum unquam officium præſtiterit, nec ullum cum eo nobis ſit negotium.

§. 792.

Oritur *Favor* ex repræſentatione eorum, unde mores ac *Ejusdem* habitus, qui nobis accepti ſunt, intelliguntur, vel ejus, quod *deſinitis* nobis in altero placet, tanquam ſingularis, conſequenter ex *realis* repræſentatione boni ab altero præſtiti, vel fieri ſoliti citra relationem ad nos.

E. gr. Si quis famulo utitur, qui mandata promptè exequitur, inde promptitudinem faciendi, quæ ab altero fieri novit, colligit. Eum igitur ſi conſiderat citra relationem ad ſe, quatenus nimirum jam non attendit, quod ea præciſe promptè exequatur, quæ a ſe ſeſubent; favor oritur, amoris quædam ſpecies ſingularis.

§. 793.

Cui favemus, eum aliis, quos amamus, in promovenda Effluſa felicitate præferimus. Etenim ſi cui favemus, eum amamus *veris*, ob mores, vel habitus animi acceptos, vel bonum quodcunque, quod tanquam alteri ſingulare nobis repræſentamus (§. 791). Quoniam igitur in eo, cui favemus, quid adest, cur eum præ cæteris amemus (§. 649); ad voluptatem quoque eidem creandam (§. 651), conſequenter ad felicitatem ejus promovendam priorior eſſe debemus (§. 638), quam ad promovendam felicitatem aliorum, quos amamus. Eum igitur, cui favemus, in promovenda felicitate aliis, quos amamus, præferimus.

Conſtat a poſteriori, quod eos, quibus favemus, cæteris præferamus, ubi eorum commoda, vel utilitatem promovere valeamus. Ac nemo non favorem inde colligit, ſi cujus felicitas nobis multo magis cordi fuerit, quam alius.

Gg gg 2

Hæc

Hæc prælatio favorem inprimis distinguit ab amore simplici, atque anima quasi favoris est. Dantur equidem gradus favoris, ob quos plures simul aliis quos simpliciter amamus præterimus, sed eorum de uno unum alteri præferimus. Tunc vero ei, quem majore favore complectimur, singulariter favere dicimur. Nulla igitur hinc contra notionem favoris obiectio potest.

§. 794.

Definitio
favoris
non usus
loquendi
conformis.

Definitio favoris realis & nominalis a communi usu loquendi ac recepto significato abhorret. Si quem videmus omni conatu id agere ut alterius felicitatem promoveat, ita ut non sit alius, cui æque facilem se præbeat in felicitate ejus augenda; omnes omnino affirmamus, quod is eidem faveat. Nemo vero etiam est, qui non inde colligat, quod eundem amet. Ex communi itaque usu loquendi favor denotat amorem alterius, quo ipsi tribuitur prærogativa quædam præ ceteris, quos amamus. Definitio igitur nostra favoris a communi usu loquendi minime abhorret. Sive enim favorem dicas amorem, qui alteri tribuit jus prælationis in promovenda felicitate ejus, sive nobiscum eum definias per famam ob bonum alterius, quod nobis tanquam singulare representamus (§. 791); utrumque idem est, cum ex nostra definitione sequatur, quod eum, cui favemus, in promovenda felicitate alteri præferamus. *Scaliger* favere idem esse ait ac benevolentiam ostendere. Ostendimus autem benevolentiam, quando verbis factisque significamus nos velle ut alteri bene sit. Equidem jus illud prælationis, quod ei tribuitur, cui favemus, *Scaliger* non exprimeret videtur. Quod si tamen consideremus, faventem alteri id agere ut alteri ostendat verbis & factis, quam velit felicitatem ejus promoveri; constans quædam & perpetua hinc apparet voluntas alterius felicitatem promovendi & alterum hujus voluntatis certiorum reddendi. Hæc ipsa autem voluntas anxia quasi satis superque arguit eum, cui favemus, aliis præferri quos amamus. *Martinius* in Lexico vocabulum Germanicum *Gunst*, quo hunc affectum indigitamus, contorta quadam

dam etymologia a Græco vocabulo γαῖν derivans, favere alii idem esse ait ac lucidam voluntatem habere erga eum, non obscuram, atque ita ei afferre lucem, gaudium, auxilium. Quoniam Philologus ideo vocabulum Germanicum a Græco derivat, quod rationem etymologicam a re desumptam existimet, siquæ nomen rei suæ convenire arbitretur, ex ratione etymologica de communi vocabuli significatu ex mente illius iudicium fieri potest. Voluntas lucida hic dicitur manifesta, quam nemo non facile videre potest. Quo vero tendat illa voluntas, haud obscure innuitur, scilicet ad gaudium creandum alteri & ad auxilium eidem ferendum, si qua in re auxilio nostro indiget. Voluntas illa manifesta creandi alteri gaudium & auxilium eidem ferendi non differt ab ostensione benevolentiae *Scaligeriana*, unde constantem ac perpetuam voluntatem alterius felicitatem promovendi ac ejusdem alterum certiorum reddendi deduximus. Quamobrem cum ostenderimus, *Scaligerianam* explicationem cum definitione nostra consentire; quin cum eadem quoque concordet ratio etymologica *Martiana* dubitari non potest. *Cartesius* in Tract. de pass. animæ part. 2. art. 64. definitionem favoris realem traditurus: Bonum, inquit, quod præstitum fuit ab aliis, efficit ut illos favore prosequamur, quamvis id nobis factum non sit: id quod omnino consentaneum est definitioni reali favoris supra traditæ (§. 792) cum nominali arctissimo vinculo connexæ. Equidem *Cartesius* non videtur respicere ad jus prælationis, quod favor tribuit ei, quem eodem complectimur: enimvero ecquis non novit, sapissimè verbis pauciora exprimi, quam quæ in notionibus continentur. Absolum vero est propterea alteri tribuere errorem, quod eorum, quæ recte sensit, quædam aliis ex iis, quæ dixit, colligenda reliquit.

Utinam ad hæc animum adverterent, quæ modo dixi, quot quot scripta aliorum legunt, non scientiam locupletandi, sed carpendi animo! Neque enim facile reperies, quod eruditos magis in contentum adducat aliorum, quam istud altercandi studium, quo vul-

gus illorum inclarescere studet. Sed non alia erit rerum facies, nisi quando cum doctrina solida conjungentur virtus infucata atque pollii mores a doctrina superficialia, quæ maximam adhuc orbis eruditi partem occupat, prohi dolor! sejuncti.

§. 795.

*Favor
quando ori-
atur ob
mores pra-
vos ac vi-
tiosos.*

Si quis favet alteri ob pravorum ac perversorum mores, vel habitus vitiosos; is eos aliquo respectu bonos opinatur. Qui enim alteri favet, is sibi repræsentat bonum quoddam alterius (§. 792). Quamobrem si eidem favet ob mores pravorum ac perversorum, vel habitus vitiosos; is eos bonos existimare debet. Enimvero si agnoscit mores istos ac vitiosos habitus in se bonos non esse, vel, cum tales agnoscere nequeat, quod non sint; necesse est ut quodam saltem respectu eos bonos reputet.

A posteriori propositionis veritas manifesta est. Quodsi Titius per fas ac nefas opes corradere studet, ac videt Sempronium in aliis decipiendis versutum ac callidum; placebunt ipsi ejusdem mores, quod versutias ac calliditatem, quibus in aliis decipiendis utitur, utiles judicet ad suum propositum. Quando itaque eundem favore suo complectitur, mores ejus perversos ac habitus vitiosos, quos alias ipsemet improbaturus esset, hoc respectu bonos judicat, quod eos ad propositum suum feliciter exequendum utiles judicet. Similiter si quis ambitiosus ultra ceteros eminere gestit, atque adeo voluptatem percipit ex eo, quod alii traducantur & subsannentur; is hoc respectu promptitudinem aliis illudendi eosque deridendos propinandi bonam judicat. Quando itaque favet eis, qui habitu isto se instructos probant; eis ob perversos mores ac vitiosos habitus ideo favet, quod certo respectu eosdem bonos judicet. Non alia exempla addimus, quæ unusquisque ipsemet obvia colligere potest.

Nihil in hoc affectu insoliti hic occurrit, quod non æque in ceteris omnibus obtineat. Affectus enim non supponunt iudiciorum veritatem, cum alias nunquam forent vitiosi, sed semper cum appetitu rationali consentirent; sequuntur potius opinionem ejus, qui iisdem

dem obnoxius est. Ecquis vero nescit diversa admodum esse hominum de eo, quod bonum est, judicia, paucis secundum rationis normam illud dijudicantibus. Ceteram probe notandum est, fieri posse ut quis faveat homini pluribus pervertis moribus ac vitiis conspurcato, non propter hos mores, neque propter vitia ista; sed propter dotes quasdam animæ, vel corporis insignes, ad quas alii non tam facile attendere solent, vel quæ non adeo conspicuæ sunt, quemadmodum mores perverſi ac habitus viciosi, quos nemo non damnat. Fieri quoque potest, ut quis favere alteri videatur, cui non faver, cum aliæ sint rationes extrinsecæ, cur ejus felicitati amplificandæ potius studeat, quam aliorum. Caute igitur procedendum, ubi veritatem propositionis a posteriori cognoscere studemus.

§. 796.

Spes est voluptas ex bono obtinendo percepta. Quodsi *Spei ac* ea prædominetur, ut in gaudium abeat (§. 614); dicitur gaudium ex bono obtinendo *gaudii de-*
Fiducia. *fectio.*

E. gr. Si Titio narratur munus quoddam ecclesiasticum vacare, cui se parem opinatur, idemque sibi persuadet fieri posse, ut ad idem promoveatur; dum sibi possibilitatem muneris obtinendi representat ac ex eo, quod idem obtenturus sit, voluptate afficitur, *Spem* muneris obtinendi concipere dicitur. Quodsi adeo certus sibi videatur fore, ut munus istud in se potius, quam in alium conferatur, ut perinde esse existimet, ac si in se jam collatum esset; de hac felicitate gaudenti fiducia tribuitur. Distingvendus vero hic quoque affectus est, qui in appetitu residet, ab opinione boni obtinendi, quæ in intellectu est, cum fieri possit ut boni obtinendi opinio ab affectu sejungatur.

§. 797.

Qui bonum futurum sperat, is idem sibi tanquam obtentu *Quando*
possibile representat & contra. Etenim qui sperat bonum *futura spe-*
futurum, is ex eo voluptatem percipit, quod ab ipso obtinen- *remus.*
dum (§. 796). Voluptas igitur percipitur non ex bono in se considerato, sed ex eo, quod ab ipso obtineri debeat, consequenter qui spem ejus obtinendi concipit, is persuasus esse debet fieri posse ut idem obtineat, adeoque possibilitatem ejus obtinendi sibi representare debet.

Simi-

Similiter si quis sibi repræsentat possibilitatem bonum aliquod obtinendi, hoc ipso sibi persuadet fore ut idem obtineat. Quoniam igitur bonum judicare debet, quod idem sit obtenturus (§. 554), ex eo voluptatem tanto majorem percipere debet, quo magis hoc ipsi bonum videtur (§. 612). Jam vero qui voluptatem percipit ex eo, quod se bonum aliquod obtenturum esse sibi persuadet; spe lætatur (§. 796). Quamobrem patet, eum, qui sibi repræsentat possibilitatem boni obtinendi, idem sperare.

Propositionis præsentis veritas a posteriori satis liquet. Sane nemo est, qui non in se expertus fuerit, se nihil sperasse, nisi quod tanquam possibile sibi repræsentavit, vel ubi nunc quid sperat, id sibi tanquam possibile repræsentare. Ponamus vacare munus, cui nos pares esse satis superque persuasum. Quodsi vero non videamus, quomodo ad idem adspirare possimus, ignari prorsus quomodo idem obtinere debeamus; nemo non fatebitur ultro ne minimam quidem nobis spem esse posse ejusdem obtinendi. Sed non opus est verbis, ubi rerum testimonia liquida sunt.

§. 798.

Quæ sperari non possunt.

Quæ igitur impossibilia obtentu a nobis spectantur; ea minime speramus (§. 797). Consentit experientia. In numerum impossibilium refert Titius, se hominem illiteratum ad munus pastoris Ecclesiæ vocatum iri. Quodsi ergo munus aliquod ecclesiasticum vacet; ne minima quidem spe lætatur fore ut ad idem evehatur. Ita nemo Protestantium vacante sede apostolica sperat se Papam electum iri: nemo Principum Christianorum sperat se ad Imperatoris Turcarum dignitatem evectum iri. Rationem spei deficientis reddunt omnes, quod tale quid fieri non posse nemo non intelligat. Si quis Geometra quadraturam circuli arithmeticam in terminis finitis impossibilem judicat; nunquam animo spem ejus inventiendi concipiet, quin potius spem omnem prorsus abjiciet, quamprimum impossibilitatis convictus sibi videbitur.

Notari.

Notandum hic est, impossibilitatem utramque tam absolutam, quam hypotheticam, conditione tanquam certa præsupposita, spei concipiendæ resistere. Atque ideo proposuimus exempla casus utriusque.

§. 799.

Si bonum nobis representamus tanquam obtentu possibile, Quando spes oritur. Si enim bonum nobis representamus tanquam *spes ori-* obtentu possibile, jam nos vel statum nostrum actu perfectio-*nam.* rem reddi posse, vel redditum iri persuasi sumus, quod tantummodo ex nuda representatione boni in se non repugnare certum nobis videbatur (§. 554). Quamobrem id maxime bonum censeretur debet, quod bonum istud obtentu nobis possibile opinemur (§. cit.). Quoniam igitur ex eo, quod obtentu possibile existimetur, voluptatem tanto majorem concipimus, quanto major est certitudo boni obtinendi (§. 612. §17); ubi nobis bonum tanquam obtentu possibile representamus, spes oritur (§. 796).

A posteriori per se manifestum est, spem animo concipi, quamprimum nobis bonum representamus tanquam obtentu possibile. Quod si enim animum ad nos, vel alios advertamus, quando bonum aliquod, quod nostrum non est, nobis representamus; sequentes animæ status a se invicem distingvimus. Aut enim id, quod bonum judicamus, tanquam in se bonum consideramus, aut tanquam nobis bonum. In casu priori si attentionem nostram in eo non defigimus, vix ac ne vix quidem commovemur, voluptate nascente in herba, quod dicitur, suppressa, aut, si mavis, statim iterum evanescente: si vero attentionem nostram in eo defigimus, voluptatem percipientes per spatium magis perceptibile eodem delectamur, quatenus scilicet per id, quod nobis placet, (§. 541), ad attentionem nostram in eodem conservandam impellimur, sicque voluptas conservatur sæpiusque augetur. In casu posteriori aut bonum, quod cognoscimus, tanquam obtentu possibile nobis representamus, aut tanquam obtentu impossibile. Si tanquam

(Wolffii Psychologia.)

Hh hh

obtentu

obtentu impossibile representetur, nulla spes oritur, quemadmodum jam ante vidimus (§. 798): casus adeo spei est, si bonum, quod cognoscimus, ac nobis bonum existimamus, tanquam obtentu possibile nobis representamus. Casus hi palam distinguuntur in exemplo singulari. Ponamus vacare munus aliquod, quod cum dignitate ac emolumentis conjunctum est. Quodsi jam porro nosiis dotibus instructos esse deprehendimus, quibus opus est ad idem obeundum, nullum est dubium, quin idem appetamus (§. 589). Enimvero si nosiisdem destitutos deprehendimus, veluti si munus sit ecclesiasticum, nos vero studiis theologicis non sumus imbuti; placet quidem munus ob dignitatem ac redditus, quatenus eorum compotes fieri vellemus; sed ulterius non progreditur appetitus. In votis itaque subsistimus, quæ his, vel similibus verbis significamus: utinam nobis esset munus, cui tanta dignitas, cui tot redditus jungantur! Quodsi vero nosiisdem dotibus instructos deprehendimus, qui ad munus istiusmodi obeundum requiruntur, sed media idem obtinendi nulla videmus; ipsum quidem appetimus, sed non speramus: immo inquietus redditur animus, quod voti nostri compotes fieri non possimus. Enimvero ubi nosiis dotibus instructos deprehendimus, quæ ad munus istud cum laude obeundum necessariae sunt, ac media idem obtinendi nobis reperisse videmur, quorum executio videtur facilis, aut saltem in potestate nostra posita; tum demum spem concipimus, minime labefactandam, quamdiu media certa eorumque executio possibilis nobis videntur.

Eo modo, quo casus diversos in confirmanda propositione a posteriori distinximus, uti quoque poteramus in veritate ejus a priori evincenda, cum principia sufficientia ad inferendas in singulis conclusiones, quas experientia magistra iisdem attribuit, in superioribus proferent.

§. 800.

Spes est affectus, qui oritur, si quod bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile. *Spei definitio realis.*

Patet definitionis hujus realis veritas per propositionem præcedentem. Unde ad eam illustrandam facit exemplum, quod ibidem in medium adduximus.

§. 801.

Quoniam spes ideo oritur, quod bonum nobis repræsentamus tanquam obtentu possibile (§. 800), fieri autem potest, ut id vel facilius, vel difficilius obtentu judicemus, cum alia facilius, alia difficilius obtineri experientia doceat; *Spes tanto major esse debet, quanto facilius judicamus bonum a nobis obtineri posse.* *Gradus spei.*

Gradus non pendent ex magnitudine boni, quæ desiderium augere potest, quemadmodum paulo post ostendemus; sed ex facilitate obtinendi ejus, quod nostrum esse malleamus. Quamobrem haud difficulter distinguas ea in casu dato, quæ ad spem spectant, ab iis quo ad eandem minime faciunt, ubi alii affectus eidem socios sese præbent. Ceterum ipsi spei gradus manifestant, spem derivandam esse ex repræsentatione possibilitatis obtinendi boni, quod nobis esse malleamus.

§. 802.

Quoniam fiducia nonnisi gradus spei est superior (§. 796), *Fiducia de gradus vero ex facilitate bonum obtinendi resultant (§. 801); Finitio realis* erit affectus, qui oritur, si bonum aliquod nobis repræsentamus tanquam obtentu admodum facile, consequenter *tanto major erit, quanto major nobis videtur ista facilitas.*

Istiusmodi fiducia erat in Martyribus, qui beatitudinem æternam tanquam bonum certo sibi obtinendum repræsentabant, ut nulla prorsus ipsis appareret difficultas, quæ impedimentum obijcere spemque ipsorum labefactare posset. Jungebatur equidem isti gaudium aliud, idque non simplex, quatenus bonum futurum spectabatur tanquam præsens, quatenus idem prægustabatur, quatenus magnitudo ejus expendebatur, & quatenus ipsos cruciatus, quos Christi gratia perpeiebantur, in numerum bonorum referebant, atque hostium impotentiam in auferenda beatitudine æterna ac delendo

Hh h h 2

præ-

prægestu ejusdem penitus introspiciebant; sed a fiduciâ id omne distinguet, qui theoriâ affectuum, quam hic tradimus, animo penitus comprehensam tenet.

§. 803.

*Definitiones
spei ac
fiduciæ usui
loquendi
conformes.*

Definitiones spei ac fiduciæ communi usui loquendi ac recepto significatui non contrariantur. Communem spei notionem explicaturus *Martinus* in *Lexico*: sperare idem esse, ait, ac expectare futurum bonum. Futurum bonum expectat, qui sibi persuadet, idem certo venturum. Nemo autem sibi persuadere potest, certo venturum, quod non adest, nisi quod idem sibi repræsentat tanquam obtentu possibile. Ex hoc ipso enim, quod idem obtentu possibile judicat, colligit idem eventurum, ubi nempe mediis utimur, quibus idem obtineri posse & quorum executio in potestate nostra esse intelligimus. Patet adeo ex communi loquendi usu spem oriri ex eo, quod bonum aliquod nobis repræsentemus tanquam obtentu nobis possibile. Quoniam vero hoc consentaneum est definitioni nostræ reali; communem loquendi usum cum notione nostrâ consentire patet, interprete *Martinio*. Spem vero in numerum affectuum referri recepto vocabuli significatui convenienter patet, quod philosophi de affectibus agentes de spe tanquam specie quadam disserant. Exemplo nobis est *Gassendus* *Phyl. sect. 3. lib. 10. c. 6. f. 495. Tom. 1. Oper.* exemplo etiam est *Cartesius* *l. c. art. 58.* *Gassendus* spem vocat elationem quandam animæ ob superadditam opinionem, quod bonum adventurum sit. Unde apparet hoc iudice spem esse affectum, qui ortum trahit ab opinione, quod bonum adventum sit. Jam vero opinio ista nascitur, quando de mediis solliciti nobis bonum repræsentamus tanquam obtentu nobis possibile. Significatus adeo, quem vocabulo spei tribuit *Gassendus*, cum definitione nostrâ non minus nominali, quam reali conspirat. Equidem idem monet, vocabulum spei subinde quoque sumi pro expectatione

tione malorum, veluti cum *Cicero* mentionem injicit spei malorum, & *Virgilius* canit:

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Immo *Martinus* in Lexico observat spem quoque sumi pro quavis expectatione in genere. Sed quæ inconstantiz loquendi tribuenda sunt, a foro nostro aliena existimari debent. *Cartesius* definitionem spei realem traditurus: Sufficit cogitare, inquit, acquisitionem boni possibilem esse, ut illius cupiditas excite-
tur, sed cum præterea consideratur, num facile, vel difficile sit rem cupitam obtinere, id, quod nobis magnam rei consequendæ facilitatem repræsentat, excitat spem. Videtur adeo spem vocare, quam nos fiduciam appellavimus. Enimvero dum affirmat opinionem possibilitatis boni obtinendi cupiditatem excitare; id tantummodo innuit bonum in se consideratum, nondum spectatis mediis, quibus obtinetur, videri obtentu possibile, quando idem cupimus. Dum vero addit, id quod nobis magnam rei consequendæ facilitatem repræsentat, spem excitare; ad media respicit, quibus bonum istud a nobis obtineri potest, consequenter idem tanquam nobis obtentu possibile repræsentari debere agnoscit, ubi spes oritur. Atque adeo patet, philosophum non diversam tradere a nostra definitionem realem, si rem ipsam spectes, etsi in verbis appareat disensus. Idem vero agnoscit gradum spei superiorem constituere fiduciam. Etenim cum spes summa est, inquit, mutat naturam & vocatur fiducia. Sed quomodo naturam mutet, ex definitione nostra nominali liquet (§. 796); cur mutet, ex reali intelligitur (§. 802). *Gassendus* affectum, quem nos cum *Cartesio* fiduciam appellamus, *Fidentiam* vocat, vel etiam *securitatem*, *certainque fidem*, & eam nihil aliud esse affirmat f. 496. quam spem veluti consummatam, hoc est, ratam ac indubiam ob argumenta, quæ boni adventum non impedibilem demonstrant. Enimvero si certi sumus, vel saltem nobis esse videmur, boni adventum impediri mi-

Hh hh ;

nime

nime posse, nullam difficultatem ejus obtinendi adesse opinamur, adeoque idem tanquam obtentu facile nobis repræsentamus. Unde patet definitionem nostram fiduciæ realem cum significatu convenire, quem tanquam receptum defendit *Gassendus*.

Probe autem notandum est spei quoque & fiduciæ nomen tribui dispositioni agendi, quæ affectus istos comitatur. Ac præterea notandum est in spe probabile nobis fieri, quod bonum obtenturi simus, seu quod idem adventurum sit; in fiducia vero certum existimari, quod idem sit adventurum: id quod a nobis haud difficultè demonstratur. Addimus igitur propositionem sequentem.

§. 804.

*Cognitio
futuritionis
in spe ac fi-
ducia qua
fit.*

Si nobis fiducia est, prorsus certum nobis videtur bonum adventurum esse: si vero animus spe laxatur, idem tantummodo probabile videtur. Spes pariter ac fiducia oriuntur ex eo, quod nos bonum aliquod obtenturi simus, vel, quod perinde est, quod idem adventurum sit (§. 800, 801), estque, spes tanto major, quanto facilius videtur bonum istud a nobis obtineri posse (§. 801), & fiduciæ tum locus est, quando admodum facile nobis videtur nos bonum istud obtenturos (§. 802). Enimvero ideo bonum judicamus obtentu nobis possibile, quod media ad idem obtinendum sufficere videantur. Quamobrem porro obtentu facile judicamus, quod appetimus, bonum futurum, si nulla impedimenta oblatum iri existimemus, quæ media inefficacia efficiunt. Quodsi certo persuasi simus, impedimenta nulla objici posse, vel saltem nulla occurrere posse, quibus tollendis non simus pares; nulla circa bonum obtinendum restare videtur difficultas, adeoque certum nobis videtur bonum adventurum (§. 564. *Log.*). Quare cum in hoc casu fiduciæ locus sit *per demonstr.* si nobis fiducia est, prorsus certum nobis videtur bonum adventurum esse.

Enimvero si nondum ea animum tenet opinio fieri non posse, ut impedimenta insuperabilia nobis objiciantur, quin potius suspicamur talia objici posse; nondum nobis persuadere vale-

valemus bonum, quod obtentu possibile videtur, certo adventurum esse. Quamobrem ejus futuritio nobis tantummodo probabilis est (§. 578. Log.). Enimvero in hoc casu spes oritur *per demonstr.* Quando igitur animus spe lactatur, probabile nobis tantummodo videtur bonum adventurum esse.

Confirmatur propositio a posteriori, quod iis, quos fiducia tenet, bonum, quod appetunt, tam certo venturum esse affirmant, ut jam præsens existimari possit, ac ideo gaudio efferatur animus; qui vero tantummodo sperant futurum, adhuc verentur ne impedimenta quædam intervertant propositum, atque adeo in votis habent, ut bono, quod sperant, statim potiantur. Diverfos animi status in fiducia ac spe obviu est distingvere, ac in primis fiduciam a spe distingvere licet non modo ex sermone bonum futurum expectantis, verum etiam ex dubiis, quæ movere conaris: ille enim fidentiam spirat, ubi eidem locus est; his facilius cedit, qui nonnisi spem, quam qui fiduciam animo concepit.

Quoniam multis certa videntur, quæ alii incerta existimant; multis quoque probabilia habentur, quæ aliis minus probabilia existimantur; in propositione præsentē applicanda, vel a posteriori confirmanda multa cautione opus est: id quod & in aliis casibus observandum, ubi diversitatis subjectorum habenda ratio est.

§. 805.

Cupiditas est prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono *Cupiditatis*
absente, quod nobis præsens esse mallems. *definitio.*

E. gr. Videt quis imaginem, quæ ipsi admodum placet, sibi que repræsentat voluptatem, quam sæpius ex hac imagine percipere posset, si quidem sua esset, atque adeo voluptatis prægustum habet. Affectus ille, quo ferimur in eam imaginem, cupiditatis nomine venit: quam pro diverso voluptatis vel gaudii gradu diversam esse debere nemo non agnoscit & experientia fida talium magistra docet.

§. 806.

Si quod nobis placet nondum habeamus, habere tamen veli- *Cupiditas*
mus atque. *quando ori-*

mus; idem cupimus. Si quod enim nobis placet, ex eo voluptatem percipimus (§. 542), vel prorsus gaudio afficimur (§. 614). Quamobrem cum idem habere velimus, hinc colligimus, quam voluptate, quonam gaudio sumus fruituri, si bonum istud nostrum foret, seu si rem istam, quam bonam nobis judicamus (§. 612), obtineremus, adeoque prægustum ejus habemus, idemque appetimus (§. 589). Quoniam itaque prægustus voluptatis, vel gaudii ex bono absente, quod nostrum esse malleamus, cupiditas est (§. 805); si quod nobis placet, quod nondum habemus, idem appetimus.

A posteriori propositionis veritas exemplis obviis confirmatur. Etenim si quis videt imaginem, quæ ipsi placet, nec eandem obtentu sibi impossibilem judicat, atque adeo habere mallet; eam habere cupit. Simplex nimirum appetitus præcedit cupiditatem, qui affectus est, nec hic nascitur, nisi iste præcesferit. Atque hoc probe notandum est, ubi ad experimenta descenderis, ne experientia iis refragari videatur, quæ confirmat.

Quod etiam nobis placere possint, quæ non habemus, nec tamen ea propterea cupiamus; unusquisque in se experiri potest, si in nundinis transeat per tabernas rebus pretiosis instructas, quarum nullum sibi esse usum intelligit, & quibus sibi comparandis sumtus deficere probe novit. Placent enim res pretiosæ earumque adspæctus sæpe adeo delectantur, ut ab iis contemplandis abduci nequeamus: quoniam tamen ob rationes prædictas easdem minime appetimus, nec eas habendi cupiditas animum invadit. Quod si attentione ad rationes prædictas seposita nascatur appetitus, is tamen statim suppressitur attentione ad easdem conversâ, sicque nascenti perit cupiditas.

§. 807.

Mater cupiditatis.

Quoniam amamus, quod nobis placet (§. 648), ante autem placet, quam id cupiamus (§. 805); *cupiditas ex amore nascitur*, seu *amor cupiditatem præcedit, cupiditas amorem sequitur.*

Inde

Inde est quod gradum cupiditatis gradui amoris respondentem probet experientia. Ponamus tibi placere imaginem insigniter; eandem amabis. Quodsi impense eum ames, vehemens quoque oritur cupiditas, utur ab amore ad cupiditatem non fiat progressus per saltum, sed mediante pręgusto voluptatis in posterum percipiendę, siquidem imago nostra esset, & pręvio simplici appetitu,

§. 808.

Si quid cupimus, id nobis representamus tanquam nobis Quam bonum. Si quid enim cupimus, voluptatem ex eo percipi-^{cupiamus.} endam nobis representamus, si idem nostrum, vel nobis pręsens esset (§. 805), consequenter idem nobis representamus tanquam bonum tanto majus respectu nostri, quanto majorem nos inde percepturos esse voluptatem ex pręgusto colligimus, vel certiores reddimur (§. 612). Atque adeo patet, nos nobis repręsentare tanquam bonum quoad nos, si idem cupimus.

Si quis a posteriori certior reddi vult veritatis propositionis pręsentis, attentionem omnem in se convertere debet, quamprimum aliquid cupit. Tum enim satis superque intel- liget, quomodo sibi rem, quam cupit, tanquam bonam repręsentet quoad se. Quodsi in aliis experimentum capere volueris, ex iisdem sciscitari debes, quęnam sit cupiditatis tantę ratio. Enarrabit enim ea, ob quę rem, quam cupit, sibi bonam existimat, veluti ubi imaginem pulchram cupit, voluptatem indigabit, qua perfunderetur animus, quoties eandem contemplari daretur, vel ad voluptatem si non expresse, tacite tamen provocabit, ubi alii eandem in conclavi ipsius intuentes laudaverint & quanti eandem æstiment significaverint. Bonum enim non eadem omnes metiuntur mę- sura,

Probe tenendum est, quod hic insuleamus, bonum non eadem męsura metiri omnes, cum non modo in cupiditate, verum etiam in omni affectu alio confundamur, si nostra męsura æstimamus, quod bonum est, ubi experimentum in aliis capiendum.

(Wolffi Psychologia.)

Ii ii

§. 809.

§. 809.

Quando nam quid cupimus. Si quid absens nobis representamus tanquam nobis valde bonum; id cupimus. Etenim si quid absens, seu quod nondum habemus nobis representamus bonum quoad nos; idem appetimus (§. 589). Quamobrem cum appetitus habeat gradus (§. 599), idemque fiat pro ratione boni in re percepti (§. 579); si quid nobis valde bonum videtur, appetitus vehementior est, adeoque affectus oritur (§. 603). Quoniam vero bonum quod nobis representamus absens est, per hypoth. affectus tendit in bonum absens, quod nostrum esse malleamus, & quatenus idem nobis tanquam bonum representamus, voluptatem ex eo percipiendam prægustamus (§. 612). Bonum igitur istud absens cupimus (§. 805).

Paret idem a posteriori eodem modo, quo veritas propositionis præcedentis innotescit, cum utrique eadem notio respondeat: ut adeo plura eam in rem addi non sit opus.

Si bonum exiguum videtur, nec magna est cupiditas, ita ut tam exigua evadere possit, ut vix in numerum affectuum referatur. Quamobrem addidimus in hypothesi absens representari debere tanquam valde bonum; id quod per se intelligitur, ubi supponimus affectum oriri debere.

§. 810.

Definitio cupiditatis realis.

Cupiditas est affectus, qui oritur ex representatione boni absentis.

Nimirum si supponimus affectum oriri, tacite supponimus absens bonum existimari quoad nos, idque valde bonum, ut adeo realitas hujus definitionis in articulo præcedente fuerit evicta.

§. 811.

Definitiones cupiditatis nominalis sunt receptæ pro significatui conformes.

Definitio tam nominalis, quam realis cupiditatis recepta significatui conformis. Significatum receptum explicaturus Gasendus Phyl. sect. 3. membr. 2. lib. 10. c. 5. §. 491. Tom. 1. Oper. eam affectum esse dicit, quo anima in rem visam bonam absentemque sic tendit, ut illi habenda fruendaque veluti inhiet. Monet ibidem rem videri bonam, quatenus considera-

tur tanquam voluptatis cujusdam creatrix. Immo diserte monet, proprium esse huic affectui, quod seratur duntaxat in bonum futurum absensve, atque adeo bono facto presente evanescat. Apparet itaque juxta *Gassendum* oriri cupiditatem ex representatione boni absentis: id quod cum definitione nostra reali convenit (§. 810). Quoniam vero res absens representatur tanquam bona, quatenus ea consideratur tanquam voluptatis creatrix, atque adeo jam actu quadam inde voluptas percipitur; ideo non invito *Gassendo* dici potest cupiditatem esse prægustum quendam voluptatis ex bono absente percipiendæ, quod nostrum esse mallems: id quod cum definitione nostra nominali prorsus concidit. *Cartesius* loco sæpius citato art. 58. p. m. 28. notat, cupiditatem semper bonum futurum respicere, sive appetamus acquisitionem boni, quod adhuc abest, aut evitacionem mali, quod judicatur evenire posse, sive exoptemus conservationem cujusdam boni, aut absentiam cujusdam mali. Unde conficitur hunc affectum juxta *Cartesium* oriri ex representatione boni absentis, quemadmodum fert definitio nostra realis (§. 810). Si dubium moveant, quod art. 58. ajat: sufficit, ut excitetur alicujus boni cupiditas, cogitandum esse, quod acquisitio possibilis sit, quod cum nostra spei definitione coincidere videtur; repetenda ea sunt, quæ ad idem removendum in superioribus (§. 803) in medium adduximus. Nemo non experitur, nos subinde cupere etiam ea, quæ a nobis acquiri non posse nobis persuasissimum est: quo in casu dicere solemus, vellem hoc, vel istud habere; vel utinam conditio mea pateretur, ut hoc, vel istud acquirere possem! Cognita impossibilitate obtinendi ejus, quod cupimus, ex cupiditate nascuntur affectus alii, quos ab illa distingvi acute necesse est, ne observaturus quæ diximus confundaris.

§. 812.

Si bonum, quo fruimur, nobis representamus ut confer-Objecta em
 li ii 2 tantum, pudicitis.

vandum, vel malum, quod abest, ut evitandum; vel, quod adest, ut auferendum; conservationem boni, evitacionem & ablationem mali cupimus. Nemo enim nescit, bonum judicari ut præsens, quo fruimur, bonum conservetur; malum quod abest evitetur, vel quod adest auferatur (§. 554. 565). Quamobrem si nobis repræsentamus boni præsentis conservationem, mali absentis evitacionem, vel mali præsentis ablationem; bonum aliquod absens nobis repræsentamus, quod nostrum esse malle-mus. Quoniam itaque repræsentatio boni absentis cupiditatem excitat (§. 810); cupiditas quoque excitari debet repræsentatione boni conservandi, mali absentis evitandi, vel præsentis auferendi.

A posteriori unusquisque cupiditatem in se observare potest, quando bonum aliquod conservari, malum evitari, vel auferri exoptat, ut adeo simplici tantummodo attentione fit opus.

In genere tenendum est omnes affectuum definitiones esse applicabiles in eo casu, in quo quid in numerum bonorum, vel malorum opinione nostra referimus, quaecunque tandem fuerit. Judicatur autem bonum, quod voluptatem creat; malum, quod tædium procreat in affectuum genesi, ubi nonnisi confusa boni malique repræsentatio est (§. 605).

§. 813.

Fuga desinatio.

Fuga mali, vel etiam *Fuga* simpliciter est prægiustus tædii, vel tristitiæ ex malo absente percipiendæ, si nobis præsens fieret.

E. gr. Si cui sapor alicujus cibi molestus est, dum is eidem offerretur, saporis illius memor tædium præsentit, quod inde percipitur esset, si eodem vesceretur: eundem adeo fugit. Nempe affectus, quo tunc corripitur animus, dum nos nullo modo adduci patimur, ut eodem vescamur, fuga dicitur. Quodsi nullus affectus oriatur, sed simplex tantummodo averfatio; Fugæ in eo sensu, qui hic attenditur, locus non est.

§. 814.

Quanam fugiamini.

Si quid nobis displicet, idemque averfamur; idem fugimus.

mus. Si quid enim nobis displicet, ex eo tædium percipimus (§. 341), consequenter quia idem averſamur *per hypoth.* inde colligimus, quanto nobis tædium futurum sit, si idem nobis præſens eſſet, adeoque tædii inde percipiendi præguſtum habemus. Quoniam itaque præguſtus hic affectus ille eſt, quem Fugæ nomine compellamus (§. 313); ſi quod nobis displicet averſamur, idem fugimus.

Patet idem a poſteriori per illud ipſum exemplum, quo ad illuſtrandam definitionem fugæ modo uſi ſumus. Etenim ſi ſapor cibi nobis moleſtus eſt, cum averſamur. Quod ſi ingens fuerit tædium, quod inde percipimus, idemque nobis repræſentemus; affectus quidam oritur, quo impulſi cibum iſtum procul a nobis remotum volumus. Atque adeo palam eſt, nos eundem fugere. Fugam hanc mali prodimus his verbis: *apage!* Nihil nobis cum re iſta negotii eſſe volumus.

Opponitur hic affectus cupiditati, atque differt a cupiditate mali evitandi, cum tunc attentio dirigitur in evitationem mali tanquam rem bonam, in fuga vero malum ipſum quoad nos conſideretur. Qui ad obviā experientiam attendit; iſ differentiam inter cupiditatem mali evitandi & fugam mali absque difficultate diſtingvet.

§. 315.

Quoniam id fugimus, quod displicet & averſamur (§. *Mater ſu-* 314); quod vero displicet, id odimus (§. 677); *Fuga ex odio* §. 24. *naſcitur mediante ſimplici averſatione.*

ſcilicet averſatio ſimplex locum habere poteſt absque omni affectu, odium locum habere poteſt absque fugā; ſed ſi ad averſationem ſimplicem rei abſentis accedit odium, fuga oritur. Nimirum fuga id ſingulare habet, quod nos a malo proinus longo quali intervallo remove nitamur utram cito ab eo procul diſtemus, quam nobis quidem poſſibile; unde fugæ ab averſatione ſimplici differentiam ad ideam imaginariam reducturi affectui huic fugæ nomen impoluere, cum fugiens ab obſecto aliquo ſe celeri curſu remove nitatur.

§. 816.

*Quanam
fugiamus.*

Si quid fugimus, id nobis representamus tanquam malum quoad nos. Si quid enim fugimus, tædia nobis representamus ex malo absente percipienda, ubi nobis præsens fieret (§. 813). Quoniam vero id tanto magis malum nobis videtur, quanto majus tædium est quod inde percipitur (§. 613); absens malum tanquam malum quoad nos nobis representare debemus, dum id fugimus.

Idem a posteriori obvia experientia confirmatur. Medicinam qui fugit, eam malam judicat quoad se, quando nimium eadem uti jubetur: alias eam simpliciter averfatur, vel odio prosequitur. Cibum palato minus gratum fugit, quicodem vesci jubetur, atque adeo eundem malum judicat quoad se. Alias itidem eundem simpliciter averfatur, vel odit, pro circumstantiarum diversitate.

§. 817.

*Quando-
nam quid
fugiamus.*

Si quid absens nobis representamus tanquam malum quoad nos, idem fugimus. Etenim si quod absens nobis representamus tanquam malum, tædia nobis representamus inde percipienda, si ea res nobis præsens foret, eaque tanto majora, quanto majus malum nobis videtur (§. 513). Præ gustum adeo habemus tædii ex re absente percipiendi, si ea nobis præsens foret, in casu nascentis affectus, quem hic supponimus, consequenter rem istam absentem fugimus (§. 813).

A posteriori confirmatur propositio iisdem prorsus exemplis, quæ ad confirmandam præcedentem faciunt.

§. 818.

*Definitio
realis fuga.*

*Fuga est affectus, qui oritur ex representatione mali ab-
sentis quoad nos.*

Pater realitas definitionis hujus per propositionem præcedentem (§. 817). Id vero per se liquet, malum, quod fugimus, tanquam evenit possibile representari debere.

§. 819.

§. 819.

Definitio fugæ realis & nominalis recepto significatui conformis. Fugam in numerum affectuum refert *Gasendus* loc. cit. non invita experientia obvia. Fugam cupiditati opponit, adeoque oppositum significatum habere debet vocabulum fugæ, qui cupiditati tribuitur. Cupiditatem sumimus in eodem prorsus significato, quem eidem vindicat *Gasendus* (§. 811). Significatus vero, quem vocabulo fugæ tribuimus, oppositus est ei; quem vindicavimus cupiditati. Quamobrem is quoque idem esse debet cum eo, quem experientia communi consentaneum probat *Gasendus*. Idem clarius patet, si quæ philosophus de significato vocabuli fugæ dislerit, cum iis conferas, quæ nos de fuga tradidimus. Fugam in eo cum odio convenire, quod uterque affectus sit abductio a re mala molestiæve creatrice, quatenus nimirum tanquam affectus molesti in aversatione fortiori consistunt (§. 609); eo autem differre, quod odium sit prævium, fuga vero concomitans: id quod coincidit cum eo, quod ex definitione nostra nominali deduximus (§. 815). Definit autem *Gasendus* fugam per affectum, quo anima rem visam malam absentemque sic refugit, ut aversam se illi declinandæ contineat. Unde liquet ipsum ad genus huius affectus requirere ut anima sibi repræsentet malum quoddam absens, quod nobis præsens fieri nolumus: id quod cum nostra definitione mali fugæ concidit (§. 518).

Cartesius fugæ nullam facit mentionem, propterea quod cupiditatem mali evitandi ab illa differre non animadvertit, quam tamen ipso sensu in casibus obviis clarissime distingvimus. In unum scilicet casum intentus alterius oblitus est, cum nulla tunc adesset ratio, cur casus alter ipsi præsens sisteretur: id quod facillime accidere solet.

§. 820.

Metus est tadium ex malo adventuro perceptum, seu ex *Metus ac* opinione mali adventuri. Quodsi ea prædominetur, ut in *desperatio-* tristitiam abeat (§. 619); dicitur tristitia ex malo adventante, seu opinione mali adventantis, præsertim intolerabilis visi, percepta.

cepta *Desperatio*. Tedium ex malo appropinquante, vel ex opinione mali appropinquantis perceptum vocatur in specie *Timor*, ut adeo *timor metus quædam species sit*.

E. gr. Si quis noctu evigilans procellæ impetum audit sibi quæ representat incendiû periculum in hoc aëris statu, ac ejus excitandi possibilitatem in vicinis ædibus; tedium, quo afficitur, animus metus nomine venit. Quodsi vero incendium jam fuerit ortum ac periculum inde imminet ædibus nostris, timori locus est. Si quis in casu posteriori periculum sibi representat tanquam inevitabile ac jacturam omnium bonorum tanquam causam pauperiei intolerabilis sibi visa, aut jacturam Bibliothecæ tanquam damnum irreparabile; desperationi locus est. Patet adeo affectus, qui metus, timoris ac desperationis nomine veniunt, esse quidem agnatos; sed tamen clarissime differre, ita ut differentiam ipso sensu distinguamus tum in nobis, tum in aliis, quando vel nos, vel alii usdem agitantur.

§. 821.

Quænam
Quando *metus namque* *possibile, & contra.* Qui enim metuit, is malum sibi representat tanquam adventurum ac ex opinione mali adventuri tedium percipit (§. 820). Tedium igitur percipit non ex malo in se considerato, sed ex eo, quod adventurum sit, consequenter qui malum metuit, is persuasus esse debet fieri posse ut malum eveniat, eventusque possibilitatem sibi representat.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nos novellas publicas legentes intelligere, in vicino quodam regno apparatus bellicum instrui ac inde porro colligere, fieri posse ut ferele bellum in nostras oras serpat; metus animum invadit, atque adeo patet metuentem sibi representare malum tanquam eventu possibile. Neque enim adhuc pro certo habet, idem eventurum. Jam ex adverso qui sibi representat malum, tanquam eventu possibile, is sibi persuadet adesse rationes sufficientes, cur credat idem adventurum. Quoniam vero malum judicare debet, quod illud adventurum sit (§. 565); ex eo,

co, quod adventurum existimet, tædium tanto majus ab eo percipi debere, quo magis hoc ipsi malum videtur (§. 613). Jam vero qui tædium percipit ex eo, quod malum adventurum sit, metum animo concipit (§. 320). Quamobrem patet eum, qui malum sibi repræsentat tanquam eventu possibile, metuere sibi ab hoc malo.

A posteriori unusquisque ex seipso intelligit, nunquam sibi esse metum, nisi ubi sibi persuadet, malum aliquod eventu possibile esse, & quamprimum ita opinatur, metum subito oriri.

§. 822.

Metus est affectus, qui oritur, si quod malum nobis tanquam eventu possibile repræsentamus. *Metus definitio realis*

Sola nimirum mali absentiæ repræsentatio fugam excitat; sed ubi tanquam eventu possibile consideratur, metus eidem superaccedit. Unde plerumque accidit, ut duo hic affectus oriantur simul: id quod probe notandum, ubi experimentum eorum capere volueris, quæ de utroque affectu docentur.

§. 823.

Quoniam timor a metu in eo differt, quod in illo affectu malum consideretur ut appropinquans, in hoc ut adventurum (§. 820); *Timor est affectus, qui oritur, si malum aliquod nobis tanquam appropinquans repræsentamus* (§. 823). *Definitio realis Timoris.*

Definitio adeo realis jam continetur in nominali, quam dedimus, ut adeo nominalis cum reali coincidat. Etenim fieri potest, ut etiam realis tamdiu pro nominali habeatur, quando ex ea possibilitas rei definitæ nondum intelligitur. Ceterum a posteriori veritas definitionis hujus realis confirmatur ex eo, quod observemus, nostimore perculsos transire in tenebris per cæmeterium, si quidem nobis persuasum est illo tempore spectra ibidem hominibus damna inferre, atque adeo imaginatio spectra nobis veluti ad nos accedentia & corpus nostrum jamjam ferientia repræsentat. Studio ad hoc exemplum provoco, quod qualis sit timor & quomodo a metu differat omnium clarissime patefaciat.

(Wolffii Psychologia).

Kk kk

§. 824.

§. 824.

*Quando de-
speremus &
quanta sit
desperatio.*

*Qui desperat, is malum sibi repræsentat tanquam inevi-
tabile & contra: atque tanto major desperatio, si simul ut into-
lerabile repræsentatur.* Qui enim desperat, is tristitia affici-
tur ex malo adventante (§. 820), adeoque non tantum qua-
tenus malum est, sed quatenus adventat, seu ex eo, quod
malum certo sit exiturum. Quamobrem persuasus sit neces-
se est idem a se evitari non posse, atque ideo patet eum, qui
desperat, malum sibi repræsentare tanquam inevitabile. Nimi-
rum quamdiu quis existimat malum adhuc evitari posse, non-
dum pro certo habet idem exiturum.

Similiter qui malum sibi repræsentat tanquam inevitabile,
hoc ipso sibi persuadet fore ut idem eveniat, per ea quæ mo-
do diximus. Cumque hic sermo sit de malo, quod haud pro-
cul abest, idem tanquam jam adventans considerare debet.
Quoniam igitur malum judicare debet mali inevitabilis ad-
ventum (§. 565), ex eo tanto majus tædium, immo tristitiam
prorsus (§. 619), percipere, debet, quanto majus malum nobis
videtur iste adventus (§. 613), consequenter desperare debet
(§. 820).

Enimvero quia adventus mali intolerabilis tanto majus
malum videtur, quanto intolerabilius idem existimatur (§. 565);
ex eodem quoque tanto majus tædium, immo tanto major tri-
stitia (§. 619), percipi debet, quanto intolerabilius malum vi-
detur (§. 613). Desperatio igitur in hoc casu major esse
debet.

Veritas propositionis præsentis confirmatur a posteriori, si co-
gitemus hominem ob homicidium ad supplicium ultimum da-
mnatum sibi ignominiam perpetiendam repræsentare tanquam
malum intolerabile idemque simul inevitabile. Tum enim af-
fectum desperationis, quo urgetur, nemo in dubium vocare
poterit.

Tria

Tria in dato exemplo probe attendenda veniunt, nimirum 1. quod ad supplicium ultimum damnatus mortem ac ignominiam cum eadem conjunctam sibi repræsentet tanquam malum; 2. quod malum istud consideret tanquam certo adventurum, 3. quod idem opinetur sibi fore intolerabile. Unde facile probari poterat cum affectu desperationis concurrere alios, veluti horrorem, quem incutit supplicii gravioris repræsentatio; pudor, quem excitat cogitatio de judiciis hominum, per quos ad locum judicii ducendus; tristitia simplex, quatenus malum existimatur, quod supplicium publice perpetiendum evitari non possit. Immo in casu speciali alii affectus superaccedere hisque se jungere possunt, veluti penitentia, qua quod homicidium commissum fuerit urgemur, & indignatio, quod non potius injuriam ab altero nobis factam perpesi fuerimus: sed de concursu affectuum non opus est, ut multa dicamus. Etenim si constet quænam sint singularum causæ, in dato casu speciali facile ostenditur, quinam concurrere debeant. Excitanda autem ad hunc concursum nobis fuit attentio, ne in experimentis capiendis confundamur, ubi plures concurrunt.

§. 825.

Desperatio est affectus, qui oritur, si nobis malum repræsentemus tanquam inevitabile, inprimis ubi simul idem nobis repræsentamus tanquam intolerabile. *Desperatio est affectus, qui oritur, si nobis malum repræsentemus tanquam inevitabile, inprimis ubi simul idem nobis repræsentamus tanquam intolerabile.*

Non illustrius habemus exemplum, quam quod ad confirmandam propositionem præcedentem, in qua fundamentum hujus definitionis continetur, seu ejus realitas evicta fuit, usi sumus.

§. 826.

Definitiones metus, timoris & desperationis sunt recepto significato conformes. Metus, ait *Martinus* in *Lexico*, est motus cordis, ut cum violenter constringitur & futurum malum fugit. Prius ad corpus, posterius ad animam refertur. Quare cum nos affectus hic tantummodo consideremus, quatenus ad animam spectant; dicendum erit juxta *Martinium* metum esse affectum, qui oritur ex opinione mali futuri, quod a nobis abesse vellemus: quod a definitione nostra reali minime abhorret (§ 819). Clarius *Aristoteles* metum definit per dolorem ac perturbationem ex opinione impendentis mali, quod

vel perniciem, vel molestiam afferre possit: id quod cum definitione nostra nominali prorsus consentit (§. 820). Et *Gasfendus* loco supra citato observat, metum universe ea etiam comprehendere, quæ minores molestias levioraque incommoda paritura sunt, ac ea rursus, quæ tametsi pro foribus non sint, aliquando tamen ad futura creduntur. Etsi enim *Aristoteles* restrictius metum definitivisse videatur, non tamen eidem contrariantur, quæ *Gasfendus* addit. Etenim jam supra monuimus, ubi notiones, ab exemplis abstrahuntur, aut ad ideas referuntur, ut earum appareat veritas, facillime contingere, ut in verba incidamus quæ non satis determinate exprimunt, quod significare debent, propria attentione ad exempla alia nobis obvia facile amplianda, vel restringenda, prout casus tulerit. Quamobrem non inconsumtum est, ut, qui in veritate accurate determinanda proficere voluerit, quæ plures de eadem re dicunt in unum congerat: cum enim non omnibus eadem fuerint idæ exemplares, ad quas verba sua restitulerunt, ex collatione determinationes quomodo rite constituendæ sint innotebit (§. 682. *Log.*). Timorem a metu ita distinguit *Cicero*, optime gnarus significatus vocabulorum Latinorum, ut ille sit hujus speciei, scilicet metus appropinquantis mali: quem nos in definitione nominali (§. 820) secutifumus. *Martinius* in Lexico timere idem esse ait ac futurum malum, quod velerit, vellese potest, expectare. Nisi verba, *vel esse potest*, scrupulum moverent, dici poterat, cum consentire cum *Cicerone*. Neque enim futurum expectamus, nisi quatenus id tanquam appropinquans, vel adventans spectamus. Sed quod non satis accurate mentem suam expresse-rit, apparet ex iis, quæ mox de timore dicit, quod sit spem abjicere, tanquam non possit aliquid cogitari, quo juvemur, ut impendunt mala amoliamur. Impendent mala, quæ appropinquant; mala appropinquantia vero non semper ut inevitabilia repræsentantur. Patet itaque quod verbis prioribus

metus

metus & timor; posterioribus autem timor & desperatio non satis a se invicem distinguantur. *Gasendus* loc. cit. desperationem fidentiz, seu fiduciz, tanquam summum gradum metus summo gradui spei opponit, atque adeo desperationi locus esse nequit, nisi quando malum consideratur tanquam certo futurum, ut spectetur veluti jam præsens, consequenter inevitabile, idemque intolerabile, quemadmodum fert definitio nostra realis (§. 826). *Cartesius* loc. cit. metum & timorem a se invicem non distinguit, ac eum certioribus limitibus coërcet, quam par videbatur, dum affirmat, quod rei potiundæ difficultatem repræsentat metum, vel timorem excitare. Enimvero cum in numero malorum sit non potiri bono, quod cupimus; nemo non intelligit, ex eo, quod metuimus, ne boni, quod cupimus, spe frustremur, prona consequentia inferri, quod mali adventus metus causa sit, consequenter idem ex opinione mali futuri nascatur, quatenus idem consideramus tanquam eventu possibile: id quod cum definitione nostra consentit. Recte igitur sensisse *Cartesium* nullus dubito. Enimvero desperationem fiduciz opponit, quemadmodum a nobis factum est, eumque extremum metum facit, quemadmodum & nos fecimus. Quamobrem cum modo ostendimus, illum in genesi desperationis nobiscum consentire, qui eam summum metus gradum facit; evidens est *Cartesium* desperationem in eodem significato accipere debere, quem nos vocabulo tribuimus.

Desperare vulgo idem esse ajunt ac spem abjicere, quemadmodum habet *Martinus* in Lexico: quod cum coincidat cum definitione metus *Cartesi*, qui metum summum desperationem facit: haud obscure intelligitur, quid ad explicationem insufficientem ab etymologia petitam reponi debeat. Rarissime accidit ut explicationes vocabulorum a rationibus etymologicis derivatæ accuratis definitionibus aequipolleant.

§. 827.

Nimia tristitia ex adventu mali improvise orta dicitur

*Terroris
definitio.*

Terror.

Kk kk 3

Pona-

Ponamus Titium per cœmeterium transeuntem in tenebris sibi persuadere, quod spectrum ipsi occurrat, & imaginationis vi representare damna, quæ a spectris inferri hominibus auditur; ex improvviso hoc adspectu in terrorem conjicietur. Unde patet, quomodo terror differat a simplici tristitia: simplex enim tristitia ex opinione mali præsentis est (§. 619); alii terrori locus est, quod malum ex improvviso fiat præsens.

§. 828.

Terror definitur quæ sit.

Quando igitur terror successive minuitur, simplex tristitia remanet. Confirmatur hoc experientia, quemadmodum in primis eo in casu apparet, quo non alius affectus contrarius in ejus locum statim succedit, veluti cum eventus docet terrorem fuisse inanem. Ponamus itaque Titium ambire munus ecclesiasticum, quod vacat, & admodum securum esse, quod idem sit obtenturus. Ponamus vero præter omnem spem atque opinionem accidere, ut Sempronius ad idem evehatur. Quamprimum hoc ipsi significatur, in terrorem conjicitur; eo autem languescendo & animo ad se ipsum redeunte, sola tristitia afficitur. Nec posthac rursus redit terror, etsi exjactur boni sperati recordatione tristitia nascatur, Causa nimirum tristitiæ remanet (§. 623); sed causa terroris redire nequit (§. 827).

Idem de ceteris quoque affectibus notandum, qui per tristitiam, vel gaudium definiuntur, ubi dubitas, num per tristitiam, vel gaudium definiri possint, ac veritatem experiri volueris,

§. 829.

Definitio terroris realis.

Quamobrem quia terrori unice ideo locus est, quod adventus mali improvvisus sit (§. 827. 828). Terror oritur, si malum ex improvviso ingruit, ac in primis si præter spem omnem ac opinionem accidit. Atque in his continetur definitio terroris realis (§. 194. Log.).

Confirmatur autem propositio a posteriori. Ponamus enim nos media nocte secure dormientes, sed ob strepitum in platea evigilantes percipere sonitum campanæ, quo signum in-

incendii in urbe exorti datur. Cum malum nobis repræsentemus incendium propter damna inde oriunda & ex strepitu colligamus ejus viciniam, nihil autem istiusmodi cogitantibus nobis incendium contingat; in terrorem conjicimur, quamprimum sonitum campanæ audimus. Atque adeo patet terrorem esse ex eo, quod malum istud nobis imminet ex improvviso. Ponamus alium qui terrore non concutitur, quamdiu non novit, ubinam incendium flagret: surgentem vero e lectu rescire, flammam ex ædibus contiguis serpentem jam in proprias sævire; præter omnem opinionem intelligit, quod incendium ipsi sit funestum. Quamobrem cum nemo non noverit animum in hoc casu terrore percuti; terror utique ex eo est, quod malum adsit ex improvviso.

Poteramus idem confirmare exemplis aliis compluribus. Ita in terrorem conjicitur maleficus, si præter spem, quam conceperat, durior pœna eidem dictatur, veluti crurifragium, cum se capite plexum iri sibi persuaderet. Terrori vero locus est etiam in rebus levioris momenti, quando meticulosiores fuerimus, modo adsit opinio damni.

§. 830.

Definitio terroris significatui vocabuli recepto congrua. Quæ Definitio ad confirmandam theoriam terroris in medium adduximus *terroris* exempla, abunde loquuntur vocabulum a nobis in significato *num significatui vocabuli recepto congrua* recepto accipi. Etenim nisi notio, cui significandæ vocabulum destinamus, ea foret, quam communi sermone eodem indigitamus; exempla quoque, in quibus terrori locum esse affirmant omnes ex communi loquendi usu, ad illam confirmandam ac illustrandam adduci minime possent. Terrorem metus speciem facit *Cicero*, qui eum per metum concutientem definit, seu quem pallor, tremor, crepitus dentium consequuntur. Quod si jam experientiam consulas, quandoam ob metum palleat facies, tremant artus, immo dentes in nonnullis subjectis crepent; illa non accidere reperies nisi eo in casu, in quo malum quoddam nobis imminere opinamur præter omnem expe-

expectationem, quemadmodum exempla paulo ante in medium adducta loquuntur. Atque adeo patet *Ciceronem* non alium nomini tribuere significatum, quam quem nos eidem tribuimus, etsi nos in Psychologia ad ea respiciamus, quæ animæ insunt, cum ex adverso *Cicero* ad ea attendat, quæ in corpore obvia sensui manifesta sunt.

Cicero plures alias metus species distinguit, quemadmodum videre est apud *Gassendum* loco citato f. 497; sed nostrum jam non est differentias istas explicare, quibus significandis non in quavis lingua vocabula prostant, cum alibi tradi possint, siquidem illarum aliquis sese offerat usus.

§. 831.

Fluctuationis animi definitio.

Vacillatio seu *Fluctuatio animi* est alternatio voluptatis atque tædii super bono, quod an obtentu possibile sit reperire non possumus.

Ponamus vacare munus, cui nos pares existimamus, atque idem nobis videri admodum utile. Voluptatem nos ex eodem percipere idemque appetere nemo non novit. Enimvero ponamus nos jam sollicitos esse de mediis idem obtinendi, nulla vero reperiri posse, quorum executio in potestate nostra posita sit. Nemo non denuo novit, nos tædio affici, quod voti nostri compotes fieri non posse videamur atque a spe ejusdem obtinendi arceamur. Quando igitur animum ad emolumenta, quæ tibi a munere isto spondes, denuo advertis visurus, num omnem spem abjicere debeas; voluptate iterum perfunditur animus. Quamobrem ejus obtinendi cupidus si de mediis rursus cogitas, ac in iis rependiendis te denuo infelicem experiaris; voluptate evanescente redit tædium. Hunc animæ statum indigitamus, quoad animum vacillantem, vel fluctuantem dicimus. Atque ita simul apparet realitas definitionis præsentis. Datur enim istiusmodi status animæ, qualem definitio supponit.

§. 832.

Quomodo oriatur.

Si bonum absens cupimus, sed media, quibus idem obtineamus, vel ignoramus, vel quænam ex pluribus eligere debeamus minime videamur, tum fluctuat, vel vacillat animus. Si enim bonum absens cupimus, voluptate afficimur (§. 805). Quando vero

vero de mediis solliciti, vel nulla prorsus reperire valemus; vel quznam ex pluribus eligere debeamus nobis non apparet; num illud obtentu possibile sit nobis ignoramus. Quamobrem cum malum reputari debeat, si quod cupimus quomodo obtineatur reperire minime valemus (§. 505); ex eo tedium tanto majus percipere debemus, quanto majus malum existimamus mediorum ignorantiam, vel difficultatem electionis (§. 612). Quodsi jam spem abjecturi denuo respicimus bonum, quod cupiebamus; voluptas, qua perfundebamur, denuo redit ex eadem ratione, qua ante ortam ostendimus. Atque cupiditas stimulo est, ut ad media ruminanda animum denuo advertamus. Quodsi vero non feliciores sumus in iis inveniendis, vel eligendis, quam antea fueramus, ex eadem ratione redeunt tedia, quibus ante afficiebamur, ob quam iisdem locum esse ostendimus. Levi autem attentione perspicitur, a tediis ad voluptatem & a voluptate ad tedia reciprocum reditum per longius temporis spatium continuari posse. Quamobrem cum sic tedia atque voluptas alternent vices, quod an bonum obtentu possibile sit, reperire non possumus *per demonstrata*; animus fluctuat, vel vacillat (§. 831).

A posteriori propositionis presentis veritatem confirmat exemplum, quod ad illustrandam propositionem precedentem in medium attulimus. Sane integra demonstratio ad idem applicari potest, ut adeo & ipsa clarius intelligatur.

Per propositionem presentem patet istiusmodi statum animæ esse possibilem, quem fluctuationis animi nomine indigitavimus: etsi jam a posteriori ex allato exemplo idem appareat.

§. 833.

Si animus vacillat, vel fluctuat, aut media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus, aut in iis eligendis, vel exequendis hæremus. Si enim animus fluctuat, voluptas atque tedium alternant vices, quod num bonum obtentu possibile sit reperire non possumus (§. 831). Quoniam ad bonum obtinendum mediis opus est, atque adeo idem obtentu nobis pos-
Fluctuationis animi ratio.

(Wolffi Psychologia.)

L1 11

sibile

sibile non est, quamdiu vel media ignoramus, vel quznam eligere, aut quomodo ea exequi debeamus nobis non apparet; si animus fluctuat, aut media prorsus ignorare debemus, aut saltem dubii simus necesse est, quibusnam ad finem consequendum uti teneamur, consequenter in iis eligendis hæreamus.

Confirmatur id a posteriori ex eo, quod fluctuantes nunc decernamus boni prosecutionem, nunc ab eo prosequendo desistere velimus. Quando decernimus illam, cupiditatem nobis stimulo esse deprehendimus. Quando vero ab eodem prosequendo desistendum esse opinamur, mediorum ignorantia, vel eligendorum difficultas in causa est. Vacillationem itaque, seu fluctuationem ex eo esse intelligimus, quod media obtinendi bonum, quod cupimus, vel ignoremus, vel in iis eligendis hæreamus.

Si exemplum speciale majoris claritatis causa desideres, aut animum adverte ad id, quod antea in medium attulimus, aut cogita te animo fluctuantem, utrum iter amici visendi gratia facere debeas, nec ne. Amicum enim invisere bonum judicas, atque adeo eum invisere cupis. Ast cum iter ideo faciendum sit, ob rationes contrarias idem suadentes ac dissuadentes dubitas, an iter decernere, an ab eodem desistere debeas, adeoque in eligendo medio hæres. Animi igitur fluctuatio ex difficultate electionis medii est.

§. 834.

*Fluctuatio
animi ex
ignorantia
executionis
mediorum.*

Si ignoramus quomodo media obtinendi bonum, quod cupimus, exequi debeamus, animus fluctuat. Etenim si media obtinendi bonum, quod cupimus, ignoramus, animus fluctuat (§. 832). Sed si ignoramus, quomodo ea exequi debeamus, perinde est ac si ea ignoraremus, utpote bonum, quod cupimus, non consecuturi nisi media exequamur. Quare fluctuare quoque debet animus, si ignoramus quomodo media exequi debeamus.

Idem patet a posteriori. Ponamus vacare munus, ad quod nos evchi malleamus. Ponamus nobis innotescere, collationem

nem muneris unice pendere a nutu Ministri cujusdam regis. Ponamus eundem nil dare nisi plus danti; nobis vero nec apparere, unde nummos corradere debeamus, ut donum offerre possimus; nec scire quomodo ipsi idem offerre possimus cum sit accessu difficilis, nec ullus domesticorum nobis notus. Vacillare in hoc casu animum, ita ut nunc munus istud ambire velimus, nunc iterum nolumus; experientia palam loquitur.

Media, quorum executio ignoratur, insufficienter cognoscuntur, cum ad eorum notionem etiam pertineat eorundem executio. Insufficiens cognitio ex parte ignorantia est, quatenus nempe quaedam adhuc ignorantur, quæ notionem ingredi debebant. Ubi vero operatio a completa notione pendet, respectu hujus perinde est, ac si omnis notio prorsus deficeret. Exemplum speciale, quod dedimus, quæ modo dixi abunde illustrat.

§. 835.

Fluctuatio animi est affectus, qui oritur ex ignorantia meditationum, vel electionis, aut executionis eorundem. *Definitio realis fluctuationis animi.*

Patet veritas definitionis per ea, quæ modo demonstravimus a priori & a posteriori confirmavimus (§. 833); quamvis ad eam ad-
mittendam sufficiat exempla obvia perpexisse.

§. 836.

Definitiones fluctuationis, vel vacillationis animi sunt recepto significati conformes. Vocabulum fluctuationis per metaphoram rationem etymologicam translatus fuit ad significandum animæ statum, quo dubia est, an quid agere debeat, nec ne, seu an bonum prosequi debeat, ut eodem potius, an idem negligi consultum sit. Ipsa ratio itaque etymologica insinuat, quod nunc in hanc, nunc in illam partem feramur, quemadmodum fluctus nunc huc, nunc illuc feruntur, motu in plagas oppositas alternante. Quamobrem ubi ad affectum significandum adhiberi debet, cum omnis affectus vel sit jucundus, vel molestus, jucundi autem in voluptate, molesti in tradio illius opposito consistent (§. 608. 609); alia in mente fluctuatio significari nequit, nisi quæ in alterna-

tione voluptatis atque tardii consistit. Hanc autem alternationem locum habere non posse nisi super bono, quod utrum prosequi, an negligere debeamus, nobis non constat, ex antecedentibus satis manifestum est. Non aliud igitur vocabulum ad denotandum affectum, quem hactenus expendimus, suppetit, quod non invito communi usu loquendi adhiberi possit, quam fluctuatio animi (§. 831). Etsi enim vulgo latius pateat vocabuli significatus, ut etiam extra sphaeram affectuum sese extendat; affectum tamen hunc ambitu suo simul comprehendit. Nemo autem non videt, in doctrina affectuum significatum esse restringendum, quemadmodum jam antea in casibus aliis similibus factum. Præcurrem habemus *Cartesium* loc. cit. qui fluctuationem animi procedere ait a difficultate in electione mediorum, aut in executione, sub qua etiam ignorantiam eorundem comprehendit. Qui enim media prorsus ignorat, is nec novit, quomodo ea exequi debeat, ut adeo philosophus non diversam a nostra tradere videri debeat definitionem. Sermonem vernaculo affectum hunc *Wandelwitz* thigfeit appellamus, cui vox Latina vacillatio animi respondet. Vacillare idem est ac inconstanter ire, adeoque ad animum translatum vocabulum denotat hesitationem in electione, vel executione mediorum, consequenter ratione etymologica adstipulante ad exprimendum affectum, cum quo jam nobis negotium, adhiberi potest, quemadmodum a Germanis fieri solet. Animus enim incertus est in electione & executione mediorum, quemadmodum pes in cundo.

Apparet ex dictis vacillationem animi esse affectum mixtum (§. 610): id quod ex ipsa quoque definitione nominali palam est (§. 831).

§. 837.

*Horroris
definitio.*

Horror dicitur metus, qui oritur ex representatione mali tanquam ingentis.

E. gr. Hor. et animus, quando oculis inveniuntur præsentia supplicium

placium grave, veluti crucifragium, si quidem id nobis repræsentamus tanquam malum ingens.

§. 838.

Quoniam animum horrere affirmamus, quotiescunque metum ingentem exprimere volumus, quemadmodum nemini non notum est; metus autem ingens ex opinione ingentis mali imminentis est, quemadmodum ex definitione metus colligitur (§. 822); *Horroris definitio, quam dedimus, usui loquendi communi conformis.*

Num definitio usui loquendi conformis.

Non adeo opus est, ut de consensu definitionis horroris cum communi usu loquendi evincendo plura addamus, cum is adeo obvius sit.

§. 839.

Quoniam terror oritur ex adventu mali improvise (§. 819), horror autem ex opinione ingentis (§. 837); *si malum ex improvise imminens nobis tanquam ingens repræsentamus, horror cum terrore conjungitur.*

Horror quando cum terrore conjungatur.

Conjunctionem loquitur experientia: casum vero, in quo ea contingit, rite fuisse determinatum, acumine utenti observare licet.

§. 840.

Et quia desperationi locus est, si malum imminens nobis repræsentamus tanquam inevitabile, tum simul tanquam intolerabile (§. 825); *si malum ex improvise imminens nobis tanquam ingens ac inevitabile repræsentamus, horrorem & terrorem simul ortum excipit desperatio.*

Quando in super desperatione accedat.

§. 841.

Pusillanimitas est tristitia orta ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi.

Pusillanimitatis definitio.

E. gr. Si Titus munus ambit, quod maxime cupit, varia autem eidem obiciuntur impedimenta, quibus tollendis se parum fore desperat, inquietudo illa animi, qua angitur, singularis quædam tristitiæ species, qua animus abjicitur, pusillanimitatis nomine venit.

§. 842.

Si nobis repræsentamus impedimenta, quo minus bonum, quod

Quando nam oritur.

quod cupimus obtineamus, tanquam insuperabilia; pusillanimitas oritur. Quodsi enim impedimenta, quo minus bonum obtineamus, tanquam insuperabilia nobis representamus; certo persuasi nobis videmur nos eodem minime potituros, aut saltem spem omnem abjicimus (§. 769). Quoniam vero idem cupimus *per hypoth.* malum utique judicare debemus, quod idem consequi nequeamus (§. 565). Quare cum exinde tedium, immo tristitiam (§. 619), percipere debeamus (§. 613); tristitia oritur ex difficultate boni, quod cupimus, obtinendi, adeoque pusillanimitas (§. 841).

Loquitur idem exemplum, quod ad illustrandum definitionem pusillanimitatis in medium adduximus. Atque adeo patet propositionem præsentem a posteriori confirmari: patet etiam quomodo eandem confirmaturi ejus experimentum in nobis, vel aliis capere debeamus.

Impossibilitas obtinendi a difficultate distingui debet. Impossibile nobis est obtinere bonum, quod cupimus, quando nobis deficiunt media idem obtinendi, vel mediorem executionem in potestate non est. Difficile nobis est obtinendi bonum, quod cupimus, si impedimenta sese objiciunt, quibus tollendis num pares sumus dubitatur, ita ut plurimum negotii nobis facessat eorum sublatio. Hæc differentia, quæ inter impossibilitatem & difficultatem boni obtinendi intercedit, facile nos docet eam, quæ inter fluctuationem & pusillanimitatem obtinet.

§. 842.

*Quoniam
pusillanimitas
sibi representat.*

Qui pusillanimitas est, impedimenta, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi representat. Qui enim pusillanimitas est, is sibi representat difficultates boni, quod cupit, obtinendi (§. 840), adeoque sibi persuadet, fore ut idem non obtineat. Quodsi bonum, quod cupimus, nobis tanquam obtentu difficile representamus, necesse est ut nobis occurrant impedimenta, quæ obstat videntur, quo minus istud consequamur, & quibus tollendis nos non pares esse existimamus. Impedimenta igitur, quo minus bonum, quod cupit, obtineat, tanquam insuperabilia sibi representat.

A po-

A posteriori propositio confirmatur per eadem exempla, quæ ad confirmandam præcedentem conducunt. Sane pusillanimes de causa tristitiæ, qua anguntur, quæsi respondēt, se infelices esse, quod omnibus licet adhibitis mediis id tamen consequi nequeant, quod consequi student. Pusillanimitas subinde quoque observatur in iis, qui in studio aliquo inanem operam sumunt, etsi omnem adhibeant diligentiam, librosque sibi comparent, quos in eo scientiarum genere optimos prædicari norunt.

§. 844.

Pusillanimitas est affectus, qui oritur, si quis impedimenta in prosequendo bono, quod cupit, obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat. *Pusillanimitatis definitio realis*

Obtinere nimirum in executione mediorum & tanto major esse solet, quanto major erat spes, quam in electione mediorum suscepimus. Et perinde quidem est, siue impedimenta ista sese offerant de executione mediorum cogitanti, siue eandem aggredienti.

§. 845.

Si quis bonum prosequi decrevit, nec a proposito suo sese dimoveri patitur; de mediis vero cogitanti nulla sese offerunt, cialis patet nec aliorum consiliis idem iuvatur; pusillanimitas oritur. Si quis pusillanimitas enim bonum prosequi ita decrevit, ut a proposito suo se dimoveri non patiat, quin ingens ejus sit cupiditas dubitari nequit (§. 510). Nil magis igitur in votis habet, quam ut eodem potiatur, maximumque malum reputare debet, si eodem non potiatur. Quamobrem cum de mediis cogitans nullaque reprensens omne præsidium in consiliis aliorum collocet; ubi his destitutum se videt, quæ mediorum loco esse debebant, eorundem defectum tanquam impedimentum insuperabile sibi repræsentare debet, quod obstat, quo minus bonum, quod vehementer cupit, consequatur, prouti ex ipsa impedimenti notione colligitur (§. 726. Ontol.). Quoniam itaque pusillanimitas oritur, si quis impedimenta in prosequendo bo-

no

no obvia tanquam insuperabilia sibi repræsentat (§. 844); eadem quoque oriri debet, si quis bonum vehementer cupit & media ignorans nihil præsidii in consiliis amicorum reperit, adeoque in hypothesi propositionis præsentis.

Patet idem a posteriori. Ponamus munus vacare ecclesiasticum, quod vehementer cupit Mevius. Ponamus porro eum non videre, quomodo ad idem pervenire possit; sed spem omnem in amico collocare, cujus commendatione ac consiliis id effici posse confidit, ut voti sui compos reddatur, Quodsi jam cognoverit commendationem amici haud multum valituram & consilia, quæ suppeditat, vel esse nulla, vel parum certa, ut iis tuto se fidere posse non existimet; munus vehementer cupiens & durante cupiditate de eo obtinendo desperans pusillanimis evadit. Hinc audias conquerentem, se destitui omnibus consiliis: neminem esse, qui ipsi succurrere velit. Aliorum commemorantem audias felicitatem, immo summo pere prædicantem, suam vero accusantem infelicitatem & impatienter diris nescio quibus semetipsum devotentem, pro uti quidem diversimode dispositus fuerit animus affectusque socii alii superaccedunt ex affectuum theoria decenter applicata discernendi ac separandi a se invicem.

Si quis non perspicit, quomodo inopia consiliorum spectari possit tanquam impedimentum obtinendi boni, quod prosequi decrevimus, is definitionem impedimenti generalem applicet, quam dedimus (§. 726. *Ontol.*), & omnis obscuritas, quæ superest, statim dispelletur. Qui enim ipsemet media ignorans consilia aliorum eodem loco habet; is inde sibi persuadet, se bonum, quod cupit, consequi posse (§. 937. *Ontol.*). Quamobrem ex inopia consiliorum, quorum spem conceperat, intelligit, cur bonum, quod vehementer cupit, consequi nequeat, adeoque in eadem ratio sufficiens frustrati propositi continetur (§. 56. *Ontol.*), consequenter eam impedimenti loco habere debet (§. 726. *Ontol.*).

§. 846.

*Definitiones
pusillanimitatis*

Definitiones pusillanimitatis sunt recepto significati conformes.

formes. In affectu pusillanimitatis explicando multus est *Gas-* *num sunt rã-*
sendus loc. cit. f. 498. ita autem ille: Ubi, inquit, ne non obti- *cepto signi-*
 neamus bonum, aut devitemus superemusve malum metui- *ficatui con-*
 mus, vel etiam prorsus desperamus, tunc animos ad adori- *formes.*
 endum prosequendumque despondemus animoye pusillo, sive
 ad agendum legni reddimur. Hinc porro infert, pusillanimi-
 tatem (quam & *Segnitiam* vocat) esse affectum, quo anima in
 se quasi collabatur & cum difficultatibus malisque, quæ iri
 superatum diffidit, colluctari detrectet. Videmus ad genesin
 huius affectus requiri a *Gasendo*, ut bonum aliquod cupia-
 mus, ad quod etiam pertinere mali evitacionem palam est; ut
 in eo prosequendo obijciantur nobis difficultates, & ut has
 ipsas difficultates a nobis superari non posse opinemur. Quo-
 niam difficultates istæ aliæ esse nequeunt, quam vel impedi-
 menta, quæ nobis in executione mediorum obijciuntur, vel
 inopia mediorum consilio alieno minime levanda; non alium
 affectum pusillanimitatem vocat *Gasendus*, quam cui nos idem
 nomen imposuimus (f. 843. 844). Nec minus eundem voca-
 buli significatum tuetur *Cartesius* loc. cit. art. 59. Diserte enim
 pusillanimitatem tribuit difficultatibus in executione mediorum,
 quemadmodum fecerat *Gasendus*. Quare cum ostenderimus
Gasendum eundem affectum pusillanimitatem appellare, quem
 nos hoc nomine insignimus; per se patet *Cartesium* quoque
 eundem significatum tueri. Germanico idiomate idem affectus
Kleinmüthigkeit appellatur, quod vi compositionis coincidit
 cum vocabulo Latino. Nemo vero est, qui nesciat nos voca-
 bulo isto uti, quoties videmus alterum lugentem & impatien-
 ter conquirentem, se omnibus consiliis esse destitutum, ut
 bono, quod cupit, potiri non possit, vel malum, quod me-
 titur, declinare minime valeat.

Cur hic affectus Latinis dicatur pusillanimitas, Germanis *Klein-*
Müthigkeit, ipsa affectus huius natura insinuat, a qua denominan-
 di ratio in utraque lingua petita. Quemadmodum enim Latinis ani-
 mum despondere, vel abicere dicitur qui, cum agere vellet, ad
Wolffii Psychologia.

M m m m

agen-

agendum segnis efficitur, ob difficultates, quibus amovendis se parum fore diffidit; ita in simili casu vernaculo nobis sermone dicitur den Muth sincken lassen. Animus enim Latinis, quemadmodum Muth Germanis est mentis vigor, unde veluti quidam intrinsicus animæ agendi impetus manat, quando agendi occasio nobis offertur: ea tantummodo differentia est, quod vocabulum Germanicum non sit homonymon, quemadmodum Latinum, propterea quod lingua Germanica vocabulis abundat & Germani, qui linguæ potentes sunt, in rebus accurate discernendis verba apposite admodum seligunt.

§. 847.

Animositas definitio.

Animositas est prædominium cupiditatis ac spei vincentis metum ex difficultate boni obtinendi orti. Appellatur etiam Audacia.

E. gr. Titius cupit munus, quod vacat & quod a se ornari posse novit patronus, cujus favore ad idem eveniri potest. Visa igitur possibilitate ejus obtinendi spe lætatur animus (§. 800). Enimvero ponamus Patrono esse agnatum, quem is singulari favore complectitur, ad idem munus aspirantem. Ubi hoc cognoverit Titius, metu percutitur, ne hic sibi præferatur, æque adeo metus ex difficultate boni obtinendi oritur (§. 822). Enimvero ubi expendit, agnatum patroni non esse muneri obeundo parem, quod ex intentione Principis ornari debet; metu abjecto cum cupiditate spes resurgit ac vires capit, ut adeo a proposito ambiendi muneris non desistat, sed alacri animo executionem ejus adoriatur: quod ubi fit, animosus dicitur, vel, si justo animosior fuerit, proflus audax.

§. 848.

Quando animositas oritur.

Si difficultates boni, quod cupimus, obtinendi nobis expendentibus occurrat ratio, ob quam eadem si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videantur; animositas oritur. Quoniam difficultatem boni, quod cupimus, obtinendi in executione obviam nobis expendentibus occurrit ratio, ob quam eadem si non certo superabiles, certe superatu non prorsus impossibiles videntur *per hypoth.* remotis autem difficultatibus bonum obtentu possibile est; idem obtentu possibile, minimum non prorsus impossibile in casu pro-

propositionis presentis videri debet. Quamobrem cum ex representatione difficultatum obtinendi boni, quod cupiebamus, nasceretur metus, ne ab eodem excludamur, voti nostri compotes minime facti (§. 823); ex earundem vero superabilitate, ob quam obtentu nobis possibile, aut saltem non prorsus impossibile videtur *per demonstr.* spes reviviscat, quæ antea ex representatione mediorum enata fuerat (§. 800); cupiditas ac spes metum vincunt atque adeo prædominantur. Quamobrem animositas oritur (§. 846).

Confirmatur propositio a posteriori exemplo, quod modo ad illustrandum definitionem animositatis in medium adduximus (not. §. 845). Integra enim demonstratio in eo continetur, ut ab eodem abstrahi possit: id quod mirum non est. Etenim exemplum docet, quomodo animositas in dato casu speciali oriatur; demonstratio autem idem terminis generalibus enunciat.

Constat artis demonstrandi peritis, demonstrationes haud raro ad casus speciales applicatas proferri, ubi si in genere quid demonstrari debet demonstratio obscurior intellectu videtur, aut difficilius, ut ejus vim facilius percipere possint qui alias attentione sufficiente uti nequeunt.

§. 849.

Si quis animosus evadit, is rationem perspicit, cur difficultates in prosecutione boni, quod cupimus, emergentes superatu posibles, aut saltem non prorsus impossibiles videntur. Si quis enim animosus evadit, cupiditas boni ac spes ejus obtinendi superare debet metum ex difficultatibus ejus obtinendi ortum (§. 846). Quoniam adeo metus tandiu subsistere debet, quamdiu difficultates istas tolli nos posse apparet (§. 128. Ontol.), nec spes oriri potest, nisi bonum representetur ut obtentu possibile (§. 800); evidens est si spes reviviscere ac adversus metum prevalere debeat, difficultates istas non amplius tanquam insuperabiles, sed ut superabiles, aut superatu non

Animositas ratio.

M m m m z

propr-

prorsus impossibiles spectari debere. Quoniam igitur tanquam superabiles, aut superatu non prorsus impossibiles spectari nequeunt, nisi adsit aliqua ratio, cur tales appareant (§. 70. Ontol.); si quis animosus evadit, is utique rationem perspicere debet, cur difficultates emergentes in prosecutione boni superabiles esse existimet.

Confirmat idem experientia, modo notes in eo casu, quo quid vehementer cupimus, tanquam superabiles spectari difficultates, quando demonstrari nequit quod sint insuperabiles, juxta istud pervulgatum: Quod quis maxime vult, id maxime credit. In inevidentibus enim appetitus influit in assensum. Et tutius non invita prudentia existimatur vel irrito conatu aliquid suscipere, quam ex post facto intelligere a nobis pratermissam esse occasionem obtinendi bonum, quod acquisitu possibile fuerat. Exempla specialia non adjicio: trahi huc potest, quod ante commemoravi.

Nimirum in presente casu non evidentibus rationibus opus est, sed sufficiunt probabiles. Inter probabiles vero infimum locum tenet, quod in casu damni ex negligentia menendi possibile haberi debeat, cujus impossibilitas demonstrari nequit. Ceteris animosiores sunt, qui in negotiis humanis probabilitati cedunt, nec evidentiam importune flagitant. Sed de his plura dicemus, si Deo ita visum fuerit, in Logica probabilium, quæ magnum ad prudentiam affert adjumentum, quemadmodum in Moralibus ex instructo docebitur.

§. 850.

*Definitio
realis Animositatis.*

Animositas est affectus, qui oritur, si difficultates obtinendi boni, quod cupimus, perpenderentur videantur superabiles, aut superatu non prorsus impossibiles.

Tum imprimis difficultates nobis videntur tanquam superatu non prorsus impossibiles, quando ostendere non possumus quod impossibile sit, eas superari a nobis. Ceterum notanda est hic differentia, quæ inter diversos homines intercedit: neque enim omnes ejusdem sunt indolis. Alii enim evidentiam in negotiis humanis desiderant perinde ac in scientiis, atque hi sunt timidiores & ad pusillanimitatem

pro

proclives: alii probabilitati cuicunque locum concedunt, atque hi sunt ceteris animosiores. Sed differentiam istam nunc quidem curatius non scrutamur.

§. 851.

Definitiones animositatis significati recepto conformes. Ani-
mositatem *Gasendus* loc. cit. definit per affectum, quo se ani-
ma concitat & ad colluctandum cum difficultatibus malisve, ^{statis num}
quæ iri superatum confidat, prorumpit. Nos tunc audentes ^{significati}
effici, animosque ad aggrediendum pergendumque asumere ^{recepto con-}
pronunciat, ubi bene speramus confidimusque fore, ut aut ^{formes.}
objectas difficultates perrumpendo bonum obtineamus, ma-
lumve evitemus, aut cum malo ipso colluctando illud supere-
mus. Patet adeo animositatem, vel audaciam (duo enim
hæc vocabula *Gasendo* synonyma sunt) ex mente ipsius oriri,
si bonum, quod cupimus, quo etiam mali evitatio refertur,
nobis repræsentamus tanquam obtentu difficile, difficultatem
tamen superari posse confidimus, si vel maxime certo constare
nobis nequeat, utrum superari possit, nec ne. Hæc satis
consona esse iis, quæ nos de animositatem demonstravimus (§. 848),
palam est. *Cartesius* loc. cit. animositatem, aut audaci-
am affectum appellat, qui difficultati in executione reme-
diorum sese opponit. Nemo sese opponit difficultatibus, nisi
quas superari a se posse confidit, aut minimum quas quod
superare non possit nondum certo constare opinatur. Quam-
obrem *Cartesius* non minus, quam *Gasendus* eum vocabulo tri-
buit significatum; qui definitioni nostræ reali (§. 850), con-
sequenter & nominali, ex qua realem deduximus (§. 848), con-
formis est.

Quod mali evitatio, in numerum bonorum referri debeat, ip-
superioribus jam monuimus, nec quenquam fore arbitror, qui non
sua sponte idem admittat. Malum igitur videri debet malum non
evitare atque adeo cum malo colluctatur, qui idem evitare studet.

§. 852.

Desiderium est ædium ex mora boni venturi, quod spera- *Desideris*
tur, perceptum. M m m m 3 E. gr. *desiderio.*

E. gr. Ponamus amicum ex oris peregrinis, in quas excurrerat, reducem nobis per famulum suum nunciare adventum suum ac significare, quod in eo jam sit, ut ipsemet ad nos veniat. Expectamus itaque adventum ejus, quem nobis plurimum voluptatis allaturum speramus. Quodsi non statim advenierit, moram impatienter ferimus. Tedium, quod inde percipitur, est id quod desiderii nomine compellamus. Differre hoc tedium tanquam singularem quandam speciem ab aliis ipso sensu interno docemur.

§. 853.

*Definitio
realis des-
iderii.*

Quoniam adeo tum demum desiderare bonum dicimur, si spei superaccedit tedium ex mora adventus subortum (§. 852); *Desiderium oritur, si mora adventus boni, quod speramus, tedium nobis creat*: id quod exemplo, quo definitionem desiderii illustravimus, a posteriori confirmatur.

Proposito hæc definitio realis est ex nominali immediate fluens.

§. 854.

*Definitio
desiderii
num com-
muni usui
loquendi
conformis.*

Definitio desiderii, quam dedimus, communi usui loquendi conformis. Communem vocabuli significatum expositurus *Martinus* in Lexico: desiderium, inquit, est rerum absentium & nondum adeptarum concupiscentia. Quoniam objectum desiderii facit res absentes, quas nondum adepti sumus, hoc ipso significat, nos desiderare ea, quorum obtinendorum aliqua spes nobis superest; ita enim desiderium distinguitur a cupiditate, quæ est boni absentis simpliciter talis. Quodsi dicas ea quoque desiderari, quorum obtinendorum spes nulla nobis superest; id dici subinde non negamus, sed idem ex inconstantia loquendi fieri palam est: cujus si vel maxime *Martinus* rationem habeat, nostra tamen parum refert, cum in philosophia ab inconstantia loquendi simus alieni. Enimvero ad desiderium non sufficit boni venturi expectatio, alias enim a spe non differret (§. 800). Spei igitur quid superaddere debet. Nil autem est quod superaddere possit nisi tedium ex mora oriundum, quo expectatio efficitur impatiens. Quamobrem

apparet, si significatum tædii intra limites affectuum coarctes & accuratius determines, quæ notionem verbis *Martini* respondentem ingrediuntur, non aliam posse condi definitionem desiderii, quam nos tradidimus. Quoniam desiderio agnata est cupiditas, agnata spes est; æquis miretur idem vulgo non satis ab affectibus cognatis distingui, ubi verbis exprimendum quod in ipsius idea continetur: Enimvero ut nihil super sit dubii circa significatum vocabuli, perpende ea, quorum tibi conscius es, quando te anxie quid desiderare affirmas (hic enim casus affectus est); nostramque definitionem experientiz consentientem deprehendes ea in te percepturus, quæ ad desiderium tanquam affectum requisivimus. *Cartesius* loc. cit. art. 67. per desiderium intelligit affectum ex bono præterito nascentem. Enimvero cum bonum præteritum consideretur tanquam absens, nec ex eo, quod eodem nobis frui datum est, quicquam ideæ præsentī addatur, nisi quod ea res sit voluptatis creatrix, adeoque quod sit bona; ex boni absentis consideratione non nascitur nisi cupiditas (§. 307). Quod si malum reputetur, bonum præteritum non amplius præsens esse, quemadmodum mallems; tædium, immo tristitia inde oritur tanquam ex malo præsentē (§. 623). Quare cum hic permisceatur cupiditati tædium ex absentia boni, quod non amplius præsens sit; in desiderio autem ob moram adventus (§. 353), adeoque ex eo, quod nondum præsens sit bonum; *Cartesius* ad priorem casum respexit, adeoque desiderium ex mente ipsius erit affectus ex absentia boni, quod cupimus, orti, seu ex eo, quod non sit præsens, quod cupimus, consequenter ejus notio ad casum quoque nostra definitione distincte expressum trahi potest. Uterque tamen casus non prioris idem est: etenim in casu definitionis boni adventum speramus; in casu *Cartesii* boni absentis tantummodo nobis cupiditas est, spes nulla. Unde accidit, ut uterque mentis status ipso sensus interni judicio diversus deprehendatur, neque adeo sub de-

si de-

fiderio a nobis comprehendatur. Minime autem opus nobis videtur peculiarem constituere affectum pro eo casu, in quo tadium nobis subnascitur ex eo, quod bonum absens sit, nec ulla nobis ejus spes supersit, quod tamen præsens esse malle-
mus & cujus nobis jucunda est memoria, quatenus bonum ju-
dicamus, quod nobis olim eo frui datum fuerit. Etenim cum
plures diversi affectus hic invicem non permisceantur, sed sub-
ito vices alternent, prout attentio in hanc, vel illam ideæ præ-
sentis partem dirigitur; affectus singulos suis nominibus efferre
licet. Entia præter necessitatem multiplicanda non sunt. Quic-
quid sit, sufficit agnoscere *Cartesium* desiderium esse speciem tri-
stitiæ ortam ex absentia boni, quod cupimus: ita enim defini-
tio utrumque comprehendit casum.

Quodsi in anterioribus peculiare affectuum species constituisse
videmur, qui ad alios referri poterant, vel in quibus duorum quo-
rundam affectuum aliorum alternatio obtinet; nonnisi attentione opus
est ad affectus præsentis, ut differentiam casus, in quo *Cartesius*
animæ desiderium præter necessitatem tribuit tanquam affectum a ce-
teris diversum, a casibus ceteris, quos modo diximus, perspicias.
Etenim in illo casu affectus, qui alternant vices, non immutantur,
ac uno redeunte alter evanescit; in ceteris vero casibus quod in alio
affectu est in dato singulari ratione modificatur, ut naturam mutet,
ac plures affectus sibi invicem permiscantur, ut mixtus sit diversus
a simplicibus. Uberiorem lucem his affundet Psychologia rationa-
lis, ubi distincte explicabuntur, quæ nunc confuse percepta indi-
cantur.

§. 855.

*Hilaritatis
definitio.*

Gaudium ortum ex eo, quod malum sit præteritum, vel
metus mali evanuerit, dicitur *Hilaritas*.

E. gr. Si amicus noster gravi morbo decumbat, quem ipsi fa-
talem prædicunt Medici, tristitia afficimur jacturam amici pro malo
reputantes. Enimvero ubi nobis nunciatur ipsum reconvaluisse; sa-
nitatis recuperationem in numerum bonorum referimus. Atque adeo
ex bono præsentis gaudium oritur, quod cum singulare sit ab alio
gaudio differens ex bono quodam nobis præsentis oriundo, quod
in nos collatum poscideramus, hilaritatis nomine venit. Germani di-
cunt

cunt in hoc casu: Ich bin frohe, daß das Unglück vorbey ist, oder daß das Ungemach überstanden, atque adeo hilaritas est is affectus, quem Germani Frölichkeit appellare solent.

§. 856.

Oritur adeo hilaritas, si nobis representemus malum, rem Quamdo tædii creatricem, tanquam tædia nobis non amplius creaturum. *oriatur.*

Oritur enim ex eo, quod malum sit præteritum, vel metus mali evanuerit, adeoque præteritio mali est ratio sufficiens hujus affectus, ubi ad animam refertur (§. 56. *Ontol.*) consequenter eadem posita ponitur & ipse (§. 118. *Ontol.*). Enimvero si perpendimus malum, illud tanquam rem tædii creatricem consideramus (§. 569). quodsi porro idem spectamus tanquam præteritum; utique cogitamus, quod nobis tædium non amplius sit creaturum. Quamobrem ubi nobis repræsentamus malum, quod nos vexavit, tanquam nobis non amplius tædium creaturum; hilaritas oritur.

Patet idem à posteriori ex eo; quod alterum hilarem esse jubentes ea utamur ratione, quod perpendere debeat, quantum tædium perceperit ex malo, nunc vero ab eodem penitus sit liberatus, veluti cum quis luget suæ mortem uxoris, vel filii morbo diurno & difficili tandem extincti, quo graviter affligus fuit animus.

Habemus hic hilaritatis definitionem realem, quæ modum ostendit communi praxi conformem eandem in animo alterius excitandi.

§. 857.

Quoniam *Cartesius* significatum vocabuli in Philosophiam introduxit loc. cit. quem hilaritati tribuimus; *receptum tuenimur significatum non obstante vago usu loquendi, qui dissentire videtur* (§. 147. 144 *Disc. prælim.*). *Num definitio hilaritatis usui loquendi conformis,*

Quod communis usus loquendi repugnare videatur significatui, quem hilaritati tribuimus cum *Cartesio*, liquet. Sane quando apud *Terentium* legitur, *Hilarem hunc sumamus diem*, non videtur significatui nostro esse locus. Neque in simili casu, quando Germani dicunt, *laßt uns fröhlich seyn*, idem obtinere videtur. Enimvero si cu-
(*Wolffii Psychologia.*) N n n rarius

ratius rem consideres, eum hic requirimus animæ statum, qualis esse solet ejus, qui ab omni tædio liberatus voluptate præsentem fruitur: unde si quem minus hilarem videmus, eum seponere jubemus quæ tædia creant, quasi jam ab iis prorsus liberatus esset. Et qui hilares sunt, ea tenentur animi persuasione, quasi jam evanuerint omnia, quæ tædio esse possunt, consequenter omnia a nobis ablata fuerint mala, Non igitur prorsus à communi loquendi usu recedimus. Immo videtur vocabulum primo habuisse eum significatum, quem eidem tribuimus: deinde vero is ad casus similes extensus.

§. 858.

*Fastidii
definitio.*

Tædium perceptum ex eo, ex quo ante voluptatem percipiebamus, dicitur *Fastidium*.

Probe notandum est rem hic supponi prorsus eandem, ita ut nihil in ea imminetur. E. gr. Ponamus nos ex sapore cibi ejusdam voluptatem insignem percipere, atque adeo eundem capientes delectari. Quodli jam accadat, ut sæpius repetito ejus usu sapor non amplius gratus sit, sed ingratus evadat, ut tædio ex ejus usu afficiamur: tædium hoc, quod percipimus dum is nobis offertur, est id, quod fastidium appellamus.

§. 859.

*Quomodo
fastidium
oriatur.*

Quoniam tædium ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem perceperamus, si quod bonum videbatur idem postea malum deprehendatur (§. 558. 570); *Fastidium oritur, si, quod nobis tanquam bonum representabamus, idem deinceps tanquam malum representemus.* A posteriori idem confirmat exemplum, quod modo ad definitionem illustrandum in medium adduximus.

Proximus ad fastidium gradus est, si quod nobis voluptatem creabar, nunc non amplius creet, consequenter si quod bonum judicaveramus nunc tale non amplius videatur: ipsum tamen fastidium nondum adest, siquidem per id affectum intelligis. Defectus enim voluptatis affectus non est. Enimvero si res ista proponitur ad appetendum, cum malum judices eam appetere; ex eo tædium percipis, quod eam appetere debeas (§. 570). Atque carens ex re, quatenus ad appetendum proponitur, tædium capitur, ex qua antea voluptas percipiebatur. Tuncque fastidio locus est, cum rem in se spectamus.

Statam non malam judices, nec bonam, adeoque indifferenter te ad eandem habeas, quoad eandem ad te minime refers. Per instantiam loquendi subinde fastidire dicimur, quod nihili facimus, cum antea in pretio nobis fuisset. Sed cum isto significari vocabuli nobis in doctrina affectuum nihil est negotii.

§. 860.

Quoniam quæ sensibus grata sunt & iis mediantibus nobis voluptatem creant continuo usu tandem minus grata fiunt, vel prorsus ingrata, ut vel nullam amplius voluptatem, vel prorsus tedium creent; *Quæ sensibus grata sunt, eorum fastidium grata ipsa die, seu duratione excitatur.* *Fastidium eorum, quæ sensibus*

Idem à posteriori confirmat exemplum paulo ante allatum (not. §. 858). Cibus enim, qui bene sapit, quando raro capitur, sapius iterato ejus usu tandem fastiditur. Jam cibus ex eorum numero est, quæ sensibus grata sunt. Sola autem duratione excitatur ejus fastidium.

§. 861.

Definitio fastidii recepto vocabuli significatui conformis. Definitio Quod *Cartesius* vocabulum in eodem significatu accipiat, *fastidii* quem nos eidem tribuimus (§. 858), facile probatur. Quandoque enim, ait, duratio boni gignit satietatem, sive fastidium. *num usui loquendi* Quoniam fastidium in numerum affectuum refert & quidem *conformis.* molestorum; cum tedio conjungi debet (§. 609). Quoniam itaque tedium percipere debemus ex bono ob solam durationem, ex bono autem voluptatem percipimus (§. 558); tedium juxta *Cartesium* ex eo percipimus, ex quo ante voluptatem percipiebamus, etsi id in se non fuerit mutatum, quando fastidium oritur. Id vero prorsus coincidit cum definitione nostra fastidii. Vulgo non attenditur, quod fastidium in numero affectuum sit, adeoque nobis sufficit tueri significatum, qui ab eo non abhorret, quem vocabulo tribuit *Cartesius*.

Affectum esse fastidium vel ex eo patet, quod extraordinarius sanguinis

Na nu 2

guinis ac fluidorum reliquorum in corpore motus observetur, quando quid fastidimus: id quod affectum arguere palam est (§. 611).

§. 862.

Ira definitio.

Ira est tadium insigne ortum ex injuria nobis vel aliis illata, conjunctum cum odio ejus, qui eam intulit. Cartesius vocat indignationem, si injuria aliis illata fuerit.

Quodsi cui plurima exhibuimus beneficia ac is ingrato animo nos diffamat; Injuriam nobis ab eodem inferri nemo dubitat, tantoque major injuria habetur, quanto majora in eum à nobis perfecta sunt beneficia. Quodsi jam nobis narratur calumnia, quibus famæ nostræ labem adaspergere conatur, ira exardescit animus. Quod vero sit tristitia quædam species odio aliisque affectibus permixta attendentibus patet. Odium enim prodit nocendi animus, qui sese in irascentibus suis aperte manifestat. Tristes nos esse ira deflagante experimur.

§. 863.

Pudor quando ira permiscetur.

Si injuria ab altero nobis facta famam nostram ledit, scilicet opinione nostra: pudor iræ permiscetur. Etenim si injuriam ab altero factam nobis representamus, ira nascitur (§. 892); si eandem injuriam nobis representamus tanquam famæ nostræ adversam, ex opinione censuræ aliorum, quam in eurremus, pudor oritur (§. 779). Quamobrem ubi utrumque una eademque idea menti exhibetur; ira & pudor simul in anima cooriuntur atque adeo invicem permiscetur, ut à se invicem non distinguantur, quamdiu uterque affectus simul durat.

Pudorem in eo casu iræ permisceri à posteriori patet, si in rationem ejusdem inquirimus. Etenim tum deprehendimus, nos ideo irasci, quod famæ nostræ adversum existimamus factum alterius, quoniam causæ pudoris magis nobis conscii sumus quam causæ iræ, atque adeo illam cum hac confundimus.

Nimirum iræ causa est, quod alter fecit, quod nobis malum est. Malum vero judicatur ex eo, quod famam nostram læserit. Unde patet cum ratio rationis iræ sit ratio pudoris, cur non semper iram comitetur pudor,

§. 894.

§. 864.

*Si nobis representamus injuriam ab altero nobis factam, Quando nosque in causa esse existimamus, quod eam nobis intulerit; pœnitentia pœnitentia iræ permiscetur. Dum enim nobis representamus in- ira permi-
juriam ab altero nobis factam, ira exardescit animus (§. 862). scetur.*
Jam vero dum nos in causa esse existimamus, quod eam nobis intulerit; eorum, quæ à nobis male facta sunt, nobis conscii sumus (§. 565), consequenter nos eorundem pœnitet (§. 759). Quoniam igitur ira & pœnitentia simul cooriuntur, iræ pœnitentia ut in casu præcedente pudor permiscetur.

Pœnitentiam permisceri iræ satis nobis conscii sumus, ubi in rationem ejusdem attentionem nostram convertimus, seposita quasi injuria nobis facta, cum affectus hic facillime dignoscatur à ceteris omnibus atque per verba foras erumpat.

Facile apparet non repugnare ut pœnitentia atque pudor simul permisceantur iræ; cum minime repugnet utriusque rationem simul poni (§. 863. 864).

§. 865.

*Si per injuriam ab altero nobis factam damnum ingens Terror ac nobis imminere videtur, quod ante non metueramus; iræ ter- metus
ror permiscetur. Quodsi vero malum tantummodo videtur quando ira
eventu possibile; metus eidem permiscetur. Etenim quia ex- permisce-
juræ ab altero nobis factæ representatione nascitur ira (§. antur.
862), ex opinione mali ex improvise ingruentis terror (§. 829), ex opinione vero mali eventu possibilis metus (§. 822); si ex injuria ab altero nobis facta malum aliquod imminere opinamur, iræ permiscetur metus, & si malum istud nobis jam jam prope esse arbitramur, idque præter omnem spem ac opinionem nostram accidit, iræ terror permiscetur.*

A posteriori confirmatur propositionis veritas eodem modo, quem in propositionibus anterioribus indicavimus, ubi scilicet inquirimus in rationes, cur nobis ab altero injuriam factam esse existimemus. Etenim affectus socii iræ ex ratio-

Nn nn 3 nibus

nibus oriuntur, ob quas factum in alterius pro injuria reputamus.

Supponimus injuriam ab altero nobis factam nobis prius innotescere quam rationem, & hanc demum ex facto alterius colligi, dum idem ad statum nostrum referimus, aut damnum ex facto alterius emergens una cum facto ejusdem ad notitiam nostram pervenire, ita ut ex damno judicemus factum alterius nobis esse malum. Eterim si damnum nobis repræsentemus ab altero nobis datum, antequam constet quinam sit ejusdem causa. affectus iræ socius prægreditur iram & hæc demum subsequitur, ubi in autorem damni inquerentibus nobis innotescit factum alterius idem nobis fuisse datum.

§. 866.

Quando ira desperatio permiscetur.

Si malum per injuriam alterius nobis imminens nobis representetur tanquam inevitabile, idque inprimis nobis quoque intolerabile videatur, iræ permiscetur desperatio. Quoniam enim desperatio nascitur ex opinione inevitabilitatis mali, præsertim si accedat opinio intolerabilitatis (§. 825), ira vero ex opinione injuriæ ab altero nobis datæ (§. 862); si malum alterius injuria nobis imminens videatur inevitabile, immo simul intolerabile, desperatio iræ permisceri debet.

A posteriori confirmatur propositio eodem prorsus modo, quo præcedentes confirmari convenimus.

Quodsi demonstrationes propositionum proxime præcedentium atque præsentis consideres; palam erit, eos affectus misceri iræ, qui excitantur damno alterius injuria nobis dato, cum ira excitetur ex eo, quod damnum istud alterius injuria vobis datum esse isticimemus. Quamobrem si opiniones hominum de eo, quod sibi malum esse arbitrantur, nobis innotuere; haud difficulter intelligitur, quinam in dato casu affectus cum ira simul cooriantur.

§. 867.

Ira unde intendatur.

Quoniam plures affectus concurrentes appetitum vel aversionem vehementiorem reddere debent (§. 603); affectus vero vehementior est, si appetitus, vel aversio efficitur vehementior (§. cit.); *ira vehementior evadit, prouti plures, vel pauciores affectus majore, vel minore gradu eidem sociantur.*

Quodsi per propositiones præcedentes inquiramus, quinam affectus

iræ

iræ socientur ; veritatem propositionis præsentis a posteriori addiscere licet.

§. 868.

Quoniam injuriam ab altero nobis factam æstimamus *Definitio* ex damno, quod nobis intulit ; damnum vero æstimatur ex eo *ira realis*, quod sit malum respectu nostri, vel ejus, cui injuriam factam arbitramur : *ira oritur ex opinione mali ex facto alterius nobis vel aliis emergentis* (§. 862). Atque in his consistit definitio realis iræ.

Si ira nasci debet ex opinione injuriæ aliis factæ, eam contrario affectu impediri necesse non est. Juvatur autem amore ejus, cui sit injuria : juvatur quoque odio ac invidia quibus illum persequimur, qui damnum alteri intulit.

§. 869.

Si injuriarum præteritarum memoria per præsentem non vehemens bis refricatur ; levi ex causa vehementer irascimur. Etenim *ira ex levi* si injurias præteritas cum præsentem simul nobis repræsentamus, *ira causa*.

non modo nascitur ex præsentem, sed ex præteritis simul (§. 862). Quare cum perinde sit ac si injuriæ omnes aliquando ab altero perperas nunc denuo factæ essent ; causa quidem præsens levis est, sed omnis iræ causa levis non est. Quoniam tamen nos ad præsentem tantummodo attendimus atque ex ea sola iram nasci arbitramur, vehemens ira nasci nobis videtur ex levi causa, & levis causa iram revera denuo suscitatur.

A posteriori intelligere poteris veritatem propositionis ex eo, quod levi ex causa vehementer irascentes, ubi iisdem exprobraveris, quod ob rem adeo leviculam ad tantam iram se provocari patiantur, respondeant sibi jam antea plures injurias fuisse ab eodem illatas, aut, ubi causam tantæ iræ ne generaliter quidem indicare voluerint, saltem regerant, se probe nosse rationem, cur tam vehementer irascantur. In se autem unusquisque pristinarum injuriarum memoriam facilius deprehendere valet, ubi re quadam levicula ad iram concitatur.

Non

Non jam mentionem injicere lubet injuriarum ab aliis nobis factorum & vi imaginationis cum iis, quas perpeffi sumus ab eo, qui jam ad iram nos concitat, confularum, cum istiusmodi confusiones in omni affectuum genere obtineant atque eorundem vehementiam augeant.

§. 870.

*Definitio
ira num
usui lo-
quendi con-
formes.*

Definitio iræ usui loquendi ac recepto significatui conformis.
Ira res notissima est & omni affectu alio facillime distinguitur. Nemo igitur est, qui nesciat, quod irascamur, quando nos ab altero offensos esse existimamus, quodque ira tendat ad vindictam injuriæ illatæ. Ad vindictam tendimus, quatenus alteri nocere cupimus: quæ cupiditas cum ex odio proficiscatur (§. 671), odium cum ira conjunctum esse agnoscunt omnes. Injuriam ab altero illatam ægre ferimus & sæminæ ad vindictam inermes lachrymantur: quo ipso patet, omnes agnoscere, quod tristitia perturbetur animus, quando irascimur. Nemo igitur alium affectum iram appellat, quam quem nos eodem nomine insignivimus. Inprimis autem in rem nostram loquitur *Gassendus* ut nostra ex eodem desumisse videriqueamus, etsi dudum in *Metaphysica Germanica* eadem tradiderimus, antequam *Operum Gassendi* copia nobis facta fuisset, quæ paucos demum ante annos in manus nostras pervenere & nunc quidem, dum hæc scribimus, primum evolvimus: quæ ideo monemus, ut ex consensu judicetur modum, quo venamur notiones rerum, non aberrare à veritate ac detegere, quæ ex aliis difficiliori addisci poterunt, quod ob verborum uberitatem sæpius superflua admisceantur & ob eorundem vagum significatum determinationes genuinæ non tanta facilitate perspiciantur, qua jam aliunde notæ ex iisdem agnoscuntur. Ita autem *Gassendus* loc. cit. c. 7. §. 500. Iratus, inquit, & moleste fert averfaturque acceptam injuriam, & illius causam autoremve odit, & ulcisci, seu nocumentum vicissim infligere cupit, & nocere efficereque, ut autorem pœniteat, sperat, & ad

ad nocendum audenter prorumpit, & non sine quadam voluptate ulciscitur ac nocet. Ex quo proinde efficitur, ut ira non tam simplex affectus, quam cincinnus quidam affectuum sit, ac definiri possit affectus, quo anima præ dolore ob injuriam accipi visam ac odio in illius autorem concepto pectoreque incalcescente ad ulciscendum concitatur, ut autorem facti pœniteat, neque tale quid amplius patret. Quoniam *Gassendus* monet iratum moleste ferre injuriam ab altero factam, ac animæ dolorem ob eandem tribuit, molestia vero ab ipso dicitur, quod nobis tedium vocatur, molestiaque ingens doloris nomine eidem venit, quemadmodum ex ejus tractatione de affectibus clarissime liquet; ad iram tedium insigne requirit ex injuriæ nobis illatæ opinione ortum: cum quo quod odium constanter conjungatur, diserte monet. Eum igitur affectum iræ nomine insignit, cui nos id nominis tribuimus (§. 862). Agnoscit etiam affectus complures alios simul oriri & coortos cum eodem in unum confundi, quemadmodum à nobis demonstratum est (§. 863, & seqq.). Cetera quæ definitioni admiscet, vel statum corporis concernunt, qui est irascentis, vel actiones ex odio in alterum profectæ sunt, quibus injuriam nobis factam vindicare studemus: de quibus suo loco nobis dicendum erit in *Moralibus*, utpote à definitione iræ alienis. *Cartesius* breviter loc. cit. Artic. 65. Malum ab aliis, inquit, patratum, cum ad nos non refertur, efficit solum ut illis indignemur; sed cum refertur ad nos, movet etiam iram: id quod cum nostra definitione iræ reali satis conspirat (§. 868), si a differentia inter iram & indignationem discesceris, quam hic non attendendam esse ipsa experientia docet. Etenim ex verbis *Cartesii* non aliud colligi potest, quam quod indignatio affectus lenior videatur, quam ira, ita tamen, ut sub ira comprehendatur. An vero ira tantummodo gradu differat ex ipsius mente ab indignatione, an indignationi aliquid superaddat, non satis liquet. Posterius tamen proba-

(*Wolffii Psychologia*). O o o o bilius

bilius videtur ex adjecta vocula *etiam*. Quicquid sit, experientia satis loquitur, subinde nos irasci ob injuriam alii factam eodem prorsus modo, ac si ea nobis facta fuisset, ut adeo ad aliquos saltem casus respexisse videatur *Cartesius*, in quibus differentia ista erat ex accidente.

§. 871.

*Cupiditas
vindictæ
quid sit.*

Per *Cupiditatem vindictæ* intelligimus cupiditatem mali alterius, propterea quod ipsum consideramus tanquam causam mali nobis præsentis.

E. gr. Mevius propalavit consilia Titii, quorum ipsum participem fecerat, atque propositum ejus irritum fecit. Titius adeo consilium nocendi Mevio capit, ex damno ejus gaudio afficiendus. Cupit igitur malum Mevii, propterea quod is causa mali ipsi præsentis. Atque ea vindictæ cupiditas est.

§. 872.

*Ira cum cupiditate
vindictæ
nexus.*

Ira cum vindictæ cupiditate conjungitur. * Conjungitur enim cum odio ejus, qui injuriam nobis fecit, seu mali nobis præsentis causa est (§. 862), adeoque iratus ex odio ejus, cui irascitur, voluptatem percipit, & ideo gaudet quod is tristitia afficiatur (§. 664). Quoniam itaque malum ipsius bonum sibi existimat (§. 613), immò propter odii vehementiam (§. 862) valde bonum opinatur; malum ejus, cui irascitur, ideo cupit, quod eum tanquam causam mali sibi præsentis considerat. Cum ira itaque cupiditas vindictæ conjungitur.

A posteriori satis manifestum est, cum ira arcto admodum vinculo connexam esse vindictæ cupiditatem. Audias enim iratos nescio quibus diris devovere eum, cui irascuntur, immo ubi præsens fuerit, ad eundem verbis, vel factis lædendum eosdem impelli videas. Cupiditas vindictæ in irato adeo manifesta est, ut eam ideo iræ definitionem ingredi fecerit *Gassendus*, non attendens ad id, quod vindictæ cupiditas ex odio fluat, ex eo orto, quod nobis displiceat factum alterius, quia in nos injuriosum, seu quod factum alterius nobis repræ-

representemus tanquam malum respectu nostri (§. 677).

Multa ex cupiditate vindictæ fluunt, quæ in irato observantur. Spirat eam vultus & gestus: tendunt ad eandem verba & facta.

§. 873.

Si tædium quidem percipimus ex injuria nobis ab altero *Indignatio* illata, a vindictæ tamen cupidine alienum habemus animum, *quomodo* *Indignatio* oritur. Germani vocant böse seyn. Atque adeo *differat a* patet *iram ab indignatione cupiditate vindictæ differre.* *radio.*

Videtur ad hanc differentiam respexisse *Cartesius*, dum indignationem ab ira distinguit. Sed quoniam vindictæ cupiditas ut plurimum abesse solet, ubi consideramus injuriam aliis ab altero, non nobis illatam; ideo ad istiusmodi casus animum advertens sibi persuasit indignationem constanter oriri, ubi nobis representamus injuriam aliis, non nobis ab altero factam.

§. 874.

Si alterum amamus, ei irascimur, qui ipsi injuriam intulit. *Quando* Etenim si alterum amamus, eum consideramus tanquam *alteri injuriam inferentem* nos ipsos (§. 659), consequenter quæ ipsi infertur injuria, ea nobis illata putatur. Eni vero ira nascitur ex injuria nobis illata (§. 862). Ergo etiam nasci debet ex injuria ei, quem amamus, illata. *scamur.*

A posteriori propositionis veritas confirmatur ex eo, quod irascamur ei, qui amico nostro injuriam fecit, ac de causa iræ quæsit, vel prorsus censuram aliorum incurrentes, quod irascamur ei, a quo offensi non sumus, respondeamus, nos adeo ægre ferre injuriam alteri illatam, ac si nobismet ipsis illata fuisset. Iram in hoc casu non differre ab ea, ad quam injuria nobis facta concitatur, ex perientia loquitur. Adesse vindictæ cupiditatem, verba & facta loquuntur.

Ecce tibi casum unum, ad quem *Cartesius* non respexit indignationis causam investigaturus.

§. 875.

Si alterum odio prosequimur, ei irascimur ob injuriam aliis factam. Etenim si eum odio prosequimur, tædia ejus *ira ex injuria in alios casus* (§. 669) *alius.*

(§. 669), consequenter malum ipsius appetimus (§. 613). Quare cum perpenderes injuriam aliis ab ipso factam ex eadem tadium percipiamus *ex hypoth.* quoniam supponimus ex opinione injuriæ aliis factæ oriri affectum, odium renovatur (§. 677). In præsentem adeo casu cum tadio ex injuria, aliis ab altero illata orto jungitur odium *per demonstrata*, adeoque ira oritur ex eo, quod odio prosequimur illum, qui injuriam alteri fecit (§. 862).

A posteriori iram in animo nostro exardescentem observamus, quando narratur eum, quem odio prosequimur, injuriam fecisse aliis, modo hos non itidem oderimus: quæ determinatio ex hypothesi propositionis præsentis exultat, adeoque ei tacite superaddi minime debet. Eandem observamus in aliis tanquam ad casum præsentem pertinentem, quando iram excusaturus hanc affert rationem, quod is, cui irascitur, dignus sit odio, & causas odii promeriti recenset.

Ecce tibi casum adhuc alium, ad quem *Cartesius* animum non advertit differentiam iræ ab indignatione traditurus in definitionibus causalibus. Facile autem casus quidam attentionem nostram subterfugunt, quando eos non præsentem sistit memoria, propterea quod eos non adeo sæpe fuimus experti, sicuti ceteros. Absit igitur ut quis carpenti animo proferri existimet, quæ animo tuendi nostra proferri amor veritatis suadet!

§. 876.

Casus alius, in quo ira vehementi.

Quoniam ira exardescit animus, si eum amamus, cui injuria infertur (§. 874), vel si eum odio prosequimur, qui alteri injuriam infert (§. 875); *Multo magis animus ira exardescere debet, si eum amamus, cui injuria fit ab altero; alterum vero, qui injuriam infert, odio prosequimur.*

Fieri potest ut in hoc casu ira sit major, quam quando aliis ob injuriam nobis factam irascimur. Vehementia enim iræ in casu priori a magnitudine amotis, odii ac injuriæ illatæ; in posteriori a magnitudine illatæ injuriæ pendet sola, nisi affectus socii alii concurrant (§. 863, §. 899.), vel ex accidente intendatur ira (§. 867).

§. 877.

§. 877.

Si cum amamus, qui nobis, vel aliis injuriam facit, ei non irascimur, sed tantummodo indignamur; immo subinde ne quidem indignamur. Si enim perpendimus injuriam nobis vel aliis factam, alterum consideramus tanquam causam mali nobis presentis, adeoque malum existimamus, quod id fecerit alter (§. 565), consequenter tædium ex eo percipimus, quod id fecerit (§. 613). Et quia eum, qui injuriam intulit, amamus *per hypoth.* ex ejus tædio, consequenter ex eo, quod ipsi malum est (§. 613), ipsimet tædium percipimus (§. 641). Impossibile igitur est ut idem nobis repræsentemus tanquam valde bonum (§. 612. *Psychol.* & §. 28. *Ontol.*), consequenter ut idem cupiamus (§. 805). Quoniam itaque a tædio ex injuria illata percepto abest cupiditas vindictæ (§. 871); ei qui injuriam, intulit tantummodo indignamur (§. 873).

A posteriori idem confirmant exempla parentum liberos impense amantium, qui iis tantummodo indignantur, quando lædunt, vel injuria afficiunt alios; nequaquam vero vindictæ cupiditate in iram abripiuntur. Similiter huc spectant offensæ amicorum, quos insigniter amamus, nos tantummodo ad indignationem provocantes, non vero ad iram, ut adeo vindictæ cupiditate vacuum habentes animum facile in gratiam cum iis redeamus ac illatam nobis injuriam ipsis condonemus.

Atque ita patet indignationi locum esse non modo in casu injuriarum aliis illatarum, sed etiam in casu injuriarum nobis factarum. Quoniam ab indignatione abest vindictæ cupiditas, quæ cum ira conjungitur (§. 871); illa in querelis, hæc in convitiis ac minis terminari solet, nisi affectus alii intervenerint. Quicquid sit, querelarum tamen in casu priore, convitiarum ac minarum in posteriore semper supererit vestigium aliquod.

§. 878.

Cum indignatione odium oritur, sed vires non capit, indignatio-

00 00 3

*ne quomodo
se habeat.*

pit, quin statim potius extinguitur. Etenim indignantes alteri tedium percipimus ex injuria nobis, vel aliis illata (§. 873). Quare cum nobis factum alterius displiceat (§. 541), odium adversus eum oritur (§. 677). Quoniam tamen ab indignatione abest vindictæ cupiditas (§. 873), adeoque indignatus alteri quod malum est lædenti minime cupit (§. 871); ex eo, quod malum est lædenti, consequenter quod eidem tedium creat (§. 613), voluptatem minime percipit (§. 805). Quamobrem cum voluptas ista ex odio fluat (§. 664); odium vires non capit, sed statim extinguitur.

Hinc observare licet a posteriori, quod indignantibus quidem suboritur subinde impetus quidam ad vindictam, sed qui statim rursus supprimitur. Audias etiam indignantes in hæc prorumpere verba: Eum, qui indignantur, dignum esse hoc, vel isto malo ob injuriam sibi, vel aliis illatam; non tamen ipsi mala imprecari, quemadmodum a vindictæ cupidis fieri solet. Atque inde satis perspicitur adesse odium, sed statim reprimi.

§. 879.

*Quando in
indignatione
odium
prædomi-
natur.*

Quodsi tedium ex injuria ab altero illata perceptum fuerit exiguum, odium in indignatione prædominatur, et si vires non capiat. Quando enim tedium ex injuria illata ab altero perceptum fuerit exiguum, odii magis consci sumus, quod cum indignatione oritur, quam tædii ex injuria percepti, adeoque odium prædominatur. Sed cum in indignatione vires capere non possit, ut scilicet ad vindictæ cupiditatem procedat (§. 887); hoc non obstante quod vires non capiat prædominatur.

A posteriori confirmatur propositionis veritas, quando observamus, quod se ab aliis offensos intelligentes conquerantur quidem de injuria sibi facta & dignum alterum, qui injuriam intulit, hoc vel isto malo pronunciant & contra negan-

gantes defendunt , sine ulla tamen sensibili animi commotione.

Ex hac tenus demonstratis intelligitur , quanta circumspectione opus sit , ne de ira & indignatione iudicaturi iudicium precipitemus : id quod in omni affectuum negotio opus esse intelligitur , si traditam a nobis theoriam attente meditari libet.

SECTIO II.

DE FACULTATIS APPE- TENDI PARTE SUPERIORI ET COMMERERIO MENTIS CUM CORPORE.

C A P U T I.

De Voluntate ac Noluntate.

§. 880.

Appetitus rationalis dicitur , qui oritur ex distincta boni representatione. Unde independenter ab appetitu in genere definiri potest , quod sit inclinatio animæ ad objectum pro ratione boni , quod in eo inesse distincte cognoscimus , vel nobis cognoscere videmur. Dicitur autem appetitus rationalis *Voluntas*.

E. gr. Ponamus Titium in bibliopolio reperire librum , dumque illum evolvit in eo deprehendere , quæ cognitu sibi utilia existimat. Librum igitur istum bonum iudicat hoc nixus ratiocinio : Ex libro isto quæ mihi utilia sunt cognoscere valeo. Liber , ex quo utilia cognoscere valeo , bonus est. Ergo liber iste bonus est. Dum igitur librum istum appetit ; appetitus oritur ex distincta boni notionem , quatenus nempe bonum iudicatur , quod auget

get cognitionem nobis utilem, v. gr. Si quis Mathematicus fuerit, mathematicam; Si Physicus, physicam; si Theologus, theologicam. Est igitur appetitus iste rationalis, quatenus ratio, cur librum appetamus, distincte indigitare valeamus. Et dum librum istum appetimus, eundem velle dicimur. Et quando eundem emere, decernimus; cum emere velle dicimur.

§. 881.

*Aversatio-
nis rationalis
sen No-
luntatis de-
finitio.*

Aversatio rationalis est, quæ oritur ex distincta mali representatione. Unde independenter ab aversatione in genere definitur, quod sit reclinatio animæ ab objecto pro ratione mali, quod in eo distincte nobis cognoscere videmur. Dicitur a nobis *Noluntas*.

E. gr. Ponamus Meviam in bibliopolio reperire librum, dumque illum evolvit in eo deprehendere plurima absurda atque erronea, ut inde colligat autorem scripsisse de rebus sibi nondum intellectis. Librum igitur istum, qui ad animum nonnisi erroribus ac absurdis opinionibus replendum aptus videtur, malum judicat hoc nixus ratiocinio: Ex libro hoc legentis animus nonnisi erroribus ac absurdis opinionibus repletur. Liber, qui animum nonnisi erroribus atque absurdis opinionibus replet, malus est. Ergo liber iste malus est. Dum igitur librum istum aversatur, aversatio ista nascitur ex distincta mali notione, quatenus scilicet ratio distincte allegari potest, cur librum averseris. Est adeo aversatio rationalis & dum cum ex hac ratione aversamur, cum nolle dicimur. Et quando nos nullis rationibus eo adduci patimur, ut librum emamus; librum emere nolle dicimur.

§. 882.

*Volitio &
volitio quid
dicatur.*

Ipse actus volendi dicitur *Volitio* in oppositione ad Voluntatem, quando ea facultatem animæ denotat, seu potentiam, aut possibilitatem actum istum eliciendi. Et similiter actus ipse nolendi vocatur *Nolitio*, in oppositione ad Noluntatem, quando ea facultatem animæ denotat eliciendi actum istum, quem nolitionem appellamus.

Ita actus appetitus in singulari, quo is fertur in librum, dicitur volitio: actus vero aversationis in singulari, quo anima a libro quasi

quasi retrahitur, vocatur nolitio. Differentia inter voluntatem & volitionem, noluntatem & nolitionem in Psychologia rationali clarius elucescet. Non movemur, quod per inconstantiam loquendi actus etiam volendi dicatur voluntas & actus nolitionis non voluntas aut, si mavis, Noluntas: nos enim fixum tuemur significatum a vago abhorrentes, ubi præsertim nulla adest ratio, quæ nobis necessitatem imponit ab eadem recedendi, cum suppetant vocabula, ut proprio utrumquodque nomine offerri possit.

§. 883.

Omissio volitionis est indifferentia ad volendum & non-volendum. Volitionis scilicet actus nullus adesse dicitur, seu animæ objectum quoddam non velle dicitur, quando idem nec velle, nec nolle dici potest.

E. gr. In exemplo ante dato anima nec librum velle, nec nolle dicitur si eodem evoluto appetitus prorsus non movetur, cum nec bonum, nec malum eundem judicet.

§. 884.

Nolitio non est nuda volitionis omissio. Etenim si volitio tantummodo omittitur, nec dici potest, quod anima quid velit, nec etiam dici potest, quod eadem nolit. Quamobrem cum non sufficiat ad nolendum, ut quid non velle dici queamus, sed aliquid amplius requiratur, consequenter quid positivi accedere debeat ad privationem (§. 881); nolitio non est nuda volitionis omissio.

§. 885.

Quamobrem cum ad omissionem volitionis sufficiat, ut absit ratio volendi (§. 118. *Ontol.*); Si quid nolle debemus, *Cur nolitio postulet rationem pecuniaris ratio nolendi adesse debet.*

Ita in casu dato deest volitio libri, si eum non judicamus bonum quoad nos, atque adeo nulla peculiaris requiritur ratio, cur idem non velimus. Ast cum nondum adsit nolitionis actus, ejus adhuc ratio superaccedat necesse est, veluti quod liber erroribus ac absurdis opinionibus plenus sit. Nimirum si bibliopolium ingrederis librumque evoluis; tres utique status in

(Wolffii Psychologia.) Pp pp mente

mente distingvis, quos diversos esse nemo non agnoscit. Aut enim placet, aut displicet, aut nec placet, nec displicet liber. Unde alius est casus, quo eum habere vis; alius, quo eum habere non vis, seu averfari; alius denique, quo eum nec appetis, nec averfari, cesante & volitione, & nolitione. E. gr. placet Mathematico liber a Geometra primi ordinis conscriptus, in quo continentur nova de curvis inventa novaque artificia analytica, quibus in eorum proprietatibus investigandis usus. Displicet liber, in quo autor quadraturam circuli daturus impingit in prima elementa ac se probat rudem prorsus & hospitem in omni Mathesi. Nec placet, nec displicet liber a Icto conscriptus, de quo judicare nequit, utrum sit bene, an male conscriptus. Quodsi jam libros istos ad se refert, in primo casu cognoscit eum sibi fore proficuum, quatenus scientiam ex eo augere potest suam; in secundo intelligit, eum sibi creare tedium, quod indignetur homini audenti aggredi, quæ vires suas longe superant, in tertio denique indifferenter sese habet ad librum, eumque sibi nullius utilitatis esse agnoscit. In casu primo librum appetit, nascente volitione ex ratione singulari; in secundo eundem averfatur, nascente nolitione ex ratione non minus singulari; in tertio denique eum nec appetit, nec averfatur, cum deficiat tam ratio ad appetendum, quam ad averfandum, & anima prorsus non movetur. Quodsi tamen quis tibi dixerit esse librum rarissimum, quem diu frustra quæsierit Mevius & cui donum magis acceptum offerre non possis libro isto; amore amici impulsus eum appetis, quatenus tibi habetur medium creandi eidem voluptatem. Accedit adeo ratio singularis, ut eum appetas. Quodsi jam appetentem admoneat Titius, non esse hunc ipsum librum, quem Mevius appetit, sed aliud ab hoc prorsus diversum, etsi agnatum habeat titulum. Hunc, quem vides, nihil continere singulare, sed trivialia tantummodo plurimosque errores. Mutato de libro judicio appetitus degenerat in averfationem: sed singularem hic requiri rationem, ut

ut id fiat, clarissimum est. Patet igitur volitionem omitti ob rationem deficientem, nolitionem demum nasci ex ratione quadam positiva.

Non piget hæc uberius illustrare, propterea quod maximi momenti est actum nolitionis ab omissione voluntatis distinguere. Excitanda igitur fuit attentio lectoris, ut acumine usus discernat casum indifferentiæ, in quo & volitio, & nolitio cessat, ab eo, in quo actus nolitionis ac volitionis nascitur. Etenim omnis praxis philosophiæ moralis in eo consistit, ut ex statu indifferentiæ animam transferamus ad appetendum, vel averfandum.

§. 886.

Qui terminos voluntatis, noluntatis, volitionis, nolitionis in fixo ac determinato significato sumunt; non alium iisdem tribuunt quam nos iisdem tribuimus. Num termini hactenus explicati sint recepta significatione. Equidem non ignoro vulgo sub voluntate comprehendi & actum volitionis, & nolitionis, ut explicante Goclenio in Lexico voluntas dicatur propensio quædam ad bonum intellectum, hoc est, quod intellectu conceptum est, prosequendum, & malum fugiendum, immo adeo late ut ipsum etiam appetitum ac averfationem sensitivam subinde sub se complectatur; idem tamen observat jam olim Stoicos, qui accuratius distinxerunt inter se minime confundenda & quos secutus Cicero est, voluntatem non accepisse nisi sensu strictiori pro appetitu rationali boni. Ita enim ex Cicerone loc. cit. Goclenius: si simul, inquit, objecta species cujuspiam est, quod bonum videatur, ad id adipiscendum impellit ipsa natura: id cum constanter, prudenterque fit, ejusmodi appetitionem Stoici βουλευσις appellant, nos appellamus voluntatem, quam illi putant in solo sapiente esse, quam sic definiunt: voluntas est, quæ quid cum ratione desiderat. Ab ea differt libido. Nam voluntas, quæ adversus rationem incitata est vehementius, ea libido est, vel cupiditas effrenata. Videntur quidem Stoici non admisisse voluntatem nisi in eo casu, quo judicium de eo, quod bonum est, rationi convenit, nec a veritate abhorret. Enimvero cum intellectus hominis sit errori obnoxius & ab eo com-

Pp pp 2

missus

missus error serpat in voluntatem ; fieri non potest ut appetitum ab intellectu procedentem voluntatis nomine dignari nolumus, ubi vel in principio, vel in ejus applicatione fallimur, intentione bona. Sufficit adeo appetitum distingui in sensitivum & rationalem, prouti vel ex confusa idea, vel distincta notione procedit, non attento discrimine, utrum quis bona intentione salva fallatur, an ab errore sit immunis: id quod inprimis observandum est, ne incertus nobis evadat vocabuli in casibus specialibus usus. Ceterum ipse *Goclenius* mox terminos volitionis ac nolitionis explicat prorsus in rem nostram. Volitio hominis, inquit, est appetitio rationalis boni cogniti, orta ab illius approbatione. Nolitio est aversio rationalis mali cogniti orta ab illius improbatione. Subjicit idem voluntatem valde improprie accipi, cum tribuitur appetitui brutorum: proprie enim voluntatem esse ἐν τῷ λογικῷ, seu in ente rationali, in brutis non esse. Quod si ergo voluntas tribui nequit nisi ei, qui ex ratione agit ; ab appetitu sensitivo distingui nequit, nisi quatenus vi principii distincte cognoscimus id esse bonum, quod appetimus, atque adeo appetitus rationalis nasci debet ex distincta boni cognitione, quemadmodum nos definivimus. Immo idem *Goclenius* in voce Appetitus, ubi rationalem a sensitivo distinguit, hanc differentiam urget, quod rationalis necessario præsupponat judicium intellectus. Atque ita abunde liquet, si singula, quæ in anima circa appetitum diversa notantur, accurate a se invicem discernere volueris, & terminos ea fini in philosophiam introductos ad fixum ac constantem significatum reducere decreveris ; definitiones non invito usu loquendi, quem jam dum placuisse philosophis palam est, aliter condi non posse, quam a nobis conditæ fuerunt. Non opus est, ut plura philosophorum testimonia ad confirmandum propositionem præsentem in medium adducantur. Hospes enim sit in philosophia, qui sibi per-

persuaserit novos a nobis terminorum in philosophia obvi-
rum significatus cudi.

§. 887.

Ratio sufficiens actuum volitionis ac nolitionis dici-
tur *Motivum*. *Motivum quid dica-
tur.*

Ita in exemplo proposito Motivum volendi erat augmentum
scientiæ lectione libri promovendum; motivum vero nolendi me-
tus ab erroribus ac absurdis opinionibus, quibus oppleri poterat ani-
mus legentis.

§. 888.

Quoniam ex ratione intelligimus, cur quid potius sit, *Ufus moti-
vorum.* quam non sit (§. 56. *Ontolog.*), rationes sufficientes vero
actuum volitionis ac nolitionis motiva sint (§. 887), *ex motivis
volendi intelligimus, cur quid potius velimus, quam non
velimus; ex motivis nolendi vero perspicimus, cur quid potius
nolimus, quam non nolimus.*

Ita ex eo, quod quis à lectione libri expectat incrementum sci-
entiæ, intelligimus cur librum emere velimus. Constat vero illam ex-
pectationem esse motivum volitionis (*not. §. 887*). Similiter ex eo,
quod quis sibi metuit ab erroribus ac absurdis opinionibus, intelli-
gitur, cur librum emere nolit. Constat vero denuo metum istum
esse motivum nolitionis (*not. §. cit.*).

§. 889.

Sine motivis nulla datur in anima volitio, nulla nolitio. *Motivo-
rum neces-
sitas.*
Sunt enim motiva rationes sufficientes actuum volitionis ac
nolitionis (§. 887). Enimvero sine ratione sufficiente, cur
potius sit, quam non sit, nil datur (§. 70. *Ontol.*), adeoque
sine ea nec datur actus volitionis, nec nolitionis in anima.
Ergo nec sine motivis ullus datur in anima volitionis actus,
nec ullus in eadem datur actus nolitionis.

A posteriori veritas propositionis satis superque liquet,
ideo a philosophis omni ævo agnita. Neque enim ullum in
medium afferri potest exemplum, quo ostenditur, nos quic-

Rp pp 3

quam

quam vel voluisse; vel noluisse sine motivo, modo acutus sis in observandis motivis, atque in iis agnoscendis. Qui affirmant tale quid fieri posse, nullum huc usque exemplum in medium afferre potuerunt; sed gratis asseruerunt.

Ne autem in agnoscendis motivis hæreas in casibus specialibus, iis præsertim, ubi ægre agnoscuntur; motiva paulo penitus inspicenda sunt, ut constet, quid eorum loco esse possit.

§. 890.

*Motiva in
quo consi-
stant.*

Motiva sunt representatio boni ac mali distincta, nempe representatio boni volitionis; representatio mali nolitionis. Sunt enim rationes sufficientes actuum volitionis ac nolitionis (§. 887). Enimvero representatio boni est ratio sufficiens appetitus, representatio mali ratio sufficiens averfationis in genere (§. 886). Quare cum appetitus & averfatio rationalis ab appetitu sensitivo & averfatione sensitiva nonnisi in eo differant, quod rationalis ex notationibus distinctis nascatur, appetitus vero sensitivus & averfatio sensitiva ex idea confusa ortum trahant (§. 880. 881. 880. 882); motiva esse nequeunt nisi representatio boni ac mali distincta, illa nempe volitionis, hæc nolitionis.

A posteriori idem patet, modo ad volitiones ac nolitiones animum advertas. Sane dum librum tibi representas tanquam ad scientiam augendam utilem, eum tibi representas tanquam bonum, & quidem quoad te (§. 554). Quare cum librum ideo habere velis, quod istam utilitatem tibi representes; ratio sufficiens volitionis (§. 56. *Ontol.*), consequenter motivum est representatio boni (§. 887) & quidem, cum notionem boni distinctam hic habeas, ex qua librum bonum esse judicas, (§. 880) representatio boni distincta. Eodem modo idem patet in casu nolitionis. Sane dum librum tibi representas tanquam eum, unde animus erroribus ac absurdis opinionibus repleti possit, eum tibi representas tanquam malum quoad te (§. 565). Quare cum librum ideo habere nolis, quod librum talem tibi representes, ratio suffi-

ens

ens nolitionis (§. 56. *Ontol.*), consequenter motivum¹ est representatio mali (§. 887), & quidem cum distincta notione utaris ad judicandum, librum esse malum, mali representatio distincta.

Qui motiva volitionum ac nolitionum cognoscere studet, is ad omnes suas volitiones ac nolitiones attendere debet & in rationes inquirat opus est, cur quid velit, vel nolit: ita enim motiva sibi familiaria cognoscet. Quodsi præterea ea ad notiones generales revocaverit usus notionibus boni ac mali in genere (§. 554. 565) tanquam directricibus; is plurimum proficiet in cognitione sui: id quod alio loco uberius explicandum hic monemus, ut sit stimulus ad studium in ista inquisitione collocandum.

§. 891.

Quam primum nobis distincte aliquid representamus tanquam bonum, quoad nos: idem volumus. Quam primum enim quid nobis representamus tanquam bonum, nempe quoad nos, idem appetimus (§. 889). Quamobrem cum ad volitionem requiratur distincta objecti, quod appetimus, cognitio (§. 880): quam primum distincte cognoscimus aliquid esse bonum, seu idem nobis tanquam bonum quoad nos representamus, idem volumus. *Quomodo volitiones nascantur.*

Patet idem a posteriori per exempla eunti. Et prodest exemplum, quo huc usque usi sumus ad anteriora illustrandum.

§. 892.

Quoties quid volumus, id nobis representamus tanquam bonum: quoties vero quid nolimus, id nobis representamus tanquam malum. Si enim motiva nulla dantur in anima, eadem nec vult, nec non vult (§. 889). Quamobrem si vult quidpiam, motivum volendi detur necesse est: si quidpiam non vult, seu ex ratione averfatur, motivum nolendi adfit necesse est. Motivum vero volendi est representatio boni distincta; motivum nolendi vero distincta mali representatio (§. 890). *voluntatis & noluntatis.*
Ergo

Ergo si quid volumus, necesse est ut id nobis repræsentemus tanquam bonum; si quid nolumus, opus est ut idem nobis tanquam malum repræsentemus.

A posteriori patet veritas asserti ex eo, quod nemo alienus unicum allegare potuit exemplum, ubi aliquid voluerimus, quod nobis non repræsentassemus tanquam bonum quoad nos; vel aliquid noluerimus, quod nobis non repræsentassemus tanquam malum quoad nos. Equidem non nego afferri exempla, in quibus motiva adeo latent, ut ignorentur ab iis, qui ad ea provocant, immo ne quidem agnoscantur, ubi ab acutioribus in apicem protrahuntur, præsertim si negandi pertinacia occæcaverit animum: enimvero quis non videt quod toto cælo differat demonstrare, quod nullum profus motivum adsit, seu quod nobis idem non repræsentemus tanquam bonum, quod volumus, aut, si mavis, quod appetimus, & confiteri quod ignoremus, vel nobis consciîminime simus, quale jam adsit motivum, cur hoc velimus, vel appetamus, aut nos motivo isto impulsos hoc appetere, quod insufficiens videtur. Demonstrationem postulamus, non nudam ignorantiz, aut dubitationis confessionem.

Si quis controversias de propositione præsentem motas consulere libuerit, is omnino animadvertet confessionem ignorantiz aut dubitationis loco demonstrationis obtrudi ab iis, qui propositionem præsentem impugnant: immo plerique sibi persuadent confessionem istam sufficere ad propositionis falsitatem ostendendam, cum quid sit demonstratio ignorent, dum prorsus idea destituti, qualem analysi demonstrationum alibi (§. 551. & seqq. *Log.*) data animo ingenerat. Sed nemo qui acumine pollet ignorantiz & dubitationis confessionem pro demonstratione sibi obtrudi patitur, quod non patitur nisi qui hebetioris sunt ingenii, ut illam ab hac discernere non possint. Nostrum vero est juvare acumen eorum, qui objectionum frivolarum nullitatem perspicere debent: quomobrem in expendis motivis progredimur.

§. 893.

Si fenfitivus fuerit appetitus, quoties quid appetimus, id Objeftum nobis tanquam bonum repræfentamus; fi averfatio fuerit fenfi-appetitiva, quoties quid averfamur, id nobis tanquam malum repræfentamus. Si nulla datur ratio appetitionis, vel averfionis, feu actus appetitus fenfitivi, vel averfationis fenfitiva, nulla quoque in anima datur appetitio, nulla averfio, feu nihil actu appetimus, vel averfamur (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem fi quid appetimus, ratio fufficiens appetitionis; fi quid averferetur, averfionis adefle debet. Ratio vero fufficiens appetitionis eft repræfentatio boni; averfionis ratio fufficiens mali repræfentatio eft (§. 186). Ergo fi appetitus fuerit fenfitivus, quoties appetimus quid, id nobis repræfentamus tanquam bonum. Si averfatio fuerit fenfitiva, quoties quid averfamur, id nobis repræfentamus tanquam malum.

A posteriori veritas afferti eodem modo probatur, quo præcedens confirmavimus. Facilius vero fibi perfuadent acuminè, quod ad interiora animæ rimanda requiritur, deftituti nullam adefle repræfentationem boni, vel mali, quod nullius fibi confcii fint, quæ in ideis confufis latent non animadvertentes, cum eas evolvere nefciant. Difficilius quoque latens appetitionis, vel averfionis ratio in apricum producitur, ut adeo fuz ignorantiz facilius fidem habeant, qua fibi rationem nullam adefle perfuadent.

Propofitionem præfentem fubjungimus præcedenti, ne ad appetitum, & averfationem rationalem reſtringere videamur, quod appetitui fenſitivo & rationali commune eſt, præſertim cum in iis caſibus, ubi ſine motivo quid velle, vel nolle videtur, appetitus, vel averſatio ut plurimum ex parte rationalis fit, ex parte vero ſenſitivus ſenſitivave. Pertinet huc caſus electionis, ubi in objectis nulla nobis videtur adefle ratio intrinſeca, cur unum alteri præferatur, cum pro paribus habeantur. Sed hæc ex ſequentibus inagis eluceſcent.

(Wolffii Psychologia).

Qq 99

§ 894.

§. 894.

*Malum
quando ap-
petamus,
bonum
quando
aversemur.*

Si cui bonum videtur, quod malum est, idem appetit, vel vult: & ex adverso si cui malum videtur, quod bonum est, idem averfatur, vel non vult. Si quid enim alicui videtur bonum quod malum est, id sibi tanquam bonum repræsentat, quod per se patet. Enimvero quam primum quid sibi repræsentat tanquam bonum, idem appetit (§. 589). Ergo quod malum est appetit, si quidem ipsi bonum videatur.

• Similiter si cui malum videtur, quod bonum est, is per ignorantiam, aut errorem id sibi repræsentat tanquam malum, adeoque id averfatur (§. 590). Ergo quod bonum est averfatur, si quidem ipsi videtur malum.

Utrumque confirmatur a posteriori inde, quod quæsi qui malum appetunt, cur hoc faciant, respondeant quod sibi videatur bonum, & ex adverso quæsi qui bonum averfantur, cur hoc faciant, non alias afferant rationes, quam ex quibus apparet quod id malum esse opinentur. Vesci cibo, qui sanitati adversus est, malum esse palam est. Sunt qui norunt sanitati adversum esse cibum, eodem tamen hoc non obstante vescuntur. Quæsi cur id faciant, respondent se sapore ejusdem admodum delectari. Cibum adeo appetunt ob saporem, quod bonum judicent vesci cibo, qui bene sapit. Similiter si quis novit medicamentum conducere ad sanitatem restituendam, sed ob saporem ac odorem minus gratum idem averfatur, is medicamentum averfatur, quod malum judicet uti medicamento ingrati saporis. Appetit adeo in priori casu quod malum est, quia ipsi bonum videtur; in casu posteriori averfatur quod bonum est, quia ipsi malum videtur.

Exempla frequentissime obvia sunt, quibus propositio præsens confirmatur, ut ideo dudum a Veteribus innotissima relatum fuerit hoc principium.

§. 895.

Quod bonum cognoscimus, sed certo respectu malum *Quam*
 existimamus quoad nos, *aversari* dicimur *sub ratione mali.* *sub ratione*
 Et e contrario quod malum cognoscimus, sed certo respectu *mali aver-*
 bonum existimamus quoad nos, id dicimur appetere *sub ra-* *semur, sub*
tione boni. *ratione bo-*
ni appeta-
mus.

Ita cibum sanum ob saporem nobis ingratum averfantes bonum
 averfamur sub ratione mali; cibum enim in se spectatum bonum
 judicamus, quatenus sanitati conducit; sed malum existimamus quo-
 ad nos respectu molestiae, quam ex sapore minus grato percipimus.
 Similiter cibum sanitati adversum appetentes ob saporem nobis gra-
 tum malum appetimus sub ratione boni. Cibum enim malum ju-
 dicamus, quatenus sanitati adversus; sed eundem bonum judicamus
 quoad nos, quatenus jucundum nobis est vefei cibo grati saporis
 Praevalet autem opinio boni, si magis in bonum, quam in malum
 dirigatur attentio & contra.

§. 896.

Si malum appetimus, id appetimus sub ratione boni: Et Bonum quo-
fi bonum averfamur, id averfamur sub ratione mali. Si quid modo aver-
 enim appetimus, vel volumus id nobis representamus tan- *semur; ma-*
 quam bonum (§. 892). Quamvis adeo malum esse agnosca- *lum quo-*
 mus atque concedere debeamus, quod tale fit, *per hypoth.* *modo ap-*
 idem tamen certo respectu bonum videri debet quoad nos. *petamus.*
 Malum adeo appetimus sub ratione boni (§. 895).

Similiter si quid averfamur, vel nolumus id nobis repræ-
 sentamus tanquam malum (§. 892). Quamvis adeo bonum
 esse agnoscamus atque concedere debeamus, quod tale fit
per hypoth. idem tamen certo respectu malum videri debet
 quoad nos. Bonum adeo averfamur sub ratione mali
 (§. 895).

Exempla, quæ modo in medium attulimus, propositionem præ-
 sentem illustrent. Ipsa vero propositio principium est, quod veteri-
 bus tritum ac familiare fuit.

§. 897.

Quomodo
minus ma-
lum mayo-
ris evitan-
di gratia
appeta-
mus.

Si quis minus malum appetit, propterea quod medium esse existimat evitandi malum majus; is malum appetit sub ratione boni. Etenim si quis existimat minus malum esse medium evitandi majus, cum bonum sit evitare magnum malum; is hoc respectu malum minus sibi repræsentat tanquam bonum. Quamobrem idem appetit, quod bonum ipsi videtur hoc respectu quoad se. Idem igitur appetit sub ratione boni (§ 894).

Propositio præsens per modum corollarii subsumi quoque potest sub præcedente. Si enim minus malum appetimus, majoris evitandi gratia, malum appetimus. Appetimus igitur istud sub ratione boni.

Confirmatur propositio a posteriori. Si quis ære alieno gravatus non sit solvendo nec videns quomodo ex periculo sibi ac famæ suæ inde emergente eluctari possit, nisi mors afferat finem omnium malorum, manus violentas tandem sibi metipsum injicit; is autochiriam non in se bonam judicat, sed malam, minus tamen malum existimat mortem, quam vitam tædiis sibi intolerabilibus plenam, atque minus hoc malum ideo appetit, quod ipsum liberet a malo majore. Liberatio ab ære alieno ac periculis sibi ex eo imminetibus, quod quis solvendo non sit, bona utique existimari debet. Quatenus itaque eadem cum autochiria connexa est; eatenus eam in hoc casu particulari bonum judicat. Atque adeo hanc intendit, hanc appetit, dum manus violentas sibi infert. Autochiriam vero tantummodo appetit, quatenus sine ea finem, quem intendit, consequi nequit. Unicum hoc exemplum satis superque declarat, quomodo minus malum appetatur, propterea quod sit medium evitandi malum majus sub ratione boni.

Nulla hic objectio est, mortem esse malum majus, quam pericula ex eo imminetia quod quis solvendo non sit. Neque enim hic
de

de rei veritate, sed de appetentis opinione agitur. Omnium vero non eadem opinio est.

§. 898.

Si ex pluribus bonis unum alteri præferendum; id præ- *Quodnam*
fertur, quod iudicatur melius. Etenim si plura sint objecta, *alteri præ-*
quæ bona iudicantur quoad nos, unum non minus appeti-
mus, quam alterum (§. 897), adeoque ex eo, quod singula iu-
dicantur bona quoad nos, nondum intelligitur, cur unum
alteri præferatur, consequenter in eo ratio electionis unius ex
aliis sufficiens non continetur. Quoniam tamen sine ratione
sufficiente nil quicquam esse potest (§. 70. *Ontol.*); ratio
quoque sufficiens adesse debet, cur unum alteri præferatur,
adeoque magis appetatur quam alterum. Enimvero quoni-
am aliquid appetentes id nobis tanquam bonum representamus
quoad nos (§. 892); id, quod magis appetimus quam al-
terum, nobis utique tanquam magis bonum representare de-
bemus. Patet igitur si ex pluribus bonis unum alteri præfe-
rendum, id præferri, quod melius iudicatur.

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus nobis offerri
duos nummos aureos & ex iis unum esse eligendum. Pona-
mus nobis constare, unum habere pondus iusto minus, alte-
rum ad trutinam appensum legitimo pondere deprehendi.
Ponamus præter hanc ponderis differentiam nullam aliam no-
tari, aut saltem non attendi, nec animum præterea ad ratio-
nes alias extrinsecas adverti; nemo non novit positis his cir-
cumstantiis eligi nummum aureum legitimi ponderis, adeoque
præferri eum, qui est melior. Quodsi enim ex eligente quæ-
siveris, cur hunc potius eligat quam alterum, utique respon-
det, id ideo fieri, quod is quem eligit sit melior. Quæsitus
porro cur eum meliorem esse existimet respondet, quod sit
legitimi ponderis, alter vero ab eodem deficiat.

Experientia itaque satis superque confirmat propositionem præ-
sentem. Quodsi objicias fuisse, qui studio elegerint nummum au-
reum

reum minoris ponderis, & alterum reiquerint alteri, objectionem non moramur. Neque enim in hoc casu defunt rationes extrinsecæ, cur electio levioris melior censeatur electione gravioris: id quod ex subsequentibus magis elucescet.

§. 399.

*Rationes
extrinsecæ
electionis.*

Si ex pluribus objectis appetibilibus unum eligendum, nulla vero adsit ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, ratio extrinseca qualiscunque sufficit, ut unum præferatur alteri. Quoniam objectum unumquodque in se appetibile *per hypoth.* ratio ad appetendum sufficiens adest, si in se consideretur. Quamobrem tantummodo requiritur adhuc ratio, cur unum ex iis eligatur, atque hoc ipso ceteris præferatur (§. 70. *Ontol.*). Enimvero ratio intrinseca, cur unum alteri præferatur, non adest *per hypoth.* seu is, qui unum ex iis eligere, adeoque unum alteri præferre debet, nihil in uno observat, ob quod idem alteri præferendum esse judicet. Deveniendum itaque ad rationes extrinsecas, quæ rationibus, ob quas singula æqualiter appetuntur, accedentes efficiant ut unum magis appetatur, quam reliqua. Quamobrem cum qualiscunque ratio extrinseca istis superaddens appetitum augere debeat; ea utique ad unum alteri præferendum sufficere debet.

A posteriori idem liquet clarissime, modo attentionem sufficientem asserre velis, vel possis. Ponamus tibi offerri duos nummos aureos, ut unum ex iis eligas. Ponamus nullum prorsus discrimen intrinsecum facta inquisitione a te deprehendi posse, ut adeo perinde tibi videatur, sive hunc potius, sive alterum accipias. Deficit adeo ratio extrinseca, cur unum alteri præferre debeas. Ponamus vero te hærentem, quemnam eligere debeas, ac nummos contemplantem, ut inquiras in discrimen, ob quod unus alteri a te preferri debere videatur, ex adstantium aliquo percipere, quod hunc nummum possederit vir quidam celeberrimi nominis, a cujus heredibus eum acceperit qui eundem tibi offert. Ponamus denique possessoris illius memori-

moriā tibi esse jucundā. Nemo non fatebitur; te ob hanc rationem nummum istum electurum. Eligis adeo unum ex duobus ob rationem extrinsecam, intrinseca deficiente. Quod si nulla extrinseca alia occurrat ratio, ob quam nummum unum præferamus alteri; eum arripimus, ad quem commodius extenditur brachium. Non aliam hic subesse rationem; inde patet, quod quaesitus, cur id faciat, in vernaculo nobis sermone respondeat: *der Erste / der beste* / id est, optimum esse eum, quem primum apprehendimus. Sufficit adeo ratio levicula ad id, ut nummum unum alteri præferamus, et si non sufficiat ad id ut eundem appetamus, cum appetitus alterutrius jam sit determinatus per rationes alias prævias.

Non ignoro esse aliquos, qui mirantur, rationem adeo leviculam philosopho videri sufficientem ad appetitum, seu voluntatem determinandum, atque eodem magis dignum reputent asserere, quod hic habeamus exemplum volitionis absque ulla ratione. Enim vero miraretur *ἀβελήων*, nisi certum ac exploratum mihi esset istam objectionem convenire homini non philosopho. Etenim defectu acuminis philosophici confunduntur, quæ a se invicem discerni debebant & a nobis discreta fuerunt, scilicet ratio, qua appetitus determinatur ad alterutrum objectum, & ratio, qua unum alteri præfetur, atque adeo appetitus plenarie determinatur ad hoc potius, quam ad alterum. Etenim si rationem sufficientem consideres, cur nummum hunc appetas, ad eam quoque requiritur id, ob quod alterutrum appetere libuit, antequam ad electionem deveniretur. Præterea lubenter audirem, quidnam rationis subsit, cur magis philosophicum videri debeat, si quis dicat appetitum jam ad alterutrum determinatum flecti ad unum eorum sine ulla ratione, quam si affirmet idem fieri ratione quacunque levicula, ubi magis ardua deficit. Enim vero non opus est verbis, ubi rerum testimonia adfuerint. Novimus enim homines in rebus maxime arduis, ubi ratio determinandi actum volitionis non sufficit, quam habent, ad consilia amicorum cæca, ad sortem non minus cæcam & nescio quas rationes subinde prorsus ridiculas confugere. Sane rationes istæ si præcisè ceteris circumstantiis spectentur leviculæ sunt, immo in se spectatæ sæpius ridiculæ videntur. Sed ubi circumstantiis omnibus probe excussis expendun-

duntur, legibus animarum generalibus satisfaciunt. Absit igitur, ut dicamus nos sine ulla ratione quid appetere, ubi appetitus nascens flectitur ratione levicula in alterutram partem, nobis optime consilii.

§. 900.

Ex duabus
actionibus
aquipollen-
tibus quam
nam feliga-
mus.

Si actiones volumus nec adest aliqua intrinseca, vel extrinseca quædam ratio; cur ex duabus, quibus in dato casu locus est, unam potius eligamus, quam alteram, eam eligimus, quæ nobis magis familiaris est. Etenim si quid duobus modis fieri posse agnoscimus, nec utrum hoc modo, quam altero fiat refert; nulla adest ratio intrinseca, cur hoc potius modo, quam altero id fiat, cum omnimoda paritas saltem opinione appetentis adsit. Ad rationes igitur extrinsecas deveniendum (§. 899). Iam cum nulla adsit *per hypoth.* ad actiones, ex quibus altera feligenda attentis nobis succurrit, quod alias hanc ediderimus in simili casu (§. 109. 174), Quamobrem eam alteri præferimus, quæ nobis familiaris est.

Propositionem præsentem jam alias in Annotationibus in Metaphysicam Germanico idiomate editis §. 158. exemplo luculento ex Algebra petito stabilivi. Sint nimirum x et y duæ quantitates incognitæ, sitque *per hypoth.* $x + y = a$ & $xy = b$. Sive x denotet quantitatem majorem & y minorem, sive contraria ratione y majorem & x minorem; erit in utroque casu $x + y = a$ & $xy = b$. Quodsi jam æquationes sint reducendæ, perinde est sive reductio ita fiat, ut ex utraque eruatur valor ipsius x , sive ita instituatut ut ex utraque investigetur valor ipsius y . Quicquid horum fiat, in eandem incidis æquationem quadraticam, scilicet $xy - yy = b$ & $ax - xx = b$. Utraque æquatio duas habet radices, quarum altera quantitatem majorem, altera minorem indicat. Quæ igitur ratio suadere poterat, ut æquationes primum propositas ad x reduceres; eadem quoque suadet, ut eas reducas ad y . Nulla igitur adest ratio intrinseca, cur unum potius fiat, quam alterum. Neque præci-

fis

sis circumstantiis singularibus extrinseca apparet ratio, quæ adesse possit, nec casus impossibilis intelligitur, quod aliquando extrinseca abesse omnis possit. Quoniam vero vel recentem memoriam inhzret, vel, quod sæpius idem fecisti, nunc succurrit, te alias ubi duplex fuerat invenienda æquatio ob duplicem quantitatem incognitam x & y æquationes reduxisse ad x ; quod alias facere solitus fuisti, id quoque nunc facis, cum nulla adsit ratio, quæ te ab agendi consuetudine abducatur. Consuetudo igitur agendi ratio sufficiens est, cur hoc potius facias, quam alterum. Atque sic patet, nos eam præferre actionem alteri, quæ nobis familiarior est altera. Exemplo algebraico jungimus aliud in gratiam eorum, qui illud non intelligunt, quamvis tanta cæteris non insit evidentia, quanta algebraico inest, ob peregrina ideis sese immiscentia. Ponamus nos adduetos esse manum dextram exporrigere versus sinistram, quoties quid apprehendere ac tollere volumus, aut id fieri, quoties pennam atramento immergimus inter scribendum. Ponamus porro nos tollere e mensa debere nummum aureum, ex duobus quidem unum, quicumque nobis arriserit, perinde autem nobis esse, quemcumque accipiamus, nulla ratione electionem suadente. Satis exploratum est nos eum electurum esse, qui sinistræ propior est, dum juxta mensam stamus, propterea quod ad eum tollendum actione nobis familiari opus est, a consuetudine autem agendi non recedimus sine ratione sufficiente. Hoc ipsum itaque exemplum ubi per ambages facimus, quod sine iis fieri poterat, satis superque loquitur, consuetudinem agendi esse rationem sufficientem, ubi deficiente ratione intrinseca, vel extrinseca etiam alia, ex duabus actionibus alterutra eligenda, veluti in dato casu sublatio hujus potius, quam alterius nummi aurei.

Non mirum videri debet, quod consuetudini agendi, vel modo agendi recentis memoriam tantam vim tribuamus, ut possit flectere appetitum in partem alterutram. Neque enim ignotum est quam

(*Wolffii Psychologia.*)

R r r r

ma-

magnum agendi principium sit imitatio ejus , vel etiam repetitio ejusdem, quod ante feceramus, in casu simili (§. 501). Levis momenti vulgo videntur, quæ maximi deprehenduntur ab acutioribus, non per transennas res obvias adspicientibus, nec per præcipitantiam de iis statuentibus.

§. 901.

*Attentio
quomodo
fleat appe-
tium in
casu aequi-
pollentia.*

Si actiones duæ nobis videantur equipollentes vel objecta quæcunque equipollentia existimentur, nec alia sit nobis ratio extrinseca, ob quam una illarum, vel unum horum alteri præferatur; eam, vel id præferimus, quæ quodve paritatem, vel equipollentiam expendentium attentionem primum ad se trahit. Etenim cum nulla adsit electionis, vel prælationis ratio intrinseca, nec extrinseca quædam succurrat per hypoth. ex objectorum appetibilia equipollentia colligitur, perinde prorsus esse, quodnam eorum eligatur, aut alteri præferatur, ac ideo porro decernitur illud eligendum esse, quod primum nobis obvium est. Quamobrem si quid hæc animo volventium attentionem in se trahit; nulla prorsus ratio est, cur a proposito nostro recedamus, atque adeo id eligimus, quod isto temporis articulo attentionem nostram quacunque de causa in se trahit.

A posteriori idem confirmari potest exemplis algebraicis, ubi v. gr. reductionem instituimus contra consuetudinem: ibi enim acutioribus innotescit id fieri ideo, quod oculorum aciem & cum ea mentis attentionem in hac magis defigamus litera, quam in alia. Idem quoque subinde obtinet in electione nummi aurei ex duobus in mensa collocatis, in quibus non eodem modo constanter obtutum defigimus, dum deliberamus, quemnam ex iis eligere debeamus, non reperiētes rationem intrinsecam extrinsecamve, ob quam unum alteri præferamus. Quodsi quis in posterum ad casus electionum attentam mentem afferre voluerit, is propriis experimentis non modo præsentem, verum etiam præcedentes proposi-
tiones

iones confirmare poterit. Quæ enim nos eo fine adducimus, ad experimenta ex seipsis capienda lectorem invitant & modum ea capiendi commonstrant.

Denuo inculcamus, in præsentē casu non minus, quam in ceteris rationem, qua appetitus ad alterutrum flectitur, non esse confundendam cum ratione, cur appetatur: id quod plerumque facere solent, quibus ratio allegata ad flectendum appetitum non videtur ejusdem ratio sufficiens, cur in hanc potius partem feratur, quem in aliam.

§. 902.

Regule appetitus dicuntur, quas anima observat in appetendo. *Regula appetitus,*

Exempla regularum appetitus sunt propositiones proxime præcedentes (§. 892. & seqq.). Neque alium in finem regulas istas proponimus quam ut appetitus inde explicemus, quoties nobis in posterum cum iis erit negotium.

§. 903.

Lex appetitus dicitur principium generale regularum appetitus. Unde *ex lege appetitus redditur ratio regularum appetitus* (§. 866. Ontol.) *Lex appetitus quid dicatur.*

Retinemus significarum legis, quem supra termino tribuimus in simili casu, veluti cum leges perceptionum definiremus (§. 84).

§. 904.

Lex appetitus est hæc propositio: Quicquid nobis representamus tanquam bonum quoad nos, id appetimus. Veritatem propositionis quoad appetitum sensitivum & rationalem evicimus in superioribus (§. 589). Quod vero inde reddatur ratio regularum appetitus tam sensitivi, quam rationalis, patet ex earum demonstrationibus (§. 590. & seqq. atque §. 892. & seqq.). Est igitur lex appetitus (§. 903). *Lex appetitus quam sit.*

Hanc legem appetitus dudum agnovere Veteres, & ejus usus amplissimus est in philosophia morali, ubi docetur, quatenus determinatio appetitus in nostra potestate est: id quod fundamentum culturæ virtutum.

*Regula
aversationis.*

§. 905.

Regule aversionis sunt, quas anima observat in aver-
sando.

Exempla regularum aversionis sunt propositiones proxime precedentes, quibus docetur quandonam quid aversemur (§. 891. & seqq.). Sane non alium in finem regulas istas in medium adduximus, quam ut per eas explicare possimus, cur in dato casu anima quid aversetur, vel num in dato casu quid averfari debeat.

§. 906.

*Lex aversionis
quam dicatur.*

Lex aversionis est principium generale regularum aversionis. Unde ex lege aversionis redditur ratio regularum aversionis (§. 866. Ontol.).

Qui aversionem sub appetitu comprehendunt, illi legem aversionis a lege appetitus non distinguunt. Parebit tamen (§. 907) legem aversionis esse diversam a lege appetitus, neque adeo opus esse ut utramque eodem nomine compellemus. In re est consensus: in verbis dissensus. Accuratius vero loquitur, qui, quæ diversa concipiuntur, diversis etiam nominibus insignit.

§. 907.

*Lex aversionis
quam sit.*

Lex aversionum est propositio: Quicquid nobis representamus tanquam malum quoad nos; id averfiamur. Veritatem propositionis jam evicimus in superioribus (§. 589). Quod vero inde reddi possit ratio regularum aversionis, patet ex earum demonstrationibus (§. 592. 596. & seqq. atque §. 891. & seqq.). Est igitur lex aversionis (§. 906).

Legem hanc aversionum dudum agnovere veteres utpote experientia obviæ, & ejus amplissimus ulus est in philosophia morali, ubi docetur quatenus averfatio in nostra potestate est: id quod fundamentum fugæ vitiorum.

§. 908.

*Consensus
appetitus
sensitivi &
rationalis.*

Consensus appetitus sensitivi & rationalis est tendentia utriusque ad idem objectum.

E. gr. Si appetitus sensitivus fertur in cibum aliquem gratum, quem habet, saporem & voluprates alias, qua imaginatio

tanquam ab eo profectas confuse repræsentat; ita ut cupiditas cibi enalcatur; fertur vero etiam in eundem appetitus rationalis, quod noverit appetens, eum sanitati conducere ea præsertim quantitate, qua offertur; appetitus sensitivus & rationalis ad idem tendunt ob-
jectum, adeoque inter se consentire dicuntur.

§. 909.

*Si quid nobis bonum quoad nos & confuse, & distincte re-
præsentamus; appetitio rationalis & sensitiva cooriuntur ac* *Quando
decur iste
consensus.*
appetitus sensitivus cum rationali consentit. Si quid enim no-
bis bonum quoad nos confuse repræsentamus, appetitus sen-
sitivus in idem fertur (§. 589. 580). Et si quid nobis bonum
quoad nos distincte repræsentamus, appetitus rationalis in
idem fertur (§. 589. 880). Quare cum nobis idem objectum
tanquam bonum quoad nos simul & confuse, & distincte re-
præsentemus; appetitio sensitiva & rationalis cooriuntur,
cumque ad idem objectum tendant inter se consentiunt
(§. 901).

A posteriori difficilius observatur consensus appetitus
sensitivi & rationalis, propterea quod plerumque non nisi ex
accidente objectum idem tanquam bonum quoad nos nobis
repræsentatur & vi sensuum atque imaginationis, & vi intel-
lectus, sive & confuse, & distincte. Consensus autem ordi-
narius rarissimus est, ita ut *Confucius*, qui ab ineunte ætate id
sibi dederat, ut appetitum rationalem constanter sequeretur,
omni conatu suo id tantummodo effecerit, ut anno ætatis
septuagesimo appetitus sensitivus sua veluti sponte cum ratio-
nali consentiret.

Consensus hic maximi momenti est in moralibus & inter sum-
mas, quas homini acquirere datum est, perfectiones referri mere-
tur ita ut arduum sit philosophiæ moralis problema, *appetitum
sensitivum reducere ad consensum cum rationali.* Solutionis fun-
damentum generale continetur in propositione præsentæ. Sed pro-
blematis tot sunt casus speciales, quor virtutes diversæ, seu quor

R E R 3

funt

sunt appetibilem species, qua habitus morales variant. Unde nobis multum erit in philosophia morali cum hujus problematis solutionibus specialibus negotium.

§. 910.

Appetitus sensitivus : rationali permixtus. *Appetitui rationali plerumque miscetur sensitivus.* Appetitus enim rationalis nascitur ex distincta boni representatione (§. 880), ita ut feratur in objectum quod beneficio intellectus distincte cognoscimus bonum esse. Enimvero intellectus noster nunquam prorsus purus (§. 315), adeoque notioni, ex qua objectum bonum judicatur, semper aliquid confusi atque obscuri admiscetur (§. 343). Quatenus igitur quidpiam confusi admiscetur, appetitio oritur sensitiva (§. 880). Appetitui adeo rationali plerumque permiscetur sensitivus.

A posteriori veritas propositionis manifesta est. Ponamus nos cognoscere medicamentum aliquod esse salubre, atque nullum nobis de hoc effectu superesse dubium: Appetitus rationalis fertur in medicamentum, hoc est, ob hanc rationem medicamentum istud sumere volumus & ut nobis porrigatur jubemus. Jam ponamus porro nos jam alias usus esse hoc medicamento & mutationem status præternaturalis in corpore a sumto medicamento percepisse atque inde hilares factos exultasse. Quoniam imaginatio hæc omnia simul idea quadam confusa representat (§. 117); ex hac enata cupiditas (§. 810) appetitui rationali permiscetur. Immo imaginatio anteriorum reproductrix & memoria eorundem conservatrix ideæ confusæ, qua medicamentum tanquam bonum representatur, occasione rationis distincte agnitæ, quod sit ad sanitatem restituendam convenientissimum, varia adhuc alia pro diversitate subjecti appetentis & circumstantiarum admiscere potest, quæ in appetitum influunt & sensitivum rationali permiscunt.

Videntur hæc repugnare iis, quæ ad propositionem præcedentem dicta sunt de raritate consensus appetitus rationalis cum sensitivo.

tivo. Enimvero levi attentione tollitur dubium. Et enim hac permixtione non obstante fieri potest, ut appetitus sensitivus sit rationali contrarius, veluti si medicamentum fuerit saporis ingrati, ut ab eo abhorreat æger, ita ut idem statim evomat, quando vix ori ingestum fuit, etsi avide admodum idem appeteret, vel etiam ex odore ingrato iudicium ferens de sapore idem sumere nolit, utur antea vellet. Permiscetur appetitus sensitivus rationali ex alia ratione; eidem vero hoc non obstante contrariatur ex alia. Atque adeo nulla hic contradictio (§. 31. *Ontol.*).

§. 911.

Appetitus fortis dicitur, si ab appetitione nos non facile *Fortitudo appetitus*
dimoveri patimur. Eodem sensu *aversatio fortis* dicitur. *aversationis*
Dati appetitum & aversationem fortem, nemo ignorat.

§. 912.

Quoniam appetitus sensitivus habet gradus (§. 599), si *Appetitus rationalis*
rationali permiscetur, eundem pro diversitate gradus sui di-
versimode intendere debet. Atque adeo si *appetitus sensitivus* *per sensitivum intendit*
per sensitivum intendit, consequenter & si cum eodem consen-
tit, atque adeo cum sensitivo ad idem objectum tendit (§. 908), *rationalis fortior fit* (§. 911).

A posteriori hæc non minus clarissima sunt, modo ad exempla obvia attendere velimus.

§. 913.

Aversationi rationali plerumque permiscetur sensitiva. Si *Aversatio*
quid enim averfamur ex ratione, aversationis actus nascitur *sensitiva*
sive nolitio nascitur ex distincta mali representatione (§. 881).
adeoque ea, quæ sit beneficio intellectus (§. 275). Enimvero *rationali permixta*.
intellectus noster nunquam prorsus purus est (§. 315), adeoque
notioni mali, quam habet, confuse aut prorsus obscure
percepta insunt (§. 343). Quamobrem cum ex confusa mali
perceptione oriatur aversatio sensitiva (§. 582); aversatio sen-
sitiva rationali permiscetur.

A posteriori ista permixtio evidentissima est, ubi aver-
fatio

satio sensitiva fuerit tantæ vehementiæ, ut, nondum in actum sensibilem degeneret, eidem tamen proxima sit.

§. 914.

*Aversatio
rationalis
quomodo
fortior fiat.*

Quoniam averfatio sensitiva suos habet gradus (§. 599), si rationali permiscetur, efficit ut id, quod averfamur, vehementius aversemur, atque ideo non tam facile nos ab averfatione abduci patiamur. Quamobrem si averfatio sensitiva rationali permiscetur, eam efficit fortiorem (§. 911).

A posteriori hujus veritatis unusquisque in se experimentum capiens convincitur, modo ad casus quotidie obvios animum advertere voluerit.

Sunt vero rationes plurimæ particulares, cur fortior sit averfatio rationalis, si eidem permiscetur sensitiva, quam si absque hac fuerit, veluti quod attentio avertatur a contraria representatione, quæ sensuum & imaginationis ope fit, atque mentem seu animam in contrariam partem trahit.

§. 915.

*Consensus
aversationis
rationalis &
sensitivæ.*

Consensus rationalis & sensitivæ averfationis est, si versatur circa idem objectum, vel concursus in eodem objecto.

E. gr. Si quis medicamentum averfatur, quod ipsi propinatur, quia idem sibi magis nocere, quam prodesse persuasus est, ac præterea idem quoque averfatur ob odorem ac saporem minus gratum aliasque rationes in confusa idea medicamenti tanquam reali representationi concurrentes; averfatio sensitiva & rationalis in eodem objecto concurrunt, adeoque inter se consentiunt.

§. 916.

*Quando is
obineat.*

Si quid nobis tanquam malum quoad nos & confuse, & distincte representamus, averfatio sensitiva & rationalis coarctantur ac sensitiva cum rationali consentit. Etenim si nobis quid tanquam malum quoad nos distincte representamus, id nolumus, seu ex ratione averfamur (§. 881). Si quid nobis representamus tanquam malum confuse, averfationi sensitivæ locus est (§. 582). Quamobrem si simul & distincte, & confuse tan-

tanquam malum quoad nos nobis repræsentatur ; averfatio rationalis & fenfitiva cooriuntur, cumque utraque in eodem objecto concurrat, inter fe consentiunt (§. 915).

§. 917.

Consensus appetitus rationalis & fenfitivi atque consensus averfationis rationalis & fenfitivæ uno nomine dici possunt *Consensus facultatis appetendi partis superioris & inferioris*. Quodsi una appetit, quod altera averfatur; dissensus in appetendo & averfando vocatur *Pugna partis superioris ac inferioris facultatis appetendi*. *Pugna partis superioris ac inferioris partis appetendi.*

E. gr. Ponamus ægrotum satis superque esse persuasum, quod medicamentum aliquod ipsi sit salutare. Dum attentionem ad effectum hunc medicamenti dirigit, appetitu rationali in idem fertur. Atat dum odorem ac saporem medicamenti sibi tanquam valde molestum repræsentat atque imaginatio repræsentat alios status præteritos ob odorem ac saporem ori ingestorum molestum nobis radios; confusa hæc medicamenti tanquam mali quoad nos repræsentatio averfionem fenfitivam gignit. Appetitus adeo rationalis & averfatio fenfitiva, seu pars superior & inferior facultatis appetendi sibi mutuo contrariantur & in hac contrarietate, seu repugnantia pugna utriusque facultatis consistit.

§. 918.

Si distincte tanquam bonum quoad nos repræsentamus, Quando quod confuse perceptum malum videtur & contra; pars facultatis appetendi superior cum inferiori pugnat. Si quid enim *pugna ista* distincte nobis tanquam bonum quoad nos repræsentamus, appetitus rationalis in idem fertur (§. 880). Quodsi vero idem nobis tanquam malum quoad nos confuse repræsentamus; averfio inde oritur fenfitiva (§. 882). Pars igitur superior appetit, quod inferior averfatur, Quamobrem ubi distincte nobis tanquam bonum quoad nos repræsentamus, quod confuse perceptum videtur malum; inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem pugna oritur (§. 917).

(Wolffi Psychologia).

Ss ss

Simi-

Similiter si quid nobis tanquam malum quoad nos distincte representamus, idem ex ratione averſamur (§. 881). Quodsi vero idem tanquam bonum quoad nos nobis confuse representamus, appetitus sensitivus in idem fertur (§. 580). Pars igitur superior averſatur, quod inferior appetit. Quamobrem ubi distincte nobis tanquam malum representamus, quod confuse perceptum videtur bonum; inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem denuo pugna oritur (§. 917).

A posteriori propositionis presentis veritas manifestissima est: nihil enim frequentius est pugna inter partem facultatis appetendi superiorem ac inferiorem. Exemplum quod modo ad illustrandam hanc pugnam dedimus (not. §. 917), eandem aperte confirmat. Quatenus enim cognoscimus, medicamentum nobis esse salutare; idem nobis distincte representamus tanquam bonum. Et ex adverso ubi ob saporem ac odorem molestum idem averſamur, ipsum nobis representamus tanquam malum. Pugna igitur ex eo est, quod idem distincte agnoscimus tanquam nobis bonum, confuse autem perceptum representemus tanquam malum.

Pugnæ huic tribuendum, quod videamus meliora atque probemus, deteriora sequamur. Sed de his plura dicemus in Moralibus suo loco.

§. 919.

Motiva completa & incompleta qualia sunt. Si omnes rationes expendimus, ob quas objectum ad appetendum, vel averſandum propositum judicatur vel bonum, vel malum, *Motiva sunt completa.* Quodsi aliquas tantummodo expendimus, ceteris deinceps demum expendendis *Motiva sunt incompleta.*

Nimirum objecta appetibilia spectari possunt cum in se, tum sub certis circumstantiis, iisque vel generalibus, vel particularibus (scilicet) specialibus. Etenim quæ in se bona sunt, sub certis circumstantiis mala esse possunt, vel etiam meliora sunt. Et quæ spectatis hisce

cap.

tantummodo circumstantiis bona sunt, eadem superaccedentibus aliis mala esse possunt, vel etiam meliora sunt. E. gr. tempestare serenâ exspatiari & membra corporis reficere ambulando sanitati proficuum, atque adeo bonum est. Enimvero idem facere eo tempore quo negotia, quæ moram non ferunt, expedienda sunt, malum est. Quoniam nunquam agimus nisi sub circumstantiis specialibus; exempla plurimaprehendet ad actionum suarum motiva sedulo attentus. Motiva enim incompleta sunt, quamdiu nondum spectantur omnes circumstantiæ, quarum in negotio dato, seu in casu singulari agendi habenda est ratio, ubi omnes officii partes adimplere volueris.

§. 920.

Appetitus rationalis, qui oritur ex motivis incompletis, Voluntas dicitur voluntas antecedens: Qui vero oritur ex completis, *in antecedentem & consequentem distinguo.* **voluntas consequens** appellatur. Idem tenendum de aversione.

Ita si quis intuetur cælum serenum & blandum aëris tactu percipit calorem, recordatus a Medicis sibi commendatum esse ut exspatiatus deambulando reficiat corpus; exspatiari vult. Enimvero ubi ad animum revocat, quæ jam agenda sunt differri minime posse; exspatiari non vult, sed potius domi manere vult. Antecedens adeo voluntas hic oritur, nondum spectatis circumstantiis particularibus, adeoque ex motivo incompleto: consequens vero nascitur spectatis circumstantiis particularibus, adeoque ex motivis completis (§. 919).

§. 921.

Si ob circumstantias præsertim particulares, aut speciales malum videtur, quod in se vel sub circumstantiis generalibus spectatum videbatur bonum & contra; voluntas consequens antecedenti contrariatur. Si quid enim in se spectatum, vel sub circumstantiis generalibus videtur bonum, idem volumus (§. 891). Enimvero ubi spectatis circumstantiis, præsertim specialibus, harum respectu idem malum habetur; quod volebamus jam nolumus (§. 590, 881). Jam primum motiva erant incompleta (§. 919), adeoque voluntas erat antecedens (§. 920), & inde motiva fiebant completa (§. 919), adeoque voluntas nascebatur consequens (§. 920).

Ss ss 2

Patet

Patet adeo cum voluntas consequens includat nolitio-
nem ejus, quod voluntate antecedente appetebamus; vo-
luntatem consequentem contrariam esse antecedenti, si ob cir-
cumstantias præsertim speciales malum videtur, quod in se, vel
sub generalibus spectatum bonum judicabatur.

Non absimili modo idem ostenditur, ubi sub circum-
stantiis generalibus malum videtur, quod sub aliis specialibus
bonum judicatur.

A posteriori idem confirmant exempla obvia, & satis-
facit ideæ exemplaris loco, quod modo ad illustrandam diffe-
rentiam inter voluntatem antecedentem & consequentem in me-
dium attulimus (not. §. 920).

Principii hujus multus est in philosophia morali usus, præser-
tim ubi de conscientia agitur.

§. 922.

*Quomodo
recedatio-
ne pristino-
rum moti-
vorum fa-
cultas appe-
tendi deter-
minetur.*

*Si quid jam sæpius appetivimus, vel averfati fuimus a-
liquod objectum, id denuo oblatus statim appetimus, vel aver-
samur, nulla ratione, cur idem appetamus, vel aversemur di-
stincte expensa.* Si quid enim jam sæpius appetivimus, vel a-
verfati fuimus aliquod objectum; idem quoque jam sæpius tan-
quam bonum, vel malum quoad nos nobis repræsentavimus
(§. 892). Quamobrem oblata occasione idem denuo appeten-
di, vel averfandi, hoc est, conspecto objecto appetibili, vel a-
verfabili, imaginationis vi simul reproducentur status præteriti,
quibus ipsam vel appetivimus, vel averfati fuimus una cum mo-
tivis tum expensis (§. 117) & vi memoriæ nobis conscii sumus,
quod jam alias sæpius idem appetiverimus, vel averfati fueri-
mus, atque motiva expenderimus (§. 175. 181). Cum adeo
nulla adsit ratio, quæ nobis dubium reddat judicium de obje-
cto antè, denuo non inquirimus utrum bonum sit, nec ne,
quod ad appetendum proponitur, vel utrum malum sit nec ne,
quod ad averfandum sese sistit (§. 70. Ontol.). Vi adeo pristinum
motivorum, quorum confusa cum statibus præteritis appeten-
tis,

tis, vel averfantis in mente representatio est, id appetimus, quod antea appetivimus, atque averfamur, quod antea averfati fuimus.

Exempla maxime obvia sunt, cum ea quæ quotidie appetimus, vel averfamur, talia sint, quæ jam sapius appetivimus, vel averfati sumus. Ita cibo, quem sæpius comedimus, apposito, nulla facta inquisitione, utrum bonus, an nocuus sit, statim vescimur, nisi nova quædam sese offerat ratio, cur ab eodem in præsentē abstinēamus, veluti cum ferculum palato magis acceptum expectamus, aut cum desiderio stomachi antea latrantis ex pletis nulla cibi cupiditas nobis amplius superest.

Ad casum propositionis præsentis præpostere provocare solent, qui sibi aliisque persuadere cupiunt, animam sine motivis appetere, vel averfari quid possit. Motiva enim nulla adesce arbitrantur, ubi latentia in apicem proferre nequeunt analysi notionum vires eorum superante, tum defectu principiorum psychologorum, tum ignorantia methodi.

§. 923.

Consuetudo agendi dicitur habitus agendi ex determinatione præterita, seu ea, quæ fit vi motivorum præteritorum, quatenus confuse perceptorum memoriam habemus. Ex propositione autem præcedente liquet, quod *detur agendi consuetudo.*

Exemplum consuetudinis istius est, quando cibo apposito vescimur, quem sæpe jam comedimus, nulla facta inquisitione, utrum salutaris, an nocuus sit; utrum bonus, an malus judicari debeat.

§. 924.

Quoniam in consuetudine agendi motivorum præteritorum nonnisi confuse perceptorum memoriam habemus (§. 923), adeoque quæ in iisdem continentur distincte non agnoscimus (§. 39), ubi vero prima vice quid appetimus, vel averfamur, sine motivis præviis non fit volitio, nec nolitio (§. 889), adeoque facta inquisitione utrum quid bonum sit quoad nos, an malum (§. 892); *distincte cogniturus, quo modo appeti.*

petitus, vel averfatio nascatur, ad eos casus attendere tenetur, ubi aliquid prima vice appetimus, vel averfamur.

Hoc ideo addimus, ut præcipitantiam in judicando præcaveamus, & ad veritatem, quæ explorata est, ex seipſis agnoscendam alios invitemus.

§. 925.

*Similialibra petito
quomodo illuſtretur
appetitus
& averſatio.*

Quæ de appetitu & averſatione animæ dicta ſunt; ſimili a libra petito illuſtrari poſſunt. Nimirum in libra tres ſtatus a ſe invicem diſtinguimus, ſtatum æquilibrii, ſtatum præpondii verſus dexteram & ſtatum præpondii verſus ſiniſtram. Status æquilibrii libræ naturalis eſt, ſeu vi ſtructuræ eidem competit. quemadmodum ex Mechanicis conſtat & a poſteriori per id liquet, quod ſibi relicta ſit in æquilibrio. Idem vero etiam enaſcitur ex ponderum utrinque appenſorum æqualitate. Status æquilibrii non tollitur abſque ratione ſufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius præponderet, quam in ſtatu æquilibrii permaneat. Neque præponderatio ſit abſque ratione ſufficiente, per quam intelligitur, cur libra jam potius verſus partem unam præponderet, quam verſus alteram. Etenim ſi ſtatus æquilibrii tolli debet, ex parte una appendendum eſt pondus majus, ex altera minus, & præponderatio ſit eam in partem, ubi majus pondus fuerit appenſum; vel ponderibus utrinque exiſtentibus æqualibus præpondium adjicitur, & præponderatio in eam ſit partem, ex qua eſt præpondium. In anima quoque tres diſtinguuntur ſtatus a ſe invicem, nimirum ſtatus indifferentiæ, ſtatus appetitionis & ſtatus averſionis; aut, ubi cum parte ſuperiori tantummodo nobis negotium fuerit, ſtatus volitionis & ſtatus nolitionis. Status indifferentiæ per ſe datur in anima, quamdiu objectum nobis incognitum eſt, ſaltem ignoratur utrum quoad nos ſpectatum bonum ſit, an malum (§. 887. 889). Idem obtinet, ſi rationes ad appetendum & averſandum æquipollentes nobis videntur, ut nulla adſit ratio cur appe-

appetitionem præferamus aversioni, seu volitionem nolitioni & contra (§. 70. *Ontol.*) Status in differentia non tollitur in anima sine ratione sufficiente, per quam intelligitur, cur potius objectum datum appetamus, quam aversemur. Etenim si in casu priori ex statu indifferentia anima transferri debet ad statum appetitionis, vel volitionis, objectum istud sibi repræsentare debet tanquam bonum quoad se; si vero eadem ex statu indifferentia transferenda in statum aversionis, vel nolitionis, idem sibi repræsentare debet tanquam malum quoad se. In casu posteriori, in quo indifferentia speciali nomine indifferentia perfecti æquilibrii dici solet, ratio quædam ex parte una, vel extrinseca, eaque levicula superaccedere debet, ut appetitus flectatur in unam potius partem, quam in alteram (§. 898. 899. 900). Similitudo igitur consistit in eo, quod non minus in libra, quam anima dentur tres status diversi, quorum unus per se inest, aut in eo casu, quæ rationes ad utramque mutationem sunt æquipollentes, quod ex primo non sequatur reliquorum unus nisi posita ratione sufficiente.

Qui simile aliter explicant, illi ultra suum tertium idem extendunt & luxurianti imaginationi indulgent. Qui animam cum lingua sive examine, appetitum cum brachio dextro, aversionem cum sinistro, motiva cum ponderibus, motivis æquipollentibus superaccedentem rationem cum præpondio, modum agendi ponderum in libram cum influxu motivi in animam comparant; talia proferunt, quæ nostra minime facimus & quæ ad lusus verborum referimus.

CAPUT II. De Libertate.

§. 926.

*Voluntas
quando cogi
dicatur.*

Voluntatem cogere idem est ac vi quadam externa animam determinare ad appetendum, vel averſandum. Dici etiam poteſt, *Voluntatem cogere* idem eſſe ac vi quadam externa eam adigere ad volendum, ſeu vi externa ex anima elicere volitionem. Et ex adverſo *Noluntatem cogere* idem eſſe ac vi quadam externa eam adigere ad nolendum, ſeu vi externa ex anima elicere nolitionem.

Exemplum hujus coactionis in medium proferre non licet, cum nullum datur.

§. 927.

Nam voluntas & noluntas cogi poſſit.

Voluntas & Noluntas non poteſt cogi. Si quid enim velle debemus, id nobis repræſentare debemus tanquam bonum quoad nos, & ſi quid nolle debemus, id nobis repræſentare debemus tanquam malum quoad nos (§. 892). Enimvero nulla vi externa effici poteſt, ut quid nobis videatur bonum, vel malum: quod nemo indubium vocare poteſt. Quamobrem nec ulla vi externa effici poteſt, ut quid velimus, vel nolimus. Voluntas igitur & noluntas cogi non poteſt (§. 926).

Voluntatem non poſſe cogi luculento admodum exemplo in ſe ipſo ſumto probat *Thomas Campanella* Rerum Metaphyſ. part. 2. lib. 9. c. 6. art. 8. f. 198. quod per continuas quadraginta horas torturæ ſubjectus, venis arteriisque circa ſedem tormentorum immanitate diffractis & ingentem ſanguinis copiam emittentibus, referente *Niceto* in Pinacotheca Imaginum illuſtrium part. 1. p. m. 43, eo adigi non potuerit, ut ſe perduellionis reum confiteretur. Nolebat vir innocens dicere,

dicere, quæ erant a veritate aliena & fama viri sapientis ac boni contraria: quod profecto motivum fortius erat dirissimis tormentis, quo eum ad volendum cogere volebant, quod nolebat, irritò plane successu.

Dudum agnovere philosophi acutissime præditi voluntatem cogi non posse. Sunt tamen qui sibi persuadent contrarium experientia constare. Ipsam torturam esse medium cogendi voluntatem existimant, & verberibus compelli homines, ut velint, quod antea nolebant ajunt. Quamobrem ne dubium hoc nos moritur, sequentem addere libet propositionem.

§. 928.

Si quis quacunq; vi externa, vel minis adhibitis alterius causa occurrat, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod casualiter facere volebat; voluntas & noluntas non cogitur, sed nolens vel volens volitionem, vel volitionem mutat vi motivi ipsi suppeditati. Etenim si quis facere quid vult, id sibi repræsentat tanquam bonum (§. 892). Quod si jam vi quadam externa impellitur ad idem nolendum, nec eidem resistere valet; hoc respectu id quod vult sibi repræsentat tanquam malum. Quamobrem cum bonum sit evitare malum, quod nemo non concedit, judicantis arbitrio relictum est, quodnam ipsi potius videatur. Quare si evitatio mali videatur potior, vel, ubi idem jam præsens experitur, liberatio ab eodem; jam agere non vult, quod antea volebat, quod sibi jam tanquam malum repræsentet, quod antea tanquam bonum repræsentabat. Vi igitur motivi ipsi suppeditati (§. 890) volitionem mutat in nolitionem, seu appetitionem in aversionem (§. 601).

Similiter si quis facere quid nolit, id sibi repræsentat tanquam malum (§. 892). Quod si jam vi quadam externa impellitur ad idem volendum, nec eidem resistere valet; hoc respectu actionis omissionem malam judicat, ipsam vero actionem tanquam medium id, quod sibi molestum est, evitandi, vel a molestiis, quæ ipsi creantur, sese liberandi bonam quoad

(Wolffii Psychologia.)

T t t t

se

se iudicat. Quamobrem si malum minus iudicat, ob quod quid nolebat, majus vero illud esse censet, quod ipsi creatur ab eo, ad cuius nutum actionem suam componere debet; minus malum pro medio evitandi majus habet, atque adeo illud sub ratione boni appetit (§. 897). Nolitionem adeo mutat in volitionem, seu aversionem in appetitum (§. 601), vi motivi ipsi suppeditati (§. 890).

Quoniam itaque tam in casu priori nolirio, quam in posteriori volitio vi motivi ab anima elicitur, nequaquam vero vi externa, quam anima tantummodo cognoscit *per demonstrationem*, voluntatem ac noluntatem minime cogi, si quis vi externa, vel minis alterum adigit, ut faciat, quod facere nolebat, vel omittat, quod facere volebat, palam est (§. 916).

Idem confirmatur a posteriori. Ponamus Lazarum eleemosynam a Cræso petentem non modo verbis durioribus excipi, verum verberibus ac minis ex adibus expelli. Quodsi jam eleemosynæ petendæ gratia alia vice exit, ac domum Cræsi divitis præterit, qui largas eleemosynas præbere poterat; vellet equidem eleemosynam a Cræso petere, sed minarum recordatus metu verberum eam petere non audet. Hic voluntatem non cogi, ut in Lazari anima invita eliciatur actus noluntatis, non multa attentione cognoscitur. Etenim volitio petendi eleemosynam a Cræso pendet a motivo, quod Cræsus possit ob divitias, quas possidet, largas dare eleemosynas & eas accipere bonum sibi iudicet. Nolitio vero petendi eleemosynam a Cræso pendet ab altero motivo, quod sibi metuat a verbis durioribus ac verberibus, adeoque malum iudicet durioribus verbis excipi atque plagis affici. Quoniam posterius certum ipsi videtur, prius vero admodum incertum, ita ut de eo desperet; motivum utique posterius prævalere debet, cum manifesta adsit ratio cur prævaleat (§. 118. *Ontol.*). Propositionis præsentis veritas clarissima luce inde

inde perfunditur quod non semper volens vel nolens cedat motivo a vi extrinseca pendente; sed principio rationis sufficientis (§. 70. *Ontol.*) convenienter idem eveniat, quod conforme est motivo ob rationem sufficientem prævalenti, quemadmodum ex dato modo exemplo manifestum est. Sane *Campanellæ* melius videbatur quosvis perpetui dolores, quam famæ jacturam facere juxta illud vulgatum:

Omnia si perdas, famam servare memento.

Quamobrem tormentis non cedebat, nec nolitionem in volitionem mutabat.

Atque adeo patet coactionem voluntatis ne concipi quidem posse, nec ullam ipsi respondere notionem. Tum demum cogi dici posset, si vi extrinseca adigeremur ad eligendum id, quod putatur pejus: quale quidem exemplum nemo adhuc in medium protulit, nec poterit proferre unquam.

§. 919.

Si quid appetere, vel averfari debemus, idem ante cognoscere debemus. Si quid enim velle aut appetere debemus, id nobis repræsentare tenemur tanquam bonum, & si quid nolle, vel averfari debemus, id nobis repræsentare tenemur tanquam malum (§. 892). Quoniam itaque judicare debemus, utrum statum nostrum internum perfectiorem (§. 554), an imperfectionem reddat (§. 565), utrum voluptatem (§. 612), an tædium creet (§. 613); objectum utique, circa quod versatur facultas appetendi, præsertim in casu priori, cognoscere debemus.

A posteriori idem palam est. Ponamus te reperire gemmam pretiosissimam, sed non politam, quam talem esse non agnoscis; gemmam istam non tolles, immo ab altero tibi monstratam abjicies, plurimum tibi indignaturus ubi cognoveris esse gemmam quantivis pretii. Immo ponamus adamantem non contemnendæ molis ex annulo delapsam in arena à te conspici, dum in suburbio deambularis. Quoniam existimas

T t t t 2

esse

esse gemmam fictitiam ex vitro constantem, neque adeo eam agnoscis; eandem denuo tollere non cupis. In utroque casu gemmam nec appetis, nec averfariis, quod eam non cognoscis; avide eandem appetiturus, ubi cognosceres. Quodsi morbo quodam laborans videt in prato herbam, quæ remedium adversus eum præsentissimum est; herbam tamen istam non appetit, quod vel ejus virtutem ignorat, vel herbam, cujus ipsi virtus perspecta est, non agnoscit. Denuo igitur ab herba non movetur, quod eam non cognoscit. Et quisnam, quæso, est, qui appetit fructus exoticos, quos ne fando quidem audivit? Eodem modo sese res habet cum actionibus, quarum determinatio in nostra potestate est. Nemo quid agere vult, quod ignorat; neque etiam actionem, quam ignorat, averfatur.

Propositioni huic æquipollet istud pervulgatum: *Ignoti nulla cupido*. Venterculus digerit cibum, etsi digestionem non cognoscimus. Cor propellit sanguinem in arteriam pulmonariam atque aortam, etsi modum, quo id fiat, ignoremus. Renes urinam secerant, etsi nobis non constet, quod hoc sit ipsorum officium. Immo ponamus hominem qui ignorat se hæc viscera habere, cum ne fando quidem de iis quicquam audiverit (id quod in infantibus promiscue omnibus recte supponi nemo nescit); hoc tamen non obstant singula suo defunguntur munere. At appetitus & averfationis animæ longe alia est ratio. Non fertur anima nisi in cognitum, nec fugit nisi quod cognitum. Atque hæc differentia probe percipienda, ut notionem libertatis intimius perspiciamus, atque fecunditatem huius principii in Moralibus agnoscamus.

§. 930.

Aliennum Quoniam anima non appetit, nec averfatur incognitum cognitio enim (§. 929); si quam actionem appetere, vel averfari debet, eam necessaria. ante agnoscere tenetur: si quam vero non cognoscit, eam nec appetit, nec averfatur.

Continetur hoc corollarium tanquam casus specialis sub propositione præcedente; unde hanc a posteriori confirmaturi ad actionem

nes quoque humanas provocavimus, ut adeo a posteriori corollari-
um hoc jam fuerit confirmatum.

§. 931.

Motiva animam non cogunt ad appetendum, vel averfan- *Motiva*
dum, hoc est, non se habent per modum vis externæ, qua in ani- *quomodo*
am agitur, & cui ab anima resisti non possit; sed tantummodo sese habe-
ant.
profligant casum purum. Ponamus enim motiva se habere per
modum vis externæ, qua in animam agitur, & cui anima re-
sistere non possit. Nemo non novit positis istis motivis ani-
mam necessario appetere debere, ac averfari, prouti a motivis
vel impellitur ad agendum, vel impeditur, ita ut actionem su-
spendere & se aliter determinare nullo modo possit. Enim-
vero experientia testatur, quod salvis motivis iisque ad ap-
petendum sufficientibus appetitionem mutare possimus, si
alia ex ratione nobis potius videatur actionem aliquam jam
omittere, quam committere. Quare coactio intrinseca per
motiva experientiz repugnat, adeoque admitti nequit.

Enimvero quoniam motiva sunt ratio sufficiens volitio-
nis ac nolitionis (§. 887), nec sine iis ulla datur volitio vel no-
litio (§. 889); id motiva efficiunt, ne quid insit animæ quo-
ad appetendi facultatem, cujus actualitas destituatur ratione
sufficiente. Motiva igitur ex anima casum purum profligant
(§. 94. Casmol.).

Videbimus in Psychologia rationali casum purum sapientiz
contrariari, consequenter ad perfectionem mentis humanæ requiri ut ex
eadem exulet: tantum abest, ut inde quid detrimenti accipiat.

§. 932.

Anima se ipsam determinat ad volendum, vel nolendum, Quomodo
motivis suis convenienter. Etenim volitio & nolitio nec vi ex- *anima sese*
determinet.
terna elicitur (§. 927. 928); nec motiva per modum vis ex-
ternæ in animam agunt (§. 931). Quoniam tamen præter
motiva nil datur in anima, dum appetit, vel averfatur (§.
890. 891); anima semetipsam determinare debet ad appeten-

Tt tt 3

dum,

dum, vel averſandum. Quoniam tamen ſine motivis nec volitio, nec nolitio in anima datur (§. 889) atque ex motivis intelligitur, cur id potius velimus, quam non velimus, & id potius nolumus, quam non nolumus (§. 888); anima ſe ad volendum ac nolendum determinat motivis ſuis convenienter.

Propoſitionis præſentis veritas ex principiis Pſychologiæ rationalis clarius adhuc eluceſcet. Hic tamen prætermittenda non fuit, tum quod per eam manifeſtum ſit, quæ a poſteriori de anima innoſcant, & quod experimento in nobismetipſis ſumto confirmari poſſit ſingulis momentis, modo ſufficiente attentione & propoſitionibus, ad quas in demonſtratione provocamus, tanquam notionibus directricibus utamur; tum quod abſque eo libertatis notio diſtincta formari minime poſſit.

§. 933.

Spontaneitas quid ſit.

Spontaneitas eſt principium ſeſe ad agendum determinandi intrinſecum. *Et actiones* dicuntur *ſpontaneæ*, quatenus per principium ſibi intrinſecum, ſine principio determinandi extrinſeco, agens easdem determinat.

Hinc jam *Ariſtoteles* monuit ſpontaneitatem tribui etiam rebus inanimatis & animantibus brutis, quatenus nempe ſine vi quadam externa; ſola vi interna per ſe moveri videntur. Ita ignis ſua ſponte moveri dicitur, quod nulla appareat cauſa externa, quæ motum ejus producit. Idem ſua ſponte extingui dicitur, dum a nulla cauſa externa accedente extinguitur. Similiter canis audiens vocem domini ſua ſponte accurſare dicitur, quia ſine cauſa externa in ipſum agente vi ſibi inſitæ motum pedum producit. Non jam inquirimus in veritatem horum aſſertorum; ſed tantummodo ad hæc exempla provocamus, quatenus inde patet nos vocabulum in ſignificatu recepto ſumere. Videatur *Goelenius* noſter in Lexico.

§. 934.

Volitiones ac nolitiones quod ſpontaneæ ſint.

Volitiones ac nolitiones animæ ſpontaneæ ſunt. Anima enim ſe ipſam determinat ad volendum, vel appetendum (§. 932), nec ulla vi externa ad volendum, vel nolendum determinari poteſt (§. 931). Quoniam vero iſta determinatio ratione ſufficiente non deſtituitur (§. 70. *Ontol.*); anima intrinſecum

secum habere debet sese determinandi principium (§. 866. *Ontol.*) Volitiones igitur ac nolitiones animæ spontaneæ sunt.

De hac spontaneitate nemo dubitat, sed ultro eandem animæ tribuit, qui novit termini significatum. Ceterum spontaneitas animæ non tantummodo apparens est, qualis est in gravi, dum spontaneo motu descendere dicitur; sed verà: id quod uberiori luce illustrabitur in Psychologia rationali; quamvis jam ex iis satis evidens sit principii, quibus ad evicendam veritatem propositionis usi sumus. Patebit vero deinceps spontaneitatem ingredi notionem libertatis. Unde *Aristoteles* quoque ad actionem liberam requirit spontaneitatem, seu ut ipsa sit spontanea.

§. 935.

Volitiones ac nolitiones animæ in se contingentes sunt, ipsi Contingentiam etiam motus corporis a voluntate pendentibus contingentes sunt in se. Si quid volumus, id nobis representamus tanquam bonum, & si quid nolumus, id nobis representamus tanquam malum (§. 892). Enimvero cum motiva sint istæ boni ac mali representationes (§. 890), motiva vero animam non cogant ad appetendum, vel averfandum (§. 931), quin potius ubi ratio nobis succurrit, cur potius volitionem omittamus, vel quod volebamus nolumus, volitio cesset, vel ejus loco nolitio nascatur (§. 118. *Ontol.*), & idem eodem modo sese habeat in casu nolitionis; volitiones ac nolitiones mutabiles sunt (§. 291. *Ontol.*), adeoque contingentes (§. 296).

Similiter motus corporis, quos anima vult, & qui ad nutum ejus in corpore consequuntur, ita comparati sunt, ut corpus ad eos atque oppositos iisdem æque dispositum deprehendatur. Ita per structuram corporis æque possibile est, ut jam sedeam, quam ut stem, vel ambulem; ut os aperiam, vel ut idem claudam; ut brachium extendam, vel ut immotum idem detineam. Quoniam itaque motus oppositi æque possibiles sunt, adeoque contradictionem nullam in se involvunt, quatenus scilicet istiusmodi corporis motus sunt (§. 85. *Ontol.*); ideo contingentes sunt (§. 294. *Ontol.*).

Actio-

Actiones humanas, ad quas pertinent motus corporis a voluntate mentis pendentes, esse contingentes jam monuimus, (not. §. 294. *Ontol.*). Ceterum hanc actionum contingentiam ad libertatem requirit *Aristoteles*, ac quod id recte fiat vi propositionis præsentis patet.

§. 936.

*Motus corporis qui-
nam voluntarii,
qui-
nam involuntarii.*

Motus corporis, qui pendent a voluntate animæ dicuntur *voluntarii*. E contrario *involuntarii* appellantur, qui ab eadem non pendent. Pendent autem a voluntate animæ, quatenus per eam intelligitur, cur jam fiant, seu ratio ipsorum est volitio animæ (§. 551. *Ontol.*).

Ita brachii extensio est motus voluntarius, quando fit anima volente. Sed motus cordis est motus involuntarius, qui fit sine velimus, sine nolimus.

§. 937.

*Cur anima
velit vel
nolit.*

Anima ex possibilibus eligit, quod ipsi maxime placet; & quia ipsi placet: non vult nisi quia ipsi placet quod vult; nec non vult, nisi quia displicet quod non vult. Quando enim anima quid vult, id sibi repræsentat tanquam bonum (§. 892), atque adeo voluptatem ex eo percipit tanto majorem, quomajus bonum videtur (§. 612), consequenter non vult, nisi quia ipsi placet quod vult (§. 542). Similiter quando anima quid non vult, id sibi repræsentat tanquam malum (§. 892), atque adeo tædium ex eo percipit tanto majus, quo majus malum videtur (§. 613), consequenter ideo anima quid non vult, quia displicet quod non vult (§. 542).

Quoniam vero nolitiones ac volitiones in se contingentes sunt (§. 935), adeoque earum oppositum contradictionem nullam involvit (§. 294. *Ontol.*): consequenter æque possibile est (§. 85. *Ontol.*), volitio vero in anima datur, quod ipsi placet quod vult; nolitio autem, quod displicet quod non vult, *per demonstrata*; ideo anima præfert volitionem & nolitionem utriusque omissioni, seu statui indifferentiæ (§. 883) quod ipsi placeat. Simi-

Similiter quando ex pluribus, quæ ipsi bona videntur, unum alteri præfert, id ideo fit, quod illud hoc melius esse judicat (§. 898) Quare cum ex eo majorem voluptatem percipiat, quod præfert alteri (§. 612); id præfert, quod ipsi placet (§. 542) adeoque etiam quia ipsi placet *vi num. 2.*

Immo quia rationibus intrinsicis deficientibus aliquid præfert ob rationes extrinsecas (§. 899), & ob easdem rationes actionem unam alteri præfert (§. 900); ideo bonum judicat hoc præferri alteri, vel actionem hanc alteri præferri (§. 892), adeoque denuo ex hoc agendi modo & electione ita instituta voluptatem percipimus (§. 612), consequenter hic agendi modus & electio hoc modo facta nobis placet (§. 542). Anima igitur eligit quod placet; consequenter electionem ita potius instituit, quam aliter, & hoc potius modo agit, quam alio, quia electio ita determinata, & hic agendi modus placet *vi num. 2.*

§. 938.

Lubenter facere dicimur, quando facimus quod nobis *Lubenter* placet. *Minus lubenter* vero facere dicimur, quando facimus, *quando,* quod in se spectatum nobis displicet. *quid fiat.*

E gr. si nobis offertur occasio interveniendi alteri, quam diu expectaveramus; placet nobis succurrere alteri, cum ex eo voluptatem percipiamus, immo sæpius de oblata nobis occasione gaudeamus. *Lubenter facere* hoc dicimur, immo id contestatûri hanc reddimus rationem, quod non sine gaudio hoc faciamus. Enimvero ubi displicet, quod ut faciamus ab altero petitur, id minus lubenter nos facere dicimus. Minus nempe lubenter facimus, quatenus actionem in se consideramus, scilicet quod commendare debeamus hominem commendatione nostra indignum: etsi lubens id faciamus respectu circumstantiarum specialium, quod sic jubeat patronus, quem offendi a nobis consilium non est.

§. 939.

Anima lubenter vult, quicquid vult. Etenim ideo quid *Lubentia* vult, quod ipsi placet. & ex pluribus possibilibus eligit, quod ipsi maxime placet, & quia ipsi placet (§. 937). Enimvero qui *anima in appetendo* *& averfando* *de evincitur.* *(Wolfii Psychologia.)* Uuuu facit.

facit, quod placet, is lubenter id facit (§. 938). Ergo etiam anima lubenter vult, quicquid vult.

A posteriori probatur ex eo, quod cum infantes, quirationes confusas, ob quas quid appetunt, vel etiam adulti, quando rationem cur quid velint, vel appetant, aut ignorant, aut celant, quæsi cur id velint, vel cur hoc faciant, respondere soleant: se hoc velle, vel facere lubenter in sermone nobis vernaculo. *Ich wil es gerne/ ich thue es gerne/* vel brevius: *so gerne*. Ecce vero ita respondent; Sane non ala de causa, quam quod sibi optime consciū sint, quod lubenter id velint, vel faciant.

§. 940.

Volitiones ac nolitiones non per essentiam determinatae sunt.

Volitiones ac nolitiones per essentiam animæ determinatae non sunt. Volitiones enim ac nolitiones in se contingentes sunt (§. 935), adeoque mutabiles (§. 295 *Ontol.*) consequenter salva essentia non inesse possunt (§. 290. *Ontol.*). Quoniam itaque inter modos animæ referendæ sunt (§. 151. *Ontol.*), per essentiam ejus determinatæ non sunt (§. 148. *Ontol.*).

Propositionis præsentis veritas clarius elucescet in Psychologia rationali, ubi ostenderimus, in quonam essentia & natura animæ consistat. Sane si per essentiam determinata esset anima ad has potius volitiones, quam ad alias; motivis opus non haberet, quæ sunt rationes ab objecto petita, adeoque non ab anima volente desumuntur, veluti motus cordis per essentiam ipsius determinatus rationem sui agnoscit in cordis structura, sive essentia, ob quam non alius, quam qui contingit, possibilis.

§. 941.

Libertatis definitio.

Animæ libertas est facultas ex pluribus possibilibus sponte eligendi, quod ipsi placet, cum ad nullum eorum per essentiam determinata sit.

Ad libertatem adeo requirimus volitionum & actionum, quas volumus, contingentiam; intelligentiam objecti appetibilis, vel aversibilis, spontaneitatem ac lubentiam. E. gr. librum in bibliopolio libere emimus. Eum vero cognoscimus, qualis sit, antequam emendi cupiditas animum incedit. Non minus possibile est, ut librum emamus, quam non emamus; emimus autem, quod is nobis

his placet, ac lubenter emimus. Quæ igitur in actione libera observamus, ea definitionem libertatis, quam hic damus, ingrediuntur.

§. 942.

Anima in volendo ac nolendo libera est. Antequam enim objectum appetit, vel averfatur, idem cognoscere studet (§. 929), quodque sibi placere deprehendit & quod plurimum possibile maxime placet, id eligit (§. 937), sponte (§. 934) ac lubenter (§. 939), per essentiam ad volitiones hæc ac nolitiones minime determinata (§. 940). Est igitur libera (§. 941). Libertas anima ad-structa.

Istiusmodi libertatem animæ competere a posteriori liquet, quotiescunque libere agimus, seu actionem edimus voluntate animæ pendente. Patet id ex eo, quod ad illustrandam definitionem adduximus, exemplo (not. §. 941), ut adeo aliud afferri præterea non opus videatur.

Habemus hic notionem libertatis, qualem nobis suggerit experientia. Non fingimus ad arbitrium, quod an animæ in se ostendi minime potest: sed tribuimus animæ ea, quorum unusquisque sibi conscius est, & quorum observatio notionem libertatis animæ inivit. Notio quoque ista secunda est, quemadmodum in Moralibus suo loco constabit. Rationi eadem conformis est, cum magno illo principio rationis sufficientis sit consentanea. Tota etiam pragmatica est, cum ex fonte omnis Ethicæ praxis fluat.

§. 943.

Libertatis definitio non contrariatur recepto termini significationi. Libertatem definit D. Thomas per vim seu facultatem electivam. Definimus & nos libertatem per facultatem eligendi; quid sibi vero velit ista electio clarius ostendimus. Io. Baptista Hamel in Phil. Vet. & Nov. Tom. 2. Phil. mor. Tract. 2. disp. 3. quæst. 5. p. m. 98. definitionem Thomæ defensorus: Libertatis, inquit, usus in electione consistit, ac sublata electione omnis actus libertatis tollitur. Cum enim voluntas ita in objectum propositum determinate fertur, ut eo relicto in aliud flecti non possit, aut saltem quoad circumstantias id non sit aliquo modo indeterminatum, tum nullus relinquitur libero arbitrio locus. Ex nostris autem principiis patet, animam per essen-

Uu uu 2

tiam

tiam suam non esse determinatam ad volitiones ac nolitiones singulares (§. 940); sed sponte eligere, quod maxime placet (§. 937). Atque adeo eadem definitioni nostræ inseruimus, ut esset completa. Monet idem *du Hamel* loc. cit. Libertatem posse definiri per vim sui ipsius determinatricem, quia scilicet voluntas nec a natura, nec a causa extrinseca ad agendum determinatur. Nos vero itidem evicimus animam non esse ad volitiones ac nolitiones singulares determinatam (§. 940), sed semetipsam determinare motivis suis convenienter (§. 932). Sumimus libertatem pro facultate animæ electiva & sui ipsius determinatrice, quemadmodum vult *D. Thomas* & *du Hamel*: qualis vero sit ista electio & determinatio experientiæ ac rationi convenienter explicamus. Atque adeo certi sumus, nos vocabulum in significato recepto adhibere, quamque eidem assignamus notionem possibilem esse.

Non plura afferimus ad evincendam veritatem propositionis præfentis; sufficit enim ea, quæ de libertate docemus, veritati esse consentanea ac fecunda in philosophia morali ac civili principia: id quod suo loco abunde patebit. Nostra philosophia tota quanta pragmatica est, de conformitate notionum cum ratione ac experientia unice sollicita, consensum vero aliorum, vel dissensum parum curans.

§. 944.

Notio libertatis spuria. **Libertas animæ non consistit in facultate sese sine motivis, immo contra motiva sese determinandi.** Etenim si sese determinat sine motivis ad volendum, vel nolendum; in anima dari possunt volitiones ac nolitiones absque motivis: quod cum & rationi, & experientiæ repugnet (§. 889) absurdum est, consequenter animæ istiusmodi facultas competere nequit, adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in istiusmodi facultate consistere nequit.

Ponamus animam sese determinare contra motiva, nulla ratione in contrarium oblata, quæ istis prævalet: id quod hic supponitur. Quoniam motiva objectum nobis repræsentant tanquam bonum quoad nos, vel tanquam malum quod nos (§. 890); id qui-

quidem nolemus, quod nobis tanquam bonum repræsentamus, at volumus, quod nobis repræsentamus tanquam malum. Objectum igitur aliquod volumus, quatenus malum est; nolemus, quatenus bonum est, non autem malum volumus sub ratione boni, nec bonum nolemus sub ratione mali: quod cum denuo & rationi, & experientiæ repugnet (§. 896), absurdum est, consequenter istiusmodi facultas animæ competere nequit, adeoque vera, quæ eidem competit, libertas in istiusmodi facultate consistere nequit.

Inutilis animæ foret istiusmodi libertas, quemadmodum facile perspicit, qui in philosophia morali ac civili hospes non est ac ad negotia humana attentionem affert; immo nocua potius foret, cum ipsi nil prodesset rationis cultura.

§. 945.

Determinatio animæ ad volendum & nolendum est fundamentum totius philosophiæ moralis atque civilis, seu ideo philosophia moralis & civilis una cum jure naturæ datur, quia anima se per motiva determinat ad volendum & nolendum. In Jure naturæ demonstratur, quænam actiones sint per se honestæ, quænam per se turpes, quodque ad illas committendas, ad has realis. omittendas obligetur homo. Quoniam anima se determinare potest ad volendum, quatenus sibi quid repræsentat tanquam bonum, & ad nolendum, quatenus quid sibi repræsentat tanquam malum (§. 892), ideo ad committendas actiones honestas, ad omittendas turpes se determinare potest, quatenus cognoscit illas esse sibi bonas, has esse sibi malas. Præscribi adeo ipsi potest lex naturæ, quatenus habet facultatem sese determinandi per motiva, hoc est, quatenus vult, quod sibi tanquam bonum repræsentat; non vult, quod sibi repræsentat tanquam malum. Adeoque ista determinatione admissa possibile est homini præscribi jus naturæ, quod urget actiones per se bonas committendi, per se malas omittendi.

Similiter in Ethica ostenditur, quomodo homo eo perducipossit, ut volitiones ac nolitiones determinet legi naturæ convenienter: ubi enim id sæpius fecerit, habitum sibi acquirit juri

Uu uu ;

natu-

naturæ convenienter actiones suas determinandi, in quo virtutem consistere constat. Jam ubi anima se determinare potest per motiva, representando sibi actionem tanquam bonam, ut eam appetat; tanquam malam, ut eam aversetur; per motiva ab actionibus jure naturali præscriptis quomodo determinetur voluntas atque noluntas doceri potest. Ethica igitur possibili, quia anima se per motiva determinare potest.

In philosophia civili omnia tandem ex eo pendent, quod homines civiliter obligari possint ad aliquid faciendum, vel omittendum. Compellimus vero eos ad obedientiam imperatibus præstandam partim metu pœnarum, partim metu executionis; subinde eos excitamus præmiis. Pœnæ & executio male sunt; præmia bona. Cedit pœnis, cedit executioni, instigatur præmiis homo, quia se determinare potest ad agendum & nolendum, quatenus quid sibi representat tanquam bonum & tanquam malum. Philosophia adeo civilis datur & constitutio Rerump. possibilis, quia anima se per motiva determinat ad volendum ac nolendum.

Singula hæc suo tempore ex philosophia practica, quam finita Metaphysica dabimus, clarius multo ac evidentius constabunt. Hic tamen consultum duximus monere, quos ferat fructus notio libertatis genuina, ne qui sibi aliisque persuadere nituntur libertatem animæ in eo consistere, quod possit agere sine motivis ac contra motiva, existiment admissa determinatione animæ ad volendum & nolendum per motiva tolli jus naturæ, tolli virtutem, tolli societates civiles, cum potius eadem posita poni possit jus naturæ, poni virtus, poni societates civiles possint; ex eo autem, quod anima velit sine motivis ac contra motiva nemo deducere valeat, quomodo homo vel naturaliter, vel civiliter obligari & ad virtutem fugamque vitiorum perducı possit. Sed plura suo loco.

§. 946.

*Indifferen-
tia exerci-
tiii.*

Quo sensu dici possit animam per se esse indifferentem ad agendum, vel non agendum atque adeo eidem tribui *indifferentia exercitii* cum Scholasticis, & in Annotationibus in Metaphysicam Germanicam docui, & ex iis perspicue docuit

Thün-

*Thünmigi*us in Institut. Psychol. empir. §. 152. Nimirum quia anima eligere potest, quod ipsi maxime arridet, vi notionis libertatis (§. 943), quam ipsi vindicavimus (§. 944): ideo ex necessitate naturæ suæ determinata non est ad hoc, vel illud agendum, ad agendum hoc vel isto modo (§. 940). Hoc observantes Scholastici eidem indifferentiam exercitii tribuerunt.

Sive quis voce ista utatur, sive ab eadem abhorreat, nobis quidem perinde est, cum a denominatione nulla pendeat veritas. Neque ulla necessitas est, ut termino isto utamur, cum de ista exercitii indifferentia nihil nobis sit demonstrandum, sed quicquid potius ad facultatem appetitivam spectans demonstrandum venit, id omne deducitur ex lege appetitus & aversionis! (§. 904. 907) ac inde derivatur regulis (§. 909. & seqq.). Lex appetitus ac aversionis est principium rationi & experientiæ consentaneum, omni ævo agnitus & Theologis dudum approbatus.

CAPUT III.

De commercio inter mentem
& corpus.

§. 947.

De commercio inter mentem & corpus non tradimus, nisi *Institutum* quæ indubia experientiæ fide constant. Versamur enim *Antoris.* in Psychologia empirica. Quare cum in eam non admittantur nisi ea, quæ de anima per experientiam nobis innotescunt (§. 1.); de commercio quoque inter mentem & corpus tradi hic nequeunt, nisi quæ indubia experientiæ fide constant.

Quæ igitur hic traduntur, ab omni hypothesi libera sunt, ac a nemine in dubium vocantur vel vocari possunt, principia inconcussa Ethicæ ac Politicæ, immo Theologiæ, ideo ab hypothesibus separata, ne quid ab earum incertitudine trahere videantur ijs, qui non satis acuti sunt,

§. 951.

§. 948.

*Mutatio
mentis a
mutatione
in organis
sensoriis
pendens.*

Si objecta externa in organa sensoria rite constituta agunt, eo ipso momento oriuntur quoque in mente perceptiones, quibus eadem tanquam extra nos representamus. Si oculus obvertitur arbori flores ac frondes tempore verno emittenti, ut lumen in eundem illabi possit; eo ipso momento conscii nobis sumus arboris cum frondibus atque floribus tanquam extra nos presentis certoque intervallo a nobis distantis. Lumen hic inducit mutationem oculo; quæ qualis sit hic non disquirimus, suo tempore in Physica explicanda & experimentis confirmanda: Mens arborem cum floribus ac frondibus sibi representans eandem percipit (§. 24). Posita igitur mutatione in oculo ponitur perceptio in mente: cessante mutatione in oculo eandem quoque cessare constat. Nullum vero percipitur temporis intervallum inter mutationem, quæ fit in oculo, & inter mutationem in mente contingentem. Obverte enim arbori oculos clausos. Dum eodem aperis, arborem in eodem temporis momento vides. Lumen illico ingreditur in oculum apertum; sed illico etiam vides. Ne minimam igitur morulam observabilem inter mutationem oculi atque animæ intercedere certi sumus: an inobservabilis quædam intercedat, experientia definiri nequit. Similiter dum sonus in aurem illabitur, ejus nobis conscii sumus tanquam extus existentis & ubi vox loquentis ad aures deferretur, ejus nobis optime conscii sumus, eamque distincte percipimus. Nullius quoque moræ inter mutationem, quæ auri inducitur, suo tempore in Physica explicandam, & inter perceptionem intercedentis nobis conscii sumus: an vero imperceptibilis quædam morula intercedat experientia decidere minime licet. Eodem modo sese res habet cum gustu, cum olfactu, cum tactu: quæ cum notissima sint ut specialibus exemplis illustrentur opus non est. Abunde igitur constat propositionis presentis veritas.

Coincidit hæc propositio cum lege sensationum, quam supra (§. 83) explicavimus, ut adeo hic ad eandem provocare potuissimus, nisi

con-

consultum fuisset ea, quæ ad commercium inter mentem & corpus spectant, in propositiones determinatas redacta & ex obviis unicuique observationibus deducta uno quasi obrentu comprehendenda listi.

§. 949.

Mutationum in organo sensorio & in mente coëxistentia, Anpræter nulla vero ejusdem ratio, neque in specie actio quædam corporis in mentem observatur. Mutationum in organo sensorio & in mente eodem momento, seu simul nobis conscii sumus (§. 902), atque adeo ad perceptiones nostras attenti cognoscimus, eas coëxistere, consequenter coëxistentiam experimur (§. 664. Log.) Sed quantacunque attentione utamur, nullius tamen rei nobis conscii sumus, ex qua intelligere possumus, cur mutatio in mente coëxistat mutationi in organo sensorio, consequenter rationem nullam experimur (§. cit. Log. & § 6. Ontol.) Nec in specie nobis conscii sumus ullius actionis corporis in mentem, consequenter nec eam experimur (§. cit. Log.).

Hæc ideo addimus, ut vitium subreptionis evitemus, quod vulgo committitur (§. 668. Log.), ne in Psychologia rationali hoc præjudicio capti in falsas ac spurias hypotheses explicandi commercium inter mentem & corpus incidamus ac pro evidentibus venditemus, quæ nullam evidentiam secum ferunt.

§. 950.

Ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum sensuum producatricem non experiamur in nobis, inferri nequit, quod non detur. Quodsi enim ex eo, quod actionem corporis in mentem idearum sensuum producatricem non experiamur in nobis, inferamus, quod non detur; hoc nitimur principio: illud non dari, quod non ex perimur seu observare non possumus, dum contingit. Sed hoc principium esse falsum, nemo non agnoscit. Ex eo igitur non sequitur, corpus in mente sua vi producere ideas sensuales, quod actionem istam non observemus. Vel niti debemus principio hoc altero: Quod in anima non contingat, cujus nobis non sumus conscii. Sed hoc principium non minus a veritate

(Wolffii Psychologia).

XX XX

tate aberrare, ex superioribus non uno modo patet, veluti ex ob-
 scuratione idearum debiliorum perfortiores (§. 82). ac in Psy-
 chologia rationali contrarium ostendemus.

§. 951.

*Dolorum,
in firmi-
tatem & las-
situdinis
perceptio.*

*Anima percipit dolores ac infirmitates & lassitudinem cor-
 poris.* Hac adeo clara sunt & unicusque explorata, ut ad ea
 confirmanda exemplis nullis sit opus.

Facile apparet propositionem præsentem tanquam casum specialem
 sub lege sensationum, seu consentiente cum eodem principio (§. 901)
 comprehendere.

§. 952.

*Aditus ex-
traordina-
rii fluido.
perturbatio
in cor-
pore in
mente per-
ceptio.*

*Si sanguis ac fluidum nervorum extraordinario modo com-
 movetur; confusa quædam in mente perceptio & veluti quædam
 perturbatio est, quæ motu cessante & ipsa cessat.* Extraordinari-
 um in corpore in anima affectibus commovetur (§. 611), ac in primis observabi-
 lis est in ira vehementiore atque terrore. Enimvero quis est
 qui nesciat in ira vehementiore confusam quandam perceptio-
 nem adeo occupare mentem, ut vix ac ne vix quidem distinde
 quid percipiat, primo præsertim impetu animum invadente. Im-
 mo quis est qui nesciat terrore mentem adeo percelli, ut quasi at-
 tonita hæreat nec sui ac aliarum rerum extra se sibi amplius conscia
 sit, sensu velut omni evanescente, ut ideo mens ad se redire di-
 catur, ubi denuo sensu quid a nobis percipi conscii sumus.
 Enimvero si motus sanguinis ac fluidi nervei ad motum ordina-
 rium revertitur, impetu illo extraordinario sedato; iram quo-
 que sedari & terrorem cessare ac mentem ad pristinam statum
 tranquillitatem redire observamus. Immo si quis attentionem
 ad istiusmodi mutationes affert, haud obscure observabit tamdiu
 perceptionis istius, quæ animam perturbat, quidpiam superes-
 se, quamdiu sanguinis motus extraordinarius non prorsus sedatus,
 & illam successive languescere, quemadmodum hic successive
 ab irregularitate sua recedit.

Eti-

Evidentius multo hæc patebunt in Psychologia rationali. Quamobrem ad specialia non descendimus, quæ Medicorum imprimis observationes nobis suggerere poterant.

§. 953.

Quorundam organorum corporis motus statim consequuntur, quando anima eosdem vult; tamdiu durant, quamdiu a poris a vena eosdem vult; exemplo sistuntur, quamprimum anima eosdem non vult. Sunt tamen etiam partes quædam corporis vel facile mobiles, quarum nullus ad nutum mentis sequitur motus. Nemo non novit me brachium extendere posse, quoties volo, & quamprimum volo. Me manum, dum scribo, una cum digitis movere posse, prouti ex intentione scribendi & illam, & hos movere volo. Motus ille cessat, quamprimum non amplius scribere volo, adeoque nec manus, nec digiti moventur amplius, quamprimum illam cum his amplius moveri nolo. Similiter pedes movere possum, quando libuerit & motum eundem continuare, quamdiu mihi commodum videtur deambulare. Faciem obvertere possum objecto, quod contueri volo. Sed in re manifesta non opus est cumulari exempla. Diximus in superioribus motus istos voluntarios (§. 936.), & eos tanquam experientia claros sine demonstratione, aut probatione admisimus. Quod vero etiam dentur partes corporis, quæ ad nutum mentis non moveantur, etsi facilius moveri possint ceteris, quæ mentis imperio subsunt, a posteriori non minus liquet. Cor in continuo motu est: sed motus iste non sistitur, anima motum ejus nolente. Similiter constat, motum cordis accelerari posse ac retardari: pulsus enim, qui eidem congruit, nunc acceleratur, nunc retardatur. Immo ipsa manu acceleratio motus cordis deprehenditur, si eam illius thoracis parti applicemus, sub qua cor latet. Nobis tamen volentibus nec acceleratur, nec retardatur cordis motus. *Capilli maxime mobiles sunt: anima tamen eos movere nequit, etsi ipsos moveri velit.*

X x x x

Sunt

Sunt rationes finales, cur quædam corporis partes imperio mentis subjæctæ sint, quædam vero eidem minime pareant. Sed in eas demum in Teleologia inquirendum nobis erit. Ceterum per istas patet, cur hæ præcise, non aliæ mentis imperio subjiciantur; hæ præcise, non aliæ eidem subducantur.

§. 954.

In quantum ab organis rite constitutis, nec alii consequuntur, quam per structuram organorum ac vires corporis possibiles.

Motus voluntarii in corpore non consequuntur, nisi organis rite constitutis, nec alii consequuntur, quam per structuram organorum ac vires corporis possibiles. Ita si quis fuerit claudus, vitio pedum non nisi claudicare potest. Talis adeo ad nutum animæ consequitur motus, qualis per structuram organi possibilis. Non possumus obtorto collo respicere quæ a tergo sunt, propterea quod structura colli non fert caput ita moveri, ut facies tergo contermina fiat. Frustraneum hic est mentis imperium. Similiter non possumus currere tanta celeritate, quanta volumus, sed tam celeri gradu progredi debemus, quam ferunt corporis vires. Non possumus tantum tollere pondus, quantum vires corporis permittunt. Musculo dissecto, brachium moveri nequit. Musculo nimis intumescente, pedis impeditur motus. Atque adeo patet, motus voluntarios non consequi nisi organis rite constitutis, quemadmodum ex anterioribus palam est eos esse tales, quales per structuram organorum corporisque vires consequi possunt.

In Physica patebit clarius, quod motus, quales in organis corporis observantur, toti sint per structuram & naturam corporis explicabiles, & quod per ea, quæ corpori insunt, pateat, cur tales potius sint, quam alii. Nimirum ex structura & natura corporis patet, quales sint possibiles motus: per experimenta & observationes constat, non alios unquam existere nisi eos, quos possibiles a priori intelligimus.

§. 955.

Quomodo motus isti autem animæ in corpus actionem, qua motus isti producantur

Volitionum animæ & motuum in corpore, itemque volitionum ac cessationis motus in eodem corpore coexistentiam; non autem animæ in corpus actionem, qua motus isti producantur vel

vel *sistantur*, observamus, immo nec ullam observamus rationem, cur ad nutum animæ cieantur & *sistantur*. Quamprimum volumus motus voluntarios, in corpore quoque consequuntur (§. 953), adeoque existente volitione hujus motus in mente existit etiam motus in corpore. Coëxistentiam adeo volitionis atque motus organi corporis observamus. Similiter quamdiu volumus motum illum continuari, eundem quoque continuari experimur (§. cit.), adeoque cum volitione in mente motus in corpore continuatur: id quod denuo arguit, nos motus in corpore ac volitionis in mente coëxistentiam observare. Enimvero quacunque attentione utaris & quantamcunque aciem in temetipsum convertas, nullius tamen actionis tibi conscius es, qua motum istum, sive dum inchoatur producas; sive dum continuatur continues, sive dum finitur sistas. Nullam igitur actionem animæ in corpus observas. Immo quantaque attentione utaris, nihil in anima observare poteris, unde intelligatur cur jam brachium potius moveatur, quam non moveatur, cur hoc potius modo moveatur, quam alio, nisi quod observes animam velle istiusmodi motum: ex eo autem quod velit non intelligitur, cur potius sequatur, quam non sequatur. Nullam adeo motus istius in corpore rationem sufficientem in anima observare licet.

§. 956.

Ex eo, quod animæ actio in corpus a nobis non observatur, An sit rejiciendi nequit, quod non detur. Eodem prorsus modo probatur, *cienda*. quo supra probavimus, ex eo, quod actio corporis in animam non observetur, eam rejici minime posse (§. 950.)

Nec Cartesius ideo eandem rejicit, quod eam in nobis non observemus, sed vi suæ hypotheseos de essentia animæ.

§. 957.

Anima ignorat modum, quo motus organorum perficitur. Constat enim experientia, dissectis musculis & dissectis ligatisque nervis in eum tendentibus, nullum in ea parte corporis

Modus, quo motus in corpore perficitur, animæ

ma igno-
ris.

fieri posse motum , quæ mediante isto musculo movetur. Sed anima ignorat musculos & nervos esse instrumentum, quibus motus perficitur , nisi per experimenta idem didicerit. Immo ignorat modum, quo musculi & nervi perficiunt organi motum , ita ut hodiernum Physici ac Medici de motu musculorum in diversas abeant sententias.

§. 958.

Motuum
voluntario-
rum mira
velocitas.

Multi motus voluntarii continuo variantes in corpore mira velocitate contingunt, quibus respondententes volitiones particulares in anima non observamus. Constat veritas asserti ex sermone per longum temporis spatium continuato ; ex motibus brachiorum & manuum tympanum pulsantis ; ex motibus pedum aliorumque membrorum corporis secundum artem saltantis, vel etiam inter colloquendum & meditandum deambulantis : ut exempla alia innumera silentio prætereamus.

Abstine vero ut quis hinc inferat, volitiones particulares nullas dari. Id enim inferri non posse liquet ex supra dictis (§. 950).

§. 959.

Quorum-
nam ratio in
mente ex
corpore red-
di possit.

Ex mutationibus in organis sensoriis ratio redditur, non cur oriantur perceptiones in mente , sed cur jam oriantur & cur hæc potius oriantur, quam aliæ, seu brevius : Ex mutationibus in organis sensoriis ratio reddi potest continuitatis temporis, quo perceptiones in mente cum mutationibus in organo contingunt & specificationis earundem perceptionum. Quoniam enim experientia constat, positis mutationibus in organis sensoriis poni perceptiones in anima & positis his in specie mutationibus in anima poni has in specie perceptiones in mente (§. 951) ; ex mutationibus in organo sensorio intelligitur, cur jam potius, quam alio tempore & hæc potius quam aliæ perceptiones oriantur ; haud quaquam vero simpliciter intelligitur cur oriantur seu actu fiant. Quamobrem evidens est ex mutationibus in organis sensoriis rationem reddi non posse cur oriantur perceptiones in mente, sed cur jam hæc potius, quam
alix

alix oriuntur, seu ratio redditur non actualitatis perceptionum, sed specificationis & simultaneitatis seu continuitatis temporis, quo mutationibus in corpore coëxistunt (§. 56. *Ontol.*).

Ne distinctio, quæ in propositione præsupponitur, videatur nimium subtilis, ad eam illustrandum conducunt, quæ alibi jam fufius exposuimus (not. §. 41. 42. & 43. *Cosmol.*)

§. 960.

Ex volitionibus ac appetitionibus animæ redditur ratio Quorum non cur motus in organis corporis fiat, sed cur jam fiat & cur. nam ratio hic potius fiat, quam alius, seu brevius: ratio continuitatis tem- in corpore
poris, *quo volitiones & motus contingunt, & specificationis mo-* ex anima
tuum horum. *Offenditur propositio eodem prorsus modo,* reddi possit.
quo antecedentem probavimus (§. 959).

Per ea, quæ de anima a posteriori innotescunt, nondum intelligitur, num etiam ratio actualitatis perceptionum ex corpore & motuum ex anima reddi possit; non tamen propterea negatur, sed deficiente ulteriori lumine in dubio relinquitur.

§. 961.

Anima a corpore dependet quoad perceptionum specificationem & tempus, quo contingunt; corpus vero dependet ab anima quoad specificationem motuum voluntariorum in corpore & tempus quo iidem contingunt. *Anima & corporis mutua a se invicem dependentia.* Etenim ex mutationibus in organis sensoriiis ratio redditur specificationis perceptionum in anima & continuitatis temporis, quo utrzque mutationes contingunt (§. 959), & ex volitionibus in anima ratio redditur specificationis motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo illa cum his contingunt (§. 960). Quoniam itaque aliquid animæ inexistit, cuius ratio ex corpore reddi potest, & vicissim aliquid in corpore contingit, cuius ratio ex anima redditur; anima a corpore & corpus ab anima dependet (§. 831. *Ontol.*), & quidem illa quoad specificationem præceptionum, hoc quoad specificationem motuum, ambæ vero substantiæ a se invicem dependent quoad continuitatem temporis mutationum harmonicarum per demonstrata.

Hæc

Hæc nimirum non alia dependentia experientia magistra constat, quam in Psychologia empirica unice audimus (§. 1.)

§. 962.

*Unio animæ
quid sit.*

Dependentia animæ a corpore quoad specificationem perceptionum & continuitatem temporis, a quo cum mutationibus in organis sensoriiis contingunt, & corporis ab anima quod specificationem motuum voluntariorum & continuitatis temporis, quo cum volitionibus animæ contingunt *Commercium mentis cum corpore* vocatur.

Quomodo hoc commercium subsistere possit, in Psychologia rationali inquiremus, ubi ratio reddenda eorum, quæ in corpore observantur.

§. 963.

Unio mentis cum corpore.

Quoniam ex mutua illa corporis & animæ a se invicem dependentia intelligitur, corpus illud ad animam & animam ad hoc corpus pertinere (§. 961), consequenter respectu corporis hanc animam nostram appellamus, prouti hoc corpus respectu animæ nostrum appellare solemus (§. 58); *utrumque ens unam substantiam compositam constituere* inferimus & ideo *mentem cum corpore unitam* dicimus.

In quonam unio illa consistat, tum demum patebit, ubi ratio commercii mentis cum corpore a priori manifesta fuerit.

§. 964.

Regimen corporis quale anima tribuitur.

Et quia anima decernit libere motus voluntarios (§. 941), nec corpus eidem resistere valet, ut motus, quos vult, non sequantur (§. 953); *anima corpus regere* dicitur: ut adeo per *Regimen corporis*, quod tribuitur animæ, intelligatur facultas ex pluribus motibus voluntariis per structuram corporis possibilebus libere determinandi eum, qui actum consequi debet.

Quæ hic de commercio inter mentem & corpus experientia magistra tradimus, ea Theologo, Jæto, Medico & Philosopho in philosophia morali ac civili sufficiunt, quemadmodum suo loco apertius doceblimus.

F I N I S *Psychologia empirica.*

INDEX

INDEX

CAPITUM, CONSPECTUM TOTIUS OPERIS EXHIBENS.

P rolegomena,	I	<i>Caput 3.</i>	De tribus Intellectus operationibus in specie,	325
PARS I.		<i>Caput 4.</i>	De Dispositionibus naturalibus & Habitibus intellectus,	425
De Anima in genere & Facultate cognoscendi in specie.		PARS II.		
SECTIO I.		<i>Caput 1.</i>	De Facultate appetendi in specie & Commercio inter Mentem & Corpus.	
De existentia animæ humanæ,	II	SECTIO I.	De Facultatis appetendi parte inferiori.	
<i>Caput 2.</i>		<i>Caput 1.</i>	De Voluptate ac Tædio, nec non Notione Boni ac Mali,	509
De modo cognoscendi animam,	23	<i>Caput 2.</i>	De Appetitu sensitivo & Aversatione sensitiva,	579
SECTIO II.		<i>Caput 3.</i>	De Affectibus,	603
De facultatis cognoscendi parte inferiori.		SECTIO II.	De Facultatis appetendi parte superiori & Commercio Mentis cum Corpore.	
<i>Caput 1.</i>		<i>Caput 1.</i>	De Voluntate & Noluntate,	880
De differentia perceptionum formalis,	29	<i>Caput 2.</i>	De Libertate,	926
<i>Caput 2.</i>		<i>Caput 3.</i>	De Commercio inter Mentem & Corpus,	947
De sensu,	56		FINIS.	
<i>Caput 3.</i>			Conspectus totius operis.	
De imaginatione,	91		(a)	
<i>Caput 4.</i>			INDEX	
De facultate fingendi,	138			
<i>Caput 5.</i>				
De Memoria, oblivione & Reminiscencia,	175			
SECTIO III.				
De Facultatis cognoscendi parte superiori.				
<i>Caput 1.</i>				
De Attentione & Reflexione,	234			
<i>Caput 2.</i>				
De Intellectu in genere & Differentia cognitionis,	266			
(Wolffii Psychologia)				

INDEX

RERUM PRÆCIPUARUM, IN QUO NUMERI PARAGRAPHS DENOTANT.

- A.
- A** *Bfens* quid dicatur, 63
Absentia corporis in dato loco, 64
Abstractiones quomodo clare fiant ac distinctæ, 284
Abstractorum scala, 334
Abstrahendi facultas. *Definitio*, 282.
exercitium, 283. & seqq.
Acquiescentia in seipso. *Definitio* nominalis, 749. realis, 751. existentia evicta, 750. qualis sit affectus, 753. 763. effectus, 764. vocabuli significatus receptus, 754
Actio quam nobis in mentem revocet, 112
Actio anima in corpus num observetur, 955. num ideo rejicienda, quod non observetur, 956
Actio corporis in mentem num observetur, 950. num ideo rejicienda, quod non observetur, 950
Actiones appetibiles quam, 930
aversabiles quam, 930
præterita quando mentem subcant, III
spontanea quam, 933
Actionum phantasmata quomodo producantur, III
Actus reflexi quinam dicantur, 262
Edificii novi idea quomodo vi imaginationis producat, 149
Acumen. *Definitio*, 332. gradus, 335. medium, 333. 342
Acumen pervidendi abstracta in concretis in quo consistat, 336. quomodo juvetur, 337. 338
Affectus. *Definitio*, 603. quinam significatus usui loquendi conformis, 604. unde oriuntur, 605. quales sint, 606. quid in corpore importent, 611. quando evanescant, 628. cur nunc in eodem subiecto excitentur, nunc non excitentur, 629. cur ab objecto eodem in uno producantur, in alio non producantur, 630
Affectus jucundi quinam sint, 608
molesti quinam sint, 609. quomodo in jucundos mutantur, 631
mixti quinam sint, 610
oppositi quando eadem re in diversis subiectis excitentur, 632
Aman quando gaudeat, 335
Amor. *Definitio* nominalis, 630. *definitio* realis, 647. quinam significatus vocabuli usui loquendi conformis, 653. qualis sit amor, 634. quomodo oriatur, 645. 646. 647. quando oriatur, 648. cur uniat homines, 659. quando odio repugnet, 683. quando in odium mutetur, 684. quando cum odio simul oritur, 685. quando odium extinguit, vel ab ipso extinguitur, 686. ejus effectus, 640. 642. 652. effectus quidam singularis, 659. signa, 641. 643. 692. 710. 721
Amor animalium num detur, 654. in quo consistat, 657. quinam sit ejus effectus, 656
Amor

Index Rerum Pracipuarum.

- Amor rerum inanimatarum* num detur, 654. in quonam consistat, 657. quonam sit ejus effectus, 655
- Analysys notionum* quid sit, 339
- Anima humana*. Definitio, 20. existentia, 21. 22. prædicata eidem tribuenda, 27. quomodo cognoscatur, 28. diversi ejus status, 45. 47. potestas in claritatem perceptionum, 236. actio in corpus num observabilis, 955. an eadem rejicienda, quod non observetur, 956. quæ ipsi inexistencia rationem in corpore agnoscant, 959. quænam ejus mutationes a mutatione corporis pendeant, 948. 961. quod sit sui ipsius determinatrix, 932
- Animalium* quando commiseremur, 701
- Animositas*. Definitio nominalis, 847 ortus, 848. ratio, 849. Definitio realis, 850. quonam vocabuli significatus receptus, 851
- Apperceptio*. Definitio, 25. ejus ab arbitrio nostro dependentia, 234
- A priori* quid cognoscatur, 491
- Appetitiva facultas*. Pars inferior, 584. pars superior, 880. 881. quomodo vi pristinatorum motivorum determinetur, 922
- Appetitionis genesis* quomodo innotescat, 924
- Appetitus sub ratione boni* quænam dicatur, 895. quando locum habeat, 896
- Appetitus*. Definitio, 579. lex, 904. obiectum, 929. ratio sufficiens, 586. quomodo a scholasticis dividatur, 583 quo simili convenienter illustratur, 925. quomodo nascatur, 589
- Appetitus regula* quænam dicantur, 902
- Appetitus lex* quænam dicatur, 903
- Appetitus irascibilis* quid sit, 583
- concupiscibilis* quid sit, 583
- fortis* quonam sit, 911
- rationalis*. Definitio, 880. quando cum sensitivo consentiat, 908. 909. quando per sensitivum fortior fiat, 912
- sensitivus*. Definitio, 580. obiectum, 591. 893. gradus, 599. quando fortior evadat, 595. quomodo rationalem fortiorrem efficiat, 912 quando cum rationali consentiat, 908. 909. quando mutetur quoad gradum, 600. quando in contrarium, 601. 602. quomodo rationali permisceatur, 910
- Ars characteristica*. Definitio, 294. obiectum, 295. usus in æstimanda probabilitate, 309. usus in rebus memorizæ mandandis, 310. & seqq.
- Ars characteristica combinatoria*. Definitio, 297. quomodo per eam veritates inveniantur, 299. quænam tanquam cognita præsupponat, 300. cur difficilis inventu, 301. cur sit lingua & scriptura universalis, 305. cur sit lingua philosophica, 305
- Ars experimentandi*, 458
- Ars inveniendi*. Definitio, 454. divisio, 455. unde regulas speciales deriveret, 474. unde augmentum capiat, 475
- Ars inveniendi artificum* ab imaginatione pendens quando non fallat, 150
- Ars inveniendi generalis*, 473
- specialis*, 473
- a priori*. Definitio, 461. quænam præsupponat, 462. & seqq.

Index Rerum Præcipuarum.

a posteriori quid & quotuplex [sit](#), [457](#)
Ars mnemonica quid sit, [104](#)
Ars observandi quid sit, [458](#)
Artificia heuristicæ. Definitio, [469](#). necessitas, [470](#)
Artificium memoriae. Definitio, [202](#). realitas, [201](#). usus, [203](#)
Artis periti cur ex opere artis majorem voluptatem percipiant, [531](#)
Assensus per demonstrationes extortus, [19](#)
Assumenda in demonstrationibus, [11](#)
Attentio. Definitio, [237](#). impedimenta, [241](#). [238](#). remedia, [239](#). [240](#). gradus, [243](#) & seqq. quomodo gradus comparantur, [248](#). quomodo conserventur & amittantur, [254](#). quomodo perficiantur & conserventur, [255](#). quomodo ipsa attentio conservetur, [240](#). [249](#). quomodo inter plura dividatur, [251](#)
Attentionis directio num sit arbitrii nostri, [256](#)
indifferentia quomodo acquiratur, [152](#)
Attentio diuturna quomodo acquiratur, [250](#)
Audiendi facultas quænam dicatur, [70](#)
Auditus. Definitio, [20](#)
Aversatio. Definitio, [581](#). lex, [906](#). objectum, [929](#). ratio [sufficiens](#), [586](#). quomodo nascatur, [590](#). quo simili illustratur, [925](#)
Aversatio fortis quænam sit, [905](#)
rationalis. Definitio, [881](#). quando fortior fiat, [914](#)
sensitiva. Definitio, [582](#). objecta, [592](#). [893](#). gradus, [599](#). quando fortior evadat, [596](#). quomodo rationali permisceatur, [911](#).

quando quoad gradum mutetur, [600](#). quando in contrarium mutetur, [601](#). [602](#). quando cum rationali consentiat, [915](#). [916](#). *sub ratione mali*. Definitio, [895](#). quando locum habeat, [896](#)
Aversationis regulæ quænam dicantur, [905](#)
lex quænam dicatur, [906](#)
Aversionis genesis quomodo innotescat, [924](#)

B.

Bonum. Definitio, [554](#). notio confusa qualis, [593](#). [612](#). notio erronea, [561](#). criterium fallax, [560](#). quando majus appareat, [597](#). quando appetamus, [891](#). quando aversemur, [894](#). [896](#)
Bonum apparens. Definitio, [558](#). qualis inde voluptas percipiat, [564](#)
animi, [556](#)
corporis, [556](#)
externum, [555](#)
fortune, [556](#)
internum, [555](#)
verum. Definitio, [557](#). qualis inde percipiat voluptas, [564](#)

C.

Calculus in genere quid sit, [298](#)
Claritatis diversitas in simul perceptis, [235](#)
Coexistentiæ mutationum in organo & sensationum in mente necessitas, [79](#)
Cogitatio quid sit, [23](#). qualis sit, [26](#)
Cognitio. Definitio, [51](#). [52](#). quando ejusdem evidentix, quæ est cognitioni existentix nostræ, [16](#)
Cognitio a priori. Definitio, [434](#). unde proficiatur, [438](#). quando facultates omnes in usum trahat, [430](#)
a po-

Index Rerum Præcipuarum.

- a posteriori.* Definitio, [434.](#) quomodo acquiratur, [436](#)
mixta, [434](#)
intuitiva. Definitio, [286.](#) quomodo confusa & distincta, [287-288.](#) quomodo in iudicando se habeat, [349.](#) & seqq. quomodo in ratiocinando, [354.](#) & seqq.
mentis quomodo acquiratur, [28](#)
particularis quænam sit, [321](#)
philosophica unde, [499](#)
singularis. Definitio, [319.](#) objectum, [320](#)
Symbolica. Definitio, [289.](#) usus, [342-363.](#) 368. cur in iudicando & ratiocinando intuitivæ præferatur, [351-353.](#) cur in ratiocinando, [369.](#) ejus dependentia ab intuitiva quoad primam mentis operationem, [329.](#) reductio ad intuitivam, [312](#)
universalis. Definitio, [317.](#) objectum, [318](#)
Commercium mentis cum corpore in quo consistat, [962](#)
Commiseratio. Definitio, [687.](#) fons, [688.](#) defectus, [689.](#) 690. effectus, [693.](#) 697. & seqq. causa, [694.](#) definitio *realis*, [695.](#) signum, 700. quinam sit significatus vocabuli receptus, [696](#)
Commiseratio erga bruta, in quo consistat, [704](#)
in res inanimatas, in quo consistat, [702-703](#)
Conclusio incognita an per syllogismum inferri possit, [403](#)
Conditionata ratiocinatio qualis, [385-386.](#) [387](#)
Connubium rationis & experientia, [497](#)
Consensus averfationis rationalis & sensitivæ, [915-916](#)
Consequentia immediata equam rationem agnoscant, [410.](#) quodnam habeant fundamentum, [411](#)
Consequentia immediata ex oppositione [411](#)
ex universali negante [413](#)
in casu æquipollentiæ [414](#)
in casu conversionis simplicis, [415-416](#)
a divisis ad composita [417](#)
a composito ad divisa, [418](#)
a rectis ad obliqua, [419-420.](#)
Consuetudo agendi, [923](#)
Corpora quænam nobis præsentia, [59.](#) 60. quænam absentia, [63](#)
Corporis in loco præsentia, [61](#)
in loco dato absentia, [64](#)
Corpus suum, unde agnoscat, [56-58.](#) ejus dependentia ab anima, [960-961](#)
ejus an in mentem actio observetur, [950](#)
Cupiditas. Definitio nominalis, [805.](#) realis [810.](#) ortus, [806.](#) mater, [807-808.](#) 909. 812. quinam vocabuli significatus receptus, [811](#)
Cupiditas vindictæ quid sit, [871.](#) cur cum ira conjungatur, [872](#)
D.
Definitio quando rei conveniat, [371.](#) quando denegetur, [377.](#) quomodo hieroglyphice repræsentetur, [355](#)
Deforme quid sit, [543](#)
Deformitas. Definitio, [548.](#) in quo consistat, [547](#)
Deformitas vera, [549](#)
apparent, [549](#)
Demonstrandi habitus quinam polleat, [443](#)
(a) [3](#) *Demon-*

Index *Rerum* *Præcipuarum.*

- Demonstratio* & *probatio* ejusdem formæ
num disciplinis omnibus conveniat
399
- Demonstrationum* qualis certitudo, 17
- Demonstratio consummata* in cujusnam
potestate sit, 444
- Dependentia* perceptionum reproducen-
darum a præsentē, 109
- Desiderium.* Definitio nominalis, 852.
realis, 853. significatus vocabuli re-
ceptus, 854
- Desperatio.* Definitio nominalis, 820.
ratio, 824. definitio realis, 825. quan-
do eidem locus, 824. quando iræ
permisceatur, 866. quinam vocabu-
li significatus receptus, 826.
- Difficultas agendi* in quonam consistat,
427
- Disciplina* cur per figuras hieroglyphi-
cas *tradi* possint, 158
- Disjunctiva* ratiocinatio qualis, 389
- Dispicere* quid dicatur, 542
- Dispositio* ad agendum, vel patiendum
quid sit, 426
- Dispositio acquisita,* 429
naturalis, 429
- Distincte percepta* cur memoriæ facile
mandentur & diu retineantur, 200
- Distincta* ratiocinatio quænam, 441
- Diversa* quando eadem appareant, 87
- Dolor.* Definitio, 539. num tædiis spe-
cies, 541. quinam significatus voca-
buli usus loquendi conformis, 540
- Dolorum percepto,* 551
- E.
- Electiois* rationes extrinsecæ, 899.
& seqq.
- Empirici* in actionibus quinam *sint*, 502
- Enunciabile* quid dicatur, 280. quod-
nam sit, 281
- Ens* *fißum* quomodo ab imaginatione
producatur, 146. quomodo cum rea-
li non confundatur, 147
- Error* num a ratione proficiscatur, 500
- Evigilare* quid sit respectu animæ, 119
- Exercitium* quid sit, 195
- Existentia nostra* cognitio quo funda-
mento nitatur, 12. quodnam principi-
um agnoscendi *habeat*, 12 qua certitu-
dine & evidentia nitatur, 14-15. 16.
- Expectatio casuum similium* quid sit, 503.
cur rationi similis, 504-505. quan-
do eidem æquipolleat, 507. 508
- Experientia* & rationis *connubium*, 497
- Experimentum.* Definitio, 456
- Extensio imaginationis* & *memoria* in
quo consistat, 198. quodnam sit ejus
principium, quinam progressus, 199
- F.
- Facultas animæ* quid sit, 29
- Facultas abstrahendi.* Definitio, 282
exercitium, 283. & seqq.
appetendi, 584
audiendi, 70
cognoscendi. Definitio, 53. pars
superior, 55. inferior, 55
fingendi, 144 145
gustandi, 72
imaginandi, 92
olfaciendi, 71
sentienti, 67
tangendi, 73
videndi, 69
- Fastidium.* Definitio nominalis, 858.
ortus, 859. objectum, 860. quinam
vocabuli significatus receptus, 861
- Felicitas.* Definitio, 636. quænam ad
eam referuntur, 637
- Fiducia.* Definitio nominalis, 796. re-
alis,

Index Rerum Principiarum.

- alis, 802. quinam vocabuli significatus receptus, [803](#)
Figmentum quid sit, 170. quo respectu sit ens verum, [171](#)
Figura hieroglyphica. Definitio, [158](#). inventio, 152. perfectio, 153. [154](#). vis significanti, [159](#). usus in representandis definitionibus, [155](#). & propositionibus, [156](#). atque in tradendis disciplinis, [157](#)
Figura hieroglyphica primitiva, 160. [161](#). [163](#)
 derivativa, [160](#). [164](#). [165](#)
 vicaria, [168](#). [169](#)
Figura secunda & tertia syllogismorum origo, [401](#)
Fluctuatio animi. Definitio nominalis, 831. [realis](#), 835. ortus, 832. causa 833. 834. quinam vocabuli significatus sit receptus, [836](#)
Fuga mali. Definitio nominalis, 813. [realis](#), 818. objectum, 816. 814. mater, 815. ortus, 817. quinam vocabuli significatus receptus, [819](#)
Fundamentum cognitionis existentiae nostrae quale sit, [11. 12.](#)
 Juris naturae, [945](#)
 philosophiae civilis, [945](#)
 moralis, [945](#)
Futuritionis cognitio qualis in spe & fiducia, [804](#)

G.

G*audium*. Definitio nominalis, [614](#). [realis](#), [614](#). effectus, [615](#). causa, [720](#). [722](#). ortus, [616](#). significatio, [617](#). mutabilitas in eodem subiecto, [627](#). cur non in omnibus idem eadem re exciteretur, [626](#). quinam significatus usui loquendi conformis, [618](#)
Gaudium amantis, [635](#)
 odentis, [663](#)
 de re inanimata quomodo ab amore ejus differat, [658](#)
 ex bene factis ab altero perceptum, [752](#)
Genus quando rei conveniat, [371](#)
Generum notiones quomodo abstrahantur, [286](#)
 signa, [269. 270](#)
Gloria. Definitio nominalis, 765. 766. [realis](#) 769. ortus, 767. 768. effectus, 771. signum, 773. quinam vocabuli significatus receptus, [770](#)
Gloria doctis quatenus placeat, [772](#)
Gradus attentionis quales sint, [243](#). & seqq. quomodo comparentur, [248](#). & amittantur, [254](#). perficiantur & conserventur, [255](#)
Gratitudo. Definitio nominalis, 784. [realis](#), 789. causa, 785. effectus, 783. & seqq. cum pudore cognatio, 781. signum, 782. quinam vocabuli significatus receptus, [790](#)
Gustus. Definitio, [72](#)

H.

H*abitus*. Definitio, [428](#). quomodo acquiratur, [430](#). conserveretur & perficiatur, [431](#). amittatur, [432](#). quando cum contrario simul acquiratur, [433](#)
Hesitatio animi in re cognoscenda quando locum habeat, [232](#). & seqq. ejus gradus, [225](#)
Hilaritas. Definitio, 855. ortus, 856. quinam vocabuli significatus receptus, [857](#)
Historia unde oriatur, [498](#)
 Homi-

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Homines</i> quales sint. in actionibus suis,	<i>Imaginationis regula,</i>	Definitio,	115
501	lex. Definitio,		116
<i>Horror.</i> Definitio nominalis, 837. quant-	<i>Imaginatio viva,</i>		478
terroris socius, 839. quando despera-	ingenios,		479
tionis, 840. quinam vocabuli signifi-	<i>Imaginandi facilitas,</i>		94
catus receptus,	<i>Indignatio.</i> Definitio realis, 873. diffe-		877
I.	rentia ab ira, 873. ortus,		877
<i>Idea.</i> Definitio, 48. artificiosa repro-	<i>Indifferentia exercitii,</i>		946
ductio & recognitio,	<i>Indifferentia ad voluptatem vel tædium,</i>		533
201			533
<i>Idea reproducta recognitio.</i> Definitio,	<i>Indifferentia status in anima,</i>		585-587
173. lex, 174. obscuritas,	<i>Individuum</i> quomodo ad suam speciem		359
220	suumque opus reducatur,		359
<i>Idea</i> mutationibus organorum sensorio-	<i>Infelicitas.</i> Definitio, 637. quænam		639
rum respondentes,	ad eam referantur,		639
90	<i>Infirmatum</i> corporis perceptio,		957
<i>Idearum</i> reproducendarum & recogno-	<i>Ingenium.</i> Definitio, 467. quando si-		467
scendarum difficultas, 229. impo-	gnificatus vocabuli usui loquendi		477
tentia,	conformis,		477
211	<i>Ingenios</i> imaginatio qualis,		479
<i>Idea rei</i> perceptæ sociæ,	memoria qualis,		480
221	<i>Intellectus.</i> Definitio, 275. gradus ob-		275
<i>Idea sensuales,</i>	jectivus, 276. gradus formalis, 277.		277
95	omnium maximus, 278. limitatio,		279
<i>Idea</i> sensibilibium quomodo reproducen-	279. quænam ejus notio usui loquen-		316
tur,	di conformis,		316
91	<i>Intellectus purus.</i> Definitio, 343. quan-		343
<i>Idem</i> quando appareat diversum,	do purus, 314. cur nunquam prorsus		315
89	purus,		315
<i>Ignorantia anima</i> circa motum corpo-	non purus. Definitio,		343
ris,	<i>Inventores</i> cur ingenio opus habeant, 481		481
957	<i>Inventores primi</i> quibus principis usi,		454
<i>Ignoti</i> cur nulla cupidus,			462. & seqq.
588	<i>Invidia.</i> Definitio, 705. fons, 706-707.		707
<i>Illicito.</i> Definitio,	absentia, 708. 709. objectum, 733.		733
365	effectus, 712. causa, 713. definitio		714
<i>Illuminatio.</i> Definitio,	realis, 714. signum, 717. 718. cur		724
35	odium comiteretur, 724. quando vo-		860
<i>Imaginatio.</i> Definitio, 92. gradus, 193.			
lex, 117. quando sensui æquipolleat,			
98. quando a sensu obscuratur, 99.			
quando majorem claritatem habet,			
101. 102. quorumnam ideas clariores			
producat, 103. quorumnam ideas re-			
producat, 104. & seqq. quomodo se-			
riem perceptionem continuet, 110.			
quomodo entia ficta producat, 146.			
quando sese arbitrio nostro subducatur,			
172. quomodo vires ejus extendan-			
tur, 197. 198. quænam ejus vi cognos-			
cantur, 407. quomodo attentionem			
impediat,			
241. 242			

Index Rerum Præcipuarum.

cabuli significatus usui loquendi conformis, <u>715</u>	<u>Lassitudinis</u> corporis perceptio, <u>951</u>
<u>Invidia</u> adversus animalia bruta. Definitio, <u>725</u> . causa, <u>726-729</u>	<u>Legitima ratiocinatio</u> quænam dicatur, <u>372</u>
<u>Quasi Invidia</u> erga rem inanimatam, <u>727-728</u>	<u>Leibnitius quem in</u> notionibus explicandis secutus, <u>76</u>
<u>Ira</u> . Definitio nominalis, 862. realis, 868. affectus eidem permixti, 863. & seqq. quinam vocabuli significatus usui loquendi conformis, <u>870</u>	<u>Lex appetitus</u> . Definitio, 903. qualis sit, 904
<u>Ira vehementia</u> unde, 867. quando vehementia ex levi causa, 869	<u>aversionis</u> . Definitio, 906. qualis sit, 907
<u>Ira</u> ob injuriam alteri factam, 874. <u>875</u> . 876	<u>imaginationis</u> . Definitio, <u>116</u> . qualis sit, <u>117</u>
<u>Irrisio</u> . Definitio nominalis, <u>730</u> . obiectum, <u>731-732</u> . effectus, <u>736-737</u> . signum, <u>738</u> . ortus, <u>740-735</u> . ratio, <u>739</u> . definitio realis, <u>741</u> . quando præter rationem detur, 747. 748. gradus summus, 746. quinam ad eam pronus, <u>734</u> . quinam vocabuli significatus usui loquendi conformis, <u>742</u>	<u>perceptionum</u> . Definitio, <u>84</u>
<u>Judicii affirmativi</u> actus in cognitione intuitiva, <u>343</u>	<u>phantasmatum</u> . Definitio, <u>116</u> . qualis sit, <u>117</u>
<u>Judicii negativi</u> actus in cognitione intuitiva, <u>345-346 347</u>	<u>ratiocinandi</u> . Definitio, <u>373</u> . qualis sit pro ratiociniis affirmativis, <u>374</u> . qualis pro negativis, <u>384</u>
<u>Judiciorum categoricorum</u> applicatio, <u>360</u>	<u>ratiociniorum disjunctivorum</u> , <u>390</u>
<u>hypotheticorum</u> applicatio, <u>361</u>	<u>ratiociniorum hypotheticorum</u> , <u>388</u>
<u>Judicium</u> quale in cognitione symbolica, <u>350</u>	<u>sensationum</u> . Definitio, <u>84</u> . qualis sit, <u>85</u>
<u>Judicium contingens</u> quale in cognitione intuitiva, <u>347-349</u>	<u>Legum demonstrationis & seriei perceptionum continuationis</u> identitas, <u>395</u>
<u>determinatum</u> in cognitione intuitiva, <u>348</u>	<u>Libertas animæ</u> . Definitio, 941. evictio, 942. notio spuria, 944. quinam significatus recepto conformis, 943
<u>Jus naturæ</u> unde principia hauriat, <u>16</u> . quo fundamento nitatur, <u>945</u>	<u>Lingua exotica</u> quomodo addiscatur, <u>274</u>
<u>L</u>	<u>Lingua philosophica</u> . Definitio, 303. unde pendeat, <u>305</u>
<u>Abilitas memorie</u> , <u>209</u>	<u>universalis</u> . Definitio, <u>302</u> . quænam præstantissima, 307. quando absque Lexico addisci possit, <u>308</u> . unde pendeat, <u>305</u>
(<u>Wolffii Psychologia</u>)	<u>Lingua vernacula</u> quomodo addiscatur, <u>274</u>
	<u>Logica</u> unde principia hauriat, <u>9</u>
	<u>Lubentia</u> , <u>938</u>
	<u>Lumen animæ</u> quid significet, <u>35</u>
	(b) M. Ma-

M.

Malum. Definitio, 565. notio confu-
fa qualis, 594. quando appetamus,
894. quando appetamus, 896. quod-
nam majus videatur, 613. criterium
fallax, 572. notio erronea, 573

Malum apparen. 568. quale tædium in-
de percipiat, 569
animi, 567
corporis, 567
fortunæ, 567
externum, 566
internum, 566

Memoria. Definitio, 175. notio imagi-
naria, 177. gradus, 193. differentia
in diversis subiectis, 182. & seqq. ve-
locitas & tarditas, 186. adminicula
ab arte characteristica combinatoria
expectanda, 310. & seqq. an ideas re-
producat, 176. quando non satis fida,
232. & seqq. quando fallat, 207.
quando labatur, 207. quomodo ex-
tendatur, 197. 198.

Memoria magna. Definitio, 192. men-
sura, 194
naturalis & artificialis, 205 206
bona. Definitio, 189. gradus, 190.
mensura, 191

Memoria qualis ingenioso, 780

Memoria artificium. Definitio, 202.
usus, 203
labilitas, 209

lapsus. Definitio, 207. possibili-
tas, 208. causa, 210
subsidium in retinendis abstractis,
285

Memoria mandare quid sit, 178. quomo-
do quid mandetur, 179. mandandi
subsidium, 310. mandandi facilitas

& difficultas, 187. medium, 196. ob-
jectum, 200

Memoria retinere quid sit, 180. quando
quid retineamus, 181. diu quid reti-
neatur, 188. medium diu retinendi,
190. objectum, 200

in Memoriam revocare quid sit, 228

Mens humana. Definitio, 20

Melius cur alteri præferatur, 898

Metus. Definitio nominalis, 820.
realis, 822. objectum, 821. quando
ira permisceatur, 865. quinam si-
gnificatus usui loquendi conformis,
826

Minus malum quando appetamus, 897

Mnemonicæ qualis sit ars, 104

Modi cognoscendi quotuplices, 435

Motivum. Definitio, 887. usus, 888.
necessitas, 889. in quo consistat,
890. num cogat appetitum vel
aversionem, 931

Motiva completa, 919
incompleta, 919

Motus voluntarii. Definitio, 936.
quod dentur, 953. 954. quibus vo-
litiones observabiles non respon-
deant, 958

N.

Natura ineffe quid dicatur, 425

Nexus perceptionum unde sit, 113
rerum a nexu perceptionum inde-
pendens, 114

recognitionis & reproductionis
idearum, 212

Noluntas, Definitio, 881. objectum, 892.
quando cogi dicatur, 920. num pos-
sit cogi, 927. quinam significatus usui
loquendi conformis, 886

Nolitis. Definitio, 882. quid non sit, 884
in

Index Rerum Præcipuarum.

in quo consistat, 885. ratio, 937. spontaneitas, 934. num per essentiam animæ determinata, 943
Nolitionis mutata causa, 928
Nolitionum contingentia, 935
Nomen quando rei vindicetur, 362-354.
 & seqq. quando denegetur, 375-376
Nasæ res solubiles. Definitio, 162. hieroglyphica repræsentatio, 166
irresolubiles. Definitio, 162. hieroglyphica repræsentatio, 164
Notio. Definitio, 49. Differentia, 50. quomodo ex ratiociniis oriatur, 391
Notionum analysis, 339
Notionum generalium usus, 338
Notiones adequatæ quomodo hieroglyphice repræsententur, 167
complexæ, quomodo a iudiciis differant, 352
confusæ quando rei denegentur, 575
distinctæ quomodo hieroglyphice repræsententur, 164
particulares. Definitio, 321. objectum, 322
Notionum ontologicarum usus, 337
Notiones psychologicæ quinam investigare possit, 2

O.

Objectum sensibile. Definitio, 77. species, 77
Oblivio. Definitio, 215. objectum, 217. limites accurati, 216. dependentia ab arbitrio nostro quanta sit, 218. quænam non noceat habitui acquisita, 453
Oblivioni traditorum recognitio, 232
Observatio. Definitio, 456
Odium. Definitio nominalis, 661. reatibus, 677. ortus, 662. 673. 674. effectus, 664. 670. signum, 665. 668. 711.

717. 719. 723. deficientis signum, 710. 691. in amorem mutatio, 684. cur amori repugnet, 683. cur invidiam comitetur, 724. quomodo in indignatione sese habeat, 878. quando in eadem prædominetur, 879. quinam significatus vocabuli usui loquendi conformis, 678. quando cum amore simul oriatur, 685. quando amorem extinguat & ab eodem extingatur, 686
Odium rerum inanimatarum & animalium. Definitio, 682. in quo consistat, 679. effectus, 680. 681
Olfactus. Definitio, 71
Ordo cogitandi in demonstrationibus, 396
 in probatione probabili, 397
 in probatione omni, 398
Organum sensorium. Definitio, 66
Operationum intellectus numerus, 325
Operationis intellectus prima usus in cognitione intuitiva, 326

P.

Per accidens. quid ex altero sequatur, 575
Perceptio. Definitio, 24
Perceptiones quænam ab imaginatione producantur, 107
Perceptiones rerum materialium unde pendeant, 57
Perceptionum continuatio, 110. 393. 394
 forma ab arbitrio animæ in-
 dependens, 78
 nexus unde sit, 113
 regulæ, 83
 reproductio quomodo facili-
 litur, 107. 108
 repro-

Index *Rerum* *Præcipuarum.*

reproducendarum dependen- tia a præſente, 109	<i>regula</i> , 115
<i>Perceptio clara.</i> Fundamentum, 30.	<i>ſucceſſio</i> , 110
definitio, 31	<i>Philophia civilis</i> , fundamentum, 945.
<i>compoſita.</i> Definitio, 40. quan- do diſtincta, 41	<i>moralis</i> fundamentum, 945
<i>confuſa.</i> Fundamentum, 37	<i>practica</i> unde principia hau- riat, 8
Definitio, 39	<i>Placere</i> quid dicatur, 542
<i>diſtincta.</i> Fundamentum, 37.	<i>Penitentia.</i> Definitio nominalis, 755.
Definitio, 38. gradus, 42.	realis, 759. <i>in quo conſiſtat</i> , 756. effe- ctus, 758. 762. quando ex factio alie- no enaſcitur, 757. quando iræ permi- ſceatur, 864. quinam vocabuli ſigni- ficatus loquendi uſui conformis, 760
quomodo acquiratur, 267	<i>Potentia</i> perceptiones <i>combinandi</i> , 141
<i>obſcura.</i> Fundamentum, 30.	dividendi, 141
Definitio, 32. num eadem in- ſint clare percepta, 33. num ipſa percipiatur clare, 34	<i>Prædicata</i> quomodo rebus vindicentur, 362
<i>partialis.</i> Definitio, 40	<i>abſoluta</i> quando rei denegentur, 379
<i>totalis.</i> Definitio, 43. quando diſtincta, 44. quando obſcu- ra, 46	<i>hypothetica</i> quando rei denegen- tur, 380. 381
<i>uniuerſalis</i> quomodo acquiratur, 268	<i>Prædominium</i> voluptatis, 529
<i>Perſectio.</i> Definitio, 510. Diviſio, 510	tædii, 529
<i>Per ſe</i> quid ex altero ſequatur, 574	<i>Præſentia animi</i> quomodo acquiratur, 253
<i>Phantaſma.</i> Definitio, 93. claritas qua- lis, 96. an oriatur ſine prævia ſenſa- tione, 106. lex, 116	corporis in loco, 61
<i>Phantaſmata</i> cur arte repræſentari poſ- ſint, 148. cur diverſa in eodem ſub- jecto ex eadem ſenſatione propagan- tur, 131. quando ab ideis ſenſualibus diſtinguantur, 97. cur diverſa in di- verſis ſubjectis ex eadem ſenſatione naſcantur, 130	corporis noſtri, 62
<i>Phantaſmata actionum</i> quomodo pro- ducantur, 111	<i>Prima mentis operatio</i> qualis in cogni- tione <i>Symbolica</i> , 328. in quonam conſiſtat, 330. ejus limites, 331
<i>Phantaſmatum compoſitio</i> , 142. 143	<i>Principium moderandi</i> actiones huma- nas, 501
<i>diviſio</i> , 134. 139. 140	<i>Principium reductionis</i> , 472
Lex, 117	<i>A priori</i> quid cognoscatur, 491
	<i>Priſtinorum motivorum</i> effectus, 923
	<i>Probabilitatis</i> æſtimandæ medium, 309
	<i>Probationis</i> & <i>explicationis ſufficientis</i> nexus, 447
	<i>Profunditus intellectus.</i> Definitio, 340. gradus, 340.

gradus, 340. medium, 342. quomo-
do gradus æstimentur, 341
Promptitudo agendi, 428
*Propositum hieroglyphica repræsen-
tatio*, 156
*Propositionis incognita ex cognitis for-
matio*, 364
Propositiones particulares quando con-
dendæ, 323. quinam earum usus in
probabilibus, 324
Psychologia empirica. Definitio, 1. quo-
modo cognoscatur, 2. usus varii, 4.
& seqq.
Psychologia rationalis. Unde principia
hauriat, 4. quomodo empiricam
perficiat, 5
Psychologici studii, 10
Pudor. Definitio nominalis, 774-775.
effectus, 776. 778. quinam ad eum
pronus, 777. definitio realis, 779.
quando iræ permisceatur, 863. qui-
nam significatus recepto conformis,
780
*Pugna partis superioris ac inferioris fa-
cultatis appetendi*, 917. 918.
Pulchritudo. Definitio, 544. in quo
consistat, 545
Pulchritudo vera, 546.
apparens, 546
Pulchrum quid sit, 543
Pusillanimitas. Definitio nominalis,
841. realis, 844. ortus, 842. casus
specialis, 845 quinam significatus
recepto conformis, 846

Q.

Quasi invidia erga rem inanimatum,
727. 728

R.

Ratio definitio, 483 gradus, 488 489.
differentia ab experientia, 490.
connubium cum experientia, 497
Ratio pura, 495. 496
non pura, 495
Rationis analogum quid sit, 506
defectus unde agnoscat, 493. be-
neficio quomodo quid agno-
scatur, 494
Rationi conforme quid sit, 485. 486
contrarium quid sit, 485. 487
Rationales in actionibus quinam sint, 502
Ratiocinatio. Definitio, 366. in quo
consistat, 367. quando fiat, 383
Ratiocinatio conditionata qualis, 385. 386.
387
legitima quænam, 372
disiunctiva qualis, 389
distincta qualis, 441
Ratiocinia nascentia, 354. & seqq.
distincta, 356
Ratiociniorum Symbolica expressio 368.
effectus, 370. 382. usus in explican-
da successione idearum,
Recognitio idearum. Definitio, 173.
lex, 174. quando dubia, 219. 222. &
seqq.
Recognitionis iterata ratio, 213. 214
Reductio heuristica quo fundamento ni-
tatur, 471
Reflexio. Definitio, 257. usus, 258. am-
bitus, 266. impedimenta, 264. me-
dium, 265
Reflexio animæ super se ipsa, 261
promiscua quomodo acquiratur, 263
Regimen corporis quale animæ tribuen-
dum, 964
(b) 3 Regu-

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Regula appetitus,</i>	902	<i>Sensibilia</i> quænam clarius imaginemur	
imaginationis,	115		103
perceptionum,	83	<i>Sensibus grata</i> quando fastidiamur,	860
ratiocinandi,	372	<i>Sensus.</i> Definitio, 67. numerus,	68
sensationum,	83	<i>Signa</i> ad res occultandas apta,	291
<i>Reminiscensia.</i> Definitio, 230. medi-		ad inveniendum apta,	293. 296
um,	231	ad distincte exprimendas notio-	
<i>Rei meminisse</i> quando dicamur,	126	nes rerum apta, 292. ad com-	
<i>non meminisse</i> quando dicamur,	127	pendiosam scriptionem apta,	290
<i>Rerum perceptarum collatio.</i> Definitio,	359	<i>Signa derivativa</i> qualem significatum	
<i>Risus</i> quando nascatur, 743. quando		habeant in arte combinatoria cha-	
cum irrisione conjungatur, 744.		racteristica, 304. qualem usum ha-	
quando alios rideamus,	745	beant in eadem, 305. 306. 309	
S.		<i>Significatus hieroglyphicus,</i>	151
<i>Sanguinis</i> motus extraordinarii per-		<i>Solida doctrina.</i> Definitio, 448. me-	
cepto,	952	thodis eidem conveniens, 449. ejus	
<i>Schaden-frohe</i> quinam dicatur, 746		possessor,	450
<i>Scientia</i> quanta nobis sit, 451. <i>quarum</i>		<i>Soliditas.</i> Definitio, 440. gradus, 442.	
nullam habemus, 452. unde sit, 498		effectus,	444. 445
<i>Scriptura universalis.</i> Definitio, 302.		<i>Solidus</i> quinam sit,	446
unde pendeat,	305	<i>Somnium</i> , quid sit, 120. 121. a qua fa-	
<i>Sensationes.</i> Definitio, 65. quando eæ-		cultate mentis proficiatur, 122. quo-	
dem, 86. quando diversæ, 88. quo-		modo incipiat & continuetur, 123.	
modo impediuntur, 80. 81. quomo-		126. quomodo <i>res</i> in eodem appa-	
do debilitentur, 82. regulæ, 83. lex,		reant, 127. quale sit 128. unde sit di-	
84. 85. quando ideas imaginationis		versitas somniorum ejusdem initii,	
obscurent, 99. quando clariiores sint,		129. 133. quomodo extingatur, 134.	
100. quando voluptatem pariant, 550.		135. quando sit obscurum,	136
quando tedium pariant, 551. quod		<i>Somniorum diversitas,</i> 124. 129. 133	
cum mutationibus in organo neces-		<i>Somnium clarum,</i>	137
sario coexistent, 79. cur attentionem		compositum,	135
impediat,	238	obscurum,	137
<i>Sensationis debilitata</i> effectus, 132. 133		simplex,	125
<i>Sensatio fortior.</i> Definitio, 74. effe-		<i>Somnus</i> quid sit respectu animæ, 118. 119	
ctus,	76	<i>Somnus profundus</i> quomodo differat a	
<i>debilior.</i> Definitio, 75. quomo-		communi,	119
do obscuratur,	76	<i>Species</i> quando rei conveniat,	371
		<i>Spr.</i>	

Index Rerum Præcipuarum.

Specierum notiones quomodo abstra-
hantur, 283
signa, 269. 270

Speciosa generalis quid sit, 297

Spec. Definitio nominalis, 796. obje-
ctum, 797: 798. ortus, 799. definitio
realis, 800. gradus, 801. qui-
nam vocabuli significatus receptus,
803

Spontaneitas, Definitio, 933

Spontanea actiones quando sint, 933

Status mentis ex aliis nascens per ima-
ginationem, 422. per syllogismos
categoricos, 404. 405. hypotheticos,
406. disjunctivos, 407. per conse-
quentiam immediatam, 421

Status perceptionum distinctarum quinam
sit, 45

Status perceptionum obscurarum quinam
sit, 47

Status præsens mentis quomodo ex aliis
enascatur, 405. quomodo gravidus
futuri, 408. 409. 423. 424. quomodo
inprægnetur, 408

Syllogismi cryptici ortus, 401

Syllogismorum forma cur in demonstra-
tionibus lateat, 400. usus in ortu
statuum mentis explicando, 405. &
seqq. usus in inveniando, 465. &
seqq.

T.

Tactus. Definitio, 73

Tadium. Definitio, 518. constantia,
520. gradus, 521. 522. mutabilitas,
571. 627. mutatio, 534. quale sit

ens, 535. quando cum voluptate
coexistat, 526. in qua perceptione
consistat, 536. quando adversus vol-
uptatem prævaleat, 527. quando
non percipitur, 528. cur ex mali
cognitione percipitur, 560. quan-
do ab eo ad voluptatem valeat ar-
gumentatio, 666. quomodo ex ma-
lo apparente sequatur, 576. quo-
modo ex bono sequatur, 577. 578.
quando majus appareat, 598. num
affectus species sit, 617. qui-
nam vocabuli significatus receptus,
519

Tadium mixtum quale sit, 525

Tadia sensuum quænam sint, 553

Tenebra anima quid significant, 36

Terror. Definitio nominalis, 827.
realis, 829, quinam vocabuli signi-
ficatus receptus, 830. quando iræ
permisceatur, 865

Terror definens qualis, 828

Tertia mentis operatio, 366

Theologia naturalis unde principia hau-
riat, 7

Timor. Definitio, 823. quinam voca-
buli significatus receptus, 826

Tristitia. Definitio nominalis, 619.
realis, 623. qualis sit, 620. unde oria-
tur, 621. cujusnam sit signum, 622.
quinam vocabuli significatus usus lo-
quendi conformis, 625

V.

Vacillatio animi, 831

Veritas quomodo a priori eruat,
460. 466. & seqq.
Veri-

Index Rerum Præcipuarum.

<i>Veritatum geometricarum evidentia,</i>	<i>18</i>	<i>Voluntas antecedens.</i>	Definitio, 920.
<i>universalium nexus,</i>	<i>482</i>		quando consequenti contraria, 921
<i>Visto quomodo olim divisa,</i>	<i>76</i>		<i>consequens.</i> Definitio, 920. quan-
<i>Visus.</i> Definitio,	<i>69</i>		do antecedenti contraria,
<i>Universalium intuitiva cognitio,</i>	<i>327</i>		921
<i>Unio animantium se mutuo,</i>	660	<i>Voluptas.</i> Definitio, <i>511.</i>	constantia, <i>513.</i>
<i>Unio anima cum corpore,</i>	963		gradus, <i>516.</i> <i>517.</i> <i>mutatio, 534.</i> quan-
<i>Vocabulum.</i> Definitio, <i>271.</i>	<i>vis signifi-</i>		<i>do adversus tedium prævaleat, 527.</i>
<i>candi,</i>	<i>272. 273</i>		in qua perceptione consistat, <i>536.</i>
<i>Vocabulum essentialiter significans.</i>	Defi-		quando non percipiatur, <i>528.</i> cur ex
<i>nitio,</i>	<i>303</i>		eadem re <i>ab</i> omnibus non eadem
<i>Volitio.</i> Definitio, 882. quomodo na-			percipiatur, <i>530.</i> num sit affectuum
<i>scatur, 891.</i>	num sit spontanea, 934.		species, <i>607.</i> quomodo <i>ab</i> ea <i>ad</i> tæ-
	quinam vocabuli significatus rece-		dium valeat <i>argumentatio, 644. 666.</i>
	ptus,		quænam ex cognitione & inventio-
	886		ne veritatis percipiatur, <i>532.</i> quæ-
<i>Volitionis mutata causa,</i>	928		nam ex cognitione boni, <i>558.</i> 559.
<i>Volitiones num sint per essentiam ani-</i>			<i>612.</i> quinam vocabuli significatus
<i>mæ determinata,</i>	940		usui loquendi conformis, <i>512</i>
<i>Volitionum contingentia,</i>	935	<i>Voluptas apparet.</i> Definitio, <i>514.</i>	muta-
<i>lubentia,</i>	938		bilis, <i>562.</i> mutatio, <i>563.</i> cum ve-
<i>spontaneitas,</i>	934		ra confusio,
<i>Volitionis omissio quid denotet,</i>	883		<i>537.</i> 538
<i>Voluntas.</i> Definitio, 880. objectum,			<i>mixta.</i> Definitio, <i>523.</i> <i>ortus, 524</i>
<i>892.</i> quomodo cogi dicatur, 926.			<i>simplex,</i>
<i>num cogi possit, 927.</i>	quinam vo-		<i>vera.</i> Definitio, <i>514.</i> qualis sit,
<i>cabuli significatus receptus,</i>	886		<i>515</i>
		<i>Voluptates sensuum quænam sint,</i>	<i>552</i>

INDICIS FINIS.

